9. BASIM

PROF. DR.
ÇETİN YETKİN

KARŞI DEVRİM

1945-1950

kilityayınları

PROF. DR. ÇETİN YETKİN

KARŞIDEVRİM
1945 - 1950

KİLİT YAYINLARI

KARŞIDEVRİM: 1945-1950

Prof. Dr. Çetin Yetkin

ISBN: 978-605-61822-5-9

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının izni olmadan, kısmen de olsa fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

Basımevi
Sözkesen Matbaacılık

1., 2. ve 3.Basım:
Otopsi Yayınları,
4., 5., 6. ve 7.Basım:
Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
8. Basım: Kilit Yayınları, Kasım 2011
9. Basım: Aralık 2014

Genel Dağıtım
Kıta Bas. Yay. Dağ. Ltd. Şti.
Yüksel Caddesi No: 34/A Kızılay / Ankara
Tel: (312) 435 5903 Faks: (312) 435 5904
E-Posta: info@kitakitap.com

Eserin tüm hakları Kıta Bas. Yay. Dağ. Ltd. Şti.'ne aittir.
Basım Yeri: Ankara, Türkiye

Karşıdevrim kıygınlarının anısına...

İÇİNDEKİLER

Bu Kitap Neden Yazıldı? (Önsöz Yerine), 13

GİRİŞ

I. İnönü'yü Eleştirmek Üzerine Birkaç Not, 19
II. Atatürk'ten İnönü'ye Ağır Eleştiri, 23
III. İnönü, Her Zaman Atatürk'ün Yanında mıydı?, 26
IV. İnönü'nün Kendi Anlatımıyla Devler Adamlığı, 34
V. İnönü'nün Atatürk'ün Çalışma Arkadaşlarını "Tasfiye" Etmesi, 36
VI. İnönü-Karşıdevrimci İşbirliği, 39

BÖLÜM BİR
SAVAŞ BİTERKEN TÜRKİYE, 57

Kesim Bir
II.Dünya Savaşı'nın Bitiminde Genel Durum, 57

Kesim İki
Türkiye'nin Savaşa Girmemesi, Türk-Alman Antlaşması, 60
I.Türkiye-İngiltere-Fransa 19 Ekim 1939 Antlaşması, 61
II. Türk-Alman 25 Haziran 1941 Antlaşması, 62
III. Türkiye'nin Savaşa Girmemesinin Doğurduğu Tepkiler, 66

Kesim Üç
Boğazlar Sorunu, 69

Kesim Dört
Türk-Alman Ticareti, 73

Kesim Beş
Turancılık, 79

Kesim Altı
"Müttefikler"e Göre Savaşın Son Amacı Ve Türkiye
I. Antidemokratik Rejimlerin Yıkılması Amacı, 86

II.Türkiye'de Durum: 90
a) Parti Ve Devlet, 91
b) Millî Şef, 93

Kesim Yedi:
Ekonomik Alanda Alınan Önlemler
I. Millî Korunma Kanunu, 104
II, Ekmek sorunu, 113
III. Vergiler (Varlık Vergisi Dışında), 115
IV. Varlık Vergisi, 120

Kesim Sekiz
Basın, 135

BÖLÜM İKİ
DOĞUŞTAN ÖZÜRLÜ ÇOK PARTİLİ REJİM, 145

Kesim Bir
Çok Partili Düzene Geçişte Dış Siyasal Etkenler
I. Yeni Bir Dönem Başlarken, 145
II. Sovyet Tehdidi Karşısında İnönü'nün Bulduğu Çare: Demokrasi, 149
III. Dış Etkinin C.H.P. Çevrelerince Dile Getirilmesi, 154
IV. Muhalefetin Dış Güçlere Sarılması, 166

Kesim İki
Çok Partili Düzene Geçişte İç Siyasal Gelişmeler
I. Halkın Tepkisi Ve Düzen Değişikliği, 175
II. Koşulları Bulunmayan Demokrasi, 186
III. Kurulan İlk Partiler, 193
IV. Demokrat Parti'nin Doğuşu, 197

BÖLÜM ÜÇ
KARŞIDEVRİMİN İLK KIYIMLARI, 205

Kesim Bir
Toprak Reformu
I. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Devrimci Niteliği, 205

II. Kanun'un Hükümleri, 214
III. Toprak Reformu'nun Geçersiz Kılınması, 217

Kesim İki
Köy Enstitüleri
I. Toprak Reformu, Gorni Raporu Ve Köy Enstitüleri, 220
II. Gorni Raporu Öncesinde Köy Enstitüleri'ne Doğru, 225
III. Köy Enstitüleri Kanunu Ve Uygulama, 231
IV. Köy Enstitüleri: Bir Atatürk Devrimi, 236
V. Yıkım Ve Kıyım, 239
VI. Köy Enstitüleri'ne Karşı Çıkanların Eleştirilerinden, 245
VII, Yıkımın Ve Kıyımın Nedeni, 248

BÖLÜM DÖRT
ÖNCE MAL, SONRA MİSSURİ, 257
Kesim Bir
Türkiye: Amerikan Pazarı, 257

Kesim İki
Missuri İstanbul'da
I. Zırhlı'nın Karşılanışı, Amerikalı Denizcilerin Ağırlanışı, 260
II. Bir Amerikancıya Ve Bir Atatürkçüye Göre Missuri, 264

BÖLÜM BEŞ
BİR ACIKLI GÜLDÜRÜ: 1946 SEÇİMLERİ, 269
Kesim Bir
Sıkıyönetimli Seçim, 269

Kesim İki
Seçimlerin Öne Alınması
I. Seçimlerin Öne Alınmasının Nedeni, 274
II. Seçim Öncesi Tartışmalar Ve Açıklamalar, 276
III. İnönü'nün Tarihsel Ve Talihsiz 17 Temmuz Bildirisi, 285
IV. Tuhaf Bir Seçim, 289
V. 1946 Seçimlerinden Çıkan Sonuçlar, 293

BÖLÜM ALTI
1946 SEÇİMLERİNDEN SONRA İLK BAŞBAKAN: RECEP PEKER, 297

Kesim Bir
Niçin Recep Peker?
I. Kişiliği Ve Görüşleri, 297
II. Peker'in Hükümet Programı'ndan, 304
III. İnönü'nün Amacı, 306

Kesim İki
Peker Hükümeti
I. Bakanlar, 309
II. Peker Ve D.P.'liler, 313
III. İlk Devalüasyon, 321

BÖLÜM YEDİ
TÜRKİYE, AMERİKAN EMPERYALİZMİNİN KISKACINDA, 329

Kesim Bir
Amerika İmgesi
I. Dönemin Siyasetçilerine Ve Yazarlarına Göre Amerika, 329
II. Karşıdevrimci Ve Amerikancı Zekeriya Sertel'e Göre Amerika, 335

Kesim İki
Amerikan Yardımın İçyüzü
I. İlk Yardım Antlaşmaları, 346
II. 12 Temmuz 1947 Antlaşması, 348
III. Bağımsızlığın Yitirilmesine Karşı Yükselen Bir Ses, 358
IV. Marshall Planı, 363

Kesim Üç
Amerika'nın Millî Eğitim'e El Atması, 370

Kesim Dört
Emperyalizm, Devletçilik Ve Demiryolu
I. Devletçilik: Amerikan Emellerinin Önündeki Engel, 374
II. Karayolu Tuzağı, 381

Kesim Beş
Barker Raporu: Emperyalizmin Düşen Maskesi, 384

BÖLÜM SEKİZ
KARŞIDEVRİM SÜRECİNİN DÖNÜM NOKTASI: C.H.P. 7. BÜYÜK KURULTAYI, 389

Kesim Bir
7.Büyük Kurultay'ın Genel Niteliği, 389

Kesim İki
Devrimler Ve Kurultay
I. Program Değişikliğinin Amacı, 401
II. Milliyetçilik, 402
III. Devletçilik, 405
IV. Laiklik, 409

BÖLÜM DOKUZ
"DEMOKRATİKLEŞME" ADI ALTINDA VERİLEN ÖDÜNLER VE GERİCİLİK, 418

Kesim Bir
"Demokratikleşme" Adına...
I. Ödüncü Siyasa, 418
II. "Olumlu" Gelişmeler, 422
III. Masonlar Yeniden Sahnede, 427

Kesim İki
"İrtica"nın Diriltilmesi
I. Sovyet "Komünizmi"ne Karşı "Din" Silahı, 436
II. İnönü'nün Dini Siyasete Sokması, 440
III. Din Dersleri, İmam-Hatip Okulları, İlahiyat Fakültesi, 441
IV. Türbelerin Açılması, 447

BÖLÜM ON
1945-1950 KARŞIDEVRİMCİ DEMOKRASİNİN DAHA DA KARANLIK ÖBÜR YÜZÜ, 445

Kesim Bir
Basında Yaşananlar
I. Hayran Kalınan Amerikan Demokrasisisinden Bir Kesit Ve Bunun Türkiye'de Basına Yansıması, 455
II. Tan Gazetesi Olayı (4 Aralık 1945), 463
III. Basın Davaları, 476
IV. Markopaşa, 486

Kesim İki
Döneme Damgasını Basan Cinayetler
I. Sabahattin Ali'nin Öldürülmesi, 492
II. Dr.Neşet Naci Arzan'ın Öldürülmesi, 502
III. Antikomünist Bulgar Katillerinin Beraati, 508

Kesim Üç
Eşsiz Bir Çifte Standart Uygulaması:
Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Olayı
I. Yeni Üniversite Yasası, 509
II. İnönü Demokrasisinde Üniversite Özerkliği Düşmanlığı,515

Kesim Dört
Solcular Ve Aydınlar
I. Toplumculara Tanınmayan Örgütlenme Hakkı, 537
II. "Acılı Kuşak" Aydınlar, 547

Kesim Beş
C.H.P.'nin Beğendiği Yazarlar, 533

Kesim Altı
Karşıdevrim'e Baş Eğmeyen Bir Devrimci:
Saffet Arıkan'ın İntiharı, 565

BÖLÜM ON BİR
C.H.P. İKTİDARININ SONU:
14 MAYIS 1950 SEÇİMLERİ, 573

Kesim Bir
Seçime Doğru
I. Yeni Yasal Düzenleme Ve Sonuçları, 573
II. D.P. Propagandası, 575
III. 14 Mayıs 1950 Seçimleri, 583

Kesim İki
İktidar Değişiminde Ordunun Rolü, 585

SONUÇ, 597

Kronoloji, 605

Ekler, 621
I. Dönem Süresince Görev Yapan Hükümetler, 621
II. Dörtlü Takrir, 624
III. 12 Temmuz 1947 Beyannâmesi, 627
IV. Millî Teminat Andı (Millî Husumet Andı), 631

Dizin, 633

Kaynakça, 652

Kısaltmalar, 677

BU KİTAP NEDEN YAZILDI?

(ÖNSÖZ YERİNE)

Ben, II.Dünya Savaşı'nın başlamasından dört gün sonra doğmuşum: 7 Eylül 1939'da. Böyle talihsiz bir anda dünyaya gelmiş olmam yüzünden, çocukluğumun ilk yılları savaş dönemine denk geldi. Arkasından çok partili düzene geçiş günleri ve 1946 seçimleri... Daha sonra da, 1946-1950 döneminin kavgaları... Hep kavgalı, çalkantılı yıllar... 14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti seçimi kazandıktan bir ay sonra da ilkokulu bitirdim. İlk bebeklik dönemi bir yana, o yıllardan çok şey anımsıyorum. Kuşkusuz, ilk yıllardan usumda kalanların çoğu belli belirsiz. Ama bazıları bugünkü gibi capcanlı. Radyodan Hitler'in söylevlerini —dinleyen demiyorum— işitenlerdenim. Sonradan öğrenecektim ki, Peyami Safa da bir sözcük Almanca bilmemesine karşın, yine radyodan Hitler'in konuşmasını dinlermiş ve öylesine duygulanırmış ki ağlarmış. Anlaşılan o ki, Hitler'i anlamadan dinlemek bakımından Peyami Safa ile böyle bir ortak yönümüz olmuş. Aradaki başkalık, ben o adamın bağırtısından çağırtısından korkuyordum. Bir de "ler" diye bittiği için adı, adamı hep birden çok kişi sanmıştım. Çocukluk işte! Neyse, karartma gecelerini de yaşadım. Işıldakların gökyüzünü tarayışlarını izledim. Yiyecek sıkıntısı nedir, ekmek karnesi nedir, biliyorum. Bir belge olduğu için o zaman verilmiş nüfus kağıdımı, yenileri çıkartılıp değiştirildiğinde, geri vermedim. Çünkü damgalar var üzerinde, 2 metre patiska hakkı verilmiştir deniyor, ekmek karnesi verildi diye damgalanmış. Gün oluyor, yeri geldiğinde öğrencilerime gösteriyorum ders aracı olarak.

Babam subay, annem öğretmendi. Onları komşular kıskanırlardı, hattâ yüzlerine söylerlerdi ters ters "çift maaş" al-

dıklarını. Babama, devlet galiba yılda bir kez üniformalık ve kaputluk kumaş da verirdi. Ama o, hep eski üniformasını ve kaputunu giyerdi. Çünkü, o kumaşları annem boyar, kendisine ve bana palto, giysi dikerdi. Çift maaşlıydılar, ancak, pencereleri tavana yapışık, gün ışığı görmeyen bir bodrum katında yaşayabiliyorduk. O zaman bilmiyordum: Biz böyle sıkıntı içinde yaşarken, "tek maaş" alanlar, hele o zaman "amele" denen işçiler, ve hele hele köylüler ne yaparlar, ne ederler, nasıl yaşarlar... Ama "ihtikâr" (vurgunculuk) sözcüğünün anlamını pek küçük yaşta iyice öğrenmiştim. Belleğimde kalan izlerden biri de, ticaretle uğraşanların ve bunlar arasında Ankara'da bile epeyce bulunan azınlık tacirlerinin pek de öyle sıkıntı çekmedikleriydi.

Ankara'da bulunduğumuz için Millî Şef'i, yani İsmet İnönü'yü birkaç kez gördüm. Her keresinde de, önünde ve sağında solunda "V" biçiminde bir düzen içinde giden bir sürü motosikletli polisin arasındaki büyük bir siyah otomobildeydi. Bu görkemli görüntü gerçi çok hoşuma gitmişti ama motosikletlerin çıkardığı gürültü patırdı da beni ürkütmekten geri kalmamıştı.

Ailem C.H.P.'liydi. Hattâ, ben 11 yaşındayken ölen büyükbabam 2. dönemde C.H.P milletvekili olmuştu. Ama nedense hiç de varlıklı değildi. Yaşamının son yıllarının bir kooperatiften aldığı küçük bir evin borçlarını ödemek çabası ile geçtiğini çok iyi biliyorum. Dayım da, 1950 seçimlerine değin, son iki dönemde C.H.P. milletvekiliydi, üstelik önde gelenlerinden. Onun için bir şey diyemeyeceğim. Bunları anlatmamın nedeni, bu ortam içinde benim de bir C.H.P. yandaşı olarak yetişmiş olduğumu belirtmek. Seçmen olma hakkını elde ettiğimde de oyumu C.H.P.'ye verecektim. Hattâ 27 Mayıs 1960 öncesinde Ankara'da C.H.P. Gençlik Kolları'na üye olmuşluğum da var. Açıkçası, C.H.P'ye karşı hiç de önyargılı olma-

dım. O nedenle, bu kitabın sayfalarını çevirdikçe bunu anımsamanızı diliyorum.

Ancak, çocukluğumda C.H.P. ile ilgili ve beni derinden rahatsız eden izlenimlerim de olmadı değil. Doğal olarak, bu izlenimlerinin nedeninin C.H.P. iktidarı olduğunu çok sonra anlayacaktım. Bu kitabı kaleme alma girişimimde bu kötü izlenimlerimin etkisi olduğunu da yadsıyamam. Söz gelişi, o zamanlar oldukça küçük bir kent olan Ankara'nın başlıca gezinti yeri Bakanlıklar'dan Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne değin uzanan Bulvar'dı. Kimi akşamüstleri ya da pazar günleri annem ve babam benim elimden tutar bu Bulvar'da birlikte gezintiye çıkardık. Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi önlerine doğru yaklaştığımızda bir dizi polisin hep yolda beklediğini görürdüm. O günlerde Ankara'ya başka kentlerden ulaşım yalnız tirenle olduğu için bu kentlerden gelenler Gar'da tirenden indikten ya da kentin o taraflarındaki otellerde konakladıktan sonra, başkenti görmek için olsa gerek, yürüyerek Bulvar'a çıkmak istediklerinde polis orada onları durdurur, yoksul görünümlü olanları geri çevirirdi. *"Neden?"* diye sorardım anneme babama. Bir şey demezler, beni elimden çekip başka yana götürürlerdi. Polislerin bu tutumu beni çok etkilemiştir.

Bir başka olay. Büyükbabamın borçlanarak aldığını demin belirttiğim evi Ankara'da Bahçelievler'de o zaman 57., sonradan 18. olarak adlandırılan sokaktaydı. Onun oturduğu evin biraz ilerisinde aynı tipte bir başka evde 4-5 tane Alman yaşıyordu. Bunlar, evin bahçesinde otururlar, bahçeyle uğraşırlar, serbestçe davranırlardı. Ne ki, bunlar yakalanmış olan Alman casuslarıydı. Cezaevine filan konmamışlardı, bahçeli bir evde konuk edilmişlerdi. Başlarında polis filan da yoktu. Oysa, o günlerde **"casus"** sözü, korkunç anlamlar yüklü bir sözcüktü. Sonraki yıllarda, bir casusun asılarak idam edildiğine tanık olacaktım, kimileri de casusluk suçundan 20 yıldan az olmamak üzere ağır hapis cezalarına çarptırılacaklardı. Ne ki,

bu cezalara çarptırılanlar hep Türk'tü, hem de savaş değil barış zamanında. Bu Alman casusları, sanki casus değillerdi de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin konuklarıydı. Üstelik, Osmanlı Mebusan Meclisi üyesi, Urfa'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucusu, eski C.H.P. milletvekilinin borcunu ödemekte zorlanıp durduğu evin bir eşinde ağırlanıyorlardı!...

Öte yandan, babamın üniforması rengiyle, biçimiyle hemen hemen Alman subaylarının üniformalarının eşiydi. Savaşın bitiminde, bu üniforma İngiliz subaylarının üniformalarına benzedi, daha sonra da Amerikalılar'ınkine. Babam önceleri çizme giyiyordu, sonra adına **"Çörçil"** denen postal. Daha sonra bu "Çörçiller", **"Ruzvelt"** oldu. Gerçekte, böylece çok partili demokratik düzene geçmiş oluyorduk!...

Sonra, günlerden bir gün Amerikalılar'ın **Missuri** savaş gemisi geldi İstanbul Limanı'na. Bastırılan anı pullarından hemen almıştım. Türkiye bayram yerine dönmüştü. Tüm Türk ulusu kıvanç içindeydi. Gururlanıyorduk da. Amerikalılar'ın o kocaman savaş gemisinin Türkiye'ye kadar gelmesi az şey miydi ya! Artık, Rusya'dan korkmamıza neden de kalmamıştı. Ne ki, İstanbul'da karaya çıkan Amerikalı denizciler, işlerini temiz yerlerde görsünler diye devletimiz İstanbul genelevlerini boyattı. Demokratikleşme sürecimiz iyice hızlanmıştı.

12 Temmuz 1947'ye geldiğimizde, **İsmet Paşa**, ünlü **"12 Temmuz Beyannâmesi"**ni açıkladı. Bununla artık, demokrasinin önündeki tüm engellerin kalktığını muştuluyordu **İsmet Paşa**. Ama aynı gün, A.B.D. ile bir ikili antlaşma da imzalayacaktı. İşte, çok sonraları. A.B.D. Başkanı **Johnson**'un Kıbrıs sorunu nedeniyle **İsmet İnönü**'ye yollayacağı mektupta sözü geçen antlaşma bu antlaşmaydı. Hani, **Johnson**'un bizim verdiğimiz silâhları ulusal çıkarlarınız için kullanamazsınız, biz izin vermedikçe elinizi bile süremezsiniz diye yazdığı mektup... **Johnson** haklıydı, çünkü 12 Temmuz 1947 Antlaşması'nın hükümleri böyleydi. Ve şimdi o antlaşma, onu yapan **İsmet Pa-**

şa'nın önüne konuluyordu. O da, her nedense, bu mektuba çok kızarak, ***"Yeni bir dünya kurulur, Türkiye de bunda yerini alır"*** gibi bir şeyler söyleyecekti. Ancak, yeni bir dünya kurulmadı, onun yerine yeni bir hükümet kuruldu ve **İsmet İnönü**'nün yerine de **Süleyman Demirel** başbakan oldu. 1945-1950 demokratikleşme sürecinin kesin sonuçlarından biri de böylece alınmış oldu.

Günler günleri kovaladıkça, yaşım ilerledikçe gördüm ki, Türkiye'de yaşanan **Karşıdevrim**'in başlangıç gün ve saati, 10 Kasım 1938, 09.05'tir. Bu karşıdevrimin ilk yılları II.Dünya Savaşı dönemine denk geldiği için, o günlerin ölüm-kalım kaygısı içinde, pek anlaşılamamıştı, anlayanlar da seslerini duyuramamışlardı. Savaşın bitiminde ise, karşıdevrim, demokrasi, çok partili düzen, demokratikleşme yaygaralarının arkasına ustaca gizlendi. Bu sürecin kaçınılmaz sonucu, Türkiye'nin emperyalizme teslim edilmesi olacaktı.

Kısacası, bugünün Türkiyesi'nde yaşanan tüm olumsuzlukların temeli, **Atatürk**'ün öldüğü gün atılmaya başlandı ve 1945-1950 arasında da bu temel üzerine ülkemizin kara yazgısının taşları teker teker örüldü. Bugün artık çatısı kapanıyor. Eğer hâlâ bu çatının kiremitleri döşenirken Türk bayrağını çatıya dikenler varsa ya âdet yerini bulsun diyedir ya da o bayraklar yurtsever Atatürkçülerin inançlı direnişleri yüzünden dalgalanmaktadır.

Sorunlarımızın, içinde bunaldığımız acı gerçeklerin kaynağını bilmek, bunların çözümü ve üstesinden gelebilmek için önkoşuldur. Bu kaynak, 1945-1950 arasında yaşananlardır.

Bu kitabın bir yararı daha olacağını sanıyorum, umuyorum: Bugün ülkemizde demokrasi olduğunu sananlar varsa, belki onlar da nasıl aldatılmakta olduklarını bu arada algılayacaklardır.

Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden Sıhhıye'ye geçmelerine izin verilmeyen o üstü başı yırtık pırtık, yoksul insanlar,

karşıdevrim sonucunda her Bulvar'da artık özgürce dolaşabiliyorlar. Bu nedenle de, Türkiye'ye demokrasi gelmiş sanıyorlar. Ama işsizler, ama açlar. Köylerinden ve evlerinden sökülüp büyük kentlerin varoşlarına kapılanmışlar. Üç kuruşluk bir işte çalışma olanağını yakalamış olanlarını ise, I.M.F. ve Dünya Bankası işten attırıp duruyor. Bugüne değin de oylarını gidip gidip karşıdevrimcilere verip durmuşlar. Onların seçtikleri vekilleri, ceylan derisinden koltuklarına kurularak yabancıların buyurduğu yasaları çıkarmak için zamanla yarışıyorlar, **Atatürk**'ün kurduğu Melis'te, Ulusal Kurtuluş Savaşımız'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde...

Benim gibi, babasının kaputluk kumaşını, anası evde kaynayan kazanda boyatıp da palto diye giymiş olanlar ise, eğer hâlâ ulusal onurlarından bir nebze kalmışsa, o günlerin bile özlemi içindeler.

Çetin Yetkin

GİRİŞ

I
İsmet İnönü'yü eleştirmek üzerine birkaç not

Türkiye'de karşıdevrimin kök salmasına denk düşen yılları ve bu dönemdeki gelişmeleri, kişiler irdelenerek, kişilerin düşünceleri ve eylemleri temel alınarak incelemek bu kitabın olaylara ana yaklaşımı değildir. Kişilerin, **Atatürk** gibi çok ender ayrık durumlar dışında, ne denli güçlü istenç sahibi ve ne denli olağanüstü olurlarsa olsunlar, son çözümlemede, nesnel koşulların belirlediği ortam içinde davranabildikleri bilimsel bir veridir. Ancak, şu da bir başka bilimsel veridir ki, bu ortam içinde gelişen olaylara şu ya da bu ölçüde yön verebilmek de kişilere bağlıdır. Söz gelişi, II.Dünya Savaşı'nın patlamasında, gelişme aşamalarında, devletlerin savaş boyunca karşılıklı konumlarında ve ilişkilerinde; **İsmet İnönü**'nün kişiliğinin, görüş ve düşüncelerinin hiçbir etkisi olmamıştır. Buna karşılık, **İnönü**'nün deneyimleri, Türkiye'nin koşullarını değerlendiriş biçimi, üstelik kişilik yapısı, Türkiye'nin savaş dışında tutulmasında belirleyici olmuştur. Bu nedenle, ele alınan dönemde olaylar içinde yer alan, başka bir deyişle, sahnede gözüken "aktörler" bu çerçevede bizi ilgilendirecektir. Buna karşın, tarihsel süreçte kimi kişilerin belli yerlerde bulunmalarının da olayların gelişimi üzerinde, son kerte değişik sonuçların ortaya çıkmasına neden olduğu da, yadsınamaz bir olgudur. Örneğin, Ulusal Kurtuluş Savaşımız başlarken **Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa**'nın buyruğu altına girmemeği yeğleseydi, sonraki gelişmelerin başka bir yön izleyecek olduğunu öne sürmek yanlış olmayacaktır sanırım. Ya da örneğin, **Atatürk**'ün ölümünden sonra, **İnönü** değil de başkası başa

geçseydi, Türkiye'nin yazgısının aynı çizgide gelişecek olduğunu kim öne sürebilir?

Daha ilk sayfada, Türkiye'de karşıdevrimin **Atatürk**'ün ölümü ile başladığını ama araya savaş yılları girdiği için ve ilerde görüleceği üzere savaşın bizi ilgilendiren gelişmeleri ve nedenleri yüzünden, 1945'te belirginleşmeğe koyulduğunu söylemiş bulunduğuma göre; şimdi çizdiğim kapsamda, **İsmet İnönü**'nün aldığı kararların, tutumunun ve eylemlerinin bu açıdan irdeleneceği açıktır. İşte, bu noktada da hemen bir sorunla karşılaşmış bulunuyorum. Çok kabaca söylenirse, sorun şu: **İnönü**'ye yakınlık, hayranlık duyanlara, onu sevenlere göre; **İnönü**'yü eleştirmek (kimileri buna saldırmak diyorlar), gerçekte **Atatürk**'ü eleştirmek (ona saldırmak) demektir. Gerçekten de, kimileri, **Atatürk**'ü eleştirmeğe çekinenlerin, buna yürekleri yetmeyenlerin, **İsmet İnönü**'yü eleştirerek, hattâ ona saldırarak, gerçekte dolayısıyla **Atatürk**'e dil uzatmaya kalkıştıklarını söylerler. Hattâ, **Ertuğrul Kazancı**, bir yazısının başlığını şöyle koymuş: ***"İnönü: Atatürk'e Saldıramayanların Hedefi"***.[1] **Tevfik Ünaydın** da diyor ki: *"O sıralar Atatürk'e saldırmaya cesaret edilemediği için birtakım kimseler '30 yılda hiçbir yapılmadı' teranesiyle pişkinliği daha da ileri götürüp İnönü'yü hedef seçtiler."*[2] Bilim adamlarından bu görüşe katılanlar da var. Örneğin, **Prof.Dr.Metin Heper**, *"Atatürk'e yapılmak istenen birtakım eleştirilerin İnönü'ye yöneltildiği ortaya çıkıyor."*[3] görüşünde. Bu saptama, Atatürk ilke ve devrimlerinin düşmanları için doğrudur; hiç olmazsa yakın zamanlara değin, doğruydu. *"Yakın zamanlara değin"* dedim, çünkü şimdilerde yurt ve ulus düşmanları, emperyalistlerin işbirlikçileri, Arap âşığı şeriatçılar, bu saldırganlıklarını pek de gizlemez oldular. Ancak, aynı

---

[1] Cumhuriyet, 25 Aralık 1999.
[2] E.TEVFİK ÜNAYDIN: **"İnönü"**; Cumhuriyet, 8 Ocak 1999.
[3] Şahin Alpay'ın Metin Heper ile söyleşisi; Milliyet, 15 Eylül 1997.

saptamayı, **İnönü**'yü eleştiren Atatürkçüler için de geçerli saymak, düpedüz saçmalıktır.[4] Hem sonra, **Atatürk** ile çocukluktan birlikte olmuş, onunla omuz omuza savaşmış, onun için kendi yaşamlarını hiçe saymış, **Atatürk** son nefesini verirken yanında bulunmuş, onun ilke ve devrimlerine hep sahip çıkmış kişilerin de **İnönü**'ye eleştiriler, hem de ağır eleştiriler yönelttikleri tarihsel gerçekler olduğuna göre; onlar da **Atatürk**'ü eleştirmeye çekindikleri, yürekleri yetmediği için **İnönü**'yü hedef alarak gerçekte dolayısıyla **Atatürk**'e saldırmaya kalkışmışlardır denebilir mi? Böyle bir sav, usla bağdaşır mı? Kaldı ki, bu gibi kişilerin **İnönü**'ye yönelttikleri eleştiriler, asıl **Atatürk**'ün sağlığında yapılmıştır!..[5]

---

[4] Yekta Güngör Özden'in özünde Atatürk ile İnönü'yü bir tutan şu sözleri üzerinde durulmaya değer: *"1950-60'ın, 1970'in, 1980'in, 1990 sonrasının sorumlularını bırakıp Atatürk ve İnönü'yü karalayıp kötülemek için onların dönemlerini bilimsellik, demokratlık adına yapay sorunlar ve gerçekdışı anlatımlarla tartışmaya açmak yeni bir bağnazlıktır. Önyargılı, bağımlı ve koşullanmış olmanın sonucudur."* (YEKTA GÜNGÖR ÖZDEN: **"Demokrasi Kahramanı İsmet İnönü"**; Cumhuriyet, 25 Aralık 2001). Özden'in bu değerlendirmesi, "önyargılı, bağımlı, koşullandırılmış, bağnaz" kişilerin bu gibi girişimleri bakımından tümüyle doğrudur. Yanlışlıkları ise şunlar: 1- Atatürk ile İnönü'yü bir tutmak; 2- Ancak, İnönü döneminin bilimsel açıdan ele alınmasını da, hep bilinenler dışında başka gerçeklerin de bulunduğunun bu yolla ortaya konulmasını da toptan gereksiz göstermek.

[5] Bu duruma en güzel örnek, Atatürk'ün aynı mahalleden çocukluk, sonra okul arkadaşı, hemen tüm cephelerde birlikte bulunduğu, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun deyişiyle, "izinden yürüyen, yanından ayrılmayan" (*Politikada 45 Yıl*; Bilgi yyn., Ankara, 1968, s.102), Atatürk'ün bir mektubunda "benim için hatırası kalp ve vicdanımdan bir an çıkmayacak öz kardeş" diye söz ettiği (HASAN ALİ YÜCEL: **"Nuri Conker'in Biyografisi"-Nuri Conker: Zabit Ve Kumandan;** İş Bankası yyn., Ankara, 1959, s.6) ve Atatürk'e "Kemal" diye hitap edebilen tek kişi olan (KEMAL ARIBURNU: **Atatürk Ve Çevresindekiler;** İş Bankası yyn., Ankara, 1994,s.27) Nuri Con-

Atatürk ve Türk düşmanlarının bu örtülü saldırıları bir yana, *"İnönü'yü eleştirmek Atatürk'ü eleştirmektir"* görüşünden kesinlikle kaçınmak gerekir. Çünkü, İnönü, Atatürk değildir. Öyle olmadığı gibi, bu kitabın sayfalarını çevirdikçe göreceksiniz ki, Atatürk'ün birçok eserini tersyüz eden, yıkan da İnönü'nün tâ kendisidir. Hemen söyleyeyim: İmam Hatip Okulları'nın ve İlahiyat Fakülteleri'nin, tekke ve zaviyelerin açılması, okullara din dersi konulması vb. birçok geriye dönüşler, İnönü döneminde gerçekleştirilmiştir. Bunları yeri geldikçe göreceğiz. Bunları olmamış mı sayacağız? Bu olumsuzluklara gözlerimizi mi kapayacağız?

Şevket Süreyya Aydemir, çok yerinde olarak, Atatürk için *"Tek Adam"* demişti. Ne var ki, bu sözü ne denli yerinde ve doğruysa, İnönü için *"İkinci Adam"* demesi de o denli yanlıştı. Çünkü; "Tek Adam"ın *"ikincisi"* olamaz. Olursa, o, "tek adam" olmaz İnönü, Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı olarak onun koltuğuna oturan, C.H.P.'nin başına geçen kişidir. *"İkinci"*liği yalnızca buradan gelir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanıdır, C.H.P.'nin ikinci genel başkanıdır. Bülent Ecevit de, C.H.P.'nin *"üçüncü"*; Deniz Baykal ise *"dördüncü"* genel başkanıdır. O kadar!

Yanlış anlaşılmasın: Bu araştırma İsmet İnönü'yü eleştirmek amacıyla yapılmamıştır; elinizdeki kitap o amaçla yazılmamıştır. Ne ki, ele aldığımız dönemin baş sorumlusu, baş aktörü, odur. O nedenle de, ister istemez kendisinden söz edilecektir. Dönemi irdeledikçe, ülkemizde Atatürk ve Cumhuri-

---

ker'dir. Nuri Conker, Atatürk'ün yanında İnönü'yü ağır bir biçimde eleştiren, hatta aralarında şiddetli tartışmalar geçen bir kişiydi. Sormak gerekmez mi: Nuri Conker, Atatürk'e saldıramadığı için mi İnönü'yü eleştirip durmuştur?

yet **Devrimleri**'ne karşı oluşumların bu dönemde kök saldığı görülecektir. Daha doğrusu, **karşıdevrim**, Önsöz'de de değindiğim gibi, **Atatürk**'ün ölümü ile eşzamanlı olarak gündeme gelmiştir. Fakat, meyvalarını vermesi II.Dünya Savaşı'nın bitimiyle olacaktır. O nedenle, bu *Giriş* bölümünde, önce **İnönü**'yü eleştirmenin örtülü olarak **Atatürk**'ü eleştirmek olduğu savının ne denli geçersiz bir sav olduğunu belgelemek için her ikisi arasındaki temeldeki başkalığa birkaç örnek vermek gerekiyor. Sonra da, 1945-1950 arasında önemli roller üstlenecek olan ama **Atatürk**'e açıkça düşman olan ya da yolları çok ayrı düşmüş bulunan kimi kişilerin **İnönü** tarafından nasıl baş tacı edildiğini, etkin görevlere getirildiğini ortaya koyacağım. Böylece, bir yandan karşıdevrimin tohumlarının nasıl atıldığı ve bir yandan da bu sürecin kimi önemli aktörlerinin kimler olduğunu önceden görmüş olacağız.

II
Atatürk'ten İnönü'ye ağır eleştiri

Atatürk, gerçekten "tek adam"dır. O yüzden de aynı zamanda yalnız bir adamdı da. Bu yalnızlık duygusu belki de onda I.Dünya Savaşı'ndan Osmanlı Devleti yenik çıktığı ve ülke işgale uğradığı günlerde doruğa ulaşmıştı. Çünkü bir ulusal kurtuluş savaşı ile bağımsızlığımızın yeniden kazanabileceğine birkaç kişiden başka inanan yoktu. Aydınlar, okuryazarlar, bir büyük yabancı devlet mandası altına girmeği tek umut olarak görüyorlardı. Aralarındaki tartışma, vatanın ellerine teslim edileceği, koruması altına konulacağı ülkenin İngiltere mi, yoksa Amerika mı olacağıydı!

Atatürk, *Nutuk*'ta İngiltere ya da Amerika mandasını tek çare görenlerin gerekçelerini şöyle açıklar:

"Bu iki nevi karar sahipleri, Osmanlı Devleti'nin bir kül halinde [bütün olarak] ***muhafazasını düşünenlerdir. Osmanlı***

memalikinin [ülkesinin] *muhtelif devletler beyninde* [arasında] *taksiminden ise kül halinde, bir devletin taht-ı himayesinde* [koruması altında] *bulundurmayı tercih edenlerdir."*[6]

Atatürk, bu açıklamayı yaptıktan sonra, İngiliz ya da Amerikan mandasını isteyenleri çok ağır bir dille eleştirir. Der ki:

"Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak istiklâl-i tamme [tam bağımsızlığa] *malikiyetle* [sahip olmakla] *temin olunabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun istiklâlden mahrum bir millet, beşeriyet-i mütemeddine* [uygar insanlık] *muvacehesinde* [karşısında] *uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye kesb-i liyakat edemez* [hak kazanamaz].

Ecnebi bir devletin himaye ve sahabetini [sahipliğini] *kabul etmek insanlık evsafından* [niteliklerinden] *mahrumiyeti* [yoksunluğu], *acz ü meskeneti* [güçsüzlüğü ve miskinliği] *itiraftan başka bir şey değildir. Filhakika bu derekeye düşmemiş olanların isteyerek başlarına bir ecnebi efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez....."* [7]

İsmet İnönü de, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılmadan önceki günlerde Amerika mandacısı idi!

O günlerde **Kâzım Karabekir**'e yazdığı bir mektupta Amerikan mandası yandaşı olduğunu, bunu tek kurtuluş yolu olarak gördüğünü açıkça dile getirmiştir. Bu mektupta şöyle demekteydi:[8]

"Kardeşim Kâzım'cığım,

.....

---

[6] KEMAL ATATÜRK: **Nutuk;** C. I: **1919-1920**; 6. basım, Türk Devrim Enstitüsü yyn., İstanbul, 1963, s.11-12.

[7] A.y., s. 13.

[8] Mektubun tam metni için bkz. FALİH RIFKI ATAY: **Çankaya – Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar;** İstanbul, 1969, s.193-194.

Korkulur ki bütün Asya'yı eline geçirmiş olan İngilizler, yegâne kabiliyet-i harbiyye ve ihtilaliyyesi olan Türkiye'yi elinde bulundurarak tamamen çürütüp mahvetmek isteyeceklerdir, Eğer Amerika'nın gelmesi suya düşerse, İngilizler için bugünkü taksim vaziyetini tevsik etmekten [belgelemekten] **başka yapılacak bir şey yok gibidir ki, İngilizler'e diğerleri bu hususta muavenet edecekler** [yardım], **muhalefet etmeyeceklerdir.**

Eğer Anadolu'da halkın Amerikalılar'ı herkese tercih ettikleri zemininde, Amerika milletine müracaat edilse pek ziyade faydası olacaktır, deniyor ki ben de tamamiyle bu kanaattayım, Bütün memleketi parçalamadan Amerika'nın murakabesine [denetimine/yönetimine] **tevdi etmek** [vermek] **yaşayabilmek için yegâne ehven çare gibidir....."**

Dahası da var, Çünkü mektupta sonra şu satırları da okuyoruz:

".....Sen Erzurum'a giderken korkuyorum ki seni bir şeye karıştıracaklar demiştin. Evimden dışarı çıkmadım ve hiçbir şeye karışmadım."

İnönü, Anadolu'ya silah ve cephane gönderebileceğine ilişkin bir söylentiye de kızmış, *"hiç öyle şey yapar mıyım"* anlamında bu konuda da şu sözler kaleminden kağıda dökülmüş:

"Anadolu'ya silâh ve cephane giderse ben gönderirmişim, hep ben idare edermişim. Adil Bey'in kanaati bu... Merhumun her bildiği böyle ise vay milletin başına....."

Mektubun sonlarında doğru da:

"Duadan başka elimizden bir şey gelmez." diye yazmış.

Koyu bir İnönücü olan **Sadi Irmak**, *"Bu mektup şüphesiz bir yeis anında bir insanın en samimi arkadaşına yazdığı bir iç dökmeden ibarettir, yani bir anın intibaıdır."* dedikten sonra **Kârabe-**

kir bu mektubu açıklamamalıydı, özel bir mektuptu der.[9] İyi de, o zaman **Atatürk** ile **İnönü** arasındaki temel başkalığın bu denli köklü olduğunu nasıl ve nereden bilecektik? **İnönü**'nün sonradan Ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılması, kahraman bir komutan olması,[10] onun ulusal bir yıkım anında umutsuzluğa düşebilecek bir kişi olmuş bulunduğu gerçeğini değiştirmez. Acaba, II.Dünya Savaşı'nın bitiminde, göreceğimiz üzere, denize düşen yılana sarılır gibi, ülkeyi Amerikan emperyalizmine açmasında aynı duygu ve aynı umutsuzluk etkili olmuş mudur? Öte yandan, **Atatürk** ile yıldızı barışmayan, hattâ ona açıkça düşman olan eski mandacı kimilerini, kendisi başa geçer geçmez yurda geri getirmesinde ve onlara etkin görevler vermesinde, geçmişlerindeki bu ortak yönün etkisi var mıdır? İlerdeki bölümlerde bu soruların yanıtları kendiliğinden verilmiş olacak.

Atatürk, mandacılık düşüncesini savunanları eleştirmiştir. **İnönü** de bunlardan biridir. Ben hiçbir yerde, **Atatürk**'ün ***"Bu eleştirilerim İnönü'yü kapsamaz"*** dediğini okumadım, görmedim.

III
İnönü, her zaman Atatürk'ün yanında mıydı?

Genel bir inanca göre, **Atatürk** ve **İnönü** hep aynı görüşte ve işbirliği içinde olmuşlardır. İşte, bu inançta olanların

---

[9] SADİ IRMAK: **Atatürk Ve Çevresi;** İstanbul Ü. Atatürk Devrimleri Araştırma Ens., yyn, İstanbul, 1974, s.93-92.
[10] **İnönü**'nün asker kişiliği ve başarıları için bkz: E.ORG.ALİ FUAD ERDEN: **İsmet İnönü;** İstanbul, 1952.

İnönü'yü eleştirmenin aynı anda Atatürk'ü de eleştirmek olduğu yolundaki görüşlerinin bir gerekçesi de budur. Ben burada, tarihimize damgasını basmış iki olay çerçevesinde Atatürk ve İnönü'nün birbirlerine tümüyle ters düştüklerini belgeleyen bazı gelişmelerin altını çizmek istiyorum.

Bunlardan ilki, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Atatürk tarafından Fethi Okyar'a kurdurulduğu ve bu partinin topu topu 3.5 ay yaşayabildiği dönemde gelişen olaylarla ilgilidir. Ben bu konuyu *"Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi – Serbest Cumhuriyet Fırkası"* adlı kitabımda[11] ayrıntılı olarak incelemiş bulunuyorum. O araştırmamda benim ulaştığım sonuç, İnönü'nün Atatürk'ün kurdurduğu bu partiye şiddetle karşı olduğu, S.C.F.'nın katıldığı belediye seçimlerinde baskıya ve hileye başvurduğu, partinin başarısız olması için elinden geleni yaptığı ve amacına da ulaştığıdır. Belediye seçimlerinin sonuçları alınırken, Atatürk'ün Hasan Rıza Soyak'a hangi partinin kazandığı sorması, onun da C.H.P.'yi kastederek *"Bizim parti"* demesi üzerine Atatürk'ün ***"Hayır efendim; hiç de öyle değil!... Hangi fırkanın kazandığını ben sana söyleyeyim: Kazanan idare fırkasıdır çocuk! Yani jandarma, polis, nahiye müdürü, kaymakam ve valiler... Bunu bilesin"*** demiş olması[12] bu durumu yeterince açıklar.

İsmet İnönü ise, anılarında S.C.F.'nın kuruluşundan hiç bilgisi olmadığını söyler. Böyle demekle de böylesine önemli bir olayda ikisi arasında önceden görüş birliğine varılmamış olduğunu, bir oldubitti karşısında bırakıldığını kendisi açıklamış olur. Anılarının bu bölümü şöyledir:

"Nihayet bir gün ansızın, Yalova'da kendimizi Serbest Fırka kurulması için giriştiği teşebbüsün karşısında bulduk..... Fethi Beyle

---

[11] 3.basım, Otopsi Yayınevi, İstanbul, 2003.

[12] HASAN RIZA SOYAK: **Atatürk'ten Hatıralar;** Yapı Kredi yyn., İstanbul, 1973, C. II, s.43.

ve yakın arkadaşlarıyla da her zaman birçok şeyler konuşmuştur. Fakat, biz aramızda fırka teşkilini konuşmuş değiliz. Karar safhasına geldikten sonra, böyle bir siyasî fırka teşkil etmek lâzım geldiğini bana Yalova'da söyledi..... Yani, bunun için daha evvel yapılmış görüşmelerden, Fethi Bey idaresinde Serbest Fırka olarak yapılan hazırlıklardan haberim yoktur."[13]

Şevket Süreyya Aydemir'in bu konuda yerinde bir saptaması bulunuyor. **Aydemir**, demiryolunun Sivas'a ulaşması nedeniyle **İnönü**'nün 30 Ağustos 1930'da verdiği söylevde **Atatürk**'le birçok noktalarda görüş ayrılıklarını dile getirerek ona karşı konuştuğunu yazar.[14] Gerçekten de, bu söylevin bazı bölümleri, dikkatlice incelendiğinde doğrudan **Atatürk**'le olan görüş ayrılıklarının dile getirildiği görülür.[15]

O tarihlerde **Yunus Nadi** ile **İsmet İnönü**'nün çok yakın ilişkiler içinde bulunduğu, partisinin sözcüsü olarak gazetesinde C.H.P.'nin ve Başbakan **İnönü**'nün genel siyasasını dile getirdiği anımsandığında, **Atatürk**'ün S.C.F. ve C.H.F. (C.H.P.) karşısında yansız kalması üzerine 29 Eylül 1930 günlü *Cumhuriyet*'te yayınladığı *"Bitaraflık Meselesi"* başlıklı yazısının **İsmet İnönü**'nün bilgisi dışında olduğunu düşünmek, hele yazının içeriği de göz önüne alındığında, tam bir saflık olur. Cumhuriyet ve "demokrasi" tarihimizde önemli bir belge olan bu yazı da **Yunus Nadi** şöyle diyordu:

"Cumhuriyete ve inkılâplara nezaret etmek ve onlar muvacehesinde [karşısında] *azamî dikkat ve takayyüt göstermek* [dikkat ve özen göstermek] *Reisicumhurun yalnız gelişigüzel bir vazifesi değil, hattâ kanunî mecburiyettir de. Eğer bunlara dikkat etmezse,*

---

[13] İSMET İNÖNÜ: **Hatıralar;** Bilgi yyn., Ankara, 1987, C. II, s.225-226.

[14] ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR: **Menderes'in Dramı;** Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s.90.

[15] İsmet İnönü'nün bu söylevinin tam metni, 31 ağustos 1930 günlü Cumhuriyet'te yayınlanmıştır.

Reisicumhurun yegâne cürüm olarak hıyaneti vataniye [vatana ihanet] *ile itham olunabileceği teşkilâtı esasiyede* [anayasada] *sarihtir* [açıktır]."

Evet, S.C.F.'nı yakın arkadaşlarına kurduran **Atatürk** (örneğin; anımsatayım ki, **Nuri Conker,** partinin genel sekreteriydi) Cumhurbaşkanı olarak iki parti arasında yansız kalmayı sürdürecek olursa vatana ihanetle suçlanacağı açık açık bildiriliyordu!..[16]

Yine genellikle öne sürüldüğünün tersine **Atatürk** ile **İnönü** arasmda birçok kereler "kavga" kertesine varan tartışmalar olduğunu, aralarında görüş ayrılıkları çıktığını, **Abdi İpekçi**'nin **İnönü** ile yaptığı söyleşide **İnönü,** bu gerçeği **Atatürk**'ün kendisine şu sözlerle belirttiğini söyler:

"Şimdiye kadar bin meselede bin defa kavga ettik. Ama az çok kapalı kavga ettik. Akşam pek alenî oldu. Bir müddet çekilmen, istirahat etmen lâzım."[17]

Demek ki, **"Bin meselede bin defa kavga!"**

Ve yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, son kavgaları herkesin önünde olmuş. Kavganın neden çıktığı ve nasıl olduğu ise **İnönü**'nün olaya bakış açısıyla şöyle:

"Haksızlık ona aitti şunun için: Aramızda geçen bir devlet işini sonra görüşürüz dedikten sonra, akşam masada halletmek yani gündüzden tasarladığı mülahazaları ve sebepleri imposition şeklinde karar olarak tebliğ etmek ve bu vesile ile sevmediği birkaç vekili tahkir etmek istedi. Evvelâ sâkin idim, sükûnetle geçiştirmek istedim. Halindeki tecavüz mânasının arttığını gördükçe sabrım tükendi. Sonra şiddetle mukabele ettim. Mukabelemin şiddeti onu sükûnete

---

[16] Ne var ki, Demokrat Parti kurulduktan bir süre sonra Cumhurbaşkanı İnönü, C.H.P. ve D.P. karşısında yansız kalacak olduğunu açıklayacaktır...

[17] **ABDİ İPEKÇİ: İnönü, Atatürk'ü Anlatıyor;** Yenigün Haber Ajansı yyn., İstanbul, 1997, s.12.

getirdi. Tasmim ettiği hâdiselerde haklı olmak için sebep toplamak kararına derhal başladı."[18]

Pekiyi, bu kere **İnönü**'nün başbakanlıktan **Atatürk** tarafından uzaklaştırılmasına yol açan "kavga"nın nedeni neydi?

Olay şuydu: 1937 yılında Akdeniz'de bazı ticaret gemileri kimliği belirsiz denizaltılarca torpillenerek batırılmaktaydı ve ayrıca deniz ulaşım güvenliği de tehlikeye girmişti. Bu duruma karşı alınacak önlemleri görüşüp kararlaştırmak üzere İsviçre'nin **Nyon** kentinde 10 Eylül 1937'de uluslararası bir **Akdeniz Güvenliği Konferansı** toplanmıştı. Konferansta Türkiye'yi Dışişleri Bakanı **Tevfik Rüştü Aras** temsil etmekteydi. **Aras**'a hem **Atatürk** ve hem de **İnönü** "talimat"lar vermekteydi. Gerisini yine **İnönü**'den dinleyelim:

"Tevfik Rüştü konferansta bazı teklifler, teşebbüsler yapıyordu. Bunlar bizim verdiğimiz talimata uygun değildi. Soruyordum nereden çıktı bu. Atatürk haber veriyormuş ona dediler...."[19]

İşte, kavganın nedeni buydu!

Şimdi bir noktaya dikkati çekmek gerekiyor: **İnönü, Atatürk** haksızdı diyor. Çok şey anlatmıyor mu bu söz? Kaldı ki, yeri gelmişken bir gerçeğin daha altını çizmek isterim. **İnönü**, 1925 yılından itibaren başbakandı. 1930'da S.C.F. kurulduğunda başbakanlığı tam beş yılı doldurmuş bulunuyordu. Ülkenin yönetiminden o sorumluydu. Ne ki, bakınız anılarında bu beş yıl için ne der:

".....yine nüfuz suistimali, memleketin, idarenin şikâyetleri etrafımızda bulunan, daha doğrusu Atatürk'e yakınlık iddia eden birçok insanların hallerinden, hareketlerinden şikâyet yapılması almış yürümüştü."[20]

---

[18] İSMET İNÖNÜ: **Defterler, 1919-1973**: Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi yyn., C. I, İstanbul, 2001, s. 25

[19] A.İpekçi: s.13. Ayrıca bkz. İ.İNÖNÜ; **Defterler**, C. I, s. 251.

[20] İSMET İNÖNÜ: **Hatıralar**; Bilgi Yayınevi, C. II, Ankara, 1987, s.228

Bu yolsuzlukları önlemesi gereken kendisiydi ama, o, satır arasında yine **Atatürk**'ü suçlamaktan geri kalmamaktadır.

Bir de Nyon Konferansı ile ilgili tartışmanın hemen öncesinde yine bir başka tartışma konusu olan Bomonti Bira Fabrikası sorununa değinelim. **Atatürk**, Ankara'daki Orman Çiftliği'nde bir bira fabrikası kurulmasını, sonra da bunun devlete (Tekel'e) devrini istiyordu. Ancak, **İnönü** ve ona bağlı olan ilgili bakanlar bu isteğe karşı çıkmakla kalmıyor, girişimi engelliyorlardı da.[21] İşte, Nyon Konferansı "kavga"sından hemen önce bu konu açılmış ve **Atatürk** bakanlara çıkışmış, **İnönü** de bakanları korumuş, tartışma büyümüştü. **İnönü**, anılarında bu sorunu hukuksal bazı gerekçeler göstererek kendisinin haklı olduğunu kanıtlamaya çalışıyor.[22] Ancak, söylemediği gerçek var. O da, **Falih Rıfkı Atay**'ın belirttiğine göre şuydu: **İnönü**'nün eniştesi **Kudüslü Abdürrezzak**, Bomonti Bira Fabrikası'nın "idare meclisi azası"ydı. **Atay**'ın anlatımıyla:

"Ahmet İhsan Tokgöz, ki tam bir menfaatçi idi, İstanbul'daki Bomonti fabrikasının hisselerini satın almış ve İdare Meclisi Reisi olmuş, İsmet İnönü'nün eniştesi Kudüslü Abdürrezzak'ı da idare meclisine almıştı. Her ikisi de Ankara'daki bira fabrikasının genişletilmesini önlemek ve Bomonti imtiyazını uzatmak için, Ankara fabrikasının gelir getirmeyeceği fikrini İnönü'ye telkin ettiler. Atatürk, Umumî Kâtibi Hasan Rıza Soyak aracılığıyla Danimarkalı uzmanlara meseleyi inceletti. Onlar, eğer fıçılarla taşınıp Haydarpaşa'da şişelenecek olursa, Bomonti'ye bile rakip edeceğini [olacağını?] *söylediler. Son zamanlarda aralarındaki belli başlı bir anlaşmazlık bu*

---

[21] Örneğin bkz. CEMİL KOÇAK: **Türkiye'de Millî Şef Dönemi, 1938-1945;** Yurt yyn.,Ankara, 1986, s.32.
[22] İ.İNÖNÜ: **Anılar;** C. II, s.287-289.

idi."[23][24]

Bunlar yalnızca birkaç örnek. Bu örnekler, **Atatürk** ile İnönü'nün öyle her zaman görüş birliği içinde olduğu savının geçersizliğini kanıtlamaya yeter.

İnönü, Atatürk ile aralarındaki görüş ayrılıklarının giderek artmasını ve sert tartışmalara dönüşmesini onun hastalığının ağırlaşmakta olmasına bağlar. Üstelik, öyle bir **Atatürk** portresi çizer ki, onun adını tarihe ***"alkol tesiri"*** altında davranan ve ne yaptığını bilmeyen bir kişi olarak geçirmek ister. Böylece, başbakanlıktan uzaklaştırılmasında, aralarındaki görüş ayrılıklarında kendisinin bir suçu olmadığını, suçun alkolün etkisi altında ne yaptığını bilmeyen ve gittikçe hastalığı ağırlaşan ve bu nedenle de zihni büsbütün çalışmaz duruma gelen **Atatürk**'te olduğunu öne sürer.[25] Ne var ki, bu savda bulunurken iki önemli çelişkiye düşmüş bulunuyor. Birincisi, kendisinin de bir çok kere belirttiği gibi, **Atatürk**'le hastalanmasından önceki tartışmaları, böyle diyerek açıklamak olanaksızdır. İkincisi, ***Defter***'ine kendi eliyle yazdıkları ile kendi savını yine kendisi çürütmektedir. Çünkü, **Atatürk**'ün hastalığının başlarında (1937 yılı) için bu söylediklerine karşın, hastalığının iyice ağırlaştığı 1938 yılı Ağustos ayı ve sonrası için tuttuğu notlar şöyle:

"Atatürk'ün hastalığı Ağustos'tan itibaren ağır istikamet al-

---

[23] FALİH RIFKI ATAY: **Çankaya**....; s.494.

[24] İnönü'nün anılarını yayına hazırlayan Sabahattin Selek'in anıların bu bölümüne koyduğu dipnotta da şöyle denilmektedir: *".....Atatürk'ün Çiftliğe karşı Bomonti'yi gündeme getirmesinin de altında o sıralar Atatürk'e İnönü'nün kardeşi Hasan Rıza Temelli'nin bu şirketin çıkarlarını savunmakta olduğu söylentisinin aktarılması yatmaktadır."*(s.289).

[25] Bkz. İ.İNÖNÜ: **Defterler; C.I, s.251 vd..**

dı. Bundan sonra Atatürk'ün bana karşı muamelesinde şu noktalar karakteristiktir:

İstanbul'a gelmemi istemiyordu, temasa gelmekten katiyen çekiniyordu. Çok iyi muamele ediyordu, hatırımı almaya çalışıyordu..... Celal Bayar ile her zaman selâm yolladı. Selamlarına mektupla cevap veriyordum.

Dr. Aras (Tevfik Rüştü) ile selâm yolladı. Mektupla cevap verdim.

Lozan gününde kimseye bir kelime yazdırmadılar. Kendisi telefonla çok muhabbetli şeyler söyletti. Sonra haber aldığıma göre bunları yazı ile göndermek düşüncesinde idi. Hasan Rıza (Soyak) bu şekil ile izah etti.

....Sabiha Gökçen her hafta cumartesi gider pazartesi gelirdi. Gelir gelmez bana Atatürk'ten muhabbetler getirirdi."[26]

Atatürk'ün hastalığı ölümcül bir nitelik kazandığı dönemde **İnönü**'ye karşı tutumu bu idiyse, bundan bir yıl önceki davranışlarını hastalığına bağlamanın biraz güç olduğunu söylemek gerekir sanırım. Hem sonra, bu süre içinde başta Hatay sorunu olmak üzere **Atatürk**'ün çeşitli devlet sorunları üzerinde çalıştığını da biliyoruz.

Atatürk ile **İnönü** arasındaki görüş ayrılıkları ve zaman zaman sert tartışmalara varan sorunların **Atatürk**'ün hastalığı ile bir ilgisinin bulunmadığı tarihsel bir gerçektir. Öylesine ki, örneğin, **Doç.Dr.Hakkı Uyar**, 1935-1938 arasındaki görüş ayrılıklarını **"Atatürk – İnönü Çekişmesi"** başlığı altında ele alarak değerlendirmek gereğini duymuş.[27] **Celal Bayar** ise bu konuda şöyle der:

"Bu sürtüşme mevcut ve açık. Ama sebebi Atatürk'ün hastalığı değil, hastalık sebebi ile Atatürk bunu yapıyor, o da değildir.

---

[26] A.y., s.254.

[27] HAKKI UYAR: **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**; 2.basım, Boyut yyn., İstanbul, 1999, s.328-333.

İddia ediyorum ki, Atatürk hastalığı sırasında ne idiyse, sıhhatli zamanında da oydu. Sıhhatli zamanındaki görüşleri, muhakemeleri ve kendi iradesine sahip olmak hususları hastalığı zamanında da, tamamiyle berkemaldi işliyordu. İnönü, Atatürk'ü bu şekilde göstermekle aklınca hem Atatürk'ü koruyor ve hem de kendisini korumak istiyor."[28]

İşin acı yanı şu: **Celal Bayar**, **Atatürk**'ün son günlerini tarihe böyle geçirirken, **İsmet İnönü**, onu içkinin ve hastalığının etkisi altında, ne yaptığını bilmez bir kişi olarak kaydetmek istemiş bulunuyor!..[29]

IV
İnönü'nün kendi anlatımıyla devlet adamlığı

Bilindiği gibi, Köy Enstitüleri'ne başlangıçta kol kanat geren kişi, **İnönü** idi. Ancak, çok partili düzene geçildiğinde

---

[28] ***"Her Hafta Bir Sohbet"*** sütununda Celal Bayar; Milliyet, 12 Kasım 1974 (C.KOÇAK:....**Millî Şef**.....; s.30'dan).

[29] İsmet İnönü'nün tarihsel gelişmeleri çarpıtabildiğine bir örnek de SCF ve Menemen Ayaklanması için söyledikleridir. Abdi İpekçi ile yaptığı söyleşide İnönü, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası zamanında, bu partinin dini propagandası yüzünden Şeyh Sait isyanının çıktığını söyledikten sonra şöyle demiştir: *"Serbest Fırka'da da aynı şey oldu. Tamamıyla irtica çıktı. Kubilay hâdisesi onların zamanında olmadı mı?"* (A.İPEKÇİ: s.31). Önce şunu belirtmeli: T.C.F.'nın gerçekten de dini propagandaya âlet etmesine karşılık S.C.F. asla bu yola sapmamıştır. Ama asıl önemlisi, Şeyh Sait isyanı T.C.F. faaliyette iken patlak vermiştir, yani bu parti "zamanında" olmuştur. Kubilay olayı / Menemen ayaklanması S.C.F. "zamanında" olmamıştır. Çünkü, S.C.F.'nın varlığına 16 Kasım 1930 tarihinde son verilmiştir. Menemen olayı ise, 23 Aralık 1930'da başlamıştır

Köy Enstitüleri yine onun zamanında en ağır darbeleri yiyecekler, işlevsiz duruma getirileceklerdir. İlerde bu konu üzerinde durulacak. Fakat, bu durumu, yani bu çelişkili tutumunu İnönü'nün kendisinin nasıl değerlendirdiğini kendi sözlerinden okursak, kişiliğine ilişkin yargılarımız daha bir belirginleşecektir.

Mustafa Ekmekçi, İnönü'nün **Muammer Erten**'e yaptığı şu açıklamayı *"İsmet Paşa'nın Savunması"* başlığı altında 21 Temmuz 1994 günlü *Cumhuriyet*'te yayınlamış bulunuyor. Şimdi, bu "savunma"yı birlikte okuyalım:

"Herkes, benim zayıflığım gibi görür, ama benim gücümdür aslında; meselâ ben Köy Enstitüsü fikrine inanmışımdır. İnanmış bir insan, sonuna kadar bunu yürütür; idealizmde, felsefede bu böyledir; ama ben politikacıyım, uygulayıcıyım. Ben, gücüme göre gücümün var olduğu yerde, gücümü gösterebilirim. Ben dahi değilim, gücümle tecrübemle, memleket menfaatlerini en üst seviyede tutarak meselelere çözüm bulurum. Ben gücümün bittiği yerde bir politikacı, bir tecrübe sahibi insan olarak bir noktada, onu gelecekte tekrar uygulamak üzere bir noktada durdururum. Bu, aslında benim gücümdür. Çünkü artık gücümü kaybettiğim noktada, 'Ben bu işi yürüteceğim!' diye yürüdüğüm zaman, artık tamamıyla yok olma durumu vardır; ben gücümün bittiği yerde, her şeye rağmen, yok olucu bir harekete yönelmem. Orada dururum. Zaman, benim için çok önemli bir faktördür; zaman içinde, imkânlar gelir önüme, bir noktada bıraktığım fikrimi yeniden uygularım. Değişen zaman içinde de bana yeni fikirler gelmemiş, o fikrin doğruluğu bende bir kanaat olarak devam ediyorsa, onu yeniden uygularım. Köy Enstitüleri meselesi de böyle olmuştur.

Benim gücüm o zaman nereden geliyordu? Partiden, parti meclis gurubundan, gücümü ben buradan alıyordum. Bu konuda, bütün bu organlarda gücümü kaybetmiştim. Ordunun üst kademesinde de huzursuzluk başlamış... Onun için bir süre en çok bu konuda saldırıya uğrayan. Millî Eğitim Bakanı Yücel'le Genel Müdür

Tonguç'u onların da gönlünü alarak bir süre için şimşekleri bu olay üzerinden uzaklaştırmak istedim. Fakat sonradan demokratik hareketleri de başlatınca, olaylar öyle gelişti ki kendi cereyanında yürüdü ve bir an geldi ki artık Köy Enstitüleri'ni eski gücüyle, eski ruhuyla devam ettirmek olanakları benim elimden çıktı."

İnönü, bu anlayışla **Hasan Ali Yücel**'i bakanlıktan uzaklaştıracak ve **İsmail Hakkı Tonguç'u** da görevden alarak resim-iş öğretmenliğine atayacaktı. Açıkçası, nasıl Osmanlı padişahları başıbozuk ve gerici Yeniçeri ayaklanmalarında taht-larını korumak için vezirlerini isyancılara teslim etmişlerse, **İnönü** de aynı yolu izlemiş bulunuyor....

V

Cumhurbaşkanı İnönü'nün Atatürk'ün yakın çevresini ve çalışma arkadaşlarını "tasfiye" etmesi

Atatürk'ün ölümü üzerine Cumhurbaşkanı seçilen İnönü'nün ilk uygulamalarının başında Atatürk'ün ne kadar yakın çalışma arkadaşı ve çevresi varsa, tümünü görevden uzaklaştırmak olmuştur. Kimileri der ki, elbette İnönü kendi ekibiyle çalışmak durumundaydı, bu nedenle de bu "tasfiye"leri doğal karşılamak gerekir. Bu, sakat ve gerçeklere sırt çeviren bir uslamlamadır. Çünkü, bir kere, sormak gerekmez mi ki, İnönü'nün bakanlar kurulunda ya da başka düzeyde yıllarca birlikte çalıştığı bu kişiler içinde kendi ekibinde yer alabilecek kimse yok muydu? İkincisi, şimdi göreceğimiz üzere, Tevfik Rüştü Aras'ı ve Şükrü Kaya'yı devre dışı bırakmak için neredeyse bir-iki gün bile bekleyememiş olması nasıl açıklanacaktır? Ne var ki, bunlardan çok daha önemli olanı, Atatürk'ün yakınlarını saf dışı bırakırken, onun düşmanlarını, yıldızları onunla hiç barışmamış olan kişileri, eski saltanatçı-hilafetçi ve

mandacıları, devrim karşıtlarını baştacı etmiş olmasıdır. Bu konuya aşağıda ayrıca değinilecek.

Bilindiği gibi, **Atatürk** öldüğünde, 1937'den beri **Celal Bayar**, başbakandı. **İnönü**, Cumhurbaşkanı seçilince (nasıl seçildiğini ilerde göreceğiz) **Bayar**'dan yeni hükümet kuruluncaya değin görevini sürdürmesini isteyecekti. Ama bakın, **İnönü**, 11 Kasım 1938'de, yani **Atatürk** öleli henüz 1 gün olmuşken, not defterine ne yazmış:

"İlk hükümet için dahiliye ve hariciye vekillerini değiştirmesini Celal Bayar'a tavsiye ettim. Tereddüt ettikten sonra kabul etti.

Dahiliye Dr.(Refik) Saydam

Hariciye Şükrü Saraçoğlu

Dr. Aras ile Şükrü Kaya'nın iktidardan gitmeleri memlekette hakikî bir inşirah [ferahlık] *verdi. Kendilerine karşı antipatinin bu kadar şâmil* [kapsamlı / yaygın] *olduğunu görmek herkesi şaşırttı."*[30]

Acaba bu **"inşirah"**ı nasıl anlamış? Kamuoyu yoklaması mı yaptırmış? Ama, kuşkusuz, kendisi bakımından ferahlatıcı olmuştur!

Tevfik Rüştü Aras, Atatürk'ün değişmez dışişleri bakanıydı. **Atatürk** döneminin ne denli başarılı olduğunu hemen herkesin kabul ettiği dış siyasasından sorumluydu. **Şükrü Kaya** ise, aynı nitelikteki içişleri bakanıydı. Hükümette ne değişiklikler yapılırsa yapılsın, bu iki bakan görevlerini sürdürürlerdi. Her ikisi de **Atatürk**'e doğrudan bağlı ve güvenini kazanmış kişilerdi. Oysa, onların yerine getirilen **Refik Saydam** ve **Şükrü Saraçoğlu**, **İnönü**'nün has adamıydılar, öylesine ki önce **Saydam**, onun ölümü üzerine de **Saraçoğlu** başbakan olacaklardır.

Bunu izleyen günlerde de **Atatürk**'ün hep çevresinde bulunan **Kılıç Ali, Hüsrev Gerede, Cevat Abbas Gürer, Hasan Rıza Soyak, Naşit Hakkı Uluğ** ve **Tahsin Uzer** milletvekili

---

[30] İ.İNÖNÜ: **Defter**; C. I, s.255.

adayı gösterilmeyerek T.B.M.M. dışında bırakıldı. Ayrıca, **Tevfik Rüştü Aras** ve **Şükrü Kaya**'nın da milletvekili olmaları engellendi.

Celal Bayar'ın başbakanlığı da 25 Ocak 1939'da sona erdi.

Böylece siyaset dışı bırakılan, yönetimden dışlanan bu kişiler gerçekten de **Atatürk**'ün güvendiği ve yakını olan kişilerdi. Örneğin, **Hasan Rıza Soyak**, onun genel sekreteriydi. **Hüsrev Gerede**, **Atatürk** ile Samsun'a çıkanlar arasındaydı ve silah arkadaşıydı. (**Gerede**, daha sonra Berlin Büyükelçiliğine atanacak ve 1942'ye değin bu görevini sürdürecektir), **Cevat Abbas Gürer**, yaverliğini yapmıştı. **Kılıç Ali**, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başından beri **Atatürk**'ün güvenini kazanmış, önemli görevler üstlenmiş bir yakınıydı. **Atatürk**, son nefesini verirken yanında bulunanlardan biri de oydu.[31]

---

[31] Burada, hem Atatürk'ün bilmeyenler için bir özelliğini belirtmek ve hem de İnönü ve Atatürk arasındaki ilişkiyi biraz daha yakından görmek için KILIÇ ALİ'nin **Atatürk'ün Hususiyetleri** adlı kitabından bir bölümü anmak aydınlatıcı olacak:

"Esasen onun büyük meziyetlerinden biri de mesuliyetleri omuzlarına yüklemek, şerefleri etrafına taksim etmekti. Bu nimetlerinden kimler istifade etmedi ki!...

Meselâ büyük zaferi ele alalım: Yapılan muvaffakiyetli büyük muharebelerin harp ceridelerini (tutanak) tetkik edersek belki de Atatürk'ün imzasına pek az tesadüf edilir. O, şan ve şeref peşinde koşan bir adam olmadığı için vaziyete göre emirleri cephe kumandanına madde madde yazdırır, altına 'at imzanı gönder!' *diyerek o isabetli emirlerin neticesi olarak elde edilen zafer şerefini cephe kumandanına verirdi.* 'Milletin makûs [tersine dönmüş] talihini yendin!' *diye çekilen telgrafların da nasıl ve ne maksatla çekilmiş olduğunu gayet iyi bilenlerdeniz.*

Atatürk'ün 'Milletin makûs talihini yendin!' *diye çektiği telgrafın çekilişi bizim bildiğimize göre şöyle olmuştur:*

İnönü muharebesi kumandadaki hata ve idaresizlik yüzünden fena bir vaziyet almış, nihayet cephe kumandanı bir aralık ricat (çekilme) emrini dahi vermiş ve ricat vaziyetini Ankara'ya bildirmişti.

VI
İnönü - karşıdevrimci işbirliği

İnönü, Atatürk'ün yakın çevresini ve çalışma arkadaşlarını saf dışı etmekle yetinmeyecekti. Saltanatçı ve hilafetçi oldukları, mandacılığı savundukları, cumhuriyete ve devrimlere karşı çıktıkları için ona cephe almış olanları etkin görevlere getirmekten de geri kalmayacaktı. Bunun adı da **"kırgınlıkları gidermek"** olacaktı. Madem ki, yeni bir dönem başlıyordu, artık eski kırgınlıklara da bir son verilmeliydi. Üstelik, bu görüşü savunanlardan kimileri bu kırgınlıkların **"hissî sebepler"**den ileri gelmiş bulunduğunu söylemekten de geri kalmayacaklardı.[32]

Bunun üzerine Ankara'da fena halde telaş ve yeis (umutsuzluk) başlamıştı. Bu sırada Erkânıharbiye'nin işgal ettiği Ziraat Mektebi'nde Mustafa Kemal Paşa vaziyeti telgraf başında takip ediyordu. Yanlarında bulunan Hamdullah Suphi ve Bekir Sami ve diğer bazı arkadaşlarıyla görüşüyorlarken Yunan ordusunun da aynı zamanda ricat etmekte olduğunu haber alan cephe kumandanı İsmet Paşa, bunu kendi muvaffakiyeti gibi Mustafa Kemal Paşa'ya diğer bir telgrafla bildirmişti.

Tabiîdir ki bu telgraf orada bulunanları sevindirmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunan Hamdullah Suphi Bey, cephe kumandanının maneviyatını kuvvetlendirmek için gelen bu telgrafa taltifkâr bir cevap verilmesini Mustafa Kemal Paşa'dan rica edince Mustafa Kemal Paşa da telgrafı Hamdullah Suphi Bey'e vererek:

- Alınız, istediğiniz gibi bir cevap yazınız, gönderelim! Demiş.

İşte o dillere destan olan meşhur telgraf bizim bildiğimize göre bu suretle Hamdullah Suphi Bey tarafından yazılıp Mustafa Kemal Paşa'ya imza ettirilerek çekilmiştir." (Yenigün Haber Ajansı yyn., İstanbul, 1998, s.63-64). (NOT: Kitabın ilk baskısı Sel Yayınlarınca 1955'te yapılmıştır. Başka bir deyişle, İnönü'nün sağlığında kitap yayınlanmış bulunmaktadır. Öte yandan, Hamdullah Suphi Tanrıöver de 1966'da ölmüştür.)

Bu, neresinden baksan talihsiz bir değerlendirme. Öncelikle, **"yeni bir dönem başlarken"** demek, açıkça, ***"Atatürk dönemi artık kapandı"*** demektir: Zaten tüm sorun da buradan kaynaklanmıyor mu?

Hem sonra, eğer bu çevrelerin yeniden etkin görevlere getirilmelerinin nedeni kırgınlıkları ortadan kaldırmak idi ise, **Atatürk**'ün yakın çevresine karşı izlenen tutum **yeni** kırgınlıkların nedeni olmayacak mıydı? Nitekim, öyle olacaktır.

Atatürk gibi yüce bir kişinin, kafası hesap makinesi gibi çalışan bir olağanüstü insanın, salt **"hissî"**, yani duygusal nedenlerle kimi kişileri Cumhuriyet'in yetki ve sorumluluk gerektiren görevlerden uzaklaştırmış, bunlara karşı bir tutum takınmış olduğunu öne sürmek ona karşı yapılacak büyük bir saygısızlıktır.

Bu, önemli bir konudur. Çünkü, bu kişiler, karşıdevrimi yönlendireceklerdir. O nedenle de üzerinde önemle durulması gerekir.

İşe de *Nutuk*'tan şu satırları okumakla başlamalıyız:

"Muvaffakıyet [başarı] ***amelî*** [pratik] ***ve emin yol her safhayı vakti geldikçe, tatbik etmekti. Milletin inkişafı*** [gelişmesi/kurtulması] ***ve itilâsı*** [yükselmesi] ***için selâmet yolu bu idi. Ben de böyle hareket ettim. Ancak bu amelî ve emin muvaffakıyet yolu, yakın refik-i mesaim*** [çalışma arkadaşım] ***olarak tanınmış zevattan*** [kişilerden] ***bazılarıyla aramızda, zaman zaman içtihadatta*** [kararlarda], ***muamelâtta*** [işlemlerde], ***icraatta*** [uygulamada] ***esaslı ve talî*** [temelli ve ikinci derecede] ***birtakım ihtilaflar, iğbirarlar*** [gücenmeler] ***ve hattâ iftirakların da*** [ayrılmaların/bölünmelerin] ***sebebi ve izahı***

---

[32] Örneğin, Fahri Giritlioğlu şöyle der: *"[İnönü] ilk aylardan itibaren, geçmiş devrin menşei çok kere hissî sebeplerden gelen kırgınlık ve dargınlıkları gidermenin çareleri üzerinde durdu."* (FAHRİ GİRİTLİOĞLU: **Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii"**; C. I, Ankara, 1965, s.151).

olmuştur. Millî mücadeleye beraber başlayan yolculardan bazıları, millî hayatın bugünkü Cumhuriyet'e ve Cumhuriyet kanunlarına kadar gelen tekâmülâtında [gelişmesinde], *kendi fikriyat ve ruhiyatının* [fikirlerinin ve ruhsal durumlarının], *ihatası hududu* [algılama sınırı] *bittikçe, bana mukavemet ve muhalefete geçmişlerdir."*[33]

Atatürk, bundan sonraki tümcesinde, kamuoyunu aydınlatmak için bu gibi durumları sırası geldikçe birer birer belirteceğini söyler. Gerçekten de, *Nutuk*'u okumayı sürdürdükçe olaylar içinde ve belgelerle bu kişileri tanırız.

Demek ki, hiç de öyle duygusal nedenler söz konusu değilmiş. Üstelik, bu gibi algılama sınırlarını biten, ufukları tükenen kişiler **Atatürk**'e karşı direnişe geçmişler, cephe açmışlarmış!...

Atatürk'ün sözünü ettiği bu kişilerden biri olan **Rauf Orbay**, önce Sivas Kongresi sırasında Amerikan mandasının kongrece kabul edilmesi için girişimlerde bulunmuştu. Ulusal Kurtuluş Savaşı sürerken de **Rauf Bey**'i 1921 yılında "nafıa vekili" olarak görürüz. **Kara Vasıf Bey** de, Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Gurubu İdare Heyeti üyesidir. Her ikisi birden, savaşarak bir sonuç alınamayacağını, bu nedenle de düşmanla anlaşarak bir siyasal çözüm aranması gerektiğini öne sürerler. Bu, tam bir bozgunculuktur. **Mustafa Kemal Paşa**, onların bu savlarının ve isteklerinin T.B.M.M.'nde görüşülmesini engeller. Bu duruma karşı, her ikisi de görevlerinden istifa ederler. Aynı gün, onları desteklemek ve **Mustafa Kemal Paşa**'yı protesto etmek amacı ile, o sıra Millî Müdafaa Vekili olan **Refet Paşa** da görevini bırakır.[34] Bundan sonra da **Rauf Bey** ve **Kara Vasıf Bey**, Meclis'te **Mustafa Kemal Paşa**'ya karşı oluşturulan muhalefetin *"birinci derecede faal ve müşevvik"*i [kışkırtıcısı]

---

[33] C.I, s. 15-16.
[34] **Nutuk;** C. II, s. 631-632.

olacaklardır.[35] Bu gelişmelerle ilgili olarak **Atatürk'ün** yaptığı değerlendirme şudur:

"Muhaliflere hâsıl olan kanaat, ordumuzun taarruz kabiliyetini iktisap edemeyeceği [kazanamayacağı] *noktasında tekâsüf etti* [yoğunlaştı] ..... *yeni bir propaganda çıkardılar: Nereye gidiyoruz? Bizi kim nereye sevkediyor? Meçhulâta? Koskoca bir millet; gayrimuayyen* [belirsiz], *muzlim* [karanlık] *hedeflere serseriyane sürüklenir mi?..... en çok menfi* [olumsuz] *ve bedbinane* [karamsar] *rol yapanlar, vaktiyle, Türk milletinin kendi kendine temin-i istiklâl* [bağımsızlığını sağlayamayacağı] *edemeyeceği kanaatini izhar etmiş olan zevat idi. Şunun bunun mandasını talep ısrarında bulunanlar idi."*[36/37]

Mustafa Kemal Paşa'ya karşı oluşturulan bu muhalefet, 1 Kasım 1922'de hilafetin saltanattan ayrılması ve saltanata son verilmesi sırasında iyice yoğunlaşacaktır. **Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan** randevu isteyerek bu konuyu tartışacak, görüşme sırasında **Ali Fuat ve Refet Paşalar** da onunla birlikte olacaklardır. İstekleri, padişahlığın sürdürülmesidir. **Rauf Bey'in** bu görüşme sırasında söylediği şu sözler onun kafa yapısına ışık tutacak niteliktedir:

"Ben makam-ı saltanat ve hilafete vicdanen ve hissen merbutum [bağlıyım]. *Çünkü, benim babam padişahın nan ü nimetiyle*

---

[35] A.y., s. 634.

[36] A.y.., C.II, s. 638.

[37] Atatürk'ün bundan sonraki sözleri, bugün için dün olduğundan daha geçerli bulunuyor. O nedenle, özetleyerek aktarıyorum: Maddî ama özellikle manevî düşüş, korku ile, güçsüzlükle başlar. Güçsüz ve korkak insanlar herhangi bir felâket karşısında ulusun da felce uğramasına neden olurlar. Bunlar, güçsüzlük ve kararsızlıkta o kadar ileri giderler ki âdeta kendi kendilerine hakaret ederler. Derler ki biz adam değiliz ve olamayız! Kendi kendimize adam olmamız olanaksızdır. Varlığımızı koşulsuz olarak bir yabancıya teslim edelim. Türkiye'yi böyle çirkin yollarda çöküş ve yok oluş vadisine sürükleyenlerin elinden kurtarmak gerekir.

[ekmeğiyle/bağışlarıyla] *yetişmiş, Osmanlı Devleti'nin ricali sırasına geçmiştir. Benim de kanımda o nimetin zerratı* [parçacıkları] *vardır. Ben nankör değilim ve olamam. Padişaha muhafaza-i sadakat borcumdur. Halifeye merbutiyetim ise terbiyem icabıdır."*[38]

Açıkça görüleceği üzere, **Rauf Bey**'in kafasında "devlet", "halk" ve "vergi" gibi kavramlar yoktu. Ona göre, sanki efendisi olan padişah, halkın vergileriyle babasının ve kendisinin aylığını ödememiş de, kendi cebinden çıkarıp vermişti. Padişah ve devlet, onun için aynı şeydi! Ve **Rauf Bey** ile bu paşalar saltanatçı, hilafetçi ve mandacı idiler!...

Rauf Bey, bu girişimleriyle yetinmeyecek, Cumhuriyet ilan edilince de basına demeç vererek buna karşı çıkacak *"gelenin gideni arattırmaması gerektiğini"* söyleyerek **Atatürk**'ün padişahın yerine kendisini geçirdiğini ileri sürecektir.[39]

Rauf Bey, çok geçmeden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucularından olacaktır.

Bu partinin bir başka kurucusu ise, **Ali Fuat Cebesoy**'du. O da Cumhuriyet'in ilânına karşı çıkanlardandı, Cumhuriyet'in bir "emrivaki" olduğunu, **Atatürk**'ün "şahsî idare", yani diktatörlük kurduğunu kendisi anılarında yıllar sonra bile açıkça yazacaktır.[40]

Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin genel başkanlığını ise **Kâzım Karabekir** üstlenecektir. O da, **Cebesoy** gibi düşünmekteydi. Onun kafa yapısına da ışık tutabilmek için İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşmadan birkaç tümceyi buraya almak yetecek:

"Bu kabul edildiği takdirde [söz konusu ettiği Arap abecesinin bırakılıp yeni bir abecenin kabul edilmesidir] *memleket herc ü merce girer* [allak bullak olur].... *Böyle fikirler içimize gir-*

---

[38] A.y.., C. II, s.684.
[39] A.y.., C.II, s.822-823.
[40] ALİ FUAT CEBESOY: **Siyasî Hatıralar**; 2.Kısım, İstanbul, 1960, s.47, 86-87.

mesin. Sonra büsbütün lâl-ü ebkem olur [ağızsız dilsiz olur] *ve bütün âlem-i İslâmı üzerimize hücum ettirir ve kendi aramızda birbirimizi yeriz."*[41]

İşte, bu üçlüden **Karabekir**, 10 Kasım 1923'de basına demeç vererek, gerçekte cumhuriyete değil ama "şahsî saltanat"a karşı olduğunu açıklayacak, aynı gün **Rauf Bey** ile birlikte Halife **Abdülmecit Efendi**'yi ziyaret ederek saygılarını sunacaklardır. Bu arada, Ankara'ya karşı olan İstanbul basını İngiltere hesabına çalışan İsmailiye tarikatı başkanı **Ağa Han** ile İngiliz Kralının özel danışmanı **Emir Ali**'nin hükümete hilafetin kaldırılmaması için çektikleri telgrafı yayınlayınca, İstanbul'a bu olayı soruşturmak üzere bir İstiklâl Mahkemesi gönderilmek istenecek, Meclis'te **Rauf Bey** ve onun çizgisinde olanlar buna karşı çıkacaklar, başarılı olamayınca da Halk Fırkası'ndan (C.H.P.'nden) istifa edeceklerdir. Bu kişiler, bir araya gelerek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı (T.C.F.) kuracaklardır. Aralarında, **Halide Edip**'in (bu hanım üzerinde aşağıda ayrıca duracağım) eşi **Dr. Adnan [Adıvar]** ve **Refet, Rüştü Paşalar** da bulunacaktır.

Şu duruma göre T.C.F., eski mandacılar, saltanatçılar, hilafetçilerce kurulmuş bir parti kimliğindeydi.

Ancak, ilginç olan partinin programıydı. Hele programın bazı maddeleri ilginç olmaktan da öteydi. Gerçekten de, programın 32.maddesinde iç, dış ve transit ticaretin kayda bağlı olmaksızın serbest olacağı öngörülüyordu. Bu ülkenin açık pazar durumuna getirilmek istenmesinden başka bir anlama gelemezdi. 33.maddede sanayiinin kalkındırılması için gümrük indirimi yapılacağı belirtiliyordu. Usunu yitirmemiş hiç kimse, ulusal sanayiinin kalkındırılması için gümrük duvarlarının

---

[41] A.GÜNDÜZ ÖKÇÜN: **Türkiye İktisat Kongresi, 1923-İzmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar;** 2.basım, A.Ü.S.B.F. yyn., Ankara, 1971, s.319-320.

yükseltilmesi gerektiğini -hele o günkü koşullarda- bilir. 42. maddede ise önce ülkenin yabancı sermayeye muhtaç olduğu belirtiliyor, sonra da yabancı sermayeye iyi davranarak ülkeye getirilmesi gerektiği kaydediliyordu. 41.madde bunu bütünleyici nitelikteydi. Öte yandan, Prens Sabahattin'den beri emperyalizmin işbirlikçilerinin öne sürüp durdukları yerinden yönetim ilkesinin uygulanması isteniyordu ki, bu, ülkenin parçalanması demekti. Ayrıca, **Atatürk** hedef alınarak cumhurbaşkanı seçilen mebusun mebusluğunun sona ermesi öngörülmüştü. Asıl önemlisi, **"fırka efkâr ve itikad-ı diniyeye hürmetkârdır"** maddesiydi. Görünüşte, düşünce ve vicdan özgürlüğünü savunan bir maddeydi bu ama, o günkü ortam ve koşullar düşünülünce girişilecek laiklik devrimine karşı önceden konulmuş bir önlem niteliğini taşımaktaydı. Kaldı ki, partinin ilkeleri arasında ülkenin sarsıntılara uğratılmadan kalkındırılacağı, yani devrimci bir yöntemle değil, evrimci bir yolla ülkenin yönetilmesi gerektiği belirtilmişti.

Şimdi, genel başkam **Kâzım Karabekir,** ikinci başkanı **Rauf Orbay**, genel sekreteri **Ali Fuat Cebesoy** olan T.C.F.'nın programı için Atatürk'ün *Nutuk*'ta ne dediğine bir bakalım:

"....fırka, efkâr ve itilad-ı diniyeye hürmetkârlık perdesi altında; biz hilafeti tekrar isteriz; biz yeni kanunlar istemeyiz; bizce Mecelle kâfidir; medreseler, tekkeler, cahil softalar, şeyhler, müritler, biz sizi himaye edeceğiz; bizimle beraber olunuz. Çünkü Mustafa Kemal'in fırkası hilafeti lağvetti. İslâmiyeti rahnedar ediyor [bozuyor]. *Sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecektir diye bağırmıyor muydu! Yeni fırkanın kullandığı formül, bu irticakârane feryatlarla dolu değildir denilebilir mi?*

..... Efendiler, vakayi [olaylar] *ve hâdisat dahi izhar ve ispat etti ki* [ortaya koyup kanıtladı ki], *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası programı en hain dimağların mahsulüdür; bu fırka, memlekette suikastçıların tahassungâhı* [kalesi], *ümid-i*

isnadı [umut dayanağı] *oldu; haricî düşmanların, yeni Türk Devleti'ni, taze Türk Cumhuriyeti'ni mahvetmeye mâtuf* [yönelik] *planlarının sühulet-i tatbikatına* [kolaylıkla uygulanmasına] *hizmete çalıştı. Tarih, mürettep* [tertip edilmiş/önceden planlanmış], *umumî, irticaî olan Şark İsyanı* [Şeyh Sait isyanı] *esbabını* [nedenlerini] *tetkik ve taharri ettiği zaman* [inceleyip araştırdığı zaman], *onun mühim ve bâriz* [belirgin] *sebepleri meyanında Terekkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın dinî mevaidini* [vaadlerini] *ve şarka gönderdikleri kâtib-i mesullerinin teşkilât ve tahrikâtını bulacaktır.*

.....Efendiler, yaptığımız inkılâbın vüsat [genişlik] *ve azameti* [büyüklüğü] *karşısında, eski hurafat* [hurafeler/boş inançlar] *ve müessesatın* [müesseselerin/kurumların] *birer birer sukutunu* [düşüşünü] *gören müteassıp* [bağnaz] *ve irticakâr anasır* [unsurlar] **<efkâr ve itikad-ı diniyeye hürmetkâr>** *olduğunu ilân eden bir fırkaya ve bahasus bu fırkanın içinde isimleri şöhret bulmuş zevata* [kişilere] *dört elle sarılmaz mı? Yeni fırka yapan zevat bu hakikati müdrik* [algılamış] *değil midirler? O halde ellerine aldıkları din bayrağı ile, millet ve memleketi nereye götürmek istiyorlardı?.....*

.....Bu fırkanın rüesası [reisleri], *hakikaten mürtecilere ümit ve kuvvet vermiştir. Buna misal olarak arz edeyim; Ergani'de, usatın* [asilerin] *valiliğini kabul eden maslup* [asılmış olan] *Kadri, Şeyh Sait'e yazdığı bir mektupta:* **<Millet Meclisi'nde, Kâzım Karabekir Paşa'nın fırkası, ahkâm-ı şeriyeye** [şeriat hükümlerine] **riayetkâr ve dindardır. Bize müzaheret edeceklerine** [yardımcı olacaklarına] **şüphe etmem. Hattâ Şeyh Eyüp nezdinde bulunan kâtib-i mesulleri, fırkanın nizamnâmesini getirmiştir...>** *diyor. Şeyh Eyüp de, muhakemesi sırasında:* **<Dini kurtaracak yegâne fırkanın Kâzım Karabekir Paşa'nın teşkil ettiği fırka olup, ahkâm-ı şeriyeye riayet**

edileceğinin, fırka nizamnâmesinde ilân edildiğini> *söylemiştir."*[42]

Atatürk, *Nutuk*'ta ayrıca T.C.F.'nı ***"muzır teşekkül"*** olarak nitelendirmiş bulunuyor.

Durum bu iken, önce, bir köşeye çekilmiş olarak sinmiş olan **Kâzım Karabekir,** 22 Aralık 1938'de alman bir adaylık kararı ile İstanbul'dan aday gösterildi, 6 Ocak 1939'da milletvekili seçtirildi. **İnönü,** bununla yetinmedi, 1946'da **Karabekir**'in T.B.M.M. Başkanı olmasını sağladı. **Karabekir,** 26 Ocak 1948'de ölünce, bu kere onun yerine 30 Ocak 1948'de **Ali Fuat Cebesoy,** T.B.M.M. Başkanı yapıldı. Başka bir deyişle, kitabımızın ele aldığı dönemde T.B.M.M. başkanları bu kişilerdir! Buraya hemen küçük bir not düşeyim: **Karabekir,** Köy Enstitüleri'ne karşı girişilecek karalama kampanyasında başı çekenlerden biri olacaktır!...

C.H.P.'nin T.C.F. ile tam anlamıyla bütünleşebilmesi için **Rauf Orbay**'ın da yeniden C.H.P.'lileştirilmesi gerekiyordu. Ama **Rauf Orbay** konusunda bir "pürüz" vardı. O da, Ankara İstiklâl Mahkemesi'nce 1926 yılında verilmiş mahkûmiyet kararı bulunmasıydı. **Rauf Orbay,** yurt dışında bulunduğu için karar infaz edilememişti. O nedenle onun işi biraz uzadı. Bulunan formülle, araya af yasası girdiği gerekçesiyle mahkûmiyeti yok sayıldı ve Kastamonu'da 22 Ekim 1939'da yapılan ara seçimlerde, milletvekili yapılarak o da Meclis'e alındı.

İnönü'nün 30 Ocak 1948 tarihinde not defterine yazdığı notta, T.B.M.M. Başkanlığına seçilmesi nedeniyle akşam kendisiyle yemek yiyeceğini kaydettiği **Ali Fuat Cebesoy**[43] için de geleceğe yönelik küçük bir not düşelim: C.H.P. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde yenilgiye uğrayıp iktidardan düştüğünde

---

[42] **Nutuk:** C. II, s.890-893.
[43] İ.İNÖNÜ: **Defter;** C. I, s.490.

Cebesoy, Demokrat Parti (D.P.) listesinden milletvekili olacaktır!...

İnönü, "kırgınlıkları gidermek" amacı ile 24 Mart 1939'da Dolmabahçe Sarayı'nda 1700 kişilik bir çay partisi de verdi. Bu partiye tüm "kırgınlar!" çağrılmıştı. Eski Sadrâzamlardan **Salih Paşa** ve **Cafer Tayyar Eğilmez, Ali İhsan Sabis** gibi kişiler de çağrılılar arasında bulunuyordu. **Atatürk**'e ve devrimlere karşı olduğu için Türkiye'de barınamayarak eşi **Halide Edip Adıvar** ile birlikte yurt dışında yaşayan T.C.F. kurucularından olan **Dr.Adnan Adıvar** da bu çay partisine yetişti. 2 gün sonra da **Halide Edip** Türkiye'ye gelecekti.[44]

Atatürk, Halide Edip'in Sivas Kongresi toplanırken ona yazdığı ve Amerikan mandasının gerekli olduğunu bildiren mektubunu bağışlayamamıştı.O denli ki, bu mektubu *Nutuk*'a olduğu gibi alarak eleştirmişti. Öte yandan, **Halide Edip**, T.C.F. sırasındaki tutumu ve devrimlere cephe alışı yüzünden **Atatürk**'e ters düşmüştü. İşte, şimdi onun da "kırgınlığının giderilmesi" ve onurlandırılması gerekiyordu. O nedenle de üniversitede İngiliz Edebiyatı profesörlüğüne atandı. Ancak, tablonun tamamlanabilmesi için **Halide Edip**'i de biraz daha yakından tanımamız gerekiyor.

Birinci sınıf Amerikancı ve Amerikan mandacısı olan **Halide Edip**'in, Sivas Kongresi'nden bir bağımsızlık savaşı kararı çıkmasını engellemek amacı ile **Atatürk**'e yolladığı 10 Ağustos 1919 günlü mektup, Sultan Ahmet Meydanı'nda halkı coşturan, daha sonra Ankara'ya geçen ve bu nedenle de sanki bir kahramanmış gibi algılanan **Halide Edip**'in[45] gerçek kimli-

---

[44] AHMET DEMİREL'in İ.İNÖNÜ: **Defter;** C.I, s.256'daki açıklamasından

[45] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, konuya değinirken şöyle der: *"İstanbul'dan Ankara'ya gidenin ehemmiyeti o kadar artıyor, o kadar artıyordu ki, âdeta kutsallaşıyordu. Kadın veya erkek, Ankara'ya giden kimseler, İstanbullular'a, millî hareket kahramanları mertebe-*

ğini ortaya koyan belgelerden *yalnızca* biridir. Şimdi bu mektuptan birkaç satır okuyalım:

"..... lâzım gelen para, ihtisas ve kudrete sahip değiliz. Siyasî istikrazlar, siyasî esareti tezyid ediyor [arttırıyor]**. Tarafgirlik, cehalet ve çok konuşmaktan başka müspet bir netice veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.**

..... Filipin gibi vahşi bir memleketi bugün kendi kendini idareye kaadir asrî bir makine haline koyan Amerika, bu hususta çok işimize geliyor.

.....

Bu sebeplerden dolayı süratle istememiz lâzım gelen Amerika da, tabiî mahsursuz değildir. İzzet-i nefsimizden [onurumuzdan / öz saygımızdan] **epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz.....**

.....

..... Amerika'nın fikri, hafi olarak [gizli olarak] **şudur: ..... umumî ve bir tek manda istiyorlar.....**

.....

Sivas Kongresi inikat edinceye kadar [toplanıncaya kadar] **Amerika komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Hattâ kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeye de belki muvaffak olabileceğiz.**

..... kendimizi Amerika'ya müracaata mecbur görüyoruz.....

Sergüzeşt [macera] **ve cidal** [kavga / savaş] **devri artık geçmiştir....."**[46]/[47]

---

sine ermiş gibi geliyordu. Hele Halide Edip Hanım'ın menkıbeleri, kadınların kalbinde yenilmez bir imreniş, bir tatlı üzüntü veya keskin bir kıskançlık ateşi alevlendiriyordu ve hepsi ona benzemek, onun yerini almak için can atıyordu."(YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU: **Ankara;** Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972, s.13).

[46] Mektubun tam metni için bkz. **Nutuk;** C. I, s.95-98.

Halide Edip, Ulusal Kurtuluş Savaşı ile ilgili anılarını önce İngilizce olarak yayınlamış sonra da Türkçe'ye ***Türk'ün Ateşle İmtihanı – Kurtuluş Savaşı Anıları*** adı altında çevrilmiştir. Bu kitap için **Vedat Günyol**'un yıllar sonra bir açıklaması oldu. Şöyle:

*"Türkiye'ye döndüklerinde onlarla görüştüm, asistanlık yaptım. Halide Edip ile **Türk'ün Ateşle İmtihanı**'nın İngilizce'den Türkçe'ye çevirisini beraber yaptık. O dikte ediyor ben yazıyordum. Hastalanınca, Vedat sen git tercüme edip getir bana diyor, bu sefer ben tercüme ediyorum, o düzeltiyor. Kitabın orijinali **Turkish Ordeal**'di. Ama kitabın İngilizce baskısında Atatürk aleyhine yazdığı yerleri Türkçe'ye çevirirken almadı. Yani o bölümleri kendisi sansürledi....."*[48]

Bu kitaba hemen aşağıda yine döneceğim. Ancak, **Halide Edip, *Türkiye'de Şark, Garp Ve Amerikan Tesirleri*** adlı kitabında, Dil Devrimi'ne karşı çıkarken, bu devrimi eleştirme maskesi altında **Atatürk**'ü **Stalin** ve **Hitler**'e benzettiğini bu arada belirtmem gerekir. Der ki, Dil Devrimi Sovyetler Birliği ve Nazi Almanyası gibi totaliter devletlerin başvurduğu bir

---

[47] FRANCES KAZAN: **Halide Edip Ve Amerika** adlı kitabında (Çev.Bernar Kutluğ, Bağlam yyn., İstanbul, 1995) Halide Edip'in Amerika ve Amerikalılar ile olan ilişki ve bağlarını çocukluğundan başlayarak anlatmaktadır. Yazarın şu değerlendirmesi de, konumuz bakımından geçerlidir: *"Amerikan topluluğu ile kurduğu yakın ilişki, Edip'i, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ülkenin Amerikan mandası altına girmesi fikrini desteklemeye götürdü; bu görüş, onu milliyetçi dostlarıyla anlaşmazlığa sürükledi. Mustafa Kemal, Amerikan desteği fikriyle kendi arasına net bir mesafe koymuş olmasına karşın, bir yandan Ankara'da ulusal dâva için çalışmalar yürütürken diğer yandan Edip'in İstanbul'daki Amerika Birleşik Devletleri Temsilcileriyle bağlarını sürdürmesine göz yumdu."* (s.11-12).

[48] **"Halide Edip Beni 13 Yıl Sömürdü"**; İhsan Yılmaz'ın Vedat Günyol ile söyleşisi, Hürriyet Pazar, 21 Nisan 2002.

yöntemdir. Ama daha da ileri gider ve **Atatürk**'ün bu alanda bu iki totaliter diktatörlüğü bile geride bıraktığını söyler.[49]

Türk'ün Ateşle İmtihanı'nından şu satırları okursak, **Halide Edip**'in kişiliği daha bir açıklık kazanacaktır:

"....kadınlar..... yurtlarının tehlikeye girmesine karşı derhal isyan ediyorlardı. Beyoğlu tarafındaki yüksek sosyete kadınları. İtilaf Kuvvetleri'nin [yani, Türkiye'yi işgal eden devletlerin] *bu hareketine karşı halk arasında uyanan öfkeyi İtilaf ordularının zabitlerini dâvet ederek onlara anlatmaya çalışıyorlardı. Danslı partiler veriliyor ve İtilaf ordularının zabitleri elde edilmek isteniyordu. Belki bu zabitlerin üzerinde bir tesir yapmışlardı. Bunun görünürdeki neticesi birkaç evlenme ile nihayet buldu...."*[50]

Burada söz konusu olan, işgal ordusu subaylarının kollarında dans eden, dahası onlarla evlenen Türk kadınlarıdır! (İnsan burada ister istemez, Almanlar Fransa'yı işgal ettiklerinde Fransızlar'ın, onlarla parası karşılığı ilişki kuran genelev kadınlarının saçlarını sıfır numara tıraş ederek sokaklarda aşağılayarak gezdirmiş olduklarını anımsıyor!...)

Ne var ki, **Halide Edip**'in hemen hemen tüm romanlarında işlediği konulardan biri de Türk kadınlarının yabancı erkeklerle evlenmeleri ya da metresleri olmalarıdır. Bunu çok olumlu bir davranış olarak gösterir durur.[51] O, eğer bu tür bir evlenmeyi sağlayamazsa Türk ana ve babadan doğacak olan çocuk kız olursa adının **Dolly Şadiye**, erkek olursa **George Halim** konulmasını ister.[52]/[53]

---

[49] s.165-167.

[50] Cumhuriyet gazetesi yyn., s.14.

[51] Örneğin bkz. **Akile Hanım Sokağı**; 2.basım, Atlas yyn., İstanbul, 1972, s.18, 91-93, 116.

[52] **Hayat Parçaları**; Remzi Kitapevi, İstanbul, 1963, s.128.

[53] Halide Edip'in Amerikan kültür emperyalizminin ne denli koyu bir temsilcisi olduğunu, yazarın yapıtlarını inceleyerek **Toplumsal Ve Siyasal Açılardan 13 Yazar Üzerine Notlar** adlı kitabımda

İnönü, kırgınlıkları giderme siyasası çerçevesinde **Halide Edip**'i de vatana kazandırmış oldu ama, o da, **Ali Fuat Cebesoy** gibi, **İnönü**'ye sırt çevirerek D.P.'yi destekleyecek ve bu partiden milletvekili olacaktır!...

Yine bu çerçevede üzerinde durulması gereken bir başkası da, 1945-1950 döneminde ama özellikle Tan gazetesinin yerle bir edilmesinde önemli bir rol oynayacak olan **Hüseyin Cahit Yalçın**'dır.

Hüseyin Cahit Yalçın, Malta sürgünlerindendi. 1921 yılının Nisan'ında sürgünden kurtulunca bir süre Türkiye'ye dönmeyecek, İtalya'da kalacaktı. Ancak, 1922'de İstanbul'a geldi ve *Tanin* gazetesini çıkarmaya başladı. **Hüseyin Cahit Yalçın**, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılmadığı gibi, Ankara'daki hükümeti de ağır bir biçimde eleştirmeye koyuldu. Hilafetin kaldırılmasına karşıydı. Cumhuriyet'in aceleye getirildiğini öne sürüyordu. Ankara'daki yönetimi diktatörlükle suçluyor ve 31 Mart gericilerine benzetiyordu.[54] **Yalçın**'ın o günler için değerlendirmesi şöyle: *"Ankara benim iyi niyetimden ve katıksız taraflılığımdan emin değildi. Ben Ankara'nın gerçek ve içten bir devrim ruhu ile hareket etmediği korkusunda idim. İşte o dönemdeki çarpışmaların asıl kaynağı budur."*[55] Yukarıda sözü edilen ve **Ağa Han** ile **Emir Ali**'nin hilafetin kaldırılmamasını isteyen mektubu da gazetesinde yayınlayacaktır. T.C.F.'nı da savunmaktan geri kalmayacaktır. Bunun üzerine, İstiklâl Mahkemesi'nce yargılanacak ve süresiz (sonsuz) sürgün cezası verilerek

---

(Ümit Yayıncılık, Ankara, 1996) belgelemiş bulunuyorum. Halide Edip ile ilgili bölüm s.93-117'dedir. Bölüm ara başlıkları da şöyledir: Körü körüne batıcılık, özellikle de Amerikancılık / Türk kadını yabancı erkekleri sever / Kişiler ve günlük yaşam / Soysuzlaştırılmaya çalışılan Türkçe.

[54] HÜSEYİN CAHİT YALÇIN: **Siyasal Anılar**; baskıya hazırlayan Rauf Mutluay, İş Bankası yyn., İstanbul, 1976, s.275.

[55] A.y., s.276.

Çorum'a gönderilecektir. Çorum'da bulunduğu sırada ise bu kere İzmir Suikastı olayı nedeniyle tutuklanacak, ancak yargılama sonucunda aklanacaktır. Bu arada bazı yasal değişikler nedeniyle 1926'da sürgün cezasından da kurtulacaktı. **Yalçın,** bu tarihten sonra siyasal gelişmelerden ve konulardan uzak kalmaya özen göstermiş bulunuyordu.

İnönü'nün *Defter*'ine yazdığına göre, **Hüseyin Cahit Yalçın**'ın C.H.P.'ne girmesini ve milletvekili yapılacağını bildirmek üzere **Celal Bayar**'ı görevlendirmiş.[56] Böylece, **Yalçın,** 1939-1954 yılları arasında Çankırı, İstanbul ve Kars milletvekili olarak T.B.M.M.'nde bulunacaktır.

Ali Fuat Cebesoy ve **Halide Edip**'in yaptıkları gibi, **Hüseyin Cahit Yalçın, İnönü**'ye sırt çevirmedi. Ona hep bağlı kaldı. Anılarında **İnönü**'ye bağlılığını şu sözlerle dile getirmiş bulunuyor:

"Ben kişisel bir sav ardında değildim. Özgürlük ve hak istiyordum. İsmet İnönü bu bayrağı açtıktan sonra ve onu en yüksek bir anlayış ve kesin bir azim ve iradeyle uygulamaya bütün içtenliğiyle başladıktan sonra [çok partili düzene geçişi kastediyor] *beni kendisinden ayıracak hiçbir düşünce olamazdı. Tersine, ona bütün yeteneğim ve gücümle sarılmam gerekiyordu."*[57]

İsmet İnönü'nün *Defter*'inde yer alan şu satırlar şimdi daha bir anlam kazanmış olmalı:

"Bugün Şubat 16, 1939.
Şimdiye kadar yapılan işler şunlardır:
Hükümette tedricî tasfiye
.....
Dahilî politikada huzur ve uzlaşma
.....
Dahilî politikada ciddî bir uzlaşmaya teşebbüs ettim.

---

[56] C. I, s.258.
[57] s.290

.....

.....Eski muhaliflerin teskini, mümkünse kazanılması kıymetli bir şey idi. İhtilaf ve nifak esasında şahsiyetten doğmuş idi....."[58]

İnönü'nün ***"ihtilaf ve nifak esasında şahsiyetten doğmuş idi"*** sözleri gerçekten onun temelde **Atatürk** ile içtenlikli olarak hiçbir zaman görüş birliği içinde bulunmadığının açık ve kesin kanıtıdır. Çünkü, ona göre, mandacılık, hilafet, saltanat vb. gibi konularda **Atatürk**'ün eleştirdiği ve çevresinden uzaklaştırdığı kişilere karşı olan tutumu ***"şahsiyetten"***, yani kişisel çekişmelerden doğmuş imiş!... Demek ki, mandacı, hilafetçi, saltanatçı olmak hiç de önemli değilmiş...

Ve şimdi **İsmet Paşa, Gazi Mustafa Kemal Paşa** dönemini kapatıyor ve yeni bir dönemi bu kişilerle açıyordu. Doğal olarak, **Atatürk** döneminin önde gelen kişilerine bu yeni dönemde yer yoktu.

Suat Sinanoğlu, bu gelişmeleri şöyle değerlendirir:

"İkinci dünya savaşı gelip çattığında devletin karşılaştığı yaşamsal tehlikeden korunma kaygusu, devrim yolunda gösterilen çabaların önce ağırlaşmasına, sonra da büsbütün durmasına neden olmuştur. Sonunda –Atatürk'ün amaçlarından biri olan– çok partili rejimin kurulması ile tam bir durgunluk dönemine girilmiştir..... 1950'lerde beliren yeni durumun çeşitli nedenleri vardır. Her şeyden önce, Atatürk'ün ölümünü izleyen yıllarda, dürüstlükleri ve ülkeye ettikleri hizmetler sayesinde halkın saygısını kazandıkları halde, Atatürk'ün Cumhuriyet'in ilânına götüren cüretli fikirlerine sonuna kadar ayak uyduramamış olan ve bu nedenle de devrimciliğin birer temsilcisi olarak görülmelerine olanak bulunmayan insanların yüksek sorumluluk mevkilerine getirilmeleri, toplumun büyük kesiminde 'aşırı' davranışlardan artık vazgeçilmek istendiği izlenimini kanıya dönüştürmüştür. Böyle bir manevî ortamda İsmet İnönü ülkede çok partili bir rejim

---

[58] C.I, s.257-258.

kurmakla Atatürk'ün eserini biçimsel olarak tamamlamış, ancak bu yeni düzen devrim ruhunun zayıflamasına, sonra da gerilemesine başlıca neden olmuştur."[59]

Bu "Giriş"te son bir noktaya değinmek gerekiyor. Kimileri, **Atatürk** ve **İnönü** döneminin bir bütün olduğunu öne sürüyorlar ve diyorlar ki, eleştirilecekse de övülecekse de ikisi birden eleştirilmeli ya da övülmelidir. Onlara göre, **İnönü** dönemini **Atatürk** döneminden ayırarak eleştirmek **İnönü**'ye yapılan büyük bir haksızlıktır. Bu görüşün en tipik ve açık bir örneğini **Cemil Koçak**'ın **Necdet Ekinci**'nin ***İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*** adlı kitabı için yazdığı eleştiride görüyoruz. **Cemil Koçak**'ın kendi kaleminden okuyalım:

".....Bütün bu çabalar, aslında, ideolojik/siyasî bir pozisyonun yeniden üretilmesi ve korunması çabasından ileri gelmektedir!

Belki de bu pozisyonu şöyle ifade etmek gerekir: Tek partili dönem eleştirilecektir, fakat dönemin ilk kısmı, yani Atatürk dönemi değil, sadece ikinci kısmı, yani yalnızca İnönü dönemi... Bu şekilde Atatürk dönemine hiç dokunmadan, ama aynı zamanda İnönü dönemi tek-parti rejimini eleştirmek mümkün olabilir (mi?) Bu tutum, politik bir pozisyon olarak şimdiye kadar bir hayli rağbet görmüşse de, tek kusuru sanırım gerçeğe uygun olmamasıdır. Bu şartlar altında tek-parti rejiminin Atatürk dönemini övenlerin, işte gerçeğe uygun olmayan bu nedenden dolayı, İnönü dönemini de övmeleri gerektiği kanısındayım. Ya da tam aksine! ..... Oysa, gerçekte Atatürk dönemi ile İnönü dönemi arasında böyle aşılmaz duvarlar örmek asla mümkün değildir. Böyle bir tutumun, İnönü'ye büyük bir tarihsel haksızlık olduğunu düşünüyorum. En çok kaçındığım ise, bir tarih metninde, farkında olmadan, haksızlık yapmaktır. Bütün duyarlılı-

---

[59] SUAT SİNANOĞLU: **Türk Hümanizmi**; 2.basım, Türk Tarih Kurumu yyn., Ankara, 1988, s.46-47

ğım bu nokta üzerinde toplanmış durumda..."[60]

Kendi doktora tezinin başlığı ***Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*** olan bir yazarın böyle bir görüşü öne sürmesi oldukça tuhaf. Demek ki, **İnönü**'nün kendisini **"Millî Şef"** ilan ettirmesiyle yeni bir dönem başlamış...

Öte yandan yalnız şu ana değin belirttiklerimiz bile **Atatürk ve İnönü** dönemlerini bir tutmanın tarihsel gerçeklere ne denli aykırı olduğunu kanıtlar. Özellikle, aşağıda Bölüm Bir/ Kesim Altı/II/b' de **"Millî Şef İnönü"** ile ilgili bölüm **Atatürk** ve **İnönü** arasındaki başkalığı, hattâ karşıtlığı çok daha açık bir biçimde göz önüne serecektir.

Altını önemle çizmek istediğim gerçek şu: Asıl **Koçak** ve onun gibi düşünenlerin bu görüşleri, *"politik bir pozisyon"*-dur. **İnönü** döneminin olumsuzluklarını, **Atatürk** dönemine "monte" etmeye kalkışmaktır. **Koçak**'ın **Ekinci**'nin kitabını eleştirirken canını sıkan noktanın **Ekinci**'nin neden **Atatürk**'ü de işe bulaştırmamış olduğu *"İnönü'ye büyük bir tarihsel haksızlık"* yapıldığını söylemesinden de açıkça anlaşılıyor.

"... gerçekte Atatürk dönemi ile İnönü dönemi arasında aşılmaz duvarlar" vardır. Bu gerçeği dile getirmek yalnız bilimsel ve ussal bir gerekirlik değildir, aynı zamanda insanın iyi ve kötüyü ayırt etme duygusu demek olan vicdanî bir borcudur da.

---

[60] CEMİL KOÇAK: **"Çok-Partili Düzene Geçişte Dış Etmenlerin Araştırıldığı Bir Doktora Tezi Üzerine"**; Tarih Ve Toplum, C: XXXIII, Mayıs 2000, sayı 197, s.64.

BÖLÜM 1

SAVAŞ BİTERKEN TÜRKİYE

Kesim 1

II.DÜNYA SAVAŞI'NIN BİTİMİNDE GENEL DURUM

İsmet İnönü ve kadrosunun, Türkiye'yi II.Dünya Savaşı'nın dışında tutabilmiş olmasının gerçekten çok büyük bir başarı olduğu hep söylenegelmiştir. Çoğu kişi için, bu başarı, her türlü övgünün üstündedir. Örneğin, denir ki: *"Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki dış politikası, görece küçük bir ülkenin diplomatik başarısı sayesinde en kritik zamanlarda dahi dünyanın büyük güçlerine sözünü geçirebildiğinin en canlı kanıtlarındandır."*[61] Bu nedenle de, Türk ulusunun, **İsmet İnönü**'ye ve o dönemdeki çalışma arkadaşlarına tarih önünde borçlu olduğu genel bir kanıdır. Ne ki, tümüyle tersini söyleyenler de var. Örneğin, **Niyazi Berkes**'e göre;

"Basit gerçek ise şu: Türkiye'nin harbe girmesini isteyen devlet yoktu..... Biz o zaman bunların hiçbirini bilmiyorduk. İki nedenden ötürü, şimdi bile bilmiyoruz: Birincisi, Nazi Almanyasının çökmesi üzerine içerde başlayan demokrasi muhalefetine karşı Millî

---

[61] SELİM DERİNGİL: **Denge Oyunu – İkinci Dünya Savaşı'nda Türkye'nin Dış Politikası;** Tarih Vakfı Yurt yyn., İstanbul, 1994, s.1.

Şef'in yürüttüğü çok başarılı gizleme ve yanıltma siyaseti. Nasıl demokrasiyi onun getirdiğine inandırılmışsak, savaşa da onun yüksek diplomasi becerisi sayesinde sokulmadığımıza inandırıldık. İkinci neden, yukarıda söylediklerimi kanıtlayan kimi belgeleri o zaman bilmemiş olmak, ya da bilinenleri bile incelememiş olmak." [62/63]

Ne olursa olsun, başarı ya da değil, **İnönü** ve çevresinin ***eylemli*** olarak savaşa girmek istememiş oldukları bir gerçektir ve ülke büyük bir yıkımdan bu sayede kurtulmuştur. Ancak, Türkiye'nin savaşa girmemesinin bir de "fatura"sı olacaktı. Çünkü:

1- Savaşı kazanan Amerika Birleşik Devletleri'nin ve İngiltere'nin gözünde Türkiye; 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile imzaladığı antlaşmaya karşın savaşa girmemiş, Montreux Sözleşmesi'ne aykırı olarak Alman gemilerini Boğazlar'dan geçirmiş, üstelik 18 Haziran 1941'de Almanya ile dostluk antlaşması yaparak Almanya'nın, bağlaşıkları Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne (S.S.C.B.'ne) saldırmasına olanak sağlamış bir ülke durumuna düşmüş bulunuyordu.

2- Savaş boyunca süren Türkiye ve Almanya arasındaki ticaret ve özellikle de Almanya'ya askerî stratejik bir madde olan krom satışı, Müttefikler'in sert tepkilerine neden olmuştu.

---

[62] NİYAZİ BERKES: **Unutulan Yıllar;** Yayına hazırlayan: Ruşen Sezer, 2.basım, İletişim yyn., İstanbul, 1997, s.181-182.

[63] Buraya aldığım sözlerini, *".....Siyasal Bilimler [Bilgiler] Fakültesi'nin en yetkili olması gereken hocalarının hazırladığı Olaylarla Türkiye'nin Dış Siyaseti [Olaylarla Türk Dış Politikası, AÜSBF yyn., 1967] adlı kitapta bile bu gerçekler saklı kalmıştır. Bu kitap diğer konularda da, Millî Şef efsanesini sürdüren bir yapıt olmuştur."* diyerek sürdüren Berkes, kitabında bu savını belgelere dayanarak ayrıntılı olarak açıklamaktadır.

3- Özellikle Almanya'nın Sovyetler Birliği topraklarında ilerlemeğe başlaması ile alevlenip gelişen Turancılık akımına ve bu amaçla yapılan yayınlara hükümetçe olanak sağlanmış olması da, hatta bir görüşe göre bunun doğrudan hükümetçe örgütlenmiş bulunması, savaşın bitiminde Türkiye'nin kendisini içinde bulacağı olumsuz ortamın bir başka nedeniydi.

4- Üstelik, savaşı kazanan devletler, daha çatışmaların en yoğun olduğu günlerden başlayarak, bütün dünyayı kan ve ateşe boğan II.Dünya Savaşı'nın çıkış nedenini Almanya, İtalya, Japonya'nın ve bağlaşıklarının anti-demokratik yönetimlerin elinde olmasına ve bu ülkelerin birer diktatörlükle yönetilmelerine bağlayarak, bu savı öne sürerek, amaçlarının yeryüzünde bu tür rejimlere son vermek ve her ülkede özgürlükçü rejimleri kurmak olduğunu ortaya atmış bulunuyorlardı. Türkiye ise, görüleceği üzere, Almanya ve İtalya'dan fazlasıyla esinlenmiş tek parti sistemi altında ***"Millî Şef"*** **İsmet İnönü**'nün gerçekte diktatörlükten başka bir şey olmayan yönetimi altındaydı.

5- S.S.C.B. de bir yandan bu durumdan ve bir yandan da Almanya'nın yenilmesinde Kızıl Ordu'nun yadsınamaz katkısının ve topraklarına Alman saldırısı sırasında milyonlarca vatandaşını yitirmesinin dünyada uyandırdığı havadan yararlanarak,[64] Türkiye'den toprak istemekte ve Boğazlar üzerinde de bazı haklar ileri sürmekte gecikmeyecekti. Türkiye'nin ise S.S.C.B.'ne karşı koyacak ne askerî ve ne de ekonomik gücü yoktu.

---

[64] Başbakanlığa atanan Recep Peker, hükümet programını 14 Ağustos 1946'da TBMM'nde okuduğunda bu gerçeği şöyle dile getirecektir: *"[Sovyetler Birliği'nin] İkinci Dünya Harbinde Birleşmiş Milletler dâvası uğrunda katlandığı fedakârlıklar ve yaptığı kahramanlıkları takdir etmekte bütün medeniyet dünyası ile beraberiz."* (İSMAİL ARAR: **Hükümet Programları, 1920-1965**; Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968, s.168).

6- Şunu da eklemek gerekir ki, II.Dünya Savaşı boyunca alınan önlemler, yaşanan yokluklar ve izlenen iç siyasa da, geniş halk kitlelerinde büyük bir hoşnutsuzluğa yol açmıştı.

7- Savaş öncesi yıllardan beri palazlanmaya başlayan iş çevreleri, savaş süresince haksız kazançlar sağlayarak ekonomik olarak güçlenmiş ve sınıfsal yapı ve denge de değişmişti.

Kısacası, **İsmet İnönü** ve kadrosunun Türkiye'yi II.Dünya Savaşı dışında tutma *"başarısı"*, savaşın bitiminde ülkemizi içinden çıkılması gerçekten çok güç koşullarla karşı karşıya bırakmış oluyordu. Öylesine ki, **Metin Toker**'in deyişiyle, Türkiye'nin üzerine bir ***"kâbus"*** çökmüştü.[65]

Bulunan çözüm, özellikle de bu çözümün uygulanış biçimi ise, bugün Türkiye'nin içinde bunaldığı olumsuzlukların ve hatta yarı sömürgeleşmesi sürecinin temellerini atmış bulunuyor.

Kesim 2

TÜRKİYE'NİN SAVAŞA GİRMEMESİ VE TÜRK-ALMAN ANTLAŞMASI

Önce, İngiltere ve Fransa ile imzalamış olduğu antlaşmaya karşın, Türkiye'nin savaş dışında kalmaya özen göstermesinin, bu amaçla da ancak bir de Almanya ile 1941 yılında bir dostluk antlaşması yapmasının ve bu çerçevedeki tutumunun 1945-1950 arasmdaki gelişmeler üzerindeki belirleyici etkisi üzerinde durmak gerekiyor.

---

[65] METİN TOKER: **Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu – 2.Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk-Sovyet Ve Türk-Amerikan İlişkileri Üzerine Bir İnceleme;** Akis yyn., Ankara, 1971.

I
Türkiye – İngiltere – Fransa arasında 19 Ekim 1939 Antlaşması

Türkiye, II.Dünya Savaşı'nın başlamasından önce Almanya'ya ve İtalya'ya karşı güvenliğini sağlamak amacı ile İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939'da **"Türkiye, İngiltere Ve Fransa Arasında Karşılıklı Yardım Antlaşması"** imzaladı.[66] Antlaşma'nın 2.maddesine göre; İtalya'nın (Antlaşma metninde "bir Avrupa devletinin") antlaşmayı imzalayan 3 devletten ya da Akdeniz ülkesi herhangi devletten birine saldırması durumunda çıkacak savaşta ortak eylemde bulunulacaktı. İtalya, 10 Haziran 1940'da İngiltere ve Fransa'ya karşı savaş açtı ve üstelik savaş Akdeniz'de yayıldı. Bunun üzerine, Türkiye'nin savaşa girmesi istendi. Ancak, bu sırada Fransa, Almanya'nın işgaline uğramış ve teslim olmuştu. Öte yandan, Antlaşma'nın 6.maddesi uyarınca Türkiye'ye verilmesi gereken silahlar henüz teslim edilmemişti. Bu nedenle Türkiye savaşa katılmayacağını bildirdi. 28 Ekim 1940'ta İtalya, Yunanistan'a saldırdığında da, Türkiye daha önce böylece savaş dışı kalacağını bildirmiş olduğu için harekete geçmedi. 3, 4 ve 5.maddeler, İngiltere ve Fransa'nın ya da onların bağlaşığı veya korumasını yüklendikleri devletlerin saldırıya uğraması durumunda Türkiye ile görüşülerek ne gibi bir ortak eylemde bulunulacağının kararlaştırılacağı ile ilgiliydi. Savaş boyunca bu görüşmeler yapılacak, ancak Türkiye, özellikle silah donanımı yetersizliği

---

[66] Antlaşma'nın metni, ekleri ve açıklaması için bkz. İSMAİL SOYSAL: **Tarihçeleri Ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları;** C.I: **1920-1945**; A.K.D.T.Y.K., T.T.K. yyn., Ankara, 1989, s.591-609).

gerekçesiyle, eylemli olarak savaşa girmeyerek savaş dışında kalacaktır.[67]

II
Türk – Alman 25 Haziran 1941 Antlaşması

Savaş, Almanya'nın ard arda utkuları ile geliştiği bir sırada Türkiye, Almanya ile 18 Haziran 1941'de 10 yıl süreli bir dostluk antlaşması imzaladı. Antlaşma, 25 Haziran 1941'de T.B.M.M.'nce onaylandı. Antlaşmaya göre, iki devlet karşılıklı olarak ülkelerinin toprak bütünlüğünü ve dokunulmazlığını tanıyorlar, birbirlerine karşı doğrudan ya da dolaylı düşmanca davranışlardan kaçınma yükümlülüğü getiriyorlar ve gerektiğinde ortak çıkarlar için ikili görüşmeler yapacaklarını öngörüyorlardı.[68] Antlaşma T.B.M.M.'nde görüşülürken Dışişleri Bakanı **Şükrü Saraçoğlu** konuşmasında demişti ki:

"28 Şubat 1941'de Alman Devlet Başkanı Hitler, Türk Devlet Başkanı İnönü'ye bir mektup yazdı. Bu mektup Türk resmî makamları üzerinde derin etki yaptı ve Devlet Başkanımızın karşı ve paralel mütalaalarıyla karşılandı. 4 Mayıs 1941'de de Hitler, Reichstag'da söylediği bir nutukta Türkiye için, Türk devlet adamları için ve özellikle de Atamız Atatürk için güzel ve güzel olduğu kadar doğru mütalaalar yürüttü ve hükümler verdi. Kalplere ve vicdanlara hitap etmesini çok iyi bilen Hitler, açıkça söylediği ve bu mütalaaları ve hükümleri ile Türk milletinin, Türk çocuğunun kalbini harekete geçirdi. Böylece planı çizilmiş ve temeli atılmış olan Türk-Alman dostluk binasının yapımı için çalışmak sırası kalfalara ve işçilere gelmişti. Bir yandan iki devlet başkanının arasında ikinci kez mektuplar verilip alınırken, öte yandan da Von Papen ve arkadaşları ile Şükrü Saraçoğlu ve arkadaşları hükümetlerinden aldıkları talimatlara uya-

---

[67] A.y.., s.594-598.
[68] Antlaşma metni ve açıklanması için bkz. a.y.., C.I, s.637-639.

rak Türk-Alman dostluk anıtının yapımına, daha doğru bir deyimle, canlandırılmasına koyuldular. Bu çalışmalarda iki taraf da yalnız dürüstlükten ve açık yürekten yapılmış bir tek yolda yürüdü..... Bu noktada bu iş için teşekküre değer hizmetler görmüş olan Alman Devlet Adamı ve Büyükelçi dostum Von Papen'in adını sevgi ve takdirle anmayı görev sayıyorum....."[69]

Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi **Von Papen,** kendi dışişleri bakanına 17 Haziran 1941'de "gizli" kaydı ile gönderdiği telgrafında, **"Antlaşma, istediğinize göre 19 Haziran sabahı yayınlanacaktır. Alman ve Türk radyoları 18 Haziran'ı 19'a bağlayan geceki yayınlarında hiçbir şeyden bahsetmeyeceklerdir. Böylece bildiri, iki ülkenin basınında sadece 19 Haziran sabahı yayınlanacaktır. Saraçoğlu, Türk radyo ve basınının antlaşmaya gereken sıcak ilgiyi göstermesini sağlayacaktır"** diyordu.[70]

Bu antlaşma imzalanır imzalanmaz, 22 Haziran'da Almanya, Sovyetler Birliği'ne saldırdı. Çünkü, artık Almanya, Sovyetler Birliği'ne karşı açtığı cephede sağ kanadını güvence altına almış bulunuyordu.[71] Alman Genelkurmay Başkanı **Hadler**'e göre de, *"Türkiye Almanya ile saldırmazlık paktı yapmaya istekli çıkmasaydı, bir de onu yola getirmek gerekecek; bu ise zaten açılması gecikmiş olan doğu cephesinin açılmasını daha da geciktirmiş olacaktı."*[72]

Bu gelişmeleri **İsmet İnönü**'nün not defterlerinden izlemek durumu daha bir aydınlığa kavuşturacak:[73]

---

[69] T.B.M.M., Z.C., C.XIX, Devre 6, İçtima 2, Celse 1.

[70] **İkinci Dünya Savaşının Gizli Belgeleri – Almanya Dışişleri Bakanlığı Arşivinden Almanya'nın Türkiye Politikası 1941-1943**; Çev. Muammer Sencer, May yyn., İstanbul, 1968, s.35.

[71] FAHİR ARMAOĞLU: **Siyasî Tarih 1789-1960**; 2.basım, A.Ü. S.B.F. yyn., Ankara, 1973, s.734.

[72] N.BERKES: **Unutulan**.....; s.183'den.

[73] İ.İNÖNÜ: **Defterler,** C.I. s.298-303.

14 Mayıs Çarşamba

Papen'i öğleden sonra kabul ettim.....

16 Mayıs Cuma

Bugün Papen, Saraçoğlu ile dairede görüşmüşler....

17 Mayıs Cumartesi

Bu akşam Saraçoğlu İngiliz Sefiri ile Anadolu Klubü'nde görüştü – Almanya ile bitaraflık meselesini açtı.

24 Mayıs Cumartesi

İngilizler tekrar cevap verdiler – Menfi.

26 Mayıs Pazartesi

Bugün Numan, Papen ile müzakereye başladılar – Şimdilik iyi.

15 Haziran Pazar

..... İngiliz Sefiri konuşmuş.

Rus-Alman Harbini üç dört günlük mesele sayıyorlarmış!

17 Haziran Salı

Almanlar cevap verdiler.

Muahede parafe edildi. Yarın imzalanacak!

22 Haziran Pazar

Sabaha karşı Almanlar Ruslar'a harp ilân etmişler.

Dönemin İngiltere Büyükelçisi **Sir Hughe Knatchbull-Hugessen** de, anılarında, Almanya'nın bu antlaşmayı yapmakla güttükleri amacın, antlaşmanın imzalanmasından 4 gün sonra Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgal etmeğe başlaması ile kesinlik kazandığını belirtir.[74] **Franz Von Papen** ise, anılarında konumuz bakımından çok önemli bir gerçeğe değinmiş bulunuyor. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması üzerine, bu ülkenin 1939'dan beri Türkiye'ye karşı düşmanca bir tutum izlemiş ve özellikle de Boğazlar üzerinde egemenlik

---

[74] SİR HUGHE KNATCHBULL-HUGESSEN: **Diplomat – In Peace and War;** John Murray, Londra, 1949. s.171.

sağlamak istemiş olması nedeniyle, Türk devlet adamlarının sevinçlerini hiç gizlemediklerini yazmaktadır.[75] Oysa, İngilizler'in planlarına göre; Türkiye bir kere Sovyetler ile birlikte Almanya'ya karşı savaşa girmeliydi. Ayrıca şu sözler de **Winston Churchill**'in:

"Eğer bu iki memleket [Türkiye ve Rusya] *böyle bir Alman hareketini önlemek için elele verecek olurlarsa, bizim arzularımız doğrudan doğruya yerine gelmiş olacaktı..... Bizim ana menfaatimiz, Almanya'yı bütün Balkanlar'la ve şark cephesiyle husumet haline düşürmek yolundadır. Bu itibarla Türkiye ile bir muahede imzalamanın büyük kıymeti vardır."*[76]

Öte yandan, Almanya ile yapılan bu antlaşmayı izleyen günlerde, Türk basınında Almanya'dan yana yazılar yayınlanmaya, Almanya ile dostluğun önemini vurgulayan propaganda türü yorumlar yapılmaya başlanacaktı. Bu arada, kimi gazeteciler de Almanya'nın çağrılısı olarak bu ülkeye gidecekler, **Hitler** ile görüşeceklerdi. Öte yandan, Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü, antlaşmayla ilgili bir de propaganda filmi hazırlamış bulunuyordu.[77] Bu gelişmelere koşut olarak, birazdan görüleceği üzere Turancılık akımının da önü açılacaktı. Buna karşılık, *Vatan* gazetesinde Hitler'i alaya alan bir

---

[75] FRANZ VON PAPEN: **Memoirs;** İngilizceye çev. Brian Connel, Andre Deutsch, Londra, 1952, s.479. Buna karşılık, antlaşmanın imzalanmasında en önemli rolü oynayan Von Papen, kendisine inanmak olanaksız olsa da, antlaşmanın bu amaçla yapıldığından kendisinin bilgisi bulunmadığını, antlaşma öncesinde Alman Dışişleri Bakanlığı ile yapılan yazışma ve görüşmelerde bundan hiç söz edilmediğini, Sovyetler Birliği'ne savaş açılacağı konusunda bir şey bilmediğini öne sürmektedir. (Aynı yerde).

[76] WİNSTON S. CHURCHİLL: **Churchill Anlatıyor**; C.II: **Harbin Alacakaranlık Devri, 3 Eylül 1939'dan 10 Mayıs 1940'a Kadar**; çev. Ahmet Emin Yalman, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1949, s.57, 59.

[77] SERVER İSKİT: **Türkiye'de Matbuat İdareleri Ve Politikaları**; Başvekâlet Basın Ve Yayın Umum Müdürlüğü yyn., 1943, s.388.

karikatür yayınlandığı için gazete 60 gün süreyle kapatılacaktı.

Bu antlaşma, İngiltere ve Amerika'nın tepkisine yol açtı. O ölçüde ki, A.B.D., **Ödünç Verme Kiralama Kanunu**'na göre Türkiye'ye yapmakta olduğu yardımı kesti. Ancak 3 Aralık 1941'de yardım yeniden başlayacaktır. Ne var ki, Antlaşma'nın en çok rahatsız ettiği ülke, hiç kuşkusuz, Sovyetler Birliği olacaktı.

III

Türkiye'nin savaşa girmemesinin doğurduğu tepkiler

Türkiye ve Almanya arasındaki bu antlaşmaya karşın, İngiltere ve Amerika, 1939 Antlaşması uyarınca Türkiye'ye, "mihver" devletlerine, yani Almanya ve bağlaşıklarına karşı, savaşa girmesi için girişimlerde bulunmayı sürdürdüler. Müttefikler'in bu amaçla yaptıkları çeşitli girişimler arasında en önemlileri şunlardı: 1943 yılının Ocak ayında yapılan Adana Konferansı'nda İnönü ve Churchill görünüşte anlaştılar ama bundan eylemli bir sonuç çıkmayacaktı. 19 Ekim 1943'te İngiltere, Amerika ve Sovyetler Birliği'nin dışişleri bakanları arasında Moskova'da başlayan konferansta, Türk havaalanlarının hemen kullanılması ve o yılın sonuna değin Türkiye'nin kesinlikle savaşa katılmasını kararlaştırdılar ve İngiliz Dışişleri Bakanı **Eden**, Dışişleri Bakanı **Menemencioğlu**'nu Kahire'ye çağırarak bu kararı 5 Kasım 1943'te bildirdi, fakat Türkiye buna yanaşmayacaktı. 4 Aralık 1943'te İnönü'nün de katılmasıyla gerçekleştirilen Kahire Buluşması sonucunda yine Türkiye'nin savaşa girmesi sağlanamayacaktı. 14 Ocak 1944'te A.B.D.'nin Ankara Büyükelçisi, Türkiye'nin savaşa katılması gerektiğini

bu kere kesin bir biçimde bildirdi, ne ki Müttefikler yine sonuç alamayacaklardı.

Bu gelişmeler sonucunda, 3 Şubat 1944'te Türkiye'ye yapılan İngiliz ve Amerikan yardımı durduruldu.

Ancak, Türkiye'nin bu *"fiilî tarafsızlık"* ya da başka bir tanımlamayla *"etkin tarafsızlık"* siyasası, Almanya'nın çıkarına sonuçlar doğurmuş bulunuyordu. Böylece, Almanya bir cephe daha açmaktan kurtulduğu gibi, Müttefikler'in Türk hava alanlarından ve hava sahasından yararlanmaları engellenmiş oluyordu. Üstelik, Türkiye'nin o günlerde yazgısını ellerinde bulunduran **İnönü**'nün ve öteki yöneticilerinin Sovyetler Birliği'nin İngiltere ve Amerika safına geçmiş olmasının ve savaşı utkuyla bitirecek Sovyetler Birliği'nin Türkiye için bir tehdit oluşturacağını düşünmüş oldukları da bir gerçektir. Bu durumu, **Von Papen**, Almanya Dışişleri Bakanı'na vermiş olduğu 5 Ocak 1942 günlü raporunda şu sözlerle belirtmiş bulunuyor:

"Türkiye uzun tarihinden almış olduğu derslerle millet olarak varlığının Alman-Rus savaşına sıkı sıkıya bağlı olduğunu bilmektedir..... Cumhurbaşkanı [İnönü], Türkiye'nin tarafsız oluşunda, halen İngiltere'den çok Mihver devletlerinin çıkarı olduğunu belirtti."[78]

Von Papen, anılarında, Türkiye'nin savaşa girmemesi için kendisinin her türlü çabayı gösterdiğini yazarken[79] İngiliz Büyükelçisi **K-Hugessen** de, Kasım 1940'da Berlin'e giden **Von Papen**'in Ankara'ya döndüğünde Türkiye'nin yansızlık siyasası izlemesi gerektiğinin üzerinde durduğunu belirtmektedir.[80] Gerçek şu idi ki, **Churchill**, 12 Temmuz 1944'te **Stalin**'e gönderdiği mesajında şöyle diyecektir: *"Türkler'in itti-*

---

[78] .....**Gizli Belgeler**....; s.52, 55.
[79] F.VON PAPEN: s.461.
[80] H.K-HUGESSEN: s.168.

fakı Almanlar için çok değerliydi; Türkiye'nin ilişkileri koparması Alman ruhuna indirilmiş bir darbe olacaktır."[81]

Öte yandan, **Von Papen**'e göre de, Almanya'nın Türkiye'ye silah yardımı yapması, Türkiye'nin Müttefikler'in baskısına karşı koyabilmesine yardımcı olacaktı.[82] Gerçekten, Alman ticaret uzmanı **Clodius** Ankara'ya gelecek ve Türkiye'nin Almanya'dan silah ve savaş gereçleri satın alabilmesi için Türkiye'ye 100 milyon mark bir kredi açacaktır. Türkiye ise, bu krediyi Almanya'ya vereceği mallarla ödeyecekti. Bunların başında da krom gelecekti.[83] **Von Papen**, Almanya'nın böylece Türkiye'nin silâhlanmasına katkıda bulunmasının İngilizler'de şaşkınlık uyandırdığını söylüyor. Çünkü, bu antlaşma, Almanya'nın Türkiye'ye saldıracağı yolundaki İngiliz propagandasına gölge düşürmüş oluyordu. Öyle ya, Almanya, yarın öbür gün savaşa tutuşacağı bir ülkenin savaş gücünü arttırmak için niçin katkıda bulunacaktı ki![84]

Bu nedenle de, herkesten çok Sovyetler Birliği, bu gerçeğin üzerinde duracaktır.[85] Örneğin, daha o günlerde *Sovyet Harp Ve İşçi Sınıfı Dergisi* 2 Eylül 1943 günlü sayısında bu gerçeğin altını çizmişti.[86]

Türkiye'nin Müttefikler safında savaşa girmesi Amerika, İngiltere ve Rusya için gerçekten de büyük ve yaşamsal önem taşıyordu. Bu olguyu, **Churchill** ve **Stalin** arasındaki bu

---

[81] SSCB DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI: **İkinci Dünya Savaşı'nda Stalin, Roosevelt Ve Churchill'in Türkiye Üzerine Yazışmaları**; çev. Levent Konyar, Yeni Gün Haber Ajansı Basın Ve Yayıncılık Aş yyn., İstanbul, 2000, s.127.
[82] S.DERİNGİL; s.170-171
[83] F.VON PAPEN: 488.
[84] A.y.., 488.
[85] F.ARMAOĞLU: s.737
[86] A.HALÛK ÜLMAN: **İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947:** A.Ü.S.B.F. yyn., Ankara, 1961, s.41.

konudaki iletişim kesin bir biçimde ortaya koyuyordu. Örneğin; **Chruchill**'in **Stalin**'e gönderdiği çok gizli ve kişisel kayıtlı 22 Kasım 1942 günlü mesajda şu tümceler yer alıyordu:

"Eğer Türkiye'yi savaşa sokabilirsek Karadeniz'de sizin sol cenahınıza bir sevkiyat güzergâhı açma ile ilgili harekâtta bir ilerleme kaydetmiş olmakla kalmayıp, aynı zamanda sizin Kafkaslar'daki ana petrol ikmal yerlerini başarıyla savunmanız açısından Mihver için hayatî önem kazanan Romen petrol sahalarını Türk üslerinden ağır bir şekilde bombalayabiliriz."[87]

Stalin ise **Churchill**'e gönderdiği 27 Kasım 1942 günlü gizli ve kişisel mesajında:

"Türkiye'yi bizim yanımızda baharda savaşa sokmak için her şeyi yapmanın gerekliliği ile ilgili olarak Başkan Roosevelt ve size katılıyorum. Bu kuşkusuz Hitler ve onun suç ortaklarının kısa sürede yenilgisi için çok şey ifade eder."[88] demekteydi.

Kesim 3

BOĞAZLAR SORUNU

20 Temmuz 1936'da Türkiye ile Bulgaristan, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya[89], Romanya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Yunanistan arasında imzalanan **Montreux Sözleşmesi**'ne göre Boğazlar'dan geçiş savaş ve barış dönemlerine göre ayrı bir düzenlemeye bağlı kılınmıştı. Ele aldığımız dönem savaş yıllarını kapsadığına göre, sözleşmenin bu duruma ilişkin koşullarına baktığımızda Boğazlar'dan geçiş rejiminin şöyle

---

[87] S.S.C.B. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI: **İkinci Dünya Savaşı'nda**....; s.90.
[88] A.y.., s.93.
[89] Japonya, Sözleşme'yi 16 Nisan 1937'de imzaladı.

olduğu görülür: Ticaret gemileri, savaş zamanında da, ***Türkiye savaşan taraf değilse,*** serbestçe geçebilirler, ama eğer ***Türkiye savaşan devletse,*** serbest geçiş hakkını yalnız Türkiye ile savaş durumunda olmayan devletlerin ticaret gemileri gündüz ve gösterilecek yolu izlemek koşulu ile kullanabilirler. Doğal olarak, bu gemilerin *ticaret* gemileri olmaları, yanı silahsız bulunmaları gerekmektedir. Sözleşmenin 19.maddesine göre ise; savaş durumunda savaşa katılmayan devletlerin savaş gemilerinin geçişi barış zamanındaki koşullara bağlıdır. Buna karşılık, savaşan devletlerin gemilerine Boğazlar kapalı olacaktır.[90] Bu duruma göre; II.Dünya Savaşı boyunca, Türkiye'nin Alman ve İtalyan savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesine olanak tanımaması, ticaret gemilerini ise sıkı bir denetimden geçirmesi gerekiyordu.

Ne var ki, Müttefikler, Türkiye'yi Alman ve İtalyan savaş gemilerini ve silahlarını gizlemiş olan gemilerini de ticaret gemisi olarak Boğazlar'dan geçirdiğini öne sürmüşler ve bu nedenle de çeşitli notalar vermişler ve sert tepki göstermişlerdir.[91] Örneğin, İngiltere Dışişleri Bakanı **Anthony Eden,** İngiliz parlamentosunda yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin bu konudaki tutumundan söz ederken; *"Majestelerinin hükümeti, Türk hükümetinin bildik manevralara kalkışmasından ötürü derin bir tedirginlik duymuştur."* diyecektir.[92] Öte yandan, ilerde gö-

---

[90] 20.maddeye göre; savaş zamanında ve Türkiye savaşan devlet ise, Boğazlar'dan hangi gemilerin geçebileceğine karar vermek hak ve yetkisi tümüyle Türkiye'ye aittir. Ayrıca, 21.maddeye göre, eğer Türkiye kendisinin yakın bir savaş tehlikesi içinde görürse 20.madde uygulanacaktır.

[91] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. NECDET EKİNCİ: **II.Dünya Savaşından Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler;** Toplumsal Dönüşüm yyn., İstanbul, 1997, s.203-207: E. WEİSBAND: **İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası;** Çev. M.Ali Kayabal, Milliyet yyn., İstanbul, 1974, s.329-330

[92] E.WEİSBAND: 329.

receğimiz gibi bu durum Sovyetler'in Boğazlar'da üst istemeleri ile sonuçlanacaktır.

Son olarak ve artık Almanya'nın savaşı yitirdiği açıkça ortaya çıktığı bir sırada, 1944 yılının Haziran ayı başında **Von Papen**'in silahsız bir ticaret gemisi olduğu güvencesini verdiği Alman gemileri Dışişleri Bakanı **Numan Menemencioğlu**'nun onayı ile Boğazlar'dan geçecekken 4 Haziran'da İngiliz Büyükelçisi **K-Hugessen** bunların gerçekte savaş gemileri olduğunu bildiren sert bir nota verecek ve bunun üzerine yapılan aramada gizlenmiş silahlar, radarlar ve sivil denizci giysileri giymiş olan Alman denizcilerinin üniformaları bulunacaktır.[93]

Bu olay üzerine **İnönü**, not defterine 8 Haziran 1944'te şu notu yazmış:

Öğleden sonra İngiliz sefirini kabul ettim. Sert tebligat ve beyanat yumuşak bir müzakere havası içinde yapıldı.
Vekiller heyeti. Numan'ın mukavemeti.
İngilizleri tatmin etmek kararı.
Numan bu işi bize emrivaki yapmış.
Başvekil şikâyetçi.
Parti de çok angaje olmuş. [94/95]

---

[93] F.VON PAPEN: 526-527.
[94] İ.İNÖNÜ: **Defter,** C. I, 405.
[95] İlginç olan, İnönü'nün defterine böylece yazmış olmasıdır. Bu notlar, yakınlarının belirttiği ve ayrıca incelendiğinde de kendiliğinden açıkça anlaşılacağı üzere, kimsenin okuması için değil, İnönü'nün kendisi için kaleme aldığı notlardı. O zaman, şu soru usa takılıyor: Acaba İnönü, Menemencioğlu için bu yazdıklarını kendisi de inanmış mıydı? Çünkü, belirtildiği gibi, *"Savaş boyunca İngiltere'nin Türkiye'yi savaşa sokma gayretlerine direnen ve bu çerçevede İngiliz çevrelerinde* 'Alman sempatizanı' *olarak tanınan bakan Menemencioğlu'nun Alman yenilgisi aşağı yukarı kesinleştikten sonra ve Türkiye'nin artık İngiltere'ye yanaşması zamanı gelince, devleti zor durumda bırakmamak için feda edildiği anlaşılmaktadır. Menemencioğlu ise savaş boyunca aslında hükümetin ve İnönü'nün onayıyla*

Ama İngilizler nasıl "tatmin" edileceklerdi? Nasıl yatıştırılacaklardı? Çok iyi biliyoruz ki, dış siyasa tümüyle, tek elden **İnönü**'nün denetimindeydi. Tek çare, bakanı gözden çıkarmaktı. **Menemencioğlu,** Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrılmak zorunda bırakıldı ve bu durum Anadolu Ajansı aracılığı ile *"Dışişleri Bakanımızın son günlerde izlediği politikayı Bakanlar Kurulu onaylamamıştır."* denilerek kamuoyuna duyuruldu.[96] [97]

---

sürdürdüğü politikasını reddetmemiş fakat ülkesini zor durumda bırakmamak için sorumluluğu kendi üzerine almıştır." (MUSTAFA AYDIN: **"İkinci Dünya Savaşı Ve Türkiye"; Türk Dış Politikası – Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar:** C.I: **1919-1980**; ed. Baskın Oran, 5.basım, İletişim yyn., İstanbul, 2002, s.468).

[96] ASIM US: **Hatıra Notları,1930-1050**; İstanbul, 1966,

[97] Necdet Ekinci, adı geçen kitabında, 1944 yılında askerliklerini İstanbul'da Anadolu Kavağı **1.Ordu 1.Tümen 81.Piyade Alayı'nda** yapan iki görgü tanığının anlatımlarına yer vermiş bulunuyor. Bu iki görgü tanığının anlattığı şu olaydan İnönü'nün bilgisi bulunmadığını düşünmek olanaksızdır: *"Biz Anadolu Kavağı'nda 81.Alay'da askerliğimizi yaparken, Büyükdere Tersanesi'nde yine askerliğini yapan arkadaşlarımızı ziyarete giderdik. Arkadaşlarımız aylardan beri tersanede kızağa çekilmiş bir Alman savaş gemisinin üzerinde Almanlar'la çalışırlardı. Bu savaş gemisi 80-100 kişilik personel kapasite büyüklüğündeydi. Ege denizinde İngilizler'le savaşırken kuyruk kısmından büyükçe bir yara aldığını söylüyorlardı. Nihayet güzel bir gün bu geminin Anadolu Feneri önünde Soğan Adası açıklarında Karadeniz'e doğru yol alırken gördük. Ama nasıl olduysa oldu bir sürü savaş uçağı belirdi ve yukarıdan Alman savaş gemisine bomba yağdırmaya başladı. Komutanlarımız dürbünle seyrediyorlardı. Ruslar dediler. Birdenbire deniz Alman cesetleriyle doldu. Ortalık sakinleşince, komutanlarımızın emriyle filikalara binip, cesetleri yangın kancalarıyla teker teker topladık. Komutanlarımız, her cesedi soyup, eşya ve kimlik tespiti yaptırıp, cesetleri sahile gömdürdüler."* (s.207, not 303).

Kesim 4

TÜRK-ALMAN TİCARETİ

II.Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'nin dış ticaretinde Almanya en ön sırayı alıyordu. Üstelik, Türkiye, gereksinim duyduğu sanayi ürünlerini Almanya'dan döviz ödeyerek değil, takas yöntemiyle karşılıyordu. Başka bir deyişle, Türkiye kendi ürünleri karşılığında, ki bunlar genelde tarımsal ürünlerdi, Almanya'dan makina, lokomotif, demiryolu için gerekli malzeme, yedek parça vb. alıyordu.[98] İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir **Hughe Knatchbull-Hugessen,** savaşın başlarında Türkiye'nin siyasal yaklaşımı İngiltere'den yana olmakla birlikte, İngiltere'nin Türkiye'nin bu gereksinmelerini karşılama olanağı bulunmadığı için, Türk-Alman ticaretine engel olmak olanaklarının söz konusu olmadığını belirtir.[99/100] Ancak, savaş yıllarında Türkiye'nin Almanya'ya özellikle yiyecek maddeleri göndermesi, aynı zamanda bu ülkeye lojistik destek sağlaması niteliğini de taşımaktaydı. Bu nedenle de, Türk-Alman ticareti, Müttefikler'in olumsuz tepki gösterdikleri bir başka gelişim olarak karşımıza çıkıyor. Hattâ, savaş sırasında ulaştırma bakanlığı yapmış olan **Fahri Ergin**'in belirttiğine göre; İngiliz amiral **Kelly**, bir keresinde bakana şöyle yakınmış: *"Kahve veriyoruz, Almanlar'a hediye ediyorsunuz. Gaz, benzini biraz fazla versek, onları da Almanlar'a vereceksiniz. Büyük ölçü-*

---

[98] Almanya ile ticaretin gelişmesinin nedenleri için bkz. A.HALUK ÜLMAN-ORAL SANDER: **"Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler, 1923-1968"**; A.Ü.S.B.F., D., C. XXVII, Mart 1972, sayı 1, s.17-18.

[99] H.K-HUGESSEN: s.185.

[100] İlk ticaret antlaşması için bkz. N.EKİNCİ: s.197 vd..

de Almanya'ya balık ihraç ederek onları besliyorsunuz."[101] **Ergin**, bir başka yazısında, özellikle Turancılık konusu bakımından da önem taşıyan bir bilgi daha vermektedir: Türkiye'nin Almanya'ya bu yolda yardımlarda bulunmasının bir nedeni de Türk devlet adamlarından kimilerinin savaşı Almanya'nın kazanacağını düşünmüş olmalarıydı.[102]

Ne var ki, Türk-Alman ticaretinde asıl sorun "**krom**" konusunda ortaya çıktı ve çok ciddî sonuçlar doğurdu. Krom, çeliğin güçlendirilmesinde, yüksek dayanıklı zırh yapımında, öteki çelik ürünlerinde kullanılan bir madde. Bu nedenle de ağır sanayideki önemi bir yana, savaş araç gereçlerinde, silâh ve zırh yapımında yaşamsal ve stratejik olarak gerekli. Türkiye ise o yıllarda dünya krom üretiminde en ön sıradaydı. Dolayısıyla, **Von Papen**, Türkiye'den Almanya'ya krom gönderilmesinin durdurulmasının savaşın gidişini kökten etkileyeceğini belirttiğinde[103] haklıydı. Alman Büyükelçisine göre, Alman Dışişleri Bakanı **Ribbentrop**'un başlıca kaygılarından biri de Türkiye'den alınan kromun kesilmemesiydi.[104]

Krom gönderilmesi Türk-Alman Dostluk Antlaşması'ndan sonra giderek arttı.[105] Almanya'ya gönderilen krom, 1943'te 13.564 ton iken, 1944'te 56.649 tona ulaştı.[106] Gerçi krom işi, savaşın başından beri Müttefikler'in hiç de iyi gözle bakmadıkları bir şeydi, ama gönderilen krom tutarının artması tepkileri daha da yoğunlaştırıyordu. **Roosevelt**'in **Stalin**'e yol-

---

[101] FAHRİ ERGİN: **"İkinci Dünya Harbi Ve Türkiye"**; Yakın Tarihimiz, C. IV, sayı 52, 21 Şubat 1963, s.394.
[102] FAHRİ ERGİN: **"Almanya Gezisi Ve İkinci Cihan Harbi"**; Yakın Tarihimiz, C. IV, sayı 49, 31 Ocak 1963, s.297.
[103] F.VON PAPEN: s.524.
[104] A.y., s.475.
[105] H.K-HUGESSEN: s. 172.
[106] S.DERİNGİL: s.234.

ladığı şu mesaj konunun Müttefiklerce nasıl algılandığına bir kanıt oluşturur:[107]

S.131/NO.178

18 Mart 1944'te alınmıştır.

F.ROOSEVELT'DEN J.V.STALİN'E

Türk kromunun Almanya için öneminden çok etkilenmem nedeniyle krom konusunda kişisel bir mektubu, bugün Başkan İnönü'ye uçakla yolladım. Mektubu, teslim etmesi için Ankara'da Elçi Steinhardt'a gönderdim. Benimle aynı fikirde olacağınızdan eminim, ancak bu hareketin almakta olduğunuz veya düşündüğünüz tedbirlere ters düşmesi halinde bunları bilmeme izin verin ki, bu mektubun teslimini durdurabileyim. Başkan İnönü'ye yazdığım mektubun metni şerhen [?-ÇY] şöyledir:

Hemen haftanın her günü sizinle konuşmayı istediğim birçok mesele vardır, keşke birbirimizden binlerce mil uzakta olmasaydık.

Bu anda, size krom konusu hakkında yazmak istiyorum.

Farkında olduğunuz gibi Ruslar Nikopol'un [Niğboluç.] ele geçirilmesiyle Almanlar'ı önemli manganez kaynaklarından yoksun bırakmayı başardı. Birçok amaçla Türk krom cevheri manganezin yerini alabilir ve Almanlar'ın Nikopol'den gelen manganezden yoksun kalmaları sonucunda Alman savaş üretimi için Türkiye'den sağlanacak kromun önemi artar.

Türkiye'den Almanya'ya nakli devam eden büyük krom cevheri ikmallerinin şimdi Birleşmiş Milletler için derin endişe yaratan bir mesele haline gelmiş olduğu açıktır. Almanlar'ın Türk krom cevherinden daha fazla yararlanma-

---

[107] S.S.C.B. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI: **İkinci Dünya Savaşı'nda**...; s.123-124.

sından nasıl alıkonulabileceğine en iyi siz karar verebilirsiniz. Yaratıcı dehanızı bildiğim için bunun üstesinden gelecek bir yöntem bulacağınızı ümit ederim. Türkiye tarafından yapılacak, aslında dünyanın refahı için emsalsiz bir katkı niteliğindeki bu fırsatı tanıyacağınıza kuvvetle rum.....

Bay Churchill'e de benzer bir telgraf gönderiyorum.

ROOSEVELT

Buna Stalin'in verdiği yanıt ise şöyleydi:[108]

S.132/NO.179

STALİN'DEN ROOSEVELT'E KİŞİSEL VE GİZLİ

Türkler'in kromu Almanya'ya teslimi hakkındaki Türkiye Başkanına gönderdiğiniz mektubun taslağını zikreden mesajınızı almış bulunmaktayım.

Türkler'e yapılmasını tavsiye ettiğiniz önerinin olumlu sonuçlarından ümidimin az olduğunu söylemem gerekmesine rağmen, yapılmasının tam zamanıdır sanırım.

20 Mart 1944

STALİN

Bu gelişmeler üzerine İnönü, not defterine şunları yazmış:[109]

5 Nisan Çarşamba [1944]

Numan [Menemencioğlu] – İngilizler'in krom talebini anlattı. Gergin.

6 Nisan Perşembe

Numan – İngiliz Sefiri.

Krom gerginliği.

.....

14 Nisan Cuma

---

[108] A.y., s.125.

[109] **Defter;** C.I, s.393-395.

Başvekille, Başvekâlette görüştüm – Krom işi için.
İngiliz – Amerikan notası.
Öğle yemeği – Başvekil, N.Menemencioğlu.
Uysal olacağız. Havayı düzelteceğiz.
20 Nisan Perşembe
Büyük Mecliste krom beyanı.

Bu arada, 14 Nisan 1944'te Amerika ve İngiltere Büyükelçileri, krom satışının durdurulmasını için birer nota vermişlerdi. 20 Nisan 1944 günü T.B.M.M.'nde Dışişleri Bakanı **Menemencioğlu**'nun yaptığı açıklama bu notaların sonucuydu. **Menemencioğlu,** Meclis'te Almanya'ya artık krom gönderilmeyeceğini bildirdi. Ancak, gönderme işlemi yine de 26 Mayıs 1944'e kadar sürdü.[110]

Dediğim gibi, krom konusu daha savaşın başından beri büyük sorun olmuştu ve olaya en çok tepki gösterenler de Amerikalılar'dı. 1942 yılının Ekim ayında A.B.D.'ne çağrılı olarak giden bir gurup Türk gazetecisinin salt bu nedenle daha o günlerde karşılaşmış oldukları davranış, Amerikalılar'ın krom işine ne denli önem verdiklerini ve nasıl tepki gösterdiklerini çok açık bir biçimde ortaya koyar. Sonradan Dışişleri Bakanı olacak olan **Necmeddin Sadak**'m anlatımıyla bu gelişmeler ve eleştiriler, buna karşı da Türk görüşü şöyleydi:

"Amerika'ya giden gazeteci arkadaşlar, Yeni Dünya toprağına ayak basar basmaz çetin bir sorgu ile karşılaşmışlar, hayli üzülmüşler.

İndikleri otelde, biraz dinlenip nefes almaya vakit kalmadan, etraflarını saran Amerikalı meslektaşları 'Merhaba' *yerine gazetelerini uzatarak:* 'Almanya'ya krom veriyormuşsunuz, doğru mu?' *demişler.*

İlk ziyafet sofrasında, arkadaşlarımız, Türk milletinin Amerika halkına karşı beslediği derin sevgiyi güzel güzel anlatıp tatlı dille

---

[110] S.DERİNGİL: s.235.

nutuklar söylerken öteden birisi seslenmiş: 'Peki ama, krom meselesine ne dersiniz?'

.....Hüseyin Cahit'e bakılırsa, bu ticaret anlaşmasının Amerika'da bıraktığı kötü izleri silmek için epeyce uğraşmak lazım gelecekmiş. Ne Yazık!

.....Bu meselede bizi en fazla üzen şey, Türkiye'yi daha yakından tanır sandığımız bir memleket efkârının harp meselelerini ve millî menfaatleri, bir gazete telgrafı ve birkaç kilo maden satışıyla allak bullak olacak derecede hafiflikle ele almasıdır.

.....

Almanya'ya krom verirsek, Almanya'dan çok muhtaç olduğumuz silâhları alacağız. Eğer harp tehlikesi karşısında kuvvetli olmak için Türkiye'nin silâha ihtiyacı Amerika'da kabul ediliyorsa ve bu silâhlar ancak krom karşılığı veriliyorsa Amerika bize: 'Niçin krom verdin?' *diyemez. Bunu demeye hak kazanmak için:* 'Sana her istediğin silâhı biz verdik, Almanya'dan silâh almaya ihtiyacın kalmadı, krom verme' *diyebilmeli. Amerika, yazık ki bize karşı bu dili kullanacak durumda değildir. Bize üç yıldır bol keseden neler adayıp, ne verdiklerini Amerikalılar bizden daha iyi bilirler.....*

.....Amerika, Türkiye'nin herhangi bir tecavüze uğramasını istemiyor. Uğrasak da bize yardım edebilecek durumda değildir. Almanya'ya krom verip silâh alırsak şu hakikat meydana çıkıyor: Almanya Türkiye'ye silâh vermekle hem Türkiye'nin dürüst politikasına güvenini belirtmiş, hem de Türkiye'ye tecavüz niyetinde olmadığının en açık, en kuvvetli delilini ortaya koymuş oluyor. Çünkü hiçbir devlet yoktur ki ne kadar saf ve samimî olursa olsun, hele Almanya gibi tarihinin en çetin harbi içinde, kendisine günün birinde milyonda bir silâh çekmek ihtimali olan yahut ona bir gün tecavüz etmek emeli beslediği bir memlekete en modern silâhları kendi eliyle versin.

Bu bakımdan, krom meselesini bizim hakkımızda kötü düşüncelere düşecek kadar büyültüp yanlış göstermek çok yersiz ve yakışık

sız[dır]....."[111]/[112]

Ne var ki, **Sadak**'ın bu satırları yazdığı tarihte savaşın sonucu henüz belli olmamıştı ve Türkiye'de Almanya'nın savaşı utku ile sonuçlandıracağını düşünenler vardı. Buna karşılık, 14 Nisan 1944'te Amerika ve İngiltere krom satışının durdurulmasını isteyen notalarını verdiklerinde artık sonuç belliydi ve bu nedenle de **İnönü**, not defterine ***"Uysal olacağız"*** diye yazmak zorunda kalmış bulunuyordu!...

Kesim 5

TURANCILIK

Alman ordularının S.S.C.B.'ne saldırması ve dahası bu devletin topraklarında ilerlemeleri, Türkiye'deki Türkçü-Turancı çevrelerde, Almanya ile işbirliği yapılarak Sovyet egemenliğindeki Türkler'in bağımsızlıklarına kavuşturulabileceği umudunu doğurmuştu. Almanya ise, bu çevrelerle el altından ilişki kurarak bu umudu beslemekteydi. Hükümette ve orduda da bu amaçla Almanlar'la işbirliği yapılması gerektiği görüşünde olanlar vardı. Hattâ, **Niyazi Berkes**, bazı Türk devlet adamları ile komutanların Alman makamları ile bu konuda

---

[111] NECMEDDİN SADAK: **"Ne Büyük Bir Suç İşlemişiz de Haberimiz Yok!"**; Akşam, 10 İlkteşrin 1942.

[112] Sadak'ın Almanya'nın Türkiye'ye silâh vermesinin, onun Türkiye'ye saldırmayacağının bir kanıtı olduğu yolundaki yargısının, bu Kesim'de "III"de sözü edilen Alman ticaret uzmanı Clodius'un Türkiye'ye gelerek yaptığı antlaşma üzerine bu konuda Von Papen'in görüşü ile koşutluk içinde olması ilginçtir.

görüşmeler yaptıklarını, planlar üzerinde çalıştıklarını belgelere ve kaynaklara dayanarak belirtmektedir.[113]

Bu çerçevede, Turancılar yayın yolu yoğun bir propagandaya girişmiş bulunuyorlardı. Bilinen bir gerçekti ki, savaş boyunca tüm basın hükümetin tam bir denetimi altındaydı, neyin yazılıp yayınlanabileceği ve nasıl yayınlanacağı hükümetçe belirleniyordu. **Metin Toker**, bu durumu şöyle belirtir: *"..... Millî Şef'in mahzurlu saydığı her şey Türkiye'de yasaktır..... Bundan dolayıdır ki, gazetelere gelen emirler arasında bazen, nasıl yorumlar yazılması gerektiği bildiriliyordu..... Başka emirlerde ise Millî Şef ile hattâ Millî Şef'in ailesiyle ilgili haberlerin büyük verilmesi bildiriliyordu. Bu, mutlak hâkim İsmet İnönü'nün kudretini dosta düşmana gösterecekti. Bundan dolayıdır ki, bütün harp yılları esnasında Cumhurbaşkanı'nı bir konserde, bir temsilde, at yarışlarında gösteren fotoğraflar 'devlet zoru' ile çarşaf çarşaf yayınlandı....."*[114] Buna ek olarak **Selim Deringil**'in şu saptamasını da anmak yerinde olacak: *"Resmî birinci el kaynakların görülemediği bir ortamda kaynak olarak basının önemi büyüktür..... Bu yıllarda ülke gazetelerinin başyazarlarının veya yazı işleri müdürlerinin kişisel eğilimleri ne olursa olsun, hükümet tarafından saptanan sınırların dışına çıkmaları söz konusu değildi."*[115] Ve 1944 yılına değin, bu yoldaki Turancı yayınlara olanak tanınmıştı. Bu nedenle de, **Nihal Atsız**'ın kardeşi **Nejdet Sancar**, 1945'de İstanbul 1 No.lu Sıkıyönetim Mahkemesi'nde Irkçılık ve Turancılık yaptığı, gizli örgüt kurduğu savıyla yargılanırken sorgusunda, *"Ergenekon, Bozkurt ve Gök-Börü gibi mecmualar yıllarca kapaklarının üstünde* 'Irkların üstünde Türk ırkı' *düsturuyla çıktılar. Irk-*

---

[113] N.BERKES: **Unutulan.....**; s. 195 vd..
[114] METİN TOKER: **Tek Partiden Çok Partiye**; Milliyet yyn., İstanbul, 1970, s.21, 24-26.
[115] S.DERİNGİL: s.8-9.

çılık böyle büyük bir suç olsaydı bu mecmualara yıllarca müsaade edilir miydi?" diyecektir.[116]

Reha Oğuz Türkkan'ın anılarında yer alan şu bölüm, devlet kademeleri dışındaki Türkçü-Turancı gurubun o günlerdeki tutumuna ilişkin bir kanı verir:

"1941 Ağustosu sıralarında Alman orduları Rusya içlerine doğru ilerliyor, Sovyetler'in her an çöküp parçalanması bekleniyordu. Bu gelişmeler, Sovyetlerden kaçıp bize sığınan Azerbaycanlı, İdil-Urallı ve Türkistanlı Türk göçmenlerini bilhassa heyecanlandırıyordu."[117]

"Prof. Zeki Velidi Togan, 1917'de Rus mahkûmu Türk milletlerinin istiklâllerine kavuştuklarını, fakat birer ikişer gene esir düştüklerini anlattı.

-Bu sefer aynı şey olmamalı, dedi."[118]

Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, 'yalnız Doğu Türkistan'da çalışma esasında değil, ana fikirde de anlaşalım' dedi. Ona göre Türkistan'ın küçük küçük kabile ve beyliklere parçalanmasına meydan vermemek lâzımdı. Ruslar'ın yaptığı gibi Doğu-Batı Türkistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan gibi parçalayıcı ayrılıkları gidermek gayesi için de çalışmayı kabul etmemiz iyi olurdu.

-Bütün Türkistanlılar <Doğu Türk Birliği> namı altında birleşmelidirler ve ilerde böyle bir devletin teşekkülü için çalışmalıdırlar. Batıda Türkiye, Doğuda da <Doğu Türk Birliği> olmalı, dünya Türklüğü iki bağımsız devlet halinde, hür milletler safında yer almalıdır, dedi.

-Ya Azerbaycan? Ya İdil-Ural Türkleri? diye sordum.

-Bunlar da ya müstakil üçüncü ve dördüncü Türk devletleri olarak doğar, ya da ilerde, Azerbaycan Türkiye'ye, İdil-Ural da Doğu

---

[116] İLHAN E.DARENDELİOĞLU: **Türk Milliyetçiliği Tarihinde Büyük Kavga**; 3.basım, Burak Yayınevi, İstanbul, 1994, s.171.
[117] REHA OĞUZ TÜRKKAN: **Tabutluktan Gurbete**; Boğaziçi yyn., İstanbul, 1975, s.93-94
[118] A.y., s.94.

Türk Birliği'ne katılır diye eserlerinde müdafaa ettiği tezi politik bir program olarak ortaya koydu. Bu prensibe ben de taraftardım..... Nuriman Hanım:

-Bu sözünüzü tutacağınıza dair Kur'an üzerine kasem (yemin) eder misiniz? diye sordu.

-Ederiz, dedik.

Zeki Velidî ortaya bir de Millî Türkistan bayrağını koydu. Sırayla el basıp yemin ettik. Türkmen Dr. Mehmet Göklen de orada bizimle beraber bulunuyordu, o da yemin etti.

Bu hâdiseden sonra Ankara'ya gittiğimde, Mareşal Fevzi Çakmak'la bu konuyu görüşmek istemiştim. Onu göremedim, yerine yaveri Kurmay Binbaşı Şefik Beyle konuştum. Doğu Türkistan bağımsız olursa öğretmen olarak Türkiye'nin birkaç subay yollayıp bu kardeş ülkenin askerî kuvvetlerini eğitme işiyle görev alıp alamayacağını sordum. Dikkatle not aldı ve lâzım gelirse beni çağırtacaklarını söyledi....."[119]

Türkkan'ın anılarından yapılan bu alıntının son bölümü, Türkçü-Turancılar'ın hiç de gizli kapaklı bir iş yapmadıklarını açıkça ortaya koyması bakımından ayrıca önem taşıyor.

Bu tutumun, müttefikler ama özellikle de S.S.C.B.'nce hiç de hoş karşılanmadığı, Alman çıkarları doğrultusundaki öteki uygulamalarla birlikte değerlendirildiğinde, bu devletler savaşı kazandıklarında Türkiye'nin içinde bunalacağı ortamın bir başka nedeni olacağını kestirmek güç olmasa gerektir.

Öte yandan, ancak Almanya yenilginin eşiğine geldiğinde, Türk hükümetinin Turancılar'ın üzerine gitmiş olması da, o ana değin bu çevrelere göz yumulmuş olmasının ve hattâ desteklenmesinin Almanya'nın gelişmelerdeki etkinliğini göz önüne seren bir başka olgudur. Ancak, hükümetin Tutancılar'la bu ilişkiden kendisini sıyırması, soyutlaması nasıl olacaktı? Turancılar'a karşı önlem alınması **Sabahattin Ali**'nin **Nihal**

---

[119] A.y., s.96-97.

Atsız'a karşı açtığı hakaret davası sırasında Ankara'da Turancı gençlerin yaptıkları gösteriler *"fırsat"* olarak değerlendirilmiştir. **Atsız,** *Orkun* dergisinin 1 Mart 1944 günlü sayısında Başbakan **Saraçoğlu**'na seslenen *"Sayın Başvekil"* diye başlayan bir açık mektup yayınlamıştı. Mektupta başbakanın T.B.M.M.'nde 5 Ağustos 1942'de yaptığı konuşmada *"Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız"* dediği anımsatılarak, buna karşın Türklük düşmanı komünistlerin her yerde işi azıttıklarını, vatan haini olduklarını, dışarıdan para alarak dergiler çıkardıklarını öne sürüyor ve önlem alınmasını istiyordu. **Atsız**, aynı derginin 1 Nisan 1944 günlü sayısında ise *"Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye İkinci Mektup"* başlığı altında aynı savlarını yeniliyor, ancak bu kere Milli Eğitim Bakanı **Yücel**'in komünist vatan haini **Sabahattin Ali**'yi koruduğunu, komünistlerden **Pertev Naili Boratav, Sadrettin Celal Antel, Ahmet Cevat Emre**'nin üniversitelerde öğretim üyesi olduklarını yazıyordu. Bu ikinci mektup üzerine **Sabahattin Ali, Atsız**'a karşı hakaret davası açtı ve dava Ankara 3.Asliye Ceza Mahkemesi'nde 26 Nisan 1944'te görülmeye başlandı. **Atsız** yanlısı gençler bu duruşmayı bir gövde gösterisi için olanak olarak değerlendirdiler. 3 Mayıs 1944'teki duruşma için **Atsız** İstanbul'dan tirenle Ankara'ya geldiğinde Turancılar onu garda gösterilerle karşıladılar, adliyeye kadar olan yol üzerindeki yerlerde solcu dergileri alarak yırtıp yaktılar, ve Sovyetler Birliği Büyükelçiliğine yürümek istediler ancak bu kere polisin engellemesi ile karşılaştılar ve polisle çatıştılar. 9 Mayıs 1944 günlü duruşmada ise **Atsız** 4 ay hapse çarptırıldı, fakat cezası ertelendi. İşte, tarihten 5 gün sonra Turancı-ırkçı olarak tanınan ya da öyle oldukları öne sürülen kişilerin evlerinin aranmasına, kendilerinin tutuklanmasına başlanıldı.[120]

---

[120] Nihal Atsız'ın bu açık mektuplarının metni, duruşma sırasında savcının savları, Atsız'ın savunması ve karar metni için bkz. İ. E.

Tutuklananlar şu kişilerdi: **Fehiman Altan** (Yüksek Mühendis Mektebi öğrencisi), **Nihal Atsız** Boğaziçi Lisesi Edebiyat Öğretmeni), **Nurullah Barıman** (yedek subay), **Saim Bayrak** (Yargıtay'da memur), **Said Bilgiç** (Ankara yargıç adayı), **Hasan Ferit Cansever, Muzaffer Eriş, Fazıl Hisarcıklı, Yusuf Kadıgil, Hüseyin Namık Orkun, Cemal Oğuz Öcal, Hamdi Sadi Özbek, Zeki Özgür [Sofuoğlu], Nejdet Sancar, Cihat Savaşfer, Cebbar Şenel, Hikmet Tanyu, Fethi Tevetoğlu, Zeki Velidi Togan, İsmet Rasin Tümtürk, Alparslan Türkeş, Reha Oğuz Türkkan.**[121]

İsmet İnönü, 19 Mayıs kutlamaları nedeniyle yaptığı konuşmada bu gelişmeleri ele alacak ve tutuklamaların dış siyasal koşullarla bağlantılı olduğunu açıkça dile getirecekti. 20 Mayıs 1944 günlü gazetelerin baş haberi olarak yer alan ve not defterine *"Siyasî beyanat yaptım. Irkçılığı ve Turancılığı itham ettim."*[122] diye kayıt düştüğü bu konuşmasında **İnönü** şöyle diyordu:

"..... Cumhuriyet'i iyi anlamak lâzımdır. Millî kurtuluş sona erdiği gün yalnız Sovyetler'le dosttuk.....

..... Irkçılar ve Turancılar gizli tertipler ve teşkillere başvurmuşlardır. Niçin? Kandaşları arasında gizli fesat tertipleriyle fikirleri memlekette yürür mü? Hele, doğudan batıdan ülkeler, gizli Turan cemiyetiyle zapt olunur mu? .....

DARENDELİOĞLU: s.15-46.

[121] Almanca yayınlanan *Türkische Post* gazetesinin sorumlu müdürü olan E.General Ali İhsan Sabis de Turancılarla ilişki içindeydi ve bu arada çeşitli makamlara *"Türk Gençliği Ve Türk Subayları"* imzalı ve Türkiye'nin dış siyasasını eleştiren mektuplar gönderiyordu. Bu mektuplardan postaya verirken yakalandı ve belirtilen ilişkileri nedeniyle de önce 1 Ekim 1944'te 5 yıla mahkûm edildi, sonradan cezası 11 ay 20 güne indirildi. (AHMET DEMİREL'in İ.İNÖNÜ: **Defter**, C.I, s.400'deki açıklamasından).

[122] İ.İNÖNÜ: **Defter;** I, s.399.

..... Dünya olaylarının bugünkü durumunda Türkiye'nin ırkçı ve Turancı olması lâzım geldiğini iddia edenler, hangi millete faydalı, kimlerin maksadına yararlıdırlar? ..... Bu hareketlerden yalnız yabancılar faydalanabilirler..... bunlardan yalnız yabancıların faydalanmış olması, su götürmez bir hakikattir....."

Bu arada, C.H.P.'nin ve dolayısıyla hükümetin yayın organı olan 16 Aralık 1944 günlü *Ulus* gazetesinde, **Falih Rıfkı Atay**'ın *"Bir Dostluğun Sağlam Temelleri"* başlıklı bir başyazısı yayınlanacaktı. Bu yazıda şu sözler yer alıyordu: *"..... Atatürk'le birlikte yeni Rusya, yeni Türkiye münasebetleri geleneğini kurmuştur. Bu geleneğin ruhu, iki devleti daima birbirinden emin kılmak, devamlı ve bozulmaz bir dostluk ahengini, geçici her türlü menfaat ve his dalgalanışları üstünde tutmaktır. Lenin ve Atatürk ölmüşlerse, onların eserlerini ancak yürüten, ilerleten ve yükselten iki Şef, İnönü ve Stalin başımızdadırlar."*

Öte yandan, bu ortamda yukarıda adları belirtilen ve Irkçı-Turancı gizli örgüt kurmak savıyla yargılanan sanıklardan bazıları 29 Mart 1945'de suçlu bulundular. Ancak, Askerî Yargıtay, 25 Ekim 1945'te bu kararı bozdu. Sıkıyönetim Mahkemesi de bozma kararına uyarak yeniden yargılama yapıldı ve 31 Mart 1947'de geri kalan sanıklar için de beraat kararı verildi.[123]/[124]

Sanıklar böylece aklandığında S.S.C.B. - Türkiye ilişkileri bozulmuş bulunuyordu!...

Sanırım bu konuyu en doğru biçimde ortaya koyan, **Niyazi Berkes**'tir. Der ki:

"Von Papen'in başına sardığı Turan serüveninin sorumluluğunu sırtından atmak için, Millî Şef ırkçılığa karşıt olanların alkış-

---

[123] Yargılama aşamalarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. İ. E. DARENDELİOĞLU: 66-183.

[124] Sanıkları sonunda suçsuz bulan mahkemenin başkanı E.General Ali Fuat Erden'di. Erden, Hitler'in çağrılısı olarak Almanya'ya giden generaller arasındaydı.

ları arasında bir ırkçı-turancı ayaklanması keşfetmiş, onları yalancıktan mahkûm ettirdikten ve bu iş unutulup gittikten sonra, eski dostu ve adına yukarıda boyuna rastladığımız General Erden eliyle onları salıverdirmiştir. Böylece, bir taşla bir hayli kuş vurarak, kendisinin Turancılıkla hiçbir ilgisinin olmadığı, bu gibileri sıkıyönetim karşısına çıkaracak kadar ileri kafalı olduğu gibi inançların kafalara yerleştirilmesini başarmıştır. Bu işin aslını öğrenmek için olaya daha yakından bakmanın, Nazi çöküşü üzerine Şef'in neden o kadar çırpınırcasına Amerika uyduluğunu sağlama savaşına sarıldığını anlamamıza da bir katkısı olacaktır."[125]

Kesim 6

"MÜTTEFİKLER"E GÖRE SAVAŞIN SON AMACI VE TÜRKİYE

O günlerde "Üç Büyükler" olarak da adlandırılan İngiltere, Amerika ve Sovyetler Birliği'ne göre II.Dünya Savaşı'nın son amacı, yeryüzünde anti-demokratik rejimlerin yıkılarak yerlerine demokrasilerin geçirilmesiydi. Bu nedenle de, savaşın bitiminde Türkiye bu açıdan da çok güç bir durumda kalmış bulunuyordu. Çünkü, Türkiye, Millî Şeflik'le ve tam anlamıyla anti-demokratik bir rejimle yönetilmekteydi.

I
Açıklanan Son Amaç: Anti-Demokratik Rejimlerin Yıkılması

Savaşın anti-demokratik rejimlere sahip ülkelerin saldırgan siyasaları yüzünden çıktığını öne süren İngiltere ve

---

[125] N.BERKES: **Unutulan.....**; s.240

Amerika ve daha sonra bunlara katılan Sovyetler Birliği, savaşın bitiminde dünyadaki tüm anti-demokratik rejimlere, diktatörlüklere son verilmesi üzerinde anlaşmakta gecikmemişlerdir. Gerçi, II.Dünya Savaşı'nın gerçek nedeninin böyle olup olmadığı ayrı bir konudur. Şu kadarını belirtmekle yetinelim ki, II.Dünya Savaşı da, birincisi gibi emperyalist devletlerin arasındaki bir paylaşım savaşıydı ve bu devletler kendi egemenliklerindeki ülkeleri de savaşa sürüklemişlerdi. Ne var ki, üç büyüklerin hem kendi ve hem de dünya kamuoyuna yaptıkları açıklamalar bunun tümüyle tersineydi. Almanya'nın ırkçı ve insanlık dışı uygulamaları da bu *"resmî"* görüşe inanmayı kolaylaştırıyordu. Öte yandan, Hitler'in ve Mussolini'nin savaş ve barış konusundaki tutumları da müttefiklerin bu savlarına güç kazandırmış bulunuyordu. Öylesine ki, II. Dünya Savaşı bittiğinde bu sav artık bir veri gibi benimsenmişti. Ve böylece de, dünyaya kendilerince yeni bir düzen vermek isteyen A.B.D.'nin eline çok güçlü bir ***uluslararası ideolojik silah*** geçmiş oluyordu. Bu ülkelerin kamuoyları da buna inanmışlardı.[126]

---

[126] Stalin'in başında bulunduğu S.S.C.B.'nin ne kadar "demokratik" olduğu bir yana, Stalin'in savaşın başında Hitler ile anlaşarak Polonya'yı paylaştığını nedense kimse gündeme getirmiyordu. Öte yandan, İngiliz, Fransız ve Amerikan hükümetlerinin İspanya'da Hitler ve Mussolini tarafından silahlarla ve birliklerle açıkça desteklenen Franco'nun faşist kuvvetleri, "demokratik olarak seçilmiş" cumhuriyetçi hükümete karşı giriştiği ve 1936'dan 1939'a kadar süren savaş için hiçbir şey yapmadıkları unutulmamalıdır. Batı kapitalizmi için gerçek düşman faşizm değil, fakat İspanya emekçilerinin iktidarıydı. Eskiden olduğu gibi iş yaşamının canlandırılması Mayıs 1945'ten önce bile başlamış bulunuyordu. 1943 ve 1947 arasında İngiltere ve Amerika Yunanistan'daki Nazi işgaline karşı savaşmış olanlara karşı yürütülen savaşa dahil olmuşlardı. 1943'e gelindiğinde ana direniş gurubu olan Yunan Ulusal Kurtuluş Cephesi (EAM) ve onun silahlı kanadı ELAS, ülkede kurtarılmış bölgelerde etkin bir biçimde dene-

İlk Olarak, 14 ağustos 1941'de A.B.D. Başkanı **Roosevelt** ve İngiltere Başbakanı **Churchill**'in açıkladıkları ***"Atlantik Bildirisi"***nde, her ulusun dilediği yönetim biçimini seçmesinin gerektiği belirtildi. 1 Ocak 1942'de ise, Almanya, İtalya ve Japonya'ya karşı savaşmakta olan 27 devlet, Beyaz Saray'da, Atlantik Beyannâmesi'ndeki ilkeleri benimsediklerini ve bu il-

---

timi elinde tutuyordu. Bu örgüt komünistlerin yönetimindeydi, fakat savaş öncesi kırallık ve diktatörlük günlerine geri dönmek istemeyen halkın geniş desteğine sahipti. Ancak, 1943'ten başlayarak İngilizler ve Amerikalılar, özellikle komünist/cumhuriyetçi bir hükümetin kurulmasını önlemek için Yunanistan'a özel birlikler sızdırmaya başladılar. Nazilerle işbirliği içinde olan ve EDES olarak tanınan sağ kanat bir direniş örgütüyle omuz omuza çalıştılar. Ekim 1944'te Almanlar çekilince, EAM ülkenin %90'ını denetimi altına aldı. Fakat İngilizler bir "geçici hükümet" kurdurdular, bunda EAM yalnızca 1/3 oranında temsil ediliyordu ve birkaç önemsiz bakanlıklar verilmişti. Kasım 1944'te Müttefik kuvvetler ELAS'a silahlarını bırakmasını emretti. 3 Aralıkta ise polis, Atina'da bir kitle gösterisine katılanlara ateş açtı ve İngiliz birlikleri ile ELAS arasında kavga patlak verdi. "Geçici hükümet"te ordu, polis ve sivil yönetim sıkı bir biçimde sağcı ellerde oldu ve eski işbirlikçilerin genellikle görevlerini sürdürmelerine izin verilirken sol kanattan olanlar görevden uzaklaştırıldı. İngilizler ve Amerikalılar, sağ kanadı desteklemek ve onun 1946 seçimlerinde başarısını garantilemek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. İngiliz müdahalesi geri planda kaldı ama bunun tek nedeni 1947'den başlayarak Amerikalılar'ın ülkeye yaptıkları büyük askerî ve ekonomik yardım yüzünden fiilen kontrolü elde etmiş olmalarıydı. Ülkedeki Amerikan kontrolü o derecedeydi ki, Yunan Başbakanının kararlarının geçerli olması için aynı zamanda Amerikan misyonu tarafından imzalanması gerekiyordu. Bu arada, Amerikalı "askerî danışmanlar", ELAS'a karşı kitlesel tutuklamalar, askerî mahkemeler, mahkûmiyetler ve infazları da kapsayan operasyonları yönetiyorlardı. Tüm sol eylemler yasaklanmıştı ve öldürülmemiş olan eylemciler politik "eğitim" kamplarına gönderiyor veya sürgün ediliyorlardı. ("**Staying Behind – NATO's Terror Network**"; Fighting Talk, Mayıs 1995, sayı 11).

keleri savaşın amacı olarak gördüklerini belirttikleri ***"Birleşmiş Milletler Bildirisi"***ni açıkladılar. 3-11 1945'te yapılan ***"Yalta Konferansı"***nda **Roosevelt, Churchill ve Stalin,** 25 Nisan 1945'te San Francisco'da ***"Birleşmiş Milletler Konferansı"***nın toplanmasını kararlaştırdılar ve ayrıca kurtarılan Avrupa devletlerinin gelecekleriyle ilgili olarak da bu devletlerin sorunlarını **"demokratik"** yöntemlerle çözmeleri ve **"her ulusun kendi hükümet biçimini kendi istediği gibi seçmek hakkı"** üzerinde durdukları bir demeç yayınladılar. Öte yandan, San Francisco Konferansı'na katılmak hakkını elde edebilmek için, 1 Mart 1945'e kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmek ve Birleşmiş Milletler Bildirisi'ni imzalamış olmak gerekmekteydi. Türkiye, bu hakkı elde edebilmek için 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti.[127]

Bu arada 17 Temmuz-2 Ağustos 1945'te **Truman, Churchill** ve **Stalin** arasında yapılan ***"Potsdam Konferansı"***nın sonunda yayınlanan üçlü bildirinin 10.bölümünde şöyle denilmişti:

"**Üç hükümet, mihver devletlerinin** [Almanya, İtalya ve müttefikleri] **desteğiyle kurulan, kökenleri, bünyesi ve saldırgan devletlerle olan sıkı bağları göz önüne alınınca bu üyeliğe** [Birleşmiş Milletler üyeliğine] **hak kazanmak için gerekli nitelikleri taşımayan şimdiki İspanya hükümetinin böyle bir istekte bulunmasının kendileri tarafından hoş karşılanmayacağını açıklamak zorunluluğunu duyar.**" [128]

Görüldüğü gibi, A.B.D., İngiltere ve S.S.C.B., bu savaşın son amacı olarak, dünyada özgürlükçü ve demokratik bir devletler topluluğunun gerçekleşmesini belirgin bir siyasa biçimin-

---

[127] Bkz. SEHA L.MERAY: **Devletler Hukukuna Giriş**; C.II, 3.basım, A.Ü.S.B.F. yyn., Ankara, 1965, s. 178-178-181 ve A. H. ÜLMAN: .... **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri**...; s.51.

[128] **Tahran, Yalta Ve Potsdam Konferansları**; çev. Fahri Yazıcı, Sinan yyn., İstanbul, 1972, s.370.

de ortaya koymuş bulunuyorlardı. Tahran Konferansı'nda danışman olarak bulunmuş ve savaş boyunca da görev yapmış bir Sovyet diplomatının belirttiği üzere, Faşizm ve Nazizm'e karşı dünya kamuoyunda beliren tepkiler, Batılı yöneticiler ve özellikle de **Roosevelt** üzerinde büyük bir duyarlılık oluşturmuştu.[129] Öylesine ki, savaş terminolojisinde ***"demokratikleştirme"*** diye bir sözcük ortaya atılmıştı.[130] Batılı devlet adamları demeçlerinde ve söylevlerinde demokratik yapıda olmayan devletlere karşı olduklarını ve bu gibi ülkelerde demokrasinin gerçekleşmesi için gereken önlemlerin alınacağını sık sık açıklıyorlardı. Örneğin, **Churchill,** 13 Mayıs 1945 günlü radyo konuşmasında, *"Dünyada kanun ve adalet hâkim olmadıkça, totaliterlikle zabıta rejimleri Nazi mütecavizlerinin yerine kaim kaldıkça, Hitlercileri cezalandırmak pek hafif bir mâna ifade edecektir."* dedikten sonra *"uğrunda savaşılan şerefli prensiplerin unutulmayacağı"* üzerinde durmuştu.[131] **Churchill**'in partisi seçimlerde başarısızlığa uğrayıp da İşçi Partisi iktidara geldiğinde ise, bu partinin İcra Komitesi Başkanı **Laski** de bir ajans muhabirine verdiği demeçte partisinin ***"milletlerin isteğine uygun olmayan rejimlerin desteklenmesine yardım etmeyeceğini"*** söyleyecektir.[132]

II
Türkiye'de durum

Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin durumu hiç de demokratik değildi. Durumu, önce C.H.P.'nin yapısı, sonra da İsmet İnönü bakımından ele almak gerekiyor.

---

[129] VALENTİN BEROJKOV: **Tahran 1943;** çev. Hasan Ali Ediz, Bilgi yyn., Ankara, 1970, s.172.
[130] ASIM US: **Hatıra Notları, 1930-1950;** İstanbul, 1966, s.600.
[131] Ulus, 14 Mayıs 1945.
[132] Ulus, 12 Ağustos 1945.

A
Parti Ve Devlet

İnönü'nün 1 Haziran 1936 günlü genelgesiyle İçişleri Bakanı, Parti Genel Sekreteri; illerin valileri, parti il başkanları; denetçiler de bölgelerinde parti denetçileri yapılmış bulunuyorlardı. Bu, parti ile devletin birleştirilip bütünleştirilmesi demekti.

İnönü, 26 Mayıs 1935'de C.H.P. Kurultayı'nın kapanış konuşmasmda o tarihte henüz yapılması düşünülen bu *"birleştirme"*nin gerekçesini şu sözlerle açıklamıştı: *"Gerek devrim prensiplerinde bütün ulusu kucaklayan bir partinin temel programının egemen olması, işlerin hem sağlamlığı, hem de bir ana yolda şaşmadan ve şahıslarla ilgili olmayarak, durmayarak yürümesi için esas şarttır".*[133] Ancak, bu genelgenin ne anlama geldiğini en iyi ortaya koyan en yetkili kişi, düşünce ve davranışlarını onaylamayan **Atatürk** tarafından 1936'da görevden uzaklaştırılıncaya değin Parti Genel Sekreteri olan **Recep Peker'dir. Peker,** önce 1935 Kurultayı'nda demişti ki:*"Yeni programın göze çarpan ve kendini duyuran başlıca farikası* [ayırıcı özelliği] *yeni Türkiye'de zaten baştan beri devletle bir ve beraber çalışan Cumhuriyet Halk Partisi varlığının devlet varlığı ile birbirine daha sıkı bir surette yaklaşmasıdır."* [134]

Peker, aynı zamanda C.H.P.'nin bir ideologu idi. Önce bu nedenle de, sonra da çok partili düzene geçildiğinde onu başbakan olarak göreceğimiz için, görüş ve eğilimleri ayrı bir önem taşıyor. **Peker'**in gözünde "devlet" neydi, devletin karşısında "birey"in konumu nasıldı? Sorularına verilecek yanıtlar, konuyu daha bir açıklığa kavuşturacaktır. Bu soruların yanıtları onun konuşmalarında ve yazılarında doğrudan ve

---

[133] Ülkü, C.XIII, Haziran 1939, sayı 76, s.vii.

[134] RECEP PEKER: **"1935 CHP Kurultayındaki Söylevi"**; Ülkü, C.V, Haziran 1935, sayı 28, s.248.

açıkça verilmiş bulunmaktadır. Ona göre, devlet, insanlığın en büyük eseriydi.[135] *"İnsanlar, tek tek bakıldığı zaman değerleri sıfırdır."*[136] Demek ki, bireyin ancak devlet içinde toplumsal bir varlık olarak değeri söz konusu olabilecekti. C.H.P.'nin devlet anlayışının temeli buydu. Bu da en modern devlet anlayışının kendisiydi. Çünkü Batı'da feodal, liberal devlet aşamalarından geçen ve son olarak da bir sınıf devletine dönüşen "devlet", Türkiye'de sınıf temeline dayanmayarak ulusal olmuştu. Türk devletinin sınıfsal bir temeli yoktu; devlet, tüm ulusun devletiydi; C.H.P. ise, tüm ulusun partisiydi. Türk devletinde en önde gelen ülkü, ulusal birlikti, çünkü dağılma çöküş demekti, o nedenle de *"daima bir, daima toplu olmak"* gerekiyordu.[137]

C.H.P.'nin bu çizgideki anlayışını partili başka düşünür ve yazarlar da dile getirmişlerdi. Örneğin, Prof.**Yavuz Abadan**'a göre; liberalizmde hak ve özgürlüklerin kaynağı *"insan"* olmasına karşın, Türkiye'de *"yurttaş"* olmaktı. Yurttaş ise kollektif değerlerin hizmetindeydi.[138] **Peyami Safa** da, *"Millî birliğin bir tek ve kılavuz teşekkülü"* olan C.H.P.'nin aracılığı ve yol göstericiliğiyle *"hayvanî ferdiyetimizi millî şahsiyetimiz içinde ve canavarca oburluklarımızı kökünden kesen bir sosyal düzen"* gerçekleştirildiğini belirtiyordu.[139] Tüm Türk halkının tek bir kalp

---

[135] RECEP PEKER: **"Volk- und Staat-Werdung"**; Evropäische Revue dergisinde çıkan bu makalenin Türkçesi **"Uluslaşma-Devletleşme"** adı ile Ülkü, C.VII, Temmuz 1936, sayı 41'in başında ek olarak yayınlanmıştır.

[136] A.y..

[137] RECEP PEKER: **"Yeni Halkevlerini Açma Nutku"**; Ülkü, C.VII, Mart 1936, sayı 37, s.5.

[138] YAVUZ ABADAN: **"Siyasî Hayatta Ülkünün Gerçekleşmesi"**; Ülkü (Yeni seri), 1 İkinciteşrin 1941, sayı 3, s.2.

[139] PEYAMİ SAFA: **"Cemiyet, Parti, İdeal"**; Cumhuriyet, 13 Mayıs 1939.

gibi çarpması gerekliydi.[140] Bu birliği sağlıyordu, bu nedenle de yalnızca adı *"parti"*ydi, yoksa o, *"bütün milleti aynı hedef istikametinde toplayan muazzam bir aile kucağı"*ydı.[141] Başbakan **Dr. Refik Saydam** ise 28 Mayıs 1939'daki C.H.P. 5.Kurultayı'nda şöyle demekteydi: *"C.H.P. demek, Türk milleti demektir ve C.H.P. demek, Türk devleti demektir; bu mefhumlar birbirine o kadar sıkı bir şekilde bağlıdır ki, birini diğerinden ayırmak imkânsızdır."*[142]

Şunu da belirtmek gerekir ki, Nasyonal Sosyalist Parti'nin Almanya'da iktidara gelmesinden sonra 1 Aralık 1933'te çıkarılan **Parti Ve Devlet Birliği Yasası,**[143] C.H.P. yönetimine egemen olan bu anlayışının esin kaynağı olsa gerektir.

Ancak, **Saydam,** 25 Ocak 1939'da başbakanlığa getirilince, aynı zamanda parti genel başkan vekili olduğu için bu yetkisine dayanarak, parti genel sekreterliğini içişleri bakanlığından ayırdı ve 28 Ocak 1939'da Parti Genel Sekreterliği görevine **Fikri Tüzel'**i atadı.

B
Millî Şef

C.H.P.'nin parti ve devleti birleştirmesini, o dönemde tüm dünyada otoriter rejimlere olan eğilim, devrimlerin hâlâ sürmekte olması, kalkışılan bölücü ve şeriatçı ayaklanmalar, yeryüzünün birçok yerinde yaşanan kanlı sınıf kavgaları açılarından değerlendirmek gerekir. Bugünkü değer yargılarımız, o günlerde yeryüzünde geçerli olan değer yargılarından çok

---

[140] ŞÜKRÜ KAYA: **"Halkevlerinin 5. Açılış Yıldönümünde Söylev":** Ülkü, C. IX, Mart 1937, sayı 48, s.4.
[141] YUNUS NADİ: **"C.H.P. Kurultayı";** Cumhuriyet, 26 Birincikânun 1938.
[142] Ülkü, C.XIII, Haziran 1939, sayı 76, s.vii.
[143] A.HALÛK ÜLMAN: **"Alman Nasyonal Sosyalist Partisi";** A.Ü.S.B.F., D., C.XII, 1957, sayı 5, s.162.

daha başkadır. O nedenle de, değerlendirmeler, o günlerin koşulları içinde olayları ve gelişmeleri göz önüne alınarak yapılmalıdır. Bunun da ötesinde, C.H.P. yöneticileri ve yazarları bu görüşleri öne sürseler de, uygulamada, hastalığı ilerleyinceye değin **Atatürk**'ün çizdiği sınırların ötesine geçmek söz konusu değildi. Bu durumun da en göze çarpan kanıtı, C.H.P.'ni İtalyan Faşist partisinin bir kopyası durumuna getirmek isteyen **Peker**'i **Atatürk**'ün görevden uzaklaştırmış olmasıdır.

Öte yandan, en önemli olgu ise, Almanya'dan esinlenildiği anlaşılan parti ve devlet birliği kuramının uygulamada gerçek bir işlevi olabilmesinin, aynı Almanya'da olduğu gibi bir "**führer**"in, yani bir şefin, bir yol göstericinin varlığına bağlı bulunmasıydı. Gerçekten de, Alman Nasyonal Sosyalist kuramcı **E.R.Huber**'in belirttiği gibi, Nasyonal Sosyalist devletin 3 temel öğesi vardı: Ulus, führer ve parti. İçlerinde en önemlisi de "führer"di. Çünkü, Führer, ulusun istencini ve isteklerini dile getirebilecek tek kişiydi.[144] Parti'nin gerçekte bir işlevi yoktu. **Atatürk**, hiçbir zaman bu tür bir şefliği ya da önderliği benimsememiş ve öyle olmamıştı ama onun ölümünü hemen izleyen günlerde **İnönü**, ***"Millî Şef"*** unvanı ile bu rolü bütünüyle üstlenecekti. Bundan dolayı da, tarihimizde **Atatürk** ve İnönü dönemlerini birbirinden ayırmak için, **İnönü**'nün başta bulunduğu döneme *"Millî Şef Dönemi"* denilegelmiş bulunuyor. Bu da, **Atatürk**'ün son yıllarını ve **İnönü**'nün onun yerine geçtikten sonraki yılları kapsayan yaklaşık on yıllık zaman diliminde parti yapısı aynı olmasına karşın, bu yılların İnönü'lü bölümü böylece adlandırılacaktır. Bundan çıkan sonuç da, **İnönü**'nün Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte siyasal yaşamın çok daha değişik bir çizgiye girmiş olduğudur.

---

[144] A.y., s.162.

"Millî Şef" kavramının ortaya atılışı gerçi daha eskilere gidiyordu. Başka bir deyişle, zaman zaman kavram öne sürülmüş ve siyasal yaşamda yer etmesine çalışılmış bulunuyordu ama tutmamıştı. Örneğin, daha 24 Teşrinisani 1930 günlü *Vakit* gazetesinde **Sadri Etem**, *"şef"*ten söz etmiş, yaşamın formülünü ancak parti şefinin verdiğini belirttikten sonra onu *"Türk milletinin insan şeklini alan timsali"* olarak tanımlamıştı.[145] Fakat kavram üzerinde asıl duranların başında C.H.P. Genel Sekreteri **Peker** geliyordu. Örneğin, **Peker**, 1933'te şöyle demekteydi: *"..... millî şeflerin hükümlerine candan uyan ve inanan disiplinli bir cemiyet kurmak dâvasındayız."*[146] **Peker**, bir süre sonra da *"şef"*i ruhundaki coşku ve sıcaklıkla çevresini ısıtan ve aydınlatan, insanları kendisine ve birbirlerine bağlayan, sapladığı amaca ilerleten kişi olarak tanımlamış ve şefin etkinliği olmaksızın hiçbir toplumda dirlik ve düzenlik olamayacağını öne sürmüştü.[147] **Peker**'in, C.H.P.'ne yeni girenlere Ankara Halkevi'nde 22 Nisan 1936'da yaptığı konuşmada da, *"parlamenter liberal devlet"* anlayışını eleştirdikten sonra, bu tür devletlerin en iyi örneği olan Fransa'da bile bunalım döneminde ancak *"millî iradeyi temsil ve tatbik kudretinde olan bir tek adamın, Klemanso'nun tek iradesi"*ne teslim olmakla başarıya ulaşabildiğini öne sürdüğünü görüyoruz.[148]

Ne ki, **Atatürk**'ten sonra **İnönü**'ün Cumhurbaşkanı olmasına değin "millî şeflik" Türk siyasal yaşamının bir kurumu niteliğini kazanamayacaktır. Bu nedenle, **Atatürk**, burada anlatılmaya çalışan anlamda bir Millî Şef değil, ülkemizin *"bânisi"* (kurucusu), ulusumuzun *"önderi"*, devletimizin *"reisi"*ydi

---

[145] **"İnkılâpçı Terbiye"** başlıklı yazı.
[146] RECEP PEKER: **"Disiplinli Hürriyet"**; Ülkü, C.I, Nisan 1933, sayı 3, s.179.
[147] RECEP PEKER: **İnkılâp Dersleri Notları**; Ankara, 1936, s.63-64.
[148] Ülkü, C. VII, Mayıs 1936, sayı 39, s.161-162.

ve tinsel anlamda sonsuza değin de öyle kalacağını vurgulamak amacı ile ona *"ebedî şef"*imiz denilmişti. Siyasal tarihimizde bir tek kişiye "millî şef" sanı verilmiştir, o da İnönü'dür.

Bu demekti ki, birazdan çok daha açık bir biçimde görüleceği üzere, İnönü'de olduğu varsayılan nitelikler ve onun devlet yapısındaki işlevi Atatürk'te olduğundan çok daha değişik, çok daha üstün olarak kabul edilmiş bulunuyordu.

İnönü'ye *resmen* "Millî Şef" ve bir de üstelik *"değişmez"* sözcüğü de önüne eklenerek ("değişmez Millî Şef") denilmesi, Atatürk'ün ölümü üzerine 26 Aralık 1938'de toplanan C.H.P. olağanüstü kurultayında yapılan Tüzük değişikliğiyle oldu. 1939'da yapılması gereken Kurultay, partiye yeni genel başkan seçilmesi için öne alınmıştı. Ancak, Olağanüstü Kurultay'da bu arada Parti Tüzüğü'nün bazı maddeleri de oybirliği ile değiştirildi. Değiştirilen 3.maddede C.H.P.'nin *"değişmez"* Genel Başkanı'nın İnönü olduğu öngörüldü. İşte, bu Tüzük değişikliğinin gerekçesinde, Parti Genel Sekreteri Dr.Refik Saydam'ın Millî Şef deyimini kullandığını, Kurultay'da konuşan Celal Bayar'ın da İnönü'ye aynı biçimde seslendiğine tanık oluyoruz.[149/150] Ayrıca, gerekçede, bu değişikliğin. *"Millî Şef İsmet İnönü'nün Değişmez Genel Başkan olduğunu tespit ve ifade maksadı ile"* yapılmış olduğu da belirtiliyordu.[151]

Tüzük değişikliğinde kavramın tanımı da yapılmıştı. "Gerekçe"ye göre, C.H.P., dar anlamda bir siyasal parti değildi, çünkü hemen tüm vatandaşları çatısı altında toplamıştı. O halde bütün "millet"in partisiydi, öyle olunca da partinin şefi, doğallıkla Millî Şef'ti.

Millî Şef'in işlevi başlıca 2 noktada toplanmıştı:

---

[149] HİKMET BİLÂ: **CHP Tarihi, 1919-1979;** Ankara, 1979, s.141.
[150] İlginçtir ki, Kurultay'da en genç iki üyeden biri olarak Adnan Menderes yazmanlık görevini üstlenmişti.
[151] Ülkü,C. XII, İkincikânun 1939, sayı 71, s.vı.

1- Bir ulusun bireyleri siyasal düşünceleri doğrultusunda guruplaşırlar. Oysa bunların bir araya toplanması gerekir. Bunu ancak bir şef yapabilir.

2- Şef, değişik siyasal düşünceleri alır, birleştirir ve bunları bir ilke durumuna dönüştürür. Bu ilkeleri topluma aşılar, zihinlere yerleştirir, ulusun bireylerini siyasal alanda yetiştirir. Şu halde, Millî Şef toplumdaki bölünmeleri engelleyecek ve bireyleri kendisinin saptadığı ilkeler doğrultusunda eğitecektir.

Millî Şef'in neden değişmez olduğuna gelince, Tüzük değişikliğinin gerekçesinde bu da şöyle açıklanıyordu: Şef'in sık sık değişmesi parti otoritesine zarar verir. Kaldı ki, tüm ulusun şefinin, Millî Şef olmuş yüksek bir kişinin, bu şefliğinin her dört yılda bir sürdürülüp sürdürülmeyeceğinin görüşülüp tartışılması uygun değildir. Bu, şefin otoritesini sarsar. O halde, Millî Şef "değişmez" olmalıdır.

Şunu da belirtmeden geçmemek gerek: Şefin değişmezliği demek, onun sorumsuzluğu demektir. Çünkü, şef, ne yaparsa yapsın, nasıl bir siyasa izlerse izlesin, değiştirilemeyeceğine göre, eylemlerinden ve siyasasından sorumlu tutulamayacaktır, her türlü denetimin dışında kalacaktır. Gerçekten de, Tüzük değişikliğine göre Millî Şef'in görevi, ancak şu 3 durumda sona erecekti: 1. ölüm, 2. görev yapamayacak ölçüde hastalık ve 3. istifa.

Millî Şef kavramının en özlü tanımını, C.H.P. Merkez Kurulu'nun denetimi altında ve bu kurulun sağladığı parayla yayınlanan Ülkü dergisinde **Ahmet Kutsi Tecer** yapacaktı:*"Millî Şef demek, millî hayatımızın uyanık başı demektir. O, maddî ve manevî cepheleriyle millî hayatı bir bütün olarak yalnız temsil etmez, güder ve yeder."*[152]

---

[152] AHMET KUTSİ TECER: **"Dünden Bugüne"**; Ülkü (Yeni Seri), 1 İkinciteşrin 1941, sayı 3, s.19.

Ülkü dergisinin imzasını taşıyan bir başka tanım da şöyle olacaktı:

"O, bizi teşkil eden manevî kıymetlerin, uzun tarih içinde Türk milletini, yaşamanın ve ölümün efendisi yapan büyük kıymetlerin tâ kendisidir."[153]

Bu tanımların uygulamada nasıl algılanmış olduğu belirtilirse konu daha iyi anlaşılacaktır. Gerçekten de, ulusal yaşamı *"gütmek"* ve *"yedmek"*ten ne anlaşılıyordu ve **İnönü** bunu nasıl yapacaktı?

Millî Şef, ulusun babasıdır.[154] O, bir "mürebbi"dir (eğiticidir), onun gerçek özelliği budur, tüm çabası ulusu yetiştirmektir.[155] Şef, ders verir.[156] Başbuğun, yani Millî Şef'in sözleri herkes için bir derstir.[157] Öte yandan, Millî Şef, ulusun istencini (iradesini) temsil eder, Türk ulusunun bahtını avucunda tutar, o kendi kişisel istencini açıkladığında bizim özgürlük ve egemenlik aşkımız konuşmuş olur. O, bizim yaşam istencimizi gerçekleştirecektir. Türk ulusu geleceğini güven içinde ona teslim etmiştir.[158] Millî Şef'in buyruğu altında olmak gerekir, onun buyruğu altında olmak demek, Türk ulusunun buyruğu altında olmak demektir.[159]

İşte bu nedenlerle **İnönü**'nün buyruklarına koşulsuz ve tartışmasız olarak uymak gerekiyordu. Bu duruma 2 örnek

---

[153] **"Cumhur Reisimiz İnönü"**; Ülkü (Yeni Seri), 16 Mart 1943, sayı 36, s.1.

[154] "HALİM BAKİ KUNTER: **"Millî Şefimizin Gençliğe Öğütleri"**; Ülkü (Yeni Seri), 1 Haziran 1942, sayı 17, s.13.

[155] REŞAT ŞEMSETTİN SİRER: **"Unutulmaz Bir Yolculuk"**; aynı dergi, s.9.

[156] AHMET KUTSİ TECER: **"Halkevleri Yıldönümünde"**; Ülkü (Yeni Seri), 1 Mart 1942, sayı 11, s.1.

[157] R.Ş.SİRER: **"Unutulmaz....."**; s.7.

[158] ÜLKÜ DERGİSİ: "**Cumhur Reisimiz....."**; s.1.

[159] ÜLKÜ DERGİSİ: **"On Dokuzuncu Yıla Basarken"**; (Yeni Seri), 1 İkinciteşrin 1941, sayı 3, s.1.

olay görelim: Başbakanlık görevine **İnönü**'nün atadığı **Dr.Refik Saydam**, 27 Ocak 1939'da T.B.M.M.'nde hükümet programını okuduktan sonra, güven oylamasına geçilmeden yapılan konuşmalar sırasında Manisa milletvekili **Refik Şevket İnce** diyecektir ki: *"Hükümet için, millî şefimizin gösterdiği kimselere, doğrudan doğruya onun güvenine sahip olduğu için güvenmekliğimiz, millî şefimize karşı millî ve vicdanî bir görevimizdir."*[160] Şu halde, hükümet programının ne olduğu hiç önemli değildi. Başbakan ve bakanların da kim oldukları bir önem taşımıyordu. Önemli olan Millî Şef'in bu hükümete güvenmiş olmasıydı. O, istediği için güvenoyu verilmeliydi. Damadı **Metin Toker** de, yakından tanıdığı **İnönü**'yü tanıtırken aynı gerçeği, *"Meclis, hükümet hukuken vardılar. Fakat politikayı bizzat ve doğrudan İsmet İnönü idare ediyordu."* diyerek dile getirecektir.[161]

"Buyruk" anlayışını belirleyecek bir başka örnek olayı da **Asım Us**'un *Hatıra Notları*'nda okumaktayız: **Prof. Muzaffer Şerif, Ziya Gökalp**'in *"Gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım"* sözünü eleştirerek, *"Niçin gözlerimi kapayım, gözlerimi açarım ve vazifemi daha iyi yaparım"* dediği için tutuklanacaktı.[162/163]

Millî Şef kavramını ele aldığımızda gözümüze çarpan önemli bir özelliği de, şefin yüceltilmiş ve onda neredeyse insanüstü niteliklerin varsayılmış olmasıydı. Gerçekten de daha Tüzük değişikliğinin gerekçesinde **İnönü**; *"yeni rejimin bütün müesseselerini kendi eliyle kuran, bütün milletçe tabiî ve millî bir insiyakla* [içgüdüyle] *millî şef tanınan"* bir üstün kişi olarak nitelendiriliyordu. Ama bu yüceltme bu kadarla kalmayacaktı. Burada Ülkü dergisinde yayınlanmış 3 ayrı yazıyı örnek ola-

---

[160] MAHMUT GOLOĞLU: **Millî Şef Dönemi, 1939-1945**; Ankara, 1974, s.6.

[161] **Tek Partiden**.....; s.21.

[162] s.599.

[163] Asım Us'un yazdığına göre, Muzaffer Şerif, olayı öğrenen İnönü'nün buyruğu üzerine serbest bırakılmıştır.

rak ele alıp **İnönü**'nün nasıl neredeyse yarı-tanrılaştırıldığını görelim.

İlk örnek **Reşat Şemsettin Sirer**'in 1942 yılında yazmış olduğu ve daha önce değinilen *"Unutulmaz Bir Yolculuk"* başlıklı yazısı olacak. **Sirer**, bu yazısında **İnönü** ile yaptığı bir yurt gezisini anlatmakta ve onda gördüğü üstün nitelikleri anmaktadır. Ona göre, **İnönü**, tarihin büyük diye andığı, adını yüzyılların ötesine taşıdığı insanlardandı. Ruhu sevgi ve sevecenlikle doluydu. Yaşamında yıllar önce bir kez gördüğü bir kimseyi, hemen herkesi, örneğin küçük bir çocuğu, ordunun tüm subaylarını adlarıyla çağırabilecek bir belleğe, yaradılıştan yüksek bir anlak (zihin) ve düşünce yeteneğine sahipti. İyi bir sporcu ama aynı ölçüde de iyi bir müzisyendi. **Sirer**, *"millî şefin yabancı profesörlerle konuşurken yanında bulunup da gurur duymamak imkânsızdı"* diyerek yazısını sürdürüyor ve bu profesörler Türkiye'de görevli olmalarına karşın doğru dürüst Türkçe konuşamazlarken, **İnönü**'nün onlarla Almanca, Fransızca ve İngilizce konuştuğunu, ama yalnızca yıllarca önce onların ülkelerinde birkaç ay kalmış olduğunu belirtiyor. Yazar, ayrıca, Millî Şef'in orduda yeni kullanılmaya başlayan bir topun niteliklerini uzmanlara anlattığını, boş zamanlarını elektrik dinamoları üzerindeki bilgisini arttırarak değerlendirdiğini, bu arada da dünya yazınını incelediğini açıklıyor.[164]

İkinci örneğimizse, **Cahit Tanyol**'un 1944 yılında yazdığı ***"Millî Şefin Beyannâmesi Ve Üslûp Üzerine"*** başlıklı yazısı. **İnönü**'nün **Atatürk** için yazdığı **"Beyannâme"**sinin ele alındığı bu yazıda, **Tanyol**, Millî Şef'i insanlığın *"ferdî"* değil, fakat *"maşerî"* (ortak / toplumsal) yönünü temsil eden, toplumun bir din gibi ortaklaşa benimsediği bir kahraman olarak nitelendiriyor; bu kahramanın, bir dönemin ve bir toplumun gizli eğilimlerini açığa vurduğunu belirtiyor. **Tanyol**, Millî Şef'in yazı-

---

[164] Ülkü (Yeni Seri), 1 Haziran 1942, sayı 17, s.6-9.

sındaki "üslûp" için ise diyor ki: *".....asıl şaşılacak şey, onun, büyük sanat adamlarına has olan bu engin dili; hiçbir söz hünerine, hiçbir muhayyele oyununa lüzum görmeksizin yapabilmesidir..... Eğer güzel sözler için heykeller dikmek, âbideler kurmak, mâbetler yapmak mümkün olsaydı, bu söze yurt dağlarının sükûnetli doruklarındaki mânayı aksettiren bir âbide şekli düşünmek lâzımdı..... Hiç şüphe yok ki o, Türk edebiyatında yeni bir üslûbun mümessilidir."* **Tanyol**'un dediğine bakılırsa **İnönü**'nün bu yazısında bir *"mucize"* varmış.[165]

Üçüncü olarak da aynı derginin yazı kurulunca yazıldığı anlaşılan ***"Cumhur Reisimiz İnönü"*** başlıklı yazıdan birkaç tümce okuyalım:

"Şeref ve kahramanlığın timsali..." ".... bu çelik bakışlı adam imkânsız denecek derecede kuvvetli bir realite duygusuna maliktir.""..... her adım attığı yerden, bir yıldız kümesi ezilmiş gibi, zafer ve hürlük aydınlığının fışkırdığını gördüğümüz büyük adam." [166]

Demek ki, Millî Şef, bir kahraman, kişiliğinde tüm ulusu temsil eden, istencini açıkladığında tüm ulusun da istencini açıklamış olan, ulusun tüm yazgısını avucunda tutan, her sözü herkes için bir ders olan, buyruğu ulusun buyruğu yerine geçen olağanüstü bir kişi olarak görülmüş ve kabul edilmişti.

Bu noktada dikkatimizi siyasal düşünceler tarihine çevirirsek, bazı çarpıcı olgularla karşılaşırız. Örneğin, İngiliz düşünürü **Thomas Carlyle**'ın gerçeğin tartışmalarla, ölçüp biçmelerle değil, fakat önseziyle bulunabileceğini belirttiğini[167] ve toplumsal sorunların tek çözüm yolunun tek kişiye boyun eğme olduğunu, kahramanların toplumları yönettiğini, toplumların isteklerini sezip dile getirdiklerini öne sürdüğünü görü-

---

[165] Ülkü (Yeni Seri), 16 İkinci teşrin 1944, sayı 76, s.17-18.
[166] (Yeni Seri), 16 Mart 1943, sayı 36, s.1).
[167] ERNST CASSİRER: **The Myth of the State**; Oxford University Press, 1946, s.193.

rüz.[168] İlginçtir ki, İtalyan Faşist yazar **Palmieri** de ***Faşizmin Felsefesi*** (1929) adlı kitabında *"Duçe"*, yani **Mussolini** için şöyle yazar: *"Bu kahraman, Carlyle'ın bu kahramanı kimdir? Kahraman odur ki, bir iç görüşün mistik ışığı ile her şeyin tâ yüreğine nüfuz edebilir; tüm gerçeklerin en büyüğünü ve en derinini bulup ortaya çıkarabilir."*[169]

Nasyonal sosyalist kuramcı **Huber**'e göre ise, halkın istek ve istenci ancak ***"Führer"*** aracılığıyla anlaşılabilirdi. Führer, kendi kişisel istencini açıkladığında, toplumun da istencini açıklamış oluyordu. Führer'in istencinin gerçekleşmesi demek, halkın istencinin gerçekleşmesi demekti.[170] Bir başka Nasyonal sosyalist yazar, **Höhn** de diyordu ki: *"Onun yeri halkın ve hareketin bağrıdır. Önder, halkı ilerlemeğe çağırır, Onu yönlendirir ve eylemde onun önünde gider."*[171]

Şurası önemlidir: Gerçi 1936'da Almanya'dan esinlenerek parti ve devlet birleştirilmişti ama, bu bütünleşmenin Almanya'daki uygulamaya koşut olması için, daha önce de geçtiği gibi, en önemli öğesinin benimsenmesi söz konusu olmamıştı. Çünkü, yine **Huber**'in belirttiği üzere, nasyonal soysalist devletin 3 temel öğesi vardı: Ulus, parti ve Führer (yani önder ya da mürşit).[172] İşte, şimdi millî şeflik ile bu 3. öğe de tamamlanmış oluyordu.[173]

---

[168] THOMAS CARLYLE: **On Heroes and Hero-Worship and the Heroic in the History;** Londra, 1948, Lecture I, s.239.
[169] CARL COHEN: **Communism, Fascism and Democracy – The Theoratical Foundations";** Random House, New York, 1963, s.386-387.
[170] A.y., s.401-403.
[171] A.H.CAMPBELL: **"Fascism and Legality";** Law Quarterly Review, C. LXII, 1946, s.146.
[172] A.H.ÜLMAN: **"Alman Nasyonal....";** s.162.
[173] Örneğin, Fahir Giritlioğlu'na göre: *"O yıllarda totaliter rejim modası, âdeta salgın halinde bulunuyordu. Hitler'in ve Mussolini'nin memleketlerindeki başarıları rejimlerinin bir icabı olarak kabul*

Şevket Süreyya Aydemir'in **İnönü** üzerine yazdığı ***İkinci Adam*** adlı kitabında belirttiği gibi, **İnönü**'ye tanınan bu yetkiler, **Atatürk**'e bile tanınmış değildi.[174] Ve **Aydemir**, millî şeflik için şu nitelemeyi yapmaktadır:*"Millî Şef, ancak şeflik sisteminin bir üstün iradesi olabilirdi. Şeflik sistemi ise, ancak otoriter bir rejim biçimidir. Böyle bir rejim, şekiller ne olursa olsun, çoğunluğun iradesini azınlığın iradesine bağlayan bir kahraman, bir tek adam iradesi demektir."* [175] [176]

Durum bu olunca, **Dr. Refik Saydam'ın**, parti genel sekreterliğini içişleri bakanlığından ayırmasını, rejimin niteliğinin değiştirilmek istenmesinden değil, fakat uygulamada karşılaşılan bazı zorluk ve zorunluluklardan kaynakladığını söylemek yerinde olacaktır.[177]

---

ediliyordu. O tarihte demokratik rejimi Fransa temsil ediyor, oradaki cemiyetin tereddi etmiş hali, bu rejimin modasının geçmiş bulunduğuna delil şeklinde gösteriliyordu. Devlet Başkanı İnönü'ye, totaliter rejimlerde olduğu gibi. DEĞİŞMEZ başkanlık hakkı tanındığı takdirde; devlet işlerinin daha yetki ile yürütüleceği fikri hakim olmuştur." (FAHİR GİRİTLİOĞLU: **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii;** C.I, Ankara, 1965, s.140).

[174] C.II: **1938-1950;** 2.basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968, s. 52.

[175] A.y., s.51.

[176] Bu konuda Nadir Nadi'nin değerlendirmesi de şöyle: *"Parti tüzüğünde yapılan değişikliğin çeşitli nedenlerini bugün şöyle özetleyebiliriz: O yıllarda totaliter yönetim modası salgın halinde idi. Almanya, İtalya, Rusya ve Japonya gibi devlet ve memleketlerin yanı sıra İberik yarımadasında, Orta Avrupa'da ve Balkanlar'da irili ufaklı bir sürü para-faşist rejim kurulmuştu. Ufukta belirmeye başlayan savaş bulutları çoğu milletleri koyun sürüleri halinde birer çobanın etrafında toplanmaya zorluyordu. Demokrasiye; ihtiyarlamış, devrini yaşamış, verimsiz bir yönetim sistemi diye bakan aydınlar günden güne artıyordu."* (NADİR NADİ: **Perde Aralığından;** 2.basım, Cumhuriyet yyn., İstanbul, 1965, s.16-17).

[177] Bu bölümün buraya değin olan kesimleri için N.Ekinci: **II.Dünya Savaşı'ndan Sonra.....** adlı kitabında da geniş bilgi bulunmaktadır.

Kesim 7

EKONOMİK ALANDA ALINAN ÖNLEMLER

Savaşın başlaması ile birlikte Türkiye'de zorunlu olarak alınan önlemler ve izlenen iç siyasa, her sınıfta –değişik nedenlerle de olsa- giderek artan bir hoşnutsuzluk ile sonuçlanacaktı. Her şeyden önce, caydırıcılığı sağlamak için olabildiğince büyük bir ordu gerekiyordu. Ordunun donanım eksikliğinin giderilmesi için gereken kaynağın halktan sağlanması bir yana, silah altına alınanlar ister istemez tüketici konumuna geçiyor, üstelik ekonomisi temelde tarımsal üretime bağlı olan ülkede, üretimdeki insan gücü aynı oranda da devre dışı kalıyordu. İzlenen ekonomik siyasanın faturasını ise yoksul halk yığınları öderken, savaş koşullarının yarattığı darlıktan karaborsacılar, fırsatçılar yararlanıyordu. Öylesine ki, "ihtikâr" (vurgunculuk), "harp zengini" ve "yoksulluk/açlık" sözcükleri savaş dönemini simgeler duruma gelmekte gecikmeyecekti. Bunlara ek olarak, ulusal varlığı tehdit altında olan ülkede ister istemez son kerte otoriter/baskıcı bir yönetim geçerliydi. Ne ki, yönetim, halktan istediği özveri ve uyum uygulamasında sınıfsal bir ayırımcılık da sergilemekteydi.

I

Millî Korunma Kanunu

Avrupa'da savaşın başlaması ile birlikte Türkiye'de birçok mal piyasan çekilecek ve fiyatlar fırlayacaktı. Savaşın daha ilk ayında, 1939'un Eylül'ünde yüksek fiyat artışları ile karşılaşıldı.[178] Türkiye'de 1933'ten 1939'a değin önemli fiyat artışları

[178] Örneğin; kalay 280 kuruştan 12 liraya, demir 8 kuruştan 18 kuruşa çıkmıştır (Akşam, 18 Eylül 1939). Fiyatlar, camda %100, fayansta

olmamıştı. Fakat 1939'dan başlayarak fiyat artışları her yıl ortalama %200-300 dolayında olacaktı.[179]

Millî Şef'in 6. Dönem T.B.M.M.'ni 1 Kasım 1939'da açış söylevinde belirttiği gibi, *"Beynelmilel* [uluslararası] *tabiî münasebetlere sıkı sıkıya bağlı olan ticaret işlerimizin bütün umumî zorluklardan müteessir olması, içtinabı kabil olmayan* [kaçınılması olanaksız] *bir zaruret"*ti. Ne var ki, daha bir savaş olasılığının belirmesiyle baş gösteren stokçuluk, karaborsacılık da, Avrupa'da savaşın yoğunlaşması üzerine, özellikle dar gelirlilerin yaşam koşullarını dayanılmaz bir kerteye getirmiş bulunuyordu. Örneğin, 18 Eylül 1939 günlü gazetelerin belirttiğine göre, piyasadan birçok mal çekilmişti, bulunabilirse *"fahiş"* fiyatla satılıyordu.

Kamuoyu önünde bu gelişmelerden tacirlerin ve sanayicilerin sorumlu tutulması yoluna gidildi. C.H.P.'li yazar **Fazıl Ahmet Aykaç'ın** şu sözleri bu tutumun tipik bir örneğiydi:

"Millî vicdanın bu tarzda bir tecavüz önünde bir nefret isyanı duyması icap eder. Ve bu duygu bazı ruhlarda haklı olarak doğmuştur. Eğer tüccarımızdan, sanayici vesairemizden bazıları millî duy-

---

%100, hırdavat malzemesinde %15-20, çinkoda %50 oranında artmıştır (Akşam, 30 Eylül 1939). Aralık ayında ise çuval fiyatı 40 kuruştan 120 kuruşa, ki çuvalla satılan toptan eşya fiyatlarını da ayrıca etkiliyordu, yükselmiştir. Eylül'de 22 kuruş olan fasulye Aralık'ta 28 kuruşa, aynı sürede pirinç 22 kuruştan 38 kuruşa, kutu çay 5 kuruştan 7,5 kuruşa fırlamıştır (Akşam, 16 Kânunuevvel 1939).

[179] Örneğin temel gıda maddesi olan ekmek fiyatlarında artış şöyle olmuştur:

	1933	1934	1935	.....	1939	1940	1941	1942	1943
Ankara	8.00	8.00	8.17		10.09	11.07	12.24	24.99	40.90
İstanbul	7.92	8.60	10.45		9.01	10.73	13.25	25.72	39.08
İzmir	7.92	8.08	9.92		9.91	11.00	12.62	24.48	39.44

Fiyatlar, kuruş ve santim olarak verilmiştir.
(T.C. BAŞVEKÂLET İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ: **Fiyat İstatistikleri, 1933-1943;** Ankara, 1944, s.4).

gulardan habersizmiş gibi davranırlarsa niçin bunları millî himaye altında korumak isteyelim? Madem ki kendileri Türk cemiyetinin parasından başka bir şeyi itibara layık görmemektedirler; o halde Türk camiası da onlara vicdanlarının bir pul bile etmediğini gösteremez mi?"[180]

T.B.M.M.'nde de Çorum milletvekili **Mazhar Müfit Kansu,** verdiği bir soru önergesinde diyecektir ki:

"Vurgunculuk şiddetle devam ediyor ve hattâ Anadolu'ya da yayılmıştır. Memurlar ve orta sınıf halk, bu yüzden acılar içindedir. Vurgunculuğun sürdürülmesine meydan vermemek için şiddetli tedbirler alınması zamanı çoktan gelmiştir."[181]

İşte, bu ortamda T.B.M.M.'nce 18 Ocak 1940'ta 3780 sayılı **"Millî Korunma Kanunu"** kabul edildi.[182] Bu yasanın 1. maddesine göre; **"Fevkalâde hallerde Devletin bünyesini iktisat ve millî müdafaa bakımından takviye maksadı ile İcra Vekilleri Heyetine bu kanunda gösterilen şekil ve şartlar dairesinde vazife ve selâhiyetler verilmiştir"** deniliyor ve bu olağanüstü durumlar da, a) genel ya da bölgesel seferberlik, b) devletin bir savaşa girme olasılığı ve c) Türkiye'yi ilgilendiren yabancı devletler arasındaki savaş olarak gösteriliyordu. Bu yasayla hükümete tanınan yetkiler arasında üretimi denetlemek ve düzenlemek, çalışma yükümlülüğü koymak, üretilen malları belirli bir kâr tanıyarak satın alabilmek, gerekli görülen malları stoklamak, mallara değeri karşılığı el koyabilmek, günlük çalışma süresini 3 saate kadar arttırabilmek vb. vardı. Yasanın 21.maddesinde ise, toplumun ve ulusal savunmanın gereksinmelerini karşılayabilmek için tüketim malları üzerine sınırlama konulabileceği öngörülüyordu. 26.madde tarımsal

---

[180] FAZIL AHMET AYKAÇ: **"Ticarî Namus Ve Millî Şef";** Akşam, 10 Temmuz 1939.
[181] M.GOLOĞLU: 60.
[182] Bkz. Düstur, Tertip 3, C. XXI, s.433 vd.; R.G., 26 Kânunusani 1940.

ürünün hükümetçe satın alınabileceğini hükme bağlarken, 30. madde ile kira bedelleri dondurulmakta, 32.maddeyle de fiyat denetimi öngörülmekteydi. Öte yandan yasaya aykırı davrananlar için hapis ve para cezaları konulmuş, 60.madde ile de bu cezaların ertelenemeyeceği belirtilmişti.

Millî Korunma Kanunu ile işlerin düzeleceği sanılmış ya da bu yolda bir kamuoyu oluşturulmak istenmişti. Yasanın çıkarılması üzerine **Sadri Ertem,** *"Büyük Millet Meclisi de aklı selimi ile* [sağduyusu ile] *milleti nazariyelere göre değil, vakıalara göre idare etmeği şiar* [ilke] *edinmiştir. Vakıa şudur ki, Türkiye'de müstesna zamanlarda devletin iktisadî faaliyetlere geniş mikyasta müdahalesi zarurî bir hal almıştır."*[183] dediğinde C.H.P.'nin ama gerçekte Millî Şef'in o günlerdeki dünyaya bakış açısını dile getirmiş oluyordu. Ticaret Bakanı **Nazmi Topçuoğlu** da *"Sebepsiz her türlü fiyat yükselişi kanun nazarında ihtikârdır"* demekteydi.[184]

Yasanın uygulanmasına 19 Şubat 1940'ta başlanmış ve hükümet iller arasında işbirliğini sağlamak üzere bir *"Koordinasyon Heyeti"* kurmuştu.[185] Başbakan **Saydam** 29 Şubat 1940'da radyoda yaptığı konuşmasında, yasanın uygulamaya konulmasının nedenini şöyle açıklamıştı:

"Zarurî ihtiyaç belirmedikçe vatandaşlarımın normal hayatlarına karışmak, hükümet için hiç arzu edilmeyen bir hareket olacağını söylemiştim, Fakat, gittikçe maddî ve manevî ıstırabı artan, bizim gibi harb dışındaki milletlerin de iktisadî hayatlarına tesirden hali kalmayan [etkilemekten geri kalmayan] *bugünkü harbin, memleketimizdeki akislerine karşı koymak, sulh devresinin icaplarına uygun yapılmış normal vasıftaki kanunlarla mümkün olamayacağını*

---

[183] SADRİ ERTEM: **"Millî Korunma Kanunu"**; Tan, 24 İkincikânun 1940

[184] Tan, 13 Mart 1940.

[185] Cumhuriyet, 21 Şubat 1940.

görünce, Millî Korunma Kanunu'nun verdiği selahiyete istinaden tatbika başladık."[186]

Yasanın nasıl uygulandığına da kısaca göz atacak olursak önce, örneğin İstanbul'da 120 çuval şeker stok eden Nikolaki Seferoğlu'nun 2 yıl 2 ay süreyle Kırşehir'e sürgün edildiğini,[187] Samsun'da Mustafa Aldıkaçtı'nın fazla fiyatla şeker satmasından dolayı 15 gün tutuklu kaldıktan sonra 2 yıl Amasya'ya sürgün edilip 500 lira ağır para cezasına çarptırıldığını, Siirt'te başka bir tacirin aynı biçimde cezalandırıldığını..[188] görürüz. Bu, böyle sürüp gidecektir. Öte yandan, 1940 Mayıs ayı sonunda devlet un stoku yapmaya başlıyor,[189] 11 Nisan 1940'da 17 sayılı Kararnâme ile kiralar donduruluyordu.[190]13 Nisan 1942'de çıkarılan Kararnâme ile de; yemeklik yağ üreten yerlerin üretimini düzenlemek ve yağlara gerektiğinde el koymak, bunların satış biçimlerini saptamak yetkisi Ticaret Bakanlığına verilecektir.[191] Yine örneğin, 10 Haziran 1944 günlü Kararnâme gereğince, İstanbul ve Eskişehir'de bulunan bazı fabrikaların makinelerine değeri karşılığında el konulacaktı.[192] Öte yandan, daha 20 Mayıs 1940'da ise 24 sayılı Kararnâme ile Darphane ve damga basımevinde işçilerin çalışma süreleri 3 saate kadar arttırılmış, bu işyerlerinde hafta tatili de kaldırılmıştı.[193] Aynı günlü 25 sayılı Kararnâme ile de hafta tatili yapılmaması tüm sanayi kuruluşları için geçerli kılınmış, 3 saatlik ek çalışma yükümlülüğü her çeşit iplik dokuma kuruluşlarını ve Sümerbank'a bağlı tüm fabrikaları kap-

---

[186] Cumhuriyet, 1 Mart 1940.
[187] Tan, 27 Mart 1940.
[188] Tan, 5 Nisan 1940.
[189] Tan, 23 Mayıs 1940.
[190] Ulus, 12 Nisan 1940.
[191] Düstur, Tertip 3, C. XXII, s.445.
[192] Düstur, Tertip 3, C. XXV, s.317-318.
[193] Tan, 21 Mayıs 1940.

sayacak biçimde genişletilmişti.[194] Bu kararnâmeleri, çalışma yükümlülüğü yaşı da düşürülerek Zonguldak ve Ereğli maden yöresi, demiryolu ve liman işçileri için olanları izleyecektir.[195]

Bu önlemler, halk kitlesi için yaşam koşullarını bir parça olsun düzeltmeyi bile gerçekleştiremeyecekti. Tersine, bazı haksız kazançlara olanak sağladığı gibi, halkın daha da yoksullaşması ile sonuçlanacaktı. **Nadir Nadi**, tanık olduğu bu durumun nedenlerine önce şu örneği verir: *"Devlet, pamuk fiyatına narh koymuştu. Fakir köylüden aldığı pamuğu kendi fabrikalarında işliyor ve kumaş olarak bunu halka yüksek fiyatla satıp bütçeye gelir sağlıyordu. Ne var ki, tekstil endüstrisi örneğin şeker endüstrisi gibi devletin tekelinde değildi. Sümerbank'ın yanı sıra birtakım özel kişiler de dokuma fabrikası işletiyorlardı. Bunlar, ya kendi tarlalarında yetiştirdikleri, ya da fakir köylüden (narh gereğince) ucuza aldıkları pamuğu kumaş haline getiriyorlar, sonra bunu devlet gibi yüksek fiyatla piyasaya sürüyorlardı."*[196] Yine **Nadir Nadi**'nin belirttiğine göre; gazetelerin sürümü göz önünde tutulmadan her gazeteye aynı oranda kağıt verilmesi, sürümsüz gazete sahiplerinin haksız kazanç sağlamalarına yol açıyordu.[197] Hükümetin toprak ürünlerini kendisine satmaya köylüyü zorunlu tutmasında ise, ekmek fiyatlarının yükselmesini önlemek amacıyla fiyatlar piyasanın altında tutuluyor ve böylece de bu önlemin tüm yükü köylünün sırtına yüklenmiş oluyordu. Köylü, ailesinin gereksinmesi ve tohumluk olanının dışında kalan tüm ürününü devlete satmak zorundaydı. Toplanan bu ürün stoklanıyordu. Oysa bu arada köylüden açlıktan

---

[194] A.y..

[195] Bu gibi işyerlerindeki çalışma koşulları için bkz. KURTHAN FİŞEK: **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi Ve İşçi Sınıfı**; Doğan yyn., Ankara, 1969, s.78-79.

[196] **Perde....**; s.109.

[197] A.y., s.109.

ölenler bile oluyordu.[198] Ancak ne acıdır ki Başbakan **Şükrü Saraçoğlu,** T.B.M.M.'nde 5 Ağustos 1942'de ülkenin içinde bunaldığı sıkıntıya değinirken diyordu ki:

".....zengin ve paralı adamlar için bir mesele mevcut değildir....."[199]

Başbakan, haklıydı. Öylesine ki, 7 Kasım 1945 günlü *Cumhuriyet*'in İzmir'de düzenlenen bir rapora dayanarak verdiği haberine göre; savaştan önce İzmir'de büyük iş yapan firma sayısı 9 iken şimdi 41 olmuş, İstanbul'da ise ticaret yaşamı, gazetedeki anlatımla "sırrına erilmez bir piyasa"ya dönüşmüş bulunuyordu.

Öte yandan, üst düzeydeki kimi kamu görevlilerinin, milletvekilleri ve hattâ kimi bakanların bile karaborsacılık, stokçuluk yaptıkları, ülkenin içinde bulunduğu güç koşullardan yararlanarak çeşitli yollarla büyük kazançlar sağladıkları söylentileri de almış yürümüştü. Başbakan **Saydam,** T.B.M.M.'nde 30 Ocak 1942'de, Ankara'nın o tarihlerde henüz küçük bir kent olduğu gerçeğini de vurgulayarak, bu söylentilere karşı çıkacak ve diyecekti ki:

"Hangi vekil ne toplamış? Bunu kendilerinden sarahaten isterim.... Büyük bir şehirde değiliz. Aynı mahallerin hemen çocukları ve komşuları gibiyiz, karşı karşıyayız. Hepimizin evine ne giriyor, ne çıkıyor hepimiz biliriz..... Hiçbir vakit bir hükümet uzvuna bu şekilde, müphem isnatlar yaparak bozguncu bir ruh doğmasına meydan veremem."[200]

Ne ki, tarihin bir oyunu gibi, bu başbakan bu konuşmayı yaptıktan 8 ay sonra ölünce, terekesi yani geride bıraktığı

---

[198] KEMAL H. KARPAT: **Türk Demokrasi Tarihi – Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller;** İstanbul, 1967, s.94-95.
[199] KAZIM ÖZTÜRK: **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Ve Programları;** Ak yyn., İstanbul, 1968, s.256.
[200] T.B.M.M., T.D., C. XXIII, Dönem 6, İçtima 33, Celse 1, s.178.

mal varlığı saptanırken[201] evinde çuvallarla stoklanmış çeşitli mallar bulunacaktır.[202] Ülkenin başbakanının tutumu bu idiyse, gerisini kestirmek kolay olsa gerektir. Nitekim, Saydam'ın kendisi de T.B.M.M. kürsüsünden 25 Mayıs 1942'de şöyle demiş bulunuyordu:

"Devlet teşkilâtı A'dan Z'ye kadar baştan başa bu memleketin ihtiyacı ile telif edilebilecek [uygun olabilecek] *şekilde tebdil edilmek* [değiştirilmek] *lâzımdır."*[203]

Gerçekte, kamuoyunu tüm yönlendirme çabalarına karşın, Millî Korunma Kanunu, toplumun yalnızca bir kesimini koruyucu nitelik taşımaktaydı. Örneğin, yasanın 41. maddesi şöyleydi:

"Ekilen her dört hektar arazi için bir çift öküz Millî Müdafaa mükellefiyetinden istisna edilir."

Bu madde gereğince, 40 dönümden az toprak sahibi olan çiftçilerin elinden bütün öküzleri savunma yükümlülüğü olarak alınıyor, buna karşılık, büyük çiftçilerin elinde her 40 dönüm için bir çift öküz bırakılıyordu. Böylece de çok açık bir biçimde büyük toprak sahipleri kayırılmış oluyordu.[204/205]

---

[201] Saydam, yalnız yaşayan bir kişi olduğu için öldüğünde tereke yargıcı yanında kâtibi, mübaşiri ve ölenin eşyasının cins, adet ve değerini belirleyecek bilirkişi ile birlikte başbakanın Çankaya'da evine "tereke tespiti" için gitmişti.

[202] NADİR NADİ: **Perde.....**; s.107-108; A.Us; s.541.

[203] T.B.M.M., T.D., C. XXIV, Dönem 6, İçtima 62, Celse 1, s.279.

[204] Bu madde ve uygulamadaki sonucu için Taner Timur şöyle demektedir: *"O dönemde (şimdi de olduğu gibi) tarımda küçük mülkiyetin yaygın olduğu düşünülürse, bu maddenin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkar. Gerçekten bu maddeye göre küçük çiftçiler en önemli üretim araçlarını devlete vermek suretiyle tarım yapma olanağını geniş ölçüde kaybetmektedirler."* (TANER TİMUR: **Türk Devrimi Ve Sonrası, 1919-1946;** Doğan yyn., Ankara, 1971, s.231-232). Timur, bu değerlendirmesinde, madde T.B.M.M.'nde görüşülürken bir milletvekilinin söylediği şu sözleri de anmaktadır: *"Hükmün bütün ağırlığı 40 dönümden az hububat eken çiftçiler üzerine*

Yine örneğin yasanın 26.maddesinin 2.fıkrasında şu hüküm yer almaktaydı:

"Memleket mahsullerinden birinin ihracı hükümetçe tahdit veya men edilmesinden dolayı dahilî satış fiyatında düşüklük arız olursa müstahsili bu yüzden maruz kalacağı zarardan vikâye [koruma] için hükümet, bu mahsulleri ya değer pahası ile satın alır veyahut bunlardan birinin terhini [rehin edilmesi] **mukabilinde müstahsillerine** para **ikraz edilmesini [ödünç verilmesini] temin eder."**

Bu maddeden açıkça anlaşılacağı üzere, dışsatımcıya (ihracatçıya) *"kâr garantisi"* verilmişti.

Öte yandan, *"sanayi ve maadin müesseseleri"*nin ürünlerini belirli bir kâr ekleyerek alabilen devletin (Madde 11), bu tür kuruluşların sahiplerine gerekli krediyi sağlayacağı da öngörülüyordu (Madde 12).

Bu yasanın nasıl tek yanlı uygulandığına bir başka örnek de, pamuğa el konulmasında ve el konulan pamuğun dağıtılmasında görülüyordu. Resmî Gazete'de 7 Eylül 1945'de yayınlanan 606 sayılı Kararnâme'nin 2.maddesine göre, pamuğa daha önce belirlenen fiyat üzerinden el konuluyor ve **"ihtiyaç sahiplerine"** satmakla Sümerbank görevlendirilmiş bulunuyordu. Ne ki, Kararnâme'nin 9.maddesinde belirtildiğine göre bu **"ihtiyaç sahipleri"** kamunun ya da *özel kişilerin elindeki* fabrikalardı.

İşte, bu nedenlerle, **Taner Timur**'un şu değerlendirmesi yaşanan gerçeğin tam bir anlatımı olmaktadır:

"Millî Korunma Kanunu uygulanması, çeşitli maddelerin tevziatı [dağıtımı], *fiyat kontrolündeki tutarsızlıklar ve ithalat-*

çökecektir. Netice itibarı ile zenginler öküz mükellefiyetinden kurtulacak ve fakirler bunu çekecektir."(s.232).

[205] Millî Korunma Kanunu'nun köylüler bakımından uygulanışı için bkz. ŞEVKET PAMUK: **"İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İaşe Sorunu Ve Köylülük"**; Tarih Ve Toplum, C. VI, 1986, s.281-285.

ihracat olanakları yaratma gibi yollarla toprak ağaları ve ticaret burjuvazisi içinde bir kesimin palazlanmasına yol açtı. Bürokrasinin, bunlarla işbirliği içinde olan bir gurubu da harp zenginleri kategorisine dahil oldular."[206]

II
Ekmek sorunu

Buna karşılık, halkın ama özellikle de büyük çoğunluğu oluşturan yoksul halkın II.Dünya Savaşı boyunca nasıl giderek daha da artan bir sıkıntı ve açlık içine sürüklendiğini açıkça ortaya koyacak olan uygulama, *ekmek* konusundadır. Ekmek, bugün olduğu gibi o günlerde de halkın temel gıdasıydı. Şu farkla ki, o tarihlerde halkın beslenmesindeki yeri bugünkünden çok daha önemliydi. Nüfusun büyük kesimi için bu denli önemli olan ekmekle ilgili ilk karar **"Tek tip ekmek çıkarılması hakkında 115 numaralı koordinasyon kararı"** ile alındı. 1941 yılının Şubat ayında alınan bu karar uyarınca tek tip ekmek yapılması ve ekmeklik una %15'geçmeyecek oranda çavdar katılması öngörüldü.[207] 6 Haziran 1941'de bu kararnâmeye bir ek kabul edildi; buna göre de, bundan böyle ekmeğe katılan çavdar oranı %20'ye çıkarıldı ve ayrıca %30 oranında da arpa katılabilecekti. Bununla yetinilmedi: 13 Ocak 1942'de çıkarılan bir başka koordinasyon kararı ile ekmek *"vesika"*ya bağlandı ve kişi başına verilecek ekmek günde 7 yaşına kadar olan çocuklar için 187,5, 7 yaşından yukarı olanlar için 375, ağır işçiler için 750 gram olarak sınırlandırıldı.[208] 27 Ağustos 1942'de prevantoryum ve sanatoryumdaki hastalarla hastahanelerde yatan veremlilere günde 450 gram ekmek verilebilece-

---

[206] T.TİMUR: s.237-238.
[207] Düstur, Tertip 3, C.XXII, s.292-294; R.G., 21 Şubat 1941.
[208] Düstur, Tertip 3, C.XXIII, s.150; Resmî Gazete 19 Kânunsani 1942.

ği kararlaştırıldı.[209] 2 Mart 1942'de ise ekmeklik una %25 oranında mısır unu da katılacağı bildirilmiş,[210] 13 Nisan 1942'de de bu katkı maddelerine arpa da eklenmiş bulunuyordu.[211/212]

Tüm bu kısıtlamalara ve ekmeğin içine katılan maddelere karşın **Saydam**'ın ölümü üzerine yeni hükümeti kuran **Şükrü Saraçoğlu**, 5 Ağustos 1942'de programını açıklarken yaptığı konuşmada söylediği şu sözler, halkın içinde bunaldığı acıklı durumu belgeleyen tarihsel bir kanıttır:

"Türk ırkının başlıca gıdası olan ekmeği çok küçülttük. Bütün bunlara rağmen ekmek darlığını ve sıkıntısını hâlâ bertaraf edemedik."[213]

Bu sözler, yoksul kesimden olanların bir dilim bile ekmek bulamadıkları gerçeğinin en yetkili kişi tarafından dile getirilmesiydi. Aynı gerçeği II.Dünya Savaşı sırasında *İaşe Müsteşar Muavini* olarak görev yapmış bulunan **Şevket Süreyya Aydemir** de şöyle diyerek belirtmiş bulunuyor:

"Sabah güneş doğarken gözünü yeni güne açan her vatandaş, o gün sofrasına bir dilim ekmek koyup koyamayacağını..... kaygıyla düşünüyordu."[214]

---

[209] A.y., s.1823; R.G., 2 Eylül 1942.
[210] A.y., s. 312; R.G., 11 Mart 1942.
[211] Cumhuriyet, 14 Nisan 1942.
[212] Cumhuriyet gazetesinde 15 Nisan 1942'de yayınlanan bir haber oldukça ilginç olsa gerektir: "2 metre 25 santim boyunda ve 160 kilo ağırlığındaki Bilecikli Ömer isminde birisi, dün sabah vilayette Dr. Lütfi Kırdar'a müracaat ederek 300 gram ekmekle kendini idare edemediğini ve ağır vücudu göz önünde tutularak kendisine daha fazla miktarda ekmek verilmesini rica etmiştir."
[213] K.ÖZTÜRK: s.252.
[214] Ş.S.AYDEMİR: **İkinci.....**; s.199; Aydemir, ayrıca "yurdun %75 halkını teşkil eden köylü kütlesini kasıp kavuran fiyat sefaleti"nin de altını çizmektedir. (A.y., s.205).

III
Vergiler
(Varlık Vergisi dışında)

Millî Şef döneminin II.Dünya Savaşı'nın bitiminde başlayacak yeni dönemin biçimlenmesinde etkin olacak olan uygulamalarından biri de vergilerin yüksekliği, alınış yöntemi idi.

19 Mayıs 1940'da kabul edilen 3828 yasa ile[215] kazanç vergisi (çeşidine göre) %50, %25, %10; Hava Kuvvetleri'ne yardım vergisi %100 ve muamele vergisi %100 arttırıldı. Şekerden kg. başına 7 kuruş vergi alınmaya başlandı; çaydan alınan vergiye kg.başına 25 kuruş, bazı giyim eşyasından alınan vergiye %10 zam yapıldı. Her çeşit taşımacılık %10 üzerinden vergiye bağlandı. Tütün ve içkilerden, kibritten alınan vergiler de yükseltildi Buna ek olarak 29 Mayıs 1941'de kabul edilen 4040 sayılı yasa ile de[216] koyun, kıl keçisi, tiftik keçisi, sığır, manda, at, katır, deve, eşek ve domuz üzerinden vergi alınmaya başlandı. Bu vergiler hayvan başına 10 kuruştan 125 kuruşa kadardı. Ayrıca kepekteki vergi bağışıklığı kaldırıldı. Posta maddeleri olmak üzere başka bazı maddeler de vergilendirildi, öteki vergilerin birçoğu da arttırıldı. Bunu 29 Mayıs 1941'de kabul edilen 4041 sayılı yasa ile[217] izledi ve bununla da şeker ve glikozdan alınan vergiler yükseltildi. Bunlarla da yetinilmeyerek 17 Mayıs 1944'te benimsenen 4565 sayılı yasa ile de[218] kazanç vergileri yeniden arttırıldı. Savaş nedeniyle konulan

---

[215] Fevkalâde Vaziyet Dolayısıyla Bazı Vergi Ve Resimlere Zam İcrasına Ve Bazı Maddelerin Mükellefiyet Mevzuuna Alınmasına Dair Kanun; Düstur, Tertip 3, C. XXI, s.842 vd.; R.G., 27 Mayıs 1940.
[216] Düstur, Tertip 3, C. XXII, s. 637 vd.; R.G., 31 Mayıs 1941.
[217] Şeker Ve Glikozdan Alınan İstihkâk Vergisinin Arttırılmasına Dair Kanun; aynı yerde, s.655; R.G., 31 Mayıs 1941.
[218] Düstur, Terip 3, C. XXV, s.235 vd.; R.G., 26 Mayıs 1944.

bu vergilerin büyük çoğunluğu dolaylı vergilerdi. Başka bir deyişle de, yükünü halk kitlesinin çektiği vergilerdi. Ne var ki, Toprak Mahsulleri Vergisi ile köylüye ayrıca yüklenilmiş bulunuluyordu.

Burada, T.B.M.M.'nde 19 Nisan 1944'te, 4 Haziran 1943 günlü ve 4429 sayılı yasaya dayanılarak alınmakta olan Toprak Mahsülleri Vergisi'ni değiştirerek arttıran 4553 sayılı **Toprak Mahsülleri Vergisi Kanunu** üzerinde yapılan görüşmelerde doğrudan C.H.P.'li milletvekillerince dile getirilen gerçekler, köylünün acıklı durumunu belgeleyecek niteliktedir. Ancak, önce belirtmek gerekir ki, bu yasa, toprak ürünleri üzerine konulmuş bulunan %8 oranındaki vergiyi %10'a çıkarıyordu.Vergi, bazı ürünlerden *aynen* (ürün olarak), bazı ürünlerden de *nakden* (para alarak) alınmaktaydı. Verginin kapsamına şu ürünler giriyordu: a) Hububat: Akdarı, arpa, buğday, çavdar, çeltik, kaplıca, kumdarı, kuşyemi, mahlût, mısır, yulaf; b) Bakliyat: Kuru bakla, bezelye, börülce, fasulye, mercimek, nohut: c) Diğer Ürünler: Afyon, antepfıstığı, ayçiçeği, fındık, kendir (tohum), keten (tohum), kuru incir, üzüm, narenciye, pamuk, pancar, patates, susam, tütün, zeytin.[219/220] Yasanın 29. maddesine göre; *aynen* ödenecek verginin, yani ürünün, yükümlü tarafından kendi olanak ve aracıyla getirilip verilmesi gerekiyordu. Eğer vergi toplama yeri 25 km.den uzakta ise, köylüye km.başına kg.da 3 para taşıma ücreti veriliyordu, yoksa herhangi bir taşama giderinin verilmesi söz konusu değildi. Bu arada şunu da anımsatmak gerekir ki, 40 dönüme kadar olan toprak sahiplerinin elindeki öküzler alınmış ol-

---

[219] Yasaya ekli 1 no.lu cetvel; Düstur, Tertip 3, C.XXV, 2.basım, s.209.

[220] Vergisi *aynen* ödenecek olan ürünler şunlardı: Akdarı, arpa, buğday, çavdar, çeltik, mahlût, mısır, yulaf; bakla, bezelye, börülce, fasulye, mercimek, nohut; pamuk, zeytin (2 no.lu cetvel, aynı yerde, s. 210.).

duğu ve o tarihlerde motorlu araç da bulunmadığı için, köylü bu ürünü çoluk çocuk sırtlanarak vergi merkezlerine taşımak zorundaydı. İşte, bu kere, 19 Nisan 1944'te bu vergiyi %8'den %10'a çıkaran ve uygulamada da yükümlünün durumunu daha da ağırlaştıran bazı değişiklikler yapan tasarı T.B.M.M.'-nde görüşülürken, ilk söz alanlardan biri olan Eskişehir milletvekili **Emin Sazak,** bu değişikliklere karşı olduğunu açıkladıktan sonra diyecektir ki:

"Ben görüyorum ki, bu hububat ekenler, çiftçilerin hepsi de böyledir ya, ayağında çarığı olmayan, üstüne örtecek yorganı bulunmayan, odunun üzerine başını koyup yatan kimdir dediğimiz vakit, işte bu vergi mevzuuna dahil olan insanlardır. İnsaf edin arkadaşlar, erbabı namustan olan memurlara acımamak elden gelmez, feci bir vaziyettedirler ama, bacağında donu, ayağında çarığı, üstüne örtecek yorganı olmayanların, yanında onlara o kadar acınmaz..... Şehirliye bir defa Varlık Vergisi diye dokundun, her taraftan vaveylâ koptu. Neyi ucuzlattın ki bunu arttırıyorsun? Verdiğin küreği mi ucuzlattın, sapan demirini mi ucuzlattın?..... Onlar ne dersen yapar. Çiftçiden başka bugün hiç kimseye denemez ki elindeki buğdayı ver, sen mısır ekmeği, meşe pelidi ye. Bu yalnız çiftçiye denir..... Yüzde sekizi yüzde iki arttırmakla eskisini dahi alamayacaktır. Niçin arttırıyorsun birader, sana ne yaptı? ..... Bu adam ayağına bir don bulsa niçin onu yine çıplak bırakmaya çalışıyorsun?"[221/222]

T.B.M.M. tutanaklarından, Ordu milletvekili **Hamdi Şarlan'**ın Karadeniz kıyılarındaki mısır üreticilerinin gerçekte kendi yiyeceklerinden kısarak bu vergiyi ödediklerini belirt-

---

[221] T.B.M.M., T.D., C. VIII-IX, Dönem 7, İçtima 44, Celse 1, s.66.

[222] Şunu belirtmeden geçmemek gerekir: Emin Sazak'ın kendisi, büyük toprak toprak sahibiydi. Bu nedenle, o da bu verginin yükümlüsü oluyordu. Dolayısıyla Emin Sazak'la ilerde Toprak Reformu'na karşı çıkarken, Demokrat Parti kurulurken, Köy Enstitüleri'ni eleştirirken karşılaşacağız.

tikten sonra[223] Kastamonu milletvekili **Abidin Binkaya**'nın şöyle dediğini okuyoruz:

"Şimalî Anadolu ve bizim Kastamonu mıntıkamız gibi fakir olan mıntıkalar daha ziyade bu mahsülü göstererek[224] Vergiden bunu istisna etmenizi çok rica ederiz, biz bu mahsülü hayvanlarımıza yediriyoruz, buğday, arpa ve mısır bulamadığımız zamanlarda da bu hayvan yemini biz ekmek yapıp nafaka ediyoruz diye çok sızlandılar ..... Esasen bendeniz köylü içinde yetişmiş bir köylü çocuğu olduğum için bunların çok haklı olduklarını da teslim ediyorum ..... bu kaplıca ..... hayvanlara bilhassa öküzlere verilen katıktır..... Binaenaleyh icabında fıkara sınıfının yiyeceğini temin edecek olan bu maddenin vergi cetvelinde bulunmasında bendeniz hiçbir fayda görmüyorum."[225]

İhsan Yalçın da (Elazığ) *kaplıca* için şunları söylemiş:

".....Sonra arkadaşlar; bunu köylü, zarurette kalırsa buğdayı ve arpayı bulamadığı zaman yer. Hattâ o kadar darbımesel haline gelmiştir ki kuvvetten mahrum bir insanı tarif ederken kaplıca ekmeği mi yiyorsun derler. Aksine olarak güçlü kuvvetli bir adam kendisini tarif ederken, ben küçüklüğümde kaplıca ekmeği yemedim, der. Yani köylü ve halk kaplıcanın kuvveti olmadığını böylece anlatmak ister. Bu kadar insanı besleyecek bir kudretten mahrum bir nesneyi şimdi köylü, bilhassa fakir köylü kısmından istiyoruz..... Çok fakir olan, açlıkla mücadele eden bu köylülerimizin işini kolaylaştırmak bakımından bunun listeden çıkarılmasının faydalı olacağı kanısındayım."[226]

Kaplıca ekenlerin kimler olduklarını **da Tezer Taşkıran** (Kastamonu) şu sözlerle anlatmış bulunuyor:

---

[223] A.y..

[224] Hamdi Şarlan'ın sözünü ettiği ürün, hayvan yemi olarak kullanılan taneleri ufak bir cins buğday olan *"kaplıca"*dır.

[225] A.y., s. 81.

[226] A.y., s. 83-84.

"Bu maddeyi hangi vatandaşlarımızın ekmekte olduklarını bizzat gözlerinizle görmüş olursanız... hiçbir zaman kaplıcanın listeye konmuş olmasına vicdanen razı olmazsınız. Şahsen gördüğüme göre en kısır ve o kadar verimsiz topraklarda ekilmektedir ki, bu maddeyi ekmekle meşgul olan vatandaşlar bellerine ip bağlayıp bir ucunu ağaca sararak bu maddeyi ekmektedirler."[227]

"[Tunceli'de] *halkın yegâne ektikleri ve yedikleri mahsül akdarı ve kumdarıdır. Kumdarıdan hemen diyebilirim ki, taş gibi katı bir ekmek yapılıyor. Bunu yiyen halk 24 saat hazmedemeyecek vaziyettedir. Bunların yegâne şikâyetleri ve dertleri, bu kumdarıdan hiç olmazsa verginin alınmamasıdır."*[228]

Tüm bu ve benzeri yakınmalara ve eleştirilere karşın Sivas milletvekili **İ.M.Uğur** ise şöyle diyecektir:

"Uzun senelerden beri biliyoruz ki, köylümüz devletten ne esirgemiş ki, bunu esirgesin. Köylü devlete her şeyini seve seve verir."[229]

Maliye Bakanı **Fuat Ağralı**'nın tutanaklarda yer alan şu sözleri de konunun bir başka yüzünü ortaya koyuyordu:

"Geçen sene vergi olarak 250.000 ton toplanmıştır."[230]

Kaldı ki, uygulamada el konulan ürünün bir bölümü için de hiç ödeme yapılmadı.[231]

Bu dönemde uygulanan vergi siyasasının toplumun geniş kesimlerinin yaşam koşullarını bu ölçüde ağırlaştırmış olmasına karşın belli bir sınıfın yararına nasıl çalıştığını, dönemin İstanbul defterdarı **Faik Ökte** şöyle anlatır: *"Kazanç vergisine göre müteahhitler istihkakları üzerinden yüzde 1,5 vergiye tâbi-*

---

[227] A.y., s. 85.
[228] A.y., s.83.
[229] A.y., s.71.
[230] A.y., s.77.
[231] MEHMET KAYIRAN: **Türk Tarımında Modernleşme Çabaları, 1923-1950;** Doktora tezi (Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi, Ankara, 1995, s. 169.

dir. Bu nispet 3,3'e kadar çıkarılmıştır. Müteahhit teşebbüsün kârı üzerinden ayrıca vergi vermez. Hakikatte kesilen verginin kâr ve zararla alâkası yoktur. Müteahhit bunu bir masraf olarak öder. O kadar ki daireler muhammen [tahmin edilen] bedel *tâyininde taahhüt vergisini de hesap ederler. Binnetice* [sonuçta] *bu vergiyi devlet ödemiş olur. Harp senelerinde milyarı bulan devlet bütçesinin yarısından çoğu taahhüt mevzuu teşkil etmiştir. Harp sonu türedi milyonerleri bu zümreden yetişmiştir. Vaki itirazlara rağmen Maliye bu gurubu teklife* [yükümlendirmeye] *cesaret edememiştir."* [232/233]

IV
Varlık Vergisi

Varlık Vergisi, toplumsal ve siyasal yaşamımızda izler bırakmış, çıkarıldığı günden bu yana yoğun tartışmalara konu olmuş bir vergi. Öte yandan, Türkiye'de bulunan yabancılara da uygulanmış olduğu için dış ilişkilerde de bazı olumsuz tepkilere neden olmuş bulunuyor. Konumuz bakımından ise, birazdan görüleceği üzere sınıfsal ve buna bağlı siyasal gelişmeler açısından önemi var.

Önce şunu belirlemek gerekir: Varlık Vergisi'nin yasalaştırıldığı 1942 yılının Kasım ayı, savaşın ülkemizde neden olduğu sıkıntı ve darlıklardan yararlanan kişi ve çevrelerin

---

[232] FAİK ÖKTE: **Varlık Vergisi Faciası;** Nebioğlu Yayınevi, İstanbul (tarihsiz), s. 26.

[233] Oysa, İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı ve Millî Şef olduktan sonra, hükümeti kurmakla görevlendirdiği Başbakan Refik Saydam, 25 Ocak 1939'da hükümet programını T.B.M.M.'nde açıklarken, *"Her vesile ile çiftçi ve köylü vatandaşlarımızın vergi yükünü tahfif* [hafifletmek] *ve köylerimizin iktisaden süratle kalkınmasını temin etmek ve hayat ucuzluğuna matuf* [yönelik] *tahfifleri iktisat kaidelerinin salim istikametlerinde mütemadiyen tahakkuk ettirmek en samimi emellerimiz arasındadır."* (K.ÖZTÜRK; s.230-231) demişti. Ne var ki, başbakan böyle konuştuğunda henüz savaş başlamamış bulunuyordu.

vurgunculuğunun, karaborsacılığının, haksız kazançlarının doruğa ulaştığı bir zamandı. **İnönü**, T.B.M.M.'nin yeni toplantı yılını açarken 1 Kasım 1942'de bu gerçeği şu sözlerle dile getirmişti:

"Şuursuz bir ticaret havası, haklı sebepleri çok aşan bir pahalılık belâsı, bugün vatanımızı ıstırap içinde bulunduruyor. Bu halin umumî harpten doğan, kendi hususî şartlarımızla ilgili olan sebeplerini ve çarelerini Cumhuriyet hükümeti sizin yüksek nazarlarınıza etraflıyla serip anlatacaktır. Eminim ki millet ve memleketin hayrına olan en isabetli tedbirleri bulacaksınız. Bizim gördüğümüz en tehlikeli hastalık, iki seneden beri cemiyetimiz içinde Cumhuriyet hükümetlerini muvaffak etmemek için estirilmiş olan zehirli havadır..... Bulanık zamanı, bir daha ele geçmez fırsat sayan eski batakçı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metaı yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar.....büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadırlar. Üç, beş yüz kişiyi geçmeyen bu insanların vatana karşı aşikâr olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır..... Ticaretin ve iktisadî faaliyetlerin serbestliğini bahane ederek milleti soymak hakkını hiç kimseye, hiçbir zümreye tanımamalıyız."[234]

İnönü, bu konuşmayı yaptığında, halk kitleleri yoksulluktan ve açlıktan bunalmış durumdaydı ve hoşnutsuzluk her yanı sarmıştı. Bu durumun en başta gelen sorumluları da, İnönü'nün sözünü ettiği kişilerdi. Vurgunculuk, karaborsacılık yüzünden her geçen gün palazlanan bu kişiler ise herkesin gözü önündeydi. O güne değin alınan önlemlerle ve bunların yetersiz, hattâ kayırıcı uygulamaları nedeniyle de bunların önü kesilememişti. Millî Şef'in bu sözleri, varlıklı kesime karşı, halkı da yatıştıracak bir uygulamaya girişileceğinin habercisi olmaktaydı. Gerçekten de, Varlık Vergisi Kanunu tasarısı, bu

---

[234] T.B.M.M., Z.C., C, XXVIII, Devre 6, İçtima 4, Celse 1, s.4.

konuşmanın ardından T.B.M.M.'ne getirilecekti. Başbakan **Saraçoğlu**'nun tasarıyı Meclis'e sunarken yaptığı konuşma da, **İnönü**'yü bütünler nitelikteydi:

"Alelûmum [genel olarak] *eşya fiyatlarının bugünkü delice artışında filvaki* [her ne kadar] *istihsal azlığının, ithalât noksanının, yanlış tedbirlerin, bilhassa doymak bilmeyen hırsın ve ihtikârın geniş hisseleri vardır..... Uzun tetkiklerden sonra hazırlanan bu kanun layihası başlıca üç matrahtan* [kaynaktan/temel değerden] *para toplayacaktır. Bunlar ehemmiyet sırasıyla şunlardır: Tüccarlar, emlâk sahipleri, büyük çiftçilerdir. Harp yıllarında en çok parayı tüccarlar kazandığı için bu varlık vergisinin en büyük yükünü bittabi* [doğal olarak/kuşkusuz] *onlar taşıyacaklardır."*[235]

Yasa tasarısı T.B.M.M.'nde görüşülürken **Saraçoğlu**'ndan sonra söz alan ve "Müstakil Gurup" adına konuşan **Ali Rana Tarhan**, bu yasayı aynı çizgideki başka yasaların da izlemesi gerektiğini söylemiş; daha sonra söz alan **Refik Şevket İnce**, tasarı için hükümete teşekkür etmiş ve Varlık Vergisi'nin *"hukuk prensiplerine muhalif olduğu yolunda varit olacak itirazlara cevap olarak şunu söylerim: Hukuk, hayatın icaplarını takip ettiği gündür ki şayan-ı hürmettir"* demiştir. Öteki konuşmacılardan **Muhittin Baha Pars**, sevincini belirtmiş; **Rasih Kaplan**, mücadele gününün geldiğini açıklamış; Süreyya **Örgeevren**, tasarının çok iyi olduğunu, üzerinde görüşmeye bile gerek olmadığını savunmuştur. Tasarı oylanmış ve toplantıya katılan 350 milletvekilinin oybirliği ile kabul edilmiştir.[236/237]

Oylamaya katılarak kabul oyu verenler arasında ileride kurulacak olan D.P.'nin 4 kurucusundan 3'ü de bulunuyordu: **Refik Koraltan, Fuat Köprülü** ve **Adnan Menderes. Celal Bayar** ise oylamaya katılmamıştı.

---

[235] A.y., İnikat 3, Celse 1, s.21.
[236] A.y., s. 28 vd..
[237] Oylamaya katılmayanların sayısı 76, boş milletvekiliği sayısı ise 3'tü.

11 Kasım 1942 günlü ve 4305 sayılı olan Varlık Vergisi Kanunu'nun gerekçesine göre bu verginin "**gelir ve varlık sahiplerinin ve fevkalâde kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere**" uygulanacağı belirtiliyor ve amacının da "kazanç ve gelir sahiplerini ve daha ziyade iktisadî şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek elde ettikleri kazançları ile mütenasip [orantılı] vergi vermeyenleri" vergilendirmek olduğu öngörülüyordu.

17 maddeden oluşan yasaya göre; büyük çiftçiler, 2.500 lira gelir getiren ya da değeri en az 5.000 lira olan taşınmaz mal sahipleriyle yerine göre şirket ortakları verginin kapsamı içindeydiler. Kimin ne kadar vergi vereceği o yerin en büyük "mülkî âmiri", mal memuru, tacirler ve belediyeden seçilen üyelerden oluşan bir "komisyon"ca belirlenecekti. Bu komisyonun belirleyeceği vergi tutarlarına itiraz olanağı tanınmamıştı ve verginin 15 gün içinde ödenmesi gerekiyordu. 15 günlük sürede ödenmezse, 2 hafta içinde cezalı olarak ödenebilecekti. Vergiyi yine de ödeyemeyen veya ödemeyen yükümlü için zorunlu çalışma söz konusuydu. Zorunlu çalışma durumunda kalanlara ödenecek paranın yarısı vergi borcu için kesilecekti. Vergi borçlusunun; eşinin, birlikte oturduğu ana baba ya da çocuklarının verginin alınmasını sağlamak amacıyla malvarlığına el konulabilecekti.

Uygulamada vergilerini ödeyemeyenler, Aşkale'ye çalışma kamplarına gönderildiler.

Varlık Vergisi'nin tartışma ve eleştiri konusu olması başlıca iki nedenden ileri geliyor. İlki, Varlık Vergisi'nin kendisinin bir vergi olmadığı, bir yazarın deyişiyle, düpedüz "haraç" olduğu öne sürülüyor.[238] Ne ki, bu tür verginin Ameri-

---

[238] Örneğin, Tevfik Güngör'e göre, *"Varlık Vergisi, vergi mükellefi olsun olmasın, yerlisi ile yabancısı ile ülkede yaşayanlardan 'sübjektif ölçülerle' toplanan bir 'haraç'tır."* (TEVFİK GÜNGÖR: "**Varlık Vergisi**"; Dünya, 5 Nisan 1994).

ka'da ve Avrupa ülkelerinde hem geçmişte ve hem de günümüzde uygulandığı ve önemli bir vergi türü olduğu da bir gerçek.[239] Kaldı ki, günümüz Türkiyesi'nde de böyle bir vergiye ne denli gereksinim bulunduğu kendiliğinden apaçıktır.

Asıl önemli olanı, verginin bir ırkçılık uygulaması olduğu, Türk kökenli olmayanlara karşı uygulandığı, bir ölçüde de bu yolla Türk kökenli olmayanların malvarlıklarının Türkler'e aktarıldığı savı. Bu sav için öne sürülen kanıtlar da, Almanlar'ın vergi çıkarıldığı dönemde savaşı kazanır gözüktükleri, Türkiye'deki ırkçı iktidarın bundan etkilendiği, Müslüman olmayanlardan ve özellikle de Yahudiler'den daha yüksek oranda vergi alındığı. Aşkale'ye zorunlu çalışma kampına gönderilenlerin tümünün azınlıklardan olduğudur.[240]

---

[239] Örneğin bkz. PROF.DR.SALİH SANVER: **"Varlık Vergisi"**; Dünya, 10 Ocak 1992; DOÇ.[PROF.]DR. NEVZAT SAYGILIOĞLU: **"Yeni Bir Tartışma: Servet Vergisi"**; Milliyet, 5 Mart 1992. Cahit Kayra ise, Varlık Vergisi Kanunu'nun fikir olarak doğru olduğunu ama uygulamada yanlışlıklar yapıldığını belirtmektedir. (Leyla Tavşanoğlu'nun söyleşisi; Cumhuriyet, 23 Aralık 2001).

[240] Olayı, önce bu gözle ortaya atan kişi ne ilginçtir ki, vergi yükümlülerinin ve verecekleri vergi oranlarının belirlenmesinde ve verginin toplandığı en önemli yer olan İstanbul'da o dönemde Defterdar olan Faik Ökte'dir. Ökte, daha önce adı geçen **Varlık Vergisi Faciası** adlı kitabında bu savı öne sürmektedir. Şurası kesin bir gerçektir ki, Ökte, kendisi ırkçı bir anlayışla hareket etmiştir. Kitabının birçok yerinde kendisinin bu tutumuna yine kendisi örnekler vermektedir. Söz gelimi şu sözler onun: *"...sinir manzumemizden Hitler'in isterik raşaları geçmeye başladı."* (s.85). Ayrıca, Örneğin bkz. RIDVAN AKAR: **Varlık Vergisi – Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği;** Belge yyn., İstanbul, 1992; AYHAN AKTAR: **"Varlık Vergisi Ve İstanbul"**; Toplum Ve Bilim, 71, Kış 1996, s.97-147; RIFAT N.BALİ: **"20 Sınıf İhtiyat Olayı"**; Cumhuriyet Dergi, 19 Aralık 1999: EDWARD C.CLARK:**"Türk Varlık Vergisine Yeniden Bakış"**; Yapıt, Sayı 8, 1986, s.29-43: İPEK ÇALIŞLAR: **"Salkım Hanım'la Yüzleşmek"**; Cumhuriyet Dergi, 26 Aralık 1999; ORAL ÇALIŞLAR: **"Varlık Vergisi Üzerine"**; Cumhuriyet,

Önce şu gerçeği belirtmek gerek: Verginin kabul ediliş tarihi, 11 Kasım 1942'dir. Bu tarihte, Türkiye'deki Turancılar'ın umudu olan ve Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan Alman orduları Stalingrad önünde ağır yenilgilere uğramaktaydı. 19 Kasım 1942'de de Sovyet ordusu karşı saldırıya geçecek ve 31 Ocak 1943'de de Alman ordusu Sovyetler'e teslim olacaktır. Bu nedenle, Varlık Vergisi ile Alman zaferi arasında ilişki kurmak gerçekçi bir yaklaşım değildir.[241]

Şu nokta üzerinde önemle durulmalıdır: Varlık Vergisi'nin amacı ırkçılık olsaydı ve bunda da Almanya'nın etkisinde kalınmış idi ise; en ağır vergiyi Türkiye'deki Yahudiler'in ödemiş olmaları gerekirdi. Gerçekten de, **Faik Ökte**, bazı

---

5 Şubat 1998; ORAL ÇALIŞLAR: **"Varlık Vergisi'ni Tartışalım"**; Cumhuriyet, 14 Aralık 2002; SELÇUK EREZ: **"Aşkale'yi İrdelemek"**; Cumhuriyet Dergi, 12 Aralık 1999: BERAT GÜNÇIKAN: **"Kimin Hayatını Yaşadım Ben?"**; Cumhuriyet Dergi, 11 Haziran 1995; TANER TİMUR: **Türk Devrimi.....**; s.243; AHMET EMİN YALMAN: **Gördüklerim.....**; C. III, s.376.

[241] **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi** (Altın Kitaplar, İstanbul, 1983) adlı kitabımda ben de şöyle demiş bulunuyorum: *"Varlık Vergisi'nin kabul edildiği günlerde, Almanya'nın savaşta büyük başarılar kazanmış olması da olayda önem taşımaktadır. Gerçekten de bu yıl Mayıs'ta Almanlar Harkof'ta Ruslar'a karşı büyük bir başarı kazanmışlar, Haziran'da Afrika'da Tobruk'u almışlar, Temmuz'da da Alman birlikleri Rostov'a ulaşmışlardı. Denizlerde de Alman denizaltıları çeşitli başarılar sağlamaktaydılar."*(s.213) Oysa, daha önce de değinildiği gibi, Türkiye için önemli olan Alman-Sovyet savaşıydı. Bu bakımdan, önceki çalışmamda yanılmış olduğumu kabul etmem gerekiyor. Kaldı ki, Varlık Vergisi, Türkiye'deki Alman vatandaşlarına da uygulanmıştı. Hattâ, bunlardan vergilerini ödeyemeyenler vardı. Bu konuya değinen Almanya'nın Ankara'daki Büyükelçisi Von Papen, anılarında, elçiliğin resmî fonlarından bu Alman vatandaşlarına para aktardığını belirtir. Öte yandan, İngiliz Büyükelçisinin de aynı yola başvurduğunu ve böylece hem Almanya'nın ve hem de İngiltere'nin Türkiye'nin bütçesine birlikte katkıda bulunduklarını ilginç bir olay olarak kaydeder. (F.VON PAPEN: s. 493).

belge ve rakamlarla durumun böyle olduğunu göstermektedir. Ancak, o zaman Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin II.Dünya Savaşı boyunca Yahudiler'e karşı izlemiş olduğu koruyucu, esirgeyici tutumunun, Nazi zulmünden Yahudiler'i nasıl kurtardığının, Filistin'e ulaşabilmeleri için kendi gemileriyle onları nasıl taşıdığının açıklanması gerekir. Ben bu konuyu ayrıntılı olarak ***Struma – Batılıların Kirli Yüzü*** adlı kitabımda belgelemiş bulunuyorum.[242] Burada tek bir alıntı yapmakla yetineceğim. Kudüs'teki İbrani Üniversitesi öğretim üyelerinden **Dr.Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler-Hukukî Ve Siyasî Durumları*** adlı kitabından aktarıyorum:

".....hem Almanya'da, hem de antisemit diğer Avrupa ülkelerinde yaşayan Yahudiler Türkiye'ye devamlı olarak göç ettiler. Türkiye'nin tutumu devlet ve millet olarak övgüye layıktır. Minnetimizi ifade edecek sözleri bulamıyoruz. Hem toplum olarak Türk milletini, hem de bu işe katkıda bulunmuş olan kişileri saygıyla ve teşekkürle anarız. Türkiye'nin tutumu, özellikle İslam dünyasının tutumu göz önüne alınınca daha çok değer kazanmaktadır. Filistin'deki Arap-Yahudi çekişmesine dinî bir boyut eklenmesi, zaten var olan İngiliz-Fransız düşmanlığından doğan Alman sempatisi İslâm ülkelerinin çoğunda antisemitizmin artmasına yol açmıştı. Bu açıdan bakılınca, Türkiye'ye Alman-Yahudi mültecilerin kabulü daha da değer kazanmaktadır....."[243] *".....Türkiye çeşitli Yahudi örgütlerinin kurtarma çabalarını Türkiye'den sürdürmelerine, Türkiye'den besin maddeleri gönderilmesine yardım ettiği gibi diplomatik ve siyasî alanlarda da Avrupa Yahudileri'ne yardım etmiştir....."*[244]

Şunu da ekleyeyim: Varlık Vergisi çıkarıldığı ve uygulandığı dönemde, sayıları 1000 dolayında olan ve **Hitler**'in elinden kaçarak Türkiye'ye sığınmış olan Alman Yahudisi bi-

---

[242] Otopsi yyn., İstanbul. 2002.
[243] İletişim yyn., İstanbul, 1992, s.99-100.
[244] s.148.

lim ve sanat adamı arasında bulunan **Fritz Neumark**, Maliye Bakanlığı; **Ernst Hirsch**, Adalet Bakanlığı için çalışıyordu.[245]

O halde neden, gerçekten de bu vergi Yahudiler'e çok daha yüksek oranlarda uygulanmıştır? Aşkale'ye gönderilenler hep azınlıklardan olmuştur?

Bu soruların bu kitabın konusunu doğrudan ilgilendiren iki ayrı yanıtı var. Birincisi. Tek parti rejiminin özelliği, ikincisi ise Türkiye'nin o günkü ticaret yaşamının yapısı ile ilgili.

Tek parti rejimi denilince, çoğu kişi, var olan bu tek partinin belli bir düşünce odağında birleşmiş kişilerden oluştuğu kanısındadır. Oysa, tek parti rejimlerinde; soldan sağa, ileriden geriye, her çeşit siyasal görüşten kişiler bu partinin çatısı altında toplanırlar. Bir çeşit "koalisyon"dur bu. Yeraltına inmedikçe, "illegal" siyasal savaşım yolunu yeğlemedikçe, tüm bu değişik siyasal eğilimlere sahip kişiler için başka bir seçenek de yoktur. Tek parti sistemi, eğer tüm eğilim ve güçler arasında bir denge kurulmuşsa düzenli işler. Ama bu durumda da içlerinden bir veya birkaçı parti yönetimine egemen olur. Dengeler değişirse, yönetim de değişir. İlerde göreceğimiz gibi, **İnönü**'nün Köy Enstitüleri'nin koruyucusu iken yıkıcılarını göreve getirmesinin nedeni işte budur. Anımsatayım ki, Enstitüler'in kurucuları da, yıkıcıları da C.H.P. üyeleri idiler. Tek partilerin tam anlamıyla sıkı bir disipline bağlı olanlarında, bu nedenle de temizlik "operasyonları" gerçekleştirilir. Alman Nasyonal Sosyalist Partisi'nde, Sovyet Komünist Partisi'nde olduğu gibi. Bu partiler aynı zamanda "anaç" partilerdir. Olağan düzenlere geçildiğinde tek partiden başka partiler doğar. Görüş birliği içinde olan guruplar, kendi partilerini kurarlar. Demokrat Parti bu durumun bir sonucudur.

---

[245] Alman yanlısı olarak bilinen Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun Güney Fransa'da bulunan 10.000 Yahudi'nin toplama kamplarına gönderilmesine engel olduğunu bilmek herhalde aydınlatıcı olacaktır (bkz. F.VON PAPEN: s.522).

Tek parti içinde çok değişik siyasal görüşten kişi ve grupların bulunması demek, aynı zamanda, bunların güçleri oranında da özellikle bürokratik kademelerde yandaşlarının bulunması da demektir. O günlerin C.H.P.'si ve ona bağlı bürokratik kademeler için de durum tıpkı böyleydi. Bu nedenle, vergiyi uygulamakla yükümlü olan kişilerin siyasal eğilimleri ve kişilikleri önemli bir rol oynamış bulunmaktadır. Üstelik, bu kadrolar içinde düpedüz ırkçı olanlar da vardı. Kendi yazdığı kitap okunduğunda İstanbul defterdarı **Faik Ökte**'nin bunlardan biri olduğu açıkça anlaşılıyor.

Bu noktada önce şunu saptamak gerekir: Varlık Vergisi Kanunu'nun metninde, vergi yükümlüleri arasında Müslüman, Ecnebi, Gayrımüslim, Yahudi diye bir ayırım yapılacağı ve bu ayırıma göre sırasıyla katlanan oranlarda vergi alınacağı belirtilmiş değildi. Kanun, herkes için eşit uygulamayı öngörmekteydi. Bu ayırımın nereden ve nasıl çıktığını, **Cüneyt Akalın** ve **Deniz Som**'un bu kitap hazırlanırken henüz yayınlanmamış bulunan ve Varlık Vergisi'ni konu olan çalışmasından birlikte okuyalım:

"Ökte'nin tam anlatımı şöyledir:

<İzmen'in teklifi üzerine cetveller M ve G diye ikiye ayrıldı. M müslüman gurubu, G gayrimüslim ekalliyetleri temsil ediyordu. Bilahare bu harflere dönmeler için D, ecnebiler için E harfleri katılacaktır.>

Ayırımı telkif eden İzmen'dir... İstanbul İrat ve Servet Müdürlüğüne bakan Mehmet İzmen'in teklifini Ökte'nin niye kabul ettiği belli değildir... Ökte, anılarında Defterdarlık görevine başladığı günün gecesi, İzmen'in Maliye Bakanlığı'ndan 15 gün önce gelmiş bir yazıyı kendisine gösterdiğinden söz eder. Bu yazıda özellikle azınlıkların malvarlığının tespiti istenmektedir. Böylesi önemli bir konuyu, eski defterdar görevini devrederken nedense Ökte'ye anlatmaz, siyasî sorumluluğu olan bu ayrımcılık nedense gizli bir yazışma değildir. Anılarında vergi mükelleflerinin vergi numaralarına

kadar birçok belgeyi aktarmasına karşın Ökte bu yazıya resmiyet kazandıracak bir açıklama getirmez; eğer yazı gayrıresmî ise bu konuya da açıklık getirmez....."

Ceza Hukuku'nda delillerin birbirini tamamlaması diye bir yöntem vardır. Tek başına tam bir sonuca götürmeyen bir kanıt, aynı nitelikteki başka kanıtlarla bir araya gelince gerçek ortaya çıkar. Şimdi, **Cüneyt Akalın** ve **Deniz Som**'un andığımız açıklaması kimilerince tek başına olayı açıklamaya yeterli görülmeyebilir. Ama bir de, Aşkale'ye gönderilenler içinde neden hiç Türk Müslüman bulunmadığını **Faik Ökte**'nin nasıl açıkladığını okursak, durum kendiliğinden anlaşılacaktır. **Ökte**, anılarının 154.sayfasında der ki:

"Vergiyi G gurubuna müteveccih bir silâh olarak kabul edenlerin başında gelen Ürgüplü bile, numunelik de olsa, birkaç M'nin Aşkale'ye gönderilmesine kanidi. Şiddetle nuhalefete geçtim ve içinde M'lerin bulunduğu bir cetveli imza etmeyeceğimi söyledim."

Akalın-Som'un belirttiği üzere,*"Görüldüğü gibi, Aşkale'ye sadece gayrimüslimlerin gönderilmesi siyasî otoritenin kararı değil, uygulamanın başındaki Ökte'nin kişisel tercihidir."*

Şunu da eklemek yerinde olacak: Kimileri, (Aşkale'ye gönderilmeyen) gayrımüslim vergi yükümlülerinin dökümünü yapmaya, sayılarını saptamaya kalkıştıklarında yabancı şirketlere çıkarılan vergiden sorumlu olan bu şirket ortaklarını toplama katmak gibi bir yola başvurmaktadırlar!...[246]

Gelelim ikinci soruya: Neden azınlıklar bu vergi yükümlüleri içinde daha çok sayıda idiler? Sorunun yanıtı çok yalındır. Çünkü, o tarihte ticaret onların elindeydi! Öyle olun-

---

[246] 1930 yılına değin kurulan Türk anonim şirketlerinde yabancı kapital ve bu şirketlerin ortakları için bkz. A.GÜNDÜZ ÖKÇÜN: **1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye;** A.Ü.S.B.F. yyn., Ankara, 1971.

ca da vergi yükümlüsü de sayısal olarak daha çok onlar oluyorlardı.[247]

---

[247] Örneğin, 1935 yılında İstanbul Ticaret Odası'na kayıtlı tacirler ve şirketlerin adları ve uğraş alanları şöyleydi: AEG TAŞ/radyo,telefon; Alai Yelizade Mahmut/pamuk; Albert Siyon ve Biraderi/çay, ayna; Ali Derviş Zaman Mağazası/manifatura; Artin Kınacıyan/iplik; Ata Ataberk/manifatura; Avni ve Sıtkı Narmalı/afyon, yünlü,pamuklu; Brezilya Kahvesi TAŞ/ kahve, kalay; Burla Biraderler/elektrik tesisatı ve radyo; Ciorcio Psalti ve Mahdumları/ mefruşat, muşamba; Di Levant Ayron And Masineri Komp.Lmt./makine; Di Nort Britiş Rubber Kompani/ lastik, oto levazımatı; Di Oriyental Karpet Manufakçorers lmt./ hırdavat; Felemenk Türk Tütün AŞ/ tütün; Ferhatzade Mahmut Kazım Mustafa Asım Asım/ zeytinyağı; Fescisade Biraderler/ tütün; Fiat Otomobil AŞ/ otomotiv levazımatı; Foskolo Mango ve Kompany Lmt./ tütün; G.A.Baker Lmt./ elbise, hah, haşhaş, oyuncak; Hacı Bağdasar Değirmenciyan/ inşaat malzemesi; Hacı Mustafa Ve Şerikleri/ yapağı, yün; Halil Ali Kardeşler/ yünlü, pamuklu; Havlucu Hacı Recep/ manifatura; Herman Spiner ve Şürekâsı/ tütün; İbrahim Paşa Oğulları/ tütün; İpolit Dekuji ve Mahdumları/züccaciye; İsak Madyano Şeriki/ kahve, kalay; İskon Horosanciyan/ kırtasiye; İstanbul Kasapları TAŞ/ kasaplık hayvan; İstern Enterprays Oversis Produkts Lmt./ yağ, zeytin; İzak Madyno Biraderleri/ şeker; İş Limited (İş Bankası'na bağlı)/ afyon, darı, kimyasal madde; Jul Feldman ve Şürekası/ bağırsak; J.V.Vittoll ve Kompany Lmt./ darı, haşhaş; Kağıtçılık ve Matbaacılık AŞ/ kağıt, kırtasiye, matbaa; K.Karlman/ manifatura; Lazaro Franko Mahdumları/ mefruşat, muşamba; Leon B. Marko/ kalay; Libreri Haşet Şirketi Türkiye Şubesi/ kitap; M.Narlıyan, A.Lutufyan/ yünlü, pamuklu; Macar Ziraat Mak.Fab.Hoffher/ ziraat makinaları; Manoel Ö. Saporta/ çay; Menaşe Kuzen/ manifatura; Mihran Ohanyan ve Şeriki/ kürk; N.B. Brod ve Mahdumları/ kumaş; N.Şor ve A.Geseryan/ radyo; Neft Sendikal/ petrol, benzin; Orazdibak Müessesatı; Rafael Arman ve Biraderi/ ayakkabı malzemesi: Rafael Salom dö Toledo/ ayakkabı; Rudolf Heilgern – Lion Mağazası/ manifatura; S.Amar ve Şeriki/ kahve, şeker, kalay, kantar; Salamon Sami/ hırdavat, kalay; Salti ve Franko/ mefruşat, muşamba; Sergis Hovagimyan/ demir; Sokoni Vakum/ Makine yağı, petrol, benzin; Steau Romana Petrol AŞ/ petrol, benzin; Tomas Geseryan/ hırdavat; Tommers Uhren Fabrikası A-G/

Durumun böyle olmasına karşın, Türkiye genelinde en çok vergi verenlerin arasmda Türk kökenli olanlar ve Türk şirketleri de bulunuyordu.[248] Durum yeterince açık olmalıdır.

Varlık Vergisi konusu üzerinde benim burada durmamın nedenlerine de biraz daha açıklık getirmek gerekiyor: Her şeyden önce, göreceğimiz üzere, bu vergi varlıklı kesimi hedef alan bir vergi olduğu için, savaş sırasında bir de ayrıca palazlanmış olan bu kesim, C.H.P.'ne karşı muhalefete geçecek, D.P.'yi destekleyeceklerdir.Böylece de, o güne değin C.H.P.'nin kanatları altında gelişmiş olan bu "özel sektör"cüler, yeni siyasal kuruluşlarına kavuşmuş olacaklardır. Ve yine göreceğimiz gibi, A.B.D.'nin Sovyet tehdidine karşı **İnönü**'ye el uzatması, özel sektörün kayırılıp geliştirilmesi koşuluna bağlı olacaktır. Böylece, işbirlikçi (komprador) bir özel sektörümüzün gelişmesinde Varlık Vergisi'nin etkisi de hiç de küçümsenemeyecek bir olgu olarak karşımıza çıkıyor.

Kaldı ki, Varlık Vergisi, yerli, yabancı kapitalistlere dokunmuştu. II.Dünya Savaşı'nı ise, kapitalist-emperyalist güçlerin Anglo-sakson kanadı kazanmıştı. Acısını, elbette çıkaracaklardı. **Faik Ökte** gibi asıl sorumlular, kendi eylemlerini

---

saat; Turkiş Amerikan Petr.Comp./ petrol, benzin; Türkiye Yağ ve Mamulatı San.Lmt./ yağ, zeytin; Vitalis M. Roliker/ hırdavat; Yusuf Mollazade Hüseyin/ afyon, hububat, yün. (**Şükrü Saraçoğlu Ve Dönemi**- Derleyen: YILMAZ SARAÇOĞLU, İstanbul, 2001, s.224.)

[248] Akalın ve Som, bu kişi ve şirketlerin şunlar olduğunu, sözünü ettiğimiz çalışmasında belirtmektedir. Örneğin; Toprak Mahsülleri Ofisi (Ankara), Ziraat Bankası (Ankara), Halil Ali Bezmen (İstanbul), Nuri Abdurrahman (İstanbul), Sümerbank Yerli Mallar Pazarı (Ankara), Türkiye Şeker Fabrikaları (Ankara), Merkez Bankası (Ankara), İhsan ve T.Necipoğlu (İzmir), M.Nafiz Delen (İzmir), İETT İşletmesi (İstanbul), Nuri Sevil (İzmir), Mustafa Ahmet Çanakçalı (izmir).... Bu arada Vehbi Koç'un da ön sırada vergi ödeyenler arasında bulunduğunu, Mareşal Fevzi Çakmak'a da (ki o sırada Genelkurmay Başkanıdır) vergi çıkarıldığını belirtmek gerekir.

suçlayarak, günah çıkararak belki işin içinden sıyrılacaklardı ama C.H.P.'nin halkçı-ulusalcı kesimi karşıdevrim sürecinde "tasfiye" olacaktır.

Asıl önemlisi, karşıdevrimcilerin bugünkü önde gelenlerinin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni yıpratmak, kendilerini Türk olarak görenlerde bir suçluluk, dolaysıyla güvensizlik ve karamsarlık duygusu yaratmak için, Varlık Vergisi'ni yeniden gündeme taşımış olmalarıdır. Hem de öyle bir zamanlama ile ki, batılı emperyalistler Türkiye'de saya saya bitiremedikleri "azınlıklar" için olur olmaz ayrıcalıkların, Türkler için hiç söz konusu olmayacak güvencelerin tanınmasını dayatırlarken, Lozan Antlaşması'nı yürürlükten kaldırmak isterlerken bu vergi yeniden gündeme getirilmektedir. Karşıdevrim, son aşamasındadır.

Şu soruyu sormanın tam yeridir: Biraz yukarıda sözünü ettim ve köylünün, yoksul halkın, Varlık Vergisi çıkarıldığı ve uygulandığı günlerde onlara yüklenen vergilerle nasıl ezim ezim ezildiğini belgelemeye çalıştım. Varsıl insanlara, ki varsıllıklarını büyük ölçüde o yoksul köylüyü ve halkı soymakla elde etmişlerdi, şöylece bir dokunan vergi için bu denli patırdı koparanlar, acaba neden o köylülere, emekçilere uygulanan vergilerden hiç söz etmezler?

Bu sorununun yanıtını en özlü biçimde **Prof.Dr.Tahsin Yücel** vermiş bulunuyor:

"Bizim kimi yazarlarımızı kendi halklarından soğutansa, olsa olsa adına küreselleşme dedikleri şu yeni emperyalizm, yani eskisine rahmet okutan yeni anamalcılık olabilir: bizi tarihimizle yüzleşerek kendi kendimizden utandırması beklenen ünlü vergi egemen sınıfın en kutsal değerine, anamala konmuştur; bu verginin sonuçlarını yapıtında bir tragedya olarak işleyen adamsa,[249] *hem ülke-*

---

[249] Varlık Vergisi konusunun gündeme gelmesinin başlıca nedeni, YILMAZ KARAKOYUNLU'nun **Salkım Hanımın Taneleri** adlı

mizde anamalcılığın en acımasız belirimlerinden olan bankerlik uygulamasının öncülerinden biridir, hem de köktenci anamalcılığın ödünsüz savuncusu ANAP'ın önde gelenlerindendir, hem de Ecevit hükümetinin özelleştirmeden sorumlu devlet bakanıdır. Söylemek bile fazla, 'Türk olmaktan utanan' *ya da* 'Türk olmanın dayanılmaz ağırlığı' *altında ezilen yazar, çizer ve düşünürlerimizin bir bölümü yadsır bu gözlemi: bu arada, yalnızca* 'solcu' *değil, düpedüz* 'sosyalist' *olduğunu kesinleyenler bile çıkar içlerinden. Ama durum ortada: yalnızca savundukları değer, savundukları sınıf, savundukları sanatçılar değil, kendi halklarını bir tür barbarlıkla suçlayabilmeleri ve kendilerini ondan soyutlayabilmeleri de birer gösterge.*

Claude Lévi-Strauss barbarlığı barbarlığa inanan kişinin özelliği diye tanımlıyordu....."[250]

Varlık Vergisi'nin çıkarılmasındaki amaç, gayrımüslimler vergi borçlarını ödeyemeyince, nakit para bulabilmek için, malvarlıklarının yok pahasına Türkler'e transfer etmelerinin istenmiş olması da öne sürülüyor. O zaman, bu vergi yükümlülerini iyice sıkıştırıp mallarını mülklerini elden çıkarmaya zorlamak gerekmez miydi? Amaç bu idiyse, bakanlık emriyle bir devlet bankasının yükümlüler borçlarını ödeyebilsinler diye onlara kredi açması olacak şey değildi. Ne var ki, 13 Aralık 1942 günlü bir bakanlık emri ile Emlak Ve Eytam Bankası vergi borcunu ödemek için nakit parası bulunmayanlara kredi açmakla görevlendirilmişti. Bankaca açılan toplam hesap sayı-

---

romanıydı. Yazar hakkında şu bilgileri de bilmek iyi olur sanıyorum: Banker Kastelli'nin koordinatörlüğünü yaptı, Sakıp Sabancı'ya danışmanlık görevini üstlendi, Mustafa Tatlıcı'nın döviz büfesinin genel müdürlüğünde bulundu, Mesut Yılmaz'ın kardeşi Turgut Yılmaz'ın ortak olduğu Tekstil Bank'ta yönetim kurulu üyesi oldu.

[250] TAHSİN YÜCEL: **"Barbarlık"**; Yeniden [A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 1 Ocak 2002, sayı 40, s. 24.

sı 1500 idi ve çoğu da azınlıklara aitti.[251] Bu uygulama, bu yükümlülerin Aşkale'ye gönderilmemeleri demekti. Ayrıca, banka görevlileri, kredi istemlerini karşılamak için olağanüstü bir çalışma içine girmişlerdi:

"Bu dönemde İstanbul şubesi sabah 6.30'da çalışmaya başlıyor ve mesai çoğu kez gece yarılarına kadar sürüyordu. Bu uygulama sırasında talim ve manevra için askere çağrılmış banka personelinden İstanbul çevresinde bulunanların işlemlere yardımcı olmak için kendiliklerinden bankaya gelerek çalışmalara yardımcı olduklarını..... görüyoruz. Varlık Vergisi kredi uygulaması sırasında İstanbul şubesine tanınan limitlerin üzerindeki kredi talepleri için genel merkezden onay alma zorunluluğu bulunuyordu. İşlemleri hızlı gerçekleştirebilmek amacıyla bu dönemde istisnaî telefonla kredi taleplerinin yapılabilmesine izin verilmiş ve bankanın yönetim organlarının da tam bir seferberlik havası içerisinde bulunmaları gerekmiştir."[252]

Sonuçta, uygulama önce yumuşatıldı, sonra da 17 Eylül 1943'te kabul edilen 4501 sayılı ve Varlık Vergisi Kanununa Ek Kanun ile[253] vergi kaldırıldı, vergilerini ödeyemeyecek durumda olanların vergilerinin silinmesi için Maliye Bakanı yetkili kılındı.[254]

---

[251] MURAT GÜVENÇ-OĞUZ IŞIK: **Emlâk Bankası, 1926-1998;** Emlâk Bankası yyn., İstanbul, 1999,s.13-14.

[252] A.y., s. 14.

[253] R.G., 21 Eylül 1943, sayı 5513.

[254] Varlık Vergisi'nin parasal sonuçları bakımından Şükrü Saraçoğlu, 2.kez hükümeti kurmakla görevlendirildiğinde hükümet programında şu bilgiyi vermiştir: *"Bu vergi bugüne kadar Hazineye 225 milyon verdi. Bu vergi sayesinde ufuktaki bulutlar dağıldı. Bu vergi sayesinde maliyemiz genişledi. Hesapsız ve zararlı sarf olunan birçok para, yerinde olarak, pazardan çıkarıldı. Emisyon miktarı arttırılmadı. Hattâ bu miktar 767 milyondan 720 milyona düştüğü gibi Merkez Bankamız, mühim kısmı son aylarda olmak üzere 35 ton da altın aldı. Bununla Merkez Bankasındaki altınlar bildiğiniz altınlarla 15*

Varlık Vergisi'nin konumuz açısından ilerde doğuracağı sonuçlar üzerinde ayrıca durulacaktır.[255/256]

Kesim 8

BASIN

II. Dünya Savaşı yılları boyunca Millî Şef dönemine damgasını basan bir başka olgu da, basının durumuydu. Gerçi bu dönemde de basın özgürlüğünün sınırlarını önceki yasal düzenlemeler çiziyordu ama ayrıca basının Millî Şef'in verdiği buyruklar ve *"ders"*ler doğrultusunda davranması gerekmişti. Öte yandan, savaş nedeniyle, önceki yasal düzenleme ile yetinilmemiş ve basına yeni kısıtlamalar getirilmişti.

"Ders" konusunda, 1939 yılının Temmuz ayında yapılan Basın Birliği Kongresi'nde İçişleri Bakanı **Faik Öztrak**'ın söyledikleri yeterince aydınlatıcı bulunuyor:

---

milyona varmıştır. Dikkatinizi celbederim. Banka bunlardan maada son birkaç ay içinde 12 milyon İngiliz lirası biriktirdi. Böylece Türk parası hiçbir zaman bu kadar sağlam olmadı ve böylece paramız çok memlekette gıpta uyandıracak bir duruma yükseldi." (İSMAİL ARAR: **Hükümet Programları.....**; s. 155.)

[255] Yukarıda adını andığım **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi** adlı kitabımdaki Varlık Vergisi ile ilgili değerlendirmelerimi buradaki saptamalarım çerçevesinde düzeltirim.

[256] **Salkın Hanımın Taneleri** kitabı üzerine çıkan tartışmalar ve genel olarak Varlık Vergisi doğru ve gerçekçi değerlendirmeler için örneğin bkz: ÖZTİN AKGÜÇ: **"Varlık Vergisi"**; Cumhuriyet, 23 Aralık 2001; NECATİ DOĞRU: **"Salkım Hanım: Tersine Tarih!"**; Cumhuriyet, 10 Kasım 2001; BAHİR M.ERÜRETEN: **"Varlık Vergisi Sömürüsü"**; Cumhuriyet, 3 Aralık 2001; Prof. Dr. ALPASLAN IŞIKLI: **"Birilerinin Senaryosu Üzerine"**; Cumhuriyet, 9 Aralık 2001; SÜMER KÜRŞAD: **"Medyadaki Varlık Vergisi Şarlatanlığı"**; Yeni Hayat, Mart 2000.

"Milletin gözbebeği olan Millî Şefimiz ve Reisicumhurumuz İsmet İnönü'nün her vesile ile matbuat ve onun hürriyeti hakkında bize ne güzel dersler verdiğini hepiniz bilirsiniz. Matbuatın esas prensipleri demek olan bu işaretlere uymak hepimiz için millî ve vatanî vazife olduğunu hatırlatmak benim için borçtur."[257]

Anımsatmak yerinde olacaktır ki, bu tarihte savaş daha henüz çıkmamıştı. Başka bir deyişle de, İçişleri Bakanı'nın bu sözlerini savaş koşullarının gerektirdiği bir anlayış olarak düşünmemek gerekiyor.

Yasal değişikliğe gelince, 1881 sayılı ve basınla ilgili yasada 24 Nisan 1940 günü T.B.M.M.'nde görüşülerek kabul edilen değişiklik sonucunda yasanın 30.maddesi şu biçimi alacaktı:

"Millî duyguları inciten ya da bu amaçla millî tarihi yanlış gösteren yazıları yayımlayanlar elli liradan beş yüz liraya kadar cezalandırılır. Türk Ceza Kanunu'nun 156.maddesinin açıklığı dışında kendilerine verilen görevin yapılmasından ötürü Büyük Millet Meclisi üyesinden, Bakanlar Kurulu'ndan ve resmî kurullarla devlet memurlarından biri ya da birkaçı hakkında isim ve madde gösterilmeyerek belirsiz ve kötü sanı doğuracak nitelikte saldırgan yazı ve resimlerle Büyük Millet Meclisi'nin ve Bakanlar Kurulu'nun ve resmî kurullarla devlet memurlarının tümünün ya da bir bölümünün şeref ve haysiyeti ihlâl olunursa üç aydan altı aya kadar hapis ve yüz liradan eksik olmamak üzere ağır para cezası hükmolunur."

*"Millî tarihi yanlış göstermek"*in tarih alanında bilim özgürlüğünü ortadan kaldırmak demek olması bir yana, üzerinde asıl durulması gereken değişiklik *"Türk Ceza Kanunu'nun açıklığı dışında kalan"* tanımlamasaydı. Çünkü, Türk Ceza Ka-

---

[257] Akşam, 11 Temmuz 1939.

nunu'nun suç olarak görmediği yazılar da bundan böyle cezalandırılacaktı..

Bundan başka, yasanın 35.maddesinde yapılan değişiklik sonucunda da bu maddenin (g) bendi şöyle olmuştu:

"Memleketin güvenliği ile ilgili maddeler hakkında yapılmakta olan soruşturmalardan ve yine devlet güvenliği bakımından alınan tedbirlerden söz eden yazılar yasaktır."

Öte yandan, savaş başladıktan sonra 21 Eylül 1939'da kurulan "Başvekâlet Matbuat Bürosu" hükümetin siyasasının basında anlatımını bulması için önemli bir işlev üstlenmişti. **Server İskit**, bu işlevi şu sözlerle belirtir:

"Başvekilin matbuatla daha yakından ve bilâvasıta temasını temin ediyor ve harbin fevkalâde zamanlarında matbuatla görüşerek onlarla hükümet arasında sıkı bir rabıta tesis ediyordu."[258]

Bu kuruluş, 2837 sayılı ve 22 Mayıs 1940 günlü yasayla "Başvekâlet Umum Müdürlüğü"ne dönüştürüldü. Bu yasanın Genel Müdürlüğü'nün görevlerini düzenleyen 4.maddesinin (b) bendine göre ülkenin iç ve dış siyasası üzerinde kamuoyunu aydınlatmak ve gerektiğinde bu amaçla yayın yapmak ve yaptırmak da öngörülüyor; aynı maddenin (d) bendinde de basının ülke gereksinmelerine uygun yayın yapmasını sağlamak bu görevler arasında sayılıyordu.[259]

16 Temmuz 1943'te kabul edilen[260] 4475 sayılı "Basın Ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilât, Vazife Ve Memurları Hakkında Kanun"un 1.maddesinin 2.bendinde hükümetin izlediği siyasanın doğru olarak yansıtmak; 4.bendinde ulusal çıkarlara aykırı yayınları incelemek ve denetlemek, Genel Müdürlüğün göreceği işler olarak belirtiliyordu.[261]

---

[258] S.İSKİT: **.....Matbuat.....**; s.312.

[259] Yasanın tam metni ve açıklaması için bkz. S.İSKİT: **.....Matbuat.....**; s.314-329.

[260] R.G. ile ilanı: 22 Temmuz 1943.

[261] Yasanın metni ve açıklaması için bkz. aynı yerde, s.335-355.

Bunlar, kendi başlarına bile basın özgürlüğünün nasıl ortadan kaldırılmış olduğunu belirleyen yasa maddeleriydi; ancak savaş koşulları içinde doğal da karşılanabilirdi. Önemli olan ise uygulamanın nasıl olduğu idi. **Nadir Nadi**, o günleri yaşamış bir gazeteci olarak bu konuda şöyle der:

"Millî Şef'e, hükümete ve CHP'ye dil uzatmak yasaktı. Hükümetin genel tutumu hiçbir şekilde tenkit edilemezdi."[262] *"Her gün (Oh, ne iyi ediyorsunuz, bundan iyisi can sağlığı!) diye alkış tutacaksın. Baştaki sağa saparsa sen bir adım arkadan sağa, sola saparsa sen yine bir adım arkadan sola. O yerinde durursa sen de olduğun yerde mıhlanacaksın; yürürse yürüyeceksin, hep arkadan..."* [263/264]

Basın Ve Yayın Umum Müdürlüğü'nün görevini nasıl yerine getirdiğine ilişkin 2 örnek görelim[265]

"Türkiye'de vazife gören kordiplomatiğe mensup memurların içerde ve dışardaki temas ve seyahatlerine dair Anadolu Ajansı'nın vereceği haberler dışında yeni bir iş'ara [bildirime] **kadar neşriyat yapılmamasını tekrar rica ederim. 10.5.1944**

Basın Yayın Umum Müdür Vekili
İzzettin Nişbay"

İç Yayın 6906-4345

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul olunan ölüm cezaları bazan gazetelerimiz tarafından mahkûmun sarih hüviyeti ve mahalli de zikredilerek neşrolunmaktadır.

---

[262] NADİR NADİ: **Perde.....**: s. 22.
[263] A.y., s.110.
[264] Burada, yukarıda "Turancılık" ile ilgili kesimde Metin Toker'in basına ilişkin saptamasını da anımsatmak gerekiyor.
[265] ALPAY KABACALI: **Türk Basınında Demokrasi**; 2.basım, K.B. yyn., Ankara, 1999, s.160-161.

Mevzuubahis cezaların infazdan evvel neşri Adliye Vekâleti'nce uygun görülmemektedir.

Keyfiyeti nazarı dikkatlerine arz eder, saygılarımı sunarım.14.6.1944

Umum Müdür
Selim Sarper

Cemil Koçak'ın belirttiği üzere basın üzerinde üç ayrı koldan denetim vardı. Önce, şimdi değinilen Matbuat Kanunu aracılığı ile basın yönlendiriliyor, istenmeyen yazı ve haberlerin yayınlanması engelleniyor ya da istenilenlerin yazılması sağlanıyordu. İkinci olarak, 20 Kasım 1940'da başta İstanbul olmak üzere 7 ilde ilân edilen Sıkıyönetim geliyordu. Üçüncüsü de, gazete sahiplerinin ya da yazarlarının birçoğu C.H.P.'li idiler (büyük bölümü milletvekili olmak üzere) ve 1939 C.H.P. Nizamnâmesi'nin 160.maddesi ise şöyleydi: **"Sahibi partili olan gazete ve mecmuaların yazıları ile parti âzalarının neşriyatı parti prensipleri bakımından göz önünde tutulur. Partili gazeteciler, mecmua sahipleri ve muharrirlerle bu yolda görüş birliğine yarayacak temas ve toplantılar yaparlar. Partililer sermayesiyle alâkalı ve idaresinde müessir bulundukları gazete, mecmua ve matbualarda parti program ve nizamnâmesine, iç ve dış siyasetin ana hatlarıyla, yüksek devlet menfaatlerine aykırı düşen yazılar neşrettiremezler."**[266/267]

---

[266] CEMİL KOÇAK: **"İkinci Dünya Savaşı Ve Türk Basını"**; Tarih Ve Toplum, C. VI, 1986, s.286-287.

[267] Dönemin önde gelen gazetecilerini bir arada gösteren ve Ziyad Ebüzziya'nın 1 Mart 1944'te karikatürist Orhan Ural'a yaptırdığı 12 kartpostaldan oluşan yayın için bkz. ÜMİT BAYAZOĞLU: **"1944 Gazeteciler Albumü – Resmî Basının Resmi"**; Ekonomik Panaroma, 21-28 Mart 1993, s.58-63.

Bu arada bir de bir Sıkıyönetim kararı örneğini aktaralım:

Üniversite Takebe Birliği'nin bugün (30.3.1944) toplanan kongresi hakkında birliğin tebligatından başka neşriyat yapılmaması lâzımdır.

Örfi İdare Komutanı
Korgenerel Sabit Noyan[268]

Anımsatmak yerinde olur ki, yayın yaşamının merkezi İstanbul'du ve bu kent de sıkıyönetim altındaydı.

Ele aldığımız dönemde basında kapatma kararları için **Alpay Kabacalı** şu dökümü yapmış bulunuyor [269]

	Toplam kapanma Süresi	Kapatma sayısı	Kapatan makam
Cumhuriyet	5 ay 9 gün	5	3 kez hükümet 2 kez sıkıyönetim
Tan	2 ay 13 gün (12.8.1944'ten itibaren süresiz kapandı)	7	4 kez hükümet 3 kez sıkıyönetim
Vatan	7.5 ay 9 gün (30.9.1944'den itibaren süresiz kapandı)	9	5 kez hükümet 4 kez sıkıyönetim
Tasviri Efkâr	3 ay (30.9.1944'ten itibaren süresiz kapandı)	8	4 kez hükümet 4 kez sıkıyönetim

[268] A.KABACALI: **Türk Basınında.....**; s.160.
[269] ALPAY KABACALI: **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**; Gazeteciler Cemiyeti yyn., İstanbul, 1990, s.143.

Vakit	12 gün	2	1 kez hükümet 1 kez sıkıyönetim
Yeni Sabah	6 gün	3	1 kez hükümet 2 kez sıkıyönetim
Akbaba	47 gün	4	1 kez hükümet 3 kez sıkıyönetim
Son Posta	11 gün	4	4 kez hükümet
Haber	10 gün	2	2 kez sıkıyönetim

Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, kapatan makamın emriyle süre bitmeden de yayına başlama olanağı tanınmaktaydı.

Savaş koşulları nedeniyle bu durumun belli bir ölçüde olağan karşılanması gerektiği düşünülebilir. Ne ki, görüleceği üzere, savaşın bitmesine karşın sıkıyönetimin iki yıl daha sürdürülmüş olması ve bu süre boyunca da aynı uygulamaların olması bu görüşün pek de kabul edilebilir olmadığını gösterse gerektir. Kaldı ki, **Rıfat Ilgaz** için 10 Ağustos 1944'te verilen bir mahkûmiyet kararının gerekçesinde yer alan kısa bölüm savaş koşullarının gerektirdiği zorunluluklar dışında da yazarlara baskı uygulandığını, yazdıkları salt "hoşa gitmediği" için yazarların cezalandırıldığını kanıtlayacak niteliktedir. İstanbul 1 no.lu Sıkıyönetim Mahkemesi'nin **Rıfat Ilgaz**'ın *Sınıf* adlı şiir kitabı için verdiği karar bazı bölümler şöyle:[270]

1-*Çocuklarım* başlıklı şiirde:

Tahsil çağındaki çocukların yoksul ve aç olduklarını, temin-i maişet [geçimini sağlamak] **için hariçte çalışarak mektebe gelmediklerini, mamafih** [bununla birlikte], **bu aç-**

---

[270] Örfî İdare Komutanlığı İstanbul 1 no.lu Örfî İdare Mahkemesi E.515, K.512 sayılı ve 10 Ağustos 1944 günlü Esbab-ı Mucibeli Hüküm.

ların gözü tok, kendilerine değil, diğerlerine acıyarak ve fisebillah [hiçbir karşılık beklemeden] yardım edecek kadar diğerkâm [başkalarını düşünen], feragat sahibi insanlar olduğu mânası çıkıyor ve bu arada (Orta Asya'dan konuştuk laf kıtlığında) demek suretiyle milliyetçilere taş attığı;

1- *Remzi* başlıklı parçasında ise:

Bir fakir talebenin perişan halini tasvir ediyor (ne var bunda sıkılacak, utanmak bize düşer) demek suretiyle cemiyetimize tarizde [taşlamada] bulunduğu, çocuk dersini bilmiyor fakat her şeyin piyasasını ve karaborsasını bildiğini ve bunun kendisine yeter olduğunu söylüyor (bilmediğin şahsî zamirler olsun) demekle cemiyetimizin içyüzüne tarizde bulunduğu.....

Böyle başlayan gerekçeli kararda sırası ile Rıfat Ilgaz'ın *Sınıf* adlı şiir kitabındaki 19 şiir tek tek ele alınarak irdelenmiş ve aynı anlayışla yorumlanmış bulunuyor. Bu tutum ve anlayışa karardan bir örnek daha sunalım:

7- *Ne Diyebilirsin* başlıklı yazıda:

Fakir bir işçinin akşam işten çıktıktan sonraki hayatını anlatıyor, geç vakit herkes nafaka peşinde koştuğundan konuşacak bir ahbap bulamıyor, parası olmadığı için bir meyhaneye gidemiyor. Kahvede halis kahve bulmadığı için içemiyor, gazete okumak istiyor tekaütlerin [emeklilerin] elinden alamıyor, radyoda ajans dinlemek istiyor sarhoşlar mani oluyor, parası olmadığı için bir şeye muvaffak olamıyor, belâya girmemek için akşam erkenden evinin yolunu tutuyor. Hulâsa bir fakir işçinin umuma mahsus her şeyden de mahrum ve mahcur ve herkesin tahakkümüne katlanmak zorunda olduğunu belirttiği.....

İşin daha da çarpıcı yanı, mahkemece atanan bilirkişinin bu şiirlerde bir suç öğesi bulunmadığını belirtmiş olmasına karşın, mahkemenin *hükümet öyle istiyor* diye mahkûmiyet kararı

vermiş olmasıydı. Gerçekten de, kararın sonunda denilmekteydi ki:

"Vukuf ehli [bilirkişi] **bu kitap hakkında komünistlik propagandası yapmadığını bildirmişse de..... daha evvel hükümet tarafından bu kitabın muhteviyatı** [içeriği] **muzır görülüp hayet-i vekile** [Bakanlar Kurulu] **kararı ile toplatılmış olduğuna göre hükümetçe bu kitabın başka ve mütehassıs heyetlerde tetkik ettirilmiş olduğuna ve propaganda mahiyetinde görülmüş olduğuna şüphe yoktur."**

Öte yandan, şunu da belirtmeden geçmemek gerekir ki, 19 Temmuz 1939 tarihine kadar yürürlükte olan 9 Haziran 1932 günlü **Sinema Filmlerinin Kontroluna Ait Talimatnâme**[271] ile sinema filmleri sansürü için dört ölçüt bulunuyordu. Bunlar; dinsel propaganda yapmak, askerliğe karşı olmak, genel ahlâk ve kamu düzenini olumsuz etkilemek, Türkiye'ye karşı iftira niteliğinde olmaktı. Ancak, bu kere 19 Temmuz 1939'da 2/11551 sayılı kararnâme ile yürürlüğe konulan **Filmlerin Ve Film Senaryolarının Kontrolüne Dair Nizamnâme** ile ek bazı sansür ölçütleri daha getirildi. Bu tüzüğün 7.maddesine göre; artık rejime karşı olmak ve ideolojiyi savunmak, ülkenin güvenliğine zararlı bulunmak da sansür kapsamına alındı.[272]

---

[271] R.G., 19 Temmuz 1932.
[272] R.G., 31 Temmuz 1939.

BÖLÜM 2

DOĞUŞTAN ÖZÜRLÜ ÇOK PARTİLİ REJİM

Kesim 1

ÇOK PARTİLİ DÜZENE GEÇİŞTE DIŞ SİYASAL NEDENLER

I

Yeni bir dönem başlarken...

1945 yılma gelindiğinde II.Dünya Savaşı'nın sonucu kesin olarak belli olmuş ve *Bölüm 1*'de belirtilen koşullar altında önce T.B.M.M.'nin 2 ağustos 1944 gün ve 1430 sayılı Meclis Kararı ile Almanya ile ekonomik ve ticarî ilişkilerin kesilmesi öngörülmüş, arkasından da Türkiye de 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilân etmişti. Ne var ki, Türkiye'yi II.Dünya Savaşı'nın kan ve ateşinden uzak tutmuş olan **İsmet İnönü** iktidarını bu kere daha güç günler bekliyordu. Savaş boyunca izlenen dış siyasa "Müttefikler"in tepkisine yol açmış, üstelik, artık dış ilişkilerde denge siyasası izlemek olanağı da kalmamıştı. Savaşı yengi ile bitirenlerin diktatörlükleri lânetledikleri, yeryüzündeki tüm diktatörlüklere son verecekleri yineleyip durdukları ve demokrasi şarkıları söyledikleri bir ortamda, Millî Şef, düpedüz bir diktatördü ve ülkede de demokrasiden eser yoktu!...

Bu çerçevede, A.B.D. **İktisadî Harp Dairesi**, Türkiye'ye *"dost olmayan ülke"* statüsü tanınmasını isterken,[273] **Ahmet Emin Yalman**'ın belirttiğine göre, hükümetin basına uyguladığı kısıtlamaları eleştiren ve buna karşı çıktığı için *Life* dergisinin kendisinin bir fotoğrafını da yayınlayarak *"demokratik Türk gazetecisi"* olarak tanıttığını bildiriyor,[274] bu arada, İngiliz B.B.C. radyosunda Türkiye'yi bu açılardan eleştiren bir dizi programın yayınına başlanıyordu.[275] Türkiye karşıtı bu hava öylesine güçlüydü ki, Türkiye'de çok partili düzene geçildikten sonra bile, 1947'de Amerikan Kongresi komisyonlarında, Temsilciler Meclisi'nde ve Senato'da Truman Doktrini'ne Türkiye açısından yöneltilmiş olan eleştiriler sırasmda Türkiye'ye yapılacak yardımın muhalefetin ezilmesi için kullanılacağı, ülkenin insan hak ve özgürlüklerini tanımayan otokratik yönetimini güçlendireceği, Türkiye savaşta Naziler'e yakınlık göstermiş olduğu ve bu nedenle de böyle bir yardımın Birleşmiş Milletler ülküsüne aykırı düşeceği, yardımın ancak Türkiye tam anlamı ile demokratikleşince yapılabileceği öne sürülecektir.[276] Şu duruma göre; **Millî Şef İnönü**, Türkiye'nin kurulmakta olan yeni dünya düzeninden dışlanmasını istemiyorsa, dahası, varlığını sürdürmesi için, demokratik bir düzene geçmek zorundaydı. Salt bu açıdan bakıldığında bile, ülkemizde çok partili düzene geçilmesinde dış etkinin önemini yadsımak olanaksızdır. Öte yandan, **Von Papen**'in açıkladığına göre; daha 1944 yılında, Alman casusu **Cicero**'nun ele geçirdiği belgelerde, Türkiye'nin savaşa girmemek için direnmesi karşısında, Müttefikler, Türkiye ile ilişkilerini tümüyle kesmeyi kararlaştırmış bulunuyorlardı.[277]

---

[273] AHMET EMİN YALMAN: **Yakın Tarihte...**; C.III, s. 333.
[274] A.y., s. 277.
[275] F.ERGİN: **İkinci.....**; s.395.
[276] A.H.ÜLMAN: **....Türk-Amerikan....**; s.103-104.
[277] F.VON PAPEN: s.514.

Ne var ki, gelişmeler bu kadarla kalsa idi, dış etkinin öneminin altını böylece çizmekle birlikte, ülke içindeki birikimin de, bir rejim değişikliğini gerektirmesi bakımından, en az dış etki ölçüsünde olduğunu söyleyebilirdik. Ancak, bu duruma bir de Türkiye'nin S.S.C.B. karşısındaki yalnızlığı ve bu devletin isteklerine karşı koyabilmek için İngiltere'nin ve Amerika'nın yardımına gereksinme duyulması zorunluluğu ortaya çıkacaktır. Oysa, önceki bölümde belirtilen nedenlerle bu iki devlet de, Türkiye'yi S.S.C.B. karşısında kendi yazgısı ile başbaşa bırakmış ve hattâ Sovyetler'den yana bir tutum içine girmiş bulunuyorlardı. S.S.C.B.'ne karşı bu iki ülkenin de desteğinin sağlanması kaçınılmazdı. *Ancak, bu destek nasıl sağlanacaktı?* İşte, bu soruya o tarihte bulunan çözüm, günümüze değin süregelen olumsuzlukların başlıca nedeni olacaktır.

İçte ise incelediğimiz uygulamalar ve gelişmeler halkın hoşnutsuzluğunu en uç çizgiye getirmiş, sınıfsal denge değişmiş, başka bir deyişle de vurgunlarla, devletçe kayırmalarla palazlanan ticaret burjuvazisi ve aracılar ekonomik ve siyasal güç durumuna gelmiş bulunuyordu. Millî Korunma Kanunu, karaborsacılığı önleyememişti. Önleyemediği gibi, yasanın hedefi olan kesimlerin tepkilerine neden olmuştu. Ama asıl Toprak Mahsülleri Vergisi, büyük çoğunluğu köylü ve tarımcı olan halkın ezilmesiyle sonuçlanmıştı. Hele verginin belirlenmesinde uygulanan yöntem, köylünün bu açıdan da tepkisini doğurmakta gecikmeyecekti. Çünkü, bir araziden ne kadar ürün yetişebileceğini memurlar önceden belirliyorlardı. Kimi zaman bu belirleme nesnel ölçülere dayanmıyor, kimi zaman devlete fazla gelir sağlama amacıyla gerçek miktarın çok üstünde gösteriliyor ve üretici buna göre vergisini ödemek zorunda bırakılıyordu. Ayrıca, önceden belirlenen miktar kuraklık gibi nedenlerle elde edilemezse de vergi yine o miktar üzerinden isteniyordu. Buna, memurlarm rüşvet alarak miktarı az gösterme gibi yolsuzlukları da eklenmiş

bulunuyordu.[278] Kaldı ki, açlıktan ölenlerin olduğu bir dönemde, toplanan ürününün depolanacağı yeterli yer bulunmadığı için bunların bir bölümü halkın gözü önünde yitip gidiyordu.[279] Dr.Saydam'dan sonra başbakan olan Saraçoğlu'nun, devlet memurlarına düşük fiyatla yiyecek ve giyecek maddeleri dağıtması ise, halk arasında ayırım yapılması olarak görüldü. Fahri Giritlioğlu'nun deyişiyle, *"Halkın memur sınıfına garez beslemesine yol açtı. Hoşnutsuzlukları doğurdu, Hükümet, halkın ihtiyaçlarını düşünen bir hükümet olarak değil, memurunu koruyan bir hükümet olarak kabul edildi. Saraçoğlu'nun bu tarzdaki politikası, Cumhuriyet Halk Partisi'nin o tarihte büyük yaralar almasına sebep olmuştur."*[280] Öte yandan devlet memurları, iktidarın buyruğunda oldukları için, onların her türlü davranışları C.H.P.'ne mal edilmekteydi. İleride görüleceği üzere, başta Adnan Menderes olmak üzere D.P.'liler, C.H.P.'ni yıpratmak için memur zulmüne son vereceklerini öne sürerek propaganda yapacaklardır.[281]

Varlık Vergisi ise, daha önce değinildiği gibi, varlıklı kesimin, ki büyük çoğunluğu savaş zengini idi, iktidara tüm güvenini yitirmesi ile sonuçlanmıştı.

---

[278] F.GİRİTLİOĞLU: C.I, s.144.
[279] A.y., s.145.
[280] A.y., s.154.
[281] Fahri Giritlioğlu, ayrıca şu durumun da altını çizmektedir: *"Saraçoğlu, harb yıllarının vurguncuları ile de, mücadele edemedi. Bu münasebetle çıkartılan kanunlar bir türlü işletilemedi. Fevkalâde Hallerde Mal İktisabına Dair Olan Kanun hükümleri, hükümete geniş yetki tanımıştı. Gayrimeşru servet edinen memurların bu kanuna göre takip edilmeleri kabildi. Lâkin: Adliye arşivlerinde, bu kanundan mahkûm edilen tek kimseye rastlanamaz. Bilhassa halka vesikayla tevzi edilen gaz gibi, Sümerbank mamûlâtı gibi, yiyeceklik hububat gibi maddelerde, bütün memlekete şamil yolsuzluklar olmuştur. Halkın ıstırabı ile birinci derecede ilgili bulunan bütün bu yolsuzluklar karşısında, hükümet, radikal tedbirler almak çarelerini bir türlü bulamamıştır."* (A.y., s.154.)

Öte yandan, belirtilen nedenlerle, hem sağcı ve hem de solcu çevreler ile C.H.P. arasmdaki tüm köprüler atılmıştı.

Ne var ki, önceleri göstermelik olan ama giderek ciddiyet kazanan ve sonunda da C.H.P.'nin iktidardan düşmesine neden olacak olan "**çok partili**" düzen bu iç birikim nedeniyle varlık kazanamayacaktır. Çok partili ve *sözüm ona* "**demokratik**" düzene geçilmesinin nedeni dış siyasal koşullardı. Yeni türedi sınıf ise, bu durumdan sonuna değin yararlanacaktı. Başka bir deyişle, uluslararası koşulların C.H.P.'ni "demokratikleşme"ye zorlaması, bu sınıf için koruyucu bir kalkan olacak, hattâ bunu iktidara karşı bir "şantaj" olarak kullanacaktır. Nüfusun yüzde 80'inini oluşturan köylü kitlesine gelince, onlar, toprak reformuna karşı çıkan, kendilerini topraksız bırakmayı sürdürmek için parti kuran, kapılarında ırgat olarak sürünmelerini isteyen D.P.'ye oy vermeyi *"demokrasi"* sanıyorlardı!...

II

Sovyet tehdidi karşısında yalnız bırakılan İnönü'nün bulduğu çare: DEMOKRASİ

Önce gelişmelere bakalım.

S.S.C.B., 1925 tarihli **Türk-Sovyet Tarafsızlık Ve Saldırmazlık Antlaşması'nı** 19 Mart 1945'de *feshettiğini* bildirdi. Bu durumun ortaya çıkardığı gerginlik sürerken S.S.C.B. bu kere 7 Haziran 1945 günlü bir nota ile doğu sınırımızda kendi yararlarına bazı düzenlemeler yapılmasını, Boğazlar'da kendisine üs verilmesini ve buranın iki devletçe ortaklaşa savunulmasını, Montreux Sözleşmesi'nin ikili bir antlaşma yapılarak değiştirilmesini istedi. Türkiye, bu önerileri geri çevirdi, ancak S.S.C.B., 7 Ağustos 1946 ve 25 Eylül 1946'da iki nota daha vererek bu isteğini yeniledi. Bu arada, ilerde ele alacağımız ve İstanbul'da başta *Tan* olmak üzere bazı gazete ve dergi bürolarıyla birlikte bir Sovyet vatandaşına ait bir

kitabevinin de bazı guruplarca yıkılıp dağıtılması, Türk-Sovyet ilişkilerini daha da gerginleştiren bir başka olay oldu. Bu olay üzerine de S.S.C.B., Türkiye'ye bir protesto notası verdi. Bunlara ek olarak, S.S.C.B., Türkiye üzerinde yoğun bir propaganda baskı kampanyasına girişti. Doğu sınırlarımıza asker kaydırdı.[282] Sovyet *İzvestia* gazetesinde 21 Mart 1945'de yayınlanan başyazıda, Türk-Sovyet Antlaşması'nın feshedilmesinin gerekçeleri şöyle açıklanıyordu: Antlaşma yirmi yıl önceki koşullara göre yapılmıştır. O günkü durumun tersine, bugün S.S.C.B., İngiltere ile siyasal işbirliği içindedir. S.S.C.B.'nin o zaman A.B.D. ile hiçbir ilişkisi yoktu. Şimdiyse savaş ittifakı içinde ve uluslararası durumun yeniden düzenlenmesinde birliktedirler. Kaldı ki, savaş boyunca Türk-Sovyet ilişkileri doyurucu olmamıştır.[283] Gerçekte, S.S.C.B.'nin, bu isteklerini öne sürmeden önce A.B.D.'nin ve İngiltere'nin Türkiye'ye karşı besledikleri olumsuz düşünce ve duyguları değerlendirmiş bulunduğu belirtilmelidir. Örneğin, Churchill'in Roosevelt'e yolladığı 22 Ekim 1944 günlü telgrafta şöyle denilmekteydi:

"U.J. [Stalin] Montreux Sözleşmesi'nin Boğazlar'dan Sovyet gemilerinin serbestçe geçmesini temin edecek şekilde tadilini [değiştirilmesini] istiyor. Prensip olarak itiraz etmedik. Japonya bu sözleşmeyi imzalayan taraflardan biri olduğu ve İnönü de geçen Aralık'ta fırsatı kaçırdığı için

---

[282] II.Dünya Savaşı sırasındaki Türk-Sovyet ilişkileri için örneğin bkz. BASKIN ORAN: **"Türkiye'nin Kuzey'deki Büyük Komşu Sorunu Nedir? – Türk-Sovyet İlişkileri: 1939-1970"**; A.Ü.S.B.F. Dergisi, C. XXV, Mart 1970, sayı 1; Savaş öncesi ve savaşın hemen başlangıcındaki durum için de bkz. RIFKI SAİM BURÇAK: **Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri, 1891-1941**; İstanbul, 1946; SSCB notaları için bkz: FERİDUN CEMAL ERKİN: **Türk-Sovyet İlişkileri Ve Boğazlar Meselesi**; Ankara, 1968.

[283] Ayın Tarihi, Mart 1945, sayı 136, s. 56.

[Kahire Konferansı'na karşın Türkiye'nin savaşa girmemesi] **bir tadil elzem** [vaz geçilmez] **görülüyor. Tekliflerin hazırlanmasını Sovyetler Birliği'ne bıraktık.** [Stalin] **bunların mutedil olacağını söyledi."**[284]

Öte yandan, Potsdam Konferansı'nın 23 Temmuz 1945'te yapılan 7.oturumunda **Truman** ve **Churchill,** Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi konusunda anlaşmış bulunuyorlardı.[285] 24 Temmuz 1945 gününde yapılan 8. oturumda ise **Truman**'ın, *"Uluslararası denetimi önerirken Boğazlar'ın kimsenin elinde olmayacağını söylemek istedik. Bu konudaki tutumumuzun doğru olduğuna Türkiye'yi inandırmaya çalışacağız."* dediğini görüyoruz.[286] Konferans sonunda yayınlanan Protokol'de de **"Karadeniz Boğazları"** başlıklı XVI.bölümde de, **"Üç Hükümet, bugünkü koşulları karşılamaması nedeniyle Montreux'de yapılan sözleşmenin değiştirilmesi gereğini tanımış bulunmaktadır. Bu konuda, Türkiye hükümeti ile her üç hükümet arasında görüşmeler yapılmasına karar verilmiştir."** deniliyordu.[287]

Sovyetler'in 19 Mart 1945 günlü notayla Türkiye'den toprak istemeleri karşısında da A.B.D.'nin tutumunun ne olduğu Truman'ın anılarında açıkça ortaya konulmuş bulunuyor. Truman demektedir ki:

"Toprak verme sorununun Türk ve Ruslar'ın kendi başlarına oturup çözmeleri gereken bir sorun olduğunu söyledim." [288]

Görülüyor ki, Türkiye'nin topraklarından bazı bölgelerin S.S.C.B.'ne geçmesi o günlerde A.B.D.'ni ilgilendiren bir

---

[284] A.H.ÜLMAN: **.....Türk-Amerikan.....;** s.45.
[285] **Konferanslar.....;** s.244-247.
[286] A.y., s.269.
[287] A.y., s.381.
[288] HARRY S. TRUMAN: **Memoirs, Years of Decisions;** Doubleday, New Jersey, C.I, 1955, s.415-416 (B.ORAN: s.57'den).

konu değildi.[289] Bu arada anımsatmak yerinde olacaktır ki, o dönemde S.S.C.B., Orta Avrupa'da ve Balkanlar'da kendisine bağlı bir devletler kuşağı oluşturmaktaydı ve Batılılar buna engel de olamamışlardı. Öte yandan, 1944'ten başlayarak İngiliz basınında Türkiye'ye karşı neredeyse bir kampanya başlamış bulunuyordu. Hattâ İngiliz *Sunday Times* gazetesi 26 Mart 1945 günlü sayısında, *"1925 Türk-Rus Antlaşması'nın Ruslar tarafından feshi, Sovyet hükümetinin sadece komşu hükümetlerin sempatisini temin etmek değil, fakat aynı zamanda Rusya'nın kendi geniş topraklarını çevreleyen bu hükümetlere güvenebilmesini sağlamak hususundaki programına dahil görülmektedir."*[290] demekteydi. Üstelik, bu arada İngiltere'de İşçi Partisi seçimleri kazanmış ve yeni hükümeti 27 Temmuz 1945'te kurmuştu. O yılların İşçi Partisi solcu bir partiydi ve yeni hükümetin bu nedenle de *Muhafazakâr* Churchill hükümetinden daha çok Sovyet yanlısı bir siyasa izleyeceği düşünülüyordu. Gerçekten de İşçi Partisi'nin yayın organı olan *Daily Herald* gazetesi, daha 24 Mart 1945 günlü sayısında ***"Beklenmedik Türk-Rus Olayı"*** başlıklı yazısında şöyle demiş bulunuyordu:

"Molotof, Türkiye ile 1925 Aralığında imzalanan dostluk ve tarafsızlık antlaşmasına Sovyet hükümetinin son vermek hususundaki niyetini haklı göstermek üzere iyi sebepler ileri sürmüştür. İki memleket 1921'de, aralarındaki münasebetlerin yarı hasmane olarak vasıflandırılabileceği bir zamanda, birbirlerine yaklaşmışlar ve antlaşmayı da 1925'de İngiltere hükümeti Rusya ile münasebetini kestiği ve Musul meselesinde Türkiye ile had bir ihtilaf halinde bulunduğu sırada imzalamışlardı."[291]

Bütün bu olumsuzluklara bir de, savaşın bitmesine karşın, Sovyet tehdidi nedeniyle silâh altına aldığı asker sayı-

---

[289] B.ORAN: s.57.
[290] Aylın Tarihi, Mart 1945, sayı 136, s.61.
[291] A.y., s.59-60.

sını azaltamayan Türkiye'nin altına girdiği ekonomik yükü sürdürmek zorunda kaldığını eklememiz gerekiyor. Ne ki, Türkiye, buna karşın yine de bir Sovyet saldırısına tek başına karşı koyamayacaktı. Tek çare, Amerika'nın ve İngiltere'nin Sovyetler'e karşı desteğini sağlamaktı. 1923-1938 yılları arasında Türkiye'nin Batılı devletlerle ilişkileri olağan bir düzeyde kalmış, sıkı bir işbirliği söz konusu olmamıştı. Özellikle, Türkiye ile Amerika arasında bu durum daha da belirgindi. II. Dünya Savaşı'nın bitimindeki koşullarsa, Türk devlet adamlarınca, Türkiye'nin başta A.B.D. olmak üzere Batı'ya tümüyle bağlanması gerektiği biçiminde değerlendiriliyordu.[292] Ama onlar da, belirtilen nedenlerle, Türkiye'ye hiç de olumlu gözle bakmıyorlardı. Bu olumsuzluğu ortadan kaldırmanın yolu, olumsuzluğun görünür nedeni olan anti-demokratik yapıyı ortadan kaldırmak, iktidarın başından beri ne denli Batı demokrasilerinden yana olduğunu onlara göstermekti. Çok partili düzene ya da görünüşte de olsa demokrasiye geçilmesinin temel nedeni buydu. Bu gerçeği hâlâ kuşkuyla karşılayanlar ve Millî Şef'in demokrasi taraftarı olduğu için çok partili düzeni başlattığını ileri sürenler varsa, onların C.H.P. iktidarının son başbakanı **Şemsettin Günaltay** ile **İsmet İnönü** arasında geçen şu konuşmanın ne anlama geldiğini düşünmeleri gerekir:

"Hattâ bir gün bizzat İnönü'ye ikazda dahi bulundum. Ben tarih hocası olarak söylüyorum. Bu demokrasi öyle bir iştir ki; yarın sana sövecekler, vuracaklar, hattâ hakaret edecekler... Nasıl kabul eder misiniz? Dedim. İnönü'nün cevabı 'Memleket, tek kurtulsun kabul ederim' oldu."[293]

---

[292] EDİP ÇELİK: **Türkiye'nin Dış Politika Tarihi;** Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, s.101, 126.
[293] Bkz. F.GİRİTLİOĞLU: I, 227.

Millî Şef'in millî şeflikten vazgeçmesinin ve çok partili yaşama geçilmesine olanak tanımasının temel nedeni Türkiye'nin içine düştüğü bu dış siyasal koşullardan bu yolla kurtarılmak istenmesiydi.[294] Geçildikten sonra da, bu düzenin sürmesi yine aynı nedenin bir başka yönünü oluşturacaktır.

Görüleceği üzere, çok partili rejimin aynı zamanda iktidarın Amerika ve İngiltere'yi Türkiye'nin nimetlerinden yararlandırması ve ülkemizi onların pazarı durumuna getirmesi de, aynı nedenle olacaktır.

III

Dış etkinin C.H.P. çevrelerince dile getirilmesi

Amerika, İngiltere ve Sovyetler'in yukarıda açıklanan tutumlarının Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçişi, başka bir deyişle de *"demokratikleşme"*yi, gerektirmiş olduğunun güçlü bir kanıtı da, **İsmet İnönü**'nün, C.H.P. sözcülerinin ve yazarlarının açıklamalarıdır. Sürekli bir biçimde, Türkiye'nin gerçekte demokrasi ile yönetilen bir ülke olduğu, bu nedenle de Batı dünyası içinde yer aldığı, II.Dünya Savaşı boyunca Amerika, İngiltere ve bağlaşıklarına yardım ettiği, Naziler'in hep karşısında olduğu, ancak eğer Türk demokrasisinin işle-

---

[294] Bu konuda örneğin, bkz. SİNA AKŞİN: **"Demokrat Partinin Kurulması"**; Tarih Ve Toplum, C. IX, Mayıs 1988, sayı 53, s.13; N.EKİNCİ: **İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra...**; s.269 vd.; NİHAL KARA-İNCİOĞLU: **"Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş Ve Demokrasi Sorunları"; Türkiye'de Siyaset, Süreklilik Ve Değişim**; derleyenler: Prof.Dr.Ersin Kalaycıoğlu-Prof.Dr.Ali Yaşar Sarıbay; Der yyn., İstanbul, (tarihsiz), s.267-277, özellikle s.266; A.H.ÜLMAN-O.SANDER: **"Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler, 1823-1968"**; A.Ü.S.B.F. Dergisi, C. XXVII, Mart 1972, sayı 1, s.4.; Prof.Dr.Kemal Karpat ise, çok partili düzene geçişte dış etkenlerin küçümsenemeyecek olduğunu, ancak bunun tek neden olarak kabul edilemeyeceğini belirtmektedir (s.128).

mesinde bazı aksaklıklar ve eksiklikler varsa bunların da giderilmekte bulunduğu öne sürülmeye başlanmıştır. Artık, faşizm ve nazizm yerilmekte, daha düne değin küçümsenen liberal demokrasi şimdi övülmektedir.

İnönü, T.B.M.M.'nin 7. dönem 3. toplantı yılını açarken 1 Kasım 1945'te verdiği söylev, her şeyden önce bu açıdan değerlendirilmelidir. İnönü, söylevinde savaş boyunca Türkiye'nin hep *müttefikler*'in safında olduğunu öne sürdükten sonra şöyle diyordu:

".....Demokratik karakter bütün Cumhuriyet devrinde prensip olarak muhafaza olunmuştur. Diktatörlük, prensip olarak, hiçbir zaman kabul olunmadıktan başka, zararlı ve Türk milletine yakışmaz olarak daima itham edilmiştir.

Büyük Meclisin hür deneti yanında milletin vergileri ve harcadıkları üzerindeki deneti, en ileri demokratik milletlerin hiçbirinden eksik kalmayacak kadar kesin ve kavrayışlıdır. Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır..... memleketin ihtiyaçları sevkiyle hürriyet ve demokrasi havasının tabiî işlemesi sayesinde başka siyasî partinin de kurulması mümkün olacaktır."[295]

İnönü'nün bu sözlerinin hedefini bulduğu görülüyor. Çünkü, A.B.D. South Dakota temsilcisi **Karl E.Mundt, İnönü**'nün bu söylevini Amerikan Kongresi'nde okuyacak ve söylev metni **Mundt**'un demeci ile birlikte *Congressional Record*'un 8 Kasım 1945 günlü sayısında yayınlanacaktır. **Mundt**, söylevi kendi meclisinde okumadan önce şöyle diyecektir: ***"Vaşington'daki Türk sefaretinin matbuat ataşesi dün daireme gelerek nutku tevdi etti. Bu nutkun muhteviyatını Kongre zabıtlarını okuyanların dikkat nazarlarına sunmakla müftehirim. Şu kanaatteyim ki, Cumhurbaşkanı İnönü ve bütün Türk milleti, Birleşik Amerika'ya karşı***

---

[295] **Devlet Yıllığı – 1945;** Başbakanlık Basın Ve Yayın Umum Müdürlüğü, 1946, s.22-27.

samimi dostluk hisleri beslemekte olup dünya sulhunun kurulması ve demokrasi mefhumunun yayılması konusunda diğer birleşmiş milletlerle işbirliği yapmayı samimî olarak arzu etmektedirler. Türkiye'nin bu harbde oynadığı rolü izah eden Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün bu nutkunu Amerikalılar okudukları takdirde Türkiye'nin bu harbde karşılaştığı büyük zorluklar kanaatımca daha vazıh olarak anlaşılacak ve Naziler'in yaptığı muhtelif tehdit ve cazip vaitlere göğüs gererek hürriyet uğruna çarpışan Birleşmiş Milletler'e mukadderatını bağlamış olan Türkiye daha çok takdir edilecektir."[296]

Daha aydınlatıcı olanı, **Mundt**'un bu davranışının ve sözlerinin C.H.P.'nin yayın organı olan *Ulus* gazetesinde geniş yer verilerek yayınlanmış olmasıydı.

İnönü'nün bu söylevi, ülkemizde çok partili *"demokratik"* düzene geçişin temeliydi, ilk aşamasıydı. Ama şimdi de, **Asım Us**'un ***Hatıra Notları***'ndan şu satırları okuyalım:

"İsmet İnönü harb geçmiş olduğu halde Türkiye'nin harb içindeki durumunu izah etmeğe ve yapılan tenkitlere ayrı ayrı cevap vermeğe niçin lüzum gördü? Bu sual kendiliğinden hatıra geliyor. Bir müddet evvel Türkiye'ye gelen Amerikan Ayan Meclisi [Senato] *âzası bu tarzda bir demeçte bulunmasını istemişti. 1 Kasım nutku bu vaadi yerine getirmiştir. Türk milletvekillerine yaptığı hitap aynı zamanda cihan halk efkârınadır* [dünya kamuoyunadır]*."*[297]

Aradan 2 yıl geçtikten sonra **Mundt** bu kere A.B.D. Kongre üyelerinden oluşan bir inceleme kurulu üyesi olarak gelecek ve bu kurul adına vereceği demeçte Avrupa'da İngiltere'den sonra iki partili sistemi en iyi uygulayan ülkenin Türkiye olduğunu, ayrıca, bir ülkenin güçlü olmasının nedenleri arasında yasaların halkın seçtiği temsilcilerle yapılmasının ve siyasal görüş ayrılıklarının iki partide toplanmasının bulun-

---

[296] Ulus, 16 Kasım 1945.
[297] A.US: **Hatıra....**; s.658.

duğunu söyleyecektir.[298] **Mundt**'un bu sözleri, **Nihat Erim**'in,*"Şimdi aradan iki yıl geçmiş bulunuyor.Olaylar partili hayata geçilmek lâzım geldiği düşüncesini haklı çıkarmıştır. İçerde ve dışarda Türkiye'nin yeni politik gelişmesi çok müspet tesirler ve neticeler sağlama yolundadır"*[299] değerlendirmesini doğruluyordu. Bu arada, **Ahmet Emin Yalman** da, uluslararası önemli kararlar alınacağı sırada çok partili yaşama geçilmesi, durumu Türkiye'nin yararına değiştirdiğini belirtmekteydi.[300]

Öte yandan, 1946 Temmuz'unda yapılacak seçimleri D.P.'nin boykot etmesi gündeme geldiğinde, söz konusu dış etki çok daha açık bir biçimde belirginleşecektir. D.P., ilerde görüleceği üzere, 1947'de yapılması gereken seçimleri iktidarın öne alması karşısında bu seçimlere girmeyerek bu uygulamayı protesto etmeyi tasarlamıştı. D.P.'nin bu tutumu karşısında, **İnönü**, muhalefet partisinin seçimlere girmemesinin Türkiye'yi uluslararası ortamda güç durumda bırakacağını 6 Mayıs 1946'da önce şu sözlerle belirtmiştir:

"Bu devrede Türkiye'nin politikasının hangi istikamette ve anlayışta olduğunun açık surette belli olması lâzımdır. Buna memleketin büyük menfaatleri bakımından ihtiyaç gördük."[301]

İnönü, 4 gün sonra da, C.H.P. Büyük Kurultayı'nda açıkça diyecektir ki:

"..... bu kadar dikkat gösterdiğimiz halde partilerin veya bağımsız olanların birer bahane bularak seçime girmekten kaçınacaklarını farz etmek istemem. Son zamanlarda bazı devletlerde seçime iştirak etmeme taktiği görülmüştür. Bunun mânası yabancı devletlere karşı memleketin iç idaresini itham etmektir. Kendi iç idaremizi ya-

---

[298] Ulus, 2 Ekim 1947.

[299] NİHAT ERİM: **"Anayasa Meselelerimiz – II"**; A.S.Y.M., C. XVII, sayı 198, Eylül 1947, s.251.

[300] AHMET EMİN YALMAN: **"Kara Kedilere İş Yok"**; Vatan, 7 Ocak 1946.

[301] **Akşehir Söylevi**; Ulus, 6 Mayıs 1947

bancı devletlere karşı kötülemek teşebbüsünü Türkiye denen devlette vatandaşların hoş görmeyeceklerine eminim."[302]

Doğal olan, bir muhalefet partisinin seçime katılmaması durumunda iktidar partisinin yerini güvencede görecek olmasıdır. Uygulamada da, partiler, hasımlarının yasal açıklarını bularak onların seçime katılmasını önlemek için çalışırlar. Ne var ki, 1946 yılının iktidar partisi C.H.P., D.P.'nin seçime katılmaması olasılığı karşısında büyük bir kaygıya düşmüş bulunuyordu. Böylece yabancı devletler karşısında güç duruma düşmüş olacaktı!...Öylesine ki, C.H.P. yazarlarından **Ahmet Şükrü Esmer**'in *Ulus* gazetesinde o günlerde yayınlanan ***"C.H.P. Ve Dış Politika"*** başlıklı yazısında bu gerçek tüm açıklığı dile getirilmişti. **Esmer**, Partilerin anlaşarak seçime gitmeleri Yalta'da kabul edilen kurtarılmış Avrupa demecinin hükümlerinden olduğunun altını çiziyor ve bu nedenle de Türkiye'de muhalefet partisinin seçime katılmamasının *"Türk milletinin nazarında af edilmez bir suç"* olacağını öne sürüyordu.[303/304] Bu sav, C.H.P.'nin önde gelen başka yazarlarınca da

---

[302] Ulus, 11 Mayıs 1946.

[303] Ulus, 11 Mayıs 1946.

[304] İsmet İnönü'nün damadı olması nedeniyle onun görüşlerini almış olan gazeteci Metin Toker, Türkiye'de çok partili *"demokratik"* düzene geçilmesinin ne ölçüde Amerika'ya endekslenmiş olduğunu, D.P.'nin seçime katılmama olasılığı çerçevesinde, şu satırlarla belirtir: *"Kremlin'in yalnız bir Türkiye'ye karşı askerî harekâta geçmesi düşünülebilirdi ama ortada Amerikan teminatı varken böyle bir maceranın göze alınması güçtü. Üstelik, Amerika, Türkiye ile Yunanistan'a askerî yardıma da hazırlanıyordu..... Truman'ın yardım planı Amerikan kongresinde de görüşülüyordu. Muhalif senatör ve temsilciler de vardı. Bunlar Türkiye'nin aleyhinde sözler söylüyorlardı. Böyle kritik bir anda DP'nin içinde bulunduğu şartlardan bahsederek seçimlere katılmama kararı, İnönü'nün gözünde 'memleketi ve rejimi dışarıya jurnal etmek'ten başka bir şey değildi."* (M.TOKER: **Tek Partiden....**; s.247-248.)

dile getiriliyor ve örneğin **Nihat Erim,** ***"Çirkin Bir Taktik"***;[305] **A.Cemalettin Saraçoğlu,** ***"Bir Çıkarma Daha"***;[306] başlıklı yazılarında bu açıdan D.P.'yi eleştiriyorlardı.

Şurası çok açıkır ki, başta **İnönü** olmak üzere tüm C.H.P. yazar ve sözcüleri, Türkiye'deki tüm *demokratikleşme* çabalarını hep A.B.D.'ne duyurmaya çalışıyorlardı. Örneğin, Türkiye'ye ve Yunanistan'a askerî yardım yapılmasına ilişkin yasanın **Truman** tarafından imzalanması üzerine **İnönü** Amerikan ulusuna bir "mesaj" yayınlayacak ve bunda bu yardımın *"milletimizin ispat ettiği yüksek meziyet ve ideallerin dünya efkâr-ı umumiyesi muvacehesinde takdir edildiğini"* kanıtladığını söyleyecektir.[307]

İnönü'ye koşut olarak, C.H.P.'li yazarlar da aynı aynı savları öne sürüyorlardı. **Recep Peker** hükümetinde bakan olacak olan **Sadi Irmak,** Halkevleri'nin yayın organı *Ülkü* dergisinde:

"Türk milletinin Şefi, milleti şahsî istekleri peşinde sürükleyen bir diktatör değildir..... Fert haklarını tanımak, şerefli, insancı milletçilik esasına sarılmış olmak, daha savaş başlamadan bizi demokrasiler safına katmış bulunuyordu. Totaliterliğin en parlak günlerinde bile safımızdan ayrılmadık. Her pazarlığı şiddetle reddettik. Kararlığımızın kesinliğini sezen saldırganlar, sınırlarımızın önünde durmak zorunda kaldılar. Vasıtalı, vasıtasız olarak müttefiklerimize ne kadar büyük hizmetler etmiş olduğumuzu tarih kaydedecektir. Milletimize vergi bir vakarla tarihin hükmünü bekleyebiliriz.

İçerde haklara ve hürriyetlere riayetli, dışarda dünya barışında, siyasî sözleşmelere saygılı millet olarak ayaktayız. Onun içindir ki dostluğu aranan bir varlığız. Demokrasi diyarındaki mevkiimiz

---

[305] Ulus, 17 Mayıs 1946.
[306] Yeni Sabah, 24 Ocak 1946.
[307] Ulus, 24 Mayıs 1947.

ancak kuvvetli ve şerefli kelimeleriyle vasıflandırılabilir."[308] derken, **Hüseyin Cahit Yalçın** da; *"Türkiye Almanya'ya karşı harbe girmek imkânını bulmamakla beraber Nazi dâvasına bir an için bile meyil göstermiş midir?* sorusunu sorup bunu *"Asla!"* diye yanıtladıktan sonra:

"Amerikan efkâr-ı umumiyesine bu hakikati izah imkânı bulunduğu zaman, hareket hattımızın dürüstlüğü teslim ediliyor ve hakkımız anlaşılıyor. Fakat Birleşik Amerika alışkın olduğumuz büyüklükte bir memleket değil koca bir kıtadır. Orada Türk nokta-i nazarını, Türk politikasını tamamen hür demokrasiler idealinin aynı olduğunu usanmadan, bıkmadan, durmadan anlatmak iktiza eder [gerekir]." diyordu.[309] **Falih Rıfkı Atay**'ın da, Türkiye'nin savaşa neden katılmadığını Fransa'nın başına gelenleri anımsatarak açıklamaya çalıştığını, bununla birlikte Türkiye'nin savaştaki yansızlığının müttefiklere yaradığını öne sürdüğünü okuyoruz.[310] Ve birkaç yıl önce İtalyan Faşizminin ve Rus komünizminin toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimini Türkiye için model olarak göstermiş bulunan **Atay'**n kaleminden bu kere şu satırlar çıkıyordu:

"Sadece inkılâbı ve millî varlığı savunma kaygılarından doğan geçici engeller kalkacaktır. Bu memlekette de partiler kurulacaktır ve basın yalnız bağımsız mahkemeler tarafından tatbik olunan kanuna karşı sorumlu olacaktır.

Türk demokrasisinin bu tabiî tekâmülünü ve onda garplı bir demokrasinin bütün gereklerini yerine getirecek şartların olgunlaş-

---

[308] SADİ IRMAK: **"Avrupa Savaşının Bitmesi Ve Memleketimiz"**; Ülkü, 16 Mayıs 1945.
[309] HÜSEYİN CAHİT YALÇIN: **"Türk-Amerikan Dostluğu"**; Tanin, 7 Ocak 1945.
[310] FALİH RIFKI ATAY: **"Milletler Sınıflandırılırken"**; Ulus, 28 Şubat 1945 (Atay'ın yazısının başlığı da ayrıca anlamlı olsa gerektir.)

mış olmasını en başta biz, Cumhuriyet Halk Partisi'nden olanlar sevinçle karşılıyoruz."[311][312]

---

[311] FALİH RIFKI ATAY: **"Türkiye'de Demokrasinin Tekâmülü"**; Ulus, 22 Ağustos 1945.

[312] Falih Rıfkı Atay'ın görüşlerinde, 1945 yılına gelindiğinde gerçekten büyük değişiklikler olmuş bulunuyor. Çünkü, örneğin, 1931 yılında şöyle diyordu: *"Rusya'dan ben bir ders getiriyorum: Bu ders, Türk ihtilâlini organize etmek, yeni gençliği yetiştirmek ve Türk cemiyetini birkaç hamlede terbiye etmek usulleridir.... Rusya' dan komünist değil, fakat daha şuurlu olarak geliyorum: Türkiye'nin iktisat ve inşa planını yapmak, İnkılâp Fırkasını komünist ve faşist, yani eski nizamdan yeni bir nizama geçen memleketlerin fırkalarından örnek alarak kurmak, Bürokrasi yerine ihtilâlci metotlar almak, hiç durmaksızın büyük yığının terbiyesine geçmek..."* (*Yeni Rusya*, Ankara, 1931, s.170-172).

Falih Rıfkı, bir başka kitabında İtalyan faşizminin antidemokratik tutumunu ve totaliter uygulamalarını şu sözlerle övüyordu: *"Halk çocuğunun anasının karnından çıkar çıkmaz yattığı beşik fırka kucağıdır.Bir yeni cemiyet başka türlü yoğrulamaz. Roma'nın yeni mahallelerinde liberalizm ve demokrasiye aykırı birçok şeyler görülse de 1921 anarşisinden, fakirliğinden, gevezeliğinden, başıboşluğundan hiçbir eser göremedim. Demokrasinin arkasından Ostiya'nın sivrisineği, Roma kırının batağı, İtalyan ahlâkının inzibatsızlığı, İtalyan sokağının pisliği kalktı ve İtalyan milliyetperverinin eğilmiş başı yukarıya kalktı."* (**Moskova – Roma**; Muallim Ahmet Halit Kitap-hanesi, İstanbul, 1932, s.108-109).

Öte yandan, 17 Kânunuevvel 1930 günlü Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan *"**Başlıklar**"* başlıklı yazısında da Hitler'i övüyor ve 1931 yılındaki bir yazısında da *".....hiç şüphe etmeyiniz: bütün muhalif gazeteciler, hepsi, bir kelime ile, alçaktırlar."* diyordu (BAKİ SÜHA EDİPOĞLU: **Falih Rıfkı Konuşuyor**; Berkalp Kitapevi, Ankara, 1945, s.81).

Savaş öncesi ve sonrası olmak üzere sanki iki ayrı Falih Rıfkı vardı. Çünkü, şu satırlar da yine onun:

"İki dünya harbi arasındaki diktatoryalar, birkaç yıl içinde tarihin büyük barbarlık devri hikâyelerini gölgede bıraktılar. Bunlar..... Kadınlı, çocuklu, ihtiyarlı yüz binlerce kişiyi işkence edip öldürmek, fırınlarda yakmak, kasabaları ve köyleri canlı cansız

Ahmet Şükrü Esmer de açıkça, *"Amerikalılar bizden Atatürk Türkiyesi'nin açtığı çığır üzerinde yürümemizi istiyorlar. Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığından yeni çekilen Mr.Grew, birkaç yıl önce Amerika'yı ziyaret ettiğimiz sırada söylediği bir nutukta demiştir ki: 'Ben Türk demokrasisinin küçük bir fidan halinden büyüyerek büyük bir ağaç olduğunu gördüm.' Bu gerek politika, gerek iş hayatındaki milyonlarca Amerikalı'nın candan kanaatini ifade eder ve Amerikalılar gene Mr.Grew'in ifadesine göre şerefli bir milletin namuslu emeğiyle beslenmekte olan bu ağacın daha da büyümesini ve kuvvetlenmesini beklemektedirler."*[313] diyerek Türkiye'de demokratikleşmedeki dış etkileri ortaya koyuyordu. Yaklaşık iki yıl sonra da **Ethem İzzet Benice**, diyecektir ki: *"Türkiye ile Amerika arasında imzalanan anlaşma* [12 Temmuz 1947 Antlaşması] *..... gerçek anlamda demokratik rejimin yerleşmesini, gelişmesini temin edecektir."*[314]

Ankara Radyosu'nda da **Burhan Belge**, çeşitli konuşmalarında hep aynı görüşleri öne sürüyordu. Örneğin, 16 Şubat 1944 günlü radyo konuşmasında demişti ki:

".....Avrupa'daki harb durumu böyle bir bağ bozumu arz ederken dünya siyasî durumu üzerinde, tersine hararetli hazırlanmalar kaydeden bir nadas havası hâkkimdir. Bilhassa Amerikalılar hep barıştan sonraki dünyadan bahsediyorlar... meselâ şuna benzer şeyler söylüyorlar:

-Kurtarılan Avrupa memleketleri, kendilerine uygun gelen demokratik müesseseler, ... diledikleri gibi seçeceklerdir. Esasta fakat, demokratik hatta sadık kalacaklardır. Yani matbuat hürriyetine,

---

varlıkları ile temelden yok etmek, başka memleketlerde suikast tuzakları kurmak, akla hayale gelmedik her türlü cinayetler....." (**"Kanlar İçinde Boğulan Rejimler"**; Ulus, 22 Ocak 1945).

[313] AHMET ŞÜKRÜ ESMER: **"Amerikalılar Türkiye'den Ne Bekliyorlar?"**; Ulus, 11 Eylül 1945.

[314] ETHEM İZZET BENİCE: **"Türk-Amerikan Anlaşmasının İmzasındaki Mesut Tesadüf"**; Son Telgraf, 14 Temmuz 1947.

sansürsüz haber alışverişine ve bir de serbest seçim usullerine sadık kalacaklardır. Şayet her hangi bir memlekette şahsın yahut zümrenin diktatörce temayüller gösterdiği tespit edilecek olursa, üç büyük devlet ile diğer devletler, buna mani olacaklardır....

Sevgili Dinleyicilerim,

Atatürk'ün dünya görüşü ile Kemalizm'in devlet prensiplerine tıpa tıp uygun düşen bu mülahazalar, biz Türkler'i ancak heyecanlı bir sevince, ümitli bir beklemeye götürür."[315]

II.Dünya Savaşı'nın Amerika, İngiltere ve bağlaşıklarının yengisi ile bitmesinin Türkiye'de iktidarın söylem ve tutumunda nasıl köklü bir değişikliğe neden olduğunun göze çarpan bir yönü de Başbakan **Şükrü Saraçoğlu**'nun konuşmalarında bulunur. Önce, **Saraçoğlu**'nun o günün Dışişleri Bakanı olarak Türk-Alman Dostluk Antlaşması 25 Haziran 1941'de T.B.M.M.'nde görüşülürken söylediği sözleri anımsayalım: **Saraçoğlu**, o gün **Hitler**'i *"Kalplere ve vicdanlara çok iyi hitap etmesini bilen kişi"*, antlaşmayı ise *"anıt"* olarak nitelendirmişti. Şimdi ise, Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilânı T.B.M.M.'nde görüşülürken, aynı **Saraçoğlu**'nun bu kere Başbakan olarak şöyle konuştuğunu görüyoruz:

"İnsanlık tarihinin son yıllarında birtakım insanlar türedi. Bunlar bayraklarını üstün ırk ve hayat sahası gibi saçmalıklarla süslediler. Bununla da kalmadılar, bütün hak ve adalet kaidelerini çiğneyerek küçük ve masum milletleri birer birer boyunduruk altına almaya başladılar ve dünyayı kapkara bir zindan haline soktular..... Türkiye Cumhuriyeti ilk tehlike dakikalarından itibaren sözünü, silahını ve kalbini demokrat milletlerin yanına koydu..... Bugün bir adım daha atarak insanlığı, medeniyeti, hürriyeti, istiklâli, demokra-

---

[315] BURHAN BELGE: **Burhan Belge'nin Sesiyle İkinci Dünya Savaşı (Radyo Konferansları)**; Ankara, 1979, s.424.

siyi kurtarmak ve harb mücrimlerini cezalandırmak isteyenlerin arasına katılmak..... istiyoruz."[316]

Bu gelişmelere **Millî Şef**, 19 Mayıs 1945 günlü konuşmasıyla eşlik edecekti:

"Memleketimizin siyasî idaresi, cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla, gelişmeye devam edecektir. Harb zamanlarının ihtiyatlı tedbirlerine lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir."[317]

Türkiye'deki rejim değişikliğinin ülkenin uluslararası konumuna bağlı olması ve bu nedenle de *"demokratikleşme"*de dış etkiler, ele aldığım dönem sonuna, yani 14 Mayıs 1950'ye değin sürecektir.[318]Gerçekten de, A.B.D. Başkanı **Truman**, Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak yardımı Kongre'de açıkladığında *"Her iki ülkede görevimiz, ana amacımızı gerçekleştirmeye yönelmiştir. Özgür halkların, çoğunluğun isteklerine uygun olarak, hükümetlerinin biçimini ve bileşimini koruma gayretlerine yardım etmek."* derken, bu gerçeğin altını bir kez daha çizmiş oluyor-

---

[316] Ayın Tarihi, Şubat 1945, sayı 135, s.39-40.

[317] **Devlet Yıllığı-1945;** Başbakanlık Basın Ve Yayın Umum Müdürlüğü yyn., 1946, s.21.

[318] Örneğin, Nihal Kara-İncioğlu, Recep Peker için A.B.D. Büyükelçisi Wilson'un, **Foreign Relations of the United States, 1946-The Near East and Africa:** Washington DC, US Government Printing Office, 1969, s.844-845'te yayınlanan *"Başbakan, muhalefetin siyasal tecrübesizliği ve yarattığı zorluklar gibi engellere rağmen, sağlam ve istikrarlı bir biçimde demokrasiye doğru ilerlemekte olduklarını söyledi. 1930'daki gibi bir geri dönüş olmayacağını belirtti..... Daha ileri bir siyasal demokrasiye doğru giden yolda birçok zorluklar olabileceğini, ancak hükümetinin bu yolda ısrar etmeğe kararlı olduğunu söyledi"* sözlerini bile *"Bu sözler çok partili sisteme geçiş kararında etkili olan dış politika kaygılarının 1946 sonrasının soğuk savaş ortamında da sürdüğünü göstermektedir."* diyerek aynı açıdan değerlendirmektedir. (N.KARA-İNCIOĞLU: s.272).

du.[319] Öte yandan, Amerikan yönetimi, kendi kamuoyundan gelen ve Türkiye'de antidemokratik bir rejim olduğu için yardım yapılmasının yanlış olduğu eleştirilerini çürütmek için Türkiye'nin geçiş sürecinde olduğunu, hızla demokratikleştiğini sürekli öne sürmek zorundaydı. Çünkü, örneğin Prof. **Gilbert Macbeth,** *New York Times*'da 20 Nisan 1947'de yayınlanan yazısında, Türkiye'deki rejimin desteklenmesi değil, antidemokratik olduğu için düşürülmesi gerektiğini yazmıştı. Bölüm 1'de de aynı çizgideki tutuma değinilmiş bulunuyor İşte, A.B.D. Dışişleri Bakan Yardımcısı **D.Acheson**'nun da Temsilciler Meclisi'nde 21 Mart 1947'de, Türkiye'ye Amerikan yardımını haklı göstermek için, Türkiye'de bir muhalefet partisinin bulunduğundan söz etmesi hep bu nedenleydi.[320]

Rejim değişikliğinin dış etkene ne denli bağlı olduğu ilerdeki sayfalarda daha da belirginleşecektir. Bu aşamada, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1949 günlü toplantısında kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin Türkiye'de Bakanlar Kurulu'nun 6 Nisan 1949 **gün ve 3/9119** sayılı kararı ile kabul edildiğinin **ilan edilmesi** üzerine **Başbakan Şemsettin Günaltay'ın,** ***"Tarihin akışı bugün demokrasi hedefine doğrudur. Her kim ki, tarihin bu seyrini değiştirmeye kalkarsa, o kimsenin alnına demokrasi ve hürriyet katili damgası vurulacaktır."*** **dediğini**[321] **bilmek yeterli olsa gerektir.**

Yine de **İnönü'nün *Not Defteri*'nde bir şu satırları okuyalım:**

28 Nisan Cumartesi [1947]

Hamdullah Suphi Tanrıöver'le Fuat Köprülü arasında 27 Haziran'da bir görüşme olmuş. B.Tanrıöver 28 Haziran'da nakletti.

---

[319] O.SANDER: ..... **Türk-Amerikan.....; s.17.**
[320] A.y., s.20-21.
[321] F.GİRİTLİOĞLU: **s.232.**

.....

(H.S.) Cumhurreisimizin, muhalif parti ve partiler teessüs etmesi lüzumuna kanaat getirdiğini, mesaisinde bu istikameti aldığını, memlekette ve dünyada hasıl olan yeni şartların neticesi, geniş bir murakabe sistemi kurulmasından başka çare olmadığını düşünerek, partiler fevkinde bir arbitre rolü oynamayı takdir ve teslim ediyor musun?

(F.K.) Buna tamamiyle kanaat getirdim, Zekâsı, tecrübeleri, görüş ve kavrayış kabiliyeti, ona bu lüzumu hissettirdi ve kabul ettirdi."[322]

Çok açıkça anlaşılıyor ki, **İnönü**, bu konuşmayı defterine geçirirken, D.P.'nin 4 kurucusundan biri olan **Fuat Köprülü**'nün onun *"Zekâsı, tecrübeleri, görüş ve kavrayış kabiliyeti, ona bu lüzumu hissettirdi ve kabul ettirdi"* sözlerinden, kendisinin böyle takdir edilmesinden doğal olarak mutlu olmuş ve her ikisi arasında geçen konuşmayı da onaylamış bulunuyor. Pekiyi, **İnönü**'nün bu üstün nitelikleri onu ne sonuca götürmüş? *"...dünyada hasıl olan yeni şartların neticesi, geniş bir murakabe sistemi kurulmasından başka çare olmadığını"* düşündürmüş!... Yani başka partilerin kurulmasına **İnönü**'nün olanak tanımasının nedeni buymuş...

IV
Muhalefetin dış güçlere sarılması

C.H.P. iktidarı içine düştüğü açmazlar nedeniyle belirtildiği gibi davranmak zorunda kalırken, ona karşı olanlar da, ilk günden C.H.P. iktidarı devrilene kadar bu durumdan sonuna değin yararlanacaklardır.

---

[322] İ.İNÖNÜ: **Defter;** C. I, s. 464.

İsmet Bozdağ, 1953 yılında başbakanlık makamında, **Adnan Menderes**'in kendisine, **Fuat Köprülü** ve **Hulusi Köymen**'e **Tevfik Rüştü Aras**'ın şu sözlerini aktardığını ***Demokrat Parti Ve Ötekiler*** adlı kitabında yazar:

"Toparlanmanın tam sırasıdır beyler... Sanfransisko'da, eski Cemiyet-i Akvam'ın yerine konacak bir Birleşmiş Milletler Anayasası hazırlanıyor. Ben Cemiyet-i Akvam'da çok bulundum, kıymetini iyi bilirim. Atatürk de çok değer verirdi. Demokrasi cephesi zaferi kazanmıştır. Kurulacak yeni dünya demokrasi dünyasıdır. Eğer biz hâlâ Millî Şeflikle avunur gidersek bizi bu teşkilâta almazlar. Bir ayak önce teşebbüsü ele geçirmeli ve partiyi uyarıp İsmet Paşa'nın çiftliği olmaktan kurtarılmalıdır. Bunu siz yapacaksınız Fuat Beyefendi, siz yapacaksınız Emin Beyefendi. Sizin gibi memleket sever, uyanık görüşlü insanlar yapacak.."[323]

Aras, bunları kendi evindeki bir toplantıda söylemiş. Toplantıda **Adnan Menderes, Fuat Köprülü** ve **Emin Sazak** varmış.

Ancak, **Adnan Menderes**'in daha hâlâ C.H.P. milletvekili iken ve Birleşmiş Milletler Antlaşması T.B.M.M.'nde 15 Ağustos 1945'te görüşüldüğü sırada yapmış olduğu konuşma bütünüyle **Tevfik Rüstü Aras**'ın söylediği belirtilen bu sözlerine koşut olacaktır:

".....Arkadaşlar, yine bu Anayasa'nın [Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın] *her milletin tek başına veya milletlerin ortaklaşa üzerlerine aldıkları taahhütlere dair olan hükümlere de acele bir göz atarak şimdi kabul ve tasdik edeceğiniz bu vesika ile üzerimize alacağımız taahhütleri belirtmeğe çalışacağım. Bu taahhütler.... camiaya* [topluluğa] *dahil memleketlerde demokrasi prensiplerine uygun olarak yurttaşın şahsî hürriyet ve masuniyetiyle* [dokunulmazlığıyla] *siyasî haklarının mahfuz* [saklı] *tutulmasını tazammun etmektedir* [içermektedir].

---

[323] Kervan yyn., İstanbul, 1975, s.10-11.

..... Bu misak [antlaşma] *..... aynı zamanda her milletin dahilî idaresinde de millet hâkimiyetini istiyor ve şahsî ve siyasî hak ve hürriyetlere riayeti karşılıklı taahhüde bağlıyor.....*

Her hangi bir milletin idaresinin demokrasi esasına dayanmaması, diğer milletlerin de huzur ve emniyetini tehdit eden ve barışı bozan tehlikeye maruz bırakan çok kuvvetli, bir âmil kabul olununca hürriyeti ve barışı seven milletlerin kendi aralarında barışı tehlikeye koyabilecek diktatörlük idaresine katlanan aza bulunmamasını istemeleri..... bir zarurettir.

Bize gelince: Anayasamız'ın ruhu tamamen millî hâkimiyet esasına dayanmakta bulunduğundan Birleşmiş Milletler Misakı ile tam tetabuk [uyum] *halinde bulunduğumuzu bu fırsattan yararlanarak bir kere daha sevinçle söyleyebiliriz. Bundan ötürü kabullenmekte olduğumuz uluslararası Anayasa ile kendi Anayasamız'ın dışında ya da onun ruhuna aykırı bir taahhüt altına giriyor değiliz. Ancak olsa olsa fiilî durum ile yazılı Anayasamız'ın arasındaki bazı tutarsızlıkların ortadan kaldırılması gerekebilir ki, bu da esasen Ana Kanunumuz'un ulusumuza karşı taahhüt etmiş olduğu hususların tam olarak yerine getirilmesi demektir..."*[324]

Şu duruma göre; **Menderes** için gerçekte demokrasi ilkelerine uygun olan Anayasa'ya uygulamada aykırılık bulunuyordu ve bu aykırılığın giderilmesi Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın gereğiydi.

Kaldı ki, daha sonra üzerinde duracağımız ve D.P.'nin dört kurucusu olacak olan ve sırası ile İzmir, İçel, Kars ve Aydın milletvekilleri olan **Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü** ve **Adnan Menderes**'in C.H.P. Parti Gurubu'nda görüşülmek üzere 7 Haziran 1945'de verdikleri Dörtlü Takrir [Önerge] de aynı doğrultuda görüşleri içeriyordu:

---

[324] T.B.M.M., Z.C., Dönem VII, C. XIX, Toplantı 2, 90.Birleşim, 1.Oturum, s.170-171.

"Bütün dünyada hürriyet ve demokrasi cereyanının tam bir zafer kazandığı, demokratik hürriyetlere riayet prensibinin milletlerarası teminatlara bağlanmak üzere bulunduğu şu günlerde memleketimizde de Cumhurbaşkanlığı'ndan en küçüğüne kadar bütün milletin aynı demokratik ülküleri taşıdığından şüphe edilemez.....bugünkü medeniyet dünyasının umumî şartları, daha ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda [Anayasa'da] hâkim olan demokratik ruhu, bugünkü siyasî hayat ve teşkilâtımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanının geldiği kanaatına bizi sevketmiş bulunuyor." [325]

İşte, bu nedenle, **Nadir Nadi**, o günlerde kaleme aldığı bir yazısında, Türkiye'deki demokratikleşmeyi *"San Francisco Markalı"* olarak nitelendirmiş ve şu soruyu sormuştu: *"Geçen sene hafifçe öksüren bir gazete neden hemen kapatılıyordu? Şimdi nâra atanlara niçin ses çıkarılmıyor?"*[326] Çok daha sonraları ise, yine **Nadir Nadi**, bu demokrasi girişiminde dış siyasal kaygıların ön planda geldiğini ve dışarıya *"hoş görünmek için"* bu biçimsel rejim değişikliğinin yapıldığını söyleyecek[327] ve çok partili düzene geçişte dünya koşullarının etkisini kabul etmemenin güç olduğunu belirtecektir.[328]

Dış etki, böylece yalnız çok partili düzenin başlamasını gerektirmemiş, muhalefet partisi olarak ortaya çıkan D.P.'nin yaşamını sürdürmesini ve gelişmesini de sağlamıştır. Türkiye'nin Amerika ile gelişen ilişkilerini incelerken bu durum çok daha belirginleşecek. Burada şimdilik şunu belirteyim ki, muhalefet, bu etkiyi iktidar üzerinde sürekli olarak bir baskı aracı olarak kullanmakta gecikmemiştir. Buna karşılık, iktidarın ise

---

[325] Takrir'in tam metni için bkz. Ekler.
[326] NADİR NADİ: **Yaşasın Demokrasi"**; Cumhuriyet, 26 Ağustos 1945.
[327] NADİR NADİ: **Perde.....**; s.204-205.
[328] A.y., s.186.

demokrasiye geçişte ne denli özenli ve kararlı davrandığını kanıtlamaya ve bunu Amerika'ya duyurmaya, onu inandırmaya çalıştığını görüyoruz.

Gerçekte, hiç de Sovyetler Birliği yanlısı değil, tümüyle tersine, koyu bir A.B.D. yanlısı olduğunu ilerde göreceğimiz **Zekeriya Sertel**'in o günlerde yazdıkları muhalefetin bu tutumuna güzel bir örnek oluşturur. C.H.P.'ni ve hükümetini *"Türkiye'nin daha ileri ve daha geniş bir demokrasiye geçiş hareketine hükümet ve meclis önayak olacak durumda değildir",*[329] *"Demokrasi inkılâbını CHP yapamaz",*[330] *"Bugünkü Meclisten bir şey bekleyemeyiz."*[331] diyerek sürekli bir saldırı altında tutan **Zekeriya Sertel**, ayrıca şöyle diyordu:

"..... yabancı düşmanlığını bir hastalık haline getirmiş birçok kimseler nazarında haricin hakkımızda vereceği hükmün ehemmiyeti yoktur ..... bu gibiler Amerikalılar'ın hakkımızda ne düşündüğüne ehemmiyet vermeyebilirler..... [Fakat] *Türkiye her hareketinin dışarıda nasıl karşılanacağını göz önünde bulundurmaya mecburdur."*[332]

Hükümet ve C.H.P. yazar ve sözcüleri, **Sertel**'in *"Demokrasi Cereyanı Dışarıda Nasıl Görülüyor?"*[333] başlıklı ve benzer yazılarındaki görüşleri ve savları yanıtlamaya çalışırken, **Ahmet Emin Yalman**'ın *"Türkiye'nin Londra'dan Görünüşü"*[334] başlıklı yazısı ile karşılaşıyor ve bu arada **Fuat Köprülü**'nün şu demeci basında yer alıyordu:

---

[329] **"Hükümet Ve Meclisten Bir Şey Bekleyebilir miyiz?"**; Tan, 22 Ağustos 1945.
[330] **"Demokrasi İnkılâbını CHP Yapamaz"**; Tan, 22 Kasım 1945.
[331] **"Bugünkü Meclisten Bir Şey Bekleyemeyiz;** Tan, 23 Kasım 1945.
[332] M.ZEKERİYA SERTEL: **"İstikrar Başka Durgunluk Başka Şeydir"**; Tan, 15 Eylül 1945.
[333] Tan, 7 Ekim 1945.
[334] Vatan, 7 Şubat 1946.

"..... Memlekette Anayasa hükümleri tamamı ile tatbik edilerek, millî iradeyi hakkı ile temsil eden demokratik bir hükümet iş başına gelecek olursa dünya demokrasilerinin samimî sempatilerini elde edeceğimizden ve Türkiye'nin dünya siyasetinde tekrar 1938'deki şerefli mevkiini kazanacağından asla şüphe etmiyorum."[335]

Ne ilginçtir ki, bu tarihten daha 3 ay önce, **Fuat Köprülü'nün** C.H.P.'ni *"demokrasiye aykırı"* yöntemlere başvurmakla suçlaması üzerine, C.H.P.'nin yayın organı *Ulus* gazetesi de *"Köprülü Memleketi Nasıl Jurnal Ediyor?"* diyerek onun yurt dışında Türkiye'nin saygınlığına gölge düşürdüğünü öne sürmüş bulunuyordu!...[336]

1946 seçimlerinin yapılacağı günlerde **Ahmet Emin Yalman'ın** kaleminden de şu satırlar çıkıyordu:

"Hiçbir resmî sıfatı olmayan ama bizi iyi tanıyan ve seven Amerikalı dostum bir nokta üzerine dikkatimi çekti, dedi ki: 'Amerika ve İngiltere, Romen ve Bulgar seçimlerinin iktidar mevkiindeki hükümetlerinin müdahale ve zorbalığı esası üzerine yapıldığından ve millî iradeyi belirtmediğinden dolayı Romanya ve Bulgaristan hükümetlerini mükerrer surette protesto etmişlerdir. Türkiye'yi zaten propaganda yaylım ateşi altında tutan ve pusuda fırsat kollayan Sovyet Rusya, Türk seçimlerinin tahakküm esası üzerine cereyan ettiğini görürse yaygarayı basacaktır.

Türkiye'nin müttefiki sıfatı ile İngiltere ve dostu sıfatı ile Amerika çok müşkül bir mevkide kalacaktır. Bunlardan ikisinin de biricik arzusu; Türkiye'de milletin güvenine sahip bulunan ve ona dayanan istikrarlı ve dürüst bir hükümet mevcut bulunmasından ibarettir. Türkiye'de hakikî bir demokrasinin hüküm sürmesi, ortaşark için mühim bir istikrar unsuru teşkil eder ve sulhu isteyen devletlerin vazifesini kolaylaştırır. Türkiye, bu şekil bir rol oynayacak

---

[335] Vatan, 2 Ağustos 1946
[336] Ulus, 15 Mayıs 1946.

hale gelirse bunun faydası haricî itibar ve kredi şeklinde derhal görülür.

Seçimler cebir ve tazyik altında yapılacak ve dünyanın haline ait her türlü endişeler ve icaplar, şahısların ihtirası yüzünden ihmal edilecek olursa ne gibi elim neticeler baş göstereceğini, Türkiye'nin bir dostu sıfatı ile tasavvur bile etmek istemem.

Şurasının unutulmaması lâzımdır ki, hâdiseler herkesin gözü önünde cereyan ediyor. Bir seçim esnasında ileri geri söz söylenmesi her memlekette olağan bir şeydir. Fakat hakikî demokrasi demek; seçim sandığının ırz ve namusunun haleldar olmamasıdır ve vatandaşın tam bir serbestlik ve güven içinde rey vermesinden ibarettir. Bu hürriyet ve güvene ait haklar zedelenecek olursa ve Türkiye'deki demokrasi iddiasının yalan olduğu belli edilirse, böyle hakikatleri dünyanın gözünden gizlemek mümkün olmayacaktır."[337]

Diyebiliriz ki, büyük bir olasılıkla Yalman, *"bizi seven ve tanıyan Amerikalı dost"*u kendisi uydurmuştu. Ne var ki, yazısının etkili olabilmesi için bu sözlerin bir Amerikalı'nın ağzından çıkması gerekiyordu!...

Bu gibi yazıları koşut olarak da **Menderes'in iktidarı, muhaliflerini *"ecnebi devletlere karşı kötülemek"*le suçlamış olması,**[338] **işin bir başka boyutuydu.**

Bu bölümü, bir sağ ve bir de sol görüşlü 2 yazarın değerlendirmeleriyle noktalayalım.

Necip Fazıl Kısakürek'e göre, çok partili düzen, *"dış rüzgârların getirdiği ve sınır içine düşürdüğü bir şey"*di ve kaynağı da Amerika idi:

"Harbin sonunda Amerika'nın dikte ettiği, yani cebren ve kerhen benimsemeğe zorladığı hürriyet, demokrasi (cebren ve kerhen

---

[337] AHMET EMİN YALMAN: **"Dünya Huzurunda"**; Vatan, 14 Temmuz 1946.

[338] ADNAN MENDERES: **"Teessür Verici Bir Manzara"**; Vatan, 19 Mayıs 1946.

benimsemeğe zorladığı tabirine dikkat) birdenbire antibiyotik bir ilâç tesiri göstermeğe başladı."[339]

Sabiha Sertel de, o günlerde kaleme almış olduğu bir yazısında şöyle diyordu:

"Türkiye'de rejim, hangi tarafa çekersek hangi mânada kullanırsak, muayyen bir zümrenin keyfine göre, hangi mânada tefsir edersek mahiyetini değiştiren bir idare sistemi midir, yoksa orta oyunu mudur? Birinci perdede sahnede nazizm mizanseni vardır, aktörler Cloyter rolünü oynarlar. İkinci perde de sahnenin demokrat mizanseni vardır, aynı aktörler bir Abraham Lincoln rolü oynarlar. Üçüncü perdenin mizanseni sosyalisttir, yine aynı aktörler bir Fourier veya Sen Simon rolü oynarlar. Böyle değilse, tarihin hangi devrinde bir rejimin böyle muhtelif mahiyeti olduğu görülmüştür?"[340]

Şurası tartışmasız tarihsel bir gerçektir ki, dış siyasal gelişmeler, Türkiye'de tek parti düzeninin sona erdirilmesinde ve başka partilerin kurulmasında en önde gelen, en ağırlıklı nedendir. Birazdan göreceğimiz gibi, gerçi ülkenin kendi iç gelişmeleri de tek parti düzenini zorlamaktaydı. Ancak, rahatlıkla öne sürülebilir ki, D.P.'yi kuranlar ve onların arkasındaki sınıf, C.H.P.'ne egemen olabilselerdi, çok partili düzene yine de geçilmeyebilirdi. Kendi kişisel ve sınıfsal çıkarlarını, kitlelere verecekleri ödünlerle, çok daha etkin bir biçimde gerçekleştirebilirlerdi. Unutulmasın ki, D.P.'yi kuranlar, C.H.P.'nin tüm sorumluluğunu taşıyan kişilerdi de aynı zamanda. D.P.'nin iktidar olduktan sonraki tutumu, bu parti yöneticilerinin öyle demokrasi âşığı filan olmadıklarını da pekâlâ kanıtlamış bulunuyor. Ne var ki, dış güçlerin önerip dayattıkları model, çok partili bir düzendi. Ama şunu da eklemeli: C.H.P.

---

[339] NECİP FAZIL KISAKÜREK: **Benim Gözümde Menderes;** Ötüken yyn., İstanbul, 1970, s.48-49

[340] SABİHA SERTEL: **"Bu Bir Orta Oyunu mudur?"; Tan,** 5 Ağustos 1945.

tek parti düzenini sürdürseydi ya da D.P.'yi kuracak olanlar, yeni bir parti kuracakları yerde, C.H.P.'ne egemen olarak kendi sistemlerini geçerli kılsalardı, eski model C.H.P. çatısı altında örgütlenmiş bulunan ya da C.H.P.'ni ele geçirecek olan ve nitelik değişikliğine uğramış egemen güçlere karşı halk bilinçli bir muhalefet er geç belirecekti. C.H.P.'nin içinden D.P.'nin doğması, er geç varlık kazanacak olan gerçek halk direnişini de (muhalefetini de) saptırmış, daha da açıkçası soysuzlaştırmış bulunuyor. Bunun da temel nedeni, kitleler gerçekten de demokrasiye geçildiğini sanıyor, ama demokrasinin ne olduğunu bilmiyor, üstelik, bu bölümün ikinci kesiminde de belirtileceği üzere, ülkede gerçek bir demokrasinin koşulları da bulunmuyordu.

Sorulması gereken önemli bir soru şudur: Bizim çok partili düzene geçmemizi dayatan A.B.D. ve yandaşları bu gerçekleri bilmiyorlar mıydı? Bu sorunun yanıtını o günden bu yana dünyada yaşananlar vermiş bulunuyor. Ne soğuk savaş döneminde ve ne de sonrasında A.B.D. ve ortakları için, ne demokrasilerin ve ne özgürlüklerin hiçbir önemi olmamıştır. Bir ülkede hangi tür rejim işlerine geliyorsa onu desteklemişlerdir. Demokratikleşmeye çabalayan ülkeler ne zaman emperyalizmin çıkarlarına dokunsalar, yerlerine hemen askerî diktatörlükler geçirilmiştir. Türkiye'de ele aldığımız dönemde ise A.B.D. emperyalizminin çıkarlarının gerçekleştirilebilmesi için, en uygun rejim 1945'ten başlayarak içinde bunaldığımız rejimdi. Gerektiğinde ona 27 Mayıs 1960'da, 12 Mart 1971'de ve 12 Eylül 1980'de yeniden biçim verdiler. Bugün A.B.D. ve A.B.'nin yaptığı da bundan başka bir şey değildir.

Kesim 2

ÇOK PARTİLİ DÜZENE GEÇİŞTE İÇ SİYASAL GELİŞMELER

I

Halkın tepkisi ve düzen değişikliği

Bu aşamada önemli bir sorunun yanıtını aramalıyız: II. Dünya Savaşı boyunca izlenen ve halkın ezilmesiyle sonuçlanan uygulamalar toplumun tepkisine, direncine hiç yol açmamış mı idi ki, çok partili "demokratik" düzene geçiş yalnız dış siyasal gelişmeler ve etkilerle oldu? Başka bir deyişle, tek parti düzenine son verilmesinde iç tepkisel birikimin, halkın özgürlük ve gönenç isteğinin hiç mi etkisi yoktu? Bu soruyu, kuşkusuz "evet" diye yanıtlamak gerekir. Ancak, bu soru önce hemen başka bir sorunun da gündeme gelmesini gerektirir: Eğer incelenen uluslararası gelişmeler olmasaydı C.H.P., bu tepkisel birikime karşın yine iktidarını tek başına sürdürebilir miydi? Sanırım, bu soruya da "evet" demek gerekecektir. Ne ki, bir kere çok partili düzene geçilmesi için belirtilen nedenlerle düğmeye basılmış olduğu için, bu ikinci "evet"in kesinleştirilmesi olanaksızlaşmış bulunuyor. Ancak, şu söylenebilir, herhalde bu geçiş, 1945'te başlamaz, çok daha uzun bir süre gerektirirdi. Ne var ki, tüm söylenenlere karşın, belirli bir iç tepkisel birikimin oluşmuş bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır. Ama asıl önemli olan gelişme, bu halk tepkisinin çok partili yeni düzende saptırılmış, yeni dönemde, halkın ağzına bir parmak bal çalınması dışında, onun özlemleri yerine, toprak ağalarının, savaş zengini ticaret burjuvazinin çıkarlarının ve daha önemlisi emperyalist güçlerin emellerinin "demokrasi" adı altında uygulamaya konulmuş olmasıdır. İşte, ayrıca bir

de bu açıdan çok partili "demokrasi" doğuştan özürlü olmuştur.

C.H.P.'nin önde gelenlerinden ve yazarlarından **Nihat Erim**, ülke içi birikimin düzen değişikliğine etkisini o günlerde şöyle dile getirmişti:

"Tek parti ve tek saf, disiplinli bir politika hayatı zehirli ilâçlar gibidir. Dozu kaçırdığınız, mübalağa ettiğiniz zaman, bünyede başka rahatsızlıklar yaratmaya başlar. Bizde de öyle olmuştur. Devlet hayatında murakabe, bir türlü istenildiği gibi tanzim edilememiştir. Daha kötüsü: Türlü sebeplerden çoğalan memnuniyetsizlik, teşkilâtlı bir muhalefet vasıtası ile meydana çıkama[mıştır]..... *Bir memlekette muhalefet her zaman vardır. Onu biriktirmeyip muntazam bir parti teşkilâtı kanalından açığa vurmak lâzımdır. Emniyet sübabı zamanında açılmazsa kazan patlayabilir..... Bu durumu, hiç şüphe yok ki, herkesten önce İsmet İnönü görmüştür."*[341]

O günlerin havasını vermek bakımından bir-iki yazıya göz atmak yararlı olacak. Örneğin; **Ekrem Uşaklıgil**'e göre:

"Halk şimdi otobüste, vapurda, sokakta, bahçede konuşuyor. Büyük bir hoşnutsuzluk vardır. Birkaç gazete kapanır, birkaç yazar mahkemeye verilirse susarlar ama, bu susuş geçici olur."[342]

Atatürk'ün genel sekreterliğini de yapmış olan **Hikmet Bayur**'un da T.B.M.M. kürsüsünden şunları söylediğini duyuyoruz:

"O vakit böyle bir durum yaratmış olan ve bunun yaratılmaması için uğraşmış olanlar yani benim gibiler ateş ve kasırgayı önlemek için el ele verseler dahi hiçbir şeyi durduramayabilirler ve onlarla birlikte pek çok şey süpürülebilir. Dolayısı ile hükümete ve

---

[341] NİHAT ERİM: **"Anayasa Meselelerimiz"**; Siyasî İlimler Mecmuası, Eylül 1947, sayı 198.

[342] EKREM UŞAKLIGİL: **"Halk Konuşuyor"**; Son Posta, 20 Eylül 1945.

onun partisine halkı kendilerini seçim yolu ile devirmek imkânını vermelerini ..... dilerim."(3)[343]

Ahmet Emin Yalman da aynı çizgide yazıyordu:

"İnhisarcı tek parti idareleri umumiyetle cebir yolu ile yıkılır. Bu yolun memleket hesabına hiçbir yararı yoktur, çünkü cebir teşebbüsleri ihtirasları ayaklandırarak dahilî harplere yol açar."[344]

Çok daha sonraları ise, D.P. önde gelenlerinden **Samet Ağaoğlu**; asker ya da sivil birçok bürokratın, eğer C.H.P. seçimle iktidarı bırakmayacak olursa, 1789 Fransız, 1917 Rus devrimlerinin bir benzerinin de Türkiye'de gerçekleşeceği, bunun ise bir sınıf egemenliği ile sonuçlanacağı, böyle bir gelişimin ülke için bir yıkım olacağı kaygısını taşıdıklarını yazacaktır.[345]

Muhalefet döneminde D.P. Aydın İl Başkanı, 1947'den başlayarak İstanbul İl Kurulu üyesi ve 1950'dan sonra D.P. İstanbul İl Başkanlığı yapmış bulunan **Mükerrem Sarol** da diyecektir ki:

"O derece öfkeliydi ki insanlar, eğer seçimlerde 1946'daki sandık tahrifatına benzer müdahaleler olsaydı, halk bunu fiilen önleyecekti. Yani halk kanunu bertaraf ederek bizzat kendisi sahip çıkacaktı."[346]

Bu konuda tarihsel değeri olan bir başka değerlendirme de, D.P.'nin 2.Büyük Kongresi'nde **Celal Bayar**'ın yaptığı konuşmaydı:

---

[343] T.B.M.M., T.D., C. XXIII, Dönem 7, Toplantı 3, Birleşim 57, 31 Mayıs 1946, s. 246.

[344] AHMET EMİN YALMAN: **"İç Manzara"**; Vatan, 23 Mart 1946.

[345] SAMET AĞAOĞLU: **Demokrat Parti'nin Doğuş Ve Yükseliş Sebepleri–Bir Soru**; İstanbul, 1972,s.47, 99.

[346] MÜKERREM SAROL ile röportaj, 19 Nisan 1986 (Çetin Yetkin).

"..... D.P. isyan etmeden bir mucize gösterecektir. Maksat ve gayesini başkalarına akıl ve mantıkla kabul ettirmek yolundadır. Bizim her zaman tekrar ettiğimiz veçhiyle memleketin coğrafî vaziyeti çok mühimdir. Biz başka memleketlerde çıkarılan isyan ve ihtilâllere ayak uyduramayız..... Ankara'da bulunanlar o günün manzarasını göz önüne getirdikleri takdirde[347] *görürler ve söyleyebilirler ki, o gün Ankara'nın manzarası doğrudan doğruya bir ihtilâl manzarası idi..... Herkes müteheyyiçti. Meclis'e karşı hareket edilmek isteniyordu. Bizi baldırı çıplaklar, kasketli insanlar diye istihdaf edenlerin gidip evlerini başlarına yıkalım diyorlardı. D.P. bu hareketi önledi. Bunu önlemekle memlekete yaptığı hizmetlerin en büyüğünü ifa etti."*[348]

Bu kongrede 25 Haziran 1949'da oybirliği ile kabul edilen *"Millî Teminat Andı"*nda ise açıkça denilecekti ki: **".....vatandaş siyasî hak ve hürriyetlerinin kullanılmasında ve millî hâkimiyet esaslarının tahakkukuna herhangi bir surette engel olacak kanun dışı hareketlerden tevakki olunması** [kaçınılması] **lüzumunu memleketin en yüksek menfaatleri hesabına belirtmek isteriz. Aksi yolda harekete teşebbüs edenlerin ise, millî vicdanın ifadesi olan millet metine maruz kalmak gibi ağır ve tarihî bir mesuliyetle mahkûm olacakları muhakkaktır."**[349]

Hemen yenileyim: C.H.P. iktidarının uygulamaları geniş ve yoksul halk kesimlerini hiç de mutlu kılmış değildi. C.H.P.'ne karşı bir tepki elbette vardı. Ancak, bu iç tepkisel birikimin çok partili düzene geçişte ve hele C.H.P.'nin iktidarı D.P.'ye devretmesinde gerçek etkisi neydi? Gerçekten de, **İsmet İnönü**, dış siyasal nedenlerle son vermek zorunda kaldığı tek parti rejimine, sonradan dış siyasal koşullar elverecek olsa

---

[347] 1946 seçimleri.
[348] Vatan, 24 Haziran 1949.
[349] A.y..

idi ve yeniden dönseydi, halk ayaklanır mıydı? 1945'den başlayarak siyasal yapıda gerçekleştirilen "demokratikleşme" sürecine son verseydi halkın tepkisi ne olurdu? Bu sorulara, çok kesin yanıtlar vermek olanaksız ama, eldeki verilere, 1945-1950 arasındaki gelişmelere, somut olaylara bakarak bir değerlendirme yapmak pekâlâ olanaklı. Bu değerlendirme, **Samet Ağaoğlu**'nun öne sürdüğü ve D.P.'nin bir "halk hareketi" olduğu[350] savını da yerli yerine oturtacaktır.

Önce, birazdan görüleceği üzere, D.P.'nin kuruluş süreci, topraksız ve yoksul köylüğü toprak sahibi yapmak ve toprak ağalarının etkinliğini kırmak amacı ile çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na kurucularının ve saflarında yer alacak olan toprak ağalarının karşı çıkmaları süreci ile çakışmaktadır. Yine görüleceği üzere, köylüyü kalkındırmayı, eğitmeyi amaçlayan Köy Enstitüleri'nin karşısına dikilenler de D.P'liler olacaktır. O nedenle, halkta bir tepkisel birikim vardı ama, D.P. bu birikimini halk için, halk adına değil, toprak ağaları ve yeni yetme zenginler için kullanmıştır demek daha doğru olacaktır. Bir halk hareketinin halk hareketi olabilmesi için, o hareketin halk tarafından yapılması gerekir. Acaba, öyle mi olmuştur?

Gelişmelere sayısal açıdan bakılınca şu tablo ile karşılaşırız:

1- 1946 seçimleri üzerinde ilerde ayrıca durulacak. Şimdilik şunu belirteyim: Gerçekten de bu seçim hakça yapılan bir seçim olmamıştır. Ne ki, seçimde hiçbir yolsuzluk yapılmamış ve tüm milletvekilliklerini D.P. kazanmış olsa idi bile, iktidarın el değiştirmesi yine de söz konusu olmayacaktı. Çünkü, seçimler 1947'de yapılacak iken öne alınmış olduğu için ve bazı başka nedenlerle D.P. tüm yurt düzeyinde örgütlenememişti. Bu yüzden de, D.P. seçime yalnızca 186 adayla katıla-

---

[350] S.AĞAOĞLU: **Demokrat Partinin....**; s.9-13.

bilmişti.[351] Bu nedenle de, 1946'da C.H.P., seçimleri D.P. kazanmış olmasına karşın iktidarı devretmedi, bu da halkı ayaklanma noktasına getirdiği savı anlamsızdır ve propagandadan başka bir şey değildir. Bu konuda, İnönü'nün *Defter*'inde şu notları okuruz:

7 Haziran Cumartesi [1947]

..... Celal Bayar ile görüştüm..... Celal Bey, bir vesile ile seçimlerden yine bahsetti ve yüzlerce milletvekilinin kendilerinden haksız olarak alınmış olduğunu tekrar etti. Birçok haksızlıkların olmuş olması mümkündür, fakat kanunî bir şekilde şikâyetler tasfiye edilmiştir. Bu Meclis'in çokluğunu haklı olarak Halk Partisi'nin kazanmış olduğunda vicdanen şüpheniz var mı? diye sordum. *'Zaten kâfi namzet göstermemiştik. Çoğunluk Halk Partisi'nde olacaktı'* cevabını alabildim." [352]

2- C.H.P.'nin iktidarı D.P.'ye bırakmak zorunda kaldığı ve özgür bir ortamda yapılan 1950 seçimlerine gelince; bu seçimde D.P., 4.242.381; C.H.P., 3.165.095 oy almıştı. Unutmamak gerekir ki, 1946'dan 1950'ye değin geçen süre içinde D.P. propagandası geçekten başarılı olmuş bulunuyordu. Üstelik, D.P.'nin istediği tüm yasal değişiklikler de yapılmıştı. Bu rakamlar, her şeye karşın 14 Mayıs 1950'de de nüfusun yarısına yakınının C.H.P.'nden yana olduğunu kanıtlar. Oysa, bir halk hareketinden söz edebilmek için halkın çok büyük bir çoğunluğunun bu hareketin içinde olması gerekir.

D.P.'nin bir halk hareketi olduğunu öne sürenlerin başında gelen **Samet Ağaoğlu**'nun adı geçen kitabında verdiği bilgilere de bir göz atalım:

"Demokrat Parti'ye gelinceye kadar partileri kurduran da, kuran da asker ve sivil yönetici kadrodur. Bu kadronun yanında İmpa-

---

[351] F.GİRİTLİOĞLU: C.I, s. 195.
[352] C.I, s. 455.

ratorluk'ta ulema, daha sonraları profesör, gazeteciler gibi aydınlar. Eski deyimle erbab-ı seyf-i kalem! Demokrat Parti'yi kuran yine bunlardır, fakat kurduran halk! Halk kitleleri artık işe karışmış, harekete geçmiştir."[353]

Samet Ağaoğlu'nun saptamasının ilk bölümü doğru, son bölümü ise tarihsel gerçeklere taban tabana karşıttır. Çünkü, biliyoruz ki, (ayrıca üzerinde duracağız da) D.P.'yi kurduran **İnönü**'dür. **İnönü, Bayar**'ı bu partiyi kurmakla görevlendirmiştir. **İnönü**'nün neden bir ikinci partinin kurulmasını gerekli gördüğünü ise incelemiş bulunuyoruz.

Yine **Samet Ağaoğlu**'nu okumayı sürdürelim:

"Demokrat Parti'nin ilk kurucuları kimlerdir? O güne kadar yönetici kadro içinde bulunmuş derece derece sivrilmiş kimseler değil mi? Eski Başbakan Celal Bayar, eski profesör Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı, uzun yıllar milletvekili Fuat Köprülü, otuz yıldan fazla milletvekili, Millî Mücadele'de İstiklâl Mahkemesi üyesi, vali Refik Koraltan, yirmi yıldan beri milletvekili Adnan Menderes.

Sonra bu dört isimden başka Demokrat Parti'nin müteşebbis Genel Kurul üyelerini sıralayalım:

Meşrutiyette milletvekili, müsteşar, Millî Mücadele'den beri milletvekili, birçok defalar bakan, profesör Yusuf Kemal Tengirşek; uzun yıllardan beri milletvekili, büyük toprak ve iş adamı Emin Sazak; yine uzun yıllardan beri milletvekili Cemal Tunca; Millî Mücadele'de ve daha sonra milletvekili, yine Millî Mücadele'de bakan, İstiklâl Mahkemesi üyesi Refik Şevket İnce.

Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi'nde seçilmiş ilk Genel İdare Kurulu üyelerini hatırlayalım:

Kurucular ve yukarıda saydıklarımızdan başka, eski ve tanınmış gazeteci, büyük toprak sahibi Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu; eski sefir Enis Akaygen; büyük toprak sahibi Celal Ramazanoğlu; eski

---

[353] s. 46.

umum müdür Samet Ağaoğlu; Ticaret Bakanlığı eski başmüfettişi Ahmet Tahtakılıç ve ötekiler."[354]

Sayılan bu kişiler D.P. kuruluncaya değin, **Samet Ağaoğlu**'nun da açıkça belirttiği gibi, C.H.P.'nin tüm uygulamalarının sorumluluğunu üzerinde taşıyan kimselerdi. 1946 yılına gelindiğinde acaba halk bu kişileri, halk hareketinin başına öteki C.H.P. ileri gelenleri arasından nasıl ayıklayıp da seçip getirdi?

Daha da önemlisi, **Samet Ağaoğlu**'nun büyük toprak sahibi, daha doğrusu toprak ağası olduklarını nedense belirtmek gereğini duyduğu **Emin Sazak, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu** ve **Celal Ramazanoğlu**'nun bu kişiler arasında bulunmuş olmasıdır. **Menderes**'in de yine bir toprak ağası olduğunu ben ekleyeyim. Şimdi, yeryüzünün neresinde ve ne zaman halk hareketlerinde halkın kendilerini temsil etmek üzere toprak ağalarını görevlendirdiği, onlara parti kurdurduğu görülmüştür? Üstelik, o halkın büyük çoğunluğu topraksız, ağaların topraklarında ırgat olarak çalışan, yoksul köylülerken!... Kaldı ki, değindiğim gibi, D.P.'nin parti olarak temeli, köylüyü topraksız bırakmak isteyenlerce atılmış bulunuyor...

Bu konuda, bence, bir bakıma en doğru saptamayı **Turan Güneş** yapmış olsa gerektir. **Güneş**'e göre; D.P.'yi bir parti olarak değil, fakat bir "olay" olarak değerlendirmek gerekir. **Güneş**'in belirttiğine göre; halkın gerçekte istediği özgürlüktü, D.P. ise C.H.P.'nin uygulamalarının tümüne karşı çıkıyor ve tersini savunuyordu. Bu, halkın gözünde özgürlük demekti. Bu nedenle, D.P.'ye sahip çıkmasının nedeni onun şu ve bu programı izleyeceğini belirten bir parti olması değil, bir seçenek oluşturması, C.H.P.'nin karşısına bir *"husumet cephesi*

---

[354] s.51-52.

gibi dikilmesi"ydi.[355] Öte yandan, II.Dünya Savaşı boyunca izlenen ekonomik *siyasanın da halkın bu davranışında* çok önemli bir etken olduğunu unutmamak gerekiyor. O nedenle, D.P., toprak reformunu karşı çıkanlarca kurulmuş olması, kurucularının içinde yoksul köylüyü soyup soğana çeviren toprak ağalarının bulunması, yöneticilerinin C.H.P.'nin tüm sorumluluğunu taşıması... onu ilgilendirmemişti. O dönemde nüfusun %80'nin köylü olduğu da düşünülür, Toprak Mahsülleri Vergisi'nin ve benzeri yasaların uygulanmaları da göz önüne getirilirse, şimdi bunları yerden yere vuran bir kadro ortaya çıkınca bu kadronun kimlerden oluştuğu önemli değildi, yeter ki artık bu gibi uygulamalar olmasın. İşte, D.P.'liler bunu yapacaklarını söylüyorlardı.(16)[356]

Ancak, **Güneş**'in bu değerlendirmesinin *bir bakıma* doğru olduğunu belirttim. Çünkü, bu görüş, sanki tüm halkın D.P.'yi bu açıdan desteklediği gibi bir anlam içermektedir. Ne ki, biraz yukarıda değindiğim gibi, 1950 yılına gelindiğinde bile halkın yarısına yakını yine C.H.P.'ni desteklemekteydi. Buna karşılık, D.P.'ye bir umutmuş gibi bakanlar, C.H.P.'ni destekleyenlerin tersine, bu partiye eylemli ve coşkulu bir biçimde arka çıktıklarından alanlarda, D.P. yöneticilerinin gezilerinde onları karşılamalarında oluşturdukları kalabalıklar aldatıcı bir görünüm çiziyordu. "Aldatıcı" derken yanlış anlaşılmasın. O kalabalıklar, gerçekten vardı ve içtenlikliydi, ama

---

[355] TURAN GÜNEŞ:**"Demokrat Parti Neydi?"**;Yön,10 Ocak 1962, sayı 4.

[356] Aynı olayı, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu sırasında da görürüz. Daha partinin kurulacağı açıklanır açıklanmaz, programının ne olduğu bilinmeden, kimlerin partinin çeşitli organlarında görev alacakları belli olmadan bu partiye bir akın başlamıştır.(Bkz. ÇETİN YETKİN: **Atatürk'ün Başarısız Demomrasi Devrimi – Serbest Cumhuriyet Fırkası"**; 2.basım, Toplumsal Dönüşüm yyn., İstanbul, 1997, s.121 vd.

tüm halk değildi. Örneğin, 1946 seçimlerinden sonra **Bayar** uçakla Samsun'a gittiğinde binlerce kişinin havaalanı doldurmuş olması nedeniyle, bir süre alana inememiş, havada tur atmak zorunda kalmıştı.[357] Ancak, bu coşkulu karşılamaya bakarak, 1950 seçimlerinde C.H.P.'ne verilen 3.165.095 oyu yok saymak önemli bir gerçeği yok saymak olur. Çünkü, 1950'de bile yaklaşık olarak 7 kişiden 4'ü D.P. yandaşı iken, 3'ü C.H.P. seçmeniydi.

Kaldı ki, yine **Samet Ağaoğlu** başka bir kitabında belirttiği gibi, D.P.'ye *"başka ideolojilere bağlananlar ve sadece şahsî çıkarlarının peşinde olanlar"* da girmiş bulunuyordu.[358] "Başka ideolojilere bağlananlar", solcular ve sosyalistlerdi. Bu konuya ilerde ayrıca değinilecek. "Çıkar peşinde koşanlar" acaba kimlerdi? D.P.'nin 10 yıllık iktidarı süresince bunların kimler olduğu, iktidarın nimetlerinden nasıl yararlandıkları görülecektir. Ama demek ki, halk hareketi olduğu öne sürülen D.P.'de bunlar da varmış.

Bu durumda, **İnönü** çok partili sisteme geçmeseydi ülkede ayaklanma çıkardı savı, geçerli ve tutarlı bir sav değildir. Ben, C.H.P.'nin eski genel sekreteri **Kasım Gülek**'e, *"1950 seçimlerinde de baskı ve hile yapılsaydı ve iktidar devredilmeseydi, halk ayaklanır mıydı?"* sorusunu yöneltmiştim. Yanıtı şu olmuştu:

"Bizde halk ihtilâl yapmaz. Meşhur sözdür, derler: 'Bizim millet kuzu gibidir'. *Cevabı onun, kuzu gibi* [bile] *değildir; kuzunun kulağını bükersen* 'Mee!' *der, bizim millet onu da demez. Dünyanın birçok yerinde hakikaten isyana, ihtilâle sevk edecek hâdiseler karşısında millet gene uysaldır, ses çıkarmaz. Ancak, halk içinde büyük memnuniyetsizlik olurdu. Bunu da iktidar hissediyordu. Halk*

---

[357] F.GİRİTLİOĞLU: C. I, s. 196.
[358] SAMET AĞAOĞLU: **"Arkadaşım Menderes"**; İstanbul, 1967, s.63.

Partisi iktidarı içerinin kaynamakta olduğunu, büyük hoşnutsuzluk olduğunu biliyordu."[359]

1960 yılına gelindiğinde D.P. yandaşlarının **Menderes**'i evliya gözüyle görmelerine karşın, 27 Mayıs 1960 olayından sonra, bir de üstelik ocak ve bucak başkanlarına varıncaya değin D.P.'liler tutuklanırken, tüm D.P.'lilerin mezar sessizliğine büründükleri anımsayınca, **Gülek**'in yargısında haklı olduğu düşünülemez mi dersiniz? Arkasından gelen 12 Mart 1971 müdahalesi karşısında halkımızın tepkisizliğini de buna ekleyin. Ama 12 Eylül 1980 darbecileri tüm siyasal partileri kapatıp da liderlerini ve önde gelenlerini tutukladıklarında tüm bu partilerin yandaşları ne yaptı ki? Alanlarda **Kenan Evren**'i alkışlamadılar mı? Türkiye'nin en köklü üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi, bir de başka alan yokmuş gibi, Anayasa'yı çiğneyerek yok eden **Kenan Evren**'e "Fahrî Anayasa Hukuku Profesörü" unvanını vermedi mi? Varlık nedenleri 1961 Anayasası olan ve göreve başlarken bu Anayasa'yı koruyacaklarına yemin eden Anayasa Mahkemesi üyeleri **Evren**'e bağlılıklarını bildirmediler mi? Yazarların şeyhi (şeyh-ül muharirin) unvanına sahip olan kişi **Evren**'in elini öpmedi mi? Ve bugün ülkemiz yabancılara peşkeş çekilir ve sömürgeleştirilirken halk ne yapıyor? Kaldı ki, 1946 ve 1950'den bu yana geçen zaman içinde halk daha bilinçlenmiş, eğitilmiş değil mi?

Ali Fuat Başgil; eğer, **İnönü** de **Franco** gibi II.Dünya Savaşı'ndan sonra da iktidarını sürdürebilecek olsaydı, Türkiye'de demokratikleşmenin, çok partili düzene geçmenin söz konusu olmayacağını söyler.[360] Haklıdır.[361/362]

---

[359] 25 Nisan 1986'da Ankara'da.

[360] ALİ FUAT BAŞGİL: **27 Mayıs İhtilâli Ve Sebepleri**; çev. M.Ali Sebük – İ.Hakkı Akın, İstanbul, 1966, s.55.

[361] Batılıların bütün demokratikleşme – demokratikleştirme kapmanyalarına karşın, İngiltere'nin çıkarları nedeniyle Franco rejiminin

II
Koşulları bulunmayan demokrasi

İnönü'nün önderliğinde çok partili "demokratik" düzene geçiş ve 1950'de seçimle iktidarın D.P.'ye devredilmesi, **İnönü**'nün ülkeye demokrasiyi getirmesi,"demokrasinin zaferi" olarak anılagelmiştir. Pek büyük bir çoğunlukça **İnönü**, "demokrasi kahramanı" olarak nitelendirilmektedir. Bu görüşe kimi yabancı yazar ve bilim adamları da katılmaktadır.[363] Bu anlayışa temel olan varsayım, ortada bir "demokrasi" olduğudur. Ne ki, çoğunluk, demokrasiyi körlerin fili tanımladığı gibi, neresinden tutarsa orasını ölçüt olarak alıp tanımlamaktadır. O halde, olan bitenleri doğru algılayabilmek için sağlıklı bir "demokrasi" tanımı yapmalıyız.

Demokrasi, soyut bir şey değildir. Birtakım öğelerin / altyapıların bir araya gelmesi ile varlık kazanır. Bir liderin, *"Artık ülkemde demokrasi olsun, ben öyle istiyorum"* demesiyle, o ülkede demokrasi yaşama geçmez. Bunun için, tüm öğelerinin (unsurlarının) gerçekleşmiş olması gerekir. Bunlardan birinin yokluğu durumunda, hâlâ o ülkede demokrasinin olduğu öne

---

sürmesine olanak tanınmış, ona demokratikleşme doğrultusunda bir baskı yapılmamıştı.

[362] Kasım Gülek, yukarıya aldığımız sözlerini şöyle tamamlamıştı: *"Ordu içinde de birtakım kaynaşmalar olduğunu sonradan haber aldık."* Gerçekten de, ele aldığımız dönemde Silâhlı Kuvvetler'in köklü bir değişime uğradığı ve bu arada siyasal gelişmelerle doğrudan etkilendiği bir kesin olgudur. Bu konunun "halk hareketi" ya da "halk ayaklanması" ile bir ilgisi bulunmadığı için Silâhlı Kuvvetler ile ilgili bölümde ele alınacaktır.

[363] Bu görüşlere son zamanlarda yayınlanan en kapsamlı örnek için bkz: ALEV COŞKUN: **"14 Mayıs 1950: DP'nin mi, CHP'nin mi / Demokrasinin mi Zaferidir? – Yabancı Bilim Adamlarının Değerlendirmeleri":** Yeniden A.R.Müdafaa-i Hukuk, Haziran 2002, sayı 45, s.35-39.

sürülüyorsa, olan şey demokrasi değil, fakat adına demokrasi denen bir başka rejim türüdür.

Öte yandan insanlık tarihini göz önüne getirecek olursak, yaklaşık 250.000 yıldır "insan" denebilecek biçimimizle bu gezegende yaşıyoruz. Fakat demokrasilerin varlık kazanması için de 250.000 yıl beklemek gerekmiştir. Çünkü, ancak XX. yüzyılın ortalarında demokrasi söz konusu olabilmiştir.[364] Demek ki, *zaman* olarak tarih öncesinin ve tarihin çok küçük bir diliminde demokrasiden söz edebiliyoruz. Bunun yanı sıra, bugün yeryüzünde yalnızca pek az devlet demokrasi ile yönetilmektedir. Onlar da temelde Avrupa'da toplanmışlardır.[365] Demek ki, demokrasi, *mekân* olarak da yerküre üzerinde çok küçük bir alanda var olabilmiştir. Bunun neden böyle olduğu araştırılacak olursa, demokrasinin her istenilen yerde her zaman olabilecek ve yaşayabilecek bir rejim türü olmadığı kendiliğinden anlaşılır. Böyle bir araştırma fazlasıyla konumuzun dışına çıkmak olacaktır. Onun için öğelerinden söz etmekle yetineceğim.

Demokrasiden söz edebilmenin önkoşulu, "seçim"dir. Bu koşul, Ulusal Kurtuluş Savaşımız'ın başından beri var olagelmiştir. Doğal olarak, seçimlerin özgürce ve hilesiz yapılması gerektiği üzerinde sanırım ayrıca durmaya gerek yok.

---

[364] Eski Yunan polislerinde ve doğallıkla da Atina'da "demokrasi" olduğunu sanmak, büyük bir yanılgıdır. Çünkü, şimdi burada sıralanacak ve demokrasiden söz edebilmek için gerekli olan koşulların (seçim dışında, o da bir ölçüde) hiçbiri bulunmadığı gibi, sakat doğan çocukların ölüme terk edilmeleri de olağan bir uygulamaydı. Kaldı ki, köleci bir devlete demokratik bir devlet demek usla bağdaşır bir şey değildir.

[365] Bugün A.B.D.'nde, anayasası gereği, var olan rejim gerçek bir demokrasi değil, fakat demokrasi benzeri bir rejimdir.

İkinci koşul, "genel oy" ilkesidir. Yani, her ergin yurttaşın oy hakkına sahip olmasıdır. Ülkemizde bu koşul da, kadınlara da oy hakkı tanınmasıyla ve seçmen olabilmek için belirli arazi sahibi olmak, belirli oranda vergi vermek, belirli bir eğitim düzeyine sahip olmak gibi koşullar aranmadığı için daha Atatürk döneminde gerçekleşmiştir.

Çoğu kişi bu iki koşulun varlığını demokrasiden söz edebilmek için yeterli görmektedir. Oysa, başka koşullar da (öğeler de) gereklidir demokrasi için. Bunların başında da "eşit oy" ilkesi gelir. Başka bir deyişle, her seçmenin oyunun "1" sayılması, birbirine eşit olarak değerlendirilmesi gerekir. İşte daha bu noktada da Türkiye'de eşit oy ilkesinin bulunmadığı gerçeği ile karşılaşırız. Çünkü, bir ülkede feodal ya da yarı-feodal yapılar aşılmadıkça orada eşit oy ilkesi asla yaşama geçirilemez. Ağaların, şeyhlerin, tarikatların bulunduğu bir ülkede; ağanın adamları ağalarının, tarikatın üyeleri şeyhlerinin buyrukları dışında oy kullanamazlar. Bu, bilinen bir gerçek. O zaman, bir ağanın 5.000 adamı varsa onun oyu 5.000+1'dir. Bir şeyhin 20.000 müridi varsa onun oyu da 20.000+1'dir. O nedenledir ki, siyasal parti liderleri ağaların ve şeyhlerin peşinde koşup duruyorlar.

Şimdi bu noktada bir an duralım: Atatürk'ün gerçekleştirdiği veya gerçekleştirmeye başladığı devrimlere topluca bakacak olursak, bunların aynı zamanda iki amaca yöneldiklerini görürüz:

1- Ülkenin azgelişmişlik yapısını kırmak,

2- Demokrasinin önündeki engelleri ortadan kaldırmak.

Demokrasinin öteki koşulları açısından devrimlere ayrıca değineceğim. Şu anda üzerinde durduğumuz konu açısından şunun altını çizmeliyiz: Cumhuriyet yönetimi, özellikle ilk yıllarında bu feodal ilişkiler yüzünden büyük sıkıntılara uğramıştı. Etnik ya da gerici ayaklanmalar bu ortamda ortaya çıkmıştı. Her şeyden önce Atatürk, bu nedenle bu feodal yapı-

yı ortadan kaldırmayı amaçlamıştı. Bunun bir yolu laiklikten geçiyordu. Ötekisi ise, toprak reformuydu. Laiklik tam anlamı ile uygulamaya konulmadıkça ve toprak reformu yapılmadıkça, demokrasinin yaşama geçirilmesi olanaksızdı.

Bu bilginin ışığında şimdi şu gerçekleri alt alta sıralayalım:

1- Çok partili düzene geçildiği sırada toprak reformu hâlâ gerçekleştirilmiş değildi. Ağalık ve şeyhlik hükmünü hâlâ sürdürmekteydi. Bu durumda, eşit oy ilkesi ülkede geçerli olamazdı.

2- D.P. toprak reformuna karşı çıkanlarca kurulduğu gibi gördüğümüz üzere kurucuları arasında büyük toprak sahipleri, yani toprak ağaları vardı.

3- Ağalığa ve tarikatçılığa son verecek olan bir kurum da, Köy Enstitüleri'ydi. Çok partili düzene geçilmesiyle birlikte, **İnönü**, **Yücel**'i ve **Tonguç**'u görevden uzaklaştırarak, Enstitüleri yıkmakla **Reşat Şemsettin Sirer**'i görevlendirecekti.

4- Yine çok partili düzene geçilmesiyle birlikte, oy kaygısı ile **İnönü** laiklikten arka arkaya ödünler vermeye başlayacaktı. Bu ödünleri ayrı kesimler olarak inceleyeceğiz. Şimdilik şu kadarını anımsatmakla yetineyim: İmam Hatipler'i, İlahiyat Fakültesi'ni, Tekke Ve Zaviyeleri açan, okullara din derslerini koyduran kişi **İnönü** ve onun partisi olacaktır.

Yani **İnönü**, demokrasinin temel koşullarından biri ortada yokken, üstelik demokrasinin gerçekleşmesinin önüne dikilen engellerden şimdi saydıklarımız **Atatürk** döneminde kaldırılmış olmasına karşın bunları yeniden hortlatırken, ayrıca bu saydıklarımız dışında da laiklikten ödünler verirken, nasıl oluyor da *Demokrasi Kahramanı* olarak görülebiliyor? Ortaya bir seçim sandığının konulması ile demokrasinin varlık kazanamayacağını bilmek gerekir.

"Seçim" ve "oy" demek, "seçmen" demektir. Seçmen, oyunu bilinçli bir biçimde kullanmalıdır. Kime, ne için oy ver-

diğini bilmelidir. Ülkesinin çıkarlarının ne yönde olduğuna ilişkin düşünceleri olmalıdır. Her şeyin ötesinde de kendi kişisel çıkarının ne olduğunu bilerek, bunu ülke çıkarı ile uzlaştırabilmeli, oyunu öyle kullanabilmelidir. Yoksa, seçimler ortaya abuk sabuk, saçma sapan sonuçlar çıkarır. Çok partili yaşama geçildiğinden bu yana, kurulan partilerin hemen tümünün kendilerine simge olarak çoğunlukla hayvan resimlerini, bir bölümünün ise halkın günlük yaşamında yer etmiş bulunan somut şeyleri (ampul gibi) seçmiş olmalarını bir de bu açıdan düşünürseniz, Türk demokrasisi adına üzülmemek elden gelmez. Çünkü seçmenlerin bir bölümü, oylarını ancak bu resimlere bakarak kullanmaktadır. Hem sonra, bugün bile kaç seçmenin oy vereceği partinin programını okuduğunu ve ona göre oyunu kullandığını söyleyebilirsiniz? Aynı gerçek, birçok milletvekili için bile geçerlidir.

Gerçekten, kaç tanesi kendi partilerinin programlarını okumuştur, içine sindirmiştir ve ona göre bir partiye girip seçilmiştir? Partiler arası transferleri bir de bu açıdan değerlendirmek gerekir. Milletvekili bulunduğunu partisinden ayrılarak, onun programına tümüyle ters bir programa sahip olan bir başka partiye geçen milletvekili için parti programlarının bir anlamı var mıdır? Milletvekillerini bir yana bırakalım; bu söylenenlerden çıkan sonuç, demokrasinin var olup işleyebilmesi için seçmenin eğitimli ve yukarıda açıklanan konularda bir düşüncesi olmalıdır biçimindedir.. İşte, Atatürk devrimlerinden ve uygulamalarından, Eğitim Birliği Yasası, harf devrimi, Millet Mektepleri, köy okulları seferberliği, genel olarak eğitimle ilgili tüm devrimci nitelikli girişimler, bir yandan da sonuç olarak yurttaşı bilinçli seçmen yapmaya yönelmiş bulunuyordu. Oysa, D.P.'nin köylüye yönelik propagandalarının başında köy okullarının köylülere yaptırılmasına son verileceği geliyordu. Bu bir yana, bu alandaki en önemli girişim ise Köy Enstitüleri idi. Çok partili düzene geçişte bunlar yok edil-

di! Şimdi bunu bir de, laiklikten verilen ödünlerle, İmam-Hatip'lerin, İlâhiyat Fakültesi'nin, tekke ve zaviyelerin açılması ve okullara din dersleri konulması ile birlikte düşünün!...

Öte yandan, demokrasilerin bir başka koşulu da, çoğunluk gibi düşünmeyenlerin de, onlar ölçüsünde hak ve özgürlüklere ve güvencelere sahip olmasıdır. Oysa, bizde İnönü demokrasisi, toplumcu/sosyalist düşüncenin amansız düşmanı olacak, çok geçmeden buna D.P. de katılacaktır.

Koşulların içinde en önemli olanı ise, ulusal istencin meclise yansıması ve meclisin bu istenç doğrultusunda yasama ve denetleme görevini yerine getirmesi, hükümetin de aynı istenç doğrultusunda ülkeyi yönetmesidir. Bu gerçek, 1945'den başlayarak "millî irade" kavramı ile dile getirilmiştir. Özellikle de D.P.'liler C.H.P.'ni millî iradeye saygı göstermemekle suçlamışlardır. Şimdi, şu gerçekleri sırası ile analım:

1- Deminden beri belirtmeğe çalıştığım nedenlerle ortaya çıkan "millî irade"nin sağlıklı bir irade olduğunu öne sürmek olanaksızdır.

2- Bu bir yana, asıl önemlisi, millî iradeden söz edilebilmesi için, bu iradenin sahibinden kaynaklanması gerekir. Başka bir deyişle, dışarıdan bir güç onu yönlendirmemeli, bağımlı kılmamalıdır. Bunun için ise, ülkenin "tam bağımsız" olması gerekir. Bağımsızlığını yitirmiş bir ülkenin yönetimi dış güçlerin elindedir. Bağımsızlığın yalnızca zedelenmiş ya da kısıtlanmış olması durumunda da aynı gerçek söz konusudur. Ne acıdır ki, çok partili düzene geçilmekle birlikte, Türkiye'nin bağımsızlığı üzerine A.B.D.'nce ipotek konulacaktır. Türkiye'nin bugün sömürgeleşme sürecinde neredeyse son noktaya gelmesinin temeli 1945-1950 arasında atılmıştır. Bu konu, bu kitabın ilerdeki bölümlerinde ayrıntıları ile ele alınacaktır.

Şu da başka bir gerçektir ki, demokrasi, gelişmiş ülkelerde var olabilen bir rejimdir. Atatürk'ün gerçekleştirdiği

devrimlerin hemen tümü de, yukarıda da değinildiği gibi, Türkiye'yi gelişmiş bir ülke durumuna getirmeyi amaçlıyordu. Oysa ilerde göreceğimiz üzere **İsmet İnönü**'nün yabancı uzmanlara hazırlattırdığı ve ***Barker Raporu*** diye anılan ve Türkiye'nin izlemesi gereken yolu çizen rapor, ülkemizin sanayileşmemesi için verilmiş bir rapordu.

O halde, Türkiye'de demokrasinin varlık kazanabilmesi ve yaşayabilmesi ve ilerde de ikide bir askerî müdahaleler olmaması için yapılması gereken şey, **Atatürk** ilke ve devrimlerini tamamlamak, daha da ileriye götürmekti. İşte, ancak o zaman Türkiye "demokratik" bir ülke olabilirdi. Oysa, 1945'-ten (gerçekte 10 Kasım 1938, saat 09.05'ten) başlayarak yapılanlar tam tersi yönde olmuştur. **İnönü** tipi, yabancılara şirin gözükmek için sahnelenen, demokrasinin ne olup olmadığını anlamak için 1950'den bugüne demokrasi adına yapılıp edilenlere bakmak yeter.[366]

Burada sözü **Suat Sinanoğlu**'na bırakmak istiyorum:

"Batıdan ithal edilen özgürlükçü kuruluşlar, aslında sallantıda olan eski ahlâksal düzenin son artıklarını yere serememiştir; buna karşılık, bu toplumlar henüz yeni bir ahlâk düzenine gereksinme duyacak zamanı bulamamışlardır. Bütün alanlara büyük bir kargaşa egemendir. Bilinçli düşüncenin ürünü değil, yalnızca bir ithal malı olan siyasal özgürlük bu ülkelerde dizgin tanımayan bir demagojiye

---

[366] Andrew Mango'nun yabancı bir bilim adamı olarak değerlendirmesi şöyledir: *"Zamanında, Türkiye'dekinden daha yüksek eğitim düzeyine ulaşmış birçok Avrupa milleti dahi demokrasiyi yaşatamamıştı. Üstelik, Atatürk yeni bir devlet kurmuş, hattâ yeni bir millet oluşturmuş, kültür devrimi gerçekleştirmişti. Bunlar serbest oylama ile yapılacak işler değildi. Türkiye'de demokrasinin 1950'den bu yana zikzaklarını düşünün. Demokrasi ile düzen arasındaki denge bugün dahi güç korunuyor. ..... Atatürk demokrasi uygulamamış, ama arkasında kurum ve kurallarını bırakmıştır....."* **("Atatürk Demokrasinin Kurumlarını Getirdi"**; söyleşi (Şahin Alpay), Milliyet, 20 Ekim 1999).

yol açmaktadır; ya da yalnızca adı var, kendi yok bir kavramdır..... Batının siyasal, toplumsal ve ekonomik kavramları, doğup geliştikleri tarihsel çevre içinde değerlendirilmedikleri, dolayısıyla -ideal değerlerini soyutlama olanağı verecek olan- felsefe incelenmedikleri için, çok kaba bir biçimde anlaşılmakta ve uygulanmakta, bu yüzden de büyük sapıtmalara neden olmaktadır."[367]

III
Kurulan ilk partiler

Çok partili düzene geçişle birlikte çok sayıda parti kurulmaya başlandı. Sosyal Adalet Partisi (Şubat 1946), Liberal Demokrat Parti (Mart 1946), Çiftçi Köylü Partisi (Nisan 1946) gibi adlar taşıyan bu partilerin, Millî Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti dışında, tümü bir iz bile bırakmadan silinip gitti.[368] Bu arada kurulan sol partilere yaşam hakkı tanınmadı ve hemen kapatıldılar. Çok partili "demokrasi"de sol partilere geçit verilmeyecekti. Demokrasi bebeğinin doğumuna ancak sakat olursa izin veriliyordu. Demokrasi kahramanı **İnönü**'nün çok partili düzeninde sola yer yoktu. Bu nedenle, Türkiye Sosyalist Ve Emekçi Partisi ve Türkiye Sosyalist Partisi, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nca kapatıldılar ve bunları destekleyen gazete ve dergilerinin yayınına, sendikaların da varlığına son verildi. Sıkıyönetim Komutanlığı'nın bu konudaki "tebliğ"i şöyleydi:

"Sıkıyönetim bölgesi içinde genel güveni sağlamak görev ve sorumluluğu altında bulunan komutanlık, hududu içindeki illerdeki aşağıdaki tedbirlerin alınmasına lüzum görmüştür:

---

[367] S.SİNANOĞLU: s.27-28.

[368] Bu konuda bkz. CEMİL KOÇAK: **"46'nın Ivır Zıvır Partileri"**; Tarih Ve Toplum, C. XIV, Ağustos 1990, sayı 80., s.16-19.

1- Mahkûm komünistler veya müfrit komünist mefküreli kimseler tarafından örtülü bir şekil altında kurularak memleket içinde içtimaî bir zümrenin diğerleri üzerinde tahakkümünü tesise ve mevcut iktisadî ve içtimaî nizamları bozmaya çalıştıkları anlaşılan Türkiye Sosyalist Emekçi Ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi merkez ve şubeleri ve mevcut sendikalardan bu partiler veya onlardan aldıkları direktifle hareket eden kimseler tarafından kurulan ve kendi maksatlarına göre sevk ve idare edenleri ve İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve İstanbul İşçi Kulübü kapatılarak faaliyetlerine son verilmiştir.

2- Bu partilerin fikirlerini yayan Sendika, Ses, Gün, Yığın ve Dost gazete ve dergileri ve bunların matbaaları kapatılmıştır....."[369]

Öte tandan, 9 Mart 1946'da resmen kurulmuş bulunan Türk Sosyal Demokrat Partisi'nin başkanı **Cemil Alpay**'ın Bulgar Sosyal Demokrat Partisi'ne bir mektup göndermesi ve bu mektubun da bu partinin yayın organı *Narod* gazetesinin 15 Mart 1946 günlü sayısında yayınlanması üzerine, parti için soruşturma başlatılacak[370] ve yabancı ülke kuruluşları ile ilişkiye geçtiği gerekçesiyle kapatılacaktır.[371]

Bununla da yetinilmeyecektir. Sıkıyönetim komutanlığınca kapatılmış bulunan Türkiye Sosyalist Emekçi Ve Köylü Partisi ve Türkiye Sosyalist Partisi yöneticileri ve sendikacılar 2.no.lu İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılanmaya başlanacaklardır.[372/373]

---

[369] Ulus, 27 Aralık 1946.
[370] Vatan, 27 Mart 1946.
[371] Vatan, 30 Mart 1946.
[372] Ulus, 23 Temmuz 1947.
[373] Durumun, 12 Eylül 1980 sonrası yargılamalarına fazlasıyla benzediğini belirtmek gerekir.

Buna karşılık 7 Temmuz 1945'te İçişleri Bakanlığı'na kurulma izni için baş vuran ve 18 Temmuz 1945'te resmen çalışmalarına başlayan Millî Kalkınma Partisi'ne (M.K.P.) ne Sıkıyönetim ve ne de Hükümet karşı çıkacaktır. Ne ki, M.K.P.'nin kurucularının kimliği ve amacı, buna karşın ona tam bir özgürlük tanınmış olması, çok partili düzenin bir başka "özürlü" yönüdür. Partinin kurucuları **Nuri Demirağ** (başkan), **Hüseyin Avni Ulaş** ve **Cevat Atılhan** idi. **Demirağ**, devlet ihalelerini alarak (T.B.M.M. binası, Karabük Demir-Çelik Tesisleri, Sivas-Erzurum Demiryolu yapımı) zengin olmuş bir iş adamıydı. İstanbul Yeşilköy'de bir uçak fabrikası girişimi vardı. Çok varlıklı bir kişi olduğu için, partisini tanıtmak amacı ile, gazetecileri ve başkalarını toplar, yemekler verirdi. Bunların çoğu kuzu kesilip pişirildiği için partinin adı "Kuzu Partisi"ne çıkmıştı. M.K.P., tam anlamı ile tutucu bir partiydi. İslâmcı ve ırkçı/milliyetçi kesimleri çatısı altında topluyordu. Sanayi burjuvazisinin partisi olmak savındaydı. Amaçlarından biri de "İslâm Birliği – Şark Federasyonu" kurmaktı.[374]

M.K.P., seçimlere de katılacak ama bir başarı gösteremeyecekti. İlginç olanı, **Demirağ**'ın 1954 seçimlerinde D.P. listesinden milletvekili seçilecek olmasıdır.

M.K.P. ile ilgili olarak yoruma açık bir durum var. **İnönü**, 1945'in Kasım'nda T.B.M.M.'nde çok partili düzene geçileceğini açıklayan ve *"Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır..... Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabiî işlemesi sayesinde, başka bir partinin kurulması mümkün olacaktır."* dediği o ünlü konuşmasını yaptığında M.K.P. kurulmuş ve çalışmalarına başlamış bulunuyordu. Üstelik C.H.P.'ne eleştiriler yönelt-

---

[374] Millî Kalkınma Partisi için bkz. ERCAN HAYTAOĞLU: **"1945'te Çok Partili Siyasî Hayata Geçişte Bir İlk: Millî Kalkınma Partisi"**; Türkler, C. XVI, s.783-797.

mekteydi. Öyleyse, nasıl oluyordu da **İnönü** bu partiyi yok sayıyordu? M.K.P.'nin kurulmuş ve çalışmalarına başlamış olduğundan bilgisi olmadığını düşünmek saçmalık olur. Kimi araştırmacıların dediği gibi, **İnönü**, M.K.P.'ni önemsemediği için yok mu saymıştır?[375] **Kara-İncioğlu'na** göre, **İnönü**, *"bu partiyi âdeta yok sayarak partiden ihraç edilen muhaliflere seslenmiştir."*[376] Sanırım, bu doğru bir değerlendirmedir. Çünkü, D.P.'yi kuracak olan **Bayar, Koraltan, Köprülü** ve **Menderes**'in 7 Haziran 1945'te verdikleri "Dörtlü Takrir" C.H.P. Meclis Gurubu'nda 12 Haziran'da reddedilmiş ve bu dörtlünün C.H.P.'nden kopma süreci de böylece başlamış bulunuyordu. Anlaşılan o ki, **İnönü**, belirtegeldiğimiz nedenlerle çok partili düzene geçmek gerektiğinde muhalefet partisinin C.H.P.'nin uygulamalarının yıllardır birinci derecede sorumluluğunu taşımış bu kişilerce kurulmasını istiyordu. Diyebiliriz ki, o zaman bu kişiler, kendilerinin de sorumlu olduğu geçmişi kurcalayamayacaklar, hesap soramaya kalkışamayacaklardı. M.K.P.'nin kurulmasına olanak tanınmış olmasını ise, partinin sınıfsal yapısına ve dış siyasal koşullara bağlayabileceğimizi sanıyorum. Eğer, bu düşünüş biçimi doğruysa, bu açıdan da ortada bir içtensizlik var demektir. Ne var ki, salt bu yüzden, D.P.'liler hep bir "muvazaa partisi" (danışıklı dövüş partisi) oldukları suçlaması ile karşılaşacaklar, durumun böyle olmadığını kanıtlamak için de eleştirilerinde ve yergilerinde aşırıya kaçacak, hırçın bir muhalefet yapacaklardır. Başka bir deyişle, evdeki hesap çarşıya uymayacaktır.

---

[375] Örneğin; N.KARA-İNCİOĞLU; s.270; H.UYAR: s.197.
[376] A.y., s. 270.

IV
Demokrat Parti'nin doğuşu

Asıl D.P.'nin kuruluş süreci, çok partili "demokratik" düzenin temelinin nasıl yanlış atıldığını ortaya koyar. Bu temelin ne denli yanlış atıldığını ve ne denli halka karşı olduğunu anlayabilmek içim gelişmeleri topluca ve dikkatlice incelemek gerekir.

Hükümet, çiftçilere toprak dağıtılması ve çiftçi ocakları kurulması hakkında kanun tasarısını ve geçici komisyon raporunu görüşülmek üzere T.B.M.M.'ne göndermiş ve Meclis'in 14 Mayıs 1945 günlü oturumunda Tarım Bakanı **Şevket Raşit Hatipoğlu,** yasa tasarısı ile ilgili olarak açıklamalarda bulunmuştu. Toprak Reformu ya da yasanın adıyla Çitçiyi Topraklandırma Kanunu[377] üzerinde bundan sonraki bölümde ayrıca durulacak. Burada konuya yalnızca D.P.'nin kuruluşu açısından değinilecektir.

Tasarıya göre; toprak sahipliğinde üst mülkiyet sınırı 5.000 dönüm olacaktı. Yani, kimsenin elinde 5.000 dönümden fazla toprak bulunamayacaktı. Topraksız ya da az topraklı köylüye dağıtılmak üzere özel kişilerin elindeki toprak 50 dönüm alt sınırına kadar kamulaştırılabilecekti. Kamulaştırma bedeli ise, arazinin gerçek değeri üzerinden değil, arazi vergisine matrah olan değer temel alınarak saptanacaktı. İşte, özellikle bu hükümler T.B.M.M.'nde milletvekili olarak bulunan toprak ağalarını ayağa kaldırdı.

İlk söz alanlardan Seyhan milletvekili ve toprak ağası **Cavit Oral** önce; *"Geçici komisyon üç ay süren çalışmasında 45 toplantı yapmıştır ve bu sayede Hükümetin getirmiş olduğu, bağı ve bahçeyi parçalayan, kültür ziraatini 30 dönümlük hadde kadar indiren toptancı bir zihniyetle ziraatimizi şekillendirmek ve memleket re-*

---

[377] Kabul tarihi, 11 Haziran 1945; R.G.'de yayınlanması, 15 Haziran 1945, Kanun sayısı, 4753.

alitesine uymayan bir ocak sistemi ihya etmek isteyen ve ziraatte hiç doğru olmayan mütassıp bir müdahalecilik sistemine giden, haddizatinde çok nazarî olan bir kanun tasarısını, oldukça zararsız ve faydalı bir şekle koymaya muvaffak olmuştur." dedikten sonra bu durumu ile bile tasarının sakıncalarının giderilemediğini belirtmiştir.[378]

Bir başka toprak ağası, Eskişehir milletvekili **Emin Sazak** da şu sözlerle tasarıya karşı çıkacaktı: *".....Belki toprak sahibi olduğum için böyle düşündüğüm sanılabilir ama eğer bunun memlekete yararı bulunacağı kanısında bulunsaydım, memleketin selâmeti için canını veren arkadaşlarım gibi ben de malımı vermekten çekinmezdim. Padişah devirdik, Halife kovduk, şapka giydik, Latin harflerini kabullendik, tekkeyi kapattık, bazı gerekçelerle Varlık Vergisini bile kabul ettik, fakat bunu kabul edemiyorum. Ekonomik işler öyle şakaya gelmez. Herkes kafasını yormalı, yoksa Şef'im böyle istedi diye buraya gelmemeli..... Bugün bizdeki görünüş varlık düşmanlığıdır. Bunun memleket için zararlı olduğu kanısındayım. Sanat ve ticaret alanını da özel teşebbüse bırakmadık. Bu gidilen yolda yürünmez. Devam edilirse ben hükümete güvenmem."*[379] [380]

---

[378] T.B.M.M., T.D., C. XVII, Dönem 7, Birleşim 54, Oturum 1, 14 Mayıs 1945, s.63.

[379] A.y., s. 79-82.

[380] D.P.'ye ilk günlerden katılanlardan, parti iktidarda bulunduğu sırada da Başbakan Yardımcılığı ve Devlet Bakanlığı yapan Samet Ağaoğlu, bu konuşmasından kısa bir süre sonra D.P.'ye katılacak olan Emin Sazak'ı bize şöyle tanıtır: *"Emin Sazak, bu, Tatar-Moğol arası çopur yüzlü, kısa, şişman, kumral, Orta Anadolu'da köy muhtarlarını andıran adamın, Millî Mücadele'nin ilk günlerinden 1957'de ölünceye kadar Türkiye'nin iç politikasında yeri oldu, sesi işitildi, sözlerine önem verildi, hareketleri dikkatle izlendi. Eskişehir'in büyük toprak sahiplerindendi, aynı zamanda ağalarından! Fakat ağalığını gizlemesini, köylülüğünü öne sürmesini iyi biliyordu. Birinci Büyük Millet Meclisi'nden başlayarak 1950'ye kadar hemen hemen her muhalefet hareketinin içinde bu köylü yanı ile tehlikesizce yer aldı. Geri çekilmek gerektiği zaman şivesini biraz daha kabalaş-*

Tasarıya karşı konuşanlardan biri de yine büyük toprak sahibi olan **Adnan Menderes** olacak ve bu yasanın T.B.M.M.'nin çıkardığı yasaların etkileri bakımından belki de en önemlisi olduğunu belirtecek, Türkiye'de büyük toprak mülkiyetinin yaygın ve egemen olmadığını öne sürecek, var olan bazı büyük ve orta mülkiyetlerin de dağılmakta olduğunu savunacaktır. **Menderes'e göre, bu nedenle bu alanda bu denli önlemler almaya gerek yoktu, çünkü bu ölçüdeki önlemler, kurulu düzeni bozacak, özel girişimciliği, sermayeyi ürkütecek ve tarım alanından kaçıracaktı. Öte yandan, kamulaştırmada vergiye temel olan değerler üzerinden kamulaştırma bedeli ödenmesine gelince; herkes, bu değerlerlerin gerçek değerler olmadığını bilirdi, suç, görevini yapmayan devletindi. Kaldı ki, savaşın başından bu yana bu değerler de birkaç kat artmış bulunuyordu.**[381]

---

tırarak kusurları bu yana yükledi, [Toprak Mahsülleri Vergisi T.B.M.M.'nde görüşülürken Emin Sazak'ın bu vergiyi nasıl eleştirdiği anımsanmalıdır]. *Fakat ağalığından tek saniye bile vaz geçmeden! ..... Sazak, Millî Mücadele yıllarında devletin birçok daireleri için en büyük odun müteahhididir. Orman kıyımının hazin hikâyesinde ismi doğru, yanlış bundan geçer. Ama kendisini mazur gösterebiliyordu. Asker taşıyan ve kömür bulamayan trenleri odunsuz bırakmamıştı. Zaferden sonra yeni devletin ilk kalkınma hareketlerine demiryolu müteahhidi olarak katıldı. Birçok hatların dümdüz ovalardan yılan gibi sağa sola kıvrılarak, koskocaman yuvarlaklar çize çize uzanmasını da kilometre sayısını çoğaltmak kastından uzak izahlara kolaylıkla bağlıyordu. Köylülerin tarlalarına mümkün olduğu kadar az girmeye çalışmıştı!"* Samet Ağaoğlu, Emin Sazak'ın *"1946 ilkbaharının güzel bir gününde Menderes'le kolkola, kahkahalarla gülerek"* D.P. Genel Merkezi'ne geldiğini belirterek sözlerini sürdürüyor (**Arkadaşım Menderes:** s.74-75). İşte, köylünün toprak sahibi yapılmasına, ağaların topraklarında ırgat olarak çalışmasına son verilmesine karşı çıkanlardan biri bu kişi idi. Onu, Köy Enstitüleri'ne de karşı çıkarken göreceğiz.

[381] T.B.M.M., T.D.,C. XVII, Dönem 7, Birleşim 55, Oturum 1, s.111-117.

17 Mayıs 1945'te tasarının tümü üzerindeki görüşmeler sona erdi. 1 Haziran'da maddeler üzerine görüşmelere geçildiğinde **Cavit Oral** ve **Adnan Menderes** yeniden söz alarak yasayı ve hükümeti eleştirdiler.

4 Haziran 1945 günlü oturumda Başbakan **Saraçoğlu** şu sözleri Meclis tutanaklarına ve dolayısıyla da tarihe geçti: *".....toprak sahibi arkadaşlardan yedi sekiz kişi Başbakanlığa geldi. Adnan Menderes ile Emin Sazak da aralarında idi. Hepsini dinledim. Hepsi birbirinden ayrı şeyler istedi. Bunların hepsine peki demiş olsam orta yerde Toprak Kanunu kalır mı diye sordum. Kalmaz, dediler. Aralarında ufak bir tartışma oldu. Hazırlıksız gelmelerinin bu sonucu yarattığını söylediler ve özellikle Adnan Menderes son bir gayretle işçilere toprak vermemek ve verdirmemek için elden gelen hayreti sarf etti."*[382]

İşte, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, T.B.M.M.'nde 11 Haziran 1945'te kabul edildi ve D.P.'nin 4 kurucu olacak olan **Bayar, Koraltan, Köprülü** ve **Menderes**, o ünlü "Dörtlü Takrir"lerini (Dörtlü Önerge) 7 Haziran 1945'te C.H.P. Meclis Gurup Başkanlığı'na verdiler. Önergede, yasalardaki ve parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin kaldırılması, Meclis'in hükümeti gerçekten denetleme olanağı tanınması ve seçimlerin özgürce yapılması isteniyordu.[383] Çok açıktı ki, bu yasaya karşı çıkanlardı önergeyi verenler ve arkasında olanlar. D.P.'nin kurucuları arasında **Celal Ramazanoğlu** ve **Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu** gibi toprak ağalarının bulunduğu unutulmamalıdır. Gerçekte, D.P., *"şehirlerin büyük iş adamları ve nüfuzlu aydınlarından ilçelerin eşrafına, büyük toprak sahiplerine"*[384] dayanan bir partiydi. Köylü ve yoksul halk bunların ar-

---

[382] T.B.M.M., T.D., C. XVIII, Dönem 7, Birleşim 68, Oturum 2, s.104 vd..

[383] Daha önce de belirtildiği gibi, önergenin tam metni "Ekler" de bulunmaktadır.

[384] S.AĞAOĞLU: **Arkadaşım Menderes**; s. 63.

kasına yaşam koşullarının düzeleceği umuduyla takılmıştı. Ancak, D.P.'yi kuracak olanların girişimi yoksul köylüyü toprak sahibi yapacak, onu ırgatlıktan, yarıcılıktan kurtaracak bir yasaya karşı çıkmakla başlıyordu. 12 Haziran'da da bu önergenin görüşülmesi red edilince **Bayar**, 17 Haziran'da C.H.P.-'nden ayrıldı. Eylül sonunda da milletvekilliğinden istifa etti. Bu arada **Menderes** ve **Köprülü**, *Vatan* gazetesinde bu gelişmeleri ve C.H.P. yönetimini eleştiren yazılar yazınca partiden "ihraç" edildiler. **Koraltan**, ihraçların parti tüzüğüne aykırı olduğunu açıklayan bir demeç verince o da partiden çıkarıldı. Böylece, D.P.'yi kuracak olan 4 kişinin C.H.P. ile bağları kopmuş oluyordu. Ve bu dördü 7 Aralık 1946'da D.P.'yi kurdular.

Fahir Giritlioğlu, yerinde bir saptamayla, bu önerge işini şöyle değerlendirir: *"Önerge sahipleri, partinin yıllardan beri mesuliyet mevkiilerinde bulunmuş kimseleri idi. Onların asıl maksatları; kendilerini haklı mevkiye getirecek bir bahaneyi yaratıp partiden ayrılmak*[tı]..... *O sırada Millet Meclisi'nde Toprak Kanunu ile ilgili müzakereler, çeşitli hiziplerin tartışmalarına yol açıyordu...."*[385] **Asım Us** da aynı gerçeğin bir başka yönünün altını çizer: *"Dün akşam* [12 Ocak 1946] *Cumhurbaşkanının milletvekillerine verdiği ziyafette bulundum.... Öyle anlaşılıyor ki, dörtlü takrir parti gurubuna verildiği zaman İsmet İnönü bunların fikrî ayrılıklarını görmüş ve kendilerine karşı parti yapmaya mecbur edecek vaziyeti almıştır. Partiden çıkarılmaları bunun neticesidir. Partiden çıkan milletvekilleri Demokrat Parti teşkiline teşvik olunmuştur. İsmet İnönü bir karşı parti teşkilinin demokrasinin gelişmesi bakımından zarurî olduğuna kani bulunduğu için Demokrat Parti'nin kurulmasına yardım edecek görünüyor. İsmet İnönü,* 'Celal Bayar Meclis'te bulunsaydı daha iyi olacaktı', *dedi."*[386]

---

[385] F.GİRİTLİOĞLU: s.171-172
[386] ASIM US: **Hatıra Notları; s. 669.**

Bu ziyafette, C.H.P.'ni o kadar eleştiren ve partiden çıkarılan **Menderes**'in de bulunmuş olması ilginç ve ilginç olduğu kadar da aydınlatıcı olmalıdır.

Bayar ise, D.P.'nin Sivas il kongresinde 27 Haziran 1947'de yaptığı konuşmada şöyle diyecektir:

"Muhterem Reisicumhurumuz İsmet İnönü, memlekette müteaddit partilerin kurulmasını samimî olarak istiyorum, demişlerdir. Bu sizlerden saklarsam tarafgirlik etmiş olurum."[387]

Asım Us'un *"fikrî ayrılık"* dediği şey, apaçık ki her şeyden önce Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu üzerindeydi. Toprak ağaları ve çıkarları onlarla bütünleşmiş olanları bu yasa canevinden vurmuştu. Ellerinden topraklarının alınması aynı zamanda onların feodal ilişkilerden doğan bölgesel ve dolayısıyla da genel siyasal ayrıcalıklarına da son verecekti. Öte yandan, Varlık Vergisi, toprak sahiplerine de uygulanmıştı ama asıl bundan zarar görenler ticaretle uğraşanlardı. C.H.P.'nin yarın öbür gün ne yapacağı da belli olmazdı. Kaldı ki, Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak palazlanan ama özellikle savaş sırasındaki uygulamalar ve karaborsacılık gibi nedenlerle iyice güçlenmiş olan kesim de artık C.H.P.'nin bürokrasiye dayanan yönetiminden kurtulmak, kendi buyruğunda bir yönetime kavuşmak istiyordu.

Burada kısaca da olsa bu gelişim üzerinde durmalıyız: Ulusal Kurtuluş Savaşımız bittiğinde ülkemiz Balkan Savaşı'ndan beri yaklaşık 10 yıldır savaşıyordu. Bu savaş zaten çok kıt olan kaynaklarımızı, varlıklarımızı bitirip tüketmişti. Ülkede bir sanayi yoktu, öylesine yoktu ki, Türkiye dışarıdan tuğla, kiremit ve çivi bile almak zorundaydı. Bu nedenle de, bir işçi sınıfının varlığından söz edilemezdi. Köylü ise nesnel olarak vardı ama bir sınıf bilincine sahip olmak şöyle dursun, yüzyıllardır ezilmiş, horlanmış ve cahil bir yığın durumun-

---

[387] F.GİRİTLİOĞLU: C.I, s.173.

daydı. Dolayısı ile Ulusal Kurtuluş Savaşımız'da işçi ve köylü kesiminin bir öncülüğü olmadı. Buna karşılık, öncülük sivil-asker bürokrasinin, ulusalcı aydınların, birçok yerde eşrafın (ki büyük çoğunluğu büyük ya da orta ölçekli toprak sahibiydi) ve din adamlarının oldu. Cumhuriyet'in ilanı, saltanatın ve sonra da hilafetin kaldırılması, laiklikle ilgili devrimler din adamlarının, devrimci düzene ayak uyduramayanlarını, devre dışı bıraktı. Ancak, zaferden sonra iktidar bu öncülerin olmuştu. Ağırlık ise merkezde kesinlikle bürokraside, merkezden uzaklaşıldıkça eşraf ile bürokrasi ortaklığındaydı. Ne var ki, aradan geçen süre içinde ve belirtildiği gibi II.Dünya Savaşı boyunca gelişen bir ticaret burjuvazisi ve cılız da olsa bir sanayi burjuvazi de artık güçlenmişti. Artık, bu kesim de ülke yönetiminde söz sahibi olmak istiyordu. Sinmiş dinci kesim ise beklemedeydi. İşte, şimdi C.H.P., dayanaklarından toprak sahiplerine Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile ölümcül bir darbe indiriyordu. Bunların doğal bağlaşıkları da, Varlık Vergisi ile "zarar"a uğrayanlar olacaktı. **İsmet Paşa** ise, dış siyasal koşulların zorlamasıyla çok partili düzene geçmek için yolu açmıştı. Bu yolu açarken de, ilerde daha ayrıntılı olarak görüleceği üzere, toprak ağalarının, ticaret (ve sanayi) burjuvazisinin karşısında yer alan, onlarla çıkarları çelişik olanların yolunu kapatıyor, örgütlenmelerini engelliyordu. Artık, D.P. kurulabilirdi!...

* * *

Kısacası:

- Dış siyasal koşulların zorlamasıyla çok partili düzene geçildiği, başka bir deyişle de, bu geçiş, ülkenin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmadığı,
- C.H.P.'ne karşı olan muhalefetin dış güçlere arkasını dayayıp onlara sığındığı,
- Bu geçiş sırasında, demokrasinin varlık kazanıp yaşayabilmesi için gerekli koşullar bulunmadığı,

• Bu geçişte emekçi sınıfların örgütlenip siyasete ağırlıklarını koymalarını engellendiği,

• Bu koşullardan yararlanan ve C.H.P. içindeki ve çıkarları halkla çelişik toprak ağaları ve ticaret (ve sanayi) burjuvazisi tarafından D.P. kurulduğu,

• Devrimlere karşı olan ancak sinmiş ve pusuda bekleyen çevrelerin D.P.'yi karşıdevrim için bir olanak olarak değerlendirdikleri,

• D.P.'nin bu sınıfsal yapısına karşın halktan yana gözükerek halkın önemli bir bölümünü arkasından sürüklediği,

• D.P.'ye bağlanan halkın onun gerçekte ne olduğuna bakmaksızın onu yalnızca bir seçenek olarak görüp desteklediği,

için Türkiye'de çok partili "demokratik" düzene geçiş doğuştan özürlü olmuştur.

Bu nedenlerle de Türkiye'de çok partili düzen:

• Bir karşıdevrim olarak gelişecektir.

• Dış etki ve dışa bağımlılık, Türkiye'nin sömürgeleştirilmesi sürecini başlatacaktır.

BÖLÜM 3

KARŞIDEVRİMİN İLK KIYIMLARI

Kesim 1
TOPRAK REFORMU

I
Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun devrimci niteliği

D.P.'nin kurulması ile birlikte karşıdevrim "resmen" başlamış oluyordu. Şimdi artık tüm devrimci atılım ve girişimlerin ortadan kaldırılmasına, bu başarılamazsa bunların etkisizleştirilmesine gelmişti sıra. Sıranın en başında da doğal olarak topraksız ve yoksul köylüyü topraklandırmayı ve aynı zamanda toprak ağalarının böylece güçlerini kırmayı amaçlayan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu geçersiz kılmak geliyordu. T.B.M.M.'ndeki toprak ağaları ve yandaşları yasanın Meclis'ten geçmesini engelleyememişlerdi ama uygulamada yasa geçersiz ve anlamsız kılınabilirdi. Üstelik yasanın uygulamaya konulabilmesi için uzun sürecek bir hazırlık dönemine gerek vardı. Böylece, yasaya karşı çıkarak D.P.'nin çatısı altında toplananlar, C.H.P. içindeki yandaşları ile güçlerini birleştirerek amaçlarına ulaşabilirlerdi. Öyle de oldu.

Toprak Reformu, Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak **Atatürk**'ün sürekli olarak gerçekleştirilmesini istediği bir devrimdi. Daha 1 Kasım 1928'de T.B.M.M.'nin 3.dönem 2.toplantı yılını açarken yaptığı konuşmada demişti ki:

"Şark vilâyetlerimizin bir kısmında ihdas edilen [oluşturulan] *umumî müfettişlik isabetli ve faydalı olmuştur. Cumhuriyet'in kanunlarının emniyetle sığınılacak yegâne yer olduğunun anlaşılması bu havalide huzur ve inkişaf* [gelişme] *için esaslı bir mebdedir* [başlangıçtır]. *Yeni faaliyet devrimizde, gerek bu havalide, gerek memleketin diğer kısımlarında toprağı olmayan çiftçilere toprak tedarik etmek* [sağlamak] *meselesiyle ehemmiyetli olarak iştigal buyuracaksınız* [meşgul olacaksınız/uğraşacaksınız]. *Hükümetin şimdiye kadar bu yolda devam eden gayretine yeni tedbirlerimizle daha ziyade vüsat vermeye* [genişletmeye/arttırmaya] *muvaffakiyetinizi temenni ederim."*[388]

Atatürk'ün bu sözlerinde doğu illerindeki huzursuzluk ile çiftçilere toprak sağlamak arasında kurduğu ilişkiye özellikle dikkat etmek gerekir.

Atatürk, 1 Kasım 1929'da 3.dönem 3.toplantı yılını açarken de şunları söyleyecekti:

".....çiftçiye arazi vermek de hükümetin mütemadiyen takip etmesi lâzım gelen bir keyfiyettir. Çalışan Türk köylüsüne işleyebileceği kadar toprak temin etmek memleketin istihsalâtını [üretimini] *zenginleştirebilecek başlıca çarelerdendir."* [389]

5.dönem 2.toplantı yılını açarken 1 Kasım 1936'da milletvekillerine seslenerek diyordu ki:

"Toprak Kanununun bir neticeye varmasını Kamutay'ın yüksek himmetinden beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin ceği ve çalışacağı toprağa malik olması, behemehal lâzımdır. Vatanın sağlam temeli ve imarı bu esastadır."[390]

---

[388] **Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri; C. I: TBM Meclisinde Ve CHP Kurultaylarında (1919-1938);** Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yyn., İstanbul, 1945, s. 342.
[389] A.y., s.347-348.
[390] A.y., s. 374.

Burada da *"vatanın sağlam temeli"* sözlerine dikkatinizi çekmek isterim.

Atatürk'ün kendisi tarafından T.B.M.M. kürsüsünden yapılan ve Meclis'i 1 Kasım 1937'deki son açış konuşmasında (1 Kasım 1938'deki konuşmasını **Atatürk**'ün hastalığı nedeniyle Başbakan **Celal Bayar** okumuştur) şöyle dediğini görüyoruz:

"Millî ekonominin temeli ziraattir. Bunun içindir ki, ziraatte kalkınmaya büyük önem vermekteyiz. Köylere kadar yayılacak programlı ve pratik çalışmalar, bu maksada erişmeyi kolaylaştıracaktır.

Fakat, bu hayatî işi, isabetle amacına ulaştırabilmek için, ilk önce ciddî etüdlere dayalı bir ziraat siyaseti tespit etmek ve onun içinde, her köylünün ve bütün vatandaşların kolayca kavrayabileceği ve severek tatbik edebileceği bir ziraat rejimini kurmak lâzımdır. Bu siyaset ve rejimde, önemli yer alabilecek noktalar başlıca şunlar olabilir:

Bir defa memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep ve suretle, bölünemez bir mahiyet alması. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliği, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus kesafetine [yoğunluğuna] ***ve toprak verim derecesine göre sınırlamak lâzımdır."*** [391]

Atatürk'ün bu konuşmasında da arazi genişliğini sınırlamak gerektiği" sözleri üzerinde ayrıca durmak gerekir.

Açıkça görüldüğü üzere, **Atatürk** 1928'den 1937 yılına değin, milletvekillerini toprak reformu konusunda uyarmış ve ilgili yasayı bir an önce çıkarmalarını istemiş bulunuyordu. Bu

---

[391] A.y., s. 379.

arada, anımsatalım ki, **İnönü** de, büyük toprak sahiplerini *"batakçı çiftlik ağası"* olarak nitelendirmişti.[392] O zaman, ister istemez usa bir soru takılacaktır: Neden Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısının T.B.M.M.'ne getirilmesi için 1945 yılına değin beklenildi? Bu sorunun yanıtını bundan sonra ve Köy Enstitüleri ile ilgili kesimde göreceğiz. Burada, yapılmak istenen toprak reformunun "devrimci" niteliği açısından konu üzerinde duruyoruz.

Bu "devrimci" niteliğin daha iyi anlaşılabilmesi için dönemin konu ile ilgilenen yazar ve bilim adamlarının yazdıklarına bir göz atmak gerekir. O zaman görürüz ki, amaç, topraksız köylüyü toprak sahibi yapmaktı ama bu uygulama ile büyük toprak sahiplerinin (toprak ağalarının) toplumsal ve siyasal etkinlikleri, bölgelerinde yerel iktidar odağı olmaları özelliğini ortadan kaldırmak, yerel iktidara sahip bu kişilerin bu yolla merkezî iktidar üzerindeki etkilerini yok etmekti. Başka bir deyişle, feodal/yarı-feodal yapıları yıkmaktı. Kaldı ki, Doğu illerinde çıkan isyanlarda bu yapının rolü pek açıktı. Örneğin, **İsmail Hüsrev** [Tökin] bu gerçeği şu sözlerle belirtiyordu: *"..... fertleri fertlere cebren tâbi kılan.... bu içtimaî nizamın tasfiyesi de ancak derebeyi topraklarının köylüye bila bedel* [bedelsiz olarak] *tevzii* [dağıtılması] *ve derebeylerin mevcudiyetlerinin de tamamen imha edilmesi şeklinde olabilir."*[393] **Ömer Lütfi Barkan** da aynı gerçeği dile getirirken, *"Yeni Türk Devletinin eski feodal ve başıboş liberalizm devleti ananelerini devam ettiren ve köylüyü fakr-ü zaruret içinde bırakan geri toprak münasebetlerini, onlara vücut veren geri siyasî teşkilâtla birlikte ortadan kaldırılarak köylünün paryalaşmasının önüne geçmek ve memlekette yeni ve büyük içtimaî ve siyasî tehlikelerin meydana gelmesini mucip olacak şekilde, yeni*

---

[392] T.B.M.M., Z.D., C. XXVIII, Devre 6, İçtima 4, Celse ", s.4 (bkz.yukarıda Varlık "Vergisi").

[393] İSMAİL HÜSREV [TÖKİN]: **Türkiye Köy İktisadiyatı** ; İstanbul, 1934, s. 185.

toprak malikânelerinin teşekkülüne mani olacak tedbirleri almak lâzımdır ..... her türlü kalkınmayı imkânsız kılacak geri toprak münasebetleri nizamlarının ortadan kaldırılması icap eder."[394] diyordu. Yine o dönemin yetkelerinden olan **Vasfi Raşit Sevig** de aynı konuda, *".....toprak politikasının asıl hedefi iktisadî ve ziraî ilerlemeye mani olacak bütün iktisadî ve örfî engelleri ortadan kaldırmaktır."*[395] demekteydi.[396]

4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun gerekçesi de bu konuda çok açıktı:

"Arazi mülkiyet rejiminin ve onun doğurduğu mülkiyet istirüktürünün [yapısının] bir memleketin iç politikası ile de ilgisi vardır. Elverişsiz bir arazi mülkiyeti bünyesi..... kişiler ve devlet arasında anlaşmazlıklara çığır açabilir. Büyük arazi mülkiyetine dayanan mahallî nüfuzların devlet otoritesinin zayıflatılmasını intaç ettiği çok görülmüştür."[397] [398]

Bu nedenle de, tasarı T.B.M.M.'nde görüşülürken İstanbul milletvekili **Ali Rana Tarhan**, *"..... bir milletin nasıl bir rejime tâbi olduğunun aldatmaz miyarı, yürürlükte olan kanunları ve bu kanunların tatbikatında hâkim olan zihniyettir..... Kamutay bugün günlük olayların üstünde Türkiye Cumhuriyeti'ni kurucu inkı-*

---

[394] ÖMER LÜTFİ BARKAN: **"Balkan Memleketlerinin Ziraî Reform Tecrübeleri"**; İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. IV, Temmuz 1944, sayı 4, s.458.

[395] VASFİ RAŞİD SEVİĞ: **Toprak Hukuku Dersleri**; Ankara, 1953, s.291.

[396] Seviğ'e göre; toprak sorunu ele alınırken dikkat edilmesi gereken bir konu da, Tanzimat'tan bu yana çatışma içinde olan güçlerin gerçekte "sanayici" olan batı düşüncesi ile çiftçi olan doğulu anlayıştı. (V.R.SEVİĞ: **Toprak Hukuku Dersleri** ; s. 293).

[397] T.B.M.M., T.D., C. XXVII, Dönem 7, s.97.

[398] Cumhuriyet döneminde çeşitli yerel ve geçici toprak düzeni ve iskân uygulamaları için bkz: ZEKİ ÇEVİK: **"Cumhuriyet Türkiyesi'nde Toprak Reformu Uygulamaları"**; Türkler, C. XVII, s. 677-686.

lâp havası içindedir."[399] derken "Ziraat Bakanlığı Mütehassıs Müşaviri" N.Aral da yasayı *"memlekette büyük bir devrim yaratmak"* olarak nitelendirecekti.[400]

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısını Tarım Bakanı **Şevket Raşit Hatipoğlu**'nun nasıl açıkladığına geçmeden önce, olayın siyasal boyutunu daha iyi vurgulamak için şu gelişmeleri de bilmek gerekir:

Toprak reformu ile ilgili ilk önemli ve kapsamlı girişim 12 Kasım 1935 günlü ve bir *"proje"* aşamasından öteye geçemeyen **"İskân-Toprak Kanunu Tasarısı"** idi. Tasarıyı, ilgisi nedeniyle Tarım Bakanlığı hazırlamalıydı. Oysa, İçişleri Bakanlığınca hazırlanmıştı. Öte yandan, bir yasa tasarısı biçiminde anlatımını bulmuş olan bu girişim, yasa tasarıları T.B.M.M. üyelerinin bilgisine ve incelemesine sunulması gerekirken, gizli tutulmuş ve yalnızca belirli ve "güvenilir" kimi kişilerin görüşlerinin alınması ile yetinilmişti. Kaldı ki, bu "proje", tarımsal üretimin arttırılması amaçlayan bir toprak mülkiyeti düzenlemesi olmaktan çok, "idare âmirleri"ne büyük yetkiler tanıyan ve *"şiddetli bazı hükümler"* taşıyan bir özellikteydi. Ancak, bu projenin yasalaştırılarak uygulanması durumunda büyük siyasal tepkiler doğacağı, karışıklıklar hattâ yer yer direnmeler olacağı sonucuna varıldığı için bu girişimden cayılmış ve bir toprak reformu için bazı ön hazırlıklar yapılması ve önlemler alınması gerektiği düşünülmüştü.[401] Kendisi toprak hukuku uzmanı olmasına karşın **Ömer Lütfi Barkan**'ın şu açıklaması konunun önemini ve siyasal boyutunu çok açık bir biçimde ortaya koyar:

---

[399] T.B.M.M., T.D., C. XVII, Dönem 7, Birleşim 54, Oturum 1, 14 Mayıs 1945, s.63.

[400] N.ARAL: **"Büyük Devrimin Temeli: Toprak Kanunu"**; Ulus, 16 Şubat 1945.

[401] ÖMER LÜTFİ BARKAN: **Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Ve Türkiye'de Araziye Temellük Ve Tasarruf İşlerinin Beklediği Reform"**; İstanbul, 1946, s. 11.

"İhtimal ortalığı telaşa vermiş olmamak, kanunu mümkün olan en büyük soğukkanlılıkla hazırlamış bulunmak için, şimdiye kadar hazırlanmış olan toprak kanunu projeleri âdeta gizli tutulmuş ve projeler de esasen Millet Meclisi'ne sunulma safhasına girmediklerinden siyasî bir mesele ve devlet işi olarak ancak Hükümet ve Meclis azalarının dar muhiti içinde münakaşa edilebilmişlerdir. Bu sebeple, bugün dahi bu projeleri bulup tetkik etmek, onların hakikî tarihçesini yapmak çok güçtür....Biz son zamanlarda ve ancak hususî dostluklardan istifade ederek onlardan birkaçını görmeğe ve notlar almaya muvaffak olduk." [402]

Şimdi bir de Tarım Bakanı **Şevket Raşit Hatipoğlu**'nun tasarıyı T.B.M.M.'ne sunarken yaptığı konuşmadan bazı bölümleri birlikte okursak, hem bu kesimde yukarıdan beri söylenenler daha bir açıklığa kavuşacak ve hem de Meclis'teki toprak ağalarının, Osmanlı artıklarının neden bu tasarıya karşı çıktıkları ve bu karşı çıkış sürecinde D.P.'yi kurdukları daha iyi anlaşılacaktır:

".....çiftçiyi topraklandırma dâvası Cumhuriyet rejimiyle köylüye çevrilmiş olan büyük hareketinin asıl dâvalarından birisidir ..... Bu memlekette köylünün kalkınması işinin ana dâvalarından birisi köylüyü topraklandırma dâvasıdır.....

Hepiniz çok iyi bilirsiniz ki memleketimizde, topraksız çiftçiler ve toprağı yetmeyen çiftçiler Cumhuriyet devrinde ortaya çıkmış değil. Osmanlı İmparatorluğu devrinden beri mevcut bulunuyordu..... Yoksa bizim rejimimiz yanında ve yeni hayatımızın seyri içinde Türkiye'de topraksız çiftçi ve toprağı yetmeyen çiftçiler hâsıl olmuş değildir.....

.....Memleketimizde bizzat toprağa sahip olmak isteyip de elinde onu bulunduramayan ve başkalarının toprakları üzerinde çalışan insanlar var..... toprağı hakikaten benimseyip mamurlaştırmak

---

[402] A.y., s. 11.

isteyenlerin toprak sahibi olmaları milletimiz ve yurdumuzun menfaatinedir.....

.....yeni hayatımızın zarureti ve hayatımızı düzenleme gayretlerimizin bize telkin ettiği bir kanun lâyihası olarak telâkki edilmesi icap eder. Bu zaruretler, şüphesiz ki, arkadaşlar, bir bakımdan biraz evvel arz ettiğim gibi tarihten gelmektedir. Fakat tarihten devraldığımız bu zaruretler yalnız günlük hayatımız için belki o kadar ehemmiyetli addedilmeyebilir. Fakat asıl mühim olanı bu zaruretin memleketin yeni baştan yapılması ve memleketin âtisini [geleceğini] *sağlaması, emniyet altına alması bakımından da ve milletimizin geleceğine taallûk eden zaruretlerden birini teşkil etmesidir.*

.....bu rejim bu memleketin ilk temellerini atarken bize 'köylü efendimizdir' parolası verilmiştir. Hakikatı araştıracak olursak köylünün gerçek efendi olabilmesi kendi iktisadî hayatını istiklâl içinde kendisinin yürütebilmesine bağlıdır. Binaenaleyh çiftçiyi topraklandırmak bugün bizim umumî olarak öteden beri benimsediğimiz ve hakikaten milletimiz için lâyık gördüğümüz bu hedefe ulaşmanın bir yoludur.

..... Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, iktisadî faydalar yanında içtimaî faydalar da yaratacaktır. Bir kere arkadaşlar, memleketimizin şurasında burasında, fakat topyekûn cemiyet bünyesinde mülksüz birçok köylünün bulunması, bugünkü telâkkilerimize ve âtideki inkişafımıza göre hiç de arzu edilmeyecek bir şeydir. Bu cemiyetin muvazeneli olabilmesi için hakikaten mülk edinmek isteyen kimselerin, mülk edinmesi içtimaî selâmet ve muvazene bakımından çok hayırlı ve faydalı olur.

..... Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, bize yerleşik bir millet olmanın uzlaşık bir cemiyet olmanın memleketimizde ve hakikî hürriyetin ve demokrasinin kökleşmesi yollarını genişleten bir kanundur....." [403]

---

[403] T.B.M.M., T.D., C. XVII, Dönem 7, Birleşim 54, 14 Mayıs 1945, Oturum 1, s.59-63.

Açıkça görüleceği üzere, Tarım Bakanı **Hatipoğlu**, o günkü büyük toprak sahiplerinin ellerindeki topraklara Osmanlı Devleti döneminde el koymuş olduklarını, durumlarının Cumhuriyet rejimi ile bağdaşmadığını dile getiriyordu. Üstelik, bunların topraklarında çalışan köylülere toprak vererek bu duruma da son verileceğini bildiriyordu. Dengeli bir toplum düzeni için, kendi topraklarını işleyen ve ekonomik bağımsızlığa sahip olan köylü sınıfının gerekli olduğunun da altını çiziyordu. Buna karşılık, topraksız köylülerin gelecekte toplumsal düzende rahatsızlıklar yaratacağını söylüyordu. Köylünün toprak sahibi yapılması ile köyünde yerleşik olarak kalacağını da ekliyordu. Bakanın altını çizdiği çok önemli bir gerçek de, bu yolla özgürlüklerin ve demokrasinin kökleşip genişleyecek olmasıydı.

İşte, bu yasa T.B.M.M.'nden geçti ama, aşağıda belirtileceği gibi uygulanamadı. C.H.P. iktidarının gücü yetmedi buna. Kaldı ki, bir süre sonra **İnönü**'nün kendisi yasanın uygulanmaması için gereken en etkin önlemi alacaktı.

Hatipoğlu'nun ne denli haklı olduğunu yaşayarak gördük, görüyoruz. Ancak, T.B.M.M.'ndeki bu görüşmelerden 2-3 yıl sonra, köylerinde geçim olanağı bulamayan, toprağı olmayan, ırgatlıkla geçinemeyen köylüler büyük kentlere göçmeye ve gecekondular yapmaya başlayacaklardı. Bu, Osmanlı'da Lâle Devri'nden bu yana bu ölçekte ilk kez gecekondulaşma ile karşılaşılıyordu. Kamuoyu şaşkınlığa düşmüştü. Bakın, şu gazete haberi bu durumu nasıl belgelemiş:

"Mesken buhranının neticesi olarak şehrimizin birçok yerinde ve bilhassa Ayvansaray, Çarşamba, Langa ve Mecidiyeköy semtlerinde mütekâsif [yoğun] halde binlerce gecekondu evi kurulmuştur. Fakat bunların bulundukları yerde kanalizasyon tertibatı ve kâfi miktarda su tesisatı bulunmamakta ve bunun neticesi olarak buralarda oturanların sıhhî durumları *bozularak gün geçtikçe âcil ted-*

birler alınmasını icap ettiren durumlar ortaya çıkmaktadır....."[404]/[405]/[406]

Bu da, Türkiye'nin çok partili düzene geçmesinin bir başka sonucuydu!...

II
Kanun'un hükümleri

Tarım Bakanı'nın açıklamaları dışında kalan ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nda (Ç.T.K.) yer alan bazı hükümler de şöyleydi:

Yasanın amaçları arasında **"yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamak"** da bulunuyordu (Madde 1/c). Bu hükmün konulmasının önemli bir nedeni de, elinde büyük toprak bulunan ancak bunu işlemeyen ya da bir bölümünü

---

[404] Ulus, 13 Eylül 1947.

[405] Bu haberi veren Ulus gazetesinin muhabiri 16 Eylül 1947'de yayınlanan haberinde de şöyle demektedir: *"Ayvansaray'daki gecekondu evlerinde oturanlar arasında göz hastalığı salgını çıktığını bildirmiştim. Burada 225 vaka tespit edilmiştir....."*

[406] Ne var ki, gecekondu olayının gerçek nedenini o tarihlerde hiç de anlaşılmadığını görüyoruz. Örneğin, KEMAL ZEKİ GENÇOSMAN'ın, **"Gecekondular Şehrin Göbeğinde Yayılıyor"** (Ulus, 21 Temmuz 1948) başlıklı yazısında bu konudaki görüşü şuydu:

"..... Hazin bir manzara karşısındayız.

Hâdisenin çeşitli sebepleri vardır:

1) Memlekette kanunların ve nizamların sıkı teminatı altında bulunan tasarruf hakkına hodbehod el uzatılıyor.

2) Vatandaşta kurulu nizama saygısızlıktan başka adı olmayan bir duygu yerleşiyor.

3) Dört koldan şehrin göbeğine doğru süratle ilerleyen bu laubalilik yüzünden belediye hizmeti erişmez, sağlık şartlarıyla uyuşmaz mahalleler doğuyor.

4) Enine geçince yıkılacak olan bu türde evlere para ve emek harcamış, tapusuna ümit bağlamış olan vatandaşlar perişan olacaklardır."

işlemeyen sahiplerini üretime zorlamaktı. Madde 7/2'de de **"Makbul bir özür olmaksızın üst üste üç yıl sürüm, ekim ve bakım görmeyen arazi işlenmiyor sayılır."** denilmişti. Bu topraklar da topraksız köylüye dağıtılacaktı.

8.madde "dağıtılacak arazi"yi belirtmekteydi. Bunlar şöyle sıralanmıştı:

"a) Devletin hüküm ve tasarrufu veya özel mülkiyeti altında bulunup kamu işlerinde kullanılmayan arazi;

b) Bir veya birkaç köy, kasaba veya şehrin orta malı olan arazinin ihtiyaçtan fazla olduğu Tarım Bakanlığınca belirtilen parçası;

c) Sahibi bulunmayan arazi;

d) Devletçe kurutulan sahipsiz bataklıklardan kazanılacak arazi;

e) Göllerin kuruması ve nehirlerin doldurulmasıyla elde edilecek arazi;

f) Bu kanun hükümlerine göre kamulaştırılacak arazi."

14. ve izleyen maddeler ise kamulaştırma ile ilgiliydi. Bu hükümlerin önem taşıyanlarını şu biçimde sıralayabiliriz:

Madde 14/c'ye göre, **"Gerçek kişilerle özel hukuk kişilerine ait araziden beş bin dönümü geçen parçaları"** kamulaştırılacaktı. Böylece, toprak mülkiyetini üst sınırı 5.000 dönüm oluyordu. Aynı maddenin (d) fıkrasına göre de **"bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra işlenmeyen arazi"** kamulaştırılarak dağıtılacaktı. Bu hüküm de, elinde geniş toprak bulunduran fakat üretimde bulunmayanlara yönelikti.

15.madde kamulaştırma yapılacak bölgeleri **"geniş ve dar topraklı"** olarak ikiye ayırıyordu. Geniş topraklı bölgelerde 5.000 dönümden fazlası kamulaştırılırken, dar topraklı bölgelerde 2.000 dönümden fazlası kamulaştırılabilecekti. (Madde 16/2).

17.madde en önemli olanlardandı ve şöyleydi:

"Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi, o bölgede 39 uncu madde gereğince dağıtmaya esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak olan arazi 50 dönümden aşağı olamaz....."

Maddede sözü edilen 39.madde hiç toprağı olmayanları, ya da kendisinin ve ailesini geçindirmeye yetecek büyüklükte arazisi olmayanları tanımlıyordu. Böylece, topraklarında köylüleri çalıştıranların elinden 50 dönüme kadar olan toprakları alınacak ve bu emekçilere verilecekti.

Kendilerine arazi verilecekler ayrıntılı olarak 34. maddede sıralanmıştı ve öncelik şu üç guruba verilmişti:

"a) Hiç arazisi olmayıp başkalarının arazisinde ortakçılık, kiracılık yapanlar;

b) Arazisi yetmeyen çiftçiler;

c) Hiç arazisi olmayıp yerleşmiş bulunduğu yerde öteden beri tarım işçiliğiyle geçinenler....."

Bu kişilerin kendi topraklarının sahibi olmaları demek, toprak ağalarının ırgatsız, işçisiz, yarıcısız kalmaları demekti.

Toprakları kamulaştırılarak köylüye dağıtılacak olanların tepkisini çeken bir madde de 45.maddeydi. Buna göre; kamulaştırma bedeli "Toprak Tahvilleri" adını taşıyacak Hazine tahvilleriyle 20 yılda eşit taksitlerle her yıl 30 Eylül'de ödenecekti.

Öte yandan, 47.madde kendilerine toprak verilenlere kuruluş ve onarma kredisi olarak Ziraat Bankası'nca 25 yıla kadar vadeyle kredi verileceğini öngörürken, 49.madde canlı ve cansız demirbaş ve üretim araç gerecinin Türkiye Ziraî Donatım Kurumu tarafından bedeli taksitle ödenmek üzere verileceğini hükme bağlamıştı. 50.madde de Tarım Bakanlığı'nca

iyi cins tohumluk, fidan ve damızlık hayvan dağıtılacağını belirtmekteydi.[407]

III

Toprak Reformu'nun geçersiz kılınması

Ç.T.K., toprak ağalarının bütün çabalarına karşın, T.B.M.M.'nce kabul edilince 11 Haziran 1945 günü bir Meclis Genel Kurul Kararı aldı. 1470 sayılı olan bu karar, söz ile eylem arasındaki uçurumu ortaya koyması bakımından önem taşıyor. Karar şöyleydi:[408]

"Toprak Kanununun kabulü münasebetiyle aşağıda yazılı üç madde Kamutayca onanmıştır:

1- Büyük Millet Meclisi, çitçiyi toprağa kavuşturma dâvasının ilk sahibi Atatürk'ün yüce adını en derin saygı ile anar.

2- Büyük Millet Meclisi, Anayasada çiftçiyi toprak sahibi kılmak için yapılan değişiklikten başlayarak bu devrim hareketini şu tarihî ana kadar azimle takip eden Yüce Şef İnönü'ye en derin saygılarını sunar.

3- Büyük Millet Meclisi, çiftçiyi toprağa kavuşturma tasarısını Meclise getirerek büyük dâvanın kanunlaşmasındaki tarihî hizmetinden dolayı Sayın Saraçoğlu Hükümetini kutlar, ona sevgi duyguları içinde başarılar diler."

Demek ki, T.B.M.M. Genel Kurul Kararı'na göre, bu yasa **Atatürk'ün** buyruğu imiş, **İnönü** bu dileği sonuna değin yerine getirmek uğraşı vermiş ve en önemlisi de bir "devrim hareketi" imiş. Bu Genel Kurul Kararı gerçeği yansıtıyordu ama önce dağıtılacak, kamulaştırılacak toprakların saptanması, ölçülüp biçilmesi gerekiyordu. Kimlere dağıtılacağı da be-

---

[407] Yasanın tam metni için bkz. R.G., 15 Haziran 1945.
[408] R.G., 15 Haziran 1945.

lirlenmeliydi. Bu konuda bir de tüzük çıkarılacaktı. Bunlar hep zaman alacak işlerdi. Öte yandan, C.H.P. içindeki tüm toprak ağaları D.P.'ye geçmiş de değildi. Tüm bu etkenler, uygulamanın yasanın amacına uygun olarak gerçekleşmesini geciktiriyordu. Öylesine ki, az miktarda dağıtılan topraklar da, yalnız devlete ait olanlardı. Oysa, yasanın asıl amacı feodal kalıntıları yok etmek değil miydi? 1947'nin Ekim ayında Başbakanlığa atanan **Hasan Saka**, T.B.M.M.'nde hükümet 13 Ekim 1947'de programını açıklarken, yasanın bu amacından nasıl saptırıldığını açıkça belirtecektir: *"Ziraat meselesi ile ilgili olarak, başlamış olan çiftçiyi topraklandırma işine adalet dairesinde devam edilecek ve devlete ait arazinin ilk önce dağıtılması göz önünde tutulacaktır."*[409] Büyük toprak sahipleri, toprak ağaları artık rahat bir soluk alabilirlerdi!... Tarım konusunda uzman olan ve tarımın Cumhuriyet tarihindeki yeri ve gelişini konusunda ciddî bir doktora çalışması yapmış olan **Mehmet Kayıran** bu konuda şu bilgiyi verir:

*"CHP iktidarı, bir **yandan ÇTK'nun** [Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun] uygulanmasını savsaklar ve geciktirirken, öte yandan da kanunun kamulaştırma ile ilgili bazı hükümlerini değiştirerek reformcu niteliğini zayıflatmıştır. 1947 yılından itibaren 'çekimser bir şekilde' uygulanmaya başlanan bu kanunla, daha çok devlete ait olup da fazla verimli olmayan araziler çiftçilere dağıtılmıştır."*[410]

Bununla da yetinilmeyecektir. C.H.P. iktidarı, 22 Mart 1950 gün ve 5618 sayılı yasayla, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun 17. maddesinde yer alan 50 dönümden büyük toprakların kamulaştırılabileceği hükmünü kaldıracaktır. Böylece de, C.H.P.'lilerin Atatürk'ün buyruğu olduğunu Meclis Genel

---

[409] İSMAİL ARAR: s.193.

[410] MEHMET KAYIRAN: **Türk Tarımında Modernleşme Çabaları, 1923-1950;** Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1995.

Kurul kararı ile belirttikleri bu "devrim hareketi"ni tümüyle yok etmişlerdir.

Bugün toprak ağaları hâlâ var ve eskisinden de güçlüler. Milletvekili olarak T.B.M.M.'nde bulunuyorlar. Hattâ içlerinde 10.000 silahlı adamı olanları olduğunu da biliyoruz Eğer **İnönü** ve onun buyruğundaki hükümetler Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu gereği gibi uygulasalardı bugün bunları yaşar mıydık? Ölen bir milletvekilinin T.B.M.M. önünde yapılan cenaze törenine silahlı adamları gelebilir miydi?

Bu kesime **Atatürk**'ün konu ile ilgili ve T.B.M.M.'ne direktif niteliğindeki sözlerini anarak başlamıştım. **İnönü** de görünüşte aynı görüşteydi. Fakat artık demokrasiye geçildiğine göre **Atatürk**'ün direktifleri unutulabilir ve hattâ tam tersi yapılabilirdi. Şimdi, geçen bölümden anımsamalısınız: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı T.B.M.M.'nde görüşülürken buna ilk karşı çıkan kendisi de toprak ağası olan **Cavit Oral**'dı. Ne ki, 8 Haziran 1948'de kurulan 2. Hasan Saka Hükümeti'nde aynı **Cavit Oral**, Tarım Bakanı olacaktır. Yani, köylüyü toprak ağalarının elinden kurtarmak için çıkarılan yasanın uygulaması bu yasaya karşı çıkan bir toprak ağasının eline bırakılacaktır! İşte, **İnönü**'nün ülkeye getirdiği çok partili "demokratik" düzen, böyle bir düzendi!...

Toprak reformu, Köy Enstitüleri ile doğrudan ilgili bir konudur. Çünkü, Köy Enstitüleri'nin kurulmalarının en başta gelen amaçlarından biri toprak reformunu gerçekleştirmekti. Bundan sonraki Kesim'de Köy Enstitüleri ele alınacak. O zaman, karşıdevrimin bu açıdan özü daha iyi anlaşılacaktır.

Kesim 2
KÖY ENSTİTÜLERİ

I
Toprak Reformu, Gorni Raporu ve Köy Enstitüleri

Köy Enstitüleri, okur yazar hemen herkesçe bilinen bir konu. O nedenle, burada aynı konular yinelenecek değil. Ancak, karşıdevrimin neden boy hedefi olduğu ve çok partili *"demokratik"* düzene geçilmekle birlikte neden yıkıldıkları ve yıkımda **İnönü**'nün sorumluğunun ne olduğu pek de o kadar herkesin üzerinde anlaştığı konular olmadığı için bu açıdan ele alınacak.

Kuşkusuz, Köy Enstitüleri, köy çocuklarını okutmak ve eğitmek amacı ile kurulmuştu. Ne ki, bu amacının yanı sıra, çok daha önemli ve açıklanmayan bir amaç daha vardı: Toprak Reformu gerçekleştirildiğinde, üretimi örgütleyecek ve sürdürecek kadroları yetiştirmek! Dahası, Köy Enstitülüler, toprak ağalarının karşısına dikilecek güçler olacaklardı. O zaman hemen söylemek gerekir ki, toprak reformu rafa kaldırıldığına, uygulanamadığına, toprak ağalığı ve doğal olarak onun dayandığı toplumsal düzen sürüp gittiğine göre; Köy Enstitüleri, sakıncalı ve rejimi tehdit edici bir nitelik kazanmış oluyorlardı.

Gelişmeleri kavramak için kendimize şu soruyu sormalıyız: Toprak Reformu ile ilgili yasa tasarısı üzerinde Tarım Bakanlığı 1935'ten 1945'e değin, yani tam on yıl süreyle neden *"çalışmıştır"*? Kaldı ki, bu konu üzerinde Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak durulduğunu da biliyoruz. Şurası tartışmasızdır: Hiçbir yasa tasarısı üzerinde 10-20 yıl çalışılmaz. Üstelik, yasayı da inceledik. Usunu yitirmemiş hiç kimse bu

yasanın bu denli uzun bir sürede hazırlanmış olduğunu öne süremez. Dahası, neden T.B.M.M.'ne sunulması için 1945 yılının mayıs ayı seçilmiştir, daha doğrusu bu ana değin beklenilmiştir? Gördüğümüz gibi 1945 yılı Türkiye için çok çalkantılı, tehlikeli bir yıldı da!

Bu soruların yanıtı şudur: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, gereği gibi uygulanacak olsaydı ve özellikle de feodal yapıyı ortadan kaldırmak için büyük toprak sahiplerinin elinden arazileri alınıp da topraksız köylülere ya da bu araziler üzerinde ırgat, yarıcı, işçi, kiracı olarak çalışanlara dağıtılacak olsaydı; toprak sahiplerinin eylemli tepkileri ile karşılaşılacak olduğunu ve daha da önemlisi, o güne değin tarımsal üretimi örgütlemiş olan bu güçler devre dışı kalınca üretimin duracağını o günün yöneticileri öngörmüşlerdi. İlk ciddî toprak reformu yasa tasarısını Tarım Bakanlığı'nın değil de İçişleri Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu anımsanınca durum daha da açıklık kazanır. Çünkü, doğal olarak, toprak düzeni ile ilgili bir tasarıyı Tarım Bakanlığı hazırlamalıydı. İçişleri Bakanlığı, ülke içinde asayişi sağlamakla görevliydi. Salt bu açıdan bakınca bile, yapılacak bir toprak reformunun asayiş sorunlarına yol açacak olduğu kendiliğinden anlaşılır. Hem sonra, neden 1935 tasarısı çok gizli tutulmuş ve Meclis'e sunulmaktan çekinilmişti ki?

Tarım Bakanı **Şevket Raşit Hatipoğlu**'nun bir önceki Kesim'de, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı Meclis'te açıklarken yaptığı ve andığımız konuşmasının bir de şu bölümünü okuyalım:

"Arkadaşlar; muhtelif memleketlerin toprak reformlarının tarihini tetkik ederken, bilhassa şu nokta üzerinde hepimizin durması icap eder. Eski zamanlarda, geçen Harb-i Umumiye gelinceye kadar olan zamanda da, memlekette toprak reformu yapmış olan devletlerin bu reformları selâmetle ve sükûnetle yapamadıklarını müşahede ediyoruz. Alelekser [çoğunlukla] *bu memleketlerde toprak reformu ve-*

yahut çiftçilerin toprak alması büyük hâdiseler, büyük zorluklar ve ihtiyaçlar içinde olmuştur.

Umumî harpten sonra reform yapan, çiftçilerini topraklandıran birçok memleketlerde de kezalik bu dâvanın halledilişi pek o kadar kolay ve sükûnetli bir şekilde olmamıştır. Halbuki, bizim çiftçilerimizi topraklandırmak dâvamız, bildiğiniz gibi, demin de arz ettiğim üzere, uzun yıllardan beri yavaş yavaş hepimiz tarafından benimsenen ve üzerinde uzun uzun durduğumuz ve nihayet, Hükümet, Parti çalışmaları ile olgunlaştırdığımız ve BM Meclisi'nin kararına bağlanabilecek bir şekilde hallolmak yoluna ve yolunun eşiğine gelmiş bulunmaktadır."

Bakanın bu konuşması son kerte önemli bir açıklamaydı. Çünkü, toprak reformu yapılan ülkelerde direnmeler, olaylar, kargaşalıklar çıktığını; *"zorluklar ve ihtiyaçlar içinde olmuştur"* derken de üretimin durması yüzünden çekilen sıkıntıları vurguluyordu. Fakat, Türkiye'de uzun süren bir dönem içinde bu gibi durumlara karşı gerekli önlemler alındığı için artık tasarının yasalaştırılabileceğini söylüyordu.

Bu önlemler ve hazırlıklar içinde en önemlisi şuydu: Hükümet, "Gizli" kayıtlı bir yazıyla 1937 yılında Milletler Cemiyeti'ndeki Türk delegasyonu aracılığıyla hangi ülkelerde toprak reformu yapıldığını, ne gibi yöntemler uygulandığını, başarılı ya da başarısız olmuşsa nedenlerini ve Türkiye için ne gibi önerilerde bulunulabileceğini Milletlerarası İş Bürosu Teşkilâtı'ndan sormuştu. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı T.B.M.M.'ne sunulduğu günlerde de bu soru üzerine gelen rapor bastırılarak başta milletvekilleri olmak üzere ilgililere dağıtılmış bulunuyordu. Yayınlanan raporun "Önsöz"ünde şu açıklama yapılmıştı:

"Cumhuriyet Hükümeti; icrası kanunî, teknik ve idarî bakımlardan türlü tedbirlere ihtiyaç gösteren ve tepkileri yurdumuzun iktisadî hayatında görülebilecek olan bu kadar mühim bir ıslâhata girişmezden evvel, büyük harpten sonra diğer memleketlerde neler yapıl-

dığını gözden geçirmeyi faydalı bulmuş ve bu maksatla, 1937 senesinde Milletler Cemiyeti'ndeki delegasyonumuz vasıtasıyla Milletlerarası İş Bürosu Teşkilâtı'ndan bir tetkik hazırlamasını rica etmiştir. Milletlerarası İş Bürosu'nun Toprak Islâhatı Dairesi'ni idare eden Mösyö Olindo Gorni tarafından ..... sırf bizim için bir rapor hazırlanmıştır....."[411]

Bu rapordaki saptamaları ve önerileri şöyle özetleyebiliriz:

1- Bir toprak reformunda gerçekten önemli olan şey; köylüye toprağı dağıttıktan sonra tarımsal üretimin sürdürülüp düzenlenmesidir. Bu amaçla da ilk aşamada köylüye araç-gereç ve kapital sağlanmalıdır.

2- Toprağın yeni işleticileri olacak olan köylüler, teknik konularda ve işletmecilikte bilgisizdirler. Bu nedenle her iki açıdan da onları eğitmek gerekir.

3- Köylüler; toprak reformu yapılan öteki ülkelerdeki uygulamaların gösterdiği gibi, özellikle kendilerine sağlanan araç gerecin bakımı ve onarımı, ürünün saklanması ve hayvanların barınması için gerekli yapıların yapılması vb. konularda bilgisiz ve yetersizdirler.

4- Yine uygulamalar göstermiştir ki; kendisine toprak verilen köylü psikolojik nedenlerle ve yol yordam bilmediğinden pazar için değil, fakat yalnız kendi tüketimine yetecek ölçüde üretimde bulunmak eğilimindedir. Bunun sonucunda üretim yetersizliği, kıtlık baş gösterebilmektedir.

5- Bu gibi sakıncaları ve eksiklikleri gidermek isteyen ülkeler; belirli merkezlerde tarım okulları açarak bu okulları bitiren teknik elemanları köylere gönderip bu sorunları çözmeyi denemişlerdir. Bu yöntem başarılı olamamıştır. Çünkü:

---

[411] OLİNDO GORNİ: **Toprak Islâhatı;** T.C. Başvekâlet yyn., Ankara, 1944, **"Önsöz"**, s.3-4.

a) Kentlerdeki tarım okullarını bitiren kent kökenli elemanlar köylerde yerleşip çalışmamışlardır.

b) Köylerden gelen öğrenciler ise, okulu bitirdiklerinde yeniden köylerine dönmeyerek alıştıkları kent yaşamı içinde bulabildikleri bürokratik işlere yönelmişlerdir.

c) Kaldı ki, bu okullardaki eğitim bir tarım okulu programı çerçevesinde kaldığından köylünün yukarıda belirtilen gereksinmelerini karşılamaktan da uzaktır. Örneğin; bu okulları bitirenler, basit iş makinelerinin onarımı, barınaklar yapılması, ürünün saklanıp ve gereğinde de işlenip pazarlanması gibi konularda da yararlı olamamışlardır.

d) En önemlisi de, bu elemanlar köylü ile gerekli, diyalogu kuramamışlar ve ona öncülük edememişlerdir.

6- Bu nedenlerle; bir toprak reformu uygulamasına başlamadan önce, eğitilmeğe elverişli köy çocuklarının kendi köy ortamlarında, kuramsal bilgiler yerine, yukarıda belirtilen işleri yapabilecek ve kafasını kullandığı ölçüde ellerini de kullanabilecek bir biçimde eğitilmeleri; onlara köylüye verilecek araç gereç ve kapitali kullanıp yönlendirebilecek bir kişilik kazandırılması gerekmektedir.

İşte, rapora göre, toprak reformu yapıldığında araç gereç ve kapitali ile birlikte önceden yetiştirilmiş böyle bir kadro devreye girecek olursa, reform sarsıntısız olarak gerçekleştirilebilir ve başarıya ulaştırılabilirdi.[412]

Açıkça görüleceği üzere, **Olindo Gorni**'nin raporu, pek belirgin bir biçimde, toprak reformunun yapılabilmesi için Köy Enstitüleri modelini önermekteydi. Bu nedenledir ki, Tarım Bakanlığı'nda "mütehassıs müşavir" olarak görev yaptığı daha önce adını andığımız **Aral**, şöyle diyecekti:

"Bu idealin [toprak reformunun] *gerçekleşmesi için hükümet bir taraftan toprak kanuniyle işin temelini atarken diğer taraftan*

---

[412] s. 70, 79, 83, 86-88, 97.

da köy enstitüleri vasıtasıyla münevver bir çiftçi ocağının meydana gelmesine..... planlı ve sistemli bir şekilde çalışmaktadır. Birbirini tamamlayan bu çalışmalar neticesidir ki, yakın bir gelecekte özlediğimiz, beklediğimiz aydın ve varlıklı ve sağlıklı Türk çiftçisini görebileceğiz."[413]

II
Gorni Raporu öncesinde Köy Enstitüleri'ne doğru

Karşıdevrim sürecinde Köy Enstitüleri'nin ilk kıyıma uğrayan devrim kurumlarından olmasının en önde gelen nedeni enstitülerin toprak reformu ile doğrudan ilgili olduğu için konuya Gorni raporu ile girdik. Biraz aşağıda, Köy Enstitüleri'nin Toprak Reformu ile ilgisinin yalnızca kuramsal olarak bu raporla sınırlı kalmadığı, asıl uygulamada Toprak Reformu'nun gerçekleştirilmesine yöneldiği görülecek. Ancak, Köy Enstitüleri'nin kuramsal ve düşünsel gelişmesi çok daha eskilere dayanır. Bu gelişim çizgisi de, karşıdevrimcilerin çıkarlarına ve kafa yapılarına taban tabana karşıt bir çizgiydi. Çünkü, söz konusu olan köylünün üretime dönük olarak eğitilmesi, bilinçlendirilmesiydi!

Köylünün eğitimine ve bilinçlendirilmesine bu yaklaşım biçimi gerçekte Osmanlı döneminde başlamış bulunuyordu. Örneğin **İsmail Mahir Efendi,**[414] **Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu**[415] gibi düşün adamları Cumhuriyet öncesinde de bu alanda gö-

---

[413] N.ARAL: **"Büyük Bir Devrimin...."**; Ulus, 16 Şubat 1945.
[414] İsmail Mahir Efendi için örneğin bkz. EMİN DEĞER: **"Ya Onlar Olmasalardı"**; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2000, sayı 20, s.23-27.
[415] Örneğin, bkz. ALİ BALTACIOĞLU: **"Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu Kimdir?"**; Gazete Müdafaa-i Hukuk, 26 Ocak 2001

rüşler öne sürmüşlerdi.[416] Cumhuriyet döneminde ise, 1924'te Türkiye'ye gelen eğitimci **John Dewey**'in verdiği raporda; öncelikle Türk yaşamının temeli olan çiftçilik gereklerine uygun öğretmen yetiştirilmesi için öğretmen okulları açılmasını, Türkiye için en önemli konunun köylüyü eğitmek olduğunu, Türk ekonomisinin kalkındırılmasının tarımsal üretimin geliştirilmesine bağlı bulunduğunu belirterek ve bu nedenle de ders konularının köy yaşamı ve üretim artışı açısından düzenlenmesini önermişti. 1925'de de Alman Sanayi Ve Ticaret Bakanlığı'nın eğitim danışmanı Prof.**Kühne** de ülkemizde yaptığı incelemelere dayanan raporunda, ilk öğretim programlarında pratik bilgilerin yer alması, köy öğretmen okullarına yetenekli köy çocuklarının seçilmesi gerektiği üzerinde durmuştu.

Burada Köy Enstitüleri'nin kurulması çalışmalarının hemen öncesindeki yıllarda ortaya atılmış bulunan iki görüş üzerinde ayrıca durmak gerekiyor. Bunlardan ilki **Nusret Kemal** [Köymen]'nin. **Köymen,** 1933'te yayınlanan ***"Bir Köycülük Projesi"*** başlığını taşıyan önerisinde; bir "Köy Rehberleri Mektebi" kurulmasını ve bu okulda köylüyü ilgilendirecek kuramsal bilgiler yanında "amelî bilgiler" olarak da duvarcılık, marangozluk, demircilik, makine onarımı, tezgâh yapımı vb işlerin öğretilmesini önermiş bulunuyordu.[417] Fakat bu konuda asıl üzerinde durulması gereken öneri **Halil Fikret**

---

[416] Bu konuda şu yayınlara bakılabilir: İLHAN BAŞGÖZ-HOWARD E.WİLSON: **Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim Ve Atatürk;** Dost yyn.,Ankara, 1968, s.211-215; YAHYA KEMAL KAYA: **İnsan Yetiştirme Düzenimiz-Politika, Eğitim, Kalkınma;** Ankara, 1974, s.184 vd.;FAY KİRBY: **Türkiye'de Köy Enstitüleri;** İmece yyn., Ankara, 1962,s.13-80; M. ŞÜKRÜ KOÇ:**"Türk Eğitiminde Dış Etkiler";**Yön, 14 Mayıs 1965,sayı 111, s.16; İSMAİL HAKKI TONGUÇ:**İlk Öğretim Dâvamız;**Remzi Kitapevi,İstanbul,1946,s.118 vd.

[417] NUSRET KEMAL [KÖYMEN]: **"Bir Köycülük Projesi";** yazarın **Halkçılık Ve Köycülük** adlı kitabında, Ankara, 1934, s.57-69.

Kanat'ınkiydi. Kanat, 24 Mart 1935 gününden başlayarak *Kurun* gazetesinde yayınladığı ***"Yarının Muallimleri Nasıl Yetiştirilmeli?"*** başlıklı yazı dizisinde şu görüşleri öne sürmüştü: Türk Devrimi'ni kökleştirmek gerekir; bu kök, kentlerde değil, köylerde atılmalıdır. Köylüyü etkileyebilecek en önemli güç ise köy öğretmenleridir. Köy öğretmenleri, bu amacı sağlayabilmek için; tarım, marangozluk, demircilik, tenekecilik ve duvarcılık gibi konularda eğitilmeli; köylüye öncülük edecek biçimde yetiştirilmelidir. Oysa, bugünün köy okullarını bitirenler, köy yaşamını sevmemektedirler, tüm istekleri kentlerde öğretmenlik yapabilmektir. Köylere atanan köy öğretmenleri, tanıdıkları kişilere mektuplar yazıp bir kente atanmalarını isteyip durmaktadırlar. Köyden kaçan kişilerle Türk Devrimi'nin köylerde kökleştirilmesi ise düşünülemez. Bu nedenlerle, köy öğretmen okulları; köylerde yapılmalı, tarıma elverişli toprağı ve büyük ve küçük baş hayvanları bulunmalıdır. Eğitim iş temeli üzerine olmalı, ilk aşamada da demircilik, marangozluk, duvarcılık vb. işlere ilişkin bilgiler edinmelidirler. Okulun bir kooperatifi de olmalı, bunun aracılığı ile de kooperatifçilik bilgileri verilmelidir.Öğretmenin, okulun hemen yanı başında bir evi, bu evinin bahçesi ve ayrıca geçimine katkıda bulunacak bir tarlası olmalıdır. **Kanat**, daha sonra, 1937'de Saffet Arıkan'ın Millî Eğitim Bakanlığı döneminde Talim Ve Terbiye Kurulu üyesi olarak bu yazı dizisindeki düşünce ve önerilerini Bakanlığa bir "layiha" biçiminde sunacaktır. Bu "layiha"da aynı görüşlerini yineleyen **Kanat**, ayrıca, ***"Her okulun yüzlerce dönüm arazisi, bağı, bahçesi, ormanı, yemiş ağaçları, hayvan ve ahırları bulunmalıdır"*** diyecek ve bu okullara *köylü* çocuklarının en yeteneklilerinin seçilmelerini önerecek, öğrencilerin kurumlarının işlerini kendinin yapmaları gerektiğini bildirecekti.[418/419]

---

[418] Halil Fikret Kanat, bu yazılarını, sonraki gelişmelere ilişkin gö-

Tüm bu gelişim çizgisine karşın, Köy Enstitüleri'nin ***"babası", "Tonguç Baba"*** idi. Kuşkusuz, önceki düşünsel birikimden yararlanmıştı ama Köy Enstitüleri bir "eser" olarak onun eseriydi.[420] Biraz sonra Köy Enstitüleri'nin yapısal özel-

---

rüşlerini ve genel olarak da düşüncelerini **Milliyet İdeali Ve Topyekûn Millî Terbiye** adlı kitabında açıklamış bulunmaktadır.

[419] Halil Fikret Kanat, doktorasını Almanya'da yapmış ve bu sırada ideolojik olarak nasyonal sosyalizmden fazlaca etkilenmişti. Örneğin, adı geçen kitabında yer alan bazı görüş ve düşünceleri şöyledir: *"..... memleketi idare eden sınıfın .....[millî] ideale zıt ve yabancı fikirler taşıyan fertleri ve yayın vasıtalarını men etmeleri lâzımdır"* (s.63-64). *"Bir milletin..... bir de bu gibi kanser arızalarıyla* [azınlıklarla] *uğraşması beyhude enerji kaybından başka netice vermez. Bunun için yapılacak biricik iş radikal hareket etmek, bir operatör gibi, yarayı bir hamlede kökünden kesip atmaktır."*(s.68). *"18-20 yaşları arasındaki gençler hücum kıtaları teşkilâtına dahil olurlar. Burada tam mânasıyla askerî talimler yapılır. Almanya'da SA işaretini taşıyan atılgan, çevik, temiz ahlâklı ve ateşli gençler bu teşkilâttan çıkar."*(s.91). Şunu da ekleyeyim ki, Kanat, tasarladığı okullar için bir de ders programı önermişti. Bu program, gerçekten de, sonradan Köy Enstitüleri'nde uygulanacak olan programla büyük bir koşutluk gösteriyordu. Fakat Köy Enstitüleri'ne giden düşün yolunda, Kanat'ın adı hemen hemen hiç anılmaz. Kanımca bunun 2 nedeni var. Birincisi, Köy Enstitülüler'iin nasyonal sosyalist (faşist) görüşlere tümüyle karşı olmaları ve kurumlarının kuramsal gelişim sürecinde böyle bir kişinin katkısının bulunmasını bu nedenle içlerine sindiremediklerinden onu yok saymalarıdır. İkincisi, sağcı kesimin Köy Enstitüleri'ni komünistlerin yuvası olarak nitelendirecek olmaları nedeniyle kendilerinden birinin bu kurumlara katkıda bulunmuş olmasını dikkatlerden kaçırmak istemeleridir. Kaba deyişle, Kanat, ne İsa'ya ne de Musa'ya yaranabilmiştir. Ancak, ideolojik yapısı ne olursa olsun, Köy Enstitüleri'ne giden yolda Kanat'ın önemli bir yeri vardır ve önerdiği eğitim modelinin nasyonal sosyalizmle bir ilgisi olduğu da öne sürülemez.

[420] ENGİN TONGUÇ: **"Köy Enstitüleri'nin Düşünsel Kökeni"** ([Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2000, sayı 20, s.13-16) başlıklı yazısında bu gerçeği belgelerken, Halil Fikret Kanat'tan da söz etmektedir

likleri üzerinde durulacak. O zaman **İsmail Hakkı Tonguç'un** neye imza atmış olduğunu bu açıdan görmüş olacağız. **Tonguç'un** kendisi de yazarak ne yapmak istediğini, ne yapabildiğini anlatmış. Ama, onun 1935-1946 yılları arasında arkadaşlarına, Köy Enstitüleri'nde görev yapanlara, kimi yetkililer ve öğrencilere yazdığı mektuplar[421] bence çok daha aydınlatıcı. Zaten kendisi de şu değerlendirmeyi yapmış: *"Mektup şeklindeki yazılar, insanların fikirlerine birbirine bütün çıplaklığıyla duyurmalarına en elverişli yazılardır. Diğer yazı şekilleriyle bu amaca kolay kolay ulaşılamaz."*[422] Prof. Dr. **Cihan Dura**, bu mektuplardaki görüş ve düşünceleri sınıflandırarak sistematik bir duruma getirmiş bulunuyor.[423] **Dura'nın** bu çalışmasının bazı bölümleri şöyle:

"İ.Hakkı Tonguç, bilgi işe yarasın ister. Eğitimde, doğa ile savaşıma büyük önem verir.

- Hazineye sahip olmak değil, onu kullanabilmek hünerdir.....

- Köy Enstitüsü mezunlarının kültürleri, bildiğimiz aydınınkinden gerçekten ayrı olacak. Bunlar (örneğin) geometri problemleri ezberleyerek, sınavı verince öğrendiklerini unutan insanlar olmayacaklar. Geometri ve diğer bölümlerin yasalarına göre bina ya da eşya yapan aydınlar olacaktır.....

- Sizin yazgınız, kendileriyle omuz omuza görev yaptığın köylülerinki ile bir olmalı.....

- Köy Enstitüleri'nde tarım işlerine öylesine önem verilecek ki, gerekirse tüm dersler kesilecek, sembolik olarak bir-

---

[421] **Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları**; 2.basım, Çağdaş yyn. İstanbul, 1990.

[422] A.y., s. 111.

[423] CİHAN DURA: **"Tonguç'un Mektuplarından Seçme Fikirler"**; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2000, sayı 20, s.17-22.

kaç saate indirilecek, tüm zamanlar hep tabiattan bir lokma da olsa yiyecek çıkarmak için harcanacak.....

Tonguç'a göre iş yapmanın genel koşulları şunlardır: Kötü, iyi kadar normal karşılanmalıdır. İnsanı sevmeli, işi sevdirmelidir. İşin kendi gerekleri göz önüne alınmalı, koşullar karşısında dayanıklı olmalıdır.

..... *[Der ki]* Halka ve köylüye güvenmedikçe, onlar sevilmedikçe hiçbir iş başarılamaz.....

- Her iş belli koşullar altında yapılır. Kişi de, bu koşulları yene yene işi başarır. Hiçbir sıkıntı karşısında benim gücüm bu kadardır, bundan fazlasını benden beklemeyin gibi bir mantığa sığınmayın. Bu ülke, evlatlarından, gerçek görevi asıl böyle zamanlarda ister.

.....Tonguç'a göre bir işi başarıya götürmek için gerçekçi olmalı, aklını kullanmalı, daima yeniyi aramalıdır. İşbirliği yapmalı, iş birlikte yürütülmelidir. İşler yetenekli insanlarla, dürüstçe yürütülmelidir.....

- Daima yeninin adamı olun. Görülmemiş, duyulmamış olanı gerçekleştirme yolunu tutun. Kendinize yeni yollar açın. Zamanla bunları yapmayanlar da, sizin damganızla işaretlenen ve hayata yol gösteren izlerden yararlanarak, arkanızdan gelecektir.....

Köy Enstitüleri'nde, devletimizin dayandığı ana ilkelerden biri olan *'halkın kendi kendini yönetmesi'* ilkesi, *'öğrenci ve öğretmenlerin kendi kendilerini yönetmeleri'* şekline, sokularak, bu prensibe göre bir yönetim şekli kurmaya çalışıyoruz.....

- Köyde birbiriyle anlaşmış, birbirinin zararına çalışmayan bir halk birliği yaratacaksın. Yeni köy topluluğu senin eserin olacak.

- Hayattan bıkmış, dünyadan tüm umutlarını keserek el etek çekmiş, bir softanın peşine takılma yüzünden hayat görüşünü değiştirerek, hayalî ve meçhul bir âleme bağlanmış Orta Çağ insanlarına yeni hayat anlayışları götüreceksiniz. Onları

özgür ve mutlu insanlar yapmanın yollarını bulacaksınız. Yaşama yeteneği güçlü bir toplumun temelini atacaksınız.....

- Gayemiz; gerçek köyü tanımak ona göre eğitim şekilleri bulmak, bunları gerçekleştirebilecek yeni insan tipini yaratmak olmalı. İdealizmle realizmden bir hamur yapmak lâzım....."

Burada bir noktanın altını çizmek istiyorum: **Tonguç'un *"kendi kendini yönetmek"***, yani demokrasi ilkesi Köy Enstitüleri'nde gerçekleşmişti. Öğrencisiyle, öğretmeniyle, yöneticisiyle birlikte bu ilke yaşama geçirilmişti. Hatta Cumartesi günleri herkes bir araya gelip toplanır, öğrenciler öğretmenlerinin yüzlerine karşı eleştirilerini ve dileklerini bildirirler, önemli kararları ortaklaşa alırlardı.[424]

Konuyu daha fazla açmadan daha şimdiden şu gerçeği de vurgulayalım: Osmanlı'dan arta kalan toprak düzeninin efendileri, Cumhuriyet döneminde de iktidara ortak olan bu güçler ve işbirlikçileri; kendilerini temellerinden söküp atmak üzere yetiştirilen Köy Enstitülüler'e karşı amansız bir savaş açmayıp da ne yapacaklardı? Bir de üstelik, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile, toprakları ellerinden alınmak isteniyor, o topraklar üzerinde emeklerini sömürdükleri insanlara dağıtılmaya kalkışılıyordu! Bu köylü emekçileri, ana çizgilerle özelliklerini belirttiğim Köy Enstitülü öğretmenler örgütleyip yöneteceklerdi!...

III
Köy Enstitüleri Kanunu ve uygulama

Köy Enstitüleri'nin temeli, bilindiği gibi, Millî Eğitim

---

[424] Bu konuda örneğin bkz. OSMAN BOLULU: **"Köy Enstitüleri'nden Demokrasiye"**; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2000, s. 20, s. 57-59.

Bakanı **Saffet Arıkan** döneminde atıldı.[425] **İsmail Hakkı Tonguç**, onun zamanında göreve getirilmişti. Önce, bazı deneme ve girişimlerden ve ara yasal düzenlemelerden sonra[426] **Hasan Ali Yücel**'in bakanlığı sırasında 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu 17 Nisan 1940'ta T.B.M.M.'nde kabul edildi. Bu yasa, burada kabaca özetlenmeğe çalışılan görüş ve önerileri açıkça benimsemişti. Her şeyden önce, *"Eğitimle üretim arasında sıkı ilişki kurulmuş, içiçe birlikte yürütülmüş"* bulunuyordu.[427] Gerçekten de, yasanın 1.maddesinde Köy Enstitüleri'nin amacının **"köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek"** olduğu belirtilmiş; 3.maddede enstitülere alınacak çocukların sağlıklı ve elverişli köy çocukları arasından seçileceği öngörülmüş; 6.maddede, **"Köy Enstitüleri'nden mezun öğretmenler, tâyin edildikleri köylerin, her türlü öğretim ve eğitim işlerini görürler. Ziraat işlerinin fenni şekilde yapılması için bizzat meydana getirecekleri örnek tarla, bağ, bahçe, atölye gibi tesislerde köylülere rehberlik ederler"**; 11. maddede **"öğretmenlere istihsale yarayıcı âletler, ıslâh edilmiş tohum, çift ve irad hayvanları, cins fidan gibi istihsal vasıtaları devletçe parasız verilir"**; 12.maddede ise, **"öğretmenin ve ailesinin geçimine, okul talebesinin ders tatbikatına yetecek miktarda arazi tahsis edilir"** denilmiş bulunuyordu. 19 Haziran 1942 günlü ve 4274 sayılı Köy Okulları Ve

---

[425] Bu konuda bkz. ENGİN TONGUÇ: **"Köy Enstitülerinin Temelini Atan Bakan: Saffet Arıkan"**: Yeniden [A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 1 Aralık 2002, sayı 39, s.44-48.

[426] Köy Enstitüleri'nin "kanunu" çıkarılıncaya değin olan gelişmeler için bkz. NECDET EKİNCİ: **Sanayileşme Ve Uluslaşma Sürecinde Toprak Reformundan Köy Enstitülerine Türkiye (1923-1950)**; Kültür Bakanlığı yyn., Ankara, 1997, s. 109 vd.. Ekinci, bu kitabında Köy Enstitüleri ve Toprak Reformu arasındaki ilişki üzerinde ayrıntılı bir biçimde durmaktadır.

[427] ŞEVKET GEDİKOĞLU: **Evreleri, Getirdikleri Ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri**; Ankara, 1971, s.345.

Enstitüleri Teşkilât Kanunu'nun 2, 4, 10, 11, 28/1 ve 57. maddelerinde ise konu açık, kesin ve ayrıntılı bir biçimde yeniden düzenlenecektir. Millî Eğitim Bakanı **Yücel**, enstitülerdeki yaşamı anlatırken diyordu ki:

"Bir kısım çocuklar atları tımar ediyorlar. Bir kısım öğrenciler tarih dersinde İskitler'in Mısır'ı istilasını anlatıyorlar. Bir kısmı da tabiat bilgisi dersinde gelinciğin nasıl bir bitki olduğunu, tarladaki zararını, bundan korunma çarelerini öğreniyorlar. Bir kısmı kışın yiyecekleri lahananın yaprağındaki kurtları öldürmekle meşgul, bir kısmı hocalarının evlerine çatı yapmaya uğraşıyor. Bir kısmı o gün yiyecekleri sebzeyi ayıklamaktadır."[428]

Enstitülüler, komünistlikle suçlanacaklardır. O nedenle, burada komünizme hiç de sıcak bakmayan iki yazarın Köy Enstitüleri'ni nasıl değerlendirdikleri görmek ilginç olacak.

Suut Kemal Yetkin, enstitülerde şunu görmüş:

"Barınaklarını, sınıflarını kendileri yapıyorlar, toprağı, açık havayı, hareketi seviyorlardı. Toprakla taşla uğraşan, çekiç sallayarak demire şekil veren eller, mandolinlerin, sazların telleri üzerinde ustaca gezinmesini de biliyordu." [429]

Amerikan yanlısı **Ahmet Emin Yalman** ise Köy Enstitüleri'nde gördüklerini önce gazetesinde yazmış sonra da bu yazılarını kitap olarak yayınlamıştı. Bu kitaptan birkaç satır:

"Köy Enstitüleri adı altında memleketimizde vücuda getirilen hayırlı ve ümitli hareketi, yarınki Türkiye'nin prototipi saymak mümkündür. Köy Enstitüsü'nden yetişen imanlı, idealli, neşeli, kendi kendine güvenli genç; yarınki akıncı ve yapıcı Türk nesillerinin prototipidir. Köy Enstitüsü teşebbüsü bir taklit değildir. Kendi

---

[428] **Millî Eğitimle İlgili Söylev Ve Demeçler;** Türk Devrim Ens. yyn., C.II,, Ankara, 1946, s.328.

[429] SUUT KEMAL YETKİN: **"Büyük Dâvamız"**; Ulus, 2 Ocak 1945.

ihtiyaçlarımızdan doğmuş, eski usullerin zincirlerinden azad edilmesi sayesinde az zamanda gelişmiş bir teşebbüstür."[430]

"Köy Enstitüleri'ni, köye hoca yetiştirmek için kurulmuş birer mektep sananlar aldanırlar. Buraları bütün memlekete ait türlü türlü dâvaları, istidatları, imkânları, usulleri tecrübeye vuran birer laboratuardır."[431]

"Eğer gazeteciliği çok sevmesem ve bu mesleğe sımsıkı bağlı bulunmasam, seve seve tercih edeceğim meslek, köy enstitüsü hocalığıdır. Bundan daha hazlı bir faaliyet muhiti tasavvur edemiyorum."[432]

İşte, bu nitelikleriyle yaşama geçirilen Köy Enstitüleri'nin amacının yalnızca köy çocuklarını okutmak olduğunu söylemek olanaksızdır. **Taner Timur**'un da belirttiği üzere, Köy Enstitüleri girişimi ile Toprak Reformu için yapılan çalışmalarının bir arada yürütülmüş olması bir rastlantı değildi.[433] **Yücel**'in *"bir insan fabrikası"* olarak nitelediği[434] bu kurumlarla ilgili olarak 3 Haziran 1942'de T.B.M.M.'nde yaptığı, *"49-50 binlik bir öğretim ekibi azamî on sene içinde vücuda getirilecektir"*[435] yolundaki açıklaması ile, **Tonguç**'un verdiği şu sayılar birlikte değerlendirildiğinde Enstitüler'in kuruluş amacı daha iyi anlaşılabilecektir: *"beş yıl içinde sayıları en az 22.000'i bulacak olan köy enstitüsü mezunları öğretmenlerin elinde irili ufaklı 150.000'e yakın hayvan, 1,5 milyon dönüme yakın toprak, 2 milyon parçaya yakın iş araçları bulunacaktır."*[436]

---

[430] AHMET EMİN YALMAN: **Yarının Türkiyesine Seyahat – Yeni Türk Akıncılarının Aleminden Notlar;** İstanbul, 1944, s.4
[431] A.y., s.8.
[432] A.y., s.25.
[433] T.TİMUR: s. 253.
[434] **Millî Eğitimle İlgili Söylev Ve Demeçler;** C. II, s.328.
[435] A.y., C. III (1947), s.40.
[436] İSMAİL HAKKI TONGUÇ: **Eğitim Yolu İle Canlandırılacak Köy;** 2.basım, Remzi Kitabevi, 1947, s. 651

Köy Enstitüsü yöneticilerinden **Şevket Gedikoğlu** da şu sayıları vermektedir: 1940-1946 arasında 15.000 dönüm toprak işlenmiş, 750.000 fidan dikilmiş, 1.200 dönüm bağ oluşturulmuştur. 1937-1946 arasında ayrıca, 150 büyük yapı, 60 işlik, 210 öğretmen evi, 20 uygulama okulu, 36 ambar ve depo, 48 ahır ve samanlık, 12 elektrik santralı, 16 su deposu, 12 tarım deposu, 3 balıkhane, 100 km. yol yapılmış ve bunlardan başka da su boruları döşenmiş, kanalizasyonlar açılmıştır.[437] Öte yandan, Çifteler Köy Enstitüsü'nü denetlerken **İnönü**'nün, 5 yıl içinde 200.000 kişilik bir tarımcı kadrosunun yetiştirilmesi gerektiğini, Akpınar Köy Enstitüsü'nü denetlerken de bu kez, enstitülerinin sayısının 60'a çıkarılmasının zorunlu olduğunu söylemiş bulunması,[438] **Engin Tonguç**'un da belirttiği gibi, amacın toprak reformu için gerekli kadronun yetiştirilmesi olduğunu açıkça kanıtlar Yoksa, 40.000 köy için 200.000 tarım uzmanı yetiştirilmesinin, devletin tek uğraşı da bu olmadığına göre, ussal bir açıklaması yapılamaz.[439] Öte yandan, Köy Okulları Ve Enstitüleri Teşkilât Kanunu Nizamnâmesi'nde de, enstitülerin köylülerle kollektif çalışma yapacaklarının, ellerindeki olanaklardan köylüleri yararlandıracaklarının ve kendilerinin de köylülerden sağlanacak "usta" öğretmenlerden eğitim göreceklerinin öngörülmüş olması da yine aynı gerçeğin başka bir anlatımıdır.

Tonguç da ileriye dönük olarak Köy Enstitüleri girişiminin yalnızca *"köylü çocuklarının eğitimi"* olmadığı, bundan çok daha öte bir amaç güttüğü gerçeğini, o sıralar İzmir Millî Eğitim Müdür Yardımcısı olan **Rauf İnan**'a yazdığı 22 Şubat 1935 günlü mektubunda hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde

---

[437] Ş.GEDİKOĞLU: s.245.
[438] ENGİN TONGUÇ: **Devrim Açısından Köy Enstitüleri Ve Tonguç;** And yyn., İstanbul, 1970, s. 280-283.
[439] A.y., s. 285.

belirtir: *"..... bütün bu teşebbüsün gayesi ve mesnedi köyde istihsali çoğaltmak, teknikleştirmek, olabildiği kadar rasyonalize etmektir."*[440]

IV
Köy Enstitüleri: Bir Atatürk Devrimi

Nasıl Toprak Reformu **Atatürk**'ün dileği idi ise ve bu amaçla çalışmalar onun zamanında başlamışsa, Köy Enstitüleri modeli de onun öngördüğü bir modeldi ve yine kurulması için çalışmalar onun sağlığında başlamıştı. Unutmamak gerekir ki, **Saffet Arıkan**, 1935'te doğrudan **Atatürk** tarafından Millî Eğitim Bakanlığına getirilmişti ve onun çok güvendiği, kritik anlarda kendisine önemli görevler verdiği bir kişiydi.[441] Bundan çıkarılması gereken sonucun, **Arıkan**'ın, **Atatürk**'ün düşüncelerini gerçekleştirmek üzere göreve getirilmiş olduğunu söylersek yanılmış olmayız.

Atatürk'ün eğitimin ülke kalkınması ile olan içiçeliğine, kuramsal olmak yerine uygulamaya dayanmasına, en başta köylüyü kucaklaması gerektiğine ilişkin görüşleri kısaca da olsa belirtilirse, Köy Enstitüleri'nin yıkılmasının karşıdevrim niteliği bu açıdan da belirginleşecektir.

Atatürk, 27 Ekim 1922'de Bursa'da öğretmenlere seslenirken eğitim anlayışını şu sözleriyle temellendirmişti:

"Bir taraftan umumî olan cehli [genel olan cehaleti] ***izaleye*** [ortadan kaldırmaya] ***çalışmakla beraber, diğer taraftan hayat-ı içtimaiyede*** [toplumsal yaşamda] ***bizzat amelî*** [uygulamalı], ***müessir*** [etkili] ***ve müsmir*** [yarar/verimli] ***uzuvlar ye-***

---

[440] İSMAİL HAKKI TONGUÇ: **Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları, 1935-1946**; Hazırlayan: Engin Tonguç, 1.basım, Çağdaş yyn., İstanbul, 1976, s.10.

[441] E.TONGUÇ: **".....Saffet Arıkan"**: s. 44.

tiştirmek lâzımdır. Bu da ilk ve orta tedrisatın [eğitimin] *amelî bir tarzda olmasıyla mümkündür."*[442]

İzmir İktisat Kongresi'ni açış söylevinde de aynı gerçeği bir başka açıdan vurgulamıştı:

"Evlâtlarımızı o surette talim ve terbiye etmeliyiz, onlara o suretle ilim ve irfan vermeliyiz ki, âlem-i ticaret, ziraat ve sanatta ve bütün bunlarda faaliyet sahalarında müsmir olsunlar, müeessir olsunlar, faal olsunlar, amelî bir uzuv olsunlar. Binaenaleyh maarif programımız, gerek iptidaî tahsilde [ilk öğretimde]*, gerek orta tahsilde verilecek bütün şeyler bu nokta-i nazara göre olmalıdır."*[443]

T.B.M.M.'nin 2.dönem 1.toplantı yılını açarken, 1 Mart 1923'te diyordu ki:

"Memlekette maarif nurunun yayılmasına ve en derin köşelere kadar nüfuz etmesine bilhassa nazar ediyoruz...."[444]

Atatürk, eğitimle ilgili konuşmalarında sürekli olarak üzerinde durduğu nokta, eğitim uygulamalı olması ve çevre koşullarını dikkate almasıydı. Örneğin, T.B.M.M.'nin 2.dönem 3.toplantı yılını açarken böyle bir sistem üzerinde çalışıldığını *"Maarifte hayatın icabat-ı ameliyesini* [pratik gereklerini] *ve muhitin şerait-i hususiyesini* [çevrenin özel koşullarını] *temin eden bir sistem üzerindeyiz."* diyerek açıklamıştı.[445]

7 Temmuz 1927'de İstanbul'da öğretmenlere şöyle seslendiğini görüyoruz: *"Muallimler, her vesileden istifade ederek, halka koşmalı, halk ile beraber olmalı ve halk, muallimin çocuğa yalnız alfabe okutan bir varlıktan ibaret olmayacağı-*

---

[442] **Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri;** Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi yyn., 4.basım, Ankara, 1989. C.I, s.49.
[443] A.y., C. I, s. 115.
[444] A.y., C. I, s. 347.
[445] A.y., C. I, s. 359.

nı anlamalıdır."[446]

Millî Şef İsmet İnönü de, tıpkı Toprak Reformu konusunda olduğu gibi, Köy Enstitüleri'ni destekliyor, "desteklemek" de ne söz, bağrına basıyordu. Şu sözler onun:

"Vatandaşlarım emin olsunlar ki, ilk öğretim dâvası üç beş ay sürecek saman alevi cinsinden heveslerle neticelenemez. Biz, senelerce sürecek en kuvvetli irade ve sebatla bu meseleyi takip edecek kabiliyette adamlar olduğumuzun imtihanını milletimize karşı ilk öğretim dâvasında göstereceğiz.

Türk milleti, ilk öğretimde göz diktiğimiz amaca vardıktan sonra büsbütün başka kudrette bir varlık olacaktır. İstihsalimiz, yani kazancımız bu sayede çok artacak; memleket yüksek bir teknik kabiliyet edinecek; büyük milletimizin yaradılıştaki kabiliyetleri içinde insanlığın bütün iyi vasıfları engin değerler alacaktır. Çok kuvvetli ve çok kıymetli bir millet olmanın çaresi, ilk öğretimin tamamlanması ile elde edilmeğe başlanır."[447]

"Hür vatandaşlığın bütün feyizlerini, hususî ve resmî millet hayatında göstermek, şuurlu ve müstakil bir millet olarak içerden ve dışardan çıkacak bütün fırtınalara imanla göğüs germek, her şeyden evvel hiç olmazsa ilk öğretim tamamlığı ile sağlanabilir. İlk öğretimi olmayan memlekette, orta çağ idaresi, bütün şekilleriyle devam eder. Resmî kanunlar, ne derlerse desinler, ne haklar vatandaşlara tanınırsa tanınsın, hiç olmazsa ilk öğretim derecesinde bilgi olmazsa haklar ve vazifeler canlanmaz, gönüllere ve yüreklere sinip yerleşmez. Bilmeyen, siyasî ve ekonomik kudret sahiplerinin elinde, orta çağda olduğu gibi, köle hayatı sürer. Asıl acıklı olan taraf da, kendi düşkün ve köle hayatına karşı duygusuz ve kayıtsız kalır....."[448]

Millî Şef, 25 Ağustos 1941'de Samsun'da şöyle demiş bulunuyordu:

---

[446] A.y., C. II, s.266.
[447] İSMET İNÖNÜ: **"İlk Öğretim Dâvamız"**; Ulus,7 ağustos 1944.
[448] İSMET İNÖNÜ: **"İlk Öğretimin Yeni Yılı"**; Ulus, 18 Mayıs 1945.

".....Yapıcı, çare bulucu, çalışkan bir ruh bu Enstitüler'in hayatına hâkim olmuştur..... Öğretmenler ve Enstitü müdürleri Türk köyünün geleceğini sağlam temellere istinad ettirmek için aşk ile çalışıyorlar. İktidarlı, fedakâr ve vatansever köy öğretmenlerini yetiştirmek Enstitüler'in mukaddes emelleridir. Şüphe yok ki Enstitü öğretmenlerine ve müdürlerine düşen vazife hepimiz için, her vatanperver için imrenilecek, heves edilecek bir vazifedir."[449]

Bunlar, güzel sözlerdi, doğruydu da. Ve hiç kuşkusuz, **Nejat Birdoğan**'ın deyişle, Köy Enstitüleri, Atatürk devrimlerinin altın anahtarlarındandı.[450]

V
Yıkım ve kıyım

Köy Enstitüleri, bir devrimdi. Salt eğitim açısından da öyleydi ama Toprak Reformu ile birlikte düşünüldüğünde, **İnönü**'nün de dediği gibi Orta Çağ'dan kalan köle yaşamını sona erdirecek bir devrimdi. Ve **İnönü**, parti gazetesinden ulusuna sesleniyordu: *"Biz, senelerce sürecek en kuvvetli irade ve sebatla bu meseleyi takip edecek kabiliyette adamlar olduğumuzun imtihanını milletimize karşı ilk öğretim dâvasında göstereceğiz."*

Ne var ki, **İnönü**, 1946 seçimlerinden sonra **Yücel**'i bakanlıktan çekilmeye zorladı. **Yücel**, 5 Ağustos 1946'da istifa etti. Kendisine yöneltilen saldırılara karşı C.H.P. onu yalnız bıraktı,[451] hattâ parti içinden de saldırılara uğradı.

---

[449] D.KUT: s.33.

[450] NEJAT BİRDOĞAN: **"Atatürk Devrimlerinin Altın Anahtarlarından Birisi: Köy Enstitüleri"**; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2000, sayı 20, s.28.

[451] D.P. İstanbul İl Başkanı Kenan Öner, Hasan Ali Yücel'e "komünist" dediği için, Yücel, Öner'i 17 Şubat 1947'de mahkemeye vermişti. Dâva sürerken duruşmalar Yücel aleyhine gösterilere dönüşüyordu. Yücel, bu dâvayı önce kaybedecek fakat Yargıtay'ın kararı bozması üzerine 22 Aralık 1949'da kazanacaktır. (Kenan Öner'in

Tonguç ise aynı tarihlerde İlk Öğretim Genel Müdürlüğü görevinden alınarak Millî Eğitim Bakanlığı Talim Ve Terbiye Kurulu Üyeliğine atandı. Bununla da yetinilmedi: 2 Nisan 1949'da bu görevden de alınarak resim-iş öğretmeni yapıldı.

Yücel'in yerine Millî Eğitim Bakanlığı'na **Reşat Şemsettin Sirer** atandı. Sirer'in görevi, Köy Enstitüleri'ni Köy Enstitüleri olmaktan çıkarmaktı. Bu görevini hakkıyla başardı. Neleri başardığını 1951 yılında yazdığı bir yazıda önce şöyle açıklayacaktı:

"Köy Enstitüleri'nin öğretmen okulu haline getirildiği haberinde bir yanlışlık olacak. Çünkü bu enstitüler dört yıldan beri birer öğretmen okulundan başka bir şey değillerdir. Kuruluşlarının ilk yıllarında enstitülerin öğretmenden başka köye lüzumlu diğer elemanları da onun şahsında veya ondan aykırı olarak yetiştirmeleri düşünülmüştür. Fakat daha ilk tecrübelerde bunun mahzurları anlaşılmış ve bu sistem 1946-47 ders yılı başından itibaren terk olunmuştur."[452]

Bu, bir şey değil. Bir de T.B.M.M. kürsüsünden 13 Kasım 1951'de söylediklerini dinleyin:

"..... Biraz önce adı geçen adam çevremi kandırmıştı, iğfal etmişti. (Tonguç Baba sesleri). Evet, Tonguç Baba. Bütün iyi niyet sahiplerini iğfal etmişti. Tonguç Baba'yı defederken hiçbir direnme ile

---

nasıl olumsuz bir kişilik yapısına sahip olduğu, D.P. önderleri için de olur olmaz savlarda bulunduğu ve sonunda D.P.'den neden istifa etmek zorunda bırakıldığı için bkz. S.AĞAOĞLU: **Arkadaşım.....**; s.80-84). Öte yandan, Fakir Baykurt'un sözleriyle: *"Emin Soysal gibi fırsat düşkünleri Meclis kürsüsünden, Hakkı Tonguç'a ve Köy Enstitüleri'ne saldırırken, saldırı görenler savunulmadığı gibi, onların kendilerini savunmasına da olanak verilmedi."* (FAKİR BAYKURT: **"Hasan Ali Yücel"**; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2000, sayı 20, s.7).

[452] REŞAT ŞEMSETTİN SİRER: **"Köy Enstitülerine Dair"**; Ulus, 7 Mart 1951.

karşılaşmadım..... 500 kişilik kadrodan 400 kişiyi ayırırken hiçbir taraftan zorluk görmedim, yardım gördüm. Bunlar içinde Demokrat Partili arkadaşlarımız da vardı. Özellikle Fuat Köprülü....."

İnönü; Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun uygulanmasını nasıl bu yasaya tümden karşı olan toprak ağası **Cavit Oral**'ı eline bırakmışsa, bu kere de Köy Enstitüleri'nin yıkımı işini aynı biçimde bu kurumlara tümden karşı olan **Reşat Şemsettin Sirer**'e vermişti. **Sirer**'in bakanlığı 8 Ağustos 1948'e değin sürdü. Ama **İnönü**, yıkım işinin iyice sona erdirilmesini istemiş olmalı ki, bu kere de Millî Eğitim Bakanlığı'na **Tahsin Banguoğlu** getirildi. **Nadir Nadi**, *"Sirer işbaşına geçince her partiden gericilerin yüreğine su serpildi. Bakanlıkta kaldığı süre içinde Demokratlar'ın hücumuna, hattâ en ufak tenkidine uğramayan yegâne hükümet üyesi Sirer olmuştu"*[453] derken, **Turan Güneş** de, hem **Sirer** ve hem de **Banguoğlu** için, *"Gerici olarak bunu baltalamışlardır....Tahsin Banguoğlu'nun daha sonraki siyasal davranışları da pek o kadar ilerici olmadığını kanıtlamıştır."*[454] demektedir.

Sirer'i biraz daha tanımak için **Bölüm Bir/Kesim 5**'te anılan ve **Nihal Atsız**'ın Başbakan **Şükrü Saraçoğlu**'na yazdığı açık mektuptan şu satırları da okumak gerekir:

"Bugün Ankara'daki Dil Fakültesi'nde folklor doçenti olan Pertev Naili Boratav vardır. Nasıl bir komünist olduğunu bilhassa ben çok iyi bilirim, 1936'da Maarif Vekâleti tarafından Asur ve Sümer dillerini öğrenmek için Almanya'ya gönderilmişti.... Maarif Vekâleti tarafından gönderilen müfettiş Reşat Şemsettin (şimdi mebus) tarafından suçu sabit görülerek derhal Türkiye'ye döndürülmüştür."[455]

---

[453] N.NADİ: **Perde Aralığından;** *s.238.*
[454] TURAN GÜNEŞ: **"Turan Güneş Anlatıyor: Politikada Çeyrek Yüzyıl":** Milliyet, 18 Ocak 1979.
[455] İ.DARENDELİOĞLU: s.27.

İşte, **İnönü**, böyle bir kişiyi **Yücel**'in yerine bakan yapmıştı.

Öte yandan, **İnönü**, **Atatürk** ile yıldızı barışmayanları, onun devrimci dâvasına ayak uyduramayanları ve **hattâ** ona ihanet edenleri, kırgınlıkları ortadan kaldırmak için yeniden etkin görevleri getirmişti ya, işte onlardan biri olan ve şimdi T.B.M.M. Başkanı sıfatını taşıyan **Kâzım Karabekir**, C.H.P. iktidarının son başbakanı olacak ve gericiliğe en büyük ödünleri verecek olan **Şemsettin Günaltay** ve **Feridun Fikri Düşünsel** ile **Kemal Cemal** 1946 seçimlerinden hemen sonra Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nü denetlemeye geldiler. Gerçekte denetlemeye değil de, yetkilileri ve öğrencileri terslemeye gelmişlerdi demek daha doğru. Gördükleri ve işittikleri, kendi dünya görüşlerine hiç mi hiç uymuyordu. Olayın tanığı olan **Mehmet Başaran** bu "denetim"i ayrıntısı ile anlatır.[456] **Başaran**'ın anlattıklarından kısa bir bölüm:

"Kaşları çatılıverdi Meclis Başkanı'nın, Topluluğa döndü. Sert sert:

-Dinlediklerimiz güzel de, bir de Hakkı Tonguç için bir marşınız varmış sizin şimdi de onu söyleyin bakalım.

Salon durgunlaştı, birbirine bakıp kaldı herkes. Öyle bir marş anımsamıyordu kimse...

-Canım, içinde Köylü Efendimiz filan lafları geçiyormuş...

Sıkıntılı bir suskunluk sürüyordu.

-Haaa anladım, dedi Yüksek Köy Enstitüsü Eğitimbaşı Hürrem Arman: Ziraat Marşı çocuklar, Ziraat Marşı, başlayın...

Ölüyü bile canlandıracak güçlü bir ses yükseldi salonda:

Sürer eker biçeriz, güvenip ötesine
Milletin her kazancı milletin kesesine
Toplandık baş çiftçi Atatürk'ünse...

---

[456] MEHMET BAŞARAN: **Devrimci Eğitim: Köy Enstitüleri; Papirüs yyn., İstanbul, 1999, s.53-65.**

..... Atatürk'ün adı geçince, hop etti yerinden fırladı Karabekir:

-Kesin! Yeter! Diyordu. Hoşlanmamıştı Atatürk'ün adının geçmesinden....." [457]

Artık Köy Enstitüleri karşıdevrimin acımasız kıyımına uğratılabilirlerdi.

Önce Enstitüler'in yöneticileri ve öğretmenleri değiştirildi. Arkasından 2000 öğrenci sınıfta bırakılarak enstitülerden uzaklaştırıldı. Babalarına tazminat dâvası açıldı.

1947'de çıkarılan 5117 ve 5129 sayılı yasalarla köylerde görev yapan enstitülü öğretmenlerin kurumları ili ilişkisi kesildi. Ellerinde araç gereçleri alındı.

Yüksek Köy Enstitüsü, 1947-1948 öğretim yılında kapatıldı.

9 Nisan 1947 günü bir yönetmelikle öğrencilerin yönetimde söz sahibi olmalarına son verildi, ders dışı çalışmaları kısıtlandı.

9 Mayıs 1947 günlü genelgeyle karma eğitime son verildi.

20 Mayıs 1947 günlü genelgeyle enstitü kitaplıklarında sakıncalı görülen kitaplar ayıklandı ve yakıldı.

1948'de enstitülerde izlenen programlar öteki okullarınkine çevrildi, iş eğitimine son verildi.

Enstitüleri bitiren öğretmenler amaç dışı olarak ilk okul veya gezici başöğretmenliklere atandı.[458]

Birçok enstitü mezunu öğretmenin, yedek subaylık hakkı ellerinden alınarak çavuş çıkarıldı.

Artık, gazetelerde kimi yerlerde Köy Enstitülü öğretmenlerin komünistlik yüzünden tutuklandıkları haberleri yayınlanmaya başlandı. Örneğin, Gönen Köy Enstitüsü öğret-

---

[457] A.y.,s. 56-57.
[458] A.y.,s. 121-122.

menlerinden **Görgü Karamut**, Millî Eğitim Bakanlığı binasında çıkan yangın için *"Daha yakılacak birçok binalar var"* dediği ve komünist fikirli olduğu savıyla tutuklandı.[459] Bu tutuklamalar ve suçlamalar 1950'den sonra da sürecektir.[460/461]

Şevket Süreyya Aydemir, o günleri yaşayan bir kişi olarak, bu kıyımı şöyle özetler:

"Kısa bir süre sonra Köy Enstitüleri, üzerine kara bulutlar biriken şüpheli yuvalar haline getirildi: Teftişler, tahkikler, araştırmalar, kovuşturmalar, nakiller, tayinler, sürgünler ve gene nakiller..... Ama baskılar bitmiyordu. Köy Enstitülüler'den bir devrede Yedek Subay Okulu'na gelenlerin 33'ü toptan çavuş olarak çıkarıldı. 1950'de iktidar değişip 1950'de DP hükümete gelince, Enstitüler üzerinde artık koyu bir terör havası esmeye başladı. Nihayet Köy Enstitüleri isimlerini de kaybettiler. Ve topraklarının çoğu şuna buna dağıtıldı."[462]

D.P. iktidarı 27 Ocak 1954'te 6234 sayılı yasayla Köy Enstitüleri'nin yıkıntılarına da son verecektir. Ama, bu olsa olsa bir cenazenin kaldırılmasıydı. Çünkü, şimdi kısaca özetlendiği gibi Köy Enstitüleri, **İnönü** zamanında yerle bir edilmişlerdi!...

Burada tarihe bir not düşmek ve ülkemizde çok partili ve sözümona demokratik düzenin insanları nasıl değişime uğrattığını belgelemek için kendi bakanlığı sırasında **Şevket Süreyya Aydemir**'in D.P. döneminde enstitüler üzerinde *"terör havası"* estirdiğini belirttiği **Tevfik İleri**'den de bir alıntı

---

[459] Ulus, 8 Ocak 1948.

[460] MEHMET BAŞARAN: **"Komünistlikten Mahkûm Olmuş Enstitülü Yaratma Dâvası"**; Yeniden [A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 1 Eylül 2001, sayı 37, s. 53-58; MEHMET BAŞARAN: **"Komünist Avcısı Millî Eğitim Bakanı Ve Paris'te Bir Köy Enstitülü"**; Yeniden [A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 1 Temmuz 2001, sayı 35, s.44-47

[461] Bu dâvalar aklanma (beraat) kararları ile sonuçlanmıştır

[462] Ş.S.AYDEMİR: **İkinci....**; C. II, s. 381.

yapmak gerekiyor. İleri, Samsun'da Bayındırlık müdürü iken 1944'te Ladik-Akpınar Köy Enstitüsü için şunları yazmıştı:

"Bunların her biri yakında bir köye öğretmen gidecek. Bir yandan o köye çiftçiliği, demirciliği, doğramacılığı en iyi şekilde sokacak, bir yandan da köyün küçük çocuklarına bu enstitüden aldığı bilgiyi, ruhu aşılayacak.

Evet, tesadüfen görmemiş olanların katiyen bilmelerine ve tasavvur etmelerine imkân olmayacak şekilde yepyeni bir gençliğin, yepyeni bir neslin bu köy enstitülerinde yaratılmakta olduğunu zevk alarak, gurur duyarak gördük. Bugün dileğimiz, yurt için de Büyük Türkiye için de çok faydalı olan bu köy enstitüleri dâvasının muvaffak olması, gerçekleşmesidir. Bu güzel, bu hayat dolu, istikbalimiz için çok ümit verici bu enstitüden ayrılırken şöyle düşündüm:

Şehirlerin; kasvetli, müfsit, insanı bedbin edici havasından bunalanlar buraya uğramalıdırlar. Burası, hasta dimağ ve ruhlar için bir şifa kaynağı olacaktır."[463]

VI
Köy Enstitüleri'ne karşı çıkanların eleştirilerinden...

Aşağıda Köy Enstitüleri'nin karşıdevrime neden kurban edildiği belirtilecek. Ancak, Köy Enstitüleri'ne saldırıların niteliğini ve düzeysizliğini belirlemek bakımından o günden bugüne öne sürülen bazı eleştirilerinden, suçlamalardan birkaç örnek görmek yerinde olacak. Bunun bir yararı da, İnönü'nün Köy Enstitüleri'ni kimlere ve hangi "zihniyet"e karşı savunmamış, kimlerin yandaşlarını göreve getirerek bu kurumların yıkılmalarını sağlamış olduğunun anlaşılacak bulunmasıdır.

---

[463] TEVFİK İLERİ: **"Ladik Halkevi Ve Köy Enstitüsü"**; 19 Mayıs Dergisi, 1944, sayı 66.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na nasıl karşı çıktığını gördüğümüz ve daha sonra D.P.'ye geçecek olan **Emin Sazak**, Köy Enstitüleri'nin Teşkilât Kanunu T.B.M.M.'nde 5 Haziran 1942'de görüşülürken bakın bu kere de neler demiş:

"Bunlara verdiğimiz salâhiyet başvekilde yoktur..... ona diyoruz ki; sen öyle bir şahıssın ki, Allah tarafından köyleri ıslaha memur edilmişsin..... Bunun muhakkak fena olduğuna Allah'ın birliği kadar kaniim."

Bakan Sirer'in başkanlık ettiği 3.Millî Eğitim Şurası'nda Bakanlık Başmüfettişi **İrfan Alıcıoğlu**'na göre:

"Şimdiye kadar yaptıklarını iddia ettikleri şeylerin hiçbiri doğru değildir. Enstitülerde ne ziraat işleri terbiyesi, ne sanat terbiyesi, ne bir öğretmen için lâzım gelen manevî terbiye tamamdır."

Bir *Orkun* dergisi yazarının savları şuydu:

"Mayası Türklük ve İslâmlıkla yoğrulmuş Türk köylüsünü dejenere etmedikçe bu milletin yıkılamayacağını, çünkü temel ve büyük unsurunun Türk köylüsü olduğunu düşünerek işe köy dâvasından başladılar..... Derslerde, bilhassa Türkçe dersinde neredeyse Türkçe sözcük yerine Rusça okutacaklardı". "Enstitülerde çırıl-çıplak yıkanmak âdeti vardı ve idarenin bilmesi gereken önemli talepleri, kötü alışkanlıklara sevketmek gayesini güttüğü aşikârdır."[464]

Aynı derginin bir başka yazarı:

"Binlerce temiz köy çocuklarına bir iki ırkan bozuk piç için toptan leke sürmeye kalkan alçaklar, milliyetçi, vatansever, dinine bağlı köy çocuklarını, Türk milletinin ülküsünden, aile ocağından, namus ve milletinden soğutamadılar."[465]

---

[464] SÜLEYMAN KADIOĞLU: **"Köy Enstitüleri Kör Düğümü"**; Orkun, 17 Ağustos 1951,; 7 Aralık 1951, s.42, s.43

[465] TOROSLU: **"Köy Enstitülerinde Mezunlara Gösterilen Kurslar Ve Neticesi"**; Orkun, 4 Ocak 1952, s.66

Bu saçma sapan eleştirilerden başka örnekler vermeye kalkmak anlamsız olacak.[466]

Ancak, bir de bir sosyoloji "profesör"ünün konuya bakış açısına değinelim. Köy Enstitüleri'nin yeniden gündeme gelmesi üzerine 1967'de **Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu**, kaygılarını şu sözlerle dile getirmiş:

".....teknik öğretim ve 'elişi öğretimi' kültür tedrisatına tercih olunacak, şayia doğru ise yabancı dil olarak da Rusça öğretilecek, 1940-1947 devresine ait vesikalara göre de yersiz, mânasız bir şehirli– köylü ayırımı, yanlış bir sınıf ideolojisini telkin müessesi haline sokulacak....."[467]

Ne var ki, enstitülerin temelini attığı için **Atatürk**'ün, kuruluş ve örgütlenme yasalarını çıkardığı için de açıktan açığa **İnönü**'nün, Türkiye Gizli Komünist Partisi'nin isteği üzerine ve onunla işbirliği içinde Köy Enstitüleri'ni kurmakla suçlanmış olmaları akla durgunluk verecek türden saçmalıklardır ama demokrasilerde herhalde bu gibi şeyleri olağan karşılamak gerekiyor! Bu gerçeği(!?) önce **Aclan Sayılgan** ortaya çıkarmış:

"Köy Enstitüleri'ni kurmak, Türkiye Gizli Komünist Partisi'nin ilk merkez komitesi azası Edhem Nejat'ın vasiyetinin yerine getirilişi idi."[468]

Aradan tam 18 yıl geçtikten sonra **Yavuz Bülent Bakiler**, işin ayrıntılarını da saptamış. Çünkü şöyle diyor:

---

[466] Yapılan eleştiri ve suçlamaları topluca görmek için, Köy Enstitüleri konusunda son yayınlardan olan, YALÇIN KAYA: **Bozkırdan Doğan Uygarlık – Köy Enstitüleri – 'Antigone'den Mızraklı İlmihal'e;** İstanbul, 2001, C. II, s.197-276'ya bakılabilir.

[467] Z.F.FINDIKOĞLU: **"Terbiye Ve Tedvin Sosyolojileri Bakımından Köy Enstitüleri Meselesi";** İş Ve Düşünce, C. XXXII, Mart 1967, sayı 257, s. 18.

[468] ACLAN SAYILGAN: **İnkâr Fırtınası;** İstanbul, 1962, s. 193.

"İ.H.Tonguç'un fikir babası Edhem Nejat! Edhem Nejat ise, Dr. Şefik Hüsnü Deymer'in 1919'da kurduğu Türkiye İşçi Ve Çiftçi Fırkası'nın ilk üç öncüsünden biri. Rusya'ya gitmiş. Lenin yoldaşın yanında bulunmuş. Rus ihtilâli için çarpışmış anlı şanlı bir marksist! Moskova'dayken, Türk öğretmenlerine seslenen bir yazısında Edhem Nejat şöyle bir kehanette bulunuyordu: 'Proleter genç! Bil ki sana kuvvet ve nüfuz verecek, seni devletlilerin kuru bir âleti olmaktan kurtaracak, yalnız komünizmdir!"[469]

Kimbilir, **İnönü**, belki de tarihe **Edhem Nejat**'ın "vasiyeti tenfiz memuru" (vasiyeti yerine getirmekle mahkemece görevlendirilen kişi) olarak geçmemek için, bu suçundan arınmak için, Köy Enstitüleri'ne enstitülülere yapılanlara olanak sağlamıştır!...

VII
Yıkımın ve kıyımın nedeni

Şevket Süreyya Aydemir, şu soruyu sorar: *"Bu gelişmeler karşısında ve hele kendi iktidarı devrinde İnönü bu dalgayı nasıl önleyememiştir? Bunun cevabını vermek zordur ve sanıyorum ki bu soruyu İnönü cevaplandırabilir."*[470] **İnönü**, Giriş/V'de ***"İnönü'nün kendi anlatımıyla devlet adamlığı"*** başlıklı yerde andığımız sözleriyle bu soruyu sonraki yıllarda yanıtlamış bulunuyor. Oradan **İnönü'nün** bir iki tümcesini burada bir kez daha alalım:

".....ben Köy Enstitüsü fikrine inanmışımdır. İnanmış bir insan, sonuna kadar bunu yürütür; idealizmde, felsefede bu böyledir; ama ben politikacıyım, uygulayıcıyım. Ben, gücüme göre gücümün var olduğu yerde, gücümü gösterebilirim..... Benim gücüm o zaman

---

[469] YAVUZ BÜLENT BAKİLER: **"Yine Köy Enstitüleri"**; Zaman, 18 Mayıs 1990.
[470] Ş.S.AYDEMİR: **İkinci.....**; C. II, s. 381.

nereden geliyordu? Partiden, parti meclis gurubundan, gücümü ben buradan alıyordum. Bu konuda, bütün bu organlarda gücümü kaybetmiştim..... artık Köy Enstitüleri'ni eski gücüyle, eski ruhuyla devam ettirmek olanakları benim elimden çıktı."[471]

Bu sözler, Türkiye'de karşıdevrimin ne denli güçlü bir biçimde geliştiğinin çok açık bir anlatımıdır. Ama şu soruları da sormak gerekir? **İnönü**'nün kendisi değil miydi çok partili "demokratik" düzeni başlatan? O yüzden ona "Demokrasi Kahramanı" denmiyor muydu? Ama bu sözlerine bakılırsa her şey onun dışında gelişmiş oluyor!

Bu konuda birçok araştırmacı, bilim adamı ve yazar görüşler öne sürmüş bulunuyor. Konuya gerçekçi ve bilimsel olarak yaklaşanların ortak görüşü **Yakup Kepenek**'in özetlemesi ile şöyle:

"Enstitülerin neden yıkıldığı çok açık. Halkın uyanışını, kendi sömürü süreçlerini sarsacak birer tehdit ya da tehlike olarak gören çevrelerin, enstitülere hoşgörü hoşgörü ile bakması elbette beklenemezdi. Köylü uyanırsa sömürülemezdi, kendisini sömürenlere karşı çıkardı; üreterek ekonomik güç kazanıp çiftçi olunca, asırlardır kendisini uyutarak ezen ve sömürenlerin kölesi olmaktan kurtulacaktı. Bu gelişmeden kimlerin zarar göreceği açıktır...."[472/473]

Ancak, daha kestirme ve kapsayıcı açıklama biçimi ise, enstitüler neden kuruldularsa yine o nedenle kapatılmışlardır, olmalıdır. Köy Enstitüleri, Toprak Reformu'nun uygulanabil-

---

[471] İnönü'nün bu sözlerinin İnönü'den yana bir değerlendirmesi için bkz. DURSUN KUT: **"İsmet İnönü mü Kapattırdı?"**; Cumhuriyet, 8 Temmuz 2001.

[472] YAKUP KEPENEK:**"İmece"**; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2000, sayı 20.

[473] Köy Enstitüleri'nin kapatılışlarını çeşitli açılardan ve sistematik olarak ele alan bir inceleme için bkz. MUSTAFA AYDOĞAN: **"Köy Enstitülerinin Kapatılışı – Sistemin Devre Dışı Bırakılışı"**; Yeniden [A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2001, sayı 32, s.65-76.

mesinin vazgeçilmez koşuluydu. O nedenle de, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, T.B.M.M.'ne sunulmak için o kadar uzun bir süre beklenilmişti. Çünkü, enstitülerin yeterli sayıda mezun vermesi gerekiyordu. Yeterli sayıda enstitülü olmazsa toprak reformu yürümeyecekti. Onun için de, enstitülerin sayılarının artması ve gelişmeleri için yoğun bir baskı yapılmıştı. Enstitülere alınacak öğrenci sayısının sürekli arttırılması yoluna gidiliyordu ama bu tam bir zorlamaya dönüşmüştü. Bu yüzden **Engin Tonguç**'un belirttiği gibi, enstitü müdürlerinin direnişleri ile karşılaşılmıştı. Hattâ Düziçi Köy Enstitüsü Müdürü **Lütfi Dağlar** bu nedenle istifa dilekçesi verecek, Arifiye Köy Enstitüsü Müdürü Süleyman **Edip Balkır, Tonguç**'la bu yüzden tartışacak, istifa etmek isteyecek ve *"Ben kendimi Arifiye Köy Enstitüsü Müdürü sanıyordum, Arifiye Köy Enstitüleri Yatakhaneleri Müdürü değil."* diyecektir.[474]

Köy Enstitüleri sistemi aşama aşama uygulamaya konulurken bir başka gerçek daha ortaya çıkmaya başlıyordu: Enstitüler yurt düzeyinde planlı ve her biri bir "merkez" oluşturacak biçimde kuruluyorlardı. Ekonomik açıdan benzerlikler gösteren birkaç il, belli bir enstitünün etkinlik alanı içinde bulunuyordu. Bu illerin başta valileri olmak üzere tüm kamu görevlileri, o enstitünün başarılı olabilmesi için çaba göstermek zorundaydılar. Bu çabayı göstermeyen ya da gereken yardımları yeterince yapmayan valiler, kınanıyor, radyo basın aracılığı ile "teşhir" ediliyorlardı. Bu yolla valiler, Köy Enstitüleri yöneticilerinin isteklerini yerine getirmekle yükümlü tutulmuşlardı. Bu; devlet yönetiminde, Türk bürokrasi geleneğinde o güne değin görülmemiş bir uygulamaydı. Neredeyse,

---

[474] ENGİN TONGUÇ: **"Altmış Köy Enstitüsü, Dört Bin Bölge Okulu Ve Toprak Reformu"**; Öğretmen Dünyası, Nisan 1997, sayı 208, s.9.

gün geçtikçe, devletin tüm olanakları, enstitülerin emrine verilir olmuştu.

İşte, enstitülerin yalnızca birer *"eğitim"* kurumu olarak ele alınamayacağının önemli kanıtlarından biri de bu uygulamaydı. Çünkü öğretmen ve öğrencilerin kendi çabalarıyla kurulan, kendi yiyeceğini kendisi üreten enstitüler için böylesine önlemler alınmasına hiç de gerek yoktu. Kendi yağlarıyla kavrulup giderlerdi. İlgisiz kalan valileri halka teşhir edecek ölçüde haşin davranan **İnönü** ve çevresinin bu tutumu, onların kendi başlarına ayakta durmayı başaran bu enstitülerden daha başka şeyler beklediklerini kanıtlıyordu.

Köy Enstitüleri'nin yerlerini Türkiye haritası üzerinde işaretlersek, bunların ülkeye yayılışlarının, kabaca belli üretim bölgelerine göre olduğunu görürüz. Her enstitü de kurulduğu bölgedeki özelliklere göre bir ya da birkaç ürünün yetiştirilmesinde ya da elde edilmesinde uzmanlaşmaya doğru gitmişti. Öte yandan, daha önce de belirtildiği gibi, Köy Okulları Ve Enstitüleri Teşkilât Kanunu Nizamnâmesi'nde; enstitülerin köylülerle kollektif çalışma yapacakları, köylüleri ellerindeki teknik olanaklardan yararlandıracakları ve kendilerinin de köylüler arasından sağlanacak "usta" öğretmenlerden eğitim görecekleri, kooperatifler kuracakları belirtilmişti. Demek ki, enstitüler, gitgide köylü ile bütünleşerek ve bir yandan da köylüyü örgütlendirerek üretimi düzenleyen ve geliştiren merkezler durumuna dönüşmekteydiler. Burada sözü **Hürrem Arman**'a bırakalım ve ondan Beşikdüzü Köy Enstitüsü Müdürlüğü'ne atandığında kendisine **Tonguç**'un verdiği talimatı dinleyelim:

"Senin tarlan Karadeniz olacak, büyük çapta balıkçılığa girişeceksin... Büyük üretim amacın Karadeniz'i sömürmek olacak. Diğer Köy Enstitüleri'nin balık ihtiyacını siz sağlayacaksınız. Belki

ilerde balık tozu, balık gübresi ve balık konservesi fabrikaları da kuracaksınız."[475]

Kaldı ki, Köy Enstitüleri'nin kuruluş yasası 17 Nisan 1940'da T.B.M.M.'nde kabul edildiği gün, Millî Eğitim Bakanı Yücel, daha o zaman amacın köy çocuklarına ilk okul eğitimi verecek öğretmen yetiştirmek olmadığını açıkça belirttiğini de görürüz:

"Bizim arzumuz..... köylüyü şehre akın eder hale getirmek değildir. Onları müstahsil, kendi tarlasında ve muhitinde kuvvetli yapmak ve istihsal kabiliyetini arttırıp memleket sosyal seviyesi kadar ekonomik seviyesini de yükseltmektir."

Engin Tonguç, İsmail Hakkı Tonguç'un İnönü'ye "Beş Yıl İçinde 150-200 bin Köylü Çocuğunu Tarımcı Teknisyen Yetiştirmek İçin Almacak Önlemler Hakkında" bir rapor vermiş olduğunu belirtiyor ki, burada anlatılmaya çalışılan çerçevede değerlendirildiğinde, amacın Toprak Reformu'nu gerçekleştirecek eleman yetiştirmek olduğu bir kez daha anlaşılır. Kaldı ki, yine Engin Tonguç'un bildirdiğine göre, **İsmail Hakkı Tonguç**'un not defterinde 30 Ocak 1945 tarihli bir not şöyledir: **"İnönü, toprak kanunu, Bşb. Z.B., M.B."** Başka bir deyişle, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, T.B.M.M.'ne sunulmadan önce, İnönü'nün, Başbakan, Ziraat Bakanı ve Millî Eğitim Bakanı ile yaptığı toplantıda **İsmail Hakkı Tonguç** da bulunuyordu!...[476]

Ne var ki, artık çok partili "demokratik" düzene geçilmişti. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na karşı çıkan güçler, bu yasayı yaşama geçirecek olan Köy Enstitüleri'ni yaşatmayacaklardı. İnönü açısından ise, Toprak Reformu yapılamıyorsa, Köy Enstitüleri'ne de gerek yoktu. Eleştirileri ve suçla-

---

[475] HÜRREM ARMAN: **Piramidin Tabanı – Köy Enstitüleri Ve Tonguç;** Ankara, 1969, s. 264.
[476] E.TONGUÇ: **"Altmış Köy Enstitüsü....."** ; s.7-8.

maları göğüslemeye gerek kalmamıştı artık. Üstelik, bundan sonraki bölümlerde açıkça görüleceği üzere, Türkiye emperyalizmin etkisine girmekteydi, Türkiye bir açık pazar durumuna getirilmek isteniyordu, oysa *Toprak Reformu* ve Köy Enstitüleri bunların önüne dikilen birer engeldi.

Toprak Reformu da, Köy Enstitüleri de birer devrimdi. Karşıdevrim sürecinde bunların yeri yoktu!

Kanımca, bununla içiçe olan ve ona eşlik eden önemli bir neden daha var. Bölüm İki/Kesim 2/II'de bir ülkede demokrasinin gerçekten var olabilmesi için gerekli olan koşullardan bazılarına değinilmişti. Köy Enstitüleri, bu koşullardan en önemlileri gerçekleştirme yolundaydı. Doğal yaşamları sürmelerine olanak tanınmış olsaydı, bir kere ülkemizde feodal ya da yarı feodal ilişkilerin izi bile kalmazdı. Eşit oy ilkesi tam anlamı ile gerçekleşir, bilinçli seçmenlere kavuşurdu ülke. Azgelişmişlik kıskacından kurtuluşu yaşardık. Kimileri, bu gerçekler o günlerde görülmüşlerdi. Örneğin, **Esat Tekeli**, *"Köy Enstitüleri..... köylüyü okutacak, onu hakkını ve hürriyetini daha iyi kullanmasını bilecek ve değme hükümet idarelerini beğenmeyecek bir vatandaş haline getirecek..... tekâmüle ermiş Türk demokrasisinin yarınki elemanları....."* [477] diyordu. Ne ki, "demokrasi" ve "özgürlük" çığlıkları atan ne savaş zengini, ne karaborsacı, ne toprak emekçilerini sömürücü ağa, ne yeni yetme aracı ticaret burjuvazisinin halkın kendi kendini yönetmesi demek olan demokrasiyi filan istedikleri yoktu. İstedikleri, eski toplumsal düzeni sürdürerek daha da palazlanmak ve iktidarda söz sahibi olabilmekti. Toprak Reformu da, Köy Enstitüleri de bu isteklerinin tam karşısına dikiliyordu. İstekleri, İmam Hatip okulları idi. İnönü de, Köy Enstitülüler kıyım kıyım kıyılır-

---

[477] ESAT TEKELİ: **"Yarının Anadolusuna Doğru"**; Ulus, 2 Ekim 1945.

larken öyle yapacak ve İmam Hatip Okulları'nı enstitülerin yerine devreye sokacaktır.

Burada sözü **Osman Bolulu**'ya bırakmak gerekiyor:

"Böyle bir kimlik ve özgörevle (misyonla) toplumun içine giren köy enstitülü kişilik modeli düzeni rahatsız etti: Dünün kara kuru oğlanlarının, başı yazmalı kızlarının edim ve tutumu, yüzyılların uykusundaki topluma yadırgı düşüyordu. Halkın uyanışıyla çıkarı bozulacak çevrelerin huzuru kaçtı.

Siyasa, duruk yapının tepkisizliğine dayalı dengenin sarsılmasını istemiyordu. Onlar istemişlerdi ki, düzenin olduğu gibi işlemesinde yararlı, uslu yurttaş yetiştirelim. Yurttaş yetiştireceksiniz de, bir düzeni değişimsiz sürdürmek için mi? Hitler'in, Mussolini'nin de yurttaşı vardı. Yurttaşlıkla birlikte, insanlık ailesinin bireylerini özleyenlere rastlamak, hasım görmek gibi bir şeydi onlar için. Ne yapıyordu bu Köy Enstitülüler? Kabuğunu çatlatan civciv anasına benzemiyordu. Minik adımlarının açısını hesaba katmadan, evrensele dikmişti gözünü. Kendisini kuran siyasa da içinde olmak üzere siyasal erek; demokrasiyi salt biçimsellik olarak görüyor, iktidarını oyla sürdürebileceğini sanıyor, oy için popülist tutum sergiliyor, dinsel eğilimleri gıdıklamaktan çekinmiyordu."[478]

Eğer birileri 1945 ya da 1946'da Türkiye'de demokrasiye geçildiğini sanıyorlarsa, düşünüyorlarsa, önce, Toprak Reformu'nun neden uygulanamadığının ve Köy Enstitüleri'ne neden kıyıldığının yanıtını aramalıdırlar. Bulacakları yanıt, geçilen ya da başlatılan şeyin demokrasi değil, karşıdevrim olduğudur.

Ne demişti **İsmail Hakkı Tonguç**: *"Mektup şeklindeki yazılar, insanların fikirlerine birbirine bütün çıplaklığıyla duyurmalarına en elverişli yazılardır."* Katıldığım bir görüş bu. O nedenle

---

[478] OSMAN BOLULU: **"Ömrü Kısa, Tartışması Uzun Bir Eğitim Dizgesi: Köy Enstitüleri"**; Yeniden [A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 1 Mayıs 2001, sayı 33.

de, bir Köy Enstitülü nedir, nasıl bir insandır, bunu bir kez daha vurgulamak için **Mahmut Yağmur**'un bana yazmış olduğu 15 Şubat 2000 günlü mektubunun bir bölümünü, bu insanlar neden süründürüldüler, tutuklandılar, işlerinden oldular, daha bir iyi anlaşılsın diye, sizlerle paylaşacağım:

"Ben kimim? İlgi uyandıracak bir dünya görüşüm ve yaşam öyküm var mı? Bu mektubu niçin yazdım? İzninizle sorduğum sorulara kısaca yanıt vereyim.

Yoksul bir köylünün oğluyum. Köy Enstitüsü çıkışlı bir eğitimciyim, Yaşamımın kış süremini (mevsimini) yaşamaktayım. Tüm tümceyle, soyu tükenmekte olan dinozorlardanım. Nesnel ve öznel değerler üretenleri, ürettiklerini hakça üleşenleri seviyorum. Asalaklardan, hırsızlardan, arsızlardan iğreniyorum. Ter dökmeden, kafa yormadan elde edilen her şeyi haram sayıyorum. Yeryüzünü, ekmeyen, dikmeyen, düşünmeyen insanların kirlettiklerine inanıyorum.

Yıllarca, gericiliğin ve yoksulluğun kol gezdiği köylerde görev yaptım. Koyu gölgeye oturup, ateş yağdıran güneşin altında çalışanlara öğüt vermedim. Yurdumuzu, kötülüklerden arındıracak imecelere katıldım. Halkımızı aydınlık günlere kavuşturacak yollara taş taşıdım. Köy okullarının çıplak bahçelerini ağaçlandırdım. İnançla, Atatürk devrim ve ilkelerini savundum. Din tecimenleri, emek sömürücüleri ve oy avcısı siyasacılarla savaştım. Bu tutumum bağışlanmaz suçlardan sayıldı. Alnımın ortasına kızgın demirle 'solcu' sözcüğü yazıldı. Korkarak, kökenimden kopmadım. Mayamı ve ıramı bozmadım. Görevimi hiç aksatmadan sürdürdüm. Tipinin kuduruduğu, suların çatır çatır donduğu ve katrankarası gecelerde, üşüyenlere ateş, açlara ekmek, sayrılara em (ilâç) aradım. Kıraç tarlalara ektiğim özekin (kültürün) tohumlarını gözyaşlarımla suladım....."

İnönü ise, **Reşat Şemsettin Sirer**'in cenazesinde, **Sadi Irmak**'ın tanıklığına göre, içten yanmış, gözpınarları yaşla dolmuş!...[479]

---

[479] S.IRMAK: **Atatürk Ve Çevresi...**; s. 83.

BÖLÜM 4

ÖNCE MAL, SONRA MİSSURİ

Kesim I

TÜRKİYE: AMERİKAN PAZARI

A.B.D., II.Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte, İngiltere'nin de bu savaştan bitik çıkmasından yararlanarak tüm dünya pazarlarını ele geçirmek için harekete geçmişti. Türkiye'yi yönetenler ise, ne pahasına olursa olsun A.B.D.'nin sempatisini kazanmak, onun desteğini elde etmek istediklerinden A.B.D. ile ticaretin olabildiğince geliştirilmesini başlıca amaç edinmişlerdi. Türkiye'ye gelen her Amerikan malı, sevinçle karşılanıyor, sanki Türk halkına yapılan bir iyilik gibi görülüyor ve gösteriliyordu. Örneğin; daha 1945 yılının başında *Cumhuriyet* gazetesinde ***"Amerika memleketimize ihracatı serbest bıraktı"*** başlığı altında yer alan bir haber şöyleydi:

"Japonya ile siyasî ve iktisadî münasebetlerin kesilmesi üzerine, Amerika'dan geniş ölçüde ithalât yapılması için bazı teklifler vaki olmuştur.

Amerika hükümeti evvelce verdiği bir kararla harb maksatlarına hizmet eden 10 maddenin ihracını yasak etmişti. Bu listede kamyon, bazı makinalar ve demir malzeme gibi maddeler bulunmaktadır. Son vaziyete göre bu liste dışındaki maddeler serbest bırakıldığından, Türkiye'ye ihtiyaç nispetinde ve hiçbir kayda tâbi tutulmadan, ihracat yapılacaktır. Amerika hükümeti, ihracı memnu olan

malzemenin de muayyen şartlar dahilinde gönderilmesini temin edecektir."[480]

Bu gibi gelişmeler ve haberler iktidar ve iş çevrelerinde sevinç uyandırıyordu. Oysa, A.B.D. Başkanı **Truman**, Amerikan Kongresi'nde 22 Ocak 1945'de yaptığı bir konuşmada, çok açık bir biçimde, *"Birleşik Amerika'nın iktisadî sahadaki dış siyaseti, kendi refahını ve aynı zamanda dünya pazarlarının yeniden kurulmasını ve genişlemesini sağlamak"* olduğunu söylüyor ve bu sözler Türkiye basınında da yer alıyordu.[481]

Olayların nasıl geliştiğini, Türkiye'nin Amerikan malları için nasıl bir pazar durumuna sokulduğunu ve bu durumun nasıl mutlulukla karşılandığını, belgesel bir nitelik de taşıdığı söylenebilecek olan bir başka gazete haberinden izleyelim:

"Bir ajans telgrafı Amerikan Ortaşark kumpanyasının bir şubesi olmak üzere ithalat ve ihracat işleri işe meşgul olacak bir Türk Ortaşark şirketinin kurulduğunu ve bu şirketin başına da tütün tüccarlarından İhsah Duruk'un getirildiğini bildiriyordu.

Ortaşarkı bir Amerikan pazarı haline getirmek ve hattâ uzun zamanlı krediler açmak gayesi ile kurulan bu şirket hakkındaki haber dün piyasada büyük bir alâka uyandırmıştır. Dün piyasada yaptığımız araştırmalarda bazı yeni malûmat elde ettik. Bu malûmata göre The Middle East Company'nin Romanya, Yugoslavya mümessillikleri Türkiye'de kurulan Ortaşark Türk Ticaret Şirketine bağlanmıştır.

Bu şirket, Amerikan ortaşark kumpanyasının temsil ettiği 160 Amerikan fabrikasının bütün mâmüllerini en ucuz şekilde yukarıda isimlerini verdiğimiz memleketlerde satmaya ve aynı zamanda bu memleketlerin ihraç mallarını sevketmeye salâhiyetli bulunmaktadır.

---

[480] Cumhuriyet, 5 Ocak 1945.

[481] **"Truman'ın Amerikan Kongresine Mesajı"**; Ulus, 23 Ocak 1946.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi bu mallar memleketimize, göndereceğimiz mal mukabilinde ithal edeceği gibi uzun vâdeli krediler de açacak ve bu suretle bu memleketler kredi ile bir Amerikan pazarı haline getirilecek, bütün ihtiyaçlar karşılanacaktır."[482]

Açıkça görülüyor ki, Türkiye'de iş çevreleri Amerika ile iş yapmak için can atıyorlardı. Bu "iş"ten çok para kazanacaklarını düşünüyorlardı ve bu düşünceleri gerçekleşecekti de. Ve işte, bu ortamda ve Sovyet tehdidi sürerken Amerikalılar'ın Missuri adlı savaş gemisi 6 Nisan 1946'da İstanbul Limanı'na gelecekti. Missruri'nin gelmesi, Sovyetler Birliği'ne karşı A.B.D.'nin Türkiye'nin yanında olduğu biçiminde yorumlandığından ilgililer rahat bir nefes almış olmalılar. Üstelik, 7 Ocak 1946'da D.P. de kurulmuş olduğuna göre, Türkiye de artık demokrasiler cephesi içinde değil miydi? Ne var ki, Missuri'nin İstanbul Limanı'da vardığı gün, Amerikan Ordu Günü nedeniyle **Truman**'ın Amerika'da yaptığı konuşma bile Türkiye'de genelde hayranlıkla karşılanıyordu. Ama bu konuşmasında **Truman**, A.B.D.'nin Türkiye ile neden ilgilenmeye başladığını açık sözlülükle dile getiriyordu:

".....Bu bölgede [Orta Doğu'da] *muazzam tabiî kaynaklar vardır ve en işlek kara, hava ve deniz yolları bu bölgeden geçmektedir. Binnetice bu bölgenin büyük iktisadî ve stratejik önemi vardır..... Biz sulhu kuvvetlendirecek ve muhafaza edecek bir dünya ticaret sisteminin temellerini kurmak istiyoruz. Milletlerarası münasebetleri zehirleyen ve iki harb arası devrede hayat seviyesini bozan dar iktisadî milliyetçiliğe dönmek istemiyoruz."*[483]

Truman'ın bu konuşmasındaki "iktisadî milliyetçik" sözlerinin altına ayrıca çizmek gerekir. A.B.D., ekonomide ulusalcılığa karşı olduğunu söylerken ve Türk devlet ve iş adamları **Truman**'ın bu konuşmasını mutlulukla karşılarken,

---

[482] **"Türkiye'ye Gelecek Amerikan Malları"**;Vatan,20 Şubat 1946.
[483] Ulus, 7 Nisan 1946.

C.H.P.'nin temel ilkelerinden birinin de "millî iktisat" olduğunu hiç kimse anımsamak istemiyordu.

Truman'ın bu konuşmasından hemen önce de A.B.D'nin önde gelen yazar ve siyasa yorumcularından **Walter Lippman**'ın *Herald Tribune* gazetesinde yazdıkları da Türk basınında da yer alıyor ama bunlar da "Aman ne güzel yazmış!" gibilerden karşılanıyordu. Söz gelimi, **Lippman**'ın şu sözleri C.H.P.'nin yayın organı *Ulus*'ta bu anlayışla yer almıştı:

"..... Missuri'nin Akdeniz'e seyahati, Amerika'nın bu çevredeki menfaatlerinin yalnız bir prensip meselesi ve nazariye olmadığını gösterir.....Missuri'nin seyahati Amerika'nın Akdeniz'de yardımcı bir devlet değil, müstakil bir devlet olarak tanınması hususunda tarafımızdan bir nevi ısrarı tazammun eder [içerir]"[484]

Bu başlangıcın sonunun nereye vardığını o günleri yaşayanlar anımsayacaklardır: Amerika'dan yalnız sanayi ürünleri vb.mallar Türkiye'de çarşı pazarda dolup taşmayacaktır. Amerikalılar'ın kullandıkları eski kap kacakları da, ayakkabıları da, giyecekleri de, eski kilotlarına varıncaya değin kimileri için en gözde ve aranılır şeyler olacaktır. Türkiye, Sovyet tehdidinden kurtulayım derken ülkemiz Amerikan askerleriyle, üsleriyle dolup taşacaktır.

Kesim 2
MİSSURİ, İSTANBUL'DA

I
Zırhlı'nın karşılanışı ve Amerikalı denizcilerin ağırlanışları

Atatürk, antiemperyalist ulusalcılık düşüncesinin önderidir. Antiemperyalist ulusalcılığın üç temeli bulunduğu bili-

---

[484] Ulus, 11 Mart 1946.

nir. Birincisi, bağımsızlıktır. İkincisi, ülkeyi azgelişmişlikten kurtarmak ve kalkınmış bir duruma getirmektir. Üçüncüsü ise, halka ulusal kimlik, kişilik, ulusal bilinç kazandırmaktır. Çok kısaca formüle edersek, bence Atatürkçülük; bağımsız vatan topraklarında, bir ulus olma bilinciyle, başı dik, onurlu, sırtı pek, karnı tok "insan" olmak demektir. 1945-1950 sürecinde ise, bu üç temel de ağır bir biçimde yaralanmış bulunduğu gibi; onur sahibi olanların onurları kırılmış, başları öne eğilmiştir. Doğru, gerçi kimilerinin de sırtı daha kalınmış, göbekleri daha şişmiştir ama C.H.P.'nin 6 Ok'unun "Cumhuriyetçilik" dışındakiler kırılıp bir yana atılmıştır. Özellikle de "Milliyetçilik" oku! O, kırılmakla da kalmamış, anlamı da kaydırılıp saptırılmıştır. Milliyetçi olmak, Amerikancı olmak ve Amerika'nın karşı çıktığı her şeye karşı çıkmak, tuttuğu her şeyi tutmakla eş anlamlı bir duruma getirilmiştir. Missuri'nin ülkemize gelmesi ise, bu gidişin tetiğinin çekilmesi anlamını taşıyordu.

Gemi ve tayfaları askerî törenle karşılanmıştı. Bu doğaldı ve gelenek gereği idi. Ama, "konuklar"ı ağırlamak ve onurlandırmak için yapılanlar da işin ölçüsü adam akıl kaçırılmış bulunuyordu. Bunlardan birkaçı şöyleydi:

1. Armağan olarak gümüş bir levha verildi

2. Hereke'de özel olarak bir halı yaptırıldı, bu halı geniş bir salonu kaplayacak büyüklükteydi, halının üzerine İstanbul'un bir haritası kabartma olarak işlenmişti.

3. Dolmabahçe'de Amerikalılar'ın dolarlarını Türk parasına çevirmek üzere özel bir büro açılmıştı.

3. Tekel, özel olarak yaptırdığı ve 50'şer adetlik, üzerinde "Missuri" yazan kutular içindeki sigaraları satışa çıkardı. Bu kutuların üzerine Türk ve Amerikan bayrakları konulmuş ve İngilizce olarak da "Hoş geldin Missuri" yazılmıştı. Ayrıca kutunun üzerinde bir de Missuri'nin resmi vardı.

4. PTT, bir "Missuri Serisi" pul çıkarmıştı.

5. Amerikalı denizceler için özel olarak Türk şekerleri hazırlanmıştı.

6. İstanbul Belediyesi Amerikalı denizciler için gece yarısından sonra Dolmabahçe-Taksim arasında gidip gelebilmeleri için 12 otobüs ayırmış bulunuyordu.

7. Bununla da yetinilmemiş tüm taşıtlar Amerikalılar'ın emrine verilmişti ve bunlara hiçbir ücret ödemeden binebiliyorlardı.

8. Sinemaların balkonlarındaki ve tiyatrolardaki 80 kişilik yer ücretsiz olarak Amerikalılar için ayrılmıştı.[485]

Öte yandan, geminin İstanbul'a gelmesinden günler önce kentin sokakları temizlenmeye başlanmış, duvarlar, dükkânlar ve hattâ genelevin duvarları boyanmıştı. Bu durum karşısında, bir gazetecinin, *"İnanmayın, sakın inanmayın. Bu şehrin sokakları normal olarak pistir. Size şirin gözüksün diye temizlediler.... size şirin gözüksün diye bir gecede boyatıldı..... Bu şehrin kadınları bile böyle değildir. Size şirin gözüksün diye takıp takıştırıp sokağa çıkarıldılar."*[486] diye yazması üzerine, ertesi gün hemen hemen tüm basın bu gazeteciyi vatan hainliği ile suçlamakta birleşivereceklerdi.

İstanbul'da öyle bir hava estirilmişti ki bir başka gazeteci şunları gazetesinin sayfalarına geçirmekte hiçbir sakınca görmeyecekti:

"Konuşuyor, gülüşüyorduk, bir bahriyeli uzaktan bana işaretler yaparak:

-Benim şikâyetim var, dedi, buradaki annelerden şikâyetçiyim. Kızlarını çok sıkıyorlar. Saat 6'dan sonra eve gitmek mecburiyeti var. Halbuki ben ancak dörtte beşte karaya çıkıyorum, Ahbap ol-

---

[485] Ulus, 8 Nisan 1946.
[486] Tasvir, 7 Nisan 1946.

duğum kızlarla sadece iki saatçik görüşebiliyorum...."[487/488]

İşte, şimdi bu Türk gazetecisi bu yakınmaları gazetesi aracılığı ile Türk annelerine duyuruyor ve böylece de kızlarını gece geç vakitlere kadar Amerikalılar'la birlikte olmalarına olanak tanımalarını bildirmiş oluyordu!

Şunu da ekleyeyim: Missuri'yi limana girerken görebilmek için, İstanbul halkının kıyılara üşüştüğü, limanı gören evlerin balkon ve pencerelerinin insanlarla dolu olduğu o günün gazetelerinin haberleri arasında yer almaktaydı.[489]

Ahmet Emin Yalman, İstanbul halkının Amerikalı denizcilere nasıl davrandığını anlatırken der ki:

"Bugün bütün İstanbul ve bütün Türkiye, Missuri'den ve diğer iki Amerikan gemisinden bahsediyor. Bu gemiler etrafında ayak üstünde efsanevî kahramanlık fıkraları yaratılıyor ve bunlar kulaktan kulağa dolaşıyor. Herkes mübalağası üzerinde hiç durmadan her şeye seve seve inanıyor.

Bir tarafta bir gemici görülse derhal etrafında mütecessislerden değil, seven dostlardan ve nazik ev sahiplerinden mürekkep bir halka peyda oluyor. Misafirlere yardım etmekte ve yol göstermekte herkes birbiriyle yarışıyor. Bütün İstanbul dükkâncıları ve esnaf, sözbirliği etmiş gibi, misafirlere karşı tok gözlü kesilmiştir. Bir yabancıyı boğuntuya getirmek için fırsattan istifadeye çalışmak şöyle dursun, herkes malını insaflı fiyatlara, bazen değerinden aşağıya satıyor. Fırsat düştükçe ikram ediyor. Dünyanın her limanında görül-

---

[487] SİNAN KORLE: **"Conilerin Düşünceleri"**; Vatan, 9 Nisan 1946.

[488] 19 Ocak 1996 günlü Cumhuriyet'te yayınlanan bir ölüm ilânı bu gazeteciye aitti. Ölüm ilânında Sinan A.Korle'nin Ahmet Emin Yalman'ın kayınbiraderi ve "T.C. Dışişleri Bakanlığı Siyasî Danışmanı" olduğu, Gazeteciler Cemiyeti Basın Şeref Kartı sahibi bulunduğu belirtiliyordu.

[489] Bu arada, gazeteci TANJU AKKERSON'un Missuri'nin İstanbul'a gelişinden esinlenerek yazdığı **Savaş Gemisi Missouri** adlı bir romanı bulunmaktadır (Boyut Yyn., İstanbul, 1991).

düğü gibi sokak çocukları misafirlerin arkasından koşarak bir şey koparmaya çalışmıyorlar, dilenciler bile vekarlı olmak lüzumunu duyuyorlar."[490]

Öteki verileri göz önüne alınca, ben kendi adıma **Yalman**'ın bu yazdıklarının gerçeği yansıttığına inanıyorum inanmasına da, dilencilerin bile vekarlı olmak gereğini duyarak, yani "vakur" bir biçimde Amerikalılar'dan nasıl dilendiklerini anlayamadım doğrusu!...

II
Bir Amerikancıya ve bir "Atatürkçü"ye göre Missuri

Bu günlük gazete haberleri dışında yazarlar, düşün adamları Missuri'nin İstanbul'a gelişini nasıl değerlendirmişler ve kamuoyunu da hangi yönde oluşturmaya çalışmışlardı? Bu soruya verilecek yanıt, aynı zamanda karşıdevrimin ideolojik temellerinin birinin, ama çok güçlü birinin de nasıl atıldığını gösterecektir.

Lippman, *"...Missuri'nin seyahati Amerika'nın Akdeniz'de yardımcı bir devlet değil, müstakil bir devlet olarak tanınması"* anlamına geldiğini belirtmişti ya, **Mümtaz Faik Fenik** de Missuri ile ilgili bir yazısının başlığını hemen ***"Amerika'nın Hududu Akdeniz'dedir"*** koyacaktır.[491] Ancak, Missuri ve iki savaş gemisinin İstanbul'a gelişine en çok sevinen koyu bir Amerikan yanlısı olan **Ahmet Emin Yalman**'dı. Ve **Yalman** ***"Çelikten Bir Barış Elçisi"*** başlıklı yazısında önce diyecekti ki:

"Daha, on ay evvel San Francesko Konferansı sona erdiği sıralarda bu bakımdan Amerika tamamiyle hazırlıksızdı. Mançu, Habeş gibi tecavüzleri vakit ve zamanı ile önlememenin İkinci Cihan

---

[490] Vatan, 8 Nisan 1946.
[491] Vatan, 5 Nisan 1946.

Harbini doğurduğunu herkes söylemeyi biliyordu. Fakat sözün mânasını duyabilen kulak, yeni yeni istidatları ona göre kıyas ve tefsir etmek zahmetine katlanan dimağ çok mahduttu. O zaman birçok Amerikalılar: 'Sovyet Rusya İran'dan, Türkiye'den yer alırsa, Doğu Avrupa'da Kuisling hükümetleri kurup Nazi usulü bir hayat sahası yaratmak isterse bundan bana ne?' diye düşünebiliyorlardı.

Çok şükür ki Amerika bugün artık böyle düşünmüyor, en uzak bir ihtilaf kıvılcımından kopacak yangının garp yarım küresini de sarabileceğini anlamaya başlıyor ve fena istidatları azim ve cesaretle önlemek lâzım geldiğini takdir ediyor."[492]

Yine **Yalman**'ın ***"Missuri'den İntibalar"*** başlıklı yazısında şu görüş öne sürülüyordu:

"Missuri, Amerikan milletinin malıdır. En evvel onun huzuru, emniyeti düşünülerek yapılmıştır. Fakat emin ve anlayışlı ellerde bulunduğu için buna bütün dünyanın güvenine ait müşterek bir silâh gözü ile bakmak caizdir. Bu koca dövüş gemisi; bütün insanlara ferahlık ve güven telkin edecek bir barış bayrağıdır, çünkü insanlığa karşı cinayet işleyebilmek şöyle dursun, başlıca vazifesi cinayetleri iptidadan [ilk andan / başlangıçtan] *önlemekten ve dünyanın asayişini korumaktan ibarettir."*[493]

Yalman'ın Türkiye'nin güvenliğini A.B.D.'ne ihale etmesi olağan karşılanabilirdi. Çünkü, daha önce de geçtiği gibi, **Yalman** koyu bir Amerikan yanlısı idi. Bu nedenle de, C.H.P.'nin yayın organı *Ulus*'un yazarı ve o günlerde **İnönü**'ye yakınlığı ile tanınan **Falih Rıfkı Atay, Yalman**'ı çok ağır bir dille eleştirip suçlamaktan geri kalmıyordu. Örneğin; bir keresinde *Ulus*'ta **Yalman** için şunları yazmıştı:

".....Beyaz Enternasyonalin ajan ve simsarının 20 küsur yıllık hayatı, Amerika firmaları hesabına devlet kapısında komisyonculuk etmediği zamanlar, bu memlekette Türkler'in egemenliğini kuran

---

[492] Vatan, 5 Nisan 1946.
[493] Vatan, 6 Nisan 1946

inkılâpçılara ve milliyetçilere karşı demogoji oyunlarıyla baltalama yapmaktan ibarettir.... Ahmet Emin Yalman rejime küfürler, şahıslara tecavüzler ve hattâ Türk milletine tehditler savurarak güya bir demokrasi savaşına girmiştir....."[494]

Ne ki şimdi, aynı **Atay**, A.B.D.'ne övgü düzmekte **Yalman**'ı geride bırakacaktır. **"Türklük", "milliyetçilik"** sözcüklerini yazılarından hiç eksik etmeyen **Atay**, ***"Missuri"*** başlıklı yazısmda, inanması güç gelecek ama bakın neler demiş:

"Amerika'nın ne istediğini biliyoruz: hür, eşit ve egemen milletlerin ortaklaşa güvenliğine dayanan, harpsiz, saldırışsız sadece ahlâk ve kanun, bağlaşma ve anlaşmaların hüküm sürdüğü bir dünya! Böyle bir dünyada yaşamak isteyen herkes Amerikan bayrağında kendi talih yıldızını görür...."[495]

Atatürk'ün sofrasında bulunan, Atatürkçülüğüne toz kondurmayan **Atay**'ın, Amerikan bayrağındaki yıldızlardan birinin de Türk ulusunun kendi talih yıldızı olduğunu yazabilmiş olması, ülkemizde karşıdevrimin daha başlangıç yıllarında ne boyutlara ulaşmış olduğunu kanıtlaması bakımından önemlidir, önemli olduğu ölçüde de acıdır!...

Atay, bu yazısının geri kalan bölümünde de diyor ki: *"Missuri ile gelen amerikan gazetecilerinin, bu hür memleket halkının gerçek temayülleri hakkında tam bir kanaat edineceklerine, gerek yazı gerek sözle bütün dünyaya anlatmak istediklerimizin ne kadar doğru ve samimî olduğunu yakından görüp vatandaşlarını da aydınlatacaklarına şüphe etmiyoruz..... Missuri zırhlısı ve yanındaki harb gemileri ile İstanbul'a gelen amiral, subay ve erler bu sabahtan beri Türk milletinin aramızda bulunuşları her yuvaya sevinç ve şenlik veren misafirleridir. Onlar karaya çıktıklarından ayrılacakları ana kadar, Amerika'nın sevildiğini gözlerin bakışında ve yüzlerin neşesinde görecekler. Türk fikrinin ve ülküsünün Amerikan insaniyetçi-*

---

[494] FALİH RIFKI ATAY: **"Vatan'a Cevap"**; Ulus, 3 Eylül 1945.
[495] Ulus, 6 Nisan 1946.

liği prensiplerinden ne kadar farksız olduğunu görüştüklerinin her sözünden anlayacaklardır."

Atay, hızını alamayarak, yukarıda **Amerikan Ordu Günü** nedeniyle **Truman'ın** verdiği söylevi ele alıp iki gün sonra da şunları yazacaktır:

"Mr.Truman yalnız Amerika'nın değil, dünyanın da yolunu gösteren bir nutuk söylemiştir. Bu nutuktaki prensipler, Amerika'ya has ve Amerikan menfaatlerinden doğma değil, bütün dünya insani yetçiliğine has ve Birleşmiş Milletler topluluğunu vücuda getiren milletlerden hepsinin, egoist ihtirasları dışındaki ortaklaşa menfaatlerinden doğmaktadır. Onun için gerçekleşmelerine kuvvetle bel bağlıyabiliriz."[496]

İşte, **İnönü'nün** Sovyet tehdidi karşısında **A.B.D.'nin** desteğini sağlayabilmenin bir yolu çok partili düzene geçmek, bir yolu da Amerikalılar'a şirin gözükmekti. Ama iş, çok partili düzene geçmekle ve şirinleşmekle bitmiyordu. **Atay'ın** övdüğü o söylevinde **Truman'ın** *".....Bu bölgede muazzam tabiî kaynaklar vardır ve en işlek kara, hava ve deniz yolları bu bölgeden geçmektedir. Binnetice bu bölgenin büyük iktisadî ve stratejik önemi vardır....."* sözlerinin anlamı da görmezlikten, bilmezlikten geliniyordu. Öte yandan, bundan böyle Amerika'nın düşman olacağı her şey, her kişi, her düşünce, Türkiye'yi yönetenlerin de düşmanı sayılacaktı.

Ve C.H.P. de, D.P. de Türkiye'yi A.B.D.'nin yörüngesine sokmakta tam bir görüş birliği içindeydiler. D.P.'yi destekleyen **Yalman** ile C.H.P.'li **Atay'ı** Amerika'yı övmekte birbirleriyle yarıştıran neden de buydu.

---

[496] **"Amerika Artık Yolunu Bulmuştur"**; Ulus, 8 Nisan 1946.

Çok partili düzene geçilmiş ama solun bir siyasal parti olarak örgütlenmesinin önü kesilmişti, Toprak Reformu rafa kaldırılıyordu, Köy Enstitüleri artık zararlı kuruluşlardı, vatan toprakları Amerikalılar'a pazar olarak sunuluyordu, üstelik Missuri de İstanbul'a gelmişti... Sonraları **Ceyhun Atuf Kansu**'nun yazacağı *"Bağımsızlık Gülü"* şiirinin son iki kıtasını burada anmadan geçmek olmayacak:

Hoyrat ellerden alıp o gülü
Hangi ellerden?
Uzak Teksaslı çobanların
Bilmediği, uğrunda can vermediği
Türkiyeli o çileler gülü.
Yerine koymak, kutsamak o gülü,
Hangi yerine?
Mustafa Kemal'in bahçesine
Bir ulusun suladığı beslediği
Yedi veren bağımsızlık gülü!

BÖLÜM 5

BİR ACIKLI GÜLDÜRÜ: 1946 SEÇİMLERİ

Kesim 1

SIKIYÖNETİMLİ SEÇİM

Toprak Reformu uygulaması zamana bırakılarak konu uyutulmuştu, Köy Enstitüleri işi rayına konulmuştu, artık Türkiye Amerikan malları için bir pazar durumuna da getiriliyordu, Missuri de Türkiye'ye gelmişti, ülkemizde demokrasinin varlığının kanıtlanması için sıra bir "seçim" yapılmasındaydı. Ancak, 1946 yılında yapılan bu seçim, bir yandan acıklı, iç karartıcı görüntüler verirken, bir yandan da bir kara güldürü örneği olacaktı. Her şeyden önce, 1946 seçimleri, II.Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle ilân edilen ve savaşın bitmesine karşın hâlâ sürdürülen sıkıyönetim altında yapılacaktı. Hem de savaşın bitmesine karşın sıkıyönetim daha iki yıl sürdürülecekti.

Sıkıyönetimin; Türkiye'nin her yerinde değil, Çanakkale, Edirne, İstanbul, Kırklareli, Kocaeli ve Tekirdağ illerinde ilân edilmesi T.B.M.M.'nde 25 Kasım 1940 tarihinde kabul edilmişti. Besbelli ki, Trakya'dan gelebilecek bir saldırı öngörülmüştü. Zaten bu nedenle de Trakya'da birçok yer savaş başladıktan sonra boşaltılacaktı. Çok partili düzene geçildiğinde artık bu bölgede bir saldırı olasılığı hiç kalmamış bulunuyordu. Ne var ki, sıkıyönetim sürekli olarak 22 Aralık 1947

yılının saat 24.00'üne değin uzatılacaktı. *Ulus* gazetesi, sıkıyönetimin kaldırılması haberini şöyle vermişti:

"1940 yılında ilân edilip yedi yıl bir aydan beri yürürlükte bulunan İstanbul ve beş vilâyete şamil sıkıyönetim bu gece yarısından itibaren fiilen sona ermiş bulunmaktadır. Sıkıyönetimin kalkmasıyla 1, 2 ve 3 no.lu sıkıyönetim mahkemeleri de faaliyetlerine son vererek ellerinde mevcut 500'e yakın dâva dosyasını sivil mahkemelere devredeceklerdir. Sıkıyönetimin sona ermesiyle sıkıyönetim bölgeleri dışına çıkarılan bazı kimselerin dönmeleri de mümkün olacaktır."[497]

Sıkıyönetimin öteki iller bakımından da önemi büyük idi ise de, asıl İstanbul bakımından, savaşın bitimine karşın iki yıl daha uzatılmış olması çok büyük önem taşıyordu. Çünkü, bir iki gazete dışında tüm basının merkezi İstanbul'du. İlân edilmesi nedeninin ortadan kalkmış olmasına karşın, sıkıyönetimin böyle iki yıl daha uzatılmasının amacı, çok açıktı ki her şeyden önce basını denetim altında tutmaktı. Öte yandan, yeni başlayan "demokratik" ortamda istenmeyen sol siyasal örgütlenmelere de sıkıyönetim aracılığı ile olanak tanınmayacaktı. Bunu gördük. Buna ek olarak, İstanbul, ülkenin düşün merkeziydi. İstenmeyen kişilerin de özellikle İstanbul dışına sürülmeleri, iktidar için ayrıca elindeki bir kozdu. Ancak, sıkıyönetim, çoğu kişinin pek de kestiremeyeceği bir başka amaçla daha kullanılmıştır. Bunu, bir belgeyle açıklamak daha kolay olacak[498]

---

[497] Ulus, 23 Aralık 1947.
[498] Vatan, 25 Temmuz 1946.

TC **24.71946**
İstanbul Vilâyeti Emniyet Müdürlüğü
Evrak Bürosu
Sayı: 11362

Vatan Gazetesi Neşriyat Müdürlüğüne

Sıkıyönetim Komutanlığından alınan 24.7.1946 tarihli tebliğin tasdikli bir örneği bağlıdır. Gereğinin ona göre yapılmasını ve bu tebliğin gazetenizin ilk çıkacak sayısında yer almasını rica ederim

Emniyet Müdürü
A.Demir
24.7.1946

Millet iradesinin tam bir serbestlikle tecellisini güçleştirir endişesiyle, İstanbul gazetelerinde, seçime takaddüm eden günlerde [seçim öncesi günlerde] yapılmış olan çeşitli ağır neşriyata karşı hiçbir tedbire başvurulmamıştı. Fakat, seçim büyük bir sükünet ve emniyet havası içinde bitmiş olduğundan, halkımızın artık karşılıklı sevgi ve saygı hisleri içinde yaşamaları ve hiçbir tahrike maruz bırakılmamaları icap eder. Bu böyle iken, bazı gazetelerin bilhassa seçim sonuçları hakkında vatandaşları şüpheye düşürücü ve bu yüzden memleketin huzurunu sarsıcı ağır neşriyatın devam ettiği görülmektedir. Sıkıyönetim bölgesinde bu gibi ağır tahriklere müsaade edilmeyeceği ve bu kabil yazılara karşı, Sıkıyönetim Komutanlığı'nın harekete geçeceği tebliğ olunur.

Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral
Asım Tınaztepe

Bu bildiri üzerine ilk aşamada, *Yeni Sabah* ve *Gerçek* gazeteleri süresiz olarak kaptılacaktır. Ancak, sanılmasın ki, bu bildiri ile alınacağı açıklanan "önlemler" seçimlerden sonraki kısa bir süreyi kapsıyordu. Seçimlerin üzerinden tam dokuz

ay geçtikten sonra bile aynı gerekçeyle ve bu bildiriye dayanılarak, *Tasvir* ve *Demokrasi* gazeteleri ve basımevleri "bir milletvekiline tahrikatimiz neşriyatta bulunduklarından" yine süresiz kapatılacaklardır.[499]

C.H.P. iktidarı, seçim sonuçlarının tartışılmasını istemiyordu. Bu tartışmaları engellemek için de sıkıyönetimi kullandı. Sonuçların tartışılmasını neden istemiyordu? Sorusunun yanıtını ise biraz aşağıda göreceğiz.

D.P., daha önce sıkıyönetime belirgin bir tepki göstermemişti. Ancak, Sıkıyönetim Komutanlığı'nın, seçim sonuçlarının tartışılmasını yasaklayan bu bildirisi Genel İdare Kurulu kararı ile protesto edildi ve bir yazıyla Başbakanlığa başvurularak sıkıyönetim kaldırılması istendi. Bu yazıda şöyle deniliyordu:

".....İkinci Cihan Harbi esnasında ilân edilmiş bulunan sıkıyönetim hâlâ devam ettirilmekte ve hattâ İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın son tebliği ile, sıkıyönetim hükümleri yeniden şiddetlendirilmiş bulunmaktadır. Halbuki, Anayasamız'ın 86'ncı maddesinde; sıkıyönetim ancak harb halinde veya harbi icap ettirebilecek bir vaziyet husulünde veyahut vatan ve Cumhuriyet aleyhinde kuvvetli ve fiilî teşebbüsat vukuuna dair kati emare görüldüğü takdirde ilân olunabileceği yazılmaktadır. Anayasa'da sayılan bu hallerin hiçbiri memleketimizde mevcut olmadığından sıkıyönetimin devamının, Anayasa hükümlerine aykırı bulunduğuna ve buna son verilmesi zamanının çoktan gelip geçtiğine hiç şüphe yoktur. Sıkıyönetimi sık olarak uzatmak ve âdeta tabiî bir idare haline getirmek, yurttaş hak ve hürriyetlerini daraltmak suretiyle, memleketi tazyik altında ve fakat istenildiği gibi kolayca idare etmek temayülüne düşülmüş olmaktan başka bir mâna ifade etmez....." [500]

---

[499] Vatan, 22 Nisan 1947.

[500] ZAFER ÜSKÜL: **Siyaset Ve Asker – Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**; Afa yyn., İstanbul, 1989, s.56.

Zafer **Üskül**, D.P.'nin, sıkıyönetimin kaldırılması gerektiği konusundaki bu açıklamalarının doğru ve yerinde olduğunu belirtir. Gerçekten de, yukarıda da değinildiği gibi, savaş nedeniyle yürürlüğe konulan sıkıyönetimin, savaş bitmesine karşın sürdürülmesinin ussal ve hukuksal bir açıklaması yapılamazdı. Ancak, **Üskül**, bir noktaya daha değinmektedir ki, ülkemizde kendisini demokrasi havarisi gibi gösteren D.P.'nin o ana değin (savaş bittikten sonra da) gazete, dergi ve parti kapatıp duran sıkıyönetime karşı çıkmamış olması bir gerçek olduğuna göre, D.P.'nin demokrasi ve özgürlük anlayışının çarpıklığını ortaya koyması bakımından önem taşıyor. **Üskül**'e göre:

"Demokrat Parti'nin, sıkıyönetimin kaldırılması için ileri sürdüğü gerekçeleri haklı bulmamak olanaksız. Ancak, burada dikkati çeken nokta, DP'nin başvurusunun zamanlaması. DP, parti olarak, 7 Ocak'tan beri siyasal yaşama katılmış bulunuyordu. Sıkıyönetim ilân edileli beş buçuk yılı geçmişti. Ayrıca, Mayıs ayında, sıkıyönetim TBMM'nde uzatılmıştı. Sıkıyönetimin, gazete kapatma dışında başka uygulamaları da kuşkusuz sürüyordu. Ama, DP, sıkıyönetime, basında sesi kısılınca karşı çıktı. Karşı çıkış nedenleri ne denli yerinde olursa olsun, DP'nin sıkıyönetimin kaldırılması isteğinin demokrasi, yurttaş haklarının korunması, anayasaya saygı nedenlerinden kaynaklandığı konusundaki içtenliğine inanmak pek kolay görülmüyor."[501]

Olaya bir başka açıdan daha bakmak gerekir: Savaş nedeniyle ilân edilen sıkıyönetimin, savaşın bitmesinden sonra iki yıl daha sürdürülmesi, **İnönü**'nün gerçekten demokratik bir düzenin özlemi için bulunmamış olduğunun bir başka kanıtıdır.

---

[501] A.y., s. 57.

Kesim 2
SEÇİMLERİN ÖNE ALINMASI

I
Seçimlerin öne alınmasının nedeni

C.H.P. iktidarı, yeni kurulmuş bulunan D.P.'nin, ülkenin her yerinde örgütlenerek seçimlere girmesini engellemek amacı ile önce, o yıl (1946) Eylül-Ekim ayında yapılacak belediye seçimlerini öne aldı. Belediye seçimleri 26 Mayıs 1946'da yapıldı.

İçişleri Bakanı **Hilmi Uran**, T.B.M.M.'nin 29 Nisan 1946 günlü oturumunda, bu öne alma işinin gerekçesini açıklarken, TBMM'nin 1947 yılında yapılması gereken genel seçimleri de öne alması olasılığının bulunduğunu, bu nedenle genel seçimlerin de yeniden seçilecek belediye heyetlerince yapılmasının daha demokratik olacağını öne sürecekti. Kaldı ki, yasada yapılan değişiklikle, seçim merkez kurullarında ve seçim komisyonlarında, siyasal partilerin temsilci bulundurabileceklerini ve böylece de seçimi denetleyebileceklerini bildirecekti.[502]

Hilmi Uran'dan sonra söz alan **Adnan Menderes**'e göre ise:

"....Anlaşılıyor ki, bir taraftan belediye seçimleri mayıs ayına alınırken, diğer taraftan da 1947'de yapılması mukarrer ve kanun iktizası olan [kararlaştırılmış ve yasa gereği olan] *Milletvekilliği seçimleri de, önümüzdeki yaz ayları içinde yapılacaktır.....*

Kanaatımız odur ki, seçimlerin yapılması zamanında bir değişiklik olması mevzubahis idi ise, seçimleri ileriye almak değil, bilâkis daha geriye, hiç olmazsa, kanunların tâyin ettiği zamanlara bırakılması münasip olurdu....." [503]

---

[502] T.B.M.M., T.D., C. XXII, Dönem 7, Toplantı 3, Oturum 2, s.215-216.

[503] Aynı yerde, s. 216.

Menderes'e göre, seçimlerin öne alınmasının gerçek nedeni, iktidarın, D.P.'nin ve öteki partilerin henüz kuruluş ve örgütlenme aşamasında olmasından yararlanarak, seçimleri CHP'ne kazandırmak istemesiydi. Demokrasiye geçildiği öne sürülüyordu ama, izlenen yol bunun tersi idi.[504] Aynı oturumda söz alan **Recep Peker** ise, hem belediye ve hem de genel seçimlerin öne alınmasının gerekçesini bir başka açıdan açıklayacaktı:

".....iç durumun hülâsası şudur: Bugünkü Türkiye mevkii iktidarına karşı yazı ile, sözle, her türlü hakaret ve ifadelerle yapılmakta olan tarizler, tenkitler, yolsuzluk iddiaları ve nihayet çeşitlerini ve çeşnilerini huzurunuzda tekrara lüzum görmediğim alabildiğine iddialar... ve ithamlar... Dış âleme nispetle biz, hangi gün ne şartlar altında, hangi büyük devletlerle, hangi mühim sözleşmeyi, hangi antlaşmaları yapacağız. Bu belli değildir. Dünyanın zor ve istikrarsız şartları arasında Hükümetin, demin arz ettiğim iç durumumuzdaki şüphe havası içinde, bütün varlığın sahibi olan millet ne diyor..... Biz yeni seçim yolu ile millete giderek, millî iradenin tecellisini görmek istiyoruz....."[505]

Ancak, D.P. Genel İdare Kurulu, 8 Mayıs 1946 günlü toplantısında, belediye seçimlerine katılmama kararı alacak ve bu karar tüm parti örgütüne bildirilecektir.[506] Ayrıca D.P. müteşebbis heyeti 13 Mayıs'ta seçimin öne alınmasına ve buna katılmama kararına ilişkin görüşlerini bir bildiri ile kamuoyuna duyuracaktır.[507]

Öte yandan, 10 Mayıs 1946'da başlayan C.H.P. 2.Olağanüstü Kurultayı'nda yaptığı konuşmada **İnönü**, genel seçimlerin de öne alınmasını istedi ve hazırlanacak yeni seçim

---

[504] A.y., s. 216-217.
[505] A.y., s.219.
[506] Vatan, 9 Mayıs 1946.
[507] Bildiri metni için bkz. Vatan, 14 Mayıs 1946.

yasasından hemen sonra yapılması gerektiğini bildirdi.[508] Bu kere de gerekçe, belediye seçimleri için olduğu gibi idi. Zaten belediye seçimlerinin öne alınması Meclis'te tartışılırken bu gerekçe o zaman da açıkça anlatılmıştı ama gerçek amaç Metin Toker'in deyişiyle, *"Hedef, genel seçimleri bir an önce yapmak ve DP devleşmeden bir dört yıllık zaman kazanmaktı."*[509]

Milletvekilleri seçimi yasasında yapılacak değişiklikler T.B.M.M.'nin 5 Haziran 1946 günlü, seçimlerin öne alınması da, 10 Haziran 1946 günlü oturumlarında kabul edildi.

Seçim, 21 Temmuz 1946 günü yapılacaktı.

II
Seçim öncesinde tartışmalar ve açıklamalar

D.P.'nin kuruluş tarihi olan 7 Ocak 1946 ile 21 Temmuz 1946 arasında D.P.'nin iktidara, C.H.P.'nin de muhalefete yönelttiği eleştiriler ve bu arada yapılan bazı açıklamalar konumuz bakımından önem taşıyor. Taşıyor, çünkü çok partili "demokratik" sistemden iktidar kanadının ne anladığı ve D.P.'nin buna nasıl tepki verdiği böylece ortaya çıkmış olacak.

Durumu, ilgililerin kendi sözleri ile, birkaç örnekle belgelemenin daha aydınlatıcı olacağını düşünüyorum.

Önce C.H.P. kanadından:

Daha D.P.'nin kurulduğu ilk günlerde, **Yavuz Abadan**, bu partinin izlemesi gereken yolu şöyle belirtmişti:

"Hepimiz, milletimizin iktisat ve kültür alanında kalkınması, medenî cihanda layık olduğu seviyeye ulaşması ülkü ve dâvasında, bir ve beraber olduğumuza göre, sınıfsız olan Türk halkının, yabancı ideolojiler tesiriyle parçalanmasına imkân yoktur. Aramızda düşün-

---

[508] H.BİLÂ; s.205-206.
[509] M.TOKER: **Tek Partiden.....**; s. 155.

ce ve görüş ayrılıklarını yaratan esas ve gaye değil, ulusal ve tutulacak yolun seçilmesi işidir."[510/511]

Demek ki, **Abadan'a** göre; D.P., C.H.P.'nin temel ilkeleri dışında olmamalıydı, üstelik sınıfsız toplum anlayışına karşı çıkmamalıydı. "Yabancı ideoloji" derken de anlatmak istediği, sol ideolojiydi.

Hıfzırahman Raşit Öymen, İnönü'nün Türkiye'yi nasıl II.Dünya Savaşı'nın dışında tutmayı başardığını anlattıktan sonra; D.P.'yi kuranların daha düne kadar, C.H.P.'nin başarılarından övünen kişiler olduğunu, oysa şimdi bu övündükleri

---

[510] YAVUZ ABADAN: **"Türk Demokrasisi Ve Yeni Parti"**; Ülkü, 16 Ocak 1946, sayı 104, s.2.

[511] A.Cemalettin Saraçoğlu'nun Yeni Sabah'ta yayınladığı bir yazı, bir yandan Yavuz Abadan'ın "sınıfsız toplum" görüşüne bir yanıt ve eleştiri niteliğindeydi: *"Düşünülsün ki, şu dakikada hâlâ Türkiye, Cumhuriyet Halk Partisi'nin programı mucibince, sınıfsız bir cemiyettir. Yirminci asrın tâ ortasında, sınıfsız bir cemiyet tasavvur olunabilir mi? Memleketimizde köylü ve çiftçi sınıfı yok mudur? Aynı parti, Türk köylüsünü memleketin efendisi olarak tanımıyor mu? O halde, köylü diye bir sınıf kabul olunuyor demektir. Bu duruma göre, 'sınıfsızlık' tabirinin mânası nedir? İşçi sınıfı var da, bir tüccar zümresi yok mudur? Bir haftadır Ankara'da hükümet adamlarımızla temsilcilerinin görüştüğü zümre, tacir sınıfının delegeleri değil midir? Ticaret odaları bu sınıf mensuplarının toplandıkları mahfillerden başka nedir?Endüstri alanında geniş adımlar atmaya çalışan memleketimizde, işçi sınıfının vücudu nasıl inkâr edilebilir? Herhalde böyle bir sınıf yoksa, iş konuları, iş bakanlıkları niçin ve hangi lüzuma dayanarak ihdas etmiştir?Şu halde, her memlekette olduğu gibi, bizde de çeşitli sınıfların vücudunu kabul etmek ve bu sınıf menfaatleri üzerine kurulabilecek partileri meşru görmek zorundayız. Devekuşu gibi, kafasını kuma sokarak, olayları ve hakikatleri görmemekle bir fayda sağlanabilir mi? Yıllarca biz böyle suni bir hava teneffüs ettik. Şimdi Ankara haberlerinden anlıyoruz ki, bir ay sonra toplanacak kurultayda, sınıflar üzerinde kurulacak parti teşekkülleri kabul edilecektir".* (A.CEMALETTİN SARAÇOĞLU: **"Aydınlığa Doğru"**: Yeni Sabah, 10 Mart 1946).

başarıları yerdiklerini, kötülediklerini belirtiyor, yapıcı ve olumlu bir siyasa izlemek ve bu yolda eleştirilerde bulunmak yerine, *"büyük bir gaflet çukuruna düşmüşlerdir"* diyordu.[512]

Cemil Sait Barlas, T.B.M.M.'nde yaptığı bir konuşmada, D.P.'nin C.H.P.'ninkinden ayrı bir programı ve yapısı olmadığını öne sürdükten sonra, bu yüzden D.P. için muhalefet yapmanın, C.H.P.'ni ve devlet yönetiminde görev alanları kötülemek demek olduğunu, başkaca bir eleştiri olanakları bulunmadığını belirtiyordu.[513]

Ancak, **Barlas'ın** yine T.B.M.M.'nde yaptığı şu konuşma D.P.'lileri köşeye sıkıştıracak türdendi:

"Yine soruyorum: Bütün bunlar, bu kanunlar yapış mesuliyetine birlikte iştirak ettiğiniz halde, hangi vakadır ki, size bugün şikâyeti mucip oluyor, muhalefete geçince mi bunu duyuyorsunuz? 20 senedir bunları omuzlarınızda bu arkadaşlarla taşımadınız mı? Birden bire hâdiseler karşısında değişiyorsunuz?"[514]

Falih Rıfkı Atay da şunları yazıyordu:

".....Daha ilk günlerde bir takım tahrikçiler, partiler arasındaki seçim yarışında, kimbilir ne hesap ve menfaatler için, faydalanmaya kalktılar. Pek kısa bir zamanda bilhassa bazı bölgeler köylerindeki propaganda, partilerin kontrolünden çıktı. Bir takım ajanlar, Bursa, Aydın ve Kastamonu köylerinde apaçık, eski sistem din kışkırtmalarına koyuldular. Sinop köylerinde muhalefet partisinin hilafet partisi olduğunu söyleyenler, Ankara'nın yakın köylerine kadar sokuldu. Burdur köylerinde,'CHP düşerse vergiler tamamen kalkacaktır!' yahut 'Cumhuriyet hükümetinin en küçük memurundan en büyüğüne kadar hepsi hırsızdır!' gibi kışkırtıcı iki parola aldı yü-

---

[512] HIFZIRAHMAN RAŞİT ÖYMEN: **"Propaganda Ve Hafıza Kanunları"**; Ülkü, 1 Temmuz 1946, sayı 115, s.2-3.

[513] T.B.M.M., T.D., C. XXIV, Dönem 7, Toplantı 3, Birleşim 64, 13 Haziran 1946, Oturum 1, s.271-272.

[514] T.B.M.M., T.D., C.XXII, Dönem 7, Toplantı 3, Birleşim 45, 29 Nisan 1946, Oturum 2, s.224.

rüdü. Eski mezhep ve tarikat dâvalarını ele alarak pek nazik bölgelerde daha alçakça tahrikler ve birçok vatandaşlara seçimden önce bir iç kargaşalığa gidiyoruz korkusu verdi."[515]

Ulus gazetesinde çıkan imzasız bir yazıda ise:

"Düşmanların bunca felâketli günlerde bozamadığı millî birliği, Demokrat Parti bugün bütün gücüyle yıkmak istiyor ve muvaffakıyet yolunu da ancak bunda buluyor." deniliyordu.[516]

İsmail Hüsrev Tökin'e göre ise:

"Her cemiyetin dibinde, türlü sosyal ve psikolojik sebepler altında her işe karşı ilgisiz kalan, memnun edilemeyen, menfi ruhta bulunanlardan müteşekkil bir kara tortu vardır. Partiler yahut fertler, herhangi bir siyasî macera uğruna bu tortuya bir kepçe çalarlar. Ortalık birden bulanır. Bir mihanikî hareketin süratle intikal etmesi, yahut bulaşık bir hastalığın süratle sirayet etmesi gibi, bu tortunun menfi psikolojisi, geniş tabakaları, cemiyetin barış ve huzur içinde çalışan toplulukları sarar. Tortudaki basillerin etrafa yayılması, birtakım cemiyet fertlerinin şuurları altında gizli kalmış ihtibasa uğramış [gizli / saklı kalmış] *bulunan menfi ihtirasları harekete getirir. Menfi bir muhalefet psikozu teessüs eder. Şuurlu kimseler bile bu psikozun tesiri altında kalır.*

Filhakika, bu şekilde de cemiyet, statik muvazene durumundan dinamik muvazene durumuna geçmiştir. Ama bu geçiş, yapıcı değil yıkıcıdır. Bugünkü parti mücadelelerinde, muhalif partilerin hareket tarzı budur. Ellerinde değnek, derenin dibini karıştırıyorlar."[517]

Nihat Erim'in D.P.'nin muhalefetini değerlendirme biçimi şuydu:

---

[515] FALİH RIFKI ATAY: **"Demokrat Partinin Beyannâmesine Dair"**; Ulus, 12 Temmuz 1946.

[516] **"Millî Birliği Bile Yıkmak İstiyorlar"**; Ulus, 5 Temmuz 1943.

[517] İSMAİL HÜSREV TÖKİN: **"Partilerin Stratejik Durumu"**; Ülkü, 18 Temmuz 1946, sayı 116, s. 8.

"Basın, bilhassa gündelik gazeteler, harb yıllarında susmak zorunda kalmış olmalarının intikamını almak ister gibi, hükümeti, meclisi, idareyi, şahısları alabildiğine tenkit etmeğe başlamıştır. Bazan, tehdit ölçüsü elden kaçırılarak, hükümet ve devlet adamları müphem ifadeler ve mesnetsiz iddialarla itham edilmektedirler. Çok defa şahıslarla uğraşılmaktadır." [518]

İnönü'nün, bu seçimler nedeniyle 17 Temmuz 1946'da yayınladığı bildiriye aşağıda ayrıca değineceğim. Ancak, kimi C.H.P.'lilerden şimdi yapılan alıntılar, C.H.P.'lilerin 1946 seçimi öncesi, nasıl bir tutum ve hava içine girmiş oldukları konusunda bir kanı uyandırabilecek niteliktedir. Öte yandan, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu T.B.M.M.'nde görüşülürken yapılan tartışmaların da, 21 Temmuz 1946 seçimlerine giden yolun başlangıcı olduğu için anımsanması gerekir. Ancak, bu arada yeniden anımsatmalıyım ki şimdi ele aldığımız eleştiriler, tartışmalar ve görüşler; 21 Temmuz 1946 seçimlerine değin olan dönemi kapsıyor. Sonrakilere ilerde değinilecek.

C.H.P. açısından bir nokta daha ilginç gelebilir. Tek Parti döneminin, Millî Eğitim, Maliye, Adalet, Dışişleri bakanı ve 1942 yılından beri Başbakanı olan **Şükrü Saraçoğlu**, Ankara Radyosu'nda, 8 Temmuz 1946 Pazartesi saat 20.00'de yaptığı seçim konuşmasının sonunda halka seslenerek, o güne değin, duyulmadık işitilmedik şu sözleri söyleyecektir:

"Görüyorsunuz ki alınlarımız açık, yollarımız belli, işlerimiz ortadadır. Şimdi hüküm vermek sizindir. Biz sizin yalnız vicdanlarınızdan gelen oyları istiyoruz. Yalnız bunları istiyoruz." [519/520]

---

[518] NİHAT ERİM: **"Tek Dereceli Seçimlere Giderken"**; a.y., s. 7.

[519] **"Başvekilimizin Seçim Nutku"**; a.y., s. 4.

[520] Şükrü Saraçoğlu, bir saracın oğlu olmakla her zaman övünürmüş. Bu seçim konuşmasının son tümcesi de şöyle: *".....beni ölümün bile ayıramayacağı bir bağım daha vardır ki, o da Ödemişli Saraç Mehmet Ustanın oğlu Şükrü Saraçoğlu olmak. Ödemişli Saraç Mehmet Ustanın oğlu Şükrü Saraçoğlu kalmaktır."*

D.P. cephesine gelince;

21 Temmuz 1946 seçimlerine değin olan dönem, D.P.'nin en karışık dönemi olarak ortaya çıkıyor. Bu durumun da temel nedeni, C.H.P.'ne tüm karşıt güçlerin, D.P. çatısı altında derlenip toplanmak istemeleri. D.P. kurucuları da, yandaş bulmak ve oy elde etmek kaygısı ile bu gelişime yeşil ışık yakmışlar. O nedenle Amerikancı **Ahmet Emin Yalman** da C.H.P.'ne eleştiriler yöneltirken, solcular da C.H.P.'ni hedef seçmiş durumdalar. Hatta **Mehmet Ali Aybar** da Bursa'dan D.P. milletvekili adayı olacak. Ancak, sanırım en tutarlı eleştiriler, 1946 seçimlerinde D.P.'nin Manisa'dan milletvekili adayı göstereceği **Hikmet Bayur**'dan gelmiş bulunuyor.

Bayur, 1945 yılı mahsulü pamukla ilgili olarak Ekonomi Bakanı **Fuat Sirmen**'e yönelttiği soruyu açıklarken, *"Hep müstahsili, hep köylüyü koruduğumuzu söyleriz. Birçok işte olduğu gibi, bu işte de zarara soktuğumuz, hep köylü ve müstahsildir. Kazandırdıklarımız ise, bilmedik kimselerdir....."*[521] derken önemli bir gerçeği vurgulamış oluyordu. T.B.M.M.'nin 17 Aralık 1945 günlü oturumunda, milletvekillerini halkın değil, şefin seçtiğini, gerek T.B.M.M.'nde olsun ve gerekse seçim yapılan başka kurumlarda olsun, oylamaların formaliteden başka bir anlam taşamadığını, milletvekili adaylarının merkezce değil, il ve ilçe örgütlerince belirlenmesi gerektiğini söylediği konuşmasında, ayrıca şu gerçeklerin altını çizecekti:

"Bugün bizde 30-40 bin kadar savaş zengini milyoner türemiştir. Bunların bir kısmı pek milyon sahibi değilse de, yüz binlere malik bulunmaktadır. Bunlar aileleri ile birlikte birkaç yüz bini geçer. Her savaş zengini gibi, bunların da fevkalâde ziyade ve ölçüsüz israfları seviye yükselmesi mi sayılacaktır! .....

---

[521] T.B.M.M., T.D., Dönem 7, C.XX, Toplantı 3, Birleşim 5, 23 Kasım 1945. Oturum 1, s.28.

..... Şimdi içimde bir korku vardır ve bu çok kişide görülüyor ve duyuluyor. Halk, iktisadî durumun kötü gitmesinden ve bir türlü düzelmeye yüz tutmamasından ve bu sıkıntıdan o kadar bıkmıştır ki, bazen bu durumun, baştakilerin kabiliyetsizliklerine değil de, bazı prensiplere atfediyor.Yani devletçilik, sanayileşme ve saire ve saire prensiplerin bu vaziyeti ihdas ettiği zannına kapılıyor. Bir zaman gelecektir ki, illâllah bu sanayileşmeden, illâllah bu devletçilikten diyecekler çıkacaktır ve bu öyle bir hal alacaktır ki, kimse önüne duramaz...."[522/523]

Hikmet Bayur, bu konuşması yüzünden, 8 Şubat 1946'da C.H.P.'nden çıkarıldı. **Bayur**, *Vatan* gazetesinde, partisinin kendisine karşı tutumu üzerine yazdığı yazıda şöyle diyordu: *".....beni de Atatürk'ün kurmuş olduğu partiden çıkaracaksınız, Ana ve Babadan ayrılmış gibi mütesellim* [üzüntülü / kederli] *olacağım. Ancak, düşüncelerimin doğruluğuna yine inanıyorum."*[524]

Şimdi bir de 21 Temmuz 1946 seçimleri öncesinde **Adnan Menderes**'in dediklerine kulak verelim.

31 Mart 1946'da İzmir'de gazetecilere:

".....bazı idare âmirleri ve devlet memurlarının taşıdıkları memuriyet sıfatının kendilerine yüklediği kayıtlara hiç ehemmiyet vermeyerek ve tıpkı partili imişler gibi, bu gayret ve faaliyetlere bütün hizmetleriyle katıldıklarını ve kendilerini kaptırdıklarını görmekle teessür duymaktayım." [525]

Menderes, Vatan'da yayınlanan ve daha önce bir başka nedenle adı geçen bir yazısında, C.H.P.'ne şu eleştirileri yöneltmiş bulunuyordu:

---

[522] T.B.M.M., T.D., Dönem 7, C.XX, Toplantı 3, Birleşim 12, 17 Aralık 1945, Oturum 1, s. 130.

[523] Gerçekten de, Bayur'un dediği olacak, D.P. devletçilik ilkesine bu açıdan saldıracaktır.

[524] **"Hikmet Bayur'un Partiye Cevabı"**; Vatan, 23 Şubat 1946.

[525] ŞÜKRÜ ESİRCİ (Hazırlayan): **Menderes Diyor ki... 7 Ocak 1946-14 Mayıs 1950;** İstanbul, 1967, s.11.

"Bilhassa iki hareket, Halk Partisi'ni, Demokrat Parti'yi vatana ihanette ithama varacak kadar kendinden geçiriyor. Birincisi, seçimlerin tecili karşısında azimli bir karara varılmış olması, diğeri de Kurultay açılış nutkunda, kendisine tevcih edilmiş olan sözlere cevap verilmesi.

.....Bu münasebetle ve bu hiddetle neler söylenmedi, neler isnat olunmadı. Moskova radyosu ile parola birliği yapmak, memleketi ecnebi devletlere karşı kötülemek, hükümet ve iktidarı parçalamak gibi...." [526]

Menderes, 1946 seçimi öncesi, en ilginç konuşmasını 17 Temmuz 1946'da Aydın'daki D.P. mitinginde yapmıştır:

".....Bize kızmalarının yegâne sebebi, istedikleri yolda yürümeyişimizdir.

Bize gidilecek yol olarak telkin edilmek istenen şeyler şunlardı:

1- Şark vilâyetlerinde ve hudut vilâyetlerimizde teşkilât yapmamak, köylere asla uzanmamak ve hattâ şimdilik, fikir cereyanlarına müsait diye kabul edilen birkaç vilâyetten başka yerde teşkilât yapmamak,

2- Teker teker, seçe seçe ancak mahdut sayıda aza kaydetmekle iktifa etmek.

3- Halk Partisi'ne karşı, hiç olmazsa 40-50 sene iktidara gelme iddiasında bulunmamak.

Görülüyor ki arkadaşlar, bizden beklenilen, demokratik manzarayı tamamlayan bir süs olarak kalmak, geniş veya dar, fakat Halk Partisi'nce çizilecek bir faaliyet hududu içinde bulunmak şartıyle Meclis'te verilecek sandalyeleri işgal etmekle iktifa etmek.

Aldıkları tedbirler şunlardan ibarettir:

---

[526] A.MENDERES: **"Teessür...."**; Vatan,19 Mayıs 1946.

1- Tezvir ve iftiradan ibaret propaganda.

2- Müsait gördükleri idare âmirleri vasıtasıyle her türlü baskı.

3- Seçimleri öne almak.

4- Seçimlerde kazanmak için her çâreye müracaat.

Arkadaşlar!

Demokrat Parti'nin, Rus parası ile kurulduğunu söylediler. Böyle menfur bir propagandayı, köylere kadar yaymak için neler yaptıklarına çoğunuz kail olmuştur. Böyle propaganda yapan bir valiyi mahkemeye vermiş bulunuyoruz....." [527]

Bu örnekleri çoğaltmak gereksiz. Ancak, aşağıda seçimin nasıl yapıldığını incelerken göreceğiz ki, 1946 yılının Temmuz ayında, ne **İnönü**'nün ve ne de yakın çevresinin gerçekten de demokrasi filan istedikleri yoktu. Olsaydı zaten sol partilere yaşam hakkı tanınırdı ama bu bir yana, **Menderes**, kendilerine biçilen rolün *"demokratik manzarayı tamamlayan bir süs olarak kalmak"* olduğunu söylerken haklıydı. Gerçekten de, 1946 seçimleri öncesinde ve sırasında D.P. baskı altında tutulmuştu. Bu nedenle de 6 Temmuz 1946'da **Celal Bayar**, İçişleri Bakanı **Hilmi Uran**'a giderek, bu baskıların durdurulmasını boş yere istemiş bulunuyor.[528]

Bu arada önemli bir gelişme de, yaş sınırı olan 68 yaşını doldurmuş olması nedeniyle emekliye ayrılan **Mareşal Fevzi Çakmak**'ın, emekli edilmesine gücenerek, D.P.'ye var gücüyle destek olmasıydı.[529] Halkın büyük çoğunluğu gözünde, bir Ulusal Kurtuluş Savaşı kahramanı olan **Çakmak**'ın bu davra-

---

[527] Ş.HASIRCI; s.28-29.

[528] Vatan, 7 Temmuz 1946.

[529] Bu konuda bkz. RAHMİ KUMAŞ: **"Bir Emekliliğin İçyüzü"**; Cumhuriyet, 12 Ocak 1998.

nışı D.P.'ye güç kazandırmış bulunuyordu.[530]

III
İnönü'nün tarihsel ve talihsiz 17 Temmuz Seçim Bildirisi

İnönü, 21 Temmuz seçimleri nedeniyle *"Kadın ve erkek vatandaşlarım!"* diye başlayan bir seçim bildirisi yayınladı. Bu bildiride, dünyanın siyasal durumu karşısında Türkiye'nin yeri, C.H.P.'nin yeni çok partili düzendeki tutum ve davranışı, yapılan hizmetler, D.P.'nin eleştirileri vb. gibi konularına yer veriliyor ve sonunda da, *"Bana ve başkanlık ettiğim şerefli partiye oy vermenizi istemek için kendimde cesaret buluyorum. Bize oy verirseniz, memleketin iç ve dış politikasında doğru yolu bulabileceğimize ve memleketin ilerlemesinde ve yükselmesinde, sizi memnun edecek başarılar elde edeceğimize güveniyoruz. Karar sizindir."*[531]

Önce şunu anımsatayım: D.P., seçimler öne alındığı için, kurulduğu gün olan 7 Ocak 1946'dan o güne, örgütlenmesini tamamlayamamış ve yalnızca 186 milletvekili adayı gösterebilmiş olduğu için, bu adayların tümü de seçimi kazanmış olsaydı, çoğunluk yine C.H.P.'nde olacağı için, bir iktidar değişikliği söz konusu olmayacaktı. O yüzden de *"Bizi seçin, iktidarımızı sürdürelim de hizmete devam edelim"* gibi sözler; ya da D.P.'nin *"Biz 1946 seçimini kazandığımız halde C.H.P. iktidarı devretmedi"* gibi savlar anlamsızdı. Seçimlerde baskı yapılmış olup olmadığı, hileye baş vurulup vurulmadığı ayrı bir konu. Bu elbette tartışılacaktı, ama sap ile samanı da birbirine karıştırmamak gerekiyor.

---

[530] Örneğin; 13 Temmuz 1946 günlü Vatan, "Mareşal Fevzi Çakmak Dün Şehrimize Geldi – Karşılama Büyük Ölçüde Bir Millî Tezahür Şeklini Aldı" haberini 1.sayfadan tam manşet olarak vermişti.

[531] Bildiri metni: Ülkü, 18 Temmuz 1946, sayı 116, s. 1-3.

İnönü'nün bu bildirisinde, benim asıl üzerinde durmak istediğim şey, onun işin ayırdında olmadan, çok partili düzen sonucunda, Türkiye'nin başına gelecekleri belirtmiş olması!...

Bakın, ilk öğretim dâvası için ne demiş:

".....köylerde ilkokulların vatandaşlara verdiği zahmet ve yükler, seçim propagandasının bir konusu olduğunu işitiyorum.

..... On sene içinde, ilk öğretim dâvasını halletmek imkân dahiline girmiştir..... Eğer biz, millet dâvalarında doğru ve ciddî olmayı ihmal etmek istidadında olsaydık, bu meselenin, seçimde bize karşı bir propaganda konusu olmasına meydan vermemeyi bilirdik.

..... senede iki bin okul yapmaya çalışacak yerde, iki yüz okul yaparak, on senede bitireceğimiz işi yüz sene sürükleyemeyiz....."

İyi de, bu seçimden sonra kurulacak **Recep Peker** hükümetinde **Reşat Şemsettin Sirer** Millî Eğitim Bakanı olmayacak mıydı? Köy Enstitüleri yangın yerine, yöneticileri ve öğretmenleri, devlet güçlerince kovalanan kaçkınlara döndürülmeyecek miydi? Hele bugün, Köy Enstitüleri yapılarının hemen hemen tümü birer antik kalıntıya dönüşmüş durumda değil mi?

İnönü'nün, 17 Temmuz seçim bildirisinde, üzerinde önemle durduğu ikinci konu da toprak reformu:

"Toprak Kanunu, bugün, bize karşı olan muhalefetin başlıca sebeplerindendir..... vatandaşları, çiftliklerinde ortakçı ve yarıcı olarak çalıştıragelen bazı politikacılarımız, çiftliklerinin ortakçı ve yarıcılara dağılması ihtimalini, bize atfetmemişlerdir. Memleketin büyük dâvasını düşünmeyip de, yalnız iktidar mevkiinde kalmayı emel edinseydik, büyük toprak sahibi, Mecliste ve memlekette, her yerde nüfuzlu vatandaşları, bize karşı ayaklandırmazdık. Biz, dâvanın milletimiz için selâmet çaresi olduğunu biliyoruz ve büyük arazi sahibi birçok vatandaşlarımızın sağduyusuna ve milletseverliğine güveniyoruz.

Eskişehir'de bir yerli köy bilirim ki, ne vakit kurulduğunu köy içinde bilen yoktur ve bütün köy bir çiftlik sahibinin mülküdür. Yine

Eskişehir'de bir muhacir köyü bilirim ki, kurulalı yetmiş sene olmuştur ve bugüne kadar bir dönüm toprakları yoktur. Bu misalleri birçok illerimizde sayabilirim. Hem memlekette esaslı ıslâhat dâvacısı olmak hem de Türk vatandaşlarının köle hayatı sürmelerine göz yummak, Partimiz için imkânı olmayan bir şeydir. Türk köylüsünü serf halinden kurtaracağız. Bu, bizim ana dâvamızdır. Bu hususta uğrayacağımız tarizlere şerefle göğüs gereceğiz."

Pekiyi, ne oldu? Toprak Reformu'na karşı çıkan toprak ağası **Cavit Oral**, çiftçiye toprak dağıtacak olan Tarım Bakanlığı'nın başına **İnönü** zamanında getirilmedi mi?

C.H.P., iktidardan düşünceye değin, yani bu bildirinin kaleme alınmasından başlayarak yaklaşık dört yıl içinde hangi büyük toprak sahibinin toprağı üzerinde çalışan ortakçı ve yarıcılara verildi?

Demokrasinin gerçekleşme ve yaşama koşulları ülkede bulunmamasına karşın, dış siyasal ortam çok partili düzene geçmeyi gerektiriyor diye yürürlüğe konulan sözümona bir demokraside; C.H.P.'nin kölelikten ya da serflikten kurtarmak istediği o köylülerin çoğunluğu, kendilerini sömürmeyi sürdürecek olan D.P.'ye oylarını vermediler mi?

İnönü'nün bildirisinde üzerinde önemle durduğu bir konu da orman dâvasıydı:

"Orman dâvası da seçim esnasında bize karşı kullanılmaktadır. Bu memleket, gittikçe ağaçsız kalmanın tehlikesini doksan seneden beri görmüştür. Günlük siyaset propagandalarının tesirinden ürkerek, doksan seneden beri çaresine el sürememiş ve uğradığı zararlar her tasavvuru aşmıştır.

Yalnız Cumhuriyet devrinde, Partimizdir ki, orman meselesini her medenî memlekette olan usul ile halletmeyi göze alabilmiştir. Memleket, yarım asır içinde kâmilen çıplak ve iskân olunamaz bir hale gelmek tehlikesi karşısındadır. Biz bu dâvayı ihmal edemezdik, Onunla on senedir uğraşıyoruz. İlk senelerde vatandaşların çektikleri sıkıntı pek büyüktü....."

Bildirisinde **İnönü**, bu üç konu için birden şu değerlendirmeyi yapmış:

"Okul, toprak, orman işleri, bizlere hususî hiçbir menfaat vermeyen, aksine bize karşı siyasî propaganda için zengin ve verimli olan konulardır....."

İşte bu tümce, çok partili düzende neden "okul, toprak, orman" konularında geri adım atıldığını kendiliğinden açıklıyor. Özellikle de, birer devrim olan okul ve toprak işinde, neden karşıdevrimci bir çizgiye düşüldüğü böylece anlaşılıyor. Bunlar **"karşı siyasî propaganda için zengin ve verimli konular"** olduğuna ve bu yüzden de C.H.P. oy kaybına uğrayacağına göre, bu silâh D.P.'nin elinden alınmalıydı!... Bunun da tek yolu, bu işlerden vaz geçmekti!...

İnönü'nün bildirisinde bir bölüm var ki, gerçekten çok acı bir "ikrar", bir "itiraf"...

"Memlekette ihtikâr, vurgunculuk, karaborsacılık olmuştur.... Soyulan vatandaşlar şikâyetçidir."

Gerçi, **İnönü**, *"hükümetler bununla canla başla uğraşmışlardır"* da diyor ama ne çare! Uğraşmak, başarılı olmak demek değil. Bunları önlemek, her şeye "muktedir" Millî Şef'in buyruğundaki hükümetin göreviydi. Demek ki, ilgililer görevlerini yapamamışlar...[532]

Bu bir yana, **İnönü**'nün bu bildirisi, gerçekte hiç de demokrasi olmayan ama adına "demokrasi" ya da "çok partili rejim" denen bu yeni düzenin, en azından Köy Enstitüleri,

---

[532] Cevat Dursunoğlu, İnönü'nün bu sözlerini düzeltmek istercesine hemen şunları yazmıştır: "*Vurgunculuk daima harbin kan ve ateş denizinde türeyen bir ahtapottur. Bu belâ ile her millet uğraşmıştır. Buna ne Sovyetler'in fırınları, ne Hitler'in baltası ölüm darbesini vuramadığı gibi, en tedbirli devletlerin nizamları da bunun tahribatına mani olamamıştır. Bununla gene en iyi mücadele eden Türkiye Cumhuriyeti olmuştur.*" (**"İnönü'nün Seçim Beyannâmesi"**; Ülkü, 18 Temmuz 1946, sayı 116, s. 5).

Toprak Reformu ve orman işinde Türkiye'ye neye mal olduğunun açık ve kesin kanıtıdır.

IV
Tuhaf bir seçim

1946 seçimleri tek dereceli olarak yapılan ilk seçimdi. Yani, seçmenler belirlenmiş olan bir ikinci seçmen seçmeyecekler, bu ikinci seçmenler de milletvekillerini belirlemek için oy kullanmayacaklardı. Bugünkü gibi, seçmenler doğrudan seçim sandığına oylarını atacaklardı. Bu, ileri bir adımdı, ama...

Seçmen, oyunu açık kullanacaktı. Başka bir deyişle, kime oy verdiği belli olacaktı. Oyların sayımı ise, halkın gözü önünde değil, fakat kapalı bir yerde gizli olarak sayılacaktı. Sistem; gizli oy–açık sayım değil, açık oy–gizli sayım sistemiydi.

Öte yandan seçim kurulları belediye encümenlerinden, kurul başkanı ise belediye başkanından oluşacaktı. Oysa, belediye encümen üyelerinin ve başkanlarının tümü de C.H.P.'liydi. (D.P., belediye seçimlerine katılmamıştı).

Böyle bir sistemde yolsuzluk yapılması kaçınılmazdı.[533]

Öte yandan, bir C.H.P.'li olmasına karşın **Fahir Giritlioğlu** der ki:

"Seçim kanunu, bütün görevi idare cihazına bırakmıştı. Lâkin, idare âmir ve memurları, tek parti devrinin otoritesi içinde yetiştikleri ve çalıştıkları için, çok partili hayatın gerektirdiği tarafsızlık psikolojisine kolaylıkla bürünemediler. Birçokları, millî şefin görüş ve arzularını tespite çalıştılar. Kendilerine göre de tefsire giriş-

---

[533] İnönü'yü "demokrasi kahramanı" olarak görüp gösterenlerin, böyle bir seçim sisteminin demokrasiyle nasıl bağdaştığını da açıklamaları gerekmektedir

tiler. Seçimlerde CHP'nin kazanmasına çalışmayı, vatan hizmeti şeklinde telâkki ettiler."

Bu arada, seçimlerden hemen önce D.P. yayınladığı bir bildiri ile kamu görevlilerinin partinin seçime hazırlanmasını engellemek için uyguladıkları bir yöntemi şöyle açıklamış bulunuyordu:

"İçişleri Bakanlığı'nın bir emri ile, birçok yerlerde köylere gitmekte olanlara idare âmirlerinden alınmış vesikaları olup olmadığı sorulmakta ve arz edemeyenler geldikleri yerlere iade edilmektedirler. Bu gibi zecrî tedbirlere maruz kalan yurttaşlar, idarî makamlara müracaat ettikleri takdirde, köylere gidebilmek müsaadesi alabilmek için hareketten 48 saat evvel, arzuhalle müracaat edilmesi ve bu müracaat üzerine, yapılacak tahkikat sonunda müsaade ve vesika verilip verilmeyeceğinin tâyin olunacağı kendilerine bildirilmektedir. Bundan maksat milletvekilleri seçimleri arifesinde muhalif partilerin halkla ve köylerdeki teşkilâtları ile her türlü temas ve irtibatlarını kesmek olacağı şeklinde anlaşılmaktadır. Bilhassa seçim arifesinde, bir parti teşkilâtı kademeleri ve mensupları arasında ve halkla her türlü irtibatın kesilmesi halinde hasıl olacak durum meydandadır....."[534/535]

Bu seçimler sırasında Akçakova kaymakamı olan **Fuat Arna**'ya Bolu Valiliği'nden gönderilen ve kamu görevlilerinin seçimlerde C.H.P. ile işbirliği yapmasını bildiren bir yazı 6 Temmuz 1946 günlü *Vatan*'da yayınlanmış bulunuyor. Yazı şöyle:

T.C.
BOLU VALİLİĞİ
Mektupçuluk Kalemi
Sayı:
Bay Fuat ARNA

---

[534] C. I, s. 194.
[535] Bildirinin tam metni: Vatan, 14 Temmuz 1946.

AKÇAKOCA KAYMAKAMI

Bolu milletvekilleri seçiminde Parti teşkilâtıyla ve Parti müfettişleriyle tam bir işbirliği halinde çalışmak üzere, Elazığ milletvekili İhsan YALÇIN'ın memur edildiği C.H.P. Genel Sekreterliğinden bildirilmektedir.

Gereken yardım ve kolaylıkların gösterilmesini ve kendisiyle el ve işbirliği edilmesini rica ederim.

25.6.1946
Vali

Böylece yapılan seçimler[536] sonucunda C.H.P. 296, D.P. 62, bağımsızlar de 7 milletvekilliği kazanmış oldular.

Doğal olarak D.P., seçimlerde bir sürü yolsuzluk yapıldığını öne sürecekti. Yandaşı basın da aynı çizgide bir kampanya başlatmış bulunuyordu. Sıkıyönetim aracılığı ile, basının bu yoldaki yayınları durdurulduğunu gördük. T.B.M.M.-'nin 26 Ağustos 1946 günlü oturumunda da İçişleri Bakanı

---

[536] Seçimlerden 2 gün önce, 18 Temmuz'da Adnan Menderes'in çiftliği içinde bulunan Çakırbeyli köyünden Mehmet Budaklı, Kadri Çelik ve köy öğretmeni, köy kahvesinde otururlarken üzerlerine tabanca ile 16 el ateş edilmiş ve bu saldırı sonucunda ilk ikisi ölmüşler, öğretmen ise ağır yaralanmıştır. Ölenlerden Kadri Çelik, Adnan Menderes'in çiftliğinin kahyası idi. Üstelik hem kahya ve hem de Mehmet Budaklı DP üyesi idiler. O tarihte D.P. yanlısı basın, başlangıçta bu olayı siyasal bir cinayet olarak değerlendirmiştir. Ancak, katil Mehmet Bardakçı yakalanmış, olayın siyasal nedene bağlı olmadığı anlaşılmış ve Aydın Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki yargılama sonunda, Mehmet Budaklı ile arasında bir kadın sorunu olduğu ve birlikte çalıştırdıkları kahvehane ortaklığına son verdiği için cinayetleri işlediği saptanarak ölüm cezasına çarptırılmıştır. Ancak, olayın hemen seçim öncesine rastlaması ve ölenlerin kimlikleri, o günlerde büyük bir çalkantıya neden olmuştur. Çünkü, seçim öncesi günlerde gazetelerde halkın, yetkililerce dövülüp tehdit edildiği, kimi kişilerin, zincirlenip gözleri bağlandıktan sonra dövüldüğü gibi haberler de muhalif basın yer almaktaydı. (Örneğin; bkz. Vatan, 12 Temmuz 1946).

Hilmi Uran, bu savlara ve suçlamalara yanıt vermek üzere bir konuşma yaptı. **Uran,** bu konuşmasını tam metin olarak anılarına almış bulunuyor. **Uran,** konuşma metnini vermeden önce diyor ki, *"Onun* [D.P.'nin] *nazarında ve onun iddiasına göre, yalnız kendi kazandığı vilâyetler seçimi meşru ve kanunî cereyan etmişti. Fakat kaybettiği her vilâyet seçimi kanunsuz yapılmıştı."*[537] **Uran,** ayrıca, D.P.'nin rejimi ve devrim ilkelerini, seçimlerde ne pahasına olursa olsun kazanmak için, bir yana bıraktığını söylüyor.[538] Meclis'teki konuşmasına gelince; özünde dediği şu: Hiçbir yolsuzluk yapılmamıştır, ama D.P. yıkıcı propagandaya başvurmuştur. Konuşmada bence ilginç olan yön, D.P. ile 1930'da kurulan S.C.F. (Serbest Cumhuriyet Fırkası) arasında koşutluk kurması:

"Cumhuriyet Halk Partisi'ni, bir kara kuvvet yardımı ile de olsa, mutlaka yıkalım diye, bu memleket bundan on altı sene evvel de yine böyle bir rejim tehlikesi atlatmıştı. O vakit de yine bir belediye seçimini, neye mal olursa olsun, kazanmak için başlar dönmüş, gözler dönmüştü ve âyetli, hadisli tekke bayrakları siyasî bir parti olarak Serbest Fırka merkezlerinde yer almıştı. O vakit de her şeyin hür ve serbest olarak halka kana kana verileceği vaad ediliyor ve parti adı, böyle bir serbest rejimin parolası telâkki ediliyordu."[539]

S.C.F. ile D.P. arasında bir koşutluk kurmaya kalkışmak büyük bir yanılgıdır. Konu dışına çıkmamak için burada üzerinde durmayacağım ama şu kadarını söyleyeyim. S.C.F.'nın kurucusu **Atatürk**'tü ve hiçbir S.C.F. merkezinde de öyle tekke bayrağı filan bulunmuş değildir.[540] **Hilmi Uran** için ne büyük bir talihsizliktir ki, bu konuşmayı yapmasının üzerinden on yıl geçtikten sonra kaleme aldığı ve bu konuşma metnini de

---

[537] HİLMİ URAN: **Hatıralarım;** Ankara, 1959, s, 446.
[538] A.y., s. 447.
[539] A.y., s 452.
[540] Bkz. Ç.YETKİN: **Serbest.....** .

içine koyduğu bu anılarında, S.C.F.'ndan söz ederken şöyle diyecektir:

"Serbest Cumhuriyet Fırkası her türlü propagandasını ancak kanunun müsaadesi çerçevesinde yapmıştı." [541]

Bu nokta üzerinde durmamın bir nedeni de, kimilerince D.P.'nin S.C.F.'nın bir devamı gibi gösterilmeye çalışılmakta olmasının yanlışlığını vurgulamaktır.[542]

V

1946 seçiminden çıkan sonuçlar

1946 seçiminin ülkemizin yazgısında çok yönlü etkileri olmuş bulunuyor. Yukarıda **İnönü**'nün 12 Temmuz Seçim Bildirisi üzerinde dururken, bu etkilerden önde gelenlerini de görmüş olduk. Bir başka deyişle yinelersek, koşulları olmayan bir "**demokrasi**"de oy avcılığı dönemi başlamış oluyordu. Bu, ister istemez, devrimlerden daha çok ödün vermekle sonuçlanacaktır.

D.P.'nin milletvekili adayı gösterdiği kişilere bakarsak, bunların büyük çoğunlukla çiftçi (yani toprak sahipleri), iş adamı, avukat gibi serbest meslek sahipleri olduklarını görürüz. Hattâ birkaçının adının yanında da *"fabrikatör"* yazmaktadır.[543] Daha önce de yeri geldikçe değinildiği gibi, D.P., büyük toprak sahiplerinin, iş adamlarının ve savaş vurgunculannın

---

[541] H.URAN: s. 215.

[542] Kimileri bu koşutluğu kurarken, Adnan Menderes'in Aydın, Ekrem Hayri Üsütündağ'ın İzmir, Dr.Burhanettin Onat'ın Antalya il ocağı başkanları olmasına dayanmaktadırlar. Ancak, S.C.F.'nın kuruluş koşulları, nedeni, amacı bambaşkadır. Üstelik, S.C.F.'nı destekleyenler D.P.'de olduğu gibi, savaş zenginleri ve varlıklı kesim değil, yoksul halk kitleleridir.

[543] Vatan, 19 Temmuz 1946.

partisiydi[544] ve artık bu kesim kendi siyasal iktidarlarını gerçekleştirmek istiyordu. Elbette, bu kesimden **Cavit Oral** gibi C.H.P. içinde kalanlar da vardı ama, çoğunluğun amacı bürokratik vesayetten tümüyle arınmış, devlet gücünü kendi buyruğu altına almış has iktidarlarını kurmaktı. Seçimden hemen önce **İsmail Hüsrev Tökin,** bu olguyu şöyle dile getirmişti:

"[D.P.'nin] Teşkilâtlandırdığı esas sosyal kuvvet, bir kısım tacir, bir kısım büyük mülk ve arazi sahipleri, bir kısım serbest meslek erbabıdır. Bunu partiye iltihak edenlerin [katılanların] *sosyal hüviyetlerinden anlıyoruz. Bunlar, devlet tarafından dar ve sabit gelirli halkın, küçük mülk sahiplerinin, küçük köylünün, işçinin, iktisadî hürriyet ve refahını sağlamak uğruna alınmış iktisadî tedbirlerden azade kalmak, siyasî hayatta maksatlarını yürütmek isteyen unsurlardır."*[545]

Pekiyi, her ülkede genel nüfus içinde sayıca azınlık olan bu kesimi, seçim sandığında kimler oylarıyla destekliyordu ki, D.P., seçimler öne alınmasına, seçim sistemine ve baskılara karşın oldukça başarılı bir sonuç elde edebilmişti ve dahası 14 Mayıs 1950 seçimlerinde de iktidarı elde edebilecek oy sayısına ulaşabilecekti? Bunların başında hiç kuşkusuz köylüler geliyordu. Bir yandan savaş boyuna C.H.P. iktidarının köylüye yüklenmiş olması ve bir yandan da topraksız köylünün topraklarında çalıştığı ağaların buyruğundan çıkamayacak bulunması, bu durumun temel nedenleriydi. Ne ki, bu yeterli olamazdı. D.P.'yi destekleyenleri ve onu iktidara çıkaracak olanları **Adnan Menderes** çok açık bir biçimde belirtiyor:

---

[544] O günlerde gazetelerde şöyle haberler sıkça görülmeye başlanmıştı: "*Samsun Ticaret Odası seçimlerinde Demokrat Parti'ye mensup tüccarlar kazanmışlardır*" (Vatan, 12 Nisan 1946).

[545] İSMAİL HÜSREV TÖKİN: **"Partilerin Stratejik Durumu"**; Ülkü, 18 Temmuz 1946, sayı 116, s. 8.

"Demokrat Parti'nin en bariz vasfı, tek partili idareye son vermek isteyen hareket ve cereyanı temsil eden bir siyasî teşekkül olmasıdır."[546]

İşte, işin düğüm noktası da buradaydı. **Atatürk** dönemi de, tek parti yönetimiydi ve tüm devrimler ve ilerici atılımlar bu dönemde gerçekleştirilmişti. Açıkçası, devrimlere karşı olan güçlerdi **Menderes**'in sözünü ettiği!...

Böylece, çok partili düzen C.H.P.'nin karşıdevrimci bir yol izlemesi ile sonuçlanırken; bu düzenin ilk tek dereceli seçimi, C.H.P. dışında kalmış olan (ya da içinde olanak kollayarak sinip beklemiş olan) karşıdevrimcilere iktidarın kapısını aralamış oluyordu...

---

[546] ADNAN MENDERES: **"Demokrat Partinin En Bariz Vasfı"**; Vatan, 23 Mayıs 1946.

BÖLÜM 6

1946 SEÇİMLERİNDEN SONRA İLK BAŞBAKAN: RECEP PEKER

Kesim 1
NEDEN RECEP PEKER?

I
Kişiliği ve görüşleri

1946 seçimleri ilk kez, genel oy ve tek dereceli seçimle, bu seçim ne denli baskı altında yapılmış ve bazı sonuçları çarpıtılmış olsa da, T.B.M.M.'ne bir muhalefet partisi girmiş olması nedeniyle büyük önem taşır. Gerçi, daha önce çok partili düzene geçilmişti ve C.H.P.'nden ayrılan az sayıda milletvekili de Meclis'te bulunuyordu ama, doğal olarak şimdiki durum çok başkaydı. Çünkü, şimdi C.H.P.'nin karşısında artık örgütlü, Meclis'e oldukça yüksek sayıda milletvekili sokabilmiş bir muhalefet partisi vardı. Bu, yeni bir dönemin başlangıcı idi. Bu nedenle de, Başbakan **Şükrü Saraçoğlu** hükümeti 5 Ağustos'ta çekildi. **İnönü**'nün, eğer gerçekten demokrasiden yana ise, demokrasiye inanan, özgürlükçü ve uzlaşmacı bir başbakan ataması gerekiyordu. Ama o, aynı gün **Recep Peker**'i yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi. **Recep Peker** ise, çok partili bir düzene pek de uyum sağlayacak, muhalefete ve hele D.P.'nin yaptığı türden bir muhalefete katlanacak biri değildi. Bölüm 1/Kesim 6/II A-B'de **Recep Peker**'in, parti-

devlet ve Millî Şef ile ilgili görüş ve düşüncelerini görmüş bulunuyoruz. O Kesim'de belirtilenler bile, **Recep Peker**'in yeni dönem için uygun bir başbakan olmadığını yeterince kanıtlar. Gerçi, aradan geçen süre içinde, onun da görüşlerinde değişiklik olmuş bulunabileceğini düşünenler çıkabilecektir ama, birazdan başbakanlığının ilk gününden başlayarak söylediklerini ve uygulamalarını görünce, böyle bir varsayımın doğru olmadığı da kendiliğinden ortaya çıkacak.

Gelişmeleri ve **İnönü**'nün amacının ne olduğunu anlayabilmek için, önce **Peker**'i biraz daha yakından tanımamız gerekiyor.

Peker, Ulusal Kurtuluş Savaşımız'ın başından beri **Atatürk**'le birlikte olmuş, ve yine onun tarafından, C.H.P. Genel Sekreterliği'nden uzaklaştırılıncaya değin önemli görevler üstlenmiş ***"devrimci"*** bir kişiydi. Üniversitelere, bugün Devrim Tarihi (İnkılâp Tarihi) diyebileceğimiz "İnkılâp Dersi"ni koyduran da oydu. Hattâ bu dersi kendisi okutmuştu. [547] Ancak, görüşlerinin giderek İtalyan faşizmine ve Alman nasyonal sosyalizmine fazlaca yaklaşması, **Atatürk**'ün ise, bu rejimlere hiç de sıcak bakmaması, onun parti genel sekreterliğinden ayrılması ile sonuçlanmıştı. Kişi olarak ise, kendisini tanıyan herkesin üzerinde birleştiği gibi, otoriter ve sert karakterli, eleştiriyi hoşgörüyle karşılaması çok zor olan, disiplin anlayışı güçlü, çalışkan biriydi.

Peker, başbakan olduğunda C.H.P.'nin karşısında bir başka siyasal parti bulunduğuna göre; her şeyden önce, onun siyasal partiler üzerine görüşü önem taşır. **Peker, *İnkılâp Dersleri***'nde, siyasal partiyi şöyle tanımlamış bulunuyordu: *"Siyasî parti, bir devlet içinde bütün ulusal işlerin ana çizgileri ve*

---

[547] Recep Peker'in 1934-1935 ders yılında okuttuğu bu dersler, ilk önce 1935 yılında Ankara'da **İnkılâp Dersleri** adı altında basılmıştır. 4.basımı ise aynı adla İletişim Yayınevi'nce 1984'te yapılmıştır.

yürütme şekilleri üzerinde, birbirlerine inananların ve dayananların, bir ve beraber düşündüklerini tatbik için vücuda getirdikleri birliktir."[548]

Ne var ki, **Peker**, siyasal partiyi böyle tanımlıyordu ama, çok partili bir yaşamdan yana değildi. Çünkü, aynı yerde birkaç sayfa sonra diyordu ki: *"....birtakım zümre ve sınıfların, kendi menfaatlerine uygun olarak öne sürmek isteyecekleri birtakım telâkkilerden doğarak, ulusun politika yaşayışında engeller ve muvaffakiyetsizlikler çıkararak, dağınık, karışık partiler hayatının meydan alması ve devam etmesi; devletin bu kadar ihtisas, kıymet, güven, kafa, el ve gönül birliği isteyen çetin ve büyük işlerini zorlaştırmaktan, karıştırmaktan, tökezlemekten başka şeye yaramaz. Her şey uluslaşmış iken parti de uluslaşmalıdır. Liberal devlet tipinin dağınık partileri yerine, ulusun bütün isteklerine omuz vermiş, bütün tehlikeleri göğüslemiş, yapanı ile, satanı ile, alanı ile, toprakta, fabrikada, laboratuarda çalışanı ile, köyde ve kentte yaşayanı ile, bütün halk yığınlarının ihtiyaçlarını duyup anlayarak, çalışma sinesinde bunlara yer ve değer vermiş, ulusal bir partili idarenin muvaffak olacağı devirdeyiz."* [549]

Fakat, ne çare, devir değişmişti ve şimdi o çok partili bir düzende başbakandı!...

Üstelik, **Peker**, toplumsal sınıfların varlığını hep yadsımıştı, Türk Devleti'nin sınıfsız bir toplum olduğu görüşündeydi. Ulusun sınıflara ayrıldığının kabul edilmesinin yıkıma yol açtığına inanıyordu. Örneğin, Darülfünun'da (İstanbul Üniversitesi'nde), 1931 yılında verdiği bir konferansta bu konu üzerinde uzun uzun durmuş ve *"Biz sınıflaşmayı reddediyor, bunun yerine milletçe kütleleşmek fikrini müdafaa ediyoruz."*[550] demişti. Yine örneğin; T.B.M.M.'nde 23 Haziran 1932'de, *"Halk-*

---

[548] s. 62.
[549] s. 67-68.
[550] Cumhuriyet, 19 Teşrinievvel 1931.

çılık, sınıf mücadelesini kabul etmez"[551] demiş bulunuyordu. 19 Şubat 1932'de Halkevleri'nin açılış konuşmasında savunduğu görüş şuydu: *".....halkı, bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lâzımdır..... halkı bir kütle haline* getirmek [gerekir]".[552] **Peker,** bu görüşlerini hep savunagelmişti.

Ne var ki, yeri geldikçe ve özellikle de geçen bölümde de belirtildiği gibi, D.P., büyük toprak sahiplerinin, iş adamlarının ve savaş vurgunculannın, yani bir sınıfın çıkarlarını savunan bir partiydi!...

Peker, liberalizmin, bireysel özgürlükler anlayışına tümüyle karşıydı. Devlet yetkesi (otoritesi) ne denli güçlü olursa, kamu düzenin o denli sağlıklı işleyeceğine inanıyor, hemen her konuşmasında bu konuya değinmiş bulunuyordu. Bu konuyu en kapsamlı biçimde ele aldığı konuşması ise, denebilir ki, 1935'de C.H.P. tüzüğünde ve programında değişiklikler gerçekleştirildiğinde yapmış olduğu idi. Bu konuşmadan bazı bölümler şöyle:

"Haklarda hürriyetin suiistimali, insanları yıkıp çürüten bir anarşi devrine götürdü..... Hepsi bir tarafa çeken, hepsi birbirini yıpratan ve devleti düşüren fikirler, sözler, yazılar sürüp gitti.....

Feodal devlet battı, onun yerine gelen liberal devlet de, kendi içinden tefessüh [çürüyüp kokuşma] *neticesinde, dünyanın her yerinde çöküyor. Yerine, çeşit çeşit devlet tipleri kuruluyor.*

Arkadaşlar; feodal devletten sonra gelen liberal devletin yıkılışı ulusal devletin doğuşu devrini getirmiştir. Ulusal devlet, keyfi bir idare değildir. Her kafadan bir ses çıkaran dağıtıcı bir idare

---

[551] Cumhuriyet, 24 Haziran 1932.

[552] **Halkevleri;** C.H.P. İstanbul İl Gençlik Kolu yyn., İstanbul, 1963, s.22.

de demek değildir. Bizim anladığımız ulusal devlet, nizamlı bir idarede herkesin özel teşebbüsü demektir.

....Devlet.... ulusal endüstrinin kontrolsüz çalışma ile, ulusu istismar etmesine kayıtsız kalamaz....." [553]

Peker'in bu konuşmasının en ilginç bölümü de şuydu:

".....bütün bunlar düşünülüp konuşulurken, hattâ şimdiden akislerini görüyorum: 'Ya demokrasi ne oldu' diyenler var. 'Pekâlâ devletçilik vasfı kabul olunacak, ulusal birlik, disiplin ve saire... Fakat demokrasi diye bir şey vardı, bu nereye gidiyor' diyenler var.....

Arkadaşlar; bilirsiniz, demokrasinin kısaca tarifi 'halk tarafından halk için'dir. Halktan gelen seçimle işbaşına geçenlerin çalışmaları, halk için olmalıdır....."[554]

Peker, *"Her şey ulustadır. Ulus, kendi adına bir kurultay seçer."* ve *"Parti hayatımızda her iş seçimledir."* diyerek,[555] o tarihte, rejimin ilke olarak demokrasiye uygun olduğunu söyledikten sonra şöyle konuşmuş:

"Demokrasi bir nas [dogma]***, bir âyet değildir. Bir ruh, bir espri ve bir mânadır. Yapılan işler akıl denen bir süzgeçten geçirildikten sonra, muhit denilen bir icaba uydurulduktan sonra tatbik edilirse fayda verir, kök tutar. Zigana dağının üzerine portakal ağacı dikilmez. Biz, filan millet yahut filan yerde böyle yapmışlar, biz de aynını tatbik edelim diyenlerden değiliz. Biz memleketimize uygun olan, ulus işine elvereni tatbik ederiz. Ve ulus işlerinde, taklit ve dış görüşle beğendirme yerine, hayata uygun yolları doğru buluruz."***[556]

Ve **Peker**, şimdi dış koşulların dayattığı, kendini beğendirmek zorunda olan, kurum ve kuralları Batı'da belirlenmiş bir "demokrasi"de başbakan oluyordu. Kendi deyişiyle, *"Ziga-*

---

[553] Ülkü, C. V, Haziran 1935, sayı 28, s. 251 vd..
[554] A.y., s. 256-257.
[555] A.y., s. 257.
[556] A.y., s. 258-259.

na dağının üzerine portakal ağacı" dikmekle görevlendirilmişti!

Bu arada belirteyim ki, **Peker**, liberalizme ne denli karşıysa, sosyalizme ve komünizme de o denli, daha doğrusu, çok daha fazla karşıydı. Öylesine ki, *Kadro* dergisine bile ilk karşı çıkan Parti Genel Sekreteri, **Recep Peker** olacaktı. **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**'nun belirttiğine göre; **Peker** ve C.H.P. Merkez İdare Heyeti, *Kadro*'da çıkan yazılarda, "yabancı ideolojiler"in etkisi olduğunu öne sürmüşlerdi.[557] Bu "yabancı ideoloji", komünizmdi. Yine **Karaosmanoğlu**'nun yazdığına göre; **Vasıf Çınar, Karaosmanoğlu**'na, başta **Recep Peker** olmak üzere bazı C.H.P.'lilerin **Atatürk**'e giderek, *Kadro*'nun ekonomik gelişmeleri baltalayıcı, Ticaret Bakanı'nın izlediği yolu engelleyici ve rejimin temellerini sarsıcı yayın yaptığından yakındıklarına tanık olduğunu söylemiş.[558]/[559] Hiç kuşku yok ki, *Kadro*'nun yayınına son vermesinde ve **Karaosmanoğlu**'nun Tiran'a elçi olarak atanması ile Türkiye'den uzaklaştırılmasında **Peker**'in büyük rolü vardı.[560]/[561]

Peker'in D.P.'nin görüşlerine ters düşen bir başka inancına daha değinmek gerekir. D.P.'nin ana propaganda konula-

---

[557] Y.K.KARAOSMANOĞLU: **Politika'da.....**; s. 94.

[558] YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU: **Zoraki Diplomat**; 2.basım, Bilgi yyn., Ankara, 1967, s. 5-6.

[559] Kadrocular; sınıfsız toplum anlayışı açısından, halkçılığı savunuyorlardı. Recep Peker'in otoriter devlet anlayışına da sahip çıkıyorlardı. Buna karşılık, devletçilik uygulamasını yetersiz buluyorlar ve özel sektörün sıkı kayıtlara bağlanmasını ve güdümlü duruma getirilmesini istiyorlardı. Recep Peker için, anlaşıldığına göre, Kadrocular'ın özel sektör ile ilgili bu görüşleri, "yabancı ideoloji" den etkilenmek anlamına gelmiş olmalıdır.

[560] Kadrocular'ı en çok eleştirenlerin, İş Bankası çevresi olduğunu bu arada anımsatmak gerekiyor.

[561] Recep Peker'i demokrasi düşmanı olarak niteleyen bir eleştiri için bkz. **"Demokrasi Düşmanı Bir 'İdeolog'"**; Birikim, Haziran 1990; Temmuz 1990.

larından biri, "memur zulmü" idi. Oysa, **Peker,** devlet memurları (bürokrasi) konusunda tümüyle ters karıdaydı ve şöyle diyordu:

"Memur, hayatını, şerefini, çoluk çocuğunun istikbalini, her şeyini devlet hizmetine vakfetmiş siperde bir asker gibi çalışan muhteşem bir vatandaştır." [562]

Recep Peker, bu görüş ve düşünceler besleyen bir C.H.P.'liydi. Besbelli ki, çok partili "demokratik" düzende başbakan olduğunda D.P.'ye karşı pek de hoşgörülü olmayacaktı. Hele, D.P.'lilerin saldırgan tutumları, devrim ilkelerine gitgide daha çok ters düşen davranışları göz önüne getirilecek olursa, **Peker'in** kişiliğinin bunları kaldıramayacağı da apaçıktı. O denli ki, T.B.M.M.'nde, D.P.'lilere İstiklâl Mahkemeleri yasasının hâlâ yürürlükte olduğunu anımsatacaktır. O zaman, **"İnönü, Recep Peker'i bu kritik dönemde neden başbakanlığa atadı?"** sorusu ister istemez usa takılıyor.

Dahası, **Peker'in** başbakanlığa atanması üzerine o günün basınında çıkan yazılar da, **Peker'in** kişiliğine ve hangi koşullardaki bir Türkiye'de görev yapacağına dikkati çekeceklerdi. **Hüseyin Cahit Yalçın,** *".....O şamatadan yılacak ve ayaklarının altında kasden çıkarılan engellerle yolundan şaşacak şahsiyetlerden değildir..... kendisini tanıyanlar için onun şahsı bir programdır ve bu program bütün anarşi kuvvetlerinin zincirlerinden boşanmak istidadını gösterdikleri ve şaşkın ve başsız bir muhalefetin mesleksiz bir halde sağa sola bocaladığı şu günlerde Türk vatanı için en ferah ve itimat verici bir realitedir. Dahilî emniyet, bütün haricî düşmanların tahriklerine ve entrikalarına rağmen, mutlak surette muhafaza edilecek ve yıkıcı faaliyetlere katiyen müsamaha olunmayacaktır. Buna emin olabiliriz..."*[563] derken, **Necmeddin**

---

[562] Birinci İdareciler Kongresi'nde; Cumhuriyet, 21 Ocak 1947.
[563] HÜSEYİN CAHİT YALÇIN: **"Yeni Kabine";** Tanin, 8 Ağustos 1946.

Sadak da, *"Türkiye'de hiçbir hükümet Recep Peker ve arkadaşları kadar buhranlı bir devirde iş başına gelmemiş, bugünkü derecede çetin zorluklarla karşılaşmamıştır..... Böyle bir devre giriş sessiz ve tehlikesiz olmayacaktır..... bu nazik ve hassas durumu en kötü emelleri için istismar etmek emelini güden yerli yabancı tahrikçiler karışır, hürriyet anarşiye, politika mücadelesi sokak kavgasına müncer olur..... Bazı gazeteler, daha şimdiden, Recep Peker'in bir şiddet hükümeti kurduğundan korkar gibiler. Peşin olarak haksız isnatlara girişmek hürriyetin ilk şartı olmasa gerektir."* [564] diyordu.

II
Peker'in hükümet programından

Recep Peker'in böyle dönemde başbakanlığa atandığı sorusunun yanıtını aramadan önce hükümet programın bazı bölümlerine de bir göz atmamız gerekiyor.

Başbakan **Recep Peker**, hükümet programını (o günkü deyişle "beyannâmesi"ni) T.B.M.M.'nin 14 Ağustos 1946 günlü oturumunda okudu.[565] İlk sözleri şunlardı:

"Herkesin bildiği gibi güç şartlar altında yurdun idaresi mesuliyetini üstüne almış bir hükümet olarak Kamutay'ın yüksek huzuruna çıkıyoruz."

Bu sözlerinden hemen sonra, demokrasiye olan inancını ve Türkiye için bu rejimin gereğini vurgulayacak, ancak sözü dolandırmadan, D.P.'nin kuruluşundan o güne değin geçen sürede olanlara getirerek, bundan böyle devlet otoritesinin her ne pahasına olursa olsun geçerli kılınacağını, özürlüğün anarşi demek olmadığını, kamu düzenini her ne nedenle olursa ol-

---

[564] NECMEDDİN SADAK: **"Recep Peker Hükümetini Bekleyen Ağır Vazifeler"**; Akşam, 10 Ağustos 1946.
[565] Program Metni: Ayın Tarihi, Ağustos 1946, say 153, s, 18-36.

sun bozanlara karşı yasaların kararlılıkla uygulanacağını söyleyecekti. Örneğin, şöyle diyecekti:

"..... meşru ve kanuna dayanan otorite, ekseriya totaliter zihniyetle karıştırılarak çürütülmek isteniyor. Haklarına ve şereflerine hürmet edilen insan kümelerinin rejimi olan demokrasideki hürriyetten bahsolunurken de anarşizm ideolojisinin meşru otorite düşmanlığına varan ve bir cemiyeti nizamlı halde yaşatmanın bütün meşru yollarını tıkayan dağıtıcı ve parçalayıcı telkinler alıp yürüyor.

..... Kanunlara aykırı gürültülü istekler ne kadar zorlayıcı gösteriler halinde görünürse görünsün gözümüzü kırpmadan vazifemizi yapacağız. Ve ancak mevcut kanunlar devlet nizamını tutmağa yetmezse yeni kanun teklifi ile karşınıza geleceğiz....."

Başbakanın bu benzer sözleri, çok açıktı ki, eğer D.P. çizgiyi aşarsa karşısında hükümeti ve devletin kolluk güçleri ile yargı erkini bulacaktı. **Peker**, D.P.'den saygılı, ölçülü bir muhalefet partisi olmasını istiyordu. Kayda değer bir nokta da, eğer eldeki yasalar bunu sağlayamazsa, daha şiddetli hükümler taşıyan yasaların çıkarılacak olduğunu dile getirmesiydi.

Peker'in hükümet programını açıklarken doğrudan doğruya bu konuya girmesi onun yapısma tümüyle uygun düşen bir davranıştı!...

Programın (konuşmanın) geri kalan bölümünde dış siyasa, değişik bakanlıkların yapacağı işler üzerinde durulmuş bulunuluyor. Bunlar içinde bizi ilgilendiren dört bölüm var. Bunlardan ilki, A.B.D. ile karşılıklı saygı ve işbirliğinin arttırılacak ve bu amaçla her türlü çabanın gösterilecek olduğunun belirtilmiş bulunması. Bu çabaların nelere mal olduğunu Türkiye-A.B.D. ilişkilerini incelerken göreceğiz. İkincisi de, özel sektöre (sermayeye) yardımcı olunacağının ve olanak sağlanacağının altının çizilmesi. Buna değinilirken şu tümcenin ayrı bir önem taşıdığını belirtmek gerek: *"Yerli mallar pazarları, devlet fabrikalarında imal olunan ve kütle ihtiyacını karşılamaya yarayan malların*

toptancı kârı alınmaksızın toptancı ve perakendecilere mal veren depolar haline getirilecektir." Doğal olarak burada şu soruyu sormak gerekiyor: O zaman bu yerli mallar pazarları ekonomik açıdan nasıl ayakta duracaklardı? Bu demekti ki, özel sektörün daha çok kâr edebilmesi için, bu devlet kuruluşlarının giderleri hazine, yani halk tarafından karşılanacak demekti. Üçüncü bir nokta da şu: *".....memleket haricine mamul sigara satmak için hususî şahıs ve teşekküllere fabrika kurma izni verilecektir."* "Devletçi" **Peker** için bu işler biraz garip. Ama sanırım, Kadrocular'a neden karşı olduğunu anlamak için iyi bir ipucu.

Yapılacak işler üzerinde durulurken tek bir tümce ile değinilen bir konu daha vardı ki, Köy Enstitüleri'ne karşı başlatılan karşıdevrimin hükümet programına geçmesi demekti:

"Köy enstitülerinden çıkan gençlerin, kendilerinden beklenilen hizmeti başaracak surette bilgi ve tam bir millî duygu içinde yetişmelerine dikkat edilecektir."

Bu sözlerin ne anlama geldiğini Köy Enstitüleri üzerinde dururken görmüş bulunuyoruz.

III
İnönü'nün amacı

Görüldüğü gibi, başbakan olarak **Recep Peker**, Sovyet tehdidi nedeniyle (ki onun gözünde bu komünizm demekti) A.B.D. ile iyi ilişkiler kurmaya ve işbirliği yapmaya, özel sektörün önünü daha da açmaya. Köy Enstitüleri'ni "millî" duruma getirmeye hazırdı. Bunları yapacaktır da! Ama "demokrasi"nin yerleşmesi(!) yönünden hiç de uygun biri değildi. Gelişmelerin tanığı olan **Fahri Giritlioğlu**'nun dediğine bakılırsa, *"Vazifesinde titiz, müsamahası az ve bu nispette tenkitlere tahammülsüz bir yaradılışı vardı. 1946 yılı siyasî bünyemiz için uygun düşmüyordu..... onun kanaatınca, demokrasinin bütün icaplarının tatbik edilebilmesi için siyasî ortam henüz teessüs etmemişti..... 'Memleketi*

İstiklâl Harbi ile kazandıktan sonra, bu adamların idaresine teslim edip onun tekrar batma tehlikesine maruz bırakılmasının mukadder [kaçınılmaz] neticesini tahmin ettiğini' söylüyordu."[566] O halde neden **İnönü** onu başbakanlığa atadı?

Birden çok nedeni olsa gerek.

Önce, **İnönü**'nün karakterini artık az çok biliyoruz. Ama *Giriş/ IV*'te alıntıladığımız ve Köy Enstitüleri ile ilgili söylediklerini de anımsamalıyız. Ne demişti: *"..... ben politikacıyım, uygulayıcıyım. Ben, gücüme göre gücümün var olduğu yerde, gücümü gösterebilirim..... Ben gücümün bittiği yerde bir politikacı, bir tecrübe sahibi insan olarak bir noktada, onu gelecekte tekrar uygulamak üzere bir noktada durdururum..... zaman içinde, imkânlar gelir önüme, bir noktada bıraktığım fikrimi yeniden uygularım....."*

İşte, bence işin anahtarı bu sözler. Çünkü, **İnönü**, çok partili demokratik düzene çok sevdiği, çok istediği için geçmiş değildi ki! Çaresizliktendi. Demokrasiyi Türkiye için "ideal" bir rejim olarak görmüş olsa idi, hiç **Millî Şef**'liği benimser miydi? ***"Bir noktada, onu gelecekte tekrar uygulamak üzere durdururum"*** düşüncesinin tek partili, Millî Şef'li düzen için de geçerli olduğu söylenemez mi? Yine o sözlerinde şöyle demiyor muydu: *"..... o fikrin doğruluğu bende bir kanaat olarak devam ediyorsa, onu yeniden uygularım...."* **İnönü**'nün kendisi ile ilgili bu değerlendirmesini sürdürürken, Köy Enstitüleri işinde durumun böyle olduğunu, bir süre sonra enstitüleri yeniden canlandırmayı düşündüğünü söylediğini anımsayacaksınız. İşte, **İnönü**, eğer koşullar bir süre sonra elverecek olsa idi, D.P.'nin varlığına ve doğal olarak da çok partili düzene son vermeyi düşünmüş ise, bu amacını gerçekleştirmek için **Peker** en uygun kişiydi.

Şu soru akla gelebilir: İyi de, öyle olsaydı, neden bu düzen **İnönü** iktidarı 14 Mayıs 1950'de yitirinceye değin sürdü gitti? Bunun birden çok yanıtı var. İlki, yine **İnönü**'nün o söz-

---

[566] F.GİRİTLİOĞLU: C. I, s.199-200.

lerinde: *"Fakat sonradan demokratik hareketleri de başlatınca, olaylar öyle gelişti ki kendi cereyanında yürüdü ve bir an geldi ki artık Köy Enstitüleri'ni eski gücüyle, eski ruhuyla devam ettirmek olanakları benim elimden çıktı."* Aynı durum, çok açıktır ki, çok partili düzen için de söz konusuydu. Söz konusuydu çünkü bir kere, Türkiye artık A.B.D.'nin yörüngesine girmişti ve A.B.D.'nin buyruklarının dışına çıkma olanağı her geçen gün daha çok yitip gidiyordu. İkincisi, ordunun tutumuydu. İlerde göreceğiz ki, ordu içinde **İnönü**'ye karşı, D.P.'ye eğilimli büyük bir kaynaşma vardı. Kaldı ki, **İnönü** de, Köy Enstitüleri'ne neden yeniden sahip çıkamadığını anlatırken, bu gerçeğe de değinmiş bulunuyordu: *"Ordunun üst kademesinde de huzursuzluk başlamış..."*

Bir süre sonra, **İnönü**, şimdi göreceğimiz üzere, **Peker**'i harcayacaktır. Tıpkı Köy Enstitüleri olayında olduğu gibi...

Bu nedenlerle, örneğin **Metin Toker**'in şu yorumuna katılmayı olanaksız buluyorum: *"Sanırım, İnönü'nün gözü Recep Peker'deydi. Onun kendisi için de **'uysal başbakan'** olmayacağını biliyordu ama, aklındaki **'tatlı sert'** politika bakımından bu eski kurmay subay biçilmiş kaftandı. Tabiatı, temayülleri, zihniyeti ve alışkanlıkları itibariyle Peker uygulanacak politikanın sertliğini temsil edecekti. Tatlılığı Cumhurbaşkanına kalacaktı. Bu da onun düşündüğü hakemlik görevini kolaylaştıracaktı."* [567]

Aynı kanım, **Hakkı Uyar**'ın değerlendirmesi için de geçerli. Çünkü, ona göre de, *"Bizce, bunun nedeni Peker ile DP yöneticilerini karşı karşıya getirmek çatıştırmak ve bu çatışan tarafların uzlaştırılması rolünün İnönü'ye düşmesi isteğidir. Nitekim, öyle de olmuştur. İnönü, partiler üstü ve her iki partinin üzerinde uzlaştığı bir lider olarak Başbakan Peker ve DP lideri Bayar'ı bir araya getirmiş ve 12 Temmuz Beyannâmesini yayınlamıştır. Böylece, İn-*

---

[567] M.TOKER: **Tek Partiden....**; s. 189.

önü, her iki kesime kendini kabul ettirmeyi ve kendisinin onların üstünde olduğu havasını yaratmayı amaçlamıştır."[568]

Bu tür değerlendirme ve yorumlardan bu ikisi yalnızca birer örnek. Yanılgıları, her şeyden önce demin söylediğim nedenlerden ötürü. Sonra, bu görüşler, sonuca bakılarak yapılıyor. Sonuç (**İnönü**'nün hakemliği), hiç de gerçekleşmeyebilirdi de. Kaldı ki, işin sonunda iktidardan düşecek olan en başta **İnönü**'nün kendisiydi. Kendi partisini bu yolla yıpratarak kişisel saygınlığını D.P. kanadında arttırmış olsa bile, bu saygınlığın ve hakemliğin, seçimi C.H.P. yitirdiğinde kendisi de koltuğundan olacağına göre ne anlamı vardı ki?

C.H.P. içinde, bir başka olgu da, bu çok partili düzen işini hiç de onaylamayan bir kesim bulunuyordu. **Peker**'in Başbakanlığa getirilmesi bunları da mutlu edecekti. Kaldı ki, izleyecek olduğu sağcı siyasa, D.P.'liler gibi düşünen ve çıkarları bu partinin savunduğu yönde olan ancak C.H.P.'nin içinde kalmış olanların parti içinde kalmalarını sürdürmelerinin bir güvencesi de olmaktaydı.

Kesim 2
PEKER HÜKÜMETİ

I
Bakanlar

Peker'in seçtiği ve **İnönü**'nün onayladığı hükümet üyeleri de genelde "demokrasi" ilkelerini anlamış ya da içine sindirmiş değillerdi, içlerinden kimileri öyle gözükmeseler bile karşıdevrim için uygun kimselerdi. Örneğin İçişleri Bakanı **Şükrü Sökmensüer**, eski bir polisti ve katı bir kişi olarak tanı-

---

[568] H.UYAR: s. 353.

nıyordu.[569] Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun savunucusu **Şevket Raşit Hatipoğlu**'na yeni hükümette yer verilmemişti. Buna karşılık, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Meclis'te konuşulurken, toprak reformu eleştirenlerden, yasaya karşı çıkanlardan biri olan **Tahsin Bekir Balta**, Ekonomi Bakanı yapılmıştı. **Peker** hükümetinde Çalışma Bakanı olan **Sadi Irmak** bile bu işe şaşmış görünüyor: *"1945'te Toprak Kanunu müzakere ediliyordu.... konuşanlar da kanunun aleyhinde bulunuyorlardı, Bunların arasında rahmetli Tahsin Bekir Balta da vardı... üç ay sonra kabineye alındı."* [570] Şimdiden belirteyim ki, **Balta, Peker**'den sonra **Hasan Saka** hükümetinde de yer alacaktır. Yine **Hasan Saka** hükümetinde de görevini sürdürecek olan bir bakan daha vardı ki, o da **Reşat Şemsettin Sirer**'di!... [571]

Hükümette bir bakan daha vardı ki, üzerinde ayrıca durulmaya değer. Değer, çünkü hem o günlerdeki düşünceleri önemli ve hem de sonraki tarihlerde başbakan olacak. **Sadi Irmak**'tan söz ediyorum. **Irmak, Peker** hükümetinde yeni kurulan Çalışma Bakanlığı'nın başına getirilmişti.

Önce ilk Çalışma Bakanımız'ın işçi hakları konusundaki görüşlerini görelim:

Bir kere, **Irmak**'a göre, Türkiye'de sınıf mücadelesine olanak tanınamaz, grev ise sınıf mücadelesinin bir silâhıdır. Bu nedenle işçilerin grev hakları olamaz. Kendi sözleriyle:

"..... grevin yasaklılığı sendika hürriyetine aykırı değildir. Sebepleri:

(a) İşçinin grevle elde edebileceği hak ve menfaatlerin çok fazlasını makûl ve âdil bir tahkim usulüyle sağlamak mümkündür.....

---

[569] M.TOKER: **Tek Partiden....**; s. 190

[570] S.IRMAK: **Atatürk Ve.....**; s. 83.

[571] Eğer kitabı sayfa ya da bölüm atlayarak okuyorsanız, Reşat Şemsettin Sirer'i tanımak için Köy Enstitüleri ile ilgili kesime bakmanız gerekir.

(b) Devletçi bir rejimde zümrelerin kendi kuvvetleriyle arzularına ulaşmalarına liberal rejimde olduğu gibi bir ihtiyaç yoktur...."

Irmak, bu yazısında ayrıca, kalkınmaya çalışan bir ülkede grevin ekonomiyi baltalayacağını, üstelik hiçbir "gerçek" Türk işçisinin grev hakkı konusunda bir istemi olmadığını yine madde madde belirtikten sonra der ki:

"Grevin bazı memleketlerde, ne gibi maksatlara âlet edilmekte olduğu meydandadır....."[572]

Pekiyi, işçi sendikaları ne işe yarayacaklardı? **Irmak**, bu soruyu da şöyle yanıtlıyor:

"Bir kısım işverenlerimiz de sendikaları nahoş bir teşekkül gören zihniyet yenilmeli ve bilâkis sendikanın iyi işlediği zaman patronlara bazı kolaylıklar sağlayacağı düşünülmelidir.. Müşterek mukaveleler bunun başında gelir."[573] [574]

Sadi Irmak'ın çok daha sonraları kaleme alacağı (1974) *Atatürk Ve Çevresi* adlı kitabından onun hem o günler ve hem de daha sonraki gelişmeleri için neler düşündüğünü, nasıl bir anlayışla davrandığını anlayabiliyoruz. Örneğin; **İnönü**'nün 19 Mayıs 1944'te yaptığı ve Turancılığı ve ırkçılığı ağır bir biçimde eleştiren konuşması için, *"... şiddetli bir tahrikin eseri olan demeç de bir talihsizlikti. Bu demeç milliyetçilere Turancılık damgasını vurmuş ve onları kırmıştı..... Bu milliyetçi gençler uzunca bir zaman tutuklu kalmış ve kendilerine işkence yapılmıştır.*

---

[572] SADİ IRMAK: **"Türk Sendikaları"**; Ulus, 24 Şubat 1947

[573] SADİ IRMAK: **"Türk Sendikaları"**; Ulus, 27 Temmuz 1948

[574] Ulus gazetesinde de 10 Şubat 1948'de imzasız olarak yayınlanan **"İşçi Sendikaları"** başlıklı yazı da C.H.P.'nin aynı konudaki görüşünü yansıtıyordu: *".....işçi sendikalarının grevlerle millî iktisadı tahrip etmesine müsaade etmemek, meslekî teşekküllerin kendi menfaatlerini kanun yolundan korumalarına engel olmaz. Grevin ne kadar tehlikeli, yıkıcı ve çok defa yerinde kullanılmayan bir silâh olduğu son dünya olayları ile sabittir."*

Mahkeme sonunda gençlerin hepsi beraat etmişlerdir..... Ve bu hareket milliyetçilik şevkine karşı bir darbe olarak noktalanmıştır."[575]/ [576]

Aynı kitaptan, **Irmak**'ın sağcı partilerin sosyal adaletçi, solcu partilerin ise öyle olmadıklarını düşündüğünü de anlayabiliyoruz:

"Aslında sağ ve sol terimleri Birinci Cihan Harbinden sonra milliyetlerini ve anlamlarını kaybetmişlerdir. Ve artık en sağ denen partilerin geniş sosyal programlar, müterakki vergiler, mülkiyet kısıtlamaları getirdikleri ve sol denen partilerin sosyal olmada geri kaldıkları gözükür." [577]

Bu sözlerinden çıkarıyoruz ki, **Irmak**, I.Dünya Savaşı'ndan sonra önce İtalya'da, sonra da Almanya'da iktidara gelen faşist totaliter diktatörlüklerin işsizliği önleyici, "istihdam" yaratıcı uygulamalarını, ulusal ekonomi ve savunma amaçlı olarak özel sektörü yönlendirmesini beğenerek bu uygulamalara *"geniş sosyal programlar"* gözüyle bakmaktadır. Şimdi bir de, şu sözlerini okursak, **Peker** hükümetinin Çalışma Bakanı'nın dünya görüşünü daha iyi anlamış oluruz:

"[İsmet İnönü'nün] *son yıllarda ortaya attığı 'ortanın solu' sloganı, partisi için de, kendisi için de bir talihsizlik olmuştur. Çünkü bu slogan, bir kütle denge partisi fikrinden bir sınıf partisi fikrine, dolayısıyla sınıf kavgasına geçiş ifade eder....."* [578]

Unutmamak gerekir ki, bu satırları yazdığında yıl, 1974'tü!...

Başta emekçilerin olmak üzere hak ve özgürlükleri kısıtlayan, hattâ bazılarını tümüyle ortadan kaldıran, sol düşmanı, 12 Mart 1971 askerî cuntasının **Sadi Irmak**'ı neden başbakanlığa getirdiği kendiliğinden anlaşılıyor olsa gerek!

---

[575] s. 85, 87.
[576] Bu gençlerin kimler olduğu ve görüş ve amaçları için bkz. Bölüm Bir/Kesim Beş.
[577] s. 85.
[578] s. 85.

Bir önceki konuya dönersek, İçişleri Bakanı **Şükrü Sökmensüer** ile ülkedeki sol görüşlülerin ve bu yönde yayın yapan yayın organlarının hakkından gelinirken, Millî Eğitim Bakanı **Reşat Şemsettin Sirer** eliyle Köy Enstitüleri yıkılırken ve Çalışma Bakanı **Sadi Irmak** ile de çalışma yaşamı düzenlenirken, göreceğimiz gibi, yapılan iş gerçekte A.B.D.'nin çizdiği programı uygulamaktı. Böylece, A.B.D.'nin desteğini arttırılıyordu. **Recep Peker**'e düşen görev ise, D.P.'yi dizginlemek ve olanak bulunduğunda (A.B.D. yeşil ışık yakarsa) bu partiyi tarihe gömmek, hiç olmazsa uysal ve hep muhalefette kalacak bir parti konumunda tutmaktı. Yoksa, **İnönü**'nün amacı, **Peker** ile D.P.'lileri çatıştırıp kendisini saygın bir hakem durumuna yükseltmek değildi. Öyle olsa idi, D.P.'nin eleştirmedikleri tek bakan olan **Sirer**'in hükümette ne işi olabilirdi? Ya da uygulamalarını gönülden destekledikleri **Irmak**'ın Çalışma Bakanı yapılmasına ne gerek vardı? **İnönü**'nün o kadar önem verdiği Toprak Reformu'nu hazırlayan **Hatipoğlu** neden hükümete alınmamıştı? Hiç kuşkusuz, **Hatipoğlu** Tarım Bakanı olarak görevini sürdürecek olsaydı, C.H.P. ile D.P. arasında çok daha yeğin çatışmalar olurdu ve **İnönü** de daha iyi hakemlik yapabilirdi!...

II

Peker ve D.P.'liler

Kolaylıkla kestirilebileceği gibi, 9 Eylül 1947'de **Hasan Saka** Başbakanlığa atanıp hükümetini kuruncaya değin geçen süre boyunca **Peker** ve D.P.'liler hiç de iyi ilişkiler içinde olmadılar. D.P., muhalefetteki en güç günlerini **Peker**'in Başbakanlığı döneminde geçirdi.

Peker, programını T.B.M.M.'nde okuduğu ilk gün tartışma çıktı. Muhalefet, program üzerine görüş ve eleştirilerini hazırlayıp bildirmek üzere süre istiyordu. İktidar kanadı ise,

Anayasa'ya göre, yeni hükümetin programını en geç bir hafta içinde T.B.M.M.'ne açıklayacağını ve güvenoyu isteyeceğini belirten 49/son maddesini öne sürerek güven oylamasının hemen yapılması gerektiğini bildiriyorlardı. Başta **Adnan Menderes** olmak üzere muhalefet Hükümet'in T.B.M.M.'ne saygı göstermediğini, yangından mal kaçırır gibi güven oylamasına geçmek istediklerini, böylece de muhalefetin denetiminden kaçtıkları öne sürüyorlardı. Bu tartışmalar gece geç saatlere değin sürdü, sonuçta, **Peker** hükümeti, doğallıkla 53 güvensizlik oyuna karşı 378 güven oyu aldı.[579] **Peker** ise, tartışmaların bitiminde söz alarak, D.P.'yi suçlayıcı bir konuşma yapacak ve bu arada diyecekti ki:

"Sahibi kim olursa olsun teklif konuşulup reye konunca netice tamamdır. Bu muamele bittikten sonra azlığın mazlum tavrı takınarak millî hükümranlığın hâkim olmasına mani oluyorsunuz hükmüne varması ve bunu iddia ile söylemesi hakikî demokrasiyi baltalamak yolunda hatalı ve ölçü kabul etmeyecek kadar ağır bir vaziyettir." [580] [581]

D.P.'nin C.H.P. karşısında nasıl bir propaganda stratejisi izlediği üzerinde ayrıca duracağım. Bu aşamada şunu belirteyim ki, D.P. kurucularının C.H.P.'nin yıllardır sorumluluğunu paylaşmış eski C.H.P.'liler olması, **İnönü**'nün tanıdığı olanakla D.P.'yi kurabilmiş olmaları, konu ile ilgili hemen her-

---

[579] Tartışmaların geniş bir özeti için bkz. Ayın Tarihi, Ağustos 1946, sayı 153, s.2-12.

[580] A.y., s. 37.

[581] Peker, 16 Temmuz'da yaptığı konuşmasında da, *"D.P.'nin başındakiler halka 'millî hâkimiyetin başlayacağı günler yakındır' derken, C.H.P.'nin millete esir hayatı yaşattığını telkin etmiş oluyorlar."* diyerek ve bu propagandanın gerçekte kızılların, komünistlerin propagandası olduğunu söylemiş bulunuyordu (Ulus, 17 Temmuz 1946).

kesin belirttiği gibi onlarda bir "muvazaa partisi" (*danışıklı dövüş partisi*) olmakla suçlanmak kaygısını yaratmıştı. Bu suçlamayı yapanlar da vardı. Bu nedenle, bu kaygıdan kurtulmak ve suçlamaları geçersiz kılmak için çok sert, uzlaşma tanımaz bir muhalefet yapmak yolunu seçmişlerdi. Bu durum ise, **Peker**'in boyun eğebileceği bir şey değildi. Örneğin, **İnönü**, 1946 seçimlerinden sonra Cumhurbaşkanı seçilip de yemin etmek üzere T.B.M.M.'ne geldiğinde Meclis'te D.P.'liler ayağa kalkmayarak onu protesto etmişlerdi. Yine örneğin, 22 Kasım 1946'da Meclis Başkan Vekili'nin kendilerine söz vermemesi üzerine Meclis'i topluca terk edeceklerdi. Gerçi bu arada, **Peker** hükümeti *"demokratikleşme"* adı altında, tek parti dönemi yasalarını ayıklayarak, çok partili düzene uygun olduğu varsayılan yeni düzenlemeleri de yapmaktan geri kalmıyordu ama (bunları ilerde **Hasan Saka** ve **Şemsettin Günaltay** hükümetlerinin uygulamaları ile birlikte göreceğiz) D.P.'lilerin bu tutum ve davranışları onun için "olacak şey" değildi. Bu çerçevede, **Peker** ile D.P.'liler arasında ipler, 18 aralık 1946 günü T.B.M.M.'nde **Adnan Menderes** bütçe üzerine eleştirilerini bir yandan sert ve bir yandan da alaycı bir biçimde yapınca kürsüye gelen Başbakan şöyle diyecekti:

"Demokrat Parti adına dinlediğimiz Adnan Menderes'in sesinden kötümser ve psikopat bir ruhun mariz karanlıkları içerisinde, şanlı bir milletin ve arkada bıraktığı karanlıklardan âzametli, şan ve şerefli bir istikbale gitmek azminde bulunan kudretli bir devletin hayatını bir boşluk halinde ifade eden haletin akislerini dinledik. Bu ruh haletine temas ettiğim zaman, kendimi derin bir hakikati keşfetmiş vaziyette görüyorum." [582]

Peker'in kullandığı "psikopat" sözcüğünü toprak ağası **Emin Sazak**, "pis köpek" biçiminde anlayarak bağırıp çağırmaya başlarken, **Celal Bayar**, D.P.'lilere Meclis'i terk etmele-

---

[582] F.GİRİTLİOĞLU; C.I, s. 202

rini bildirdi. D.P. milletvekilleri başta **Bayar** olmak üzere salondan çıktılar.[583]

D.P. milletvekilleri salondan çıkarlarken **Peker**, sözlerini sürdürüyordu:*"Sözlerim, onlar buradan çıkmış olsalar da, memleket ufuklarına yayılacaktır. Kendileri de, bu sözlerimi ve ifadelerimi zabıtlardan okuyacaklardır. Bütün millet bunları işitecek....."*[584]

Araya **İnönü** girecek, D.P.'lilerin yeniden Meclis'te bulunmalarını sağlayacak, onlar da 27 Aralık'ta Meclis'e döneceklerdir.[585]

Ne ki, herhalde **Peker**'in anlayamadığı ve göremediği bir şey vardı. Bölüm İki / Kesim 1/ IV'de belirtildiği gibi, D.P. sırtını A.B.D.'ne dayamıştı. Öte yandan, her geçen gün Türkiye, A.B.D.'nin isteklerine göre biçimleniyor ve yeniden yapılandırılıyordu. Ordu'nun büyük bir bölümü D.P.'den yana idi. Üstelik, Amerikan yardımı "demokrasi" koşuluna bağlanmıştı. **İnönü**'nün bu gelişmelere karşı çıkacak gücü ve istenci (iradesi) yoktu. Nasıl ki Toprak Reformu ve Köy Enstitüleri, kökü dışarıda demokrasi ile onun işbirlikçilerine feda edilmişse, C.H.P. içindeki **Recep Peker** ve onun gibi düşünenler de artık bir yana itilmeliydi. İşlevleri bitmişti onların. Artık önemli olan, **İnönü**'nün kendisinin ne denli demokrat olduğunu dosta düşmana kanıtlamasıydı. D.P. de bu durumu çok iyi değerlendiriyordu. Sürekli olarak **Peker**'den **İnönü**'ye yakınılıp duruluyordu. İşte, şimdi **İnönü**, "hakem" rolü oynayabilirdi!...

İnönü'nün ünlü **12 Temmuz 1947** Bildirisi (Beyanâmesi) bu gelişmelerin sonucu olacaktır. Bildiri'nin tam metnini EKLER' de bulabilirsiniz. Bunda **Celal Bayar**'ın **Peker**'den ve "idare mekanizmasının baskısı"ndan kendisine yakındığını,

---

[583] **Vatan**, 19 aralık 1946.
[584] F.GİRİTLİOĞLU; C.I, s. 202.
[585] **Vatan**, 27 Aralık 1946.

Bayar ile **Peker**'i çağırarak aralarındaki sorunu çözmek istediğini, ancak **Peker**'in de D.P.'nin yıkıcı propaganda ve davranışlarda bulunduğunu öne sürdüğünü, iki yanın da görüş ve suçlamalarında direndiğini, oysa seçimler sonucunda iktidar değişikliğinin doğal karşılanması gerektiğini, kendisinin her iki parti karşısında yansız olacağını ve her ikisine de eşit davranacağını, demokrasinin tam anlamıyla yerleşmesi için elinden geleni yapacağını söylüyordu. Ancak, bildiride yer alan bazı anlatımlar, **Peker** açısından son kerte olumsuzdu. Örneğin, **İnönü** bu bildirisinde *".....vaziyet karşılıklı iddialar bakımından düğüm halini muhafaza etmektedir..... karşılıklı şikâyetler içinde mübalaga payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır ..... meşru ve siyasî partilere karşı tarafsız eşit muamele mecburiyeti siyasî hayat emniyetinin temel şartıdır..... Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır...."* demekteydi.[586]

Bu sözler, **Peker**'e karşı bir eleştiri olmaktan öte onun izlediği siyasanın artık **İnönü** tarafından onaylanmadığının da

---

[586] Daha önce çok partili düzene geçilmesinde dış etkinin ne denli belirleyici olduğunu yineleyecek olmakla birlikte bir anımsatma olarak, Nihal Kara-İncioğlu'nun bu bildiri ile değerlendirmesini anmak yararlı olacak: *"İki parti arasında iktidarın el değiştirebileceğinin de ifade edildiği 12 Temmuz Beyannâmesi çok partili sisteme geçiş sürecinde önemli bir dönüm noktası sayılabilir. Burada İnönü'nün niçin tek partili rejimine dönmediği sorulabilir. Onun gerçekten demokrasiye geçiş arzusunda olduğu da söylenebilir. Ancak, bunun pek bir önemi yoktur. Çünkü, uluslararası ortam ve Türkiye'nin dış politika gereksinmeleri böyle bir dönüşe olanak vermemektedir. Soğuk savaş ortamında SSCB'nin tehdidine karşı ABD'nin desteğini sağlamaya çalışan Türk Hükümeti 22 Mayıs'ta yürürlüğe giren Truman Doktrini'nin Mart-Mayıs aylarında ABD Temsilciler Meclisi ve Senatosunda görüşülmesi sırasında Türkiye'ye yönelik otoriter rejim iddialarına karşı duyarlıdır. Hattâ bazı kongre üyelerinin yardımın demokratikleşme koşuluna bağlanmasını da talep ettikleri de bilinmektedir."* (s. 273).

açık bir anlatımıydı. **İnönü**, *Not Defteri*'ne **Peker**'in tepkisini şöyle geçirmiş:

16 Temmuz Çarşamba [587]

..... N.Ökmen İstanbul'dan geldi. Başbakan sâkin değil imiş.[588]

4 Ağustos Pazartesi

Başbakan geldi. Benim yeni politikamı takip etmek kudretini kendinde bulmadığını söyledi. Meclis'in açılışına kadar (belki Eylül'e kadar) devam etmesinde mutabık kaldık.[589]

Bu görüşme ve anlaşmaya karşın, **Peker**, bu nedenle 26 Ağustos 1947'de kendi partisinden güven oyu istedi. 337 kişiden 302 kişi güven oyu verirken 35 kişi güvensizliğini açıkladı. Bunlar arasında **İsmail Rüştü Aksal, Ali Fuat Cebesoy, Vedat Dicleli, Nihat Erim, Kasım Gülek, Cavit Oral, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve İhsan Sami Tiğrel** gibi partide önemli yerleri olanlar da vardı. Bu kişilerin çoğunun ortak bir özelliği bulunuyordu. A.B.D. ile ilişkiler T.B.M.M.'nde görüşülürken koyu Amerikan yandaşlığı yapacaklar arasında, görüleceği gibi, bunlar da bulunacaktı. Bundan sonrasını yine İnönü'nün *Not Defteri*'nden izleyelim:

4 Eylül Perşembe

Sabah parti gurubu.

Hükümette değişiklik üzerine tartışmalar.

Hükümet gece yarısı kurtuldu.

Recep Bey saat 22'de ümitsiz idi.

47 karşı oy.[590]

---

[587] İnönü, bu bildiriyi açıklamadan önce hem Peker'e ve hem de Bayar'a okumuştu.

[588] İ.İNÖNÜ: **Defterler**; C. I, s. 468.

[589] A.y., s. 471.

[590] A.y., s. 476.

Peker, kendisine karşı olan C.H.P.'lilerin sayısının da artması karşısında, **İnönü** ile daha önce konuşup anlaştıkları üzere 8 Eylül 1947'de Başbakanlık'tan çekildiğini **İnönü**'ye bildirdi ve yazılı istifa dilekçesini de 9 Eylül'de verdi. **Peker**, 4 Aralık 1947'de de Parti Divanı'ndan istifa edecektir.[591]

Falih Rıfkı Atay'ın Başbakanın çekilmesi üzerine yazdığı yazıda istifanın nedenini açıklarken, muhalefetten yana gazetelerin **Recep Peker**'in 12 Temmuz Bildirisi'ndeki ilkeleri uygulamak niyetinde olmadığı için **İnönü** ile anlaşmazlığa düştüğünü, hükümetin parti gurubunda *"ancak bir avuç müfride dayandığını"* belirtmiş olması,[592] Başbakan'ın çekilmesine bir başka açıdan ışık tutuyordu. **Nihat Erim** ise, daha sonra **İnönü**'nün yönlendirmesiyle yazdığı anlaşılan ve iki gün arka arkaya yayınlayacağı yazılarında **Recep Peker**'i ağır bir biçimde suçlayacaktır:

"Eğer Bay Peker, Cumhur Başkanının kendisini tutmazlığını ve bu yüzden çekilmek zorunda kaldığını anlatmak istiyorsa, kendisine şu cevap verilebilir: Bay Peker demokrasi ile telifi güç olan politikasını ve zihniyetini yürütmek için..... Parti Gurubundan büyük bir oy alarak, bunu da Devlet Reisine karşı kullanmak sevdasına düştü diye, Cumhur Başkanı onun bu kaprisine âlet olamazdı...." [593]

Doğal olarak burada sorulması gereken bir soru var: Meclis'te çoğunluğa sahip bir hükümetin Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıyor diye istifa ettirilmesi, demokrasi ilkelerine ne denli uygundu?

Nihat Erim'in ertesi günkü yazısı, **Recep Peker** hükümeti döneminde ülkede gerçekten de demokrasinin yerleşmesinin istenmediğini belgelemek bakımından büyük önem taşıyor. Şimdi **Erim**'in kaleminden çıkan şu satırları okurken, **Pe-**

---

[591] Ulus, 5 aralık 1947.

[592] FALİH RIFKI ATAY: **"Başbakan Ne Yaptı?"**; Ulus, 10 Eylül 1947.

[593] NİHAT ERİM: **"Bay Peker Ve Meselesi"**; Ulus, 5 Aralık 1947.

ker'i Başbakanlığa atayan kişinin onu yıllardır yakından tanıyan, onun görüş ve düşüncelerini çok iyi bilen **İnönü**'den başkası olmadığını anımsamak, **İnönü**'nün değişen koşullara göre kendisinin de nasıl değiştiğini, **Hasan Ali Yücel**'i nasıl gözden çıkardıysa, bu kere de **Recep Peker**'i Başbakanlığa atamakla umduğu gerçekleşmeyince onu da nasıl harcadığını kanıtlayacaktır:

"Devlet Reisinin beyannâmeyi ilân etmeye sevk eden çeşitli sebepler arasında, Bay Peker'in muhalefete hiçbir hak tanımak istemeyen zihniyet ve politikasının, 1947 Haziranında çok partili hayatı bir çıkmaza sokması gibi çok mühim bir âmil de vardır. Cumhur Başkanı 12 Temmuz Beyannâmesinde ilân ettiği ülküyü, azlığa –ne parti içinde, ne parti dışında söz hakkı tanımayan- totaliter zihniyeti, vatandaşlar önünde mahkûm etmek için yayınlamıştır." [594]

Yine **İnönü**'nün defterine dönelim:

9 Eylül Salı

Recep Bey'in yazılı istifası.

Hasan Saka'nın başbakanlığı.

Daha evvel Celal Bayar'la görüşme. Eyi oldu.

Gece D.P. dört kurucu ve Emin Sazak yemekte ve sinema.[595]

Açıkça görülüyor ki, **İnönü; Peker**'in başbakanlıktan ayrılmasını, **Bayar, Menderes, Koraltan, Köprülü** ve **Sazak** ile birlikte oturup kutlamışlar!... Yoksa, **İnönü**, C.H.P. gelecek seçimlerde azınlığa düşse bile, kendisine yakıştırdığı bu yeni konumu ile, yine de Cumhurbaşkanlığını sürdürebileceğini düşünmüş olmasın!

Ancak, **Recep Peker** eliyle D.P.'yi ortadan kaldırmayı ya da hiç olmazsa marjinal ve tehlikesiz bir parti durumuna getirmek planında nasıl yanılmışsa, 12 Temmuz Bildirisi ile

---

[594] NİHAT ERİM: **"Bay Peker Ve Meselesi";** Ulus, 6 Aralık 1947.
[595] İ.İNÖNÜ: **Defterler;** C. I, s. 477.

neyi sağlamayı planlamışsa onda da tümüyle yanılgıya düştüğünü kısa sürede anlayacaktır. Tüm bu gelişmelerden çok kısa bir süre sonra, *Ulus* gazetesinde imzasız olarak çıkan bir haber-yorumu okumak İnönü'nün düşlerinin asla gerçek olamayacağını açıkça gösterecekti:

"Her nedense D.P. yeniden hücuma geçmiştir. Durup dururken Devlet Reisinden başlayarak Hükümete ve Halk Partisine normal siyasî münasebetlerin eşini kaydetmediği bir tarzda hücuma kalkmışlardır. Yer yer toplanan D.P. kaza ve il kongreleri şüphesiz merkezden aldıkları işaret üzerine çok defa her türlü nezaket ve saygı sınırlarını da aşarak Devlet Reisinin şahsına tecavüz yolunu tutmuşlardır..... Tahrikler devam ettiği takdirde durumun ne şekil alacağı bilinmemektedir." [596]

12 Temmuz Bildirisi'nin hiç yararı olmamış mıdır? Olmuştur: A.B.D.'ne demokrasiye ne denli önem verdiğimiz böylece kanıtlanmıştır!...

Zararma gelince; bundan böyle D.P. kendisini çok daha güvende görecek, dönüşü olmayan bir yola girildiğini anlayacak, bu nedenle de iktidardan ödün üzerine ödün koparacaktır. Bu ödünlerin önemli bir bölümü devrimlerden olacaktır. Öte yandan, C.H.P., işin artık şakası olmadığını gördüğü ve sonucun seçim sandığında alınacağını iyice anladığı için oy kaygısı ile halk dalkavukluğunda D.P. ile yarışacak, bunun da en geçerli yolunun "irtica"ya ödün vermek olduğunu kavrayacaktır...

III
İlk devalüasyon

Recep Peker adı tarihimizde birkaç olayla birlikte anılır:

- **Atatürk**'ün onu C.H.P. Genel Sekreterliği'nden uzaklaştırması,

---

[596] **"İşi Azıttılar"**; Ulus, 17 Aralık 1947.

• Demokrasiye geçtik-geçiyoruz savları sırasında **İnönü** tarafından başbakanlığa atanması.

• **Adnan Menderes**'e *"psikopat"* demesi,

• **İnönü**'nün D.P. ile ilgili planları yürümeyince yine onun tarafından harcanması,

• Türkiye'de ilk devalüasyonu yapması.

Peker, Atatürk dönemini yaşamış bir kişi olarak, bir şeyi çok iyi biliyordu: **"millî para"**nın değeri âdeta kutsaldı. Gerçekten de, **Atatürk** döneminin T.B.M.M. tutanaklarını karıştırırsanız ya da gazete sayfalarını çevirirseniz, **"millî para"** sözcükleri ile çok sık karşılaşırsınız ve hemen herkesin üzerinde özenle titrediğini görürsünüz. Bu tutum içinde olanların biri de, hattâ başı çekeni de **İnönü**'nün kendisiydi.

Önce, **Atatürk**'ün şu sözünü anımsamalıyız:

"Bizim yolumuzu çizen; içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir de milletler tarihinin bin bir facia ve ıstırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir."[597]

Gerçekten de, bir kere, I.Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da ama özellikle Almanya'da paranın değerinin düşmesinin neden olduğu yıkımlar daha pek yeniydi. Öte yandan. Osmanlı tarihinde "zuyuf akçe", yani değeri düşürülmüş para yüzünden çıkan kargaşalıklar, hattâ isyanlar tarihin yazdığı olaylardı. Hele Osmanlı'nın son dönemlerinde paranın değer yitirmesi yüzünden çekilen sıkıntılar hiç de unutulmuş değildi. Bu yüzden. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sırasında bile T.B.M.M. 3.Dönem 4.Toplantı yılını açarken (1 Kasım 1930) **Atatürk** diyecekti ki:

---

[597] T.B.M.M. 5. Dönem 3. Toplanma Yılını Açış Söylevi , 1 Kasım 1937: **Söylev Ve Demeçler...**; C. I, s. 389 (Türk İnkılâp Ens.Yyn.).

"Geçen sene zarfında mücadeleye mecbur olduğumuz bir büyük hâdise de millî para buhranıdır, Buhranı karşılamak için alınan tedbirlerin isabeti tahakkuk etmiştir."[598]

4.Dönem 1.Toplantı yılını açarken (1 Kasım 1931) yine "millî para" konusu üzerinde duracaktı:

"Çetin imtihanlara muvaffakıyetle mukabele eden millî paranın kudretini..... masun bulundurmak [dokunulmaz / güvende bulundurmak] *başlıca gayemizdir."*[599]

Atatürk, ertesi yıl 2.Toplantı yılı açış konuşmasında (1 Kasım 1932) bu konuda söyledikleri şöyle:

"Millî iktisadın ve paranın gösterdiği kudret ve istikrar; alınan tedbirlerin isabetine kanaat verecek mahiyettedir."[600]

Atatürk, "millî para"nın değerini korumasına o denli önem veriyordu ki, T.B.M.M. 4.Dönem 4.Toplanma yılını açarken (1 Kasım 1934) ileriye dönük olarak da konuşacaktı:

"Türk parası sağlam değerini tutmaktadır. Hükümet bu siyasaya çok değer vermektedir; bundan böyle de bu siyasadan ayrılmayacaktır."[601]

T.B.M.M.'nde Celal **Bayar** tarafından okunan ve 5.Dönem 4.Toplantı yılı açış konuşmasında da (1 Kasım 1938) şu sözler yer alacaktı:

"Maliyemiz..... millî paranın istikrarını muhafaza prensiplerini tam bir sadakat ve muvaffakiyetle takip ve tatbik etmektedir."[602]

Ve 6 Eylül 1946 gününe değin 1 dolar, 129 kuruş olarak gelecekti.[603]

---

[598] A.y., s. 350.
[599] A.y., s. 355.
[600] A.y., s. 358.
[601] A.y., s. 363
[602] A.y., s. 393.

Ancak, artık **Atatürk**'ün çizdiği yoldan gerisin geriye gidiliyordu.

Daha II.Dünya Savaşı sürerken ancak bitimine doğru A.B.D.'de Bretton Woods'ta 1-22 Temmuz 1944'e konusu savaştan sonraki uluslararası ticaret ve para rejimi olan bir toplantı düzenlenmiş ve buna 44 ülke katılmıştı. Toplantı (konferans) sonunda savaş sonrasında durumlarını düzeltmek için paraya gereksinimi olan ülkelere kredi sağlamak amacı ile Dünya Bankası (I.B.R.D.) ile bu kredileri ya da uluslararası alanda sağlanmış olan öteki kredileri ödemekte güçlük çekecek ülkelere para sağlayarak kambiyo kurlarının bozulmamasını, kararlı tutulmasını sağlamak amacı ile Uluslararası Para Fonu (I.M.F.) kurulması kararlaştırılmıştı. Her ikisinin de amacı uluslararası ticareti geliştirmekti. Savaş sırasında Avrupa yanmış yıkılmış bir durumda olduğu için bu dönemde uluslararası ticaret A.B.D.'nin dışsatımı demekti. Krediler de temelde bu amaçla verilecekti. Ayrıca, konferansta doların değerinin altına göre (1 dolar = 0.889 gr. ve 14 ayar altın) hesaplanacağı, öteki ülkelerin de para değerlerini buna göre ayarlayacakları kararlaştırılmıştı. Türkiye, hem Dünya Bankası'na ve hem de I.M.F.'ye 11 Mart 1947'de üye olarak katılacaktır. Bugün Dünya Bankası'nın[604] ve I.M.F.'nin Türkiye

---

[603] Yeni kuşaklar kuruşun ne olduğunu büyük bir olasılıkla bilmezler: 1 liranın %1'i 1 kuruştu. Yani 100 kuruş 1 T.L. ediyordu. Kaldı ki, 1 kuruş da 40 paraydı . 1940'larda dolaşımda 1 kuruşun ¼'ü değerinde olan 10 paralar bulunuyordu. Bugün ise, 1 liralık paralar (ki kağıt paraydı) ancak koleksiyonculardа bulunuyor. Bugün 1 doların karşılığı olan TL'nı göz önüne getirecek olursanız, "millî para"mızın değerinin ne kadar düşmüş olduğunu çıkarmak için hesap makinası gerekir. Hem sonra, artık çoğu yerde "millî para" da kullanılmıyor ki.! T.B.M.M.'nde bile bütçe görüşmelerinde, akçalı işlerde konuşmalar, hesaplar hep dolar üzerinden yapılıyor!...

[604] Dünya Bankası'nın (I.B.R.D. / Ululararası İmar Ve Kalkınma Bankası) Türkiye için öngördüğü ve Barker Raporu olarak anılan

için ne anlama geldiğini her Türk vatandaşı yaşayarak öğrenmiş bulunuyor.[605]

Türkiye, Osmanlı'dan kalan borçları ödemişti. Kendi kaynakları ile de inanılmaz bir kalkınma başarmıştı. Ve bu arada parasının değerini korumasını da bilmişti. Ama şimdi, kuşkusuz II.Dünya Savaşı'nın da etkisiyle ama daha çok yönetim beceriksizliği yüzünden, dış yardım arayışı içine girmiş bulunuyordu. Dış yardımın emperyalizmin etkin sömürü araçlarından biri olduğunu ise hâlâ kavrayamamış olanlarımız çok sayıda!...

İşte, Peker hükümeti, 7 Eylül 1946'da Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki ilk devalüasyonu yapmış olmak özelliğini taşıyor. Bu devalüasyonla 1 dolar, 220 kuruş olacaktı. Yani, devalüasyon %100'e yaklaşıyordu. 28 Eylül 1946 günlü *Akşam* gazetesi, bu devalüasyonun I.M.F.'nin isteği ile yapıldığını şu sözlerle belirtiyordu: *"Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kendi kanunun verdiği yetkiye dayanarak ve hiç şüphesiz ki hükümetle mutabık olarak, beynelmilel para sandığı* [I.M.F.] *hakkındaki Bretton Woods anlaşmasının dördüncü maddesinin birinci kısmında tarif edilen dolar rayicini Türk parasıyla 2.20 lira olarak tespit etmiştir."*

---

kalkınma, daha doğrusu "kalkınmama ve sanayileşmeme" raporu üzerinde Türkiye-A.B.D. ilişkilerini ele alırken durulacaktır.

[605] *"IMF, dengesizlikleri düzeltmek için 'Efsanevî IMF Reçetesi' olarak en başta devalüasyon önerir. Böylece ihracat artacak, iç talep kısılacaktır. Ayrıca, enflasyonun (piyasadaki paranın) azalması için kamu harcamalarının azaltılması ve ücretlerin dondurulması istenir. IMF'nin temel ilgi alanı, borçlu ülkenin borcunu ödemesi ve böylece sorununu uluslararası piyasaya yansıtmamasıdır. Alınan önlemlerin sonucu olarak ülkede başlayan gelir dengesizliği vb. her üyenin kendi sorunudur.Bugün I.M.F.'nin işlevi dünya ticaretinin serbest bir formda gelişmesinin parasal koşullarını gözetmek ve ek olarak, borçlu ülkenin borçlarını ödeyebilmesinin koşullarını yaratmaktır."* (BASKIN ORAN: "IMF (**"Uluslararası Para Fonu – International Monetary Fund"; Türk Dış Politikası....**; s. 481 [İletişim yyn, 2002]).

C.H.P.'li yazarlar, tarihe "7 Eylül Kararları" diye geçen bu devalüasyonu övmüşlerdir.. Örneğin, **Hüseyin Cahid Yalçın**, *"Bu, âdeta bir iktisadî inkılâp addedilebir"* [606] diyor, **Asım Us** da *"inkılâpçı bir karar"* [607] olarak nitelendiriyordu. Genel olarak öne sürülen, bu sayede Türkiye'nin dışsatımının artacağı ve ülkeye döviz gireceği, bunun sonucunda da dışalımın rahatlayacağı idi. **Nadir Nadi** de, *"Recep Peker hükümeti, bugünden itibaren yürürlüğe koyduğu kararlarıyla Türk iktisadî bünyesinin kuvvetlenmesine ve devamlı bir muvazeneye kavuşmasına doğru cesaretli bir adım atıyor....."* demekle birlikte şunu da eklemeden edememişti: *"Bu enerjik kararların memleket hesabına iyi neticeler vermesini beklerken, aklımıza yalnızca küçük bir nokta geliyor: Dünya piyasalarında mallarımıza satış imkânı bulmak acaba yalnız bizim elimizde olan bir şey midir? İhraç fiyatlarımızı dünya fiyatlarına uydurmuş olmak, yabancı piyasalarda müşteri bulmamıza yetecek midir? Bilindiği gibi fevkalâde şartlar yüzünden her tarafta birtakım kontrol tedbirlerine baş vuran Batı Demokrasileri bu usulü henüz bırakmamışlardır."*[608]

Gerçekte, en doğru saptamayı bu devalüasyon kararını alan hükümetin bir üyesi olan **Sadi Irmak** yapmış bulunuyor:

"Bu ilk devalüasyon kararının tepkileri geniş olmuştur. Ve hâlâ bugün bile tartışma konusudur. Bunu itirafa mecburuz ki, o dönemin kabine üyeleri de mebusları da böyle bir devalüasyon kararının doğurabileceği tepkileri pek iyi anlamış değillerdi. Mevcut stoklara el koymadan para kıymetinin ani olarak düşürülmesi ve o zamanki kuvvetli şayialara göre bir kısım zenginlerin daha da zengin-

---

[606] HÜSEYİN CAHİD YALÇIN: **"Son İktisadî Tedbirler"**; Tanin, 10 Eylül 1946.
[607] ASIM US: **"Hükümetin Aldığı Malî Ve İktisadî Tedbirler"**; Vakit, 11 Eylül 1946.
[608] NADİR NADİ: **"Hükümetin Yeni Kararları"**; Cumhuriyet, 9 Eylül 1946.

leşmesini ve üreticinin masraflarının artmasıyla daha da fakirleşmesi sonucunu doğurmuştur. Fakat ne çare ki, bu devalüasyon kararı sonuncu karar olmamış, daha birçok defalar paramızın değeri düşürülmüştür. Bunda ekonomik kalkınmamızın gecikmesi kadar malî ve ekonomik işlerdeki acemiliğimizin rolü vardır." [609]

Bugünkü I.M.F.'li içler acısı durumumuzun temeli işte böylece atılmış bulunuyor. Türkiye'yi I.M.F. ile tanıştırmanın "onuru" **İnönü** ve onun başbakanı **Peker**'in!...

Ve son bir nokta: **Sadi Irmak**'ın belirttiğine göre, başta **Recep Peker** olmak üzere öteki bakanların başlangıçta bu devalüasyon işine akılları yatmamış, şiddetle karşı çıkmışlar. Ama özellikle Maliye Bakanı **Halit Nazmi Keşmir** ile Ekonomi Bakanı **Tahsin Bekir Balta** diretmişler.[610] Yoğun tartışmalar geçmiş aralarında. Bu kararı alabilmek için tam üç kere Bakanlar Kurulu toplanmış. Sonuçta devalüasyon yapılmasını isteyen bakanların dediği olmuş.[611] Şimdi, burada önemli olan şu: **Recep Peker**'in yerine başbakanlığa atanan **Hasan Saka** hükümetinde, **Halit Nazmi Keşmir** ile **Tahsin Bekir Balta**'yı yine bakan olarak görüyoruz. Anlaşılan, **İnönü**, bu bakanların uygulamalarından ve doğal olarak da devalüasyon kararı alınmasındaki tutumlarından pek mutlu olmuş olmalı ki yeni hükümette onlara yine yer verdirmiş...

Recep Peker, 1 Nisan 1950'de öldü. Bu nedenle, D.P.'nin 14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidara geldiğini

---

[609] S.IRMAK: **Atatürk Ve....**; s.115-116.

[610] Sadi Irmak, 3 bakandan söz ediyor ama adlarını vermiyor, yalnızca *"ekonomik ve malî alanın üç bakanı"* diyor. O günkü gazetelerde adlarının geçmesinden ve demeçler vermelerinden dolayı ikisinin Keşmir ve Balta olduğu anlaşılıyor. Zaten konu da doğrudan onların bakanlıklarını ilgilendiriyor. 3.bakanın ise, çok büyük bir olasılıkla Ticaret Bakanı Atıf İnan olması düşünülebilir. Ancak, onun adına Hasan Saka hükümetinde rastlayamıyoruz.

[611] A.y., s. 115.

görmedi. Ölümü, onu bu talihsizlikten esirgemiş oldu. Evi İstanbul'da Sultanahmet semtindeydi. Son günlerini ağır hasta olarak bu evde geçiriyordu. Ne ki, artık yataktan kalkamayacak bir durumda iken Sultanahmet Meydanı'nda D.P.'nin seçim mitingi yapılıyordu. Konuşmacıların sesleri evde yankılanıyordu. İnönü'nün 12 Temmuz Bildirisi'nin hiçbir işe yaramadığı bu konuşmalarda söylenenlerden açıkça anlaşılıyordu. Peker, duyduklarına dayanamadı. Yanında bulunanlara dedi ki:

"-Beni bir sedyeye koyup miting meydanına götürün. Halk Partisi'ne ve İsmet Paşa'ya kıyamıyorum. Bu hücumlara dayanamıyorum." [612]

Ne dersiniz; bu sözlerinde haklı mıydı, haksız mıydı?

Haklı ya da haksız olsun, gerçek olan, bir devrimcinin önce faşizme kaymış, sonra da karşıdevrime âlet olmuş bulunmasıydı... Basın konusunu işlerken de Peker dönemini de ele alacağız. Orada basına karşı olumsuz tutumunu da göreceğiz. Ama, bir konuda hakkını vermek gerek, *'Memleketi İstiklâl Harbi ile kazandıktan sonra, bu adamların idaresine teslim edip onun tekrar batma tehlikesine maruz bırakılmasının mukadder* [kaçınılmaz] *neticesini tahmin ettiğini'* söylediğinde, D.P.'nin ve onun bugüne değin gelen uzantılarının neler yapıp edeceklerini öngörmüştü!...

---

[612] F.GİRİTLİOĞLU; C. I, s. 202.

BÖLÜM 7

TÜRKİYE, A.B.D MPERYALİZMİNİN KISKACINDA

Kesim 1
AMERİKA İMGESİ

I
Dönemin siyasetçilerine ve yazarlarına göre Amerika

Sovyet tehdidine karşı A.B.D.'ne cankurtaran simidi gibi sarılmış olunması, II.Dünya Savaşı sırasında izlenen siyasanın faturasından kurtulmak istenmesi, A.B.D.'ni Türkiye'nin koruyuculuğu altına sokulmak amacının taşınması; her geçen gün giderek artan bir biçimde, Amerika ve Amerikalılar'a karşı aşırı övgü ve bağlılık gösterisine dönüşüyordu. A.B.D. ile gelişecek ticaretten yararlanacak olanlar da bu gelişime tuz biber katmaktaydılar. Öte yandan, ister iktidar çevreleri olsun, isterse varsıl kesim olsun, Türkiye'de Amerikan varlığı ve etkisi ne denli artarsa, o denli kendilerini güvencede göreceklerdi; çünkü, ülkeyi bir komünizm korkusu sarmıştı. Missuri ve ona eşlik eden iki Amerikan savaş gemisinin İstanbul Limanı'na gelmesi ile yaşananları gördük. Ama bu daha yalnızca bir başlangıçtı!...

Şimdi gelin, o tarihlerde Amerika ne gözle görülmüş, nasıl düşünülmüş ve nasıl yüceltilmiş olduğunu görelim ama bu söz ve yazıların **Atatürk**'ün kurduğu devletin çatısı altında tarihin sayfalarına geçtiğini de bu arada usumuzdan çıkarmayalım.

Önce C.H.P.'liler:

Yavuz Abadan:

"Dünyanın kalkınması için zarurî olan Amerikan yardımı, ümitsizliklerden doğacak kötülükleri önlemekle kalmayacak, milletlerarası işbirliğinin tesisine inancı da arttıracaktır. Yardım kanunu, Birleşik Amerika'nın bütün maddî ve manevî kuvvetlerini sadece sulhu korumak için kullanmaktan çekinmeyeceğini ve bunun için de gereği halinde Amerikan milletinin kolaylıkla ve süratle karar verme durumunda olduğunu göstermiştir."[613]

Ahmet Şükrü Esmer:

"Amerikalılar'la münasebetlerimiz yenidir. Fakat bütün temaslarımızda onları iyi niyetli ve temiz duygulu insanlar olarak tanıdık." [614]

Abadan da, **Esmer** de bilim adamları, akademisyenler. Demek ki, Amerikan tarihine ilişkin hiç bilgileri yokmuş... Ancak, **Mehmet Akif**'in yazdığı İstiklâl Marşımız'ı Meclis'te ilk kez okuyan, "milliyetçi", Türk Ocağı başkanlığı yapmış olan **Hamdullah Suphi Tanrıöver**'in T.B.M.M. kürsüsünden söyledikleri gerçekten de us sınırlarını zorluyor:

".....milletler hâlâ endişe ile bakıyor. Işık nereden geliyor? Bu ışığın bir menbaı var: Yine Amerika. Ümit nereden geliyor? Amerika'dan. Güven nereden geliyor? Amerika'dan."[615]

---

[613] YAVUZ ABADAN: **"Demokrasilerin Gerçek Kuvveti"**; Ulus, 6 Nisan 1946.

[614] T.B.M.M., T.D., C. XIII, Dönem 7, Toplantı 3, Birleşim 48, 8 Mayıs 1946, s, 24.

[615] A.y., s. 27.

T.B.M.M. tutanaklarına göre, **Tanrıöver**'in bu sözleri üzerine milletvekillerinden "bravo sesleri" yükselmiş.

Meclis'in aynı oturumunda kürsüye gelen **Nihat Erim** de bu övgü yarışmasında geri kalmamak için demiş ki:

".....maddî ilerlemeler sahasında en önde gelen millet, ruh yüksekliği bakımından da en baştadır. Gerçekten, A.B.D.'nin gerek harb içinde, gerek şu harb sonrası âlemde oynadıkları âsil rol bu millet tarihinin en büyük şereflerinden biri olarak yad edilecektir..... Bu siyaset ancak ve ancak yüksek bir ahlâkî tekâmül merhalesinde görülebilen bir siyasettir. A.B.D.'nin yepyeni bir hükümranlık, taptaze bir ekonomi anlayışının öncüsü olarak da bütün insanlık için hayırlı işler başarmak istediğini görüyor ve takdirle karşılıyoruz."[616]

Yine Meclis tutanakları göre, **Erim**'in bu sözleri de "bravo sesleri" ile karşılanmış.

Nihat Erim, yalnız T.B.M.M.'nde değil, yazılarıyla da hep Amerika'yı yüceltmiş, deyim yerindeyse hiç toz kondurmamış bulunuyor. Örneğin:

"Fakat kati olarak beyan edilebilir ki Amerika, ileriye sürdüğü şartları tespit ederken, ilgili memleketlerin ekonomik ve politik bağımsızlıklarına ufak bir gölge dahi düşürmekten ihtimamla kaçınacaktır."[617]

Demin **Ahmet Şükrü Esmer**'in Amerikalılar'ın ne denli iyi niyetli ve temiz insanlar olduğuna ilişkin sözlerine tanık olmuştuk. Aradan bir yıla yakın bir süre geçip de bu kere Truman Doktrini gündeme gelince bakın bu olayı nasıl değerlendirmiş bulunuyor:

"Bunun manevî değeri bize yapılması düşünülen maddî yardımdan çok daha büyüktür."[618]

---

[616] A.y., s. 32.

[617] NİHAT ERİM: **"Amerikan Yardımı Dolayısı İle"**; Ulus, 20 Mart 1947.

[618] AHMET ŞÜKRÜ ESMER: **"Amerika'nın Alâkası"**; Ulus, 15 Mart 1947.

Falih Rıfkı Atay'a gelince; Missuri gemisinin gelmesi nedeniyle *Ulus*'ta 8 Nisan 1946'da yazdığı ***"Amerika Artık Yolunu Bulmuştur"*** başlıklı ve içinde *"Böyle bir dünyada yaşamak isteyen herkes Amerikan bayrağında kendi talih yıldızını görür...."* sözlerinin geçtiği yazısı ile hızını alamamış olacak ki on bir ay sonra da şunları yazmış:

"Amerika barışçı bir devlettir. Hürriyet ve hukuk temelleri üzerine dayanan bir dünya nizamı ister, Harbde ve hegemonyada menfaat aramaz...."[619]

Amerikan yardımı nedeniyle bir başka yazara, **Namık Zeki Aral**'a göre de:

"Türkiye ile Birleşik Amerika arasında kendini gösteren sıkı bir menfaat iştiraki, tarihin şu çok nazik ve muhataralı anlarında memleketimiz için şüphesiz ki, talihin lütfettiği en büyük mazhariyetlerden biridir."[620]

Söz Amerikan yardımından açılınca **Yavuz Abadan** da şöyle diyecekti:

"Birleşik Amerika'nın malî ve teknik yardımından büsbütün mustağni kalarak iktisadî kalkınma tasavvuru, ancak demirperde arkasında bulunan idarecilerin boş hayalinden ibarettir."[621]

Naci Serez de Amerikan yardımını "dürüst siyaset" olarak niteliyordu.[622]

Ve C.H.P. Bursa milletvekili **Muhittin Baha Pars**'ın T.B.M.M. kürsüsünden şunları söylediğini duyuyoruz:

---

[619] FALİH RIFKI ATAY: **"Barış Kurucu Amerika"**; Ulus, 15 Mart 1947.

[620] NAMIK ZEKİ ARAL: **"Amerikan Malî Yardımı"**; Siyasî İlimler Mecmuası, Haziran 1947, sayı 195, s. 194.

[621] YAVUZ ABADAN: **"İktisadî Kalkınma Şartları"**; Ulus, 5 Mart 1947

[622] NACİ SEREZ: **"Marshall Planının Gayesi"**; Siyasî İlimler Mecmuası, Temmuz 1947, sayı 196, s. 394.

"Bu ses nihayet Amerika'dan Peygamber gibi temiz ve kusursuz olan büyük insanın, büyük Rozvelt'in sesi olarak ufuklara aksetti. İnsanları esaret altında bırakmayacağız, medeniyeti yıktırmayacağız diyen bu azametli ses Rozvelt'in vatandaşlarının sesleriyle birleşerek ufuklarda gulguleler vücuda getirdi. Bundan sonra Amerikalılar açların imdadına ve silâhları ellerinde olarak esir milletlerin muavenetine koştular..... Bugün bu büyük milletin insanlara yaptığı yardımı hatırlayıp, teşekkür ederken, Peygamber gibi temiz ve kusursuz Rozvelt'i, onun halefi olan kıymetli devlet adamı Truman'ı hürmetle selâmlar ve Türk milletinin insanlık yolunda da, sulhte de beşeriyete yardımda beraber olacağını söylemekle iftihar duyarım."[623]

Meclis tutanağına göre, **Roosvelt**'i peygamberlik düzeyine çıkaran bu konuşma da milletvekillerince alkışlanmış.

C.H.P.'lilerin Amerika ve Amerikalılar'ı ne gözle gördükleri, nasıl yücelttikleri, neredeyse insanüstü yaratıklar gibi algıladıklarını bu alıntılar yeterince belgeler. Ama bir de Missuri olayının bir yinelenmesi ile ilgili olarak **Ahmet Şükrü Esmer**'in yazdıklarını görürsek konu tam bir kesinliğe kavuşacak. 1947 yılının Mayıs'ında bir Amerikan filosunun İstanbul'a gelişi nedeniyle kaleme aldığı bu yazısında **Esmer** bakınız ne diyor:

"..... Bu hâdise, bundan önceki Missouri zırhlısının kahraman denizcileri tarafından yapılan ziyaretin güzel intibalarını bir defa daha hafızamızda canlandırmış bulunuyor.

Birinci ziyaret esnasında olduğu gibi, bu defa da, İstanbul, bize Amerikan milletinin selâmını getiren dost Amerikan gemicilerini bağrına basmış ve bayram günleri yaşamıştır. Amerikalı dostlarımız, haklarında gösterilen bu kabulün, bu çeşit ziyaretlerdeki mutad misafirperverlik sınırlarını aşarak, Amerika ve Türkiye arasında-

---

[623] T.B.M.M., T.D., C. XIII, Dönem 7, Toplantı 3, Bileşim 48, Oturum 1, 8 Mayıs 1947, s. 31.

ki dostluk nâmına samimî bir tezahür mahiyetini almış olduğunu şüphesiz görmüşlerdir.

..... Amerikalılar, tarihî mukadderatlarının kendilerine yüklediği bu vazife ve mesuliyetlerin yapılması yolundaki gayretlerine büyük bir demokrasiye yakışan azim ve imanla sarılmışlardır....."[624]

*"Mutad misafirperverlik sınırlarının aşılması"*nın ne demek olduğunu Missuri geldiğinde görmüştük. Ancak, Coniler hoşça vakit geçirsin diye herhalde bu kere Türk anneler Türk kızlarına daha geç saatlere kadar izin vermişlerdir!...

Şimdi bir de D.P.'nin 4 kurucusundan biri olan, partisi iktidara geldiğinde de Dışişleri Bakanı olarak sorumluluk taşıyacak ve bu arada *"Türkiye'nin Kıbrıs diye bir sorunu"* yoktur gibilerden sözler söyleyecek olan **Fuat Köprülü**'nün T.B.M.M. kürsüsünden dediklerine kulak verelim:

"Birleşik Amerika'nın dünyanın hiçbir yerinde emperyalist bir gaye takip etmediği bütün siyasî hayatı ve bütün vakıalarla sabittir. Amerika'nın bütün Avrupa ve dünya milletlerine yardımı doğrudan doğruya büyük maddî imkânlara malik olan bu memleketin, bütün insanlığı korkunç bir çöküntüden kurtarmak için yapılmış büyük bir fedakârlıktır. Tarihte misli görülmemiş bir insanî harekettir."[625]

Bu sözleri olduğu gibi buraya aldım. Özetleyecek olsaydım, inanmayanlar olabilirdi. Ama işte kendi ağızlarından, kalemlerinden Amerika böyle görülüyordu!... Yaratılan bu Amerikan "imaj"ının doğal olarak kaçınılmaz sonuçları olacaktı. En başta, o denli övülen yardım antlaşmalarının Türkiye'yi Amerikan emperyalizminin kıskacına aldığı görülemiyordu ya da görülmek istenmiyordu. Öte yandan, A.B.D.'nin düşmanları, Türkiye'nin de düşmanlarıydı. Kaldı ki, soğuk

---

[624] AHMET ŞÜKRÜ ESMER: **"Amerikan Filosunun Ziyareti"**; Siyasî İlimler Mecmuası, Mayıs 1947, sayı 194, s. 90.

[625] T.B.M.M., T.D., C. XXIV/2, Dönem 8, Toplantı 4, Bileşim 48, Oturum 3, 16 Şubat 1950, s.730-731.

savaş başlamıştı, Türkiye'den toprak ve Boğazlar'da üs isteyen de A.B.D.'nin artık karşısında yer alan S.S.C.B. idi. Türkiye, hem bu nedenle ve hem de A.B.D.'ni mutlu etmek için Türk soluna karşı acımasız bir baskı uygulayacaktı. Dahası, artık ordudan eğitime, ulaşım siyasasından devletçiliğe... her şey Amerika'nın buyruklarına, gönderdiği uzmanlarının istek ve planlarına göre biçimlendirilecekti. Özellikle bu son durum, **Atatürk**'ün zamanında ne yapılmışsa ya yıkılması ya da tersine çevrilmesi demekti.

Her şeyin ötesinde, Atatürk'ün **"tam bağımsızlık"** ilkesini birkaç solcu aydından başka anımsayan kimse kalmamıştı. Onları bekleyen ise, cezaevlerinde gün doldurmak olacaktı.

II
Karşıdevrimci ve Amerikancı Zekeriya Sertel'e göre Amerika

Şimdi birçok kişiyi rahatsız edecek bir başka gazeteci-yazara geliyoruz: **Zekeriya Sertel.** Dönemin basına karşı tutumunu incelerken *Tan* gazetesi olayını da ele alacağız. *Tan*'ın başına gelenler, kuşkusuz özünde sol bir gazete olduğu içindi. Ama acaba **Zekeriya Sertel**'in kendisi ne kadar solcuydu? **Zekeriya Sertel** üzerinde durmamın üç ayrı nedeni var: Birincisi, Türkiye'de o güne değin Amerika'yı en çok yücelten, Türkler'e Amerikan yaşam biçimini imrenilecek bir model olarak gösteren en önde gelen kişi olması. İkincisi, **Atatürk** devrimlerinin birçoğuna karşı çıkması, yani karşıdevrimci niteliği. Üçüncüsü de, ilerde ele alacağımız *Tan* gazetesi olayını bu gerçekleri bilirsek daha doğru olarak değerlendirebilecek olmamız. O nedenle, o bölümde burada ortaya konan gerçekleri anımsamanız gerekecek.

Öne biraz geçmişe dönelim ve **Serteller**'in çıkardıkları ***Resimli Ay*** dergisinin Arap abecesi ile basılmış olan 1924-1928

yıllarına ilişkin sayılarına bir göz atalım. Örneğin; derginin Mart 340 tarihli 2.sayısının 37-39.sayfalarında yer alan ***"Eski Dünya – Yeni Dünya"*** başlıklı yazının yazarı **M.Zekeriya**, yani **Zekeriya Sertel.** Yazıda, Türkiye ile Amerika karşılaştırılıyor. Avrupa'yı da Amerika'dan geri bulan yazar, Amerika'nın "genç", buna karşılık Avrupa ile Türkiye'nin "ihtiyar" olduğunu belirtiyor ve bundan çeşitli sonuçlar çıkarıyor. İlk sonuç şu: Biz geçmişe bağlıymışız, bu bizi kayıtlayıp kısıtlıyormuş. Oysa, Amerikalılar'm bir "mazi"si olmadığından onlar özgürce geleceğe bakıyorlarmış. **Sertel'e göre:**

"Amerika serazad bir delikanlı gibidir. Ne ayaklarında mazinin zinciri, ne de omuzlarında tarihin ağır yükü vardır."

Bu nedenle bizim çocuklarımız içi geçmiş, yaşlı insanlar gibi davranıyorlarmış. Ama...

"Amerika'da değil çocuklar, sinnen [yaşça] *ihtiyar olanlar bile çocuk addedilebilirler.... Otuz yaşındaki adamlar görürsünüz öğle tatilinde işlerinden çıkınca sokakta top oynarlar..... Onlar hayatı yaşarlar, biz sürükleriz..... Zaten memleket baştan başa neşe için, zevk için, eğlence için hazırlanmış gibidir. Herkes kendi zevk ve arzusuna göre neşe ile dolu bir hayat yaşar. Şehir baştan başa güler, oynar ve eğlenir. Sanki daimî surette bayram içindedirler. Bir yerde dans ederler, ötede tenis oynarlar, daha ötede kolkola girmiş erkekli kadınlı guruplar yüksek sesle şarkı söyleyerek geçerler. Çalışmada da öyledir. Biz işlerimizi bile ihtiyar gibi yavaş yavaş, tembel tembel, istemeye istemeye yaparız. Ticarethanelerimiz, hükümet daireleri dedikodu merkezleri, laf pazarlarıdır. Halbuki Amerika'da iş içinde iş, haricinde daimî bir hareket vardır. Bütün memleket yerinde duramayan ateşli delikanlılar gibi, hummalı bir faaliyet içindedir. Şehrin bütün nakliye vesaiti yirmi dört saat bila tevakkuf* [durmaksızın] *işler. Ve yerin altını üstünü kaplayan, günde milyonlarca insan taşıyan bu nakliye vasıtalarının gün ve gecenin herhangi bir saatinde hangi birine girseniz içini yolcularla dolu bulursunuz. Yalnız New York'taki yer altı şimendiferi 24 saat zarfında 2 milyon kişi nakleder.*

Şehrin gecesi gündüzünden farksızdır. Sanki bütün şehir halkı hiç uyumaz, hiç oturmaz, hiç dinlenmez. Gece ve gündüz sokaklar o kadar kalabalıktır ki, halkın ne zaman uyuduğuna hayret edersiniz."

Zekeriya Sertel, *"mazileriyle değil, mefkûreleri ile iftihar eden"* Amerikalılar'ı böylece ballandıra ballandıra anlatıp durmuş. Sonunda da sözü döndürüp dolaştırıp Hıristiyanlığın, Amerikan kilisesinin camiye üstünlüğüne getirmiş:

"Biz ihtiyar olduğumuz için ölüm ve ahrete, onlar genç oldukları için hayat-ı dünyaya ehemmiyet verirler. Bizde din bizleri ahrete hazırlayan bir müessesedir. Orada din cemiyet hayatında mühim bir rol oynayan, fertlere dünyada muvaffak olmanın yollarını gösteren içtimaî bir müessesedir. Kilise ahretten ziyade dünya işi ile meşgul olur. Amerika'da bir kilise içinde toplanan teşkilâtı göz önünden geçirmek insana hayretler verir. Kilise orada bir mektep, muhitin hastahanelerine para arayan bir doktor, fakrü izaleye [fakirliği kaldırmaya] *çalışan bir hayırsever, gençlerine yol gösteren bir pederdir. Kilisenin içinde dans edilir. Genç kız ve erkekler kulüplere maliktir. Genç ihtiyar herkes orada kendi ihtiyacına cevap veren bir merci bulur. Hülasa, kilise hayat içindedir. Bizde ise din bize yalnız ahret yolunu gösteren, dünya ile alâkamızı kesmeyi öğreten bir müessesedir."*

Derginin Haziran 340 tarihli 5.sayısının 11. sayfasında yayınlanmış olan yazının başlığı, ***"Amerika'da Bir Türk Milyoneri"***. Yazıda, Amerika'ya gidip yerleşen ve Amerikanlaşarak orada milyoner olan Fuad Bey adlı kişinin **Zekeriya Sertel**'e anlattıkları yer alıyor: Harputlu Fuad, on sekiz yaşında iken, Amerika'ya gidip yerleşen Ermeniler'e özenerek ailesini bırakıp İstanbul'a gelmiş. Amerika'ya giden vapurlardan birine kömürcü olarak girmiş ve Amerikası'na böylece kavuşmuş. New York'da bir süre Türk kahvehanelerinde başıboş oturmuş, serserilik de edermiş. Ama Fuad yumruğu güçlü bir kişiymiş. Sokak kavgalarında herkesi dövüyormuş, ona demişler ki bir gün, *"Git, boksör ol!"* O da olmuş. Amerika'nın

çeşitli kentlerinde yapılan boks karşılaşmaları nedeniyle Türkler'in çevresinden uzaklaşmış. Amerikalılar'a karışmış, onlar gibi yaşamaya başlamış, Sonra bir gün borsada oynamaya kalkmış, çok para kazanmış, sonunda milyoner olmuş. Sevgili İstanbul'un bile yanında çirkin bir kent gibi kaldığı Los Angeles'e yerleşmiş. Şimdi tek amacı, Amerika'ya birkaç yüz Türk öğrencisi getirtip okutmak! Yazının sonunda **Sertel,** *"Amerika'da bu yolda zengin olanlar çok"* diyor.

Derginin 2.cildinin Nisan 1341 tarihli sayısında da 33.sayfadan başlayan ve ***"Amerika'dan Nasıl Döndüm Ve Nasıl Karşılandım?"*** başlıklı yazının yazarı olan Yusuf Münir, Gül Cemal vapurunda tercüman olarak işe girip Amerika'ya nasıl gittiğini, İzmir'de okumuş olduğu kolejin Amerikalı öğretmenlerini orada nasıl bulduğunu, onların ise kendisine nasıl yardım ederek üniversiteye yerleştirdiklerini, üniversitede yemekhanede ve yatakhanede ufak tefek işler yaparak yaşamını nasıl kazandığını, Amerikalılar'ın onu nasıl hep görüp gözettiklerini, elektrik mühendisi olarak mezun olunca da nasıl iş önerileri aldığını, Türkiye'ye döndüğünde ise nasıl da köyü karşılandığını uzun uzadıya anlatıyor.

Resimi Ay'da yer alan bu tür yazılardan örnekleri yineleyip durmamak için, daha başka hangi konular ele alınmış, yazı başlıkları ile görelim: ***"Amerika'da Çok Moda Olan Ve Kadınları Cezbeden Bir Din"***,[626] ***"Amerika'da Kocaları Himaye Cemiyeti,"***[627] ***"Amerika'da Moda Olmaya Başlayan Hafta Sonu İzdivaçları"***,[628] ***"Musikisi, Dansı Ve Zevki Avrupa'yı İstilaya Başlayan Yeni Bir Medeniyet"***[629]...

---

[626] C. III, Nisan 1926, sayı 2, s. 6.
[627] C. III, Ağustos 1926, sayı 6, s. 12.
[628] C. III, Kanunusani 1926, sayı 11, s. 2.
[629] C. IV, Nisan 1927, sayı 28, s. 18.

Resimli Ay'ın bu dönemini daha iyi anlayabilmek için doğrudan doğruya Amerika'dan söz etmeyen öteki bazı yazıların da konularının neler olduğuna değinmek gerek: *"Ölülerimizle Konuşabilir miyiz?."*,[630] *"Dansa İlk Defa Nasıl Başladım?,"*[631] *"Elbise Modelleri"*,[632] *"Tenis"*,[633] *"Kadınlar Saçlarını Kesmeli mi, Kesmemeli mi?"*,[634] *"Yazlık Çarşaf Modaları"*,[635] *"İstikbalde Aşk Nasıl Olacak?"*,[636] *"Hayatını Hiçe Sayan Bir Sinema Aktörü"*,[637] *"İnsanlar Diğer Yıldızlara Ne Vakit Seyahat Edecekler?"*,[638] *"Vücudunuzu İhmal Etmeyiniz"*,[639] *"Şal Modası"*,[640] *"Şişmanlıktan Müşteki misiniz?"*,[641] *"Kadınlar Muvaffakıyetlerini Neye Medyundurlar?"*,[642] *"Kadınlar Nasıl Boyanmalı?"*,[643] *"Sonbahar Modaları"*,[644] *"İstikbali En Parlak Meslek Hangisidir?"*,[645] *"Bu kadınların En Güzeli Hangisidir?"*,[646] *"Gençliğinizi Nasıl Muhafaza Edebilirsiniz?"*,[647] *"Elli Yaşında Olduğum Halde Neden Hâlâ Gencim?"*,[648] *"Romanya Kraliçesi İhtiyarlıktan Korkmaya Başladı"*.[649] *"Saç Mo-*

---

[630] C.I, sayı 1, s. 18.
[631] Aynı cilt, sayı 3, s. 15,
[632] Aynı sayı, s. 28.
[633] Aynı cilt, sayı 4, s. 12.
[634] Aynı sayı, s. 27
[635] Aynı sayı, s. 31
[636] Aynı cilt, sayı 5, s. 4.
[637] Aynı cilt, sayı 7, s. 3.
[638] Aynı sayı, s. 16.
[639] Aynı sayı, s. 46.
[640] Aynı cilt, sayı 8, s. 14.
[641] Aynı cilt, sayı 9, s. 25.
[642] Aynı cilt, sayı 10, s. 19.
[643] Aynı sayı, s. 25.
[644] Aynı cilt, sayı 11, s. 31.
[645] C. II, sayı 4, s. 17.
[646] Aynı sayı, s. 43.
[647] Aynı cilt, sayı 5, s. 39.
[648] Aynı cilt, sayı 6, s. 5.
[649] Aynı cilt, sayı 10, s.2.

dası",[650] *"Dünyanın En Güzel Kadınları",*[651] *"Kadınlar mı Daha Çok Aldatıyor, Erkekler mi?",*[652] *"Hanımlar Bacaklarınızı Nasıl Tutmalı, Nasıl Oturmalı Biliyor musunuz?",*[653] *"Güzel Giyinmenin Muvaffakiyetinize Ne Gibi Tesirleri Var?",*[654] *"Dans Etmek Taş Taşımaktan Daha Yorucudur",*[655] *"Senede Milyonlarca Para Kazanan Sinema Artistleri Boş Zamanlarda Ne İle Ve Nasıl Vakit Geçiriyorlar?,"* [656] vb...[657]

M.Zekeriya Sertel, anılarında, *"Memleketten çıktığımız zaman yalnız emperyalizm düşmanı milliyetçiydik. Bu kez memlekete devrimci olarak döndük."*[658] diyor. Döner dönmez de bu dergiyi çıkarmaya başlamış. Oysa, derginin bu döneminde **Sertel'in** devrimciliğin "d"si ile bile ilgisini kurmak olanaksız.[659] Kaldı ki bu ne biçim antiemperyalist bir milliyetçiliktir ki, derginin Şubat 1926 tarihli sayısında *"Dünyanın Vesait-i Nakliye Hükümdarı"* başlıklı yazıda **Ford** uzun uzun ve **övgüyle** tanıtılmakla iyi bir iş yapıldığı sanılsın! Ne ki, **Sertel'in** "devrimciliği" en ön sıralarda yer alan bir kapitalisti övmekle bitmiyor. **Mussolini'nin İtalya'da** yalnız solcuları değil düpedüz de-

---

[650] C. III, sayı 1, s. 11.
[651] Aynı sayı, s. 23.
[652] Aynı cilt, sayı 6, s.7.
[653] Aynı sayı, s. 10.
[654] Aynı sayı, s. 32.
[655] C. IV, sayı 7, s. 12.
[656] Aynı cilt, sayı 12, s. 12.
[657] Sertel'in bu yazılarından örnekler için bkz. NECDET EKİNCİ – BENGİ KÜMBÜL – SERAP SARIHAN: **Zekeriya Sertel: Amerikan Kültür Emperyalizminin Ve Magazin Dergiciliğinin Öncüsü**; Yeniden Anadolu Ve Tumeli Müdafaa-i Hukuk yyn., Antalya, 2006.
[658] M.ZEKERİYA SERTEL: **Hatırladıklarım, 1905-1950;** İstanbul, 1968, s. 96.
[659] Ancak belirtmek gerekir ki, dergide Sabiha Sertel'in kaleminden çıkan yazılar ayrı bir çizgidedir. Bunlarda Türk çocuklarının kötü yaşam koşulları, Anadolu kadının çektikleri gibi konular ele alınmış bulunmaktadır.

mokrat olan kişileri bile inim inim inlettiği o günlerde, 1928 yılında yayınlanan *Resimli Ay*'ın Ağustos sayısında 26-27. sayfalarda ***"Dünyanın En Büyük On İki Dahisi Kimlerdir?"*** başlıklı ve dahi olarak kabul ettiği kişileri fotoğraflarıyla birlikte sıralarken, dünyanın 3. En Büyük Dahisi olarak **Mussolini**'yi göstermiş bulunuyor!...[660]

Gelelim *Tan* gazetesindeki yazılarına; önce, *Bölüm* 2'de anılan şu sözünü anımsayalım: *"..... yabancı düşmanlığını bir hastalık haline getirmiş birçok kimseler nazarında haricin hakkımızda vereceği hükmün ehemmiyeti yoktur ..... bu gibiler Amerikalılar'ın hakkımızda ne düşündüğüne ehemmiyet vermeyebilirler.....* [Fakat] *Türkiye her hareketinin dışarıda nasıl karşılanacağını göz önünde bulundurmaya mecburdur."*[661]

Zekeriya Sertel, 1945 yılına gelindiğinde, *Tan*'da ayrıca şunları yazıyordu:

"..... Türkiye'nin bu kalkınma programında uzanacak en samimî yardım eli, Amerika'dan gelebilir. Amerika, İngiltere ve Rusya dahil, bütün dünyanın yardım beklediği bir yardım merkezi olmuştur. Para orada, makine orada, teknisyen orada toplanmıştır. Böyle bir memleketin Türkiye'ye yardım elini uzatması bulunmaz bir nimettir.

---

[660] Derginin havası böyle. Şunu da eklemek gerek: Bol sayıda yarı çıplak kadın fotoğrafları da kullanılmış bulunuyor. Durum bu iken Sertel'in **Hatırladıklarım** adıyla yayınladığı anılarında yer verdiği şu savlarını acaba nasıl yorumlayıp değerlendirmek gerekir: *"Şiarımız hürriyet ve demokrasi idi"*(s. 127); *"Halkın sefaletini belirtiyor, yaşayış düzeyinin yükseltilmesi, fakirin zengine karşı korunması gerektiğini savunuyorduk."*(s. 128); *"En çok üzerinde durduğumuz sorunlardan biri de Millî Kurtuluş Zaferinin halka maledilmesini sağlamaktı."*(s. 129). Sertel, ayrıca, bu tür yayınlarından dolayı Atatürk ile çatıştığını da ileri sürmektedir. (s. 130).

[661] M.ZEKERİYA SERTEL: **"İstikrar Başka Durgunluk Başka Şeydir"**; Tan, 15 Eylül 1945.

Amerika'nın başka milletlere yardım siyaseti, şimdiye kadar bildiğimiz emperyalizm siyasetine dayanmaz. Amerika'nın başka memleketlere yardım ederken takip ettiği iki gaye vardır. Biri yardım ettiği memleketin sanayileşmesi ve bu suretle o memleket halkının seviyesinin yükselmesi, diğeri de bu suretle istihlâk kabiliyeti artan memleketin kendisinden fazla mal alabilmesi. Yani Amerikan siyasetinde de bir pazar tutma siyaseti varsa da bunu aynı zamanda o memleketin yükselmesi ile barıştırmaya çalışmaktadır.....

Türkiye bu paydan istifade edebilmek için şimdi mühim bir fırsat karşısındadır. Amerika'nın bugün göstermekte olduğu iyi niyetten faydalanarak bu yardımı temin etmenin mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla Türkiye'nin Amerika ile münasebetlerinde gittikçe iyiye giden bir salâh görmek bizi sevindirmektedir.""[662]

Sertel, yine *Tan*'da 15 gün sonra diyecektir ki:

"Amerika'nın tek hedefi dünya sulhünü kurtarmaktır."[663]

Görüldüğü gibi, *Resimli Ay*'ın Arap abecesi ile çıktığı günlerden 1945'e **Zekeriya Sertel**'in Amerika ile ilgili düşüncelerinde bir değişiklik olmamış. A.B.D.'nin emperyalist bir ülke olabileceğini ise hiç usuna getirmemiş. Tersini söylüyor üstelik. Ama buna şaşmamak gerek, çünkü anılarında diyor ki:

"Amerika'da kaldığım üç yıl hayatımın en önemli yıllarıdır. Ben gazeteciliği orada öğrendim. Fikirde en büyük gelişmemi orada yaptım. Hayatı orada öğrendim"[664]

Şimdi eğer, **Sertel**'in bu düşüncelerini bilmeseydik, şu sözlerinin kendisine yöneltilen komünistlik suçlamaları karşısında savunma dürtüsüyle yazıldığını düşünebilirdik:

---

[662] M.ZEKERİYA SERTEL: **"Türkiye'nin Amerika İle Münasebetleri"**; Tan, 15 Ekim 1945.
[663] M.ZEKERİYA SERTEL: **"Dünya Sulhünde Amerikan'ın Rolü"**; Tan, 30 Ekim 1945.
[664] M.ZEKERİYA SERTEL: **Hatırladıklarım**; s. 96.

"Tan'ın neşriyatı meydandadır. Başmuhariri de [başyazarı da, yani kendisi] *35 seneden beri bu memlekette fikirlerini hep açık yazılarla neşretmiştir. Bu neşriyat içinde bizim komünist olduğumuzu ispat eden tek satır gösterebilecek kimse varsa işte onları vazifeye dâvet ediyoruz....Zaten bize komünistlik sıfatını atfedenler, komünizmin ne olduğunu bilmeyen ve bu memlekette komünizmin yeri olmadığını takdir edemeyen cahillerdir....."*[665/666]

Sertel'in karşıdevrimciliği konusunda önce şunu söylemeliyiz: Kamuoyuna Amerika'yı bu biçimde tanıtan, *Resimli Ay*'ın ele aldığımız 1924-1928 döneminde başta "televole" programları olmak üzere bugünkü televizyon yayınlarını fazlasıyla çağrıştıran bir çizgide yayın yapmış olan Sertel'e "devrimci" ve hele "antiemperyalist" demememiz olanaksızdır. Diyeceğimiz, onun Amerikan emperyalizminin bir övgücüsü olduğudur. Yukarıda sözü edilen Amerikan "imajı"nın oluşmasında en büyük katkıcılardan biridir.

Türkiye'de köylünün okur yazar yapılması için ne büyük bir çaba harcanmış ve bu konuya ne büyük bir önem verilmiş olduğunu biliyorsunuz. Sertel, buna da karşıdır.[667]

Ama asıl önemlisi, Dil Devrimi'ni "bir irtica" olarak nitelemesiydi. Kendi anlatımıyla:

"Dün dil bayramı idi.

Yani Türkçeyi anlaşılmaz, okunmaz hale koymak için sarf ettiğimiz cehd ve gayretin bayramını yaptık. Milletlerin fertler gibi,

---

[665] M.ZEKERİYA SERTEL: **"Okuyucularımla Açık Bir Konuşma- II"**; Tan, 11 Ekim 1945.

[666] Zekeriya Sertel'e ilişkin daha çok bilgi edinmek isteyenler, yazarın, **Olduğu gibi – Rus Biçimi Sosyalizm;** İletişim yyn., İstanbul, 1993 ve **Amerikan Biçimi Yaşam**; Yapı Kredi yyn., İstanbul, 1994 kitaplarını okumalıdırlar. Ancak, hakkına açılan basın dâvaları bu kitabın ilerdeki sayfalarında ele alınacaktır.

[667] M.ZEKERİYA SERTEL: **"Köy Mektepleri Meselesi"**; Tan, 25 Ağustos 1945.

bazen böyle dalâletleri [sapkınlıkları / sapıtmaları] *vardır, Büyüklerin doğum gününü olduğu gibi, ölüm günü de kutlarlar, Tarihî bir hâdiseyi, isterse matem tutma şeklinde olsun, anmakta ısrar ederler.*

.....Dünyanın büyük siyasî, içtimaî ve iktisadî inkılâplar geçirdiği, bu arada Türkiye'nin hal ve istikbale ait birçok güçlüklerle karşılaştığı, yapacak, enerjimizi kullanacak pek çok işlerimiz bulunduğu bir sırada, fikir ve edebiyat hayatımızı felce uğratan, dilimizi Türkçe olmaktan çıkaran ve adına Dil İnkılâbı denilen harekette ısrar etmenin mânası nedir? Yalnız dil üzerinde keyfî tasarrufla kalmayarak Anayasa'yı ve kanunlarımızı anlaşılmaz bir hale getirmeye hakkımız var mıdır? Mahkemelerin ve vekâletlerin adlarını değiştirmekle kalmayarak, resmî dille halkın dili arasına bu kadar derin uçurum açmak inkılâp mıdır?"[668]

Anlaşılan o ki, Türk'ün ölüm kalım savaşı yıllarını Amerika'da *"fikirde en büyük gelişmesi"*ni göstererek geçiren Sertel'e, ulus olmak için ulusal bir dilin gerektiğini A.B.D.'nde öğretmemişler. Osmanlıca ile, ancak Osmanlı olunabileceğini de bilmiyormuş. İktidara geçer geçmez Anayasa'nın dilini yeniden Osmanlıca'ya çevirecek olan D.P. ile, bu parti kurulurken işbirliği içinde olmasının bir nedeni de Dil Devrimi karşısındaki ortak tutumları olsa gerek!

Her neyse, dönemin siyasetçileri, yazarları, sözcüleri öyle bir Amerika / Amerikalı düşü yaratmışlar ve her halde yarattıkları bu düşe kendileri de inanmışlar ki, sanırsınız Amerikalılar gökten inmiş iyilik melekleri! Tek amaçları var: İnsanlığa ve Türkler'e yardım elini uzatmak!...

Onlar da uzanan bu yardım elini tutmak için kendi ellerini uzatmışlar. Ve önce ellerini, sonra kollarını, en sonunda da tüm varlıklarını kaptırmışlar...

---

[668] M.ZEKERİYA SERTEL: **"Bu Bir İnkılâp Değil, Bir İrticadır."**; Tan, 28 Eylül 1945.

Bilindiği gibi, emperyalizm bir ülkeye yalnız silâh zoruyla girmez. Hedef seçtiği ülkenin insanlarının duygu ve düşünceleri önceden öyle bir duruma sokar, öyle bir yönlendirir ki, o ülke insanları kendiliklerinden, isteyerek ve iyi bir şey yaptıklarını sanarak emperyalist güçlere ülkelerinin kapılarını açarlar, biraz iş bilenleri ise işbirlikçiler olarak bu emperyalist sömürüden pay da alırlar. Bunu sağlamanın yolları, ülkenin yazgısı üzerinde şu ya da bu ölçüde söz sahibi olabilecek kişileri ya kendi ülkelerine gelmelerini sağlayarak orada "eğitmek", geride kalanları ise yabancı dilde eğitim yapan ve belli bir dünya görüşünü öğrencilerine belleten eğitim kurumları açmak, kültür merkezleri kurmak, yaygın bir propaganda ağı içinde yoğurmaktır. Kitle iletişim araçları bu amaç için biçilmiş kaftandır. O nedenle, emperyalistler, ülkenin iletişim odaklarını doğrudan doğruya kendi denetimlerine sokmak isterler, bu yapılamıyorsa "eğitilmiş" kişilerin yönetiminde olması için çalışılır. Ele aldığımız dönemde, kitle iletişiminin başlıca ortamı yazılı basın olduğu içindir ki basında şimdi alıntıladığımız türden yazılar çıkıp durmuştur. Öte yandan, "yardım"da bulundukları ülkeden kendi propagandalarının yapması istenir. Biraz aşağıda A.B.D.-Türkiye arasında yapılan bir antlaşmada, Amerika'nın propagandasının Türk hükümetince sağlanacağına ilişkin madde bu duruma tipik bir örnektir.

Kesim 2
AMERİKAN YARDIMININ İÇYÜZÜ

I
İlk yardım antlaşmaları

Dönemin siyasetçilerinin ve yazarlarının böylesine övdüğü bu Amerikan yardımının nasıl bir şey olduğuna kısaca bir göz atalım.

1945-1950 arası dönemde A.B.D. ile imzalanan ilk yardım antlaşması. A.B.D.'nin **Ödünç Verme Ve Kiralama Kanunu** çerçevesinde savaş içerisinde Türkiye'ye verilen silâh ve savaş araç ve gereçleri ile ilgiliydi ve 23 Şubat 1945'te imzalanmıştı. Antlaşmanın 5.maddesine göre; A.B.D. Başkanı, antlaşma yapıldığı sıradaki savaş durumu sona erdiğinde, gerekli gördüğünde bu malzemeden elde kalanları geri isteyebilecekti. Başka bir deyişle, bu silâhlar, araç ve gereçler Türkiye'nin malı olmuyordu. Ama asıl önemli olan madde, 2. maddeydi ve şöyleydi: **"TC Hükümeti sağlayabilmek vazifesinde bulunduğu ve müsaade edebileceği maddeleri, hizmetleri, kolaylıkları veya bilgileri A.B.D.'ne temin edecektir."** Madde, çok açık. Bu savaş malzemesi sizin olmuyor, ama siz ödünç aldığınız bu malzeme karşılığında Amerika'ya **"hizmetleri, kolaylıkları veya bilgileri temin"** edeceksiniz! **Haydar Tunçkanat**'a göre; *".....bu maddedeki 'kolaylıklar' sözü, Türkiye'nin hava meydanlariyle, limanları ve yollarının Amerikalılar tarafından kullanılmasından, Türkiye'de Amerikalılar'ın üs ve tesisler kumralarına varıncaya kadar çok değişik anlamlar taşır. Bu madde ile Türk Hükümeti, nerede başlayıp nerede biteceği belli olmayan çok geniş bir yükümlülük altına girmiş bulunmaktadır..... Türkiye ise hiçbir sınır ve karşı şart koymadan Amerikan şartlarını aynen kabul etmiştir. Türkiye'nin bu tutum ve davranışından çok iyi bir şekilde yararlanmasını bilen Amerika'nın bu anlaşmayı basamak yaparak,*

bundan sonraki anlaşmalarda daha fazla imtiyazlar, haklar ve tavizler kopardığı..... görülecektir."[669]

Bunu izleyen yardım antlaşması yine II.Dünya Savaşı'ndan arta kalan aynı silâh ve savaş araç ve gereçleriyle ilgiliydi. 27 Şubat 1946'da T.B.M.M.'nce onaylanan bu antlaşma uyarınca, A.B.D., Türkiye'ye 10 milyon dolarlık, 10 yıl vâdeli, 10 eşit taksitte ödenmek üzere kredi açıyordu. Bu para, Türkiye'nin söz konusu malzemeden satın almak istedikleri için kullanılacaktı. A.B.D., dilerse, taksitler dolar karşılığı Türk lirası olarak ödenecekti. Gerçekte, A.B.D.'nin bu antlaşma ile Türkiye'ye para vermesi söz konusu değildi. Zaten Türkiye'nin elinde bulunan, savaş artığı malzeme için A.B.D.'ne 10 milyon dolar ödenecekti ve bu nedenle de A.B.D.'nden Türkiye'ye dolar girmesi/gelmesi diye bir şey yoktu ortada. Antlaşmanın en ilginç yanı ise, 3.maddede belirtilen Türk lirası ile ödeme yapılması durumunda A.B.D.'nin bu parayı Türkiye'de kullanacak olmasıydı. Ülkemizde bulunan kendi görevlilerinin giderleri bu parayla karşılanacak ve ayrıca "harsî, terbiyevî ve insanî gayelerle" yine Türkiye'de kullanılacaktı. "Harsî", "kültürel" anlamına geliyor; "terbiyevî" ise "eğitimsel" anlamına gelmiş olmalı. "İnsanî" amaçla kullanılması ne demekti acaba? Bu konuda yine **Tunçkanat** şöyle diyor: "*Görülüyor ki, Amerika kendi ülkesinden bir kuruşluk döviz dahi çıkarmadan, Türkiye'deki masraflarını, Türk parası ile ödeyebilecektir. Harsî, insanî ve terbiyevî gayelerin Türkiye ve Amerika için ayrı veya eşit anlam mı taşıdığı, bu maksatlar için kimlere veya hangi teşekküllere yılda ne miktar Türk parası verilebileceği de anlaşmada tespit edilmediği için, Türkiye'de bu parayı Amerikan Hükümeti adına kullanacak kişi diğer elçilerden farklı olarak büyük bir güç ve*

---

669 HAYDAR TUNÇKANAT: **İkili Anlaşmaların İçyüzü – İktisadî, Askerî, Siyasî;** Ekim yyn., Ankara, 1970, s. 24-26.

önem kazanmakta ayrıca Türk Hükümeti üzerinde de bir siyasal baskı aracı elde etmiş olmaktadır."[670]

II
12 Temmuz 1947 Antlaşması

Soğuk Savaş'ın giderek yeğinleşmesi sonucunda A.B.D.'nin Sovyetler'in önünü kesmesi bakımından Yunanistan ve Türkiye önem kazanmıştı. Bu ortamda A.B.D. Başkanı **Truman** 12 Mart 1947'de Amerikan Temsilciler Meclisi ve Senato ortak toplantısında bir konuşma yapacak ve Yunanistan için diyecekti ki:

"Yunanistan'daki Amerikan İktisadî Heyeti ile Amerikan Büyükelçisi'nden gelen ilk raporlar Yunanistan özgür bir ulus olarak hayatta kalacaksa, yardımın gerekli olduğuna dair Yunan Hükümeti'nin görüşünü desteklemektedir.... İnsanî ihtiyaçlar ve sefaleti istismar eden militan bir azınlık, ekonomik gelişmeyi bugüne kadar imkânsız kılmış olan siyasal karışıklığı yaratmayı başarmıştır..... Yunan devletinin varlığı bile, kuzey sınırları başta olmak üzere, hükümet otoritesine bir çok noktalarda karşı gelen komünistlerin önderliğindeki birkaç bin silâhlı kişinin terörist çalışmaları ile, artık tehlikeye düşmüştür. Bu arada, Yunan Hükümeti duruma egemen olamamaktadır.... Yunanistan kendine yeterli ve saygı duyulan bir demokrasi olacaksa, yardım görmelidir....."[671/672]

---

[670] A.y., s. 29.

[671] TÜRKKAYA ATAÖV: **Amerika, Nato Ve Türkiye;** 2.basım, Aydınlık yyn., Ankara, 1969, s. 100-101.

[672] Gerçekte, Yunanistan'daki durum Truman'ın öne sürdüğünün tümüyle tersi idi. Doğru olan tek yön, ülkenin denetiminin Alman işgaline karşı savaşmış olan komünistlerin elinde olmasıydı. Ne ki, komünistler halkın büyük desteğine sahipti. Bu konuda bkz. Bölüm 1 / Kesim 6 / I'de not 1. Ayrıca, Türkkaya Ataöv de şu saptamayı yapmaktadır: *"Yıllar sonra Başkan Lyndon Johnson'un Vietnamlı*

Truman, Yunanistan'dan sonra sözü Türkiye'ye getirerek bu kere şunları söyleyecekti:

"Yunanistan'ın komşusu Türkiye dahi dikkatimizi gerektirmektedir. Türkiye'nin bağımsız ve iktisaden sıhhatli bir devlet olarak bekası, barışa bağlı bütün dünya milletleri için Yunanistan'dan daha az ehemmiyetli olmadığı aşikârdır."[673]

Truman, konuşmasında ayrıca Kongre'den bu iki ülkeye yapılacak malî yardım ve verilecek araç gerecin nasıl kullanıldığını gözetleyip denetlenmesi ve Türk ve Yunan personelinin Amerika'da eğitilmesi amacı ile yetki isteyecekti.

Türkiye'deki yönetim ve Amerika'yı zaten göklere çıkarmış olan çevreler, bu konuşmadan olabildiğince mutlu olmuşlardı Örneğin; Başbakan **Recep Peker**, *Associated Press* ve *New York Times* muhabirlerine verdiği demeçte, *"Başkan Truman, tam realist ve tam insanî bir görüşten mülhem olmuştur."* diyordu.[674]

Ancak, daha önce de değinildiği gibi, Amerikan Kongresi'nde, hâlâ Türkiye'nin "demokratik" bir ülke olmadığı kanısında olanlar bulunuyordu ve bunlar Türkiye'ye yardım yapılmasına karşıydılar. Burada bir ayraç açmak ve Türkiye'nin çok partili düzene geçmesinde dış etkinin önemini bir kez daha vurgulamak gerekiyor. Önce, şunu belirteyim: Amerikan Senatosu, **"Truman Doktrini"** olarak anılan **Truman**'ın bu önerisini, 22 Nisan 1947'de 23'e karşı 67; Temsilciler Meclisi ise 9 Mayıs 1947'de 107'ye karşı 287 oyla kabul edecek, ancak

---

gerillacıları Ngo Dinh Diem'in 'ekonomik mucize'sini engellemekle suçlaması gibi, Harry Truman da 1947'de faşist Alman işgalinden daha yeni çıkmış bir ülkede ekonomik kalkınma olmamasını içteki bir azınlığa ve dış etkilere yoruyordu Doğruluğundan kuşkulanılmaması gereken veriler gibi, Amerika'nın yıllarca kabul ettirdiği efsaneler tarih yorumunu değiştirmiş ,insanları yanıltmıştır." (A.y., s. 101).

[673] Ulus, 13 Mart 1947.

[674] Ulus, 14 Mart 1947.

bu arada Türkiye'ye karşı konuşmalar yapılacaktı. İşte, tam bu sıralarda, D.P. listesinden bağımsız milletvekili seçilmiş olan **Adnan Adıvar** Amerika'da bulunuyordu. Dönüşünde **İnönü**'yü ziyaret edecek ve orada Türkiye'de demokrasi bulunmadığına ilişkin yaygın bir kanı olduğunu söyleyecekti. **İnönü, Adıvar**'ın bu sözlerine çok sert bir tepki gösterecek ve ona çıkışarak bağıracaktır.[675] **İnönü**, 9 Mayıs Cuma günü [1947] bu olay için defterine şunları yazmış bulunuyor:

Adnan Adıvar'ın ziyareti.
Kavga.
..... Demokrasiye kimse inanmıyormuş.
İşbaşında (okunamadı)
Gazetelerin kapanması vb.
Bunun üzerine kavga, sonra özür diledim.[676]

Truman Doktrini, 12 Temmuz 1947'de Türkiye adına Dışişleri Bakanı **Hasan Saka** ve A.B.D. adına da Ankara Büyükelçisi **Edwin C. Wilson** arasında imzalanan bir antlaşma ile uygulamaya konuldu.

Anımsayacaksınız: Bu tarih, aynı zamanda **İnönü**'nün 12 Temmuz **1947 Bildirisi**'nin de tarihi! Bunun salt bir rastlantı olduğunu söyleyebilir misiniz?

Antlaşma'nın hükümlerine gelince; Türkiye'nin yazgısını değiştiren bir antlaşma olduğu için biraz ayrıntıya inerek görelim:

"Başlangıç" bölümünde antlaşmanın neden imzalandığı şu sözlerle açıklanmıştı:

"Türkiye Hükümeti; Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonomik istikrarını muhafazaya devam maksadıyla, Birleşik Devlet Hükümeti'-

---

[675] İ.İNÖNÜ: **Defterler;** C. I, s. 451'de Ahmet Demirel'in notu.
[676] İ.İNÖNÜ: **Defterler;** C.I, s. 451

nin yardımını istediğinden, ve Birleşik Devletler Kongresi, 22 Mayıs 1947'de tasdik edilen kanun ile, Birleşik Devletler Başkanına, Türkiye'ye, her iki memleketin egemen ve bağımsızlığına ve güvenliğine uygun şartlar dairesinde, böyle bir yardımda bulunmak yetkisini verdiğinden....."[677]

Bu başlangıçtan sonra, 1.maddede yardımın Amerikan Yardım Kanunu gereğince yapılacağı ve Türkiye'nin de bu antlaşmada belirtilen koşullar içinde bunu kullanacağı öngörülüyordu. 2.maddede ise Türkiye'de yardımın kullanılmasını denetleyecek, koşullarını belirleyecek ve Amerikalılar'dan oluşan bir kurulun görev yapacağı, kurul başkanına "Misyon Şefi" denileceği, Türk Hükümetinin bu kurula her türlü kolaylığı sağlayacağı belirtiliyordu.

Bu madde, doğrudan doğruya Türkiye'nin içişlerine karışmak demekti. Ne ki, o günlerde Türkiye'yi yönetenler ve onların görüşlerini dile getirenler hiç de böyle düşünmüyorlardı. Örneğin; C.H.P. Urfa milletvekili ve yazar **Esat Tekeli**'ye göre, *"İster ikraz ister bağışlama şeklinde olsun verilecek paranın nereye harcanacağını öğrenmek istemek, fazla bir istek sayılmaz ve hele Avrupa'nın kalkınmasına gönülleri razı olmayanların iddia ettiği gibi böyle bir talebe, memleketin içişlerine müdahale mahiyeti atfedilemez."*[678]

Şimdi şu 3.maddeyi dikkatle okuyalım:

"..... iki memleketin güvenliği ile kabil-i telif olduğu nisbette:

1- Birleşik Devletler basın ve radyo temsilcilerine, bu yardımın kullanılışını serbestçe müşahede etmelerine ve bu müşahedelerini tam olarak bildirmelerine müsaade edilecektir.

---

[677] HASAN REFİK ERTUĞ: **"Türk-Amerikan Malî Yardım Anlaşması"**; Siyasî İlimler Mecmuası, Temmuz 1947, sayı 196, s.145

[678] ESAT TEKELİ: **"Amerikan Yardımı"**; Ulus, 23 Ekim 1947.

2- Türkiye Hükümeti, bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye'de tam ve devamlı yayın yapacaktır."

1.fıkra, yalnız Amerikalı gazetecilere tanınmış bir çeşit "kapitülasyon"dan başka bir şey değildi. Ama 2.fıkra, Amerika'nın propagandasını yapmayı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti için bir görev durumuna getiriyordu. Açıkçası, devletimiz, bundan böyle Amerika'nın propagandasını yapmakla yükümlüydü!...

Bu maddeyi yazısma böylece olduğu gibi alan **Hasan Refik Ertuğ**, bakın nasıl yorumlayıp değerlendirmiş:

"Bu üçüncü maddedeki şu hükümler, bugün memleketimizde yerli ve yabancı basın temsilcilerine zaten ve en geniş esaslar dairesinde tanınmış ve ifade edilmekte olan hakların ve imkânların tekrarından başka bir şey değildir."[679]

Bu yorum, gerçekte 1.fıkra için. Ya 2.fıkra? Kim nasıl savunabilirdi ki! O sıralarda günümüzün A.B.'cileri de henüz ortalıkta yoktu...

Gelelim Antlaşmanın en can alıcı maddesine... 4. maddeye...

Bu madde şöyledir:

"Türk Hükümeti yapılan yardımı tahsis edilmiş bulunduğu gayeler uğrunda kullanacaktır.....Türkiye Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümeti'nin muvaffakati olmadan, bu neviden hiçbir madde ve malûmatın mülkiyet ve zilyedliğini devredemeyeceği gibi, aynı muvaffakat olmadan Türk Hükümeti'nin subay, memur veya ajan sıfatını haiz bulunmayan bir kimseye açıklanmasına ve maddeler ve malûmatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir."

---

[679] H.R.ERTUĞ: s. 147.

Amerika'yı göklere çıkaranlar, öve öve bitiremeyenler, bu maddenin ne anlama geldiğini 1964 yılında yaşayarak öğrendiler. İşin en acı ve "ironik" yönü de, İnönü'nün de yapılan bu antlaşmanın ne anlama geldiğini bu tarihte öğrenecek olmasıydı. Çünkü, İnönü'nün başbakan olduğu 1964 yılında Kıbrıs'ta Rumlar, Türkler'e karşı soykırım denebilecek bir saldırıya geçmişlerdi. Oysa, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmalara göre Türkiye, Yunanistan ve İngiltere "garantör" devletlerdi. Böyle bir durumda üçü birden, olmazsa her biri Ada'da düzeni sağlamak ve kurulan devleti yaşatmak hak ve yetkisine sahiptiler. Türkiye, hem Yunanistan'a ve hem de İngiltere'ye Ada'daki kanlı olaylara birlikte son verme çağrısında bulundu. Her ikisi de yanaşmadı. A.B.D.'den aynı amaçla yardım istendi. A.B.D., üstü kapalı bir biçimde de olsa Rumlar'dan yana bir tutum takınarak edilgin kaldı. Bunun üzerine Türkiye için olaylara, yaptığı uluslararası antlaşmalara uygun olarak, tek başına bir son vermesi, bunun için de bir askerî harekât yapmasından başka çözüm yolu kalmamıştı geriye. İşte Türkiye, Kıbrıs'da bir çıkarma eylemi yapmak üzere iken A.B.D. Başkanı Lyndon Johnson'un 3 Haziran 1964 tarihli ve uzun süre kamuoyundan gizli tutulan mektubu geldi. Mektup oldukça kaba bir dille yazılmıştı ve A.B.D.'nin iki N.A.T.O. üyesi (Türkiye ve Yunanistan) arasında bir çatışma istemediğini, Amerika'nın bir askerî müdahaleden yana olmadığı ve eğer bu yüzden Türkiye bir Sovyet tehdidi ile karşılaşırsa N.A.T.O.'nun (ve doğal olarak A.B.D.'nin) Türkiye'yi savunmayabilecekleri belirtiliyor ve deniyordu ki:

"Türkiye ile mevcut Temmuz 1947 tarihli anlaşmanın IV. Maddesi gereğince, askerî yardımın, veriliş amaçlarından ayrı gayelerle kullanılması için A.B.D.'nin muvaffakatının alınması gerekmektedir..... Mevcut koşullar altında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı

bir müdahalede Amerika tarafından sağlanmış olan askerî malzemenin kullanılmasına A.B.D. muvaffakat etmemektedir."[680]

Açıkçası, 1947 Antlaşması ile sağlanan askerî yardım, ancak S.S.C.B.'ne karşı ve o da A.B.D.'nin izin vermesi koşuluyla kullanılabilecekti. Bunun dışında, Türkiye'nin ulusal güvenliğine nereden tehdit gelirse gelsin, öyle eli kolu bağlı duracaktı. Yeter ki, bu silâhları kullanmak için A.B.D. izin versin! İşte, Kıbrıs sorununda vermiyordu. Bu nedenle de Kıbrıs'a müdahale edebilmek için daha 10 yıl beklenmek zorunda kalınacaktır.

Asım Us, ***Hatıra Notları****'*nda 10 Mart 1947'de şöyle yazmış:

"Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak yardım ile Amerika ve İngiltere kendi medeniyetlerini müdafaa ediyorlar demektir."[681]

Çok doğru söylemiş. Amaç Türkiye'nin savunulması değildi. Amaç, Türkiye'nin ileri bir karakol gibi, bir fedaî birliği gibi S.S.C.B.'nin önüne sürülmesiydi. **Oral Sander**'in çok doğru olarak belirttiği üzere, 12 Temmuz 1947 Antlaşması bir "ittifak" antlaşması değildi, tek taraflı bir yardım uygulamasıydı. A.B.D., Türkiye'nin S.S.C.B.'ye karşı savunulması için hiçbir yükümlülük altına girmemişti. Yalnıza, silah, malzeme ve para yardımında bulunuyordu.[682] Buna karşılık, Türkiye, Amerikan askerî varlığına Türkiye'nin kapılarını açıyor,[683] on-

---

[680] Johnson Mektubu'nun N.A.T.O.'nun Türkiye'nin güvenliği açısından doğurduğu tartışmalar ve mektup sonrası tepkiler ve gelişmeler için bkz. ÇAĞRI ERMAN: **"ABD Ve NATO İle İlişkiler"; Türk Dış Politikası...** Ed.Baskın Oran, 5.basım (2002), s.686-691.

[681] s. 703.

[682] O.SANDER: **.....Türk-Amerikan.....**; s.29.

[683] Bu arada, Türkiye ile A.B.D. arasında 6 Aralık 1946'da yapılan bir antlaşma ile eğer A.B.D., diplomatik misyonu için yeni elçilik ya da konsolosluk binaları ya da yerleri satın almak, isterse bunları Türk Hükümeti'nin satın alarak tapularını A.B.D.'ne devredeceği, satın alma bedellerinin ise Türkiye'nin A.B.D.'ne olan borcundan düşüle-

lara ülke yönetiminin belli dallarında karar verme yetkisini tanıyor, Amerika'nın propagandası devlet eliyle yapılmasını üstleniyordu. Ancak, A.B.D. bile Truman Doktrinin bu ülkelerin içişleri üzerinde denetim kurmak amacını taşıdığını belirtenler varken[684] bizde düğün bayram yapılıyordu. Oysa, *"Görüldüğü gibi, Truman Doktrini Yunanistan ve Türkiye'ye 'yardım' amacıyla ortaya atılmamıştır. Uzun bir geçmişi olan Amerikan emperyalizminin yeni koşullara uygun bir açıklamasıdır. İngilizler'in Orta Doğu ve Akdeniz'de emperyalizmin bir numaralı bekçiliğini artık yapamayacak durumda olmasıyla, bu rolü atom tekelini elinde bulunduran ve savaştan en büyük kapitalist ülke olarak çıkan Amerika'ya bırakmasının bir sonucudur."*[685-686]

Truman Doktrini'nin ilk uygulaması da şöyle olacaktı:

22 Mayıs 1947'de General **L.E.Oliver** başkanlığında 20 kişilik bir askerî yadım kurulu Türkiye'de geldi.[687] Bu kurulun onuruna Ankara Palas'ta bir kokteyl verildi. **İnönü** de bu kokteyle geldi ve General **Oliver** ile yanyana resim çektirdi.

---

ceği öngörülmüştü. A.B.D.'nin o tarihte elinde yeterli binası ve arazisi olduğu düşünülürse, bu antlaşmadan, çok sayıda personelini Türkiye getirmek niyetinde olduğu, onlara şimdiden yer hazırlamak amacını güttüğü kolaylıkla anlaşılabilir. (H.TUNÇKANAT; s.37-42).

[684] Senatör Taft. 13 Mart 1947 günlü New York Times'da (T.ATAÖV: s. 120).

[685] T. ATAÖV: s. 117.

[686] O günlerde Türkiye'de bu gelişen olaylarm nasıl görüldüğünü belirtmek bakımından Truman Doktrini Amerikan Kongresi'nde görüşülürken buna karşı çıkan Amerikalı senatör ve temsilcileri Ahmet Şükrü Esmer'in komünist olmakla suçlaması gerçekten ilginç olsa gerektir. Esmer, demiş ki: *"Tasarıyı acı tenkitlerinde hedef alan bir zümre meclis üyeleri de solcular dır. Bunlar, yardımda kendi siyasî ideolojilerine karşı açılmış bir savaş mânası sezmektedirler.* (AHMET ŞÜKRÜ ESMER: **"Amerikan Kongresinde"**; Ulus, 25 Mart 1947.

[687] Ulus, 23 Mayıs 1947.

Bu resim *Ulus* gazetesinin 1. sayfasından yayınlandı.[688] İnönü'nün damadı **Metin Toker**'in belirttiğine göre, bu, İnönü için hiç de alışılmış bir durum değildi.[689/690] İlk görüşmelerden sonra bu kurul üyeleri guruplara bölünerek ülke içinde inceleme gezilerine çıktılar.[691] 24 Mayıs 1947'de Kara Kuvvetleri subay üniformaları, Amerikan subaylarınki model alınarak değiştirildi.[692] Ağustos ayı sonunda bir gurup subay A.B.D.'ne eğitim görmek üzere gönderildi.[693] 5 Ekim 1947'de Genelkurmay Başkanı Orgeneral **Salih Omurtak** başkanlığında general, amiral ve subaylardan oluşan bir kurul Amerika'ya gitti.[694] Bu arada, Amerika'dan ilk parti yardım malzemesi yüklü olarak yola çıkan gemilerin 15 Ekim'de İskenderun Limanı'na ulaşacakları, bu malzemenin yol yapımında kullanılacak iş makineleri olduğu, kullanacak teknisyenlerin de aynı gemilerle gelmekte oldukları haberi basında yer aldı.[695]

Truman Doktrini ile başlayan bu Amerikan "yardım"ı ülkemizin yazgısını değiştirecektir. Çünkü, her şeyden önce, Türkiye gerek askerî yönden, gerek dış siyasa yönünden, gerek ülke içinde özellikle emekçi kesimlere ve aydınlara karşı izlenen tutum açısından ve gerekse kültürel yönden Amerikan emperyalizminin dilediği biçimde, onların gönlünce yeniden

---

[688] Ulus, 14 Temmuz 1947.
[689] M.TOKER: **Tek Partiden.....**; s. 274.
[690] Yıllar sonra Süleyman Demirel A.B.D. Başkanı Johnson ile yanyana gözüktüğü bir fotoğrafı seçim propagandası olarak dağıttığında çok eleştirilecektir. Ama anlaşılan, bu işin öncülüğünü İnönü yapmış bulunuyor. Aradaki fark, fotoğraflardaki Amerikalılar'ın rütbe farkı. İnönü, bir generalle yetinmek zorunda kalmış.
[691] Ulus, 3 Haziran 1947.
[692] Ulus, 25 Mayıs 1947.
[693] Ulus, 22 Ağustos 1947.
[694] Ulus, 6 Ekim 1947
[695] Ulus, 12 Ekim 1947.

yapılandırılacaktır. Bu ise, 1923-1938 Türkiyesi'nde ne yapılmışsa ters yüz edilmesi demekti.

Şimdi gelin 1956 yılında Amerikan Senatosu Dış İlişkiler Komitesince hazırlanan bir raporda yer alan şu satırları okuyalım:

"[Amerikan yardımı] bir hükümet girişimi olarak, başkalarının çıkarı için yapılan bir şey değildir. A.B.D.ne sadaka veren bir kuruluş ve ne de ekonomik yardım Amerikan halkının cömert ruhunun dışarıya akmasıdır.... Teknik yardım, A.B.D.'nin dış politikasını yürütmek ve ulusal çıkarlarını dışarıda geliştirmek için mevcut araçlardan bir tanesidir."[696]

Bir de aynı komitede 1962'de Dış Yardım Kanunu tartışılırken A.B.D. Savunma Bakanı **McNamara**'nın şu sözlerini dinleyelim:

"Gelecek yıl Amerikan askerî okullarında yabancı uluslardan 18.000 kişi eğitim görüyor olacaktır. Bu kişilerden her biri demokrasimizin nasıl çalıştığına tanık olacak, bizim hükümet geleneklerimizi ve felsefemizi öğreneceklerdir. Ülkelerine döndüklerinde de her biri bunun uygulayıcısı olacaktır."[697]

Önce, **McNamara**'nın bu söylediklerini yalınlaştırarak yinelersek, *"Bu subaylar bizim iktidar alternatifimiz olacaklardır"* gibi bir anlatımla karşılaşırız. 12 Eylül 1980 darbesini duyan A.B.D. Başkanının *"Our boys did it" ["Bizim çocuklar / oğlanlar yaptı / başardı"]* demiş olması durumu yeterince gözler önüne serer.

Dış yardım, bir dış siyasa aracıdır. Dış yardım almayı kabul eden ülke, yardımı yapan ülkenin denetimine girer. Yar-

---

[696] O.SANDER: **.....Türk-Amerikan.....**; s. 42-43.

[697] DAVİD A. BALDWİN: **Foreign Aid and American Foreign Policy – A Documentary Analysis**; Frederick A. Praeger, New York, 1966, s. 142.

dımı yapan ülkenin isteklerini yerine getirmediğinde bu yardım kesilir. Yardıma bağımlı duruma gelmiş ülke için bu durum çok sakıncalı sonuçlar doğurur. O nedenle, yardımın kesilmemesi için istenilenler yapılır. (Bir süredir yaşadığımız I.M.F. ve Dünya Bankası olayı, bu konuda başkaca bir açıklamayı gerektirmiyor). Kaldı ki, A.B.D. Başkanı **John F. Kennedy**, Aralık 1962'de New York'ta Ekonomi Kulübü'nde yaptığı konuşmada gerçeği içtenlikle ortaya koymuş bulunuyor: *"Dış yardım, Birleşik Devletler'in dünya üzerinde etki ve kontrol elde etmesini.... sağlayan bir metodtur."*

Şunu eklemeden geçmeyelim: Dış yardım her zaman alınabilir. Kurtuluş Savaşımız sırasında **Atatürk** de Sovyetler'den hem silâh ve hem de para olarak yardım almıştı. Ama Türkiye, ne Sovyet uydusu oldu ve ne de komünist. Bağımsızlığını koruyarak dış yardım alabiliyorsan alırsın. Kaldı ki, soğuk savaş başladığında Türkiye'yi S.S.C.B.'ne karşı güçlendirmek, A.B.D.'nin kendi ulusal çıkarı gereği idi. Türkiye'nin o günkü yöneticileri ise, Amerikan yardımını bir lütuf gibi karşıladılar. Kafalarında yarattıkları o Amerika düşü de bu yanlış değerlendirmeye eklenince, sonuç, Türkiye'nin giderek bağımsızlığını yitirmesi ve sömürgeleşme sürecine girmesi oldu.

Bu daha başlangıçtı. Gerisi gelecek.

III
Bağımsızlığın yitirilmesine karşı yükselen bir ses

Türkiye'de herkes bu aymazlık içinde değildi, uyurgezer bir durumda Amerika düşü görmüyordu. Sayıları az da olsa kimi yurtseverler gerçeği görüyor ve kamuoyunu aydınlatmak için çabalıyorlardı. Tıpkı bugün öne sürülen koşullara ve ulusal onurumuzun kırılmasına, ulusça itilip kakılıp durulmamıza, ülkeyi giderek parçalamak pahasına Avrupa Birli-

ği'ne girmek için her türlü şeyi yapıp edenlere karşı kimi yurtseverlerin seslerini yükseltip, ellerindeki olanaklarla halkı aydınlatmaya çalıştıkları gibi...

İşte o zaman bu yurtseverlerden, ulusçulardan biri de **Doç.Dr.Mehmet Ali Aybar**'dı. **Aybar**, daha Truman Doktrini ilân edilir edilmez, *Zincirli Hürriyet*'te 5 Nisan 1947'de ***"Her Şeyden Evvel Ve Her Şeyin Üstünde İstiklâl"*** başlıklı yazısı ile, bu dış yardımın ne anlama geleceğini çok açık bir biçimde açıklamıştı. Bunu aynı konuda başka yazıları da izlemiş bulunuyor.[698] Ben, 5 Nisan 1947 günlü yazıyı önce kitabın sonunda ek olarak koyayım diye düşünmüştüm. Ama, bir kere, biliyorum ki, birçok okur kitapların sonunda yer alan ekleri ya okumaz ya da şöyle bir göz atıp geçer. Ancak, konuya akademik açıdan yaklaşanlar için ekler bir kaynak işlevi görür. Hem sonra, şimdi okuyacağınız bu yazı her şeyi gün ışığına çıkaran bir yazı. O nedenlerle, **Aybar**'ın bu yazısını bu altbaşlık altında kitabın akışı içinde sizlere sunmak istedim. Ama bir "alıntı" olarak değil. Benim şimdi anlatmak istediklerimi o, o zaman öylesine izdüşümü gibi ortaya koymuş ki, kitabın bir parçası olarak buraya aldım. O nedenle de, öteki alıntılarda olduğu gibi italik harfler de kullanmadım. Şimdi, bundan sonraki IV. Altbaşlığa, yani Marshall Planı'na değin okuyacağınız bölüm **Mehmet Ali Aybar**'ın kaleminden çıkmış olan yazıdır:

---

[698] Aynı yerde yayınlanan öteki yazıları şunlardı: **"Amerikan Yardımını Bizde Kimler İstiyor?"** (12 Nisan 1947), **"Yardımın Aleyhinde Bulunmak Her Türk İçin Kutsal Bir Görevdir"** (19 Nisan 1947), **"Yardım Konusunda Şunları da Bilmeliyiz"** (19 Nisan 1947). Mehmet Ali Aybar'ın yazıları **Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm – Seçmeler 1945-1967** başlığı altında Gerçek Yayınevince, İstanbul'da 1968'de yayınlanmış bulunmaktadır. Şimdi burada söz konusu ettiğimiz yazısı, bu kitabın 97-100.sayfalarında yer almaktadır.

Tarihimizin en kritik anlarından birini yaşıyoruz: İstiklâlimiz tehlikededir. Ve işin korkunç tarafı şudur ki, istiklâlimize kasdedenler bu sefer ordularla değil de, bir yardım teklifinin yaldızlı paravanası arkasına gizlenerek üzerimize yürüdükleri için, Türk milleti kuşkulanmıyor. Ve mahirane, mahir olduğu kadar hainane bir propaganda bu kuşkusuzluğu arttırmağa, hattâ istiklâlimize kasdedenleri bir kurtarıcı gibi göstermeğe çalışıyor. Bu gibi hallerde hakikati gören namuslu her Türk'e mukaddes bir vazife düşer: Her ne pahasına olursa olsun hakikatleri haykırmak...

Bilmeliyiz ki, Amerikan yardımı söylendiği gibi bir altın halka değildir. O, bedelini ergeç kanımızla ödeyeceğimiz bir esaret zinciridir. Amerika yüz elli milyon dolar mukabilinde biliyor musunuz bizden ne istiyor? Üçüncü Dünya Savaşı'nda Polonya'nın bu savaştaki rolünü oynamamızı ve bunun için de şimdiden Amerika'ya teslim olmamızı...

Hayret etmeyiniz! Evet, istediği budur. Zaten Amerikan çevreleri bunu gizlemiyorlar. Akıl hocaları ve yarı resmî sözcüleri sayılan **Walter Lipman** bundan yedi sekiz ay önce şöyle yazıyordu: *"On yıla kadar Sovyetler'e karşı savaşa gireceğiz. Bu savaşın siklet merkezlerinden biri, belki en mühimi Yakın Şark ve Boğazlar Bölgesi olacaktır. Sovyetler, Boğazlar hakkındaki istekleri ile, en hassas noktaların burası olduğunu açıkça vurgulamışlardır. Binaenaleyh yarınki savaşta Amerikan kuvvetleri buradan hücuma geçmelidir."* Aynı zat dün de şunları yazdı: *"Amerika'nın kendi kuvvetleriyle Sovyet Rusya'yı bir çember içine almaya kalkışması bir çılgınlıktır. Buna ne malî kudreti yeter, ne de halkı razı olur. Fakat aynı şeyi başka yoldan yapmak da pekâlâ mümkündür. Amerika dünyanın şu üç stratejik noktasını nüfuzu altında bulundurmakla yetinmelidir, Bu noktalar Türkiye, Almanya ve Japonya'dır. Sovyetler'e karşı girişilecek bir savaşta bu noktalar sıçrama tahtası olacaktır."*

Hadi diyelim ki, şöhreti ne olursa olsun **Lipman** nihayet bir gazetecidir; ve sözleri Amerika'yı bağlamaz. Fakat aynı fikirleri resmî ağızlar da tekrarlayacak olursa, öyle zannediyorum ki, Amerikan yardımının gerçek anlamı hakkında artık tereddüt ve şüpheye yer olmaz.

Amerikan kongresindeki tartışmalar, hele dışişleri müsteşarı **Cleiton**'un yardım vesilesiyle sarf ettiği sözler, **Walter Lipman**'ın kendi nam ve hesabına konuşmadığını gösteriyor. Bilmem dikkat ettiniz mi idi? Yapılan yardımın askerî maksatlara tahsis ve sarf edilmesi halinde, bunun borç sayılmamasını isteyen **Cleiton** şunları söylemiştir: *"Askerî gayelerle yapılacak bir yardım bizim kendi emniyet*imiz bakımından zarurî olduğu cihetle geri vermeyi gerektirmez."

Anlaşılıyor ki, Amerikan menfaatlerinin ileri karakolluğunu yapmak vazifesi bize düşüyor. Sovyetler'le çıkacak savaşta, ilk ağızda biz harcanacağız, bizim topraklarımız çiğnenecek, bizim kanımız dökülecektir. Tıpkı bu savaştaki Polonya gibi...

Diyeceksiniz ki, başka ne yapabiliriz? Sovyetler istiklâlimize göz dikmiştir: Şark illerimizi istiyorlar; Boğazlarımızı istiyorlar. Muhtemel bir Sovyet tecavüzüne karşı Amerika ile işbirliği yapmamız zarurî değil mi?

Eğer Amerikan yardımı, peşinden malûm şartları sürüklememiş olsaydı, bu nokta münakaşa edilebilirdi. Fakat Amerika ile işbirliği, bugünkü şekli ile, asırlar boyunca zebunu olduğumuz, ve pençesinden kurtulmak için bir istiklâl savaşı yaptığımız kapitülasyonlar belâsının bir başka yoldan, hem de katmerli şekilde geri gelmesi demektir. Şartları biliyorsunuz. Yardımın yerinde kullanılıp kullanılmadığını kontrol bahanesiyle, Amerika Cumhurbaşkanından başlayarak, derece derece basın ve radyo mensuplarına varıncaya kadar bir takım yabancıların iç ve dış işlerimiz üzerinde göz ve söz hakkına malik olmaları... Devletler Hukuku kitaplarında bu duruma

düşen zavallı milletlere hatır için "yarı müstakil" ismi verilir. Amerikan yardımı bizi bu derekeye düşürecek mahiyette olduğuna göre yarın Sovyetler'e karşı istiklâlimizi korumak için, şimdiden köle olmayı hiçbir Türk kabul edemez.

Peki o halde ne yapalım? Sovyetler'e tek başımıza karşı koymaya kalkışmak, çok riskli bir siyaset olacağı için, Sovyetler'e düşman diğer bir büyüğün himayesine sığınmaktan başka çare var mıdır?

Bu suallere verilecek cevap pek basit olduğu kadar, içinde bulunduğumuz realitelerin de bir icabıdır. Coğrafî bakımdan muhataralı, fakat müstesna bir durumumuz vardır. Bir taraftan, asırlardır bize düşman bir siyaset takip etmiş ve asırlar boyunca kavgalaştığımız bir devlet, en yakın komşumuzdur. Ve bugün her zamankinden daha kuvvetlidir. Öte yandan, iki büyük imparatorluğun, İngiliz ve Amerikan imparatorluklarının da komşusuyuz. Bu durum bizler için bulunmaz bir talihtir. Osmanlı İmparatorluğu çok zaman buna benzer durumları iyi kullanmasını bilmiştir. Bizim bugün Osmanlı İmparatorluğu hükümetlerinden daha beceriksiz çıkmamız için bir sebep yoktur.

Bir kere şunu iyice bilmeliyiz ki, Sovyet Rusya haksız toprak ve üs taleplerini gerçekleştirecek durumda değildir. Asgarî daha beş yıl Sovyetler bir dünya savaşını göze alamazlar. Malî ve iktisadî kanunların az buçuk âşinaları bunun böyle olduğunda şüphe etmezler. Sovyetler'in bize saldırması ise, mutlaka üçüncü bir dünya savaşına başlangıç olur. Fakat bir an için farz edelim ki, Sovyetler bugün üçüncü bir dünya savaşını göze alacak durumdadırlar; ve bize saldırıyorlar. Bu vaziyet karşısında Amerika ve İngiltere ne yapacaklardır? Derhal Türkiye'nin yardımına koşacaklardır. Elâ gözlerimiz için değil tabiî; menfaatleri bunu gerektirdiği için... Şu halde Sovyetler'in muhtemel bir tecavüzüne karşı tedbir almış ol-

mak için, kendimizi şimdiden Amerika'ya teslim etmemize hiç lüzum yoktur.

Bize tarihî ve coğrafî şartların, hatta sadece sağduyunun emrettiği politika, iki taraflı dostluk politikasıdır. Sahte bir dostluk değil, hakikî ve samimî bir dostluk. Biz hem Amerikalılar'ın ve İngilizler'in, hem de Sovyetler'in dostu olmaya mecburuz. Sovyetler'in hakikî menfaatleri, hatta, dünyaya barış getirmek istiyorlarsa, Amerikalılar'ın ve İngilizler'in de menfaatleri bunu emreder. Bu anlayış ve bu samimiyetle biz, bir taraftan Amerika ve İngiltere ile, Sovyetler'e karşı yönelmeyen bir ittifak yaparken, bir taraftan da Amerika ve İngiltere'ye karşı olmayan bir Sovyet ittifakı akdedebiliriz. Bizim bugün yürüyeceğimiz yol işte bu yoldur. Tek tarafa bağlanmalar Türkiye için hiçbir zaman hayırlı olmamıştır... Hele bu tek taraflı bağlanış, Amerikan yardımı şeklinde olursa...

IV
Marshall Planı

II. Dünya Savaşı boyunca Avrupa ülkelerinin birer yıkıntı durumuna gelmesi, ekonomilerinin altüst olması; özellikle savaş öncesinde A.B.D. için çok önemli bir pazar olan bu ülke insanlarının satın alma gücünü de ortadan kaldırdığından Amerika çok önemli bir pazarını yitirmiş bulunuyordu. Üstelik bu Avrupa ülkelerinin çoğunun denizaşırı toprakları, sömürgeleri vardı, onların bu ekonomik çöküntüsü de Batı dünyası için büyük sakıncalar yaratabilecekti. İşte Avrupa'daki ve dünyadaki genel durum bu iken A.B.D. Dışişleri Bakanı General **Marshall**, Harvard Üniversitesi'nde 5 Haziran 1947'de yaptığı bir konuşmada, hükümetinin Avrupa'nın kalkınması için öngörülen planı açıklayacaktı. Bu plana **"Marshall Planı"** (ya da bazan **"Marshall Yardımı"**) denildi.

Marshall, şöyle konuşmuştu:

"A.B.D.'nin dünyada düzgülü ekonomik dengenin yeniden kurulması için elinden gelen her yardımı yapması –ki bu denge kurulmadan siyasal birlik ve sağlam bir barış gerçekleşemez- sağduyulu bir davranış olur. Politikamız herhangi bir ülkeye ya da politikaya karşı değil, yalnızca, açlık, yoksulluk, ümitsizlik ve kargaşaya karşıdır. Amacımız, dünyada ekonomik yaşamın canlandırılması, böylelikle özgür kurumların oluşmasına siyasal ve sosyal koşulların ortaya çıkmasına yol açmak olmalıdır. Bu gibi yardımların, çeşitli bunalımlar ortaya çıktıkça, parça parça yapılmasının doğru olmadığına inanıyorum. Hükümetimizin ilerde yapabileceği yardım, geçiştirici olmaktan çok, çözüm getirici nitelikte olmalıdır. Kalkınma çabasına yardımcı olmağa istekli devletler A.B.D. hükümetinin tam bir işbirliğine güvenebilirler. Ülkelerinin kalkınmasını engelleyici davranışta bulunan hükümetler ise bizden yardım beklememelidir. Hele, insanların yoksulluğunu sürdürerek siyasal ya da başka türlü çıkar sağlamağa çalışan hükümetler, siyasal partiler ya da guruplar A.B.D.'nin direnciyle karşılaşacaklardır."[699]

Marshall'ın bu konuşmasında Avrupalılar'ın bu amaçla kendi aralarında örgütlenip bir program yapmaları gerektiğini, A.B.D.'nin bu örgüt ve programa destek vermesinin daha doğru olacağını söylediğini görüyoruz.

Bu konuşmadan çıkan ilk sonuç, liberal kapitalist sistemle bütünleşecek olan ülkelere yardım yapılacak olmasıdır. İkincisi, bu ülkelerdeki açlık ve yoksulluk yüzünden komünizmin yayılması önlemek amaçlanmaktadır. Ama Marshall Planı'nın asıl amacı, Amerikan mallarına pazar bulmaktı. Bu o denli açık bir gerçekti ki, örneğin 1950'de Ankara'da yayınlanan ve Marshall Planı'nı tanıtmayı amaçlayan bir propaganda broşüründe bile hiçbir sakınca görülmeden deniliyordu ki:

---

[699] İ.SOYSAL: **Türkiye'nin Uluslararası.....;** s. 286.

"Amerika'nın Avrupa'daki menfaati iktisadî olduğu kadar siyasîdir. Avrupa memleketleri en iyi ananevî müşterilerimiz olup dünya ticaretinin gelişmesinde mühim bir rol oynamaktadırlar. Şayet Avrupa'daki durum bozulmaya devam etseydi, bütün Amerikan ticareti bundan mutazarrır olurdu [zarar görürdü]. İhracatımız, millî ekonomimizin belkemiğini teşkil etmektedir. Bu sebeptendir ki, Amerikan malları için daha büyük pazar olabilecek kuvvetli ve sağlam bir Avrupa meydana getirmenin menfaatimiz icabı olduğu pek aşikârdır."[700]

Türkiye'ye A.B.D.'nin ne gözle baktığı da şu sözlerle belirtilmişti:

"Toprağı zengin ve iklimi müsait olan Türkiye, tabiî kaynaklar bakımından da aynı derecede zengindir."[701] **"Türkiye'nin daima, mamul eşya ihtiyacını temin ettiği Avrupa ve Birleşik Devletler ile olan ticaretinin kesilmiş olmasına rağmen, şimdi Marşal Planı sayesinde tekrar açılmış ve genişlemiştir."**[702]

Adamlar açık sözlü. Bizlere hiç sözü dolandırmadan demişler ki ülkenizi hammadde deposu ve sanayi ürünlerimiz için bir pazar olarak görüyoruz!

Türkiye'nin Marshall Planı'ndan yararlanması için **"Türkiye Cumhuriyeti İle Amerika Birleşik Devletleri Arasında Ekonomik İşbirliği Antlaşması"** 4 Temmuz 1948'de imzalandı ve T.B.M.M.'nce 8 Temmuz'da 5253 sayılı yasayla onaylandı.[703]

---

[700] **Marşal Planı Ve Siz;** Ankara, 1950, s.7.
[701] A.y., s. 18.
[702] A.y., s. 29.
[703] Antlaşmanın metni için bkz. Düstur, 3. Tertip, C, XXIX, s. 1278-1286; R.G., 13 Temmuz 1848.

Antlaşmanın giriş bölümünde *"ferdî hürriyet prensipleri, hür müesseseler"* den söz edilmiş bulunuyordu ki, bunun Türkiye'deki "demokratikleşme" ile bağlantısını kurmak güç olmasa gerektir. Antlaşmanın 2.maddesinin son bendi ise, devletçilik ilkesine ve uygulamasına sınır getirici nitelikteydi ve şöyleydi: **"Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti hususî ve resmî ticarî teşebbüsler arasında, rekabeti takyit, piyasalara iştiraki tahdit veya inhisarcı kontrolları teşvik edici beynelmilel ticarete tesir eden ticarî usul ve tertiplere –işbu usul veya tertipler netice itibarıyle Müşterek Avrupa Kalkınma Programının tahakkukuna müdahele eyledikleri takdirde- mani olmak üzere münasip gördüğü tedbirleri ittihaz edecek ve diğer katılan memleketler ile işbirliği yapacaktır."** Öte yandan, yine bu maddeye göre; Türkiye **"Tasarrufunda bulunan bilumum kaynaklar**[ın]..... **müşahadesi ve tetkiki"**ne olanak tanıyacaktı!

8.madde ise, Türkiye'nin egemenliğine, bağımsızlığına indirilen bir başka maddeydi. Madde aynen şöyle:

"1. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Amerika Birleşik Devletler Hükümeti'nin bu antlaşma gereğince deruhte ettiği vecibeleri Türkiye Cumhuriyeti dahilinde ifa edecek olan bir Hususî İktisadî İşbirliği Misyonunu kabul etmeye muvaffakat eder.

2. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti nezdindeki Amerika Birleşik Devletleri Büyük Elçisinin gereği veçhiyle ihbarı üzerine, Hususî Misyon ve Hususî Misyon Personeli ve Avrupa'daki Birleşik Devletler Heyet Temsilcisini, Türkiye Cumhuriyeti nezdindeki Amerika Birleşik Devletleri Büyük Elçiliğine ve bu elçiliğin mümasil rütbeli personeline bahşedilen imtiyazlardan ve muafiyetlerden faydalanma itibarıyle, mezkûr Büyükelçiliğin bir cüzü sayacaktır. Bundan başka, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Amerika Birleşik Devletleri Kongresi'nin Haricî İkti-

sadî İşbirliği Müşterek Komitesi üyelerine ve memurlarına münasip cemilekâr muameleler yapacak ve onlara vazifelerinin tesirli surette ifası için lâzım gelen kolaylıkları ve yardımı bahşedecekir.

3. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, doğrudan doğruya ve Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı'ndaki temsilcileri vasıtası ile, Hususî Misyon'a, Avrupa'daki Birleşik Devletler Hususî Temsilcisi ile maiyetine ve Müşterek Komite Üyeleri ile memurlarına tam işbirliği sağlayacaktır. Bu kabil işbirliği, bu Antlaşma gereğince yapılan yardımın ne suretle kullanıldığı dahil olmak üzere bu Antlaşma'nın tatbikini müşahede ve tetkik için lâzım gelen bütün malûmatın ve kolaylıkların sağlanmasını temin etmektir."

Adam, sizin satın alma gücünüzü yükselterek ülkenize mal satmaya, ülkenizi pazar durumuna getirmeye kalkmış ama, bu arada Türkiye'nin tüm ekonomik kaynaklarını saptamak, denetlemek hakkını elde etmiş, bu işe görevli personeli de tam bir diplomatik ayrıcalıktan ve dokunulmazlıktan yararlanacak duruma getirilmiş. Üstelik, Türkiye'ye gelip denetleme filan yaptıklarında devletimiz onlara cemileler gösterecekmiş!...

Öte yandan, aynı **Truman** olayında olduğu gibi, Antlaşmanın 7.maddesinde de Türkiye'ye Marshall yardımının propagandasını yapmak yükümlülüğü yüklenmiş bulunuyordu.

Birleşmiş Milletler Genel Kurul toplantısında 18 Eylül 1947'de S.S.C.B. adına söz alan **Vişinski**'nin, daha sonra yapılacak bu antlaşmanın hükümlerine bakınca, doğrusu önemli bir gerçeği dile getirdiğini kabul etmek gerekir:

"Marshall Planı ve Truman Doktrini Birleşik Amerika'nın milletlerarası işbirliği ve Birleşmiş Milletler'in müşterek hareketler prensibini terk etmekte olduğunu ifade eder. Marshall Planı başka bir siyasî silâhtır. Bu, Truman Doktrinin Avrupa'ya tatbik edilmiş

şeklidir. Marshall Planı'nın hakikî mânası, Avrupa'nın iktisaden Birleşik Amerika'nın tahakkümü altına girmesi ve Avrupa memleketlerine Birleşik Amerika'nın siyaseten müdahalesidir."[704]

Ancak, Türkiye'de Marshal yardımını yetersiz bulanlar ve amacını pek de anlayamayanlar da vardı. Örneğin, **Peyami Safa**, şöyle diyecekti:

"İstiyor ve bekliyoruz: Kahramanca fedakârlığımızla gördüğümüz yardım arasındaki nisbetsizlik ortadan kalkmalıdır. Marshall Planı'nın üvey çocukları olmaktan kurtulmalıyız. İstediğimiz şey bir iane, beklediğimiz şey bir mürüvvet değildir. Soğuk harbin en büyük fedakârlığına katlanan ve bu yüzden ihtiyaçları en çok olan bir millet olarak, Marshall Planı'na dahil memleketler arasındaki durumumuzun en doğru ölçüsüyle bilinmesini ve ona göre hareket edilmesini istiyor ve bekliyoruz."[705]

Demek ki, **Peyami Safa**'ya göre; Marshall Yardımı, Türkiye'nin Amerika'nın ileri karakolu olmasının bir karşılıydı ama hak ettiğimizden az yardım alıyorduk bunun için!...

İşin ilginç yanı başbakanlığa atanan **Şemsettin Günaltay**, hükümet programında Marshall yardımından yararlanmak için neler yapacaklarına pek de uzun boylu değinmezken[706] bütçe görüşmeleri sırasında muhalefet adına konuşan **Fuat Köprülü**'nün sanki hükümet sözcüsü imiş gibi nutuk atmasıydı:

".....son zamanlarda demirperde arkasındaki memleketlerde, Rus emperyalizminin âleti olan matbuat ve radyo neşriyatını takip edenler bilirler ki bunlar âdeta kendilerini Türk istiklâlinin en büyük dâvacısı ve müdafii şeklinde göstermektedirler. Bunlar, memleketimize yapılan ve bizim daima ve daima büyük şükranla karşıladığımız ve karşılayacağımız Amerikan yardımını, âdeta, Türk istiklâlini ihlâl

---

[704] Ulus, 19 Eylül 1947.
[705] PEYAMİ SAFA: **"Marshall Planı'nın Üvey Çocukları"**; Ulus, 20 Mart 1949.
[706] İ.ARAR: **Hükümet.....**; s. 207.

eden bir hareket olmak üzere tasvir ediyorlar; memleketin vatanperver insanlarını Amerikan dolarlarına satılmış kimseler olarak göstermek istiyorlar. Bilirsiniz, daha Truman Doktrini'nin ilk ilânında Moskova radyosu bir parola verdi: Türkiye'nin istiklâlini yüz milyon dolara sattılar dedi. Ve bunu, maalesef, bu memleket içinde bir takım zavallıların, hakikî vaziyeti idrakten âciz gafillerin ağızlarından da dinledik. Ruslar'ın hüsnüniyetine belki Amerika bir müddet için aldandı ve işte bunun neticesi olarak önce Truman Doktrini sonra da Marshall yadımı imdada yetişti. Bunlar dünya tarihinde ismi nâmesbuk [benzeri görülmemiş] *insanî hareketlerdir; ve Amerika milleti bu hareketi ifa suretiyle insanlık tarihinde en büyük ve şerefli rolü oynamış oldu."*[707]

Dikkat edilirse, ne ilk antlaşmalar, ne Truman Doktrini ve ne de Marshall yardımı, birer savunma antlaşmaları ya da askerî ittifaklar değildi. Olsa olsa, Türkiye'nin biraz daha güçlü duruma getirilmesini amaçlayan tek yanlı girişimlerdi. Ne ki, biraz daha güçlü olmak belki S.S.C.B.'ne karşı idi, fakat A.B.D. karşısında her antlaşma ona olan bağımlılığı ve bu devletin Türkiye üzerindeki denetimini arttırıyordu. Başka bir deyişle, Türkiye her geçen gün Amerika'nın güdümüne giriyordu ama bir Sovyet saldırısı karşısında Amerika'nın Türkiye'ye askerî yönden arka çıkıp çıkmaması bütünüyle onun gönlünün bileceği bir şeydi. Şu duruma göre, o günün yöneticileri ülkemizin çıkarları üzerinden gösterdikleri bu özveriyi yalnızca ve yalnızca yardım almak için yapmış oluyorlardı. Doğal olarak, burada sorulması gereken soru, II.Dünya Savaşı sonunda 245 milyon dolarlık bir döviz ve altın stokuna sahip olan Türkiye'nin bu dış yardım olmaksızın da, tıpkı Atatürk döneminde olduğu gibi kalkınmayı sağlayıp sağlayamayacağı idi. Fakat, ne çeşitten olursa olsun Amerikan'ın Türkiye'ye

---

[707] T.B.M.M., T.D., Dönem 8, C. XXIV-II, Toplantı 4, Bileşim 48, 16 Şubat 1950, Oturum 3, s, 730-731.

ilgisi, hele ekonomik ve askerî yardımı o günlerde Sovyetler'e karşı bir güvence gibi görülmüş ve gösterilmişti. Daha önce de değinildiği üzere, bu yardımlardan ve özellikle de A.B.D.'nin özel sektörün geliştirilmesini yardım koşulları arasında saymasından, bu ülke ile ticarî ilişkiler içinde olan işadamları ayrıcalıklı olarak yararlandıkları için, bu gelişmelerin baş destekçisi de onlardı. Ama egemenliğine ve bağımsızlığına bu arada ipotek konuluyormuş, kimin umurunda! O yüzden N.A.T.O.'ya girebilmek için çaba gösterilecektir ya!...

Tüm bu süreçte, A.B.D., Türkiye'yi Batı kapitalist dünyasının bir parçası, bir pazarı, bir hammadde kaynağı olarak tüm kurumlarıyla yeniden yapılandırıyordu. Bu yeniden yapılanmanın ne yönde olduğu **İnönü**'ün özel kalem müdürü olan **Haldun Derin**'in kaleminden çıkan şu satırların aralarında görülebilir:

"*Söylevden sonra* [1 Kasım 1949 T.B.M.M. yeni dönem toplantı yılını açış söylevi] *İnönü meclisteki Cumhurbaşkanlığı Salonu'da geçti. Amerika'nın yardım yapmakta olduğu ülkelerde yardımın sonuç ve yararlarını yerinde incelemek üzere dolaşarak Ankara'ya gelen Jenner, Ferguson ve Green'den kurulu bir senatör gurubunu, Amerika Büyükelçisi Wadsworth ve İktisadî İşbirliği Temsilcisi Dorr'la birlikte kabul etti..... Konuşma uzunca sürdü. Kapitülasyonlar, devletçilik, özel girişim gibi konulara değinildi.*"[708]

Kesim 3

AMERİKA'NIN MİLLÎ EĞİTİME EL ATMASI

Bir devletin eğitim siyasası, o devletin can damarlarındandır. Bugünün çocukları, yarının yöneticileri, meslek sahipleri, dahası seçme ve seçilme hakkına sahip vatandaşlarıdır.

---

[708] H.DERİN: **Çankaya.....**; s. 248.

Onları nasıl eğitirseniz, onlar da öyle insanlar olacaklardır. Onlarda nasıl bir kafa yapısı oluşturursanız, yarın onlar da o kafa yapılarına göre davranacaklardır.[709] Bu nedenledir ki, eğitim konusu, **Atatürk**'ün en önem verdiği konuların başında geliyordu. O denli ki, **Atatürk**, Ulusal Kurtuluş Savaşımız'ın ortasında bir eğitim şurası toplamıştı! Kurtuluş'tan sonra Türkiye'de tam bir eğitim seferberliği yaşandığını hepimiz biliyoruz. Cumhuriyet'e, devrim ilkelerine gönülden bağlı, özverili yeni bir kuşak yetiştirilmesi amaçlanmıştı. Ama bu kuşak aydınlanma düşüncesiyle ve bilimsel temele dayalı bir öğretim sonucunda oluşturuluyordu. Ulusçu olmak, vazgeçilemez nitelikleriydi. Uzun söze gerek yok: Eğitimin bir toplumun yaşamında ne denli önemli olduğunu, bugün İmam-Hatip Okulları'nı bitirenlerin yapıp ettiklerinden açıkça anlaşılır.

Atatürkçü eğitime ilk darbe, bildiğiniz gibi, Köy Enstitüleri'nin yıkıma uğratılması ile indirildi. Böylece Türkiye gerçeklerine uygun, ülke kalkınmasını amaçlayan, ulusçu eğitimin bu ana kurumu ortadan kaldırılmış oluyordu. Köy Enstitüleri yıkıma uğratılırken bununla eşzamanlı olarak Amerika'ya bir öğrenci akını başlatıldı. Daha 1946 yılının başında Amerika'da 600 dolayında Türk öğrenci bulunuyordu ve o yıl 100 öğrenci daha Amerika'da okumak için başvurmuştu.[710] Burada bir noktanın altını çizmek gerekir: **Atatürk** döneminde de yabancı ülkelere öğrenci gönderiliyordu. Ancak, bir kere bunda ülke gereksinmesi göz önünde tutulduğu gibi, giden öğrenciler Türkiye'de devrim havası içinde yetişmiş olanlardı. Daha da önemlisi, illâ şu ülkeye öğrenci göndereceğiz diye bir saplantı da yoktu. Örneğin; önceleri bilim ve teknikte Avrupa ülkeleri ileri olduğu için o ülkelere öğrenci gönderilirken,

---

[709] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. YAHYA KEMAL KAYA: **İnsan Yetiştirme...**; s. 273 vd.

[710] **"Amerika'daki Türk Talebeleri"**; Vatan, 5 Mayıs 1946.

S.S.C.B.'nin bilim ve teknikteki başarısı belirginleşince ve bu ülke 1929 Dünya Ekonomik Bunalımını belli bir sarsıntıya uğramadan atlatınca Sovyetler Birliği'ne de öğrenci gönderilmeye başlanmıştı. Sümerbank ve Etibank'ın kuruluşlarında görev yapanlar Sovyetler'de eğitim görmüş olan mühendisler olacaklardır.

Ancak, A.B.D., Türkiye'ye yerleştikçe ve denetimi ele aldıkça, her emperyalist ülke gibi, kendi ideolojisini benimsemiş, Amerika'nın çıkarlarını kendi çıkarı imiş gibi özümsemiş ve ilerde Türkiye'de kilit noktalara gelebilme olasılığı olan gençleri kendi eğitim sistemi içinde yoğurmak yolunu tutacaktı. Kendiliklerinden ve **Zekeriya Sertel** gibilerin imrenilecek ve ne pahasına olursa olsun gidilmesi gereken bir cennet olarak koşullandırması yüzünden **Amerika'ya giden öğrenciler** yeterli değildi. **Hem bu öğrencileri kendisi de seçmiyordu! İş sıkı tutulmalı ve bir sisteme bağlanmalıydı. Bu nedenle,** sonunda **Türkiye Ve A.B.D. Hükümetleri Arasında Eğitim Komisyonu Kurulması Hakkında Antlaşma** 27 Aralık 1949'da imzalandı.[711]

Antlaşmanın 1. maddesine göre; Türkiye'de bir **"Birleşik Devletler Eğitim Komisyonu"** kuruluyordu. Komisyonun giderleri Türkiye'nin A.B.D.'ne olan borcundan karşılanacaktı. Komisyonun amacı, **"eğitim programının idaresini kolaylaştırmak"** olacaktı. A.B.D. vatandaşlarınca yapılacak öğretim ve araştırma giderlerini de biz ödeyecektik. Aynı durum, Amerika'da eğitim görecek Türk öğrenciler için de –yol giderlerini de kapsamak üzere- söz konusuydu.

Öteki maddelere göre; bu Komisyon dördü Türk, dördü Amerikalı sekiz üyeden oluşacaktı; başkanı ise A.B.D. Büyükelçisiydi. Oyların eşitliği durumunda Büyükelçinin oyu ile karar alınacaktı. Amerikalı üyeleri, A.B.D. Dışişleri Bakanı ata-

---

[711] Antlaşmanın metni için bkz. H.Tunçkanat: s. 43-49.

yacaktı. Komisyon doğrudan doğruya A.B.D. Dışişleri Bakanlığı'na bağlıydı ve onun denetiminde olacaktı.

Komisyon'un bir veznedarı olacaktı, ancak bu veznedarın atanmasını A.B.D. Dışişleri Bakanı onaylayacaktı.

Komisyon, yabancıların verecekleri burslar için profesör, araştırmacı ve öğrencileri önerecekti. Eğitim programları düzenleyecekti. Amerikalılar'ın Türk eğitim sistemi içinde nerede nasıl görev yapacağını kararlaştıracaktı.

Bu antlaşmanın T.B.M.M.'nce bir yasa ile onanması gerektiğinden, bu yasanın gerekçesinde açıkça şöyle denilecekti:

"Amerika Hükümeti, harbden sonra ordusu elinde kalan fazla malzemenin satışı için müteaddit devletlerle anlaşmalar yapmış ve gerek bu devletleri mezkûr satışların hâsılatını dolar olarak ödemek külfetinden kurtarmak, gerekse bu vesile ile AMERİKAN KÜLTÜRÜNÜ YAYMAK GAYESİYLE, anlaşmalarla tahassül eden alacakların bu memleketlerde kültürel gayelere sarfını temin edecek kültür anlaşmaları imzalamıştır." [712]

Gerekçede, bu girişimi Amerikan Senato üyelerinden **Fulbright** başlattığından bu tür antlaşmalara **Fulbright Antlaşmaları** denildiği belirtiliyordu.

Dışişleri Komisyonu'nun E. 1/731, K. 14 sayılı ve 9 Mart 1950 günkü raporunda da, Antlaşmanın amacının **"Türk ve Amerikan kültürlerini birbirlerine tanıtıp yaklaştırmak"** olduğu belirtilecekti.[713]

Haydar Tunçkanat, bu antlaşmayı şöyle değerlendirmiş:

".....Amerikan Eğitim Komisyonu'nun Türkiye'de Türk parası ile ve Türk Hükümeti'nin himayesinde, her türlü Türk denetiminin dışında, Türk eğitimi hakkında araştırma yapması, bilgi topla-

---

[712] T.B.M.M., T.D., C. XXV/I, Dönem 8, Toplantı 4,, s.220.
[713] A.y., s. 220/4.

ması, gerekli Amerikan memurlarını uzman ve araştırmacı olarak okul, üniversite ve Bakanlıklara yerleştirmesi ve benzeri faaliyetlerini kolaylaştırmak amacını sağlamak için getirilmiştir. Sözde karşılıklı olan bu anlaşma ile bağımsız bir devlet olan Türkiye'nin başkentinde Türk eğitimi ile ilgili bir Amerikan Eğitim Komisyonu kuruluyor ve Türk Hükümetine bu komisyonun çalışmalarını kontrol ve denetleme hakkı dahi verilmiyor."[714]

Ama şunu açıkça kabul etmek de gerek: Doğrusu, adamlar yurt dışına gönderilecekleri iyi saptamışlar ve A.B.D.'de iyi eğitmişler. Ülkemizde ard arda kilit noktalara gelenlere bakınca bu gerçek yadsınamaz oluyor.

Kesim 4

EMPERYALİZM, DEVLETÇİLİK VE DEMİRYOLU

I

Devletçilik: Amerikan emellerinin önündeki engel

Vedat Dicleli, daha 1946 yılının başında diyordu ki:

"Demokrasinin hüküm sürdüğü memleketlerde yurttaş geniş siyasî haklara maliktir. Bu kamu hakları arasında ferdin özlediği şekilde çalışması ve dilediği şekilde kazanması imkânı önemli bir yer tutar. Halbuki devletçilikte ise fertlerin ekonomik alanlardaki bu hakları kayıt altına alınmış, bazı kazanç kaynakları devlete mal edilmiştir. Bu durum karşısında birçok kimseler devletçi bir memlekette

---

[714] H.TUNÇKANAT: s. 5.

demokrasi olamayacağını veya demokratik bir ülkede devletçilik politikası güdülmeyeceği zannına kapılırlar."[715]

Ama arkasından hemen eklemiş ve demiş ki Türkiye'de devletçilik, demokrasinin gelişmesine bir engel değildir; yeter ki, çizilen sınırları aşmasın! Eklemiş, çünkü henüz 1946 yılında bulunuluyordu. Ne ki, şu ana değin görüşleri ve sözleri üzerinde durduğumuz tüm Amerikalı yetkililer, devletin ekonomiden elini çekmesinin, özel kişilerin ticarî girişimlerinin engellenmemesinin, tersine onlara yardımcı olunması gerektiğinin hep altını çizip duruyorlardı. Bu tutumları son kerte doğaldı. Böyle davranmaları, hem liberal kapitalist ideolojinin ve hem de Türkiye'yi bir pazar durumuna getirmek istemelerinin bir gereğiydi. Amerikan patentli ve destekli demokrasiye geçildiğine göre de çok partili düzende devletçiliğin giderek ortadan kaldırılması gerekiyordu. Başka bir deyişle, 6 Ok'tan biri olan "devletçilik"ten de "demokrasi" uğruna ödün üzerine ödün verilmesi yoluna gidilmeliydi.

Truman Doktrini'nin uygulamaya konulmasından sonra ve Marshall Planı açıklanınca Türkiye birçok Amerikalı uzmanın akınına uğrayacaktı. Bu uzmanların üzerinde durdukları ilk konu, daha doğrusu Amerikan yardımından yararlanabilmek için gerekli gördükleri ilk koşul, özellikle dış ticarette serbest piyasa koşulları bulunmadığı için bunun sağlanması ve özel sektörün önünün açılması, devletçilikten dönülmesi olacaktı.[716] Öte yandan, savaş zenginleri ve ticaret burjuvazisi de, ki bunlar temelde D.P.'nin çevresinde toplanmışlardı, devleti kendilerine rakip görüyorlardı. Bu nedenle, C.H.P. iktidarı, devletçilik konusunda, hem dışarıdan ve hem de içe-

---

[715] VEDAT DİCLELİ: **"Devletçilik Ve Demokrasi"**; Ulus, 6 Ocak 1946.

[716] YALÇIN ACAR: **Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi Ve İzlenen İktisadî Politikalar, 1923-1963;** 5.basım, Vipaş A.Ş. yyn., Bursa, 1999, s. 55.

riden yoğun bir baskı altındaydı. Bu arada, 1948 yılının Eylül ayında İstanbul'da bir **"Türkiye İktisat Kongresi"** toplandı. Bu kongreye katılanların büyük çoğunluğu "özel sektör yeterince güçlendiği için devletçiliğin artık işlevini yitirdiği, devletçi yaklaşımın sürdürülmesinin Türkiye'nin iktisadî çıkarlarını zedeleyeceği"ni öne sürdüler. Bu gelişmeler sonucunda Türkiye'de artık devletçilik çöküyordu.[717]

Böylece, 1947 yılı başından Tekel'e getirilecek bazı sınırlandırmalarla, örneğin bazı malların Tekel'den çıkarılması ve Tekel'in parekende satış yapmasına son verilmesi ile, başlayan[718] devletçilikten geri dönüş, Amerikan destekli, Amerikan mallarını alıp satan, sırtını Amerika'ya dayamış özel sektörün, başka bir deyişle bir azınlığın, hızla gelişmesine neden olacaktır. Bu gelişmenin iç mimarı ise C.H.P. iktidarı idi. Örneğin, T.B.M.M.'nde 13 Mart 1950'da Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Vekili **Cemil Sait Barlas**, *"devletçiliğe rağmen vereceğim rakamlar, memlekette hususî sermayenin terakümünün* [birikiminin / artışının] *bariz bir ifadesidir"* dedikten sonra şu rakamları övünerek verecektir:[719]

1924'te	bankalardaki	mevduat	: 13	milyon	T.L.
1929'da	"	"	: 117	"	"
1931'de	"	"	: 116	"	"
1935'te	"	"	: 139	"	"
1938'de	"	"	: 227	"	"
1944'te	"	"	: 444	"	"
1948'de	"	"	: 813	"	"

---

[717] ERDİNÇ TOKGÖZ: **Türkiye'nin İktisadî Gelişme Tarihi, 1914-1997**; 4.basım, İmaj yyn., Ankara, 1997, s. 105-112.
[718] Ulus, 22 Ağustos 1946
[719] T.B.M.M., T.D., Dönem 8, C. XXV/I, Toplantı 4, Bileşim 63, Oturum 1, s. 312.

Şemsettin Günaltay Hükümet programında ise şöyle deniyordu:

"Hususî sermayenin iktisadî sahada girişeceği teşebbüsleri teşvik etmek ve kolaylaştırmak hükümetin başlıca şiarı olacaktır."[720]

Şimdi, **Adnan Menderes**'in 1950 Bütçe Kanunu Tasarısı üzerine 13 Şubat 1950'de T.B.M.M.'nde yaptığı konuşmadan bir bölüm okuyacaksınız. Bu konuşma, **Turgut Özal** ile birlikte başlayan ve bugün Avrupa Birliği, I.M.F. ve Dünya Bankası dayatmaları ile doruğuna ulaşmış bulunan devletçiliğe karşı savların, bürokrasi ile mücadele sloganının, devleti küçültmek düşüncesinin vb.nin sınıfsal temelinin ne olduğunu, ve ayrıca A.B.D. desteği ile yaşamını sürdürdüğünü bildiğimiz ve karşı-devrimciliği tarihçe "tescil" edilmiş olan D.P. tarafından başlatılmış olduğunu kanıtlayacak:

".....Bundan başka 27 milyon liralık bir artışla beraber özlük haklar faslındaki artış 60 milyon liraya baliğ oluyor ki bunun mânası ve ehemmiyeti üzerinde tekrar dikkatle durmak icap eder. Çünkü her sene arta arda özlük haklar yekûnu nihayet bugün 656 milyon lira gibi mühim bir yekûna varmıştır. Bu rakam bütçe giderler yekûnunun %44'ünü teşkil etmektedir. Bunun mânası bürokrasi çukuruna gittikçe daha ziyade gömülmekte olmamızdır.

Bürokrasinin bir memlekette umumî hayatı ne kadar güçleştirdiği, bilhassa iktisadî hayatı nasıl ve ne suretlerle kayıtlar altına aldığı malûmdur. Teşebbüs insiyakını baltalayan, her şeyi devletten beklemek meylini doğuran bürokrasi.....

Bürokrasiye karşı mücadele silâhlarının en tesirlisi devlet hizmetlerinin rasyonalizasyonudur.....

.....Münevver ve okumuş zümreyi mümkün olduğu kadar geniş ölçüde devlet kapısına bağlamak, şuurlu hesaplı olmasa bile, insiyakî olarak belirmiş bir temayüldür. Bu hal sistemin tabiî neticesi-

---

[720] İ.ARAR: s. 207.

dir. Devletçilikte ölçünün kaybedilmiş ve aşırı hudutlara gidilmiş olmasında da bu temayül ve insiyakın tesirlerini aramak yerinde olur. Devlet bu suretle yayıldıkça hususî teşebbüs sahasını daraltmış ve türlü müdahalelerle iş ve istihsal hayatını ağır kayıtlar altına almış, bu da yetişen nesilleri, geçimlerini devlet kapısında aramak yoluna sevk etmiştir." [721]

Tarih ve siyaset biliminin ortaya koyduğu gerçeklerden biri de, güçlü bürokrasilere sahip devletlerin kamu düzeninin sağlam ve kendilerinin de çok uzun ömürlü olduklarıdır. Örneğin; eski Mısır, Roma, Çin, Osmanlı Devleti gibi... Buna karşılık, iktidar ne denli güçlü olursa olsun bir devlette doğru dürüst ve güçlü bir bürokrasi yoksa, o devlet, onu geliştirip yaşatan kişinin ölümü üzerine dağılır gider. Eski Türk hakanlıklarının birçoğu bu türdendir. Bu durumun en tipik örneği Büyük Aleksandros'un (İskender'in) kurduğu imparatorluğun onun ölümü ile parçalanmış olmasıdır. Bugün, "süper güç" olarak görülen A.B.D.'nin hem federal devlet olarak ve hem de onu oluşturan federe devletlerin (eyaletlerin) ayrı ayrı ve sayıca çok fazla olan bürokrasileri bulunur. Batılı devletlerin bugün her birinin hem sayıca yüksek ve hem de etkinliği fazla olan güçlü bürokrasileri vardır. A.B.D.'nin "askerî" bürokrasisini bir yana bırakalım, ama uygarlığın bir ölçütü olarak her mahalleye motorize bir polis ekibi düşmesi de öngörülmektedir. Bu nedenle, bürokrasiye saldırmak, o devletin polisine, askerine, savcısına, yargıcına, öğretmenine, tapu memuruna, nüfus müdürüne vb. saldırmak demektir. Oysa örneğin, bugün Türkiye'de halkın yakınma konularının birinin de adlî bürokrasinin sayıca yetersizliği olgusudur. Ancak, "kırtasiyecilik" başka şeydir. "Kırtasiyecilikle mücadele" edilir, bürokrasi ile edilmez. Bu iki kavram bazan cahillikten,

---

[721]T.B.M.M., T.D., Dönem 8, Toplantı 4, C. XXIV/2, Bileşim 45, Oturum 1, s.500-501.

bazan da belli yıkıcı amaçlarla birbirine karıştırılmaktadır. Bu benzetme yapmak gerekirse, A.B. bizden tarımda desteklemeyi kaldırmamızı istemektedir. Gerekçeleri de, desteklemenin serbest piyasa ekonomisine aykırı olduğu savıdır. Ne ki, bizde destekleme %10 dolayında iken bu ülkelerde %30'a kadar çıkmaktadır ve tümünde de vardır!...

Öte yandan, bir devlet için bürokrasinin bu önemi nedeniyle, o devletin zayıflamasını, hattâ yıkılmasını isteyenler, bürokrasiye saldırmalarının yanı sıra, onu soysuzlaştırmak, geleneklerini bozmak, değer yargılarını yıkmak için uğraşırlar. "Benim memurum işini bilir" dediğinizde amaç budur, devlette bir gün bile çalışmamış yabancı uyruklu kişileri "prens" adı altında genel müdür, müsteşar yaparsanız bürokrasinin tüm geleneklerini altüst etmiş olursunuz. Unutmamak gerekir ki, basit bir şirket yönetiminde bile bir "hiyerarşi" bulunur. Ayrıca, memurunuza açlık sınırında yaşayacak ölçüde aylık verirseniz, ondan hem doğru dürüst iş yapmasını bekleyemezsiniz ve hem de evde ekmek bekleyen çocuklarına yiyecek götürmek için yolsuzluk yapmasını da engelleyemezsiniz. Ve işte, Adnan Menderes'ten başlayarak Turgut Özal'a ve ardıllarına kadar "kırtasiyecilik" kavramı "bürokrasi" kavramı yerine geçirilerek Türkiye bir yerlere sürüklenmek istenmiştir, sürükleniyor da.

İşin gerçeği şu: Bildiğiniz gibi, Ulusal Kurtuluş savaşımız; o zaman sanayi olmadığı için sanayici ve işçi sınıfı bulunmadığından, köylülerde sınıf bilinci ve hele örgütlenme hiç söz konusu olmadığından; bürokrasinin, aydınların ve eşraf ile din adamlarının öncülüğünde yürütülmüş ve kazanılmıştı. Bu nedenle de, kurtuluştan sonra iktidar ve yönetim bu kesimlerin elinde olmuştu. Bu konuya değindiğimizi anımsayacaksınız. Laiklik ilkesinin uygulanmaya konulması ile din adamlarının iktidardaki ortaklığı sona ermişti ama Toprak Reformu'nun gecikmesi ve yapılamaması yüzünden ağa ve eşra-

fın iktidar ortaklığı sürüyordu. Bunların büyük bir bölümünün D.P.'ye geçtiğini de gördük. Ama gelişen ticaret burjuvazisi henüz iktidardaki yerini gönlünce, dış desteğe karşın, sağlayamamıştı. Cumhuriyet'in temel ilkelerinden (6 Ok'tan) biri olan devletçilik, ister istemez bu ticaret kesimini sınırlandırıyordu. Öte yandan devletçilik, yine ister istemez, işleri yürütecek bürokratların varlığını gerektirmişti. İşte, **Adnan Menderes**'in devletçiliği, bürokrasiyi, aydınları bir arada ele alarak devletçiliği eleştirmesinin nedeni buydu. Kendi açısından sistematik olarak haklıydı da. Çünkü, bunlardan birini yıkıma uğratmak, ötekilerin de yıkımı ile sonuçlanacaktı. İktidara geçtiklerinde **Menderes**'in belirli bir ölçüde gerçekleşmesini sağlayabildiği bu üçlü yıkımı, ilerde dışa bağımlı 12 Eylül askerî cuntası en uç noktasına götürecektir.(8)[722]

Doğrusu, Türkiye'de ticaret burjuvazisini ele aldığımız dönemdeki durumuna getiren de, devletçilik uygulamasının tâ kendisiydi. **Vehbi Koç**, 25 Ekim 1987 günlü Hürriyet'te bu konuda şöyle demiş:

"Bu ülkede yaşayan herkes ve özel sektör KİT'ler sayesinde bugüne gelmiştir. K.İ.T.'ler yani İktisadî Devlet Teşekkülleri olmasaydı 1939-1945 arasındaki Dünya Savaşı yılları bizim için inanılmayacak kadar zor geçerdi. Bu kuruluşlar olmasaydı, neler çekerdik, Allah bilir..."[723]

Ama şimdi sorun artık bürokrasinin "vesayet"inden kurtulmak, iktidarda söz sahibi olmaktı. A.B.D. ise, serbest ticaret gerekçesiyle özel sektör üzerindeki tüm kayıtların kaldı-

---

[722] 12 Eylül'ün önde gelen nedenlerinden birinin 24 Ocak Kararları'nın uygulanmasını sağlamak olduğunu, bu kararların da ne anlama geldiğini artık herkes biliyor. 12 Eylül yönetiminin özel sektörün has adamı Turgut Özal'ı ekonominin başına geçirirken, aydınlar ve bürokrasi üzerinde estirdiği terör, bu nedenle hiç de bir rastlantı değildi.

[723] E.TOKGÖZ: s.111-112'den.

rılmasını, özünde en azından kuramsal olarak –o tarihte- kamu çıkarını gözeten devletçiliğin kaldırılmasını istiyordu![724]

II
Karayolu tuzağı

Atatürk'ün ve arkadaşlarının demiryollarına verdiği önem herkesçe bilinir. O da, her olanakta demiryolunun vatan için önemini vurgulamıştır. Söz gelimi, daha 1 Mart 1923' de T.B.M.M.'nin 4. toplantı yılını açarken konuya uzun uzadıya değinmiş ve önce, Ulusal Kurtuluş Savaşımız'da demiryollarının düşmanın bütün yıkımına ve malzeme eksikliğine karşın, ***"orduya ve memleketin hayat-ı iktisadîyesine ifa ettikleri ve etmekte oldukları hidematı*** [hizmeti] ***şükranla yad eylerim"*** dedikten sonra demiryollarının ***"her memleketin hayat damarlarını teşkil"*** ettiğini açıklamıştı.[725] Meclis'i hemen her açış konuşmasında bu gerçeğin üzerinde duran **Atatürk** için, demiryolları en öncelikli işlerdendi. Cumhuriyet'in demiryolları yapımına verdiği önemin, bu amaçla gösterdiği çabanın ***"müstakbel Türk nesilleri tarafından şükranla yad olunacağına***

---

[724] İnönü'nün devletçilik anlayışı kendisinin Kadro dergisine yazdığı bu konudaki yazıda çok açık biçimde ortaya konulmuştur. Örneğin; İnönü'ye göre, "..... *En serbest zannolunan bir sanat veya ticaret, müreffeh olabilmek için, mutlaka devletin yardımına ve müdahalesine ihtiyaç göstermektedir. Türlü krizlerden dolayı, en serbest nice müesseseleri, senelerden beri, sert fırtınalara karşı tutunduran, DEVLET'tir. Ticaret gibi en serbest sahada, dar vaziyete düşen tüccarları (meselâ tütün tüccarlarını) korumak için, hükümet geçen senelerde hususî tedbirler almıştır, İnhisarlar* [tekeller], *her sene hasat zamanında, piyasaya müdahale ederler Ve, bir sene, devlet inhisarı ve devletçilik aleyhinde hayalât* [hayaller] *kuran nice müteşebbisler görmüşümdür ki, mevsiminde inhisarların piyasaya müdahale etmesi için bütün idraklerini sarf ederler.*" (İSMET İNÖNÜ: **"Fırkamızın Devletçilik Vasfı"; Kadro**, C. II, Teşrinievvel 1933, sayı 22, s. 5).

[725] **Söylev Ve Demeçler**; C. I, s. 284, 285 (Türk İnkılâp Ens.yyn.).

eminim" diyordu.[726] 9 Mayıs 1935'te *"Akdeniz'i Karadeniz'e demirle bağladık"* derken[727] nasıl övündüğü görmemek olanaksızdı. Ne ki, Türkiye, Amerikan emperyalizminin denetimine her geçen gün biraz daha girdikçe, demiryolları bir yana bırakılacak, Amerikalı uzmanların planlaması ve gözetiminde hummalı bir karayolu yapımı başlayacaktı.

Önce, *"Amerikan Uzmanları Plan Hazırladılar"* başlıklı ve 19 Mayıs 1947 günlü *Ulus*'ta yer alan haberden, A.B.D.'de, Türkiye'deki karayollarını modern bir duruma getirmek için Amerikalı uzmanlar bir plan hazırladıklarını ve yakında bunu uygulamak üzere Türkiye'ye geleceklerini öğreniyoruz. Demek ki, başka işleri güçleri yokmuş gibi adamlar Amerika'da oturup Türkiye'de nereye nasıl karayolu yapılmalı diye planlar yapmışlar! Ve bu işe fazlasıyla önem verdikleri, işi yerinde kotarmak için A.B.D. Yollar İdaresi Başkan Yardımcısı Hilts, bu amaçla Türkiye'ye gelecektir. Hilts, Ankara'da Amerikan Haberler Merkezi'nde Türk kamuoyuna yaptığı açıklamada yapılacak olan İstanbul-Ankara-İskenderun karayolunun Mısır'a ulaşacağını söyleyecektir.[728] Hilts'in karayolu yapımı işini İnönü ile de görüştüğünü görüyoruz.[729]

Amerikalılar nasıl Millî Eğitim Bakanlığı içinde âdeta karargâh kurmuşlarsa, aynı şeyi Bayındırlık Bakanlığı'nda da yapacaklardır. Bu konuda en yetkili kişi, o tarihteki Bayındırlık Bakanı Nihat Erim'in basına verdiği şu demeç durumu olanca çıplaklığıyla göz önünü seriyor:

"Bildiğiniz gibi yol işlerinde Amerikalı mütehassıslardan mürekkep bir heyet Bayındırlık Bakanlığı'nda çalışmaktadır.

---

[726] T.B.M.M. 3.Dönem, 4.Toplanma yılını açarken, 1 Kasım 1930; a.y., s. 350.
[727] **C.H.P. 4. Büyük Kurultayı'nı Açış Söylevi;** a.y., s.366.
[728] Ulus,14 Şubat 1948.
[729] H.DERİN: s. 225.

Amerikalılar yol yapımı, bakımı ve düzeltilmesi sahasında bize çok yenilikler getirmişlerdir. Bunların başında makine gelmektedir. Ayrıca yol güzergâhının tâyininde ve yolların yapılması tarzında da bazı yenilikler olmuştur. Ezcümle memleketimizin bu bakımdan topografik, ekonomik ve askerî mülahazalarla etüdü yapılmaktadır. Hazırlanan plan başarı ile ikmal edildiği takdirde on sene sonra 23.500 kilometre tutarında mükemmel bir yol şebekesine kavuşmuş olacağız. Bu plan üçer senelik üç devrede tahakkuk ettirilecektir." [730]

Açıkçası, Türkiye bu konuda da A.B.D.'ne teslim olmuştur.

A.B.D.'nin Türkiye'nin ulaşım siyasasını demiryolundan karayoluna çevirmesinin nedeninin askerî amaç taşıyan yönünün pek de öyle önemli olmadığını yaşadığımız yıllar bize göstermiş bulunuyor. Ama bu arada, demiryollarının kendi başlarına bırakılıp, buna karşılık karayolu yapımına ağırlık verilmesinin sonuçlarını da yaşamış bulunuyoruz. Bir kere, bu karayolları üzerinde gidip gelecek araçları kendisi üretmeyen bir ülke bunları dışarıdan, o tarihlerde de Amerika'dan alacak demekti. Bu araçların lastiğinden tüm yedek parçasına kadar her şeyi de yine dışarıdan getirtilecekti. Öte yandan, petrolünü dışardan sağlayan bir ülke dövizini her gün artan bir biçimde petrole yatıracaktı. A.B.D., bu açıdan da yeni bir pazar kazanmış oluyordu. Ama her şeyden de önemlisi, ülke ulaşımı bu nedenlerle dışa bağımlı duruma getiriliyordu. 12 Eylül öncesi son Ecevit hükümeti döneminde baş gösteren petrol krizi yüzünden benzin istasyonları önünde yüzlerce araçtan oluşan kuyrukların nedeni buydu. Tarlada traktörler mazotsuzluktan öylece kalakalmışlardı. Bugün, 2-3 petrol tankerinin zamanında Türkiye'ye ulaşmaması aynı sonucu doğuracaktır. Bu durumun bir yan sonucu da, toplu taşımacılığın ülkemizde geli-

---

[730] Ulus, 13 Temmuz 1948.

şememesi olacaktı. Bunun ise, ekonomik maliyetinin ne olduğunu hepimiz biliyoruz. "Trafik canavarı" da bu öngörüsüzlük sonucunda doğmuş bulunuyor.

Sözün kısası, ulaşım siyasasında da **Atatürk**'ün yolundan ayrılıp A.B.D.'nin çizdiği yola girmek de bu dönemde ona yapılan bir ihanettir.

Kesim 5

BARKER RAPORU: EMPERYALİZMİN DÜŞEN MASKESİ

Bugün Dünya Bankası'nın ne olup olmadığını, sokaktaki insan bile bu bankanın bir memuru olan **Kemal Derviş** nedeniyle biliyor. Ama çoğu kişinin bilmediği şey, sanırım, Dünya Bankası'ndan ilk borcun **İnönü** zamanında istenmiş ve bu bankanın görevlilerinin bu yüzden Türkiye'ye gelip tıpkı bugünkü gibi incelemeler yapmış olduklarıdır. Bakın, o zaman C.H.P.'nin yayın organı *Ulus* bu olayı nasıl vermiş:

"Plan ve projeleri önceden hazırlanarak Hasan Saka hükümeti zamanında Milletlerarası İmar Ve Kalkınma Bankası'ndan [Dünya Bankası] *talep edilen istikraz* [borç] *hususunda Banka'nın teamülü gereğince incelemeler yapmak M. Stewart Mason, M. Harrison Clark'tan ibaret iki kişilik bir heyet dün sabah Ankara'ya gelmiştir Heyet, uçak alanında Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdür Yardımcısı Nahit Alpar ile Dışişleri Bakanlığı ve T.C. Merkez Bankası temsilcileri tarafından karşılanmıştır.*

İmar Ve Kalkınma Bankası Uzmanları Türkiye'de tahminen bir ay kalacak ve bu müddet içerisinde Banka'dan talep ettiğimiz kre-

dinin sarf edileceği maden, bayındırlık ve ulaştırma işleri üzerinde tetkikler yapacaklardır."[731]

Osmanlı'nın dış borçları için, ki o borcun çok önemli bir kesimini Cumhuriyet yönetimi ödeyecektir, **Ziya Paşa**'nın, *"bu halka-i belâ boğazımıza geçti ve bir daha çıkarmak nasip olmadı"*[732] dediği uluslararası tefecilik kurumlarına dış borçlanma yeniden bu dönemde başlamış ve **Kemal Derviş**'in Türkiye'ye gelip bakan olmasının ilk adımı da böylece atılmış oluyordu.

Asıl önemlisi, C.H.P. iktidarı döneminde Dünya Bankası'ndan Türkiye'nin kalkınması için bir rapor istenmiş olmasıdır. Bir uzmanlar kurulu Türkiye'de de incelemelerde bulunduktan sonra, kaleme alınan rapor, bu arada iktidar değişikliği olduğu için, D.P. iktidarına verilecektir. Ancak, 1951 yılında yayınlanan raporun başında bu nokta belirtilmekte **İnönü**'ye sağladığı kolaylıklardan dolayı teşekkür edilmektedir. Raporu hazırlayan kurul içinde, yukarıda adı geçen **Stewart Mason** da yer alacaktır. Kurul Başkanı, **James M. Barker** olduğu için, bu rapor "Baker Raporu" olarak anılacaktır.[733] **İşte** bu rapor, bu kadar yardım, kalkınma, serbest piyasa, özel girişimcilik, özgür dünya ticareti sözlerinin gerçekte Türkiye için ne anlama geldiğini, Türkiye biçilen rolün ne olduğunu belgelemektedir.

Raporu kısaca özetleyelim: ***"Sanayi Yatırımlarında Öncelikler"*** başlıklı bölümde, önceliğin sanayiye değil tarıma verilmesi gerektiği belirtildikten sonra sanayinin soba, basit

---

[731] **"Milletlerarası İmar Bankası Heyeti Geldi";** Ulus, 23 Ocak 1949.

[732] Hürriyet, 23 Teşrinisani 1868.

[733] 1951 A.B.D.'de John Hopkins Press tarafından yayınlanan raporun tam adı şöyledir: **The Economy of Turkey, An Analysis and Recommendations for A Development Program** [Türkiye Ekonomisi, Bir Kalkınma Programı İçin Analiz ve Öneriler]. Bu başlığın altında da Raporun Dünya Bankası sponsorluğunda Türk Hükümetinin işbirliği ile hazırlandığı yazılıdır. Rapor 13 "uzman"ın imzasını taşımaktadır.

pompa, pulluk, çekiç, testere vb. şeylerin üretilmesinden öteye geçmemesi, bunlarla sınırlı kalması öneriliyor. Bunun yanı sıra, sanayi olarak şunlar da olabilirmiş: Tuğlacılık, camcılık, dericilik, mobilyacılık, basit aşı ve surum yapımcılığı, sabunculuk, çanak çömlekçilik vb.... Buna karşılık, özellikle yatırım yapılmaması gereken alanlar da şunlar: Ağır makine ve metal işleme, ağır kimya, selüloz ve kağıt sanayileri.[734]

Raporda, tekstil sanayinin Türkiye'de ileri gittiği, ancak bunda da aşırılığa kaçılmaması için hükümetin önlemler almasının gerekli olduğu öne sürülüyor. Öte yandan, raporda yatırım yapılabileceği bildirilen sanayi dalları dışında kalan, ancak o güne değin devletin yatırım yaptığı sanayi alanlarından vaz geçilmesi, kaldırılması öneriliyor.[735]

Bundan sonra 125. sayfadan başlayarak, A.B.D.'nin karayolu yapımı için Türkiye'ye nasıl yardımda bulunduğu, bu arada Bayındırlık Bakanlığı'nda Karayolları Genel Müdürlüğü kurulduğu, bu Genel Müdürlük'ün çok iyi çalıştığı, bu nedenlerle demiryollarına yapılan yatırımlardan artık vazgeçilmesi gerektiği bildiriliyor.

Öte yandan, o sıralar uygulamasına geçilmiş bulunan Sarıyer Barajı projesinin bitirilebileceği, fakat bundan sonra böyle çok amaçlı büyük barajların yapılmaması önerilmiş.[736]

Öteki öneriler de şöyle:

1- Hükümet, devletin sanayi, madencilik ve ticarete doğrudan ne ölçüde katılacağını çok açık bir biçimde belirtmeliymiş. Başka bir deyişle, böylece katılmaması gerektiği söylenmiş oluyor. Katılacaksa da sınırını iyice çizmeli deniyor.[737]

2- İktisadî devlet kuruluşlarının [K.İ.T.'lerin] satılarak elden çıkarılması, devletin ekonomik yaşamdan çekilme niye-

---

[734] s. 100-101.
[735] s. 107.
[736] s. 147.
[737] s. 167.

tini kanıtlayacakmış. Ancak, bu gibi satışlar birçok önemli ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunları da birlikte getireceğinden bu konuda çok dikkatli olunmalıymış. Yani, uygun zaman ve zemini kollayın diyor. Bu sorunların neler olduğunu bugün çok iyi anlamış bulunuyoruz.

3- Şimdiki durumda ise, iktisadî devlet kuruluşlarının yararlandığı ayrıcalıkların kaldırılması öneriliyor.[738]

Raporun sonlarına doğru ise, yabancı sermayenin önündeki engellerin kaldırılması ve koşulların yabancılar için elverişli ve çekici duruma getirilmesi gerektiği bildirilmiş.

Hemen belirteyim: Bu, ilk rapor değildi. Bundan önce de Amerikalı "uzman" **Max Westor Thornburg** da hemen hemen aynı çizgide ve basit araç gereçlerin Türkiye'de yapılabileceğini öne süren bir rapor vermiş bulunuyordu.[739] Demek ki, A.B.D. için sorun, Türkiye'nin sanayileşmemesi, Amerikan pazarı olarak kalması, sanayileşmeyi sağlayan devletçiliğin ortadan kaldırılması idi.

---

[738] s. 249.

[739] Bkz. MEHMET ALTAN: **Süperler Ve Türkiye – Türkiye'de Amerikan Ve Sovyet Yatırımları;** Afa yyn., İstanbul, 1986, s. 82.

BÖLÜM 8

KARŞIDEVRİMCİ SÜRECİN DÜĞÜM NOKTASI: CHP 7.BÜYÜK KURULTAYI

Kesim 1

7.BÜYÜK KURULTAY'IN GENEL NİTELİĞİ

C.H.P.'nin Ankara'da 17 Kasım–4 Aralık 1947'de toplanan 7.Büyük Kurultayı, hem C.H.P.'nin ve hem de Türkiye'nin tarihinde bir dönüm noktası oldu. **Şemsettin Günaltay**'ın başkanlığında sürdürülen bu kurultayı, öncekilerden ayıran birçok başkalıkları vardı. Her şeyden önce, bu kurultaydan istenen şey, yeni iç ve dış siyasal ve ekonomik koşullara göre, başta Tüzük ve Program değişikliği yaparak partiyi yeniden yapılandırmaktı. **İnönü**, kurultayı açış konuşmasında, artık partiler karşısında yansız bir Cumhurbaşkanı olacağını, C.H.P. Genel Başkanlığı görevini eylemli olarak (fiilen) yapmayacağını, bu görev için bir başkasının tam yetkiyle seçilmesi gerektiğini bildirecekti ki, bu yeni durum, partinin yapısında temelli bir değişiklik demekti. **İnönü**'nün konuşmasının bu bölümü şöyle:

"Harp sonu hayatı ve karşı parti mücadelesi içinde geçen iki senelik tecrübe ise, benim şahsî durumuma hususî bir mâna verdi. Demokratik rejimin bu yeni şartlar içine gelişmesi devrinde, haklı veya haksız, benim bir parti lehine veya aleyhine tesirim, mübalağalı olarak görülmüştür. Partiler arasında çetin mücadelelere karışarak

hükümler vermem zarurî oldu. Vatandaşın beni partilere karşı müsavi durumda görmeği bir emniyet unsuru saydığını fark ediyorum. Cumhurbaşkanı bulunduğum müddetçe Kurultayın seçeceği bir zatın, bütün yetkilileriyle, Parti Genel Başkanlığını yapması lüzumlu bir mahiyet almıştır..... Tüzük için teklif olunan şekli [740] *yani Kurultay'ın Genel Başkan Vekili seçmesi şekli, bütün yetkileri elinde bulundurmak şartıyla, hukukça ve hükümce, benim vaziyetimi her türlü tereddütten kurtaracak mahiyettedir. Partinin bütün faaliyetlerine hâkim olacak ve milletvekili seçimini idare edecek Başkan Vekili, hakikatte partinin tam salâhiyetli şahsiyeti olacaktır."* [741]

Atatürk döneminde yapılan kurultaylarda, onun eşsiz ve üstün kişiliği kurultaya damgasını basıyordu. Onun ölümünden sonra kendisini Millî Şef ilan ettiren **İnönü** döneminde ise, hiç kimsede şefe karşı çıkacak, onu eleştirecek, partiyi yerecek yürek yoktu. Üstelik, dönem tek parti dönemiydi. Demokrasiye geçileceği açıklandıktan ve hatta Millî Kalkınma Partisi kurulduktan sonra bile, seslerini şöyle bir yükseltmek isteyenlerin partiden nasıl çıkarıldıklarını da biliyoruz. Ama şimdi, Millî Şef, şeflikten vazgeçmiş, hakemcilik oynamaya başlamıştı. Amerikan emperyalizmine ülkenin kapılarını açılmıştı. Devrim ilkelerinden ödünler de birbirini izliyordu. Üstelik, şimdi Kurultay'dan yeni koşulları tartışıp yeni duruma uygun bir Tüzük ve Program yapması isteniyordu. **İnönü**'nün

---

[740] Daha önce bir komisyonca Tüzük değişikliği taslağı hazırlanmış bulunuyordu. İnönü, bu konuşmasında kendisinin asıl isteğinin seçilecek yeni kişinin doğrudan "Genel Başkan" olarak nitelendirilmesi olduğunu, ancak komisyonun öngördüğü "Genel Başkan Vekili" formülünü, bu kişinin tam yetkili olması koşuluyla kabul edilebileceğini anlatmaktadır.

[741] Kurultay'da yapılan konuşmaların ve Kurultay'ın akışının tutanakları, **CHP Yedinci Büyük Kurultayı** adı altında Ankara'da 1948'de basılıp yayınlanmıştır. İnönü'nün bu konuşması bu yayında, 20.sayfada yer almaktadır. Bundan böyle bu bölümde, Kurultay'dan yapılacak alıntılarda yalnızca sayfa numarası belirtilecektir

kendi başbakanı **Recep Peker**'i eleştirdiği bir ortamda bu Kurultay toplanıyordu. Bu durumda Kurultay üyeleri görüş bir düşüncelerini açıklamakta kendilerini özgür göreceklerdi.

Kurultay üyelerinden Bursa milletvekili **Muhittin Baha Pars**, bu gerçeği şu sözlerle dile getirecekti:

".....O [Atatürk] *sağ iken..... kalplerimizde ve vicdanlarımızda o kadar yaşıyordu ki, benliğimiz ona kalboldu* [ona dönüştü / onunla birleşti]. *O bizde yaşıyordu, biz onda. O, ne derse yapmamamıza imkân yoktu. Çünkü, bütün milletin dehasını taşıyan bir adamdı. O, öldüğü zaman onun ellerinden ayrılan ellerimiz açıkta tazarru* [yalvarış] *ve niyaz halinde kaldı.*

Allah, bu millete elini bir daha tutturacak, yahut, milletin elini bir daha uzatacağı bir el gösterdi: İnönü. O zaman da onun direktifi ile, onun kararlarıyla yürüdük.....

Fakat, bugün, bugün değil, epeyce bir zamandan beri ellerimiz muallaktadır. İnönü'nün eli çekilmiştir. İnönü, artık partiler kendi kendilerini kullanmalı ve kendi kendilerini idare etmeli demiştir." [742/743]

Maraş milletvekili **Hasan Reşit Tankut** da aynı gerçeği vurgulayacak ve diyecekti ki:

"İradesini Şef'e terketmiş, her türlü güdümü onun tarafından beklemiş bir teşkilâtın güzideleri [seçkinleri] *olarak yaptığımız bu Yedinci Kurultay'ın birdenbire kendine gelişi en büyük beşaretin* [muştunun] *ifadesidir."*[744]

Bu saptamalardan da anlaşılacağı gibi, milletvekillerinden ve delegelerden oluşan Kurultay üyeleri, bu kere **Ata-**

---

[742] s. 119.

[743] Muhittin Baha Pars'ın bundan sonraki sözleri şunlar olmuş: *"Arkadaşlar, eğer Atatürk'e kalplerimizi verip ellerimizi birbirimiz için saklasaydık, bugün bu hale düşmezdik."* A.B.D. Başkanı Roosevelt'i peygamber düzeyine çıkardığını gördüğümüz Pars'ın bu sözleri her şeyden önce kendisi için geçerli olmalı!...

[744] s. 127.

türk'ün karşısında ya da İnönü'nün buyruklarına göre değil, kendi görüş ve düşüncelerine, vicdanlarının sesine göre konuşacaklardı. Başka bir deyişle, C.H.P. milletvekillerinin gerçek eğilimlerinin, dünya görüşlerinin, devrimler karşısındaki tutumlarının ne olduğunu *şimdi* öğrenebilecektik. Aşağıda, Kurultay üyelerinin özellikle "laiklik" konusu üzerinde görüşleri özetlenirken 1947 yılındaki C.H.P.'nin ne denli "Atatürkçü" olduğunu göreceğiz!... Başka bir deyişle, 1947 yılında "gerçek", "yaşayan" C.H.P.'nin ne olup olmadığını tüm çıplaklığı görmek şansını elde edeceğiz.

Bu açıdan bence en ilginç ve gerçekçi konuşmayı Kocaeli delegesi **Enver Balkan** yapmış:

"İsmet İnönü memlekette de geniş bir demokrasi hayatına başlamak lâzım geldiğini takdir ederek muhalefet partisi kurulunca 'tek parti sisteminden çok partili rejime geçiyoruz' dedik; hâlâ da öyle diyoruz. Muhalifler boyuna 'Tek Parti zihniyeti'nden dem vuruyorlar. İyi düşünürsek hakikatte böyle bir şey yoktur.

Memleket, tek partiden çift parti hayatına girmedi. Doğrudan doğruya ve sadece 'parti hayatı'na geçti.

Tek Parti dediğimiz C.H.P. yirmi dört yıl memleketi idare etti sanıyoruz. Ne münasebet? .....

C.H.P. diye bir zümre vardı. Fakat, hiçbir şeye karışmazdı. Atatürk ne dilerse, İsmet İnönü ne isterse o olurdu. Esasen C.H.P. özleseydi de işlere karışamazdı. Çünkü ismi var, cismi yoktu. Parti, her bakımdan birbirine zıt insanları, içtihatları başka başka insanları bir Şef idaresi altında bir araya toplamıştı.

C.H.P. Millî Mücadele ve kurtuluş hareketi etrafında 'Birlik' kurmuş, çeşitli partilerin 'koalisyon', yani müşterek hükümet teşkil etmeleri gibi bir şeydi. Her halde tam mânasıyla bir Parti olmaktan çok uzaktı. Bütün memleket Halk Partisi'nden idi. Fakat, siyasî kanaatler yüzünden Halk Partisi'nde samimî olarak belki bin kişi bile yoktu.

Bunun içindir ki: 'Tek Partili sistemden çok partili rejime geçtik' sözü ve düşüncesi hiçbir realite ifade etmez. İşin doğrusu şudur ki, sadece parti hayatına, hakikî partiler hayatına giriştik. Demokrat Parti kadar, Cumhuriyet Halk Partisi de kendini kurmak, programını yapmak, teşkilâtını başarmak yolundadır....."[745]

Kocaeli delegesinin "tek parti" kavramını bildiği anlaşılıyor. Dahası böylece, **İnönü**'nün de hiç olmazsa görünüşte baskısı kalkınca, D.P. olarak C.H.P.'den kopan eski C.H.P.'liler dışında hâlâ C.H.P.'nde kalanların da asıl şimdi gerçek niteliklerinin ortaya çıkacağını söylemiş oluyor. O niteliğin ne olduğunu birazdan göreceğiz.

Öte yandan, Kurultay başlar başlamaz, o günün basınında da yer aldığı üzere, **"mutediller"**, yani ılımlılar ve **"müfritler"**, yani aşırılar ayırımının ve tartışmasının su yüzüne çıktığını görüyoruz. Erzincan milletvekili olarak Kurultay üyesi olan **Behçet Kemal Çağlar**'ın değişiyle:

"Delege arkadaşlarımızdan dördü beşi, meselâ biri Erzincan'dan biri Zonguldak'tan geldiği ve birbirini hiç tanımadığı halde, sözleşmiş gibi, bana aynı suali sordular: Ortada müfritler, mutediller sözleri devam ediyor; ikiye mi ayrıldınız? Mutediller demokrasiyi istiyor, müfritler istemiyormuş, öyle mi?"[746]

Ne ki, başta **Çağlar** olmak üzere Kurultay boyunca böyle bir ayrışmayı herkes yadsıyacaktır. Ancak, Kurultay tutanakları incelendiğinde temelde 2 ayrı görüşün çarpıştığı, hattâ zaman zaman konuşmacıların birbirlerini suçladıkları da açıkça görülüyor. "Mutedil" denenlerin genelde D.P.'ye karşı daha hoşgörülü davranılmasını, D.P.'lilerin eleştirilerine katlanmanın demokrasinin gereği olduğunu öne sürmelerine ve yeni iç ve dış siyasal koşullara uyum sağlamak için ödünler verilmesi gerektiğini savunmalarına karşılık "Müfritler"i böyle kolayca

---

[745] s. 97-98.
[746] s. 85

tanımlamak olanaksız. Çünkü bir bölümü D.P.'nin yasaları çiğnediğini, o nedenle haklarında gerekli yasal işlemlerin yapılmasını isterken; bir bölümü D.P. karşısında C.H.P.'nin yönetimce eşit işlem görmemesine hükümetçe göz yumulduğunu savunuyordu. Bir bölümü de, devrimlerinden ödün verildiği görüşündeydi. Bir bölümü ise, kimi C.H.P.'lilerin D.P.-'liler ile iyi ilişkiler içinde olmasını, gazetelerine demeç vermelerini ve hattâ yazı yazmalarını eleştiriyordu. Küçük bir bölümünün ise, gerçekten de çok partili düzene karşı oldukları söylenebilirdi. Ancak, Kurultay'a egemen olanların "mutedil-ler" olduğu açık. Zaten, Kurultay sonuçları bunu kanıtlayacak.

"Müfritler"den kabul edilen **Behçet Kemal Çağlar**'ın bu gurup içinde en tutarlı kişi olduğu öne sürülebilir. En başta **Şemsettin Günaltay**'ın Kurultay Başkanlığına seçilmesinde karşı oy veren tek kişi olmuş. C.H.P. iktidarının son başbakanı olacak olan **Günaltay**'ın devrimlerden ne büyük ölçüde ödün verdiğini ilerde görünce bu karşı oy anlam kazanmaktadır. **Çağlar** birkaç kez söz alıp konuşmuş. Bu konuşmalarından birinden alıntılayacağım kısa bir bölüm, tutumuna ilişkin bir kanı verebilecektir:

"Ben kendi hesabıma, son zamanlarda partimizin saflarında demokrasiyi geliştirmek yolunda, iki partiyi birbirine düşman hale getirmekten kurtarmak yolunda harcanan çabalamaların hepsini makbul ve aziz görürüm. Yalnız esaslı bir şartla: Asıl halk dertlerine ve meselelerine eğilmektense daha kolay ve ucuz bir tedbir olarak Karşı Parti'ye taviz ve yaranma yoluna sapmamak şartıyla.

İnkılâplarımızdan, belki hoşa gideriz diye, fedakârlıkta bulunmak, halkı kazanacağız batıl zanniyla prensiplerimizden tavizler vermek şiarımız değildir.....

.....son zamanlarda karşı parti liderinin, bizim parti görüşümüzce muhakkak cevaplanması gereken nutukları karşısında, [İnönü] *partimizin Tüzük gereğince tek sözcüsü olduğu halde gereken cevapları vermeyip Devlet Başkanı olarak Hakem kalmıştır. Yüce ve*

bitaraf konuşmuştur. Milletin hayrına böyle yapmıştır. Fakat, gel gelelim, Partisi de dilsiz kalmıştır.

Hangi gün, Parti'nin içinde veya dışında Parti'nin prensiplerine hücum edildiği, Parti mazisi lekelenmek istendiği zaman, muhalif hatiplerin karşısına bir Parti sözcüsü çıkmıştır?..... Partimiz dilsizdir, sözcüsüzdür.....".[747]

Balıkesir delegesi **Muharrem Onursal**'ın şu sözlerini de anmak gerekir:

"Biz, iktidarda mıyız, değil miyiz, şüphe içindeyiz."[748]

Bölümün başlığından anlaşılacağı üzere, 7.Kurultay, C.H.P.'ni "resmen" karşıdevrim çizgisine çekecektir. Program maddeleri ve özellikle de 6 Ok tartışılırken, programda yapılacak değişikler bu gerçeğin kanıtıdır. O nedenle, bundan sonraki kesimde daha çok bu görüşte olanların, yani "mutedil-ler"in konuşmalarına tanık olacağız. Bu yüzden son olarak "Müfritler" içinde yer aldığı varsayılan Zonguldak milletvekili **Orhan Seyfi Orhun**'un şu sözlerine de kulak verelim:

"Sayın Hasan Saka yeni hükümeti teşkil ettikten sonra Meclis içtima halinde değildi. Muhalefet gazeteleri Hasan Saka'nın mutlaka mecliste beyannâmesini [hükümet programını] *okumasını ve güvenoyu almasını istiyorlardı. Sayın Meclis Başkanı buna lüzum görülmediğini beyan etti. Fakat meclis fevkalâde içtimaa çağrıldı ve Hükümete güvenoyu verdi. Yine istedikleri oldu.*

Bu misalleri çoğaltmak istemiyorum. En yenisi bugündür. 'Dağ başını duman aldı' şarkısını Parti marşı olarak seçtik. Bunun sebebini gazetelerimiz izah ettiler ve bu kararı alkışladılar. Fakat, muhalifler buna şiddetli hücum ettiler. Bugün bundan vazgeçilmesinin teklif edildiğini işitiyoruz. Bunun böyle olacağına da artık şüphe etmiyorum.

---

[747] s. 85-86.
[748] s. 90.

Bir muhalif zat gazetesinde bu tür şeyleri vesile yaparak Partimiz'le eğleniyor. 'Şu Halk Partisi biraz da kendi aklı ile hareket etse iyi olur' diyordu. Bütün bunların hiçbir tesiri olmadığını söylemek mümkün müdür? Halk ile temas eden, Parti teşkilâtına mensup arkadaşlarımız, halkın dileklerini sordukları zaman şu cevabı almışlardır: 'Biz Halk Partisi'nden dileklerimizi yapmasını niçin boş yere rica edelim? Onları Demokrat Parti'ye kabul ettirir, Hükümet'e zorla yaptırırız." [749]

Ne var ki, gerçeği yansıtan bu konuşmacıların bu sözlerine karşın, 7.Kurultay, hem kapıyı emperyalizme daha çok açacak, hem devrimlerden ödün üstüne ödün verecek ve hem de D.P.'nin isteklerini kendi parti programına şu ya da bu biçimde yansıtacaktır.

7.Kurultay'ın bir başka özelliği de, çoğu üyenin kendi partilerine ve iktidarlarına yönelttikleri eleştirileri okuyunca, insanın bu konuşmaların C.H.P.'nin eleştirildiği bir D.P. kongresinde yapıldığını sanacak olması. O zaman insanın sorası geliyor: Neden C.H.P. üyesisiniz de D.P.'ye geçmiyorsunuz? Anlaşılan, üzerlerinden Şef'in gölgesi kalkınca, belki de daha doğrusu Şefleri bile kendi Hükümeti'ni ve partisini eleştirince, kendi partileri ve iktidarlarına ilişkin gerçek görüşlerini ortaya koymak için uygun ortamı buluvermişler. Bu eleştirilerden birkaçını sıralamakla yetineceğim. İşte, bu durum, 7.Kurultay'ı öncekilerinden ayıran bir başka özellik.

Enver Balkan (Kocaeli delegesi):*".....itiraf edelim ki, bugün suiistimaller, iltimaslar, rüşvetler veya her türlü fenalıklar vardır...." ".....Devlet kapılarına giden vatandaş, işini görememekten müteessirdir."* [750]

Fahri Keskiner (Manisa delegesi):

---

[749] s. 109.
[750] s. 94, 95.

"..... Memleketin üzerinde, bilhassa halk sınıfı üzerinde henüz tazyik edici bir karaborsacılık vardır ki, bu da Sümerbank mallarıdır....." [751]

Mehmet Ali Turan (Bingöl delegesi):

"..... yer yer köylü ve halk sızlanıyor. Nüfus'a işi düşen, Tapu'da işi olan, herhangi bir daireye iş için müracaat eden vatandaş, eshab-ı mesalih [iş sahipleri] *içeri girerken güler yüzle girer; ağlayarak, sızlanarak çıkar ..... maalesef rüşvet vardır, maalesef karaborsacılık vardır."*[752]

Bu sözlerden sonra Kurultay tutanaklarında bir ayraç açılmış ve *"(Bravo sesleri, alkışlar)"* yazılmış. Görülüyor ki, Kurultay delegeleri konuşmacıyı çok beğenmiş oldukları gibi onunla aynı düşüncedeymişler!...

Sinan Tekelioğlu (Antalya milletvekili):

"Milletin ıstıraplarını çok yakından bilen bir milletvekili sıfatı ile ben de biliyorum ki, bu milletin dertleri, ıstırapları çoktur. Bunların başında köy okulları, bunların başında orman işleri, bunların başında demin bir arkadaşımızın dört sınıf olarak saydığı gibi memurlarımızın yapmakta oldukları kötü işler gelir."[753]

Turgut Karatal (Bursa delegesi):

".....adam tutmak ve şunu bunu memnun etmek gibi hareketlerin mahsulüdür ki bilmeyerek bize en büyük fenalık bu yolla girmektedir." "Parti ve onun bağrından çıkan Hükümet programlarında sarahatle yapılacağı veya men edileceği bildirilen şeyler devlet teşkilâtının ikinci kademelerinde aksi surette tatbik ediliyor."[754]

Kemal Kefeli (Trabzon delegesi):

"Orman Kanunu ile güzel vatanımızın yeşil bölgeleri bozkırlar haline getirilir ve bir orman koruma teşkilâtı saltanatı kuru-

---

[751] s. 100.
[752] s. 101.
[753] s. 105
[754] s. 115, 116.

lurken partimizin en yüksek kademelerine ulaştırılan feryatlar mahiyeti meçhul sebeplerle boğulmuştur."[755]

Muammer Tekin (Ordu delegesi):

"Şurasını itiraf etmeliyiz ki bugün devlet dairelerinde ve memurlarında mesuliyet his ve korkusu kalmamıştır..... bütün mânasıyla hükümet teşkilâtının iyi işlemediğini kabul etmek lâzımdır .... halen ne Bakanlıklarda ne de İllerde müspet bir çalışma programımız yoktur, olanları da tatbik etmiyoruz."[756]

Dr. Fahri Kurtuluş (Rize milletvekili):

"Türk gençliği şimdiye kadar bu samimî alâkayı Parti'den görmemiştir. Onun için Parti'ye kırgındır." ".....vatandaş 'Bu memleketin yolu yok, hastahanesi yok, suyu yok' der ve 'böyle olduğu halde yetmiş milyon liraya çıkacak bir meclis binasını neden yaptırıyorsunuz?' diye yazarsa, bunun karşısında ne cevap vereceğiz?[757]

Ali Çelik (Isparta delegesi):

"Halkevlerimiz... cemaate arkasını dönmüştür. Halkı oraya bağlamıyor, halk içine girmiyor.... Halkevleri, cemaatin ruhuna bigânedir, asıl ruh haleti buradadır. Bunun nazara alınmasını bir partili, bir delege, bir vatandaş, bir millet evlâdı olarak yalvarıyorum." [758]

Bu delegenin Halkevleri'ne yönelttiği bu eleştirinin de Kurultay üyelerince çok yerinde bulunduğu tutanakta *"(Bravo sesleri, alkışlar")* diye yazılmış olmasından anlaşılıyor.

Adil Tigrel (Diyarbakır delegesi):

"Büyük Millet Meclisi müçtemi bulunduğu [toplandığı] *ve milletvekillerinin vazifeleri başında bulunduğu bir zamanda, İzmir'den hareket eden tirende üç gün üç gece, yer bulamayarak kompartıman önünde seyahat eden bir yolcu, durduğu kompartımanın kapısında asılı duran 'Milletvekillerine mahsustur' levhasını görürse yukarıdaki fıkraya* [halkçılık ile ilgili programdaki maddeye]

---

[755] s. 123.
[756] s. 158.
[757] s. 189, 191.
[758] s. 212.

inanır mı, inanmaz mı?" "Çay, kahve, kömür, gaz, basma tevziinde birçok yolsuzluk olmuş, karaborsa meydanı boş bularak gemi azıya almış ve istediği gibi at oynatmış, yolsuzlukların önü alınamamıştır." [759]

Abdülkadir Güney (Çorum delegesi).

".....memurlarımızın birtakım uygunsuzlukları tahammülün haricindedir....."[760]

Bu örnekler, genel eleştiriler. Programın maddelerine geçildiğinde özellikle devletçilik, milliyetçilik ve laiklik ilkeleri ile ilgili maddelerde değişiklik yapılmasına sıra gelince, bu açılardan yapılacak eleştirileri ve hatta karalamaları bundan sonraki Kesim'de ayrıca göreceğiz. O zaman, durum daha da tuhaflaşacak.

Burada altını çizmek istediğim bir nokta var: 7.Kurultay'da birkaç üye dışında hiç kimsenin partilerinin yönetiminden, partili hükümetlerden mutlu olmadıkları, tümüyle tersine keskin bir dille eleştirdikleri görüldüğüne ve bu kurultayın, üyelerin görüşlerini Şef'in korkusu olmadan ve dediğim gibi Şef'in kendisinin de kendi partisini ve hükümetini şu ya da bu ölçüde eleştirmiş olmasından yüreklenerek özgürce belirtebildikleri bir "ilk" olduğu da açıkça dile getirildiğine göre, **İnönü** acaba bu eleştirileri ve yergileri hiç üstüne almamış mıdır? Öyle ya, önce Millî Şef olarak, sonra da düz bir şef olarak, çok yakın bir zamana değin, ülkenin tek egemeni o değil miydi? Bu bir yana, Orman Kanunu'nu savunan da oydu! Halkevleri'ni de!...

Ancak, Parti Genel Başkanlığı görevini tam yetkiyle üstlenip yürütecek bir "Genel Başkan Vekili" seçilince, hiç olmazsa bundan böyle kimse "Acaba bu aksaklıklardan **İnönü** ne ölçüde sorumlu?" diye düşünemeyecekti. 7.Kurultay'ın 27 Kasım 1947 günlü toplantısında, bazı üyelerin bu durumun

---

[759] s. 405, 406
[760] s. 449

partiyi daha da güçsüzleştireceği görüşlerine karşın, "Genel Başkan Vekilliği", Tüzük Komisyonu'nun raporunda öngördüğü biçimde ve **İnönü**'nün Kurultayı açış konuşmasında belirttiği tam yetkiyle kabul edilecektir.

Burada iki şeyi birbirine karıştırmamak gerekir: Böylece **İnönü**, kendisini partinin günlük işlerinden soyutlamış ve D.P.'nin eleştirilerinin hedefi olmaktan çıkmış oluyordu, daha doğrusu öyle sanmıştı. Yoksa, ülke yönetimi yine onun elinde olduğu gibi, C.H.P. iktidarının başı yine oydu. O denli ki, A.B.D. elçisinin her konuyu konuşmak için **İnönü** ile sık sık buluşması bir yana, A.B.D. Karayolları Genel Müdür Yardımcısı bile, gördüğümüz gibi, yapılacak işleri onunla görüşüyordu.

Behçet Kemal Çağlar'ın şu sözleri uygulamada ne denli geçerlidir, o ayrı bir konu; ama, **İnönü**'nün ne yapmak istediğini belirtmesi bakımından önemlidir:

"İnönü, parti savaşlarında bizzat cephe kumandanlığı yapmadı; cepheyi sorumsuz cephe kumandalarına bıraktı." [761]

Bu saptamaya şunu da eklemek gerekir: Görüldüğü üzere, 7.Kurultay'ın başlıca toplanma amacı Tüzük ve Program değişikliği yapmaktı. Önceden kurulan komisyonlar ise, her ikisi için de birer taslak hazırlamışlardı. Özellikle Program değişikliğinde 6 Ok olarak anlatımını bulan **Atatürk** ilkeleri, "zaman ve zemine" uydurulacaktı. Hiç kuşkusuz, **İnönü**, partisinin milletvekillerinin ve örgütünün yapısını ve eğilimlerini biliyordu. Ve Kurultay üyeleri bu kere görüş ve düşüncelerini özgürce dile getireceklerdi. Bu nedenle, şimdi 2.Kesim'de göreceğimiz özellikle laiklik karşıtı görüşler ve Kurultay sonunda ilkelerden verilen ödünlerdeki sorumluluğu büyüktür.

---

[761] s. 327.

Kesim 2
DEVRİMLER VE KURULTAY

I
Program değişikliğinin amacı

C.H.P. 7.Büyük Kurultayı, 1 Aralık 1947 Pazartesi günü parti programında yapılacak değişiklikleri görüşmeye başladı. Görüşmeler, daha önce kurulmuş olan Program Komisyonu'nun[762][763] hazırladığı taslak üzerinde yapılacaktı. Önce Komisyon'un taslak için bir gerekçe niteliğini taşıyan raporu

---

[762] Komisyon şu kişilerden oluşmuştu: Hüsnü Çakır (Başkan, Samsun milletvekili), Hulki Karagülle (Sözcü; ana prensipler ve partinin vasıfları - Konya milletvekili), Nazif Çağatay (Sözcü; adalet, dış, iç, idare - İzmir delegesi), Vehbi Sarıdal (Sözcü; ekonomi, maliye, sosyal politika – Niğde milletvekili), Cavit Oral (Sözcü; toprak işleri – Seyhan milletvekili), Muhsin Ali Binal (Sözcü; millî eğitim, sağlık politikası – Konya milletvekili), Mithat Şakir Altan (Kâtip üye – Konya milletvekili), Sahir Kurutluoğlu (Kırşehir milletvekili), Hüsnü Cengiz (Yozgat delegesi), (Süheyp Derbil (Ankara delegesi), A.Rıza Gökçesu (Bolu delegesi), Sefer Eronat (Yozgat delegesi), İbrahim Arvas Van milletvekili), Aliyar Vural (Kars delegesi), Maim Kromer (Zonguldak milletvekili), Hürrem Müftügil (Elazığ delegesi), Kâzım Akyol (Isparta delegesi), Reşat Keremoğlu (Kocaeli delegesi), Celâl Sait Siren (Bolu milletvekili), Kemal Kefeli (Trabzon delegesi), Fahri Bük (Bursa milletvekili), Hilmi Mercimekoğlu (Bilecik delegesi), Fahri Keskiner (Manisa delegesi), Kemal Öz (Kocaeli delegesi), Hamdi Yalçın (Kırşehir delegesi), Arif Yoğurtçu (Tokat delegesi), Şükrü Afacan (Konya delegesi), İsmail Sabuncu (Giresun milletvekili), Hilmi Bakırlı (Manisa delegesi) ve Cevdet Gölet (Ankara milletvekili). Üyelerin sıralaması, komisyon raporunun altındaki ad ve imza düzenine göre yapılmıştır.

[763] Toprak işleri ile kendisi büyük toprak sahibi olan ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu eleştiren Cavit Oral'ın ilgili kılınmış olması dikkat çekici olsa gerektir.

okundu. Bu raporda, II.Dünya Savaşı'ndan sonra açılan yeni dönemin ortaya çıkardığı siyasal, ekonomik ve toplumsal gereksinmelerinin göz önüne alındığı belirtiliyordu. Ayrıca, C.H.P.'nin dinamik bir kuruluş olduğu, bu nedenle ***"donmuş fikirler ve prensipler"***den, soyut dogmalardan kaçınıldığı, gerçekçi olunduğu yazılıydı. Programın ana ilkeler bölümünde, bu nedenle, *"milliyetçilik, devrimcilik, laiklik umdeleri yeniden tarif edilmiştir"* denilmekteydi.

Kısacası, uluslararası koşullarda oluşan gelişmeler ve çok partili düzene geçilmesi nedenleriyle C.H.P.'ni o güne değin, bir bölümü kağıt üzerinde kalmış olsa da, genel çizgisinin değiştirilmesi amacı ile bu program değişikliği hazırlanmıştı. Bu arada raporda, özellikle, milliyetçilik, devrimcilik ve laiklik ilkelerinin yeniden tanımlandığı açıklanıyordu.

Komisyon ayrıca kuvvetler birliği ilkesinde ve bazı başka maddelerde de değişiklik yapmıştı. Ancak, konumuz açısından 6 Ok olarak anlatımını bulan ilkelerden özellikle milliyetçilik, devletçilik ve laiklik üzerine öne sürülen görüşler ve kabul edilen değişiklikler üzerinde durmak gerekiyor.

II
Milliyetçilik

Programda 5.madde olarak yer alan "Milliyetçilik" ilkesine gelince durum biraz değişik. Önce Gaziantep milletvekili **Cemil Sait Barlas** söz olarak, Türk milliyetçiliğinin ırkçılık ile uzak yakın bir ilgisi olmadığını belirtmiş, milliyetçiliğin karşısında komünizm dâvası çıktığını, ancak her hangi birini komünistlikle suçlamadan önce çok dikkatli davranılması gerektiğini söylemiş[764] ama onu izleyen Rize milletvekili **Dr. Fahri Kurtuluş** konuşmaya başlayınca işin rengi değişmiş.

[764] s. 395-398

C.H.P. çatısı altında kimlerin yer aldığına bir örnek oluşturmasını da göz önüne alarak **Kurtuluş**'un dediklerinin hiç olmazsa bir bölümünü buraya almakta yarar var:

"Türkçülük bahsinde, şu veya bu meselede, mazideki hatalarımız üzerinde duracak değiliz. Fakat, şu muhakkak ki, Halk Partisi camiası içerisinde 'Milliyetçilik' bahsinde vuzuha ve samimiyete şiddetle ihtiyaç vardır.....

Bir aralık, Büyük Millet Meclisi kürsüsünde sayın Şükrü Saraçoğlu şöyle demişti: 'Biz azalan, azaltan Türkçü değiliz, çoğaltan Türkçüyüz. Türkçülük, bir vicdan meselesi olduğu kadar, lâakal kan meselesidir.'

Sonra Türk matbuatında, komünistlere karşı cephe almak isteyen idealist gençler, bu cümlenin kendilerine bahşettiği bir vicdan huzuru içinde müdafaalarda bulundu; Türk tarihinin kahramanlarını yaşattı; dili ile, tarihi ile bütün camiasını bir araya alarak Türk milliyetçiliğini izaha gitti.....

Şimdi asıl dâvama geliyorum: Komünistlerle mücadele dâvası....." [765]

Kurtuluş, bu amaçla bir önerge hazırladığını söyledikten sonra oya konulmak üzere önergesini okumuş. Kısaca özetleyeyim:

1-Türkiye'deki komünistleri tasfiye etmek üzere bir kurul oluşturulmalıdır.

2-Tüm eğitim kurumlarındaki komünist hocalar suçlu sayılmalı ve işlerinden atılmalıdır.

3-Tüm kamu kuruluşları ve özel kuruluşlar bu kurula yardımcı olmalı ve 1919 yılından bu yana komünistlik yolunda çalışanlar saptanmalıdır.

4-Kurulun kararları mahkemece hükme bağlanmalıdır.

5-Zamanında İstiklâl Mahkemelerince bazı komünistler bağışlanmışlarsa da [herhalde beraat etmişlerse demek istiyor]

---

[765] s. 396-397.

bu kararlar yok sayılıp yeniden bunlar hakkında işlem yapılmalıdır.[766]

Neyse ki bu önerge o sırada oya sunulmayacak, Kurultay'ın sonuna doğru başka bazı önergelerle birlikte Divan Başkanlığı'na incelenmek üzere verilmesi kararlaştırılacaktır.[767]

Milliyetçilik konusunda söz alanlardan biri de İstanbul milletvekili **Hamdullah Suphi Tanrıöver**. **Tanrıöver**'in konuyla pek de ilgisi olmayan uzun bir konuşma yaptığını görüyoruz.

Konuşmasının sonuna doğru da **Atatürk** döneminde türbelerin kapatılmış olmasının milliyetçilik ilkesine aykırı olduğunu öne sürmüş. Bu arada Kurultay Başkanı, konuşmacıyı konu ile ilgili konuşması için de uyarmış.[768] **Tanrıöver**'in tam anlamı ile **Atatürk**'e karşı ve türbelerin yeniden açılmasına ilişkin bu konuşması üzerinde gericiliğe (irticaya) verilen ödünler konusunu incelerken duracağız. Burada şu kadarını belirteyim ki, Tanrıöver'in kafasına göre, Osmanlı padişahlarının türbelerinin ziyarete açık olmaması "gayrımillî" bir davranışmış! Ve **Tanrıöver, Atatürk**'ün kurduğu partinin bir milletvekili!...

Kimi üyelerin ise Program'ın eski biçiminde yer alan **"Parti, Milliyetçiliği, Türk milleti içinde en yüksek bir insan seviyesine varmanın kök şartı ve vasıtası bilir."** bölümünün kaldırılmış olmasına karşı çıkmışlar ve oylama sonunda bu tümce metne yeniden konmuş.

---

[766] s. 397.
[767] s. 514.
[768] s. 402-403.

III
Devletçilik

Devletçilikle ilgili olarak Komisyon tam 8 madde önermişti ve bunlardan devletçiliğin tanımını yapan 7.madde metni şöyleydi:

"Devletçiliğimiz, millî ekonomimizi bir bütün olarak kısa zamanda geliştirmek yoluyla milletimizin yaşama şartlarını dünyanın bugünkü şartlarına uygun ve üstün bir seviyeye ulaştırmak amacından doğmuştur.

Millî ekonomimizin her kolunu, birbirini tamamlayan surette ileri teknik araçlarla cihazlandırıp millî çalışmaların verimini arttırmayı ve millî sermayenin yurt ekonomisine yararlı alanlarda çalışmasını sağlamayı gerekli kılar."

Madde üzerinde ilk söz alan Afyon delegesi **Ali Veziroğlu**'nun hemen devletçiliği yerdiği görülüyor:

".....Devlet tarafından kurulan iktisadî teşekküllerin, serbest ticaretle asla rekabet etmeyecek kadar, masraflara ve lükse boğulduğuna ve bu işletmelerin, ekseriya ticarî zihniyetlerden uzak hareketlerine şahit olduğumdan, memleket ve millet hesabına zararlı işlediğine kani bulunuyorum."[769]

Bu delegenin iktisadî devlet kuruluşlarının "memlekete ve millete zararlı işleyişi"ne engel olmak için önerdiği bir çözüm var: Bunları özel sektöre devretmek![770] Yani "özelleştirme"!...

Veziroğlu'nun arkasından kürsüye gelen Çorum delegesi **Abdülkadir Güney**'e göre ise, devletçilik, özel sektörün gelişmesine engelmiş; Tekel, Sümerbank özel sektörün önünde birer "heyulâ" gibi durmaktaymış. Belediyelerin otobüs iş-

---

[769] s. 406.
[770] s. 407.

letmeciliği yapmaması gerekirmiş ve mutlaka devletçiliğe bir "hudut" koyulmalıymış:[771]

Bu arada Komisyon adına söz alan sözcü **Vehbi Sarıdal**, bu gibi eleştirilerin daha fazla uzamamasını sağlamak için olsa gerek, gerçeği açıklayıvermiş:

"C.H.P.'nin ekonomi siyaseti ve C.H.P. Hükümetlerinin ekonomi siyasetleri, beş altı seneden beri devletçiliğin gittikçe yumuşatılması mahiyetindedir. Kendi aramızda tebellür eden son fikir ve kanaatler da teşebbüs-ü şahsiye [özel teşebbüse] *daha fazla yer vermek istidadını göstermektedir."*[772]

Kütahya delegesi **Alaattin Tiritoğlu** da, amacın ne olduğunu açıkça belirtmiş ve demiş ki:

"Burada arz etmek istediğim nokta şudur: C.H.P.'nin bir doktrini, bir esası tespit ederken, devletçiliğe ait olan bu maddede C.H.P.'nin en mühim iktisadî ve ana vasfını ele alarak, bundan evvelki programdan farklı bir şekilde ifade edilmesini temin etmektir."[773]

Tiritoğlu, ayrıca, şimdi sözü edilecek olan bir **"Ekonomi Genel Meclisi"**nin kurulacağının öngörülmüş olmasını da, *"Devletçiliğin zamanın icabatına, haricî ve dahilî değişikliklere göre ayarlanabilmesi için"* düşünüldüğünü söyleyecekti.[774]

Gerçekten de, Kurultayca kabul edilen 10.maddeye göre:

"Millî ekonomiyi bünyesi içinde ve milletlerarası ekonomi şartları karşısında devamlı surette göz önünde tutup inceleyerek millî ekonomi teşebbüs ve faaliyetlerini planlara bağlamak ve uygun göreceği tedbirlerle ve programlarla belli süreler için Hükümete teklifler yapmak üzere

---

[771] s. 407.
[772] s. 310.
[773] s. 415.
[774] s. 417.

uzmanlardan ve ilgililerden terekküp eden yetkili bir 'Ekonomi Genel Meclisi' kurulmasını gerekli buluruz.

Bu meclis, Hükümetçe hazırlanacak ve millî ekonomiyi ilgilendirecek olan kanun ve tüzük tasarılarını önceden incelemek ve görüş ve düşüncelerini bildirmekle de görevli kılınmalıdır."

Bu madde son kerte önemliydi. Çünkü, böylece iş adamları artık iktidara biçimsel olarak da katılmanın yolunu açmış oluyorlardı. İlginç olanı, bu maddenin devletçilik ile ilgili bölüme konulmasıydı. Kurultay'da madde üzerine söz alanlarının yorumu da bu merkezde olduğu gibi, iş adamlarını daha da kollayıcı, ağırlığını arttırıcı değişiklikler isteyenler de vardı. Örneğin, Erzurum delegesi **Samih Kobol**, verdiği ancak kabul görmeyen değişiklik önergesiyle Ekonomi Genel Meclisi üyelerinin %75'nin iş adamlarından, tacirlerden oluşmasını *"amelî ve tetkikattan yetişen kimseler"* sözleriyle dile getirerek isteyecekti.[775]

Konya milletvekili **Sadi Irmak**, Ekonomi Genel Meclisi'nin *"hariçten getirilecek birinci sınıf otoritelerle takviye"* edilmesini isterken,[776] İstanbul delegesi **Suat Karaosman**'ın önerisi şöyle olacaktı:

".....Bu Meclis ile istihdaf edilen gaye, bizim anladığımıza göre, pratik, amelî sahada, işleri bilfiil yapmakta olanların nazarî sahada çalışan uzmanlarla karşı karşıya gelmesi, şu veya bu işi münakaşa etmesi ve buna dair olan dilekler ile yapılması icap eden şeyleri görüşmesi ve Hükümete parti kanalı ile mi olur, yoksa başka bir kanal ile mi olur, isal etmesidir [ulaştırmasıdır]*."*[777] *"Biraz da pratik sahada çalışanları, bunun zararını çekenlerin, vergisi veren mükelleflerin dinlenmesi sırası gelmiştir." ".....bizim gibi otuz beş, kırk*

---

[775] s. 447.
[776] s. 444.
[777] s. 445.

senelik tecrübe ve bilgilerimize hürmet etmelerini de huzurunuzda rica ederim."[778]

Program sözcüsü **Vehbi Sarıdal**'ın ise bu görüş ve dileklere açıklık getirdiğini görüyoruz:

"Bu Meclis'teki uzmanlar..... yetkili ve amelî iş adamlarından müteşekkil olacaktır.....Komisyonumuz bu konuda daha ileri gitmiş, hattâ Hükümet ile konuşmuş ve Başbakanımız da bu konuşmalarda hazır bulunmuştur. Hükümetin hazırlayacağı kanun ve tüzük tasarıları, ilk önce böyle bir teşekkülün gözünden geçirilmelidir."[779]

Devletçilik ilkesi ile ilgili öteki maddeler düşünüldüğünde iş adamlarına böyle bir yetki tanınması, uygulamada büyük önem taşıyacaktı. Burada özellikle 8. ve 9.maddeleri bu açıdan anımsatmak gerekir:

"8- Devlet bu amaçlara ulaşmak ve millî ekonomide kamu menfaatlerini ve hizmetlerini ve millî savunmayı sağlamak üzere doğrudan doğruya kendi tarafından yapılması gerekli gördüğü teşebbüsleri, kurduğu ve kuracağı teşekküllerle, üzerine almak görevindedir.

Bu işler, büyük maden işletmeleri, büyük enerji santrallerinin ve ağır endüstrinin kurulması, savunma endüstrisi, bayındırlık işleri gibi büyük teşebbüslerle, kamu hizmetlerini ilgilendiren ulaştırma ve PTT gibi teşebbüslerden ibarettir.

9- Partimiz, 8'inci maddede belirtilenler dışında kalan her türlü ekonomi işlerinin özel teşebbüsler eliyle kurulmasını, Devletin bu teşebbüsleri teşvik etmesini, korumasını ve bunlara gerekli yardımlarda bulunmasını esas tutar."

Şimdi, bir kere artık iş adamları bu konularda verilecek kararlara katılacak duruma geliyorlardı.

---

[778] s. 446.
[779] s. 447

Öte yandan, özel sektör, kâr etmek amacı ile yatırım yapmak zorunda olduğuna göre, yaptığı işlerden para kazanması doğaldı. Sonuç olarak birilerinin para kazanması için devletin bu kişileri **"koruması ve gerekli yardımlarda bulunması"** demek, halkın ödediği vergilerle bunları zengin etmesinden başka bir anlam taşımıyordu ve bu para kazandırma sürecinde, yani kendi ceplerine girecek parada, iş adamları devlet katında söz sahibi olmuş olacaklardı. **"Halkçılık"** ilkesi ile ilgili 6.maddede **"Partimiz bütün yurttaşları kanun önünde eşit tutar. Hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate üstünlük tanınmaz"** denilmiş olmasıyla bu durumu C.H.P. 7.Büyük Kurultayı'nın üyeleri acaba kafalarında nasıl bağdaştırabilmişlerdi?

IV
Laiklik

Kurultay üyelerinden kimilerinin gerçek yüzleri, sıra laiklik konusuna gelince ortaya çıkmış bulunuyor. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temelleri içinde en önemlisi olan laiklik ilkesi ile ilgili olarak C.H.P. milletvekillerinin ve delegelerinin görüşleri, bu partide artık kimlerin söz sahibi olduğunun çok açık bir kanıtı. Kaldı ki, bu Kurultay'a damgasını basan da, laiklik üzerine yapılan tartışmalar olacaktır.

Bakalım Kurultay üyeleri bu konuda neler demişler...

Programın 15.maddesinde yer alan laiklik konusunda ilk söz olan üye, Sinop delegesi **Vehbi Dayıbaş** demiş ki:

".....Millî Eğitim Bakanlığı'nca tanzim edilecek bir programla okullarda çocuklarımıza din esasları hakkında bilgi vermenin zararlı olmadığı gibi ahlâkî büyük faydalar tevlit edeceğine kuvvetle inanıyoruz ..... kiliseye gidenler, orada âyin yapanlar kendi dinlerine ait

bir şeyler okuyorlar. Bizim çocuklar ibadette ne okuyacaklar? İşte bu hususta çocuklarımıza bilgi verilmesini istiyoruz."[780]

Bu kişinin hemen arkasından kürsüye çıkan Çorum delegesi **Abdülkadir Güney**'i dinliyoruz:

"..... yaptığımız tetkiklerden anlaşıldığına göre, dinini kuvvetlendiren milletler daima sosyal tekâmüle mahzar olmuş, payidar olmuştur; ihmal edenler ise geri kalmışlardır. Bugün, bizim dinimizi ve Mukaddes kitabımızı bütün dünya milletleri, hayret nazarlarıyla takdir etmekte iken, biz, neden dinimizin inkişafına lâkayt kalıyoruz?

Şu anda, insanlar arasında içtimaî tesanütü temin eden vicdan, ahlâk mefhumunun vücut bulması ancak din ile kaim olabilmiştir. Neslimizi yetiştirmek kastıyla din tedrisatına önem vermek ve çocuklarımızı dinî bilgilerle teçhiz edebilmek bir tarafta ilk okullarda iptidaî mahiyette din dersleri vermekle beraber diğer taraftan bu tedrisatı cahil öğretmenlerden koruyabilmek için üniversitelerimizde vücuda getireceğimiz ilâhiyat fakültelerinde modern bilgilerle mücehhez, münevver hocalar yetiştirmek lâzımdır.

Yüksek huzurlarınızda bu sözlerimi 23.11.947 günü akşamı dâvetli bulunduğum köşklerinde Millî Şefimiz İnönü'ye arz ettiğim sırada sofrada bulunan delege arkadaşlarımdan biri: 'Paşam, altı okunuza dokunmak istiyorlar' demiştir.

Orda zemin ve zaman müsait olmadığı gibi bir tartışma yeri de olmadığından sayın arkadaşım şimdi cevap vermek isterim. Ben altı okumuza dokunmak istemiş değilim; yalnız, bu okların mâna ve mefhumunun canlı noktalara dayanarak millet ve memleketin maddî ve manevî saadetini sağlamasını istiyorum....."[781] *"Bütün ahlâksızlıklar ve fenalıklar, dinimizin ihmal edilmesinden ileri gel*[miştir]".[782]

---

[780] s. 448.
[781] s. 449.
[782] s. 450.

3.sırada Seyhan milletvekili **Sinan Tekelioğlu** var ve gürlüyor:

"..... Diyanet İşleri, vakıflar idaresinin paralarıyla mektep açsın, bize asrî ve medenî hoca yetiştirsin, bize ölü gömücü yetiştirsin, bize telkin verecek imam yetiştirsin, bize hatip yetiştirsin. İşte ben bunları istiyorum

..... dinsiz milletler yaşayamaz, muhakkak ki bir gün gelir, ademe [yokluğa] *giderler. Tarih bunu ispat etmiştir ve ortaya koymuştur.*

Arkadaşlar; bugün memleketimizde kumar almış yürümüş, içki almış yürümüş, ahlâk tamamen tefessüh etmiştir. Dinsiz bir milletin memleketinde hiçbir korku kalmaz, yaşayabilmesi için bir mefhumdan korkusu olmalıdır. Varlığın devamı için bu mefhum lâzımdır. Anaya, babaya, büyüğe itaat kalmadı, kimse kimseyi tanımıyor. Allah nedir? Deyince Allah'ın ne olduğunu bilmiyor, tanımıyor....."[783]

Konunun değerlendirmesine konuşmalar bitince kısaca değineceğim. Ama burada ister istemez şunu söylemek zorundayım. Bu milletvekilinin memleketi olan Seyhan'da durum anlattığı gibimiymiş, herkes kumarbazmıymış, sarhoş ve alkolikmiymiş, herkes tümüyle ahlâksızmıymış, kimse Allah'ı tanımıyormuymuş, onu o günleri yaşayan Seyhanlılar bilir, ben bilemem, bu milletvekillerini doğrulamak ya da yalanlamak onlara düşer. Ama o bu konuşmayı yaptığında ben 8 yaşımı bitirmiş 9. yaşımdan da 4 ay almıştım. Ben ve arkadaşlarım anamıza babamıza saygı gösterirdik, ben sınava giderken başarılı olmak için dua okurdum, ailemizde ve çevremizde hiç de onun dediği gibi kişiler yoktu, konu komşumuz orucunu tutar, bayram namazına giderdi. Kısacası, adam yalan söylüyor. Üstelik, bizim evimiz o sıralarda Ankara'daydı, yani başkentteydi. Anadolu'da insanların daha da "mazbut" olduğuna hiç kuşkum yok.

---

[783] s. 451.

Burada bir nokta çok önemli: Bu C.H.P. milletvekili "irticaa"ya kapıyı açmak isterken, açıkça görülüyor ki, Türk ulusunu toptan karalıyor!...

Tekelioğlu, sözlerini bitirir bitirmez bu kere kürsüye çıkan kişi, Kayseri delegesi **Şükrü Nayman**. O da açmış ağzını, yummuş gözünü:

".....İnsanlık fert olarak, cemiyet olarak, millet olarak dinin manevî bağlarına sarılmak mecburiyetindedir. Peki, bu manevî bağlara nasıl sarılacak ve bu ihtiyacını nereden temin edecek?

Arkadaşlar; açıkça söyleyelim; biz, bu ihtiyacı ancak ve ancak İslâm dininin kabul ettiği ahlâk kanunlarında bulacağız (Alkışlar). Bu ahlâk kanunları bu milleti doğru yola götürecektir; bugün, her yerde ve her zaman şikâyet etmiş olduğumuz ahlâksızlıklar önlenmiş olacaktır.

..... Türk yurdunda din terbiyesinin inkişafına yardım etmek zamanının geldiğini hattâ geçmiş olduğunu kabul etmeliyiz..... gençliğin muhtaç olduğu manevî gıdayı tattırmak için için mekteplerimizde din dersi okutulmalıdır.

..... Arkadaşlar; dinden korkmayalım; ben, amele arasına yayılan kızıl tohumların neşvünemasından [gelişmesinden] *korkarım.....*

Arkadaşlar; din ülkülerini kaldırdık; fakat yerine neyi koyduk.....vatan sevgisini, millet aşkını koyabildik mi?....."[784]

Böylece, **Atatürk**'ü suçlayan bu delege de Türk ulusunda vatan sevgisi, millet aşkı olmadığını öne sürmüş oluyor. Ama bu arada, tutanakta (Alkışlar) sözünün dikkatinizden kaçmadığını umarım.

Sırada Maraş delegesi **Dr.Emin Karpuzoğlu** var:

"....Tasarının tadil edilmiş şeklinde..... '[laiklik] *milletimizin her yönden ilerleyip yükselmesinde, başlıca muvaffakiyet âmili görür' diye bir cümle görüyorum.*

---

[784] s. 451-452.

Sayın arkadaşlarım; doğrusunu söyleyeyim mi, ben bunu anlayamadım. Acaba yüksek komisyon 'dini, manii terakki, manii inkişaf' mı telâkki etmek istiyor. Ben bu fikre, bu zihniyete iştirak edemem. İslâm dini, hiçbir zaman bu ittihamı ve bu batıl itikadı kabul edemez.

..... Artık yeter, bu adamlar vicdanımıza, dinimize ve mukaddesatımıza dil uzatmasınlar. Biz, aziz vatanımızın ve kahraman milletimizin geleceğini garanti etmek için, yeni nesle mutlaka din ahlâkının, din terbiyesinin verilmesiyle doğru yolu göstermiş olacağız.

Bin seneden beri kıtalarda at oynatan bu milletin kalbinden, vicdanından Allah'ını çıkartmaya çalışırsanız millî duygu ve inanı ile de ne şahadete sevk ve ne de gaziliği kazandırabilirsiniz....."[785]

Sonra **Hamdullah Suphi Tanrıöver** konuşmuş. Hem de uzun uzun. Konuşması genel çizgileriyle kendinden önce konuşanları destekler nitelikte. Özellikle din adamı yetiştirilmesini istiyor. Bir ara şöyle demiş:

"..... altı tane Meclis hademesi yanıma geldi, gözleri yaşlı olarak şunları söyledi: 'Vallahi billahi, altı köyümüzde bir tek imam kaldı. Ölülere nöbet bekletiyoruz. Ondan kalkıp bu köye geliyor ve boyuna köy değiştiriyor. Eğer, bize imam hatip vermezseniz ölülerimizi köpek leşi gibi toprağa gömeceğiz'....."[786]

Bundan başka, Müslüman ülkeler ile iyi ilişkiler içinde olmak ve komünizme karşı savaşım verebilmek için de dinin önemini vurgulamış.

Şu ana değin söz alanların sayısı, 6. Bu 6 Kurultay üyesi de bugün yaşasalardı. Anayasa Mahkemesi'nin gericilik yüzünden ikide bir kapatıp durduğu partilerde en önde gelen kişilerden olurlardı!...

Ancak, 7.sırada konuşan Gaziantep milletvekili **Cemil Sait Barlas,** laikliğe karşı açılan bu yaylım ateşine, bu sistema-

---

[785] s. 453-454.
[786] s. 457.

tik saldırıya karşı çıkan ilk kişi olmuş. Biraz çekingen, biraz fazla dikkatlice konuşmuş olsa da. Ancak, konuşması özünde **Tanrıöver**'e yanıt niteliğinde. Altını çizdiği bir gerçek ise önemli: *"Komünizme karşı dinin bir mücadele vasıtası olarak kabul edilebileceğini sanmıyorum."*[787] Siirt milletvekili **Ali Rıza Esen** ise, *"Hamdullah Suphi Tanrıöver'e esef ediyorum"* dediği kısa konuşmasında, *"maalesef, bugünkü düşünce, ezanın bile Arapça okunması merkezindedir. Bu düşüncede olanlar, biliyorsunuz ki, dini politikaya âlet edenlerdir."* diyecektir.[788]

Ne var ki, **Behçet Kemal Çağlar**'ın konuşması, gerçekten tarihsel ve önemli bir konuşma olmuş. Buraya konuşmanın tümünü almak olanaksız olduğu için, burada yalnızca, bu konuşmadan çarpıcı birkaç bölümü aktarmakla yetinmek zorundayım:

".....başta şunu kaydedeyim ki ben burada ileri sürülen arzulara, fikirlere ve beliren bir iki şahsî zihniyete karşı değil, bunların dışarıda uyandıracağı tahmin ettiğim tepkiye, hazin ve hattâ korkunç olacak tepkisine karşı konuşuyorum."[789]

"Taassup, bizi kara uçurumun dibine sürüklemişti Mustafa Kemal denen dev, bizi oradan bugünkü aydınlığa çıkardı. Pılımız pırtımızdan bir şey kalmış mıdır diye o kara uçuruma dalmaya niyetimiz yok."[790]

"Din birleştiricidir diyen sayın Tanrıöver, unutuyor mu ki, Hitler de İsa'nın Allah'ına dua ediyordu. Kral Jorj da. Tebaaları birbirini yediler, aynı dindendirler. Hilafeti ve dini de koruyan Birinci Cihan Harbi Türk ordularının arkasından kancıkça silâh çekenler aynı dinden değil mi idiler? Aynı hilafete tâbi değil miydi?"[791]

---

[787] s. 460.
[788] s. 461.
[789] s. 462.
[790] s. 463.
[791] s. 464.

"Anadolu'yu yıllarca mezhep kavgalarıyla yer yer mezbahaya çeviren taassubun yeniden hortlaması ihtimali, bizim için Bolşeviklik tehlikesi kadar korkunçtur."[792]

"Din ve millet uğrunda hamiyetli olan, köyüne mescit yaptırır. Mani olan kim? İşte yeni Ankara'nın en güzel yeri Cami yeri diye ayrılmış bulunuyor.[793] *Aziz sofular, fukarayı sabirin gibi, devlete el açacaklarına bir araya gelip emek ve servet birliğiyle camilerini yaptırıversinler. İmamını, müezzinini, gassalini de dini dünyadan ayırmamış memleketlerin dinî üniversitelerine gönderip okutsunlar. Aziz büyüğüm Hamdullah'a haber vereyim; Ankara cami teberru defteri açıktır; bir bankada hesabı da vardır. Bundan sonra ilk kabarık teberru ondan bekleniyor."*[794]

"Bir kere şurasını açıkça belirtmeliyiz. Memlekette böyle temayüller farzı mahal ekseriyete hâkimse Parti'nin bugünkü durumunu kurtarmaktansa memleketin yarınını kurtarmak için bu kurtarıcı prensibimize sımsıkı sarılmalıyız. Ahdine sadık ve şerefli, ekalliyette [azınlıkta] ***kalmak hepimizin tereddütsüz tercih edeceği tek yoldur...."***[795]

"Taassup, şehirlerin Sünnî ve Hanefî mahdut kalabalıklarında varsa vardır."[796]

Behçet Kemal Çağlar, konuşmasını şu sözlerle bitirmiş:

"Veyl o gafillere ki kendi batıl zanlarını çok anlayışlı, çok görgülü bir milletin mutlak arzusu zan etmektedirler; biz hepimiz Atatürk'ün çocuklarıyız. Kurtarıcı devrimleri beklemek için yaşıyoruz. Hayatımızın başka bir hikmeti yoktur."[797]

---

[792] s. 464.

[793] Söz konusu olan, bugünkü Kocatepe Camii'dir. Bu caminin yeri ve planlaması da C.H.P. iktidarı döneminde yapılmıştır.

[794] s. 464.

[795] s. 464.

[796] s. 464.

[797] s. 464.

Çağlar, konuşmasında, C.H.P. içindeki **Atatürk**'e karşı olanların üstü kapalı yergilerini de yanıtlamış bulunuyor. Örneğin, demin Maraş delegesi **Dr.Emin Kapuzoğlu**'dan söz ettik, bu **Karpuzoğlu**, konuşmasının bir yerinde şöyle demişti: *"Asıl irtica bizi, beş bin evvelki güneş dinine..... götürmek isteyenlerdir."*[798] Şimdi, **Çağlar**, ona şöyle seslenecekti:

".....fakat bir zatın güneş-müneş diye, güneş birdir diye bir şeyler karıştırarak Atatürkümüz'ü ima ettiğini zan değil vehmederek bile tuğyan ederiz [coşarız, kahrederiz]. ***Böyle bir kimse yoktur. Eğer varsa kurtardığı vatan toprağının üzerinde kurduğu inkılâpçı kurumun tavanı altında kim öyle bir imada bulunursa softa zihniyetiyle söyleyeyim; çarpılır, dili tutulur. Karşılarına mevhum muhatap aldığını söyleyene, mevhum mütekelli olarak*** [konuşan olarak] ***biz de bu kadarcık cevap vermiş olalım."***[799]

Şimdi çoğu kişi belki de diyecektir ki, **İnönü**, böyle bir Atatürkçü milletvekilini, şairi bağrına basmıştır, onunla övünç duymuştur. Ama hiç de öyle olmamış. **Behçet Kemal Çağlar**, C.H.P.'nin giderek ilkelerinden daha da sapması nedeniyle hem C.H.P.'nden ve hem de milletvekilliğinden istifa edecektir!...

Hamdullah Suphi Tanrıöver'e gelince; o, 1950 seçimlerinde D.P. listesinden milletvekilliğini sürdürecektir...

Laiklik üzerine Kurultay'da iki kişi daha konuşmuş: Diyarbakır milletvekili **Fazıl Ahmet Aykaç** ve Bingöl milletvekili **Tahsin Banguoğlu**. Her ikisi de oldukça ılımlı bir biçimde laiklik karşıtı konuşmaları yanıtlamışlar ve laiklikten yana çıkmışlar.

Maddenin oylanması sırasında usul hakkında söz alan Konya milletvekili **Fatin Gökmen**'in söyledikleri de ilginç:

---

[798] s. 454.
[799] s. 463.

"Muhterem arkadaşlar; bu münakaşalardan çok müteessir oldum. Bu sebeple teessürümü arz ediyorum. Bu kürsüden intişar eden [yayılan] *müspet ve menfi inşalar* [sözler / dilekler] *bütün memleket üzerinde birçok sadmeler* [sarsıntılar] *tevlit edecektir* [doğuracaktır].....

Biz halkımızda tecanüs-ü efkârı ve vahdeti [düşünce birliği] *tamamen tesis etmek ve arzu ve azmindeyiz. Tamamen siyasî olan Parti Kurultayımızda dinî mubaheselerin* [konuların] *açılması dolayısıyla birçok teşevvüşü efkâr* [düşünce karışıklığı / kafa karışıklığı] *husule gelecektir. Bu itibarla, gelecek Kurultaylarda bu gibi siyasî ve dinî meselelerin münakaşasına meydan verilmemesini rica edeceğim....."*[800]

Doğru ama, bu tartışmalar yapılmasaydı, C.H.P.'nin giderek sürüklendiği yer değişecek miydi ki? Kurultay açılırken **Atatürk** için tam beş dakika saygı duruşunda bulunan kimi C.H.P.'lilerin o beş dakika boyunca öylece ayakta sessiz dururken acaba **Atatürk** için ne geçiyordu akıllarından ne dersiniz? Sözgelimi, **Atatürk**'ün ne denli büyük önem verdiğini bildiğimiz Dil Devrimi için, Kurultay'da *"Türk Dil Kurumu yalnız kelime bulmakla kalmadı; tıpkı Beykoz kundura fabrikası gibi, Dil Kurumuna da kelimeler ısmarlandı.....Türk dili Babil kulesine döndü."*[801] diyen Diyarbakır delegesi **Ali Tigrel**'in **Atatürk**'ün partisinde işi neydi?

Dahası, bu Kurultay'da öne sürülen olumsuz görüşlerin C.H.P. Hükümetleri tarafından uygulamaya konulacaktır.

---

[800] s. 469.
[801] s. 504.

BÖLÜM 9

"DEMOKRATİKLEŞME" ADI ALTINDA VERİLEN ÖDÜNLER VE GERİCİLİK

Kesim 1
"DEMOKRATİKLEŞME" ADINA...

I
Ödüncü siyasa

Bu kitabından başından beri belirtilen nedenlerle çok partili "demokratik" düzene geçiş sürecinin başlaması ile bir yandan tek parti kurumlarına son verilmeye başlanmış ve bir yandan da "antidemokratik" olduğu öne sürülen yasalar ya yürürlükten kaldırılmış ya da döneme uygun yenileri ile değiştirilmiştir. Kuşkusuz, tek partiye özgü kurumlara son verilmesi ve gerçekten de antidemokratik olan yasaların değiştirilmesi olumlu gelişmelerdi. Ancak, bu olumluluğa gölge düşüren olgu, bu sürecin de Türkiye'de çok partili düzen neden başlatılmışsa yine aynı nedenle yaşama geçirilmiş olmasıydı. Değişen sınıfsal dengelerin ve özellikle de savaş zengini, işbirlikçi burjuvazinin kendisini yasal ortamda da daha güvenceli olarak görmek istemesinin bunda payı vardı. Ama, ne olursa olsun, "olumlu" olan değişimler, sonuçta yine de "olumlu" idi.

Ne var ki, bu konuya eğilenlerin genellikle gözden kaçırdıkları gerçekler var. Önce, yasaların demokrasi gereklerine

göre değiştirilmesiyle bir ülkede demokrasinin yerleşip kökleşmesi arasında doğrudan bir bağ bulunmuyor. Önemli olan yasaların nasıl yorumlanıp uygulandığıdır.[802] İdeolojik ayırım yapılarak ortaya çıkacak uygulama başkalığını ilerdeki bölümlerde göreceğiz. Bu durumla doğrudan bağlantılı ve kimilerinin gözünden kaçan bir başka gerçek de, bu yasal değişikliklerin ve yeni yasal düzenlemelerin D.P.'lilerce övgüyle karşılanmış olmasıdır. Şimdi, bir kere D.P.'nin yapısını bildiğimize göre, hemen bu noktada birtakım soru işaretleri belirmelidir. Bir başka açıdan bakılırsa, bu değişiklikler ve düzenlemeler âdeta D.P.'nin seçimleri kazanıp iktidara gelmesi için yapılmıştır diye düşünmemek de elden gelmez. Hele bu gibi değişiklikleri coşkuyla savunan C.H.P.'lilerden kimilerinin daha sonra D.P.'ye geçtikleri de düşünülünce insanın içine ister istemez bir kuşku düşüyor. Doğal olarak bir kuşku bu, o kadar. Ama C.H.P.'ni her olanakta, yerli yersiz, acımasızca eleştiren D.P.'nin iş bu gibi yasalara gelince aynı C.H.P.'lileri övmesi, onlar da insan ya, her halde sinirlerini biraz gevşetmiş olsa gerektir. Bir örnek vereyim. **Cemiyetler Kanunu'nun** bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bir madde eklenmesine ilişkin yasa tasarısı T.B.M.M.'nde 5 Haziran 1946'da görüşülürken **Adnan Menderes** şöyle diyecektir:

"Elimizdeki tasarının getirdiği başlıca değişiklik ise, cemiyetlerin gerek kurulmalarının, gerek kendi kendilerini feshetmelerinin müsaadeye tâbi tutulmamış olmasıdır. Bundan başka da, yürürlükte olan hükümlere göre, idare âmirlerine tanınmış olan dernekleri faaliyetten men etme salâhiyetinin, bu tasarıda ancak mahkemelere verilmiş olduğunu görüyoruz. Yine tasarıda gördüğümüz bir başka

---

[802] Bunun en yalın örneği, birbirlerine tıpatıp benzeyen dâvalarda değişik mahkemelerin değişik kararlar vermesidir. Bu, genelde bir yorum ve anlayış sorunudur.

yenilik de kurulması yasak olan cemiyetler listesinin biraz daha kısaltılmış olmasıdır.

Kısaca hülâsa ettiğim bu değişikliklerin bizi demokrasiye götüren yolda bir merhale olduğunu kabul ederek memnunluk duymaktayız."

Şemsettin Günaltay'ın başbakanlığı döneminde ise, muhaliflerin bu başbakanı pek çok beğendikleri görülüyor. Haksız da değiller. Çünkü, gericiliğe ödünler en çok onun zamanında verilecek. İktidarı hep eleştiregelmiş olan **Ahmet Emin Yalman**'ın kaleminden çıkmış olan şu satırlar o yüzden pek de şaşırtıcı olmuyor:

"Bir müddetten beri çok şükür memlekette yeni bir hava esmeğe başladı. Hele Ankara'da bu ziyaretimde çok hayırlı gelişmelerin yakından tanığı oldum. Çoktan beri Türkiye'de iş başında mesuliyetin mânasını kavramış, ne istediğini bilir, azimli, feragatli bir hükümet görüyoruz. Kabinede bulunanların hepsi aynı cins ve kıratta sayılamaz, fakat gidişi iyi unsurlar ayarlıyorlar ve başbakan cesaretiyle ve memleket sevgisiyle çok iyi bir rol oynuyor. Halk Partisi'nin bir kısım milletvekilleri hükümete iyi çalışmak imkânını veriyorlar. Aykırı görüş sahibi tanınanlar bir kenarda beklemeği daha doğru bulmakla beraber bunların da değişmeye başladığının emareleri belirmeğe başlamıştır."[803/804]

D.P.'liler 1950 seçimlerinde onları iktidara taşıyacak Seçim Yasası'nı da çok beğenip öveceklerdir. Seçimlerden sonra ise, bu yasanın hazırlanmasından sorumlu olan ve temsilî sistem yerine çoğunluk sisteminde direnen **Nihat Erim**'in *"Kendi*

---

[803] Vatan, 12 Şubat 1949.

[804] Ahmet Emin Yalman, bu yazısında ayrıca, *"Askerî ıslâhat ve talim terbiye sahalarında yeni kabine tarafından tutulan yollar, Amerikan askerî heyetlerini son derece memnun etmiş ve her türlü tereddütleri ve kötümserlikleri ortadan kaldırmıştır."* (a.y.) demiş olması, hep üzerinde durulan çok partili düzen ve dış etki ilişkisine değinen bir başka ipucudur.

elimle kesip yare verdiğim kalem, fetva-yı hun-ı nahakımı yazdı iptida" [Kendi elimle kesip sevgiliye verdiğim kalem her şeyden önce, haksız yere benim kanımın akıtılması için fetva verdi] dizelerini yanındakilere okumuş.[805]

İki ciltlik C.H.P. tarihinin yazarı ve kendisi de C.H.P.'li olan **Fahir Giritlioğlu**'nun ise, **Hasan Saka**'nın[806] başbakanlığı dönemi için yaptığı değerlendirmeler gerçekten ilginç. **Giritlioğlu**'nun saptamalarını okurken, geçen bölümde kimi C.H.P. Kurultay üyelerinin kendi iktidarlarından yakındıklarını ve hatta iktidarda olan C.H.P. mi, yoksa D.P. mi diye kuşkuya düştüklerine ilişkin ve vatandaşın işini D.P. kanalı ile daha rahat yaptırdığı, çünkü o zaman vatandaşların bu isteklerine önem verildiği yolundaki sözlerini anımsamanız gerekiyor:

"Kendi partisini ihmal pahasına ve ona zarar verme pahasına azamî tolerans göstermiştir.....Hasan Saka; partizanca hareket etmekten o derece kaçınmıştır ki, Cumhuriyet Halk Partisi'nin veya Demokrat Parti'nin, yek diğerinin hareketlerini ittiham etmek suretiyle şikâyetleri bahis mevzuu olduğu vakit, ekseriya Demokrat Parti'ye iltizamkâr [ondan yana, onun yanını tutarak] *davranmış ve Demokrat Parti kanalından gelen şikâyetler üzerine daha hassasiyet-*

---

[805] Oysa, daha 1947'de Nihat Erim, D.P.'lilerin yasalarla ilgili eleştirileri için şöyle düşünüyordu: *"Korkunç olan zihniyet şudur: Madem ki biz Demokratlar şu ve şu kanunları Anayasaya aykırı buluyoruz, demek ki millet de böyle düşünüyor. Milletin iradesi, ifadesi bizleriz. Bizi dinlemeyen bir Büyük Millet Meclisi'nde vazife göremeyiz! Teslim etsinler ki bu bir ihtilâl, bir isyan dilidir."*(NİHAT ERİM: **"Büyük Meclis Zor Kabul Etmez."**; Ulus, 15 Ocak 1947). Demek ki, üç yılda o da epeyce değişmiş.

[806] Hasan Saka'nın özgeçmişi ve kişiliği için bkz. SAMİ KARAÖREN: **Uygar Bir Devlet Adamı: Hasan Saka;** Hasan Saka'ya Armağan kitabından ayrı basım (tarihsiz ve basıldığı yer gösterilmemiş).

le eğilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin dilek ve şikâyetlerini ise, Demokrat Partilerinkine nazaran daima ikinci planda bırakmıştır..... şikâyet edilen memurun hemen başka bir yere nakli yapılmıştır. Fakat buna mukabil iktidar partisinden gelen memur şikâyetlerine hiç kulak asılmamış ve böylece memur konusunda, Demokrat Parti'ye devamlı taviz verilmiştir. Vatandaşlar arasında eşit muamele prensibine sadakat hususunda o derece ifrata gidilmiştir ki, bunun neticesi olarak eşitlik bozulmuş, Demokrat Partili vatandaş, her muamelede daha ziyade bir itibar ile karşılanmıştır."[807]

Bu nedenlerle de, **Hasan Saka'ya** karşı partide ve parti gurubunda eleştiriler yöneltilecek ve kendi partisinin desteğini yitirdiğini görünce de başbakanlıktan çekilecektir. **Giritlioğlu,** bu noktada çok önemli ve **İnönü**'nün durumunu aydınlatıcı bir karşılaştırma yapmış bulunuyor. Şöyle: **Hasan Saka,** kendi partisinin milletvekilleri ve örgütünce istenmemesine karşın, **İnönü,** onun görevini sürdürmesini istemiş ve ona her zaman destek olmuş. Ancak, bildiğiniz gibi, **Recep Peker** başbakan iken kendi partisinin ve örgütünün desteği arkasında olmasına karşın, **İnönü,** onun başbakanlıktan ayrılmasını istemişti, onu desteklememişti[808] hattâ gördük ki istifasını verdiği günün akşamı bunu D.P. kurucularına ve **Emin Sazak'a** bir yemek vererek bunu kutlamıştı!....

Bu ödün verme siyasası o boyutlara varacaktır ki, günümüzde artık gemi iyice azıya almış olan "irtica"nın temelleri bu dönemde atılacaktır.

II
"Olumlu" Değişimler

Köy Enstitüleri'nin yıkıma uğratılması, Toprak Reformunun rafa kaldırılması ve Türkiye'nin Amerikan emperya-

---

[807] F.GİRİTLİOĞLU: C. I, s. 207-208.
[808] A.y., s. 209.

lizminin kıskacına sokulması yanı sıra, bu dönemde **"olumlu"** kabul edilmesi gereken bazı **"demokratikleşme"** düzenlemeleri de, yukarıda değindiğim gibi, oldu. Bunlara da kısaca değinmemiz gerekiyor. Ama önce şunu da belirtmek gerek: Bu olumlu gelişmeler, yaşanan olumsuzlukları gölgelemek işlevini de yerine getirmiş bulunuyor.

Önce 1946 yılının Şubat'ında üniversitelerde öğrenci dernekleri kurulmasına Millî Eğitim Bakanlığı'nca olanak tanındı. Bu dernekler artık kendi yönetimlerini kendilerini seçebileceklerdi. Oysa, o tarihe değin, öğrenci derneklerinin böyle bir hakkı yoktu ve başlarında bir öğretim üyesi bulunuyordu.[809]

10 Mayıs 1946'da olağanüstü toplantıya çağrılan C.H.P. Kurultayı'nda **İnönü**'nün kendinin önerisiyle **"Değişmez Genel Başkan"** olma durumu kaldırıldı.[810]

T.B.M.M. 14 Haziran 1946'da basınla ilgili bir af yasası çıkardı. Bu yasanın 1.maddesine göre:

"Gazete, kitap veya mecmua vasıtasıyla veya 1881 sayılı Matbuat Kanununa aykırı hareket suretiyle 7.VI.1946 tarihine kadar işlenmiş olan suçlardan dolayı kavuşturma yapılmaz.

Bu suçlar sebebiyle verilmiş olan cezalar ortadan kaldırılmıştır."[811]

13 Haziran 1946'da 4936 sayılı **Üniversiteler Kanunu** çıkarıldı.[812] Bu yasa, ileri bir yasaydı, ancak dediğim gibi uygulama önemli. Bu nedenle bu yasa üzerinde Ankara Üniversite-

---

[809] A.CEMALETTİN SARAÇOĞLU: **"İyi Bir Başlangıç"**; Yeni Sabah, 23 Şubat 1946.

[810] F.GİRİTLİOĞLU: C. I, s. 162.

[811] T.B.M.M., T.D., Dönem 7, Toplantı 3, C. XXIV, Bileşim 65, 1 Haziran 1946, Oturum 1, s. 334.

[812] Yasa metni için bkz. R.G., 18 Haziran 1946.

si Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi olaylarını söz konusu ettiğimizde durulacak.

T.B.M.M.'nin 29 Nisan 1946 günlü bileşiminde, D.P.'nin dört kurucusundan biri olan **Refik Koraltan,** iktidarın elinde D.P.'ye karşı ve onu her zaman susturabilecek silahlar olduğunu, bunların da başında **Matbuat Kanunu'nun** 50. maddesinin, **Polis Vazife Selâhiyet Kanunu'nun** 18.maddesinin ve **Cemiyetler Kanunu'nun** çeşitli maddelerinin geldiğini söyleyecekti.[813] O halde, bu yasalar da değişmeliydi. Bunlar arasında ilk değişiklik, demin **Adnan Menderes'in** övgüsünü kazandığını gördüğümüz **Cemiyetler Kanunu'nda** yapıldı, 28 Haziran 1938 günlü ve 3512 sayılı bu yasanın 1, 4, 5, 9, 27, 33, 34, ve 35.maddeleri 5 Haziran 1946 gün ve 4919 sayılı yasa ile değiştirildi.[814] Bu değişikliğin önemi birkaç yönlüydü. Çünkü eski düzenlemeye göre, bir dernek kurmak için önceden izin almak gerekiyordu. Şimdi ise, birkaç kişi bir araya gelip de yapacakları tüzükte dernek olarak kuruldukları açıklamakla tüzel kişilik kazanmış oluyorlardı. Bu değişiklikle ile birlikte ülkede inanılmaz bir dernekleşme süreci başlayacaktı: Bu tarihten 1950 yılı sonuna değin tam 7219 dernek kurulmuş olacaktır.[815]

Sıra **Matbuat Kanunu'nun** 50.maddesine gelmişti. Değişiklik tasarısını inceleyen T.B.M.M. İçişleri Komisyonu raporunda: **"..... tek dereceli seçimlere gidildiği, toplanma hakkının ve dernek kurma faaliyetlerinin daha liberal esaslara göre tanzim edildiği ve bu suretle amme haklarının bugünün realitelerine daha uygun olarak düzenlendiği bu sırada mevzuatımız arasında ahenk ve beraberliğin kurulması bakımından da değiştirilmesi muvafık olacağı aşikârdır."** de-

---

[813] T.B.M.M., T.D., C, XXII, s. 222.
[814] R.G., 10 Haziran 1946.
[815] AHMET N.YÜCEKÖK: **Türkiye'de Dernek Gelişimleri, 1946-1968;** Ankara, 1972, s. 151.

nildiği gibi Adalet Komisyonu raporunda da bu değişiklik açıkça: **"Türk demokrasisinin mukadder ve tarihî gelişmesinin yeni bir ifadesi"** olarak nitelendirmişti. Yürürlükte olan yasanın 50.maddesine göre, herhangi bir yayın organı hükümet kararı ile kapatılabiliyordu. 25 Temmuz 1931 günlü ve 1881 sayılı **Matbuat Kanunu'nun** 50.maddesi, T.B.M.M.'nin 13 Haziran 1946 günlü bileşiminde gazete ve dergilerin ancak mahkeme kararı ile kapatılabileceği öngörüldü.[816-817]

Bu arada yeri gelmişken, "demokratikleşme" üzerinde basın açısından sürekli bir baskı oluşturan dış etkinin 1948 yılında bile varlığını nasıl duyurduğuna ilişkin bir gazete haberini anmak istiyorum:

"New York'tan verilen bir haberde Amerikan Harp Basın Muhabirler Birliği'nin garip bir kararından bahsedilmektedir. Adı geçen birlik, basına müdahalede bulunan memleketlere ve bu arada Türkiye'ye Amerikan yardımının teşmil edilmemesini istemiştir. Bereket versin ki bu karar, Türkiye'deki resmî Amerikan mahfillerince ve yetkili şahsiyetlerce fena karşılanmış, Türkiye'de tam bir basın serbestisi olduğuna göre haksız ve yersizliği belirtilmiştir."[818]

Demokratikleşme açısından yapılan yasa değişikliklerine dönersek, 4 Temmuz 1934 günlü ve 2559 sayılı **Polis Vazife Ve Selâhiyet Kanunu'nun** 18. maddesi de değiştirilecek yasa maddeleri arasında bulunuyordu. Bu madde şöyleydi: **"Fevkalâde hallerde devletin emniyet ve selâmetini ve içtimaî nizamını tahdit ve ihlâl kabiliyetini haiz vaziyetlerde, bu hal ve vaziyetleri ihdas edeceklerine veya devamına müessir olacaklarına şüphe edilenleri sebep ortadan kalkıncaya ka-**

---

[816] ÇETİN YETKİN: **"14 Mayıs 1950'ye Doğru"**; Güneş, 17 Mayıs 1986.

[817] Bu değişikliğe karşın sıkıyönetimin daha sürmekte olduğu, sıkıyönetim kanalıyla gazete ve dergilerin kapatılabildiği unutulmamalıdır.

[818] Ulus, 4 Mart 1948.

dar polis nezaret altına alabilir....."[819] Ancak, bu maddenin kaldırılması için 1948 yılının Şubat ayına değin beklemek gerekecektir. Madde, 20 Şubat 1948 gün ve 5188 sayılı yasa ile kaldırılmıştır. Böylece, **Koraltan'ın** üç dileği de yerine gelmiş oluyordu. Ancak, şunu da söylemek gerekir ki, polisin elinde böyle bir yetki bulunması ne demokrasiyle ne de başka bir şeyle bağdaşır nitelikte değildi. Bu nedenle, **Adnan Menderes,** *".....vatandaş polis tarafından hiç sebep göstermeye hacet kalmaksızın günlerce nezaret altına alınabilirse..... böyle bir memlekette vatandaş hak ve hürriyetleri asla sağlama bağlanmış sayılamaz"*[820] derken haklıydı. Ancak, burada sorulması gereken soru, gerçekten de antidemokratik olan bu maddenin kaldırılması için neden 1948 yılına değin beklendiği olmalıdır. Bu sorunun yanıtı bundan sonraki bölümde verilmiş olacak.

Yine yeni düzene uymadığı düşünülen 4 Haziran 1325 tarihli **İçtimaatı Umumiye Kanununa Müzeyyel Kanun (5**

---

[819] Daha sonra D.P.'ye geçecek olan dönemin İstanbul Emniyet Müdürü Sebati Ataman, bu maddenin uygulanışı ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmış bulunuyor: *"1945'ten sonra Polis Vazife Ve Selâhiyet Kanunu'nun 18.maddesinin uygulanmasında emniyet içinde bir gevşeme oldu. 45'ten sonra 18.madde eskisi kadar yoğun şekilde uygulanmadı, ama yine uygulamalar oldu. Ve D.P.'nin şikâyetleri oldu..... madde hakikaten antidemokratik idi. Daha ziyade siyasî, kontr-espiyonaj işlerinde kullanılan bir maddeydi daha önceki devirde, 45'ten sonra işin içine politika mücadeleleri de karıştı."* Sebati Ataman'ın şu sözleri de, o günlerin bir başka yönüne ışık tutacak nitelikte: *"Recep Peker, ben İstanbul Emniyet Müdürü olduğum zaman beni çağırdı başvekil olarak ve bana şu direktifi yöneltti..... dedi ki, oğlum seni İstanbul'a gönderiyorum..... Zabıta yılgın vaziyettedir, bu demokrasi hikâyesi çıkmıştır, zabıta hâdiselere müdahale edemiyor, çekiniyor, şerirler karşısında âciz vaziyettedir, bunu düzelteceksin....."* **(Sebati Ataman İle Röportaj** – ÇETİN YETKİN, 23 Nisan 1986).

[820] ADNAN MENDERES: **"Kütahya Konuşması",** 21 Mart 1947; **Menderes Diyor ki.....;** s. 60.

Mart 1328), 10 Haziran 1946 günlü ve 4921 sayılı yasayla kaldırıldı. Ayrıca, 2510 sayılı **İskân Kanunu** ve değişiklik yasaları, 1947 yılından sonra kaldırılmaya başlanıldı.[821]

4 Aralık 1947'de biten C.H.P. 7.Büyük Kurultayı'nda da valilerin C.H.P. il başkanı olması durumuna son verildi.

22 Aralık 1947'de saat 24.00'te sıkıyönetime son verilmiş olduğunu ise biliyoruz.

4 Mayıs 1949'da da, **İstiklâl Mahkemeleri** kaldırıldı.[822]

1950 seçimleri öncesinde milletvekili seçimleri ilgi yapılan yasal değişikliklere bu seçimleri incelerken değineceğiz.

Bu değişikliklerin ve yeni yasal düzenlemelerin bazıları üzerinde tartışılabilineceğini düşünenler belki çıkabilir. Dış etki sonucunda olsa da olmasa da, **İnönü** tipi çok partili düzene geçilmiş bulunulsa da bulunulmasa da, bunları olumlu karşılamak gerekir. Ancak, yine altını çiziyorum: Yasalarda değişiklik yapılarak bir ülkeye demokrasinin gelebileceğini düşünmek ne gerçekçi ve ne de bilimsel bir tutumdur. Bu gerçeğe 10.Bölüm'de çok açık bir biçimde tanık olacağız. Göreceğiz ki, tüm bu "demokratikleşme" ye karşın, belirli kişi ve çevreler için ne demokrasi, ne insan hak ve özgürlükleri ve ne de yasaların güvencesi hiç de söz konusu olmamış bulunuyor.

III
Masonlar yeniden sahnede

Mason Locaları (dernekleri), çalışmalarını sürdürmesini **Atatürk**'ün uygun görmemesi üzerine 9 Ekim 1935'te kapatıl-

---

[821] Bu yasa, değişiklikleri, kaldıran kanunlar ve ilgili maddeler için bkz. F.GİRİTLİOĞLU: C. I, s. 186-187.

[822] Düstur, 3.Tertip, C. XXX, s. 1007: R.G.e, 11 Mayıs 1949. İstiklâl Mahkemeleri ile ilgili yasalar ve konusu için bkz. F.GİRİTLİOĞLU: C.I, s. 189-190.

mışlardı.[823] *Cumhuriyet* gazetesi olayı kamuoyuna şöyle duyurmuştu:

"İçişleri Bakanlığından verilen emir üzerine Türkiye Mason Localarının faaliyetine nihayet verilmiştir."[824]

O zaman, İçişleri Bakanı **Şükrü Kaya** da masondu. Fakat **Atatürk'ten** aldığı buyruğu, "biraderleri"nin direnmelerine karşın ve onların bir genel kurul toplantısı yapmalarına olanak sağlamadan yerine getirmekte duraksamamıştı.[825]

Masonlar, bu "demokratikleşme" havasından yararlanarak 5 Şubat 1948'de İstanbul İl Makamı'na tüzükleriyle başvurarak derneklerini yeniden kuracaklardır.[826]

Şu duruma göre, yakın çevresinde birçok Mason bulunmasına karşın, **Atatürk**'ün varlığını, amaçlarını ve örgütlenme biçimini uygun görmediği, hattâ zararlı bulduğu, direnmelere ve üst üste ricalara karşın kapatılması konusundaki düşüncesini asla değiştirmediği Mason Locaları, İnönü zamanında yeniden açılmış bulunmaktadır.

---

[823] Masonluğun kökeni, gelişimi, amaçları ve Türkiye'deki durumu için bkz. KEMALETTİN APAK: **Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi;** Türkiye Mason Derneği yyn., İstanbul, 1958; NECDET EGERAN: **Gerçek Yüzüyle Masonluk;** Ankara, 1972; MİTHAT GÜRATA: **Masonluk Nedir? Ne Değildir?;** Ankara, 1975; PAUL MAUDON: **Tarihte Ve Günümüzde Masonluk;** çev. Semih Tiryakioğlu, İstanbul, 1978; NEBİL SARPER: **Dünya Franmasonluk Tarihi – 1962 Yılında Fazilet Locasında Yapılmış Konuşma Notları;** İstanbul, 1963; İLHAMİ SOYSAL: **Dünyada Ve Türkiye'de Masonluk;** 3.basım, Der yyn., İstanbul, 1980; FARUK ÜLKÜ – SEMİH YAZICIOĞLU (Yayınlayanlar): **Dünya'da Ve Türkiye'de Masonluk;** Başak yyn., İstanbul, 1965; ayrıca, bu açıdan bir özet için bkz. ÇETİN YETKİN: **"Masonlar Atatürkçü Olabilirler mi?";** Yeniden A.R.Müdafaa-i Hukuk, Temmuz 2002, sayı 46, s. 20-24.

[824] Cumhuriyet, 14 Teşrinievvel 1935.

[825] K.APAK: s. 163.

[826] A.y., s. 175.

Mason Locaları, öyle sıradan derneklerden değildir. Örneğin, **İlhami Soysal'ın** adı geçen kitabında verdiği listeleri incelerseniz, Masonlar'ın Türkiye'nin karar alma mekanizmalarında kilit noktalarda, ekonomik iktidarın üst basamaklarında, bunun dışında da toplumu yönlendirici yerlerde bulunduklarını görürsünüz. Örneğin; ele aldığımız dönemde de adları geçenlerden **Şükrü Kaya** ve **Hasan Saka, Fahrettin Kerim Gökay,** ayrıca Ankara valisi **Nevzat Tandoğan** mason idiler.

Sorulması gereken soru, **Atatürk'ün** Mason Localarını neden kapattığıdır? Genelde bu soruya verilen yanıt, Menemen olayından sonra ve Dünya Ekonomik bunalımının yıkıcı etkileri karşısında **Ruşen Eşref'e** [Ünaydın] verdiği bir demeçte belirttiği üzere tüm ***"milliyetçi ve cumhuriyetçi"*** güçlerin aynı amaçla bir araya toplanmaları gerektiğini belirtmesi üzerine tüm dernek ve benzeri kuruluşların kendilerini kapatarak malvarlıkları ile Halkevleri'ne katılmaları çerçevesinde Mason Locaları'nın da kapatıldığı olmaktadır. Ancak, kanımca bu doğru bir açıklama biçimi değildir. Ama önce bu demeci okuyalım:

"Milletin tarihinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksatlara erebilmek için maddî ve manevî ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikâmete sevk etmek lâzım gelir..... Memleketin ve inkılâbın içerden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti [korunması] ***için bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lâzımdır..... Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidirler."***[827]

Bunun üzerine Türk Ocakları Kurultayı 10 Nisan 1931'de oybirliğiyle Türk Ocakları'nın kapatılmasını ve malvarlığının C.H.P.'ne devretmeyi kararlaştıracaktır. Ne ki, Mason Locaları'nın kapatılıp, malvarlıklarının Halkevleri'ne devri için

---

[827] Vakit, 25 Mart 1931.

daha tam 4,5 yıl beklenilecektir! Bu süre **Atatürk**'ün sözlerinin içerdiği amaçla hiç uyuşmuyor...

Bu durum karşısında **Mahmut Esat Bozkurt**, şu gerçeği vurgulayacaktı:

"Türk Ocakları hakikî milliyetçi oldukları halde ikilik olmasın diye yerlerini fırkaya bıraktılar. Masonluk neden hâlâ ayrı bir teşekkül olarak duruyor? Tekkeler çok doğru ve isabetli olarak kapatıldı. Saniazam [büyük yaratıcı -?] *propagandası yapan Mason tekkesinin imtiyazı nedir ki, hâlâ duruyor?"*[828]

Kanımca bu sorunun tarihten kaynaklanan nedenleri vardı. Burada ayrıntıya girmenin olanağı yok.[829] Şu kadarını belirteyim ki, İttihat Ve Terakki üyelerinin **II.Abdülhamit'e** karşı Mason Locaları'nın gizli çalışmasından yararlanmak istemelerinden dolayı kendilerinin de Mason Localarına girmeleri, bunların Millî Mücadele'de yer almaları, bu nedenle de Cumhuriyet'in ilânından sonra da önemli görevlere geldikleri (İttihat Ve Terakki'yi diriltmek istemeyenler dışında) tarihsel olgulardır. Öylesine ki **Atatürk**'ün doktorundan **(M.Kemal Öke)** yakın çalışma arkadaşlarına kadar (Örneğin; **Şükrü Kaya**) birçok kişi bu yüzden Mason olmuş bulunuyorlardı. Buraya kadar olan gelişme tarihsel gerekler nedeniyle anlaşılır bir durumdu. Ancak, Masonluğun sürdürülmesine ve özellikle başka ülkelerdeki Mason kuruluşlarının yönetimine girmesi, örneğin yeni loca kurulması ve tanınması için bunlardan izin alınmasına vb. durumlara gelince iş değişiyordu. Ne ki, güçlüydüler, devletin kilit noktaları ellerindeydi.

Şükrü Kaya gibi **Atatürk**'e bağlılığını Masonluğunun üstünde tutanlar bir yana bırakılırsa, Masonluğun ilkelerinin ve yapısının Atatürkçü düşünceyle taban tabana karşıt olduğu

---

[828] HAKKI UYAR: **Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını: Mahmut Esat Bozkurt;** Büke yyn.,İstanbul, 2000, s. 64'ten.
[829] Bkz.Ç.YETKİN: **"Masonlar....."**; s. 21.

görülür. Önce, **Atatürk'ün** anladığı anlamda ulusalcı (milliyetçi) değillerdi. Dışa bağımlıydılar. Mason üstatlarından **Kemalettin Apak,** localarının kapatılmasından yakınırken, *"milletlerarası Mason âlemince takdirle sevilip* ***tanınan*** *ve nihayet hukukî* ***hüviyetini ilgili mercilere resmen ve sarahaten kabul ettirmiş*** *bulunan Türk Masonluğu..."* dediğinde[830] kendilerinin ne ölçüde dışa bağımlı olduklarını açıkça dile getirmiş oluyordu. Kaldı ki, yeni bir loca kurulduğunda uluslararası Mason kuruluşlarından izin alınması gerekmekteydi. Masonluğa karşı savaşım vermiş olan **Mahmut Esat Bozkurt,** bu konuda şu gerçeklerin altını çizer:

".....farmasonluk beynelmileldir. Milliyetçi değildir..... farmasonlar hangi milletten olurlarsa olsunlar birbirlerine yardımla mükelleftirler. Demek ki masonlukta milliyet ve yer yoktur. Milliyet ve yer farkları olmaksızın kardeşlik vardır.

Kendi milletinden olmayanları, mücerret [sadece] *masondur diye kendi milleti efradına* [bireylerine] *tercih eden farmasonluk nasıl olur da milliyetçi bir teşekkül denebiliyor?*

..... Masonluk beynelmileldir, siyasîdir. Türk milleti, Türk memleketi için zararlı ve tehlikelidir. Çünkü beynelmilelcilik milliyeti tanımaz. Türk milletinin yaşaması, yükselmesi milliyetçilikle mümkündür....."[831/832]

Masonluğun ulusalcı / milliyetçi olmasına olanak yok. Önce bu nedenle Atatürkçülükle bağdaşmıyor. Kaldı ki, adı geçen yazımda da belirttiğim gibi, Masonluk uluslararası ka-

---

[830] K.APAK: s. 161.

[831] **"Masonluk Meselesi, Sabık Adliye Vekili Mahmut Esat Beyin Masonlara Cevabı –I";** Anadolu, 18 Ekim 1931 (H.UYAR: **.....Bozkurt;** s.65'ten).

[832] Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkıp parçalamak isteyen mürteciler ve etnik bölücüler dışında kalan küreselleşmecilerin ve Avrupa Birliği mandacılarının kaçta kaçının mason olduğu sanırım araştırmaya değer bir konudur.

pitalizmin dışa kapalı (gizli) çalışan bir dayanışma örgütüdür.[833] Bu nedenle de ulusalcı olması olanaksızdır ama daha önemlisi aynı nedenle de "halkçılık" ilkesinin tam karşısında yer alır. Yine aynı nedenle de "devrimci" olması ussal bir saçmalık olur. Kapitalizmin bir örgütü olduğuna göre de, "devletçilik"le (1947 Kurultayı'nın anladığı anlamda devletçilik değil) bağdaşması söz konusu olamaz.

Durum böyle olduğu halde, Mason Locaları'nın kapatılmalarının gecikilmesinde Masonlar'ın devlet kademelerinde önemli yerlerde bulunması ve **Atatürk**'ün yakın çalışma arkadaşlarının bir bölümünün Mason olmasının etkisi olmuş olabilir. Burada şu soru sorulabilir: Madem ki, Masonlar ulusalcı, halkçı, devrimci ve devletçi değillerdi, o halde neden **Atatürk**'ün yakın çevresinde de Masonlar vardı? Bir kere, Millî Mücadele'nin öncü kadrosu hemen hemen tümüyle İttihatçılar'dan oluştuğu, onların da çoğu belirtilen nedenle Mason Locaları'na girdikleri için, savaş kazanıldıktan sonra da **Atatürk** bu kadro ile çalışmak zorundaydı. Ancak, **Atatürk**'ün üstün kişiliği onları istediği gibi yönlendirebiliyordu. Zaman zaman devrimlerin hızının kesilmesinde bu kadronun etkisi olduğu da söylenebilir ama **Atatürk**'ün çevresindeki masonlar onun buyruğundaydılar. Biraz yukarıda, İçişleri Bakanı **Şükrü Kaya**'nın aldığı buyruk üzerine kendisi de Mason olmasına karşın, arkadaşlarının hiç olmazsa bir toplantı yapma isteklerini de geri çevirerek kapatma kararını uygulamış olması bu durumun en tipik örneğidir. Ancak, (**Şükrü Kaya** gibileri dışında) birçok Mason'un kar-

---

[833] Uluslararası kapitalizmin kapalı dayanışma örgütü olan Mason Locaları, siyasal erkte de söz sahibi olabilmek için kendisi kapitalist olmayan ama devlet yönetiminde önemli yerlerde bulunan sivil ya da asker bürokratları da Localarına almaktadırlar. Bu bürokratlar ise Masonik dayanışma nedeniyle hem durumlarını sağlamlaştırmakta ve hem de böylece devlet yönetiminde daha önemli yerlere gelebilmekte ve yükselebilmektedirler.

şıdevrim saflarına geçtikleri de bir gerçektir. Ama unutmamak gerekir ki, D.P.'nin kurucularından **Celal Bayar** da **Atatürk'ün** güvendiği kişilerdendi ama D.P. iktidara geçtikten sonra karşıdevrimin uç noktalara taşınmasına ortak olacaktır. **Adnan Menderes** de, **Atatürk** tarafından beğenilerek milletvekili yapılmıştı. **Refik Koraltan, Atatürk'ün** sözünden çıkmayan bir kişiydi. Ama sonrasını biliyoruz. Aynı durum, Masonlar için de geçerlidir.

Ancak, 1935 yılına gelindiğinde Masonlar'ın **Atatürk'ün** gösterdiği hedeflerin dışında siyasal amaçlar gütmeğe başladıklarını gösteren belirtiler vardı. Bu duruma bir örnek olmak üzere **Selâmet Mahfili** Locasında yapılan şu konuşmayı gösterebiliriz:

"Ritleri [gelenek ve töreleri] *itibarı ile gizli çalışan bu cemiyet..... yer yer sarsıntılara hattâ inkıtaa* [kesintiye] *uğrasa dahi fikri asla mahvolmayacaktır. Zira hiçbir kuvvet düşünmek kabiliyetini kazanmış olan insanlarda hürriyet ateşini ve kemale* [olgunluğa / tam gelişmeye] *erişmek isteğini söndüremez..... Her zamandan ziyade birbirimize yanaşmak, safları boşaltmamak lâzım. Aramızdaki sevgi ve ittihat* [birlik] *ancak bizi haricin taarruzundan himaye edebilir. Unutmayalım ki kuvvet ittihattadır. Müttehit* [birleşmiş] *ve şuurlu bir ekalliyet* [azınlık] *başıboş bir ekseriyeti* [çoğunluğu] *daima idare etmiştir."*[834]

Şimdi bu konuşmayı / yazıyı biraz büyüteç altına alalım:

1- Masonların "gizli" çalıştıkları açıkça dile getirilmiş bulunuyor.

2- 1931 yılından beri tüm dernekler kendilerini kapatarak malvarlıklarını Halkevleri'ne devretmiş oldukları için

---

[834] Bu konuşma Mason Localarının çıkardığı Büyük Şark dergisinin Son Kânun-Şubat-Mart 1935 tarihli 18.sayısında yayınlanmıştır (s. 23).

kendilerinin kapanabileceğini göz önüne alan konuşmacı, bunun bir önemi olmadığını, amaçlarını yine sürdüreceğini belirtiyor.

3- Böylece taarruza, yani saldırıya karşı saflarını sıklaştırır ve fire vermezlerse, karşı koyabileceklerini öne sürüyor.

4- Bilinçli ve birleşmiş bir azınlığın (yani Masonların) bilinçsiz, başıboş olan çoğunluğu daima yönetebileceğini vurguluyor.

Bilmem, bu sözlere ayrıca bir açıklama getirmeye gerek var mı?

Şu duruma göre Masonluğun Atatürkçülüğün tam karşısında yer aldığı besbelli. Dahası, Masonlar'ın **Atatürk** için düşündükleri. Kapağında "Türkiye Mason Derneği tarafından Dernek üyelerine mahsus olarak bastırılmış" sözleri yazılı bulunan **Kemalettin Apak**'ın biraderlerine verdiği konferanslardan oluşan kitapta, derneklerinin kapatılması ve **Atatürk** için bakın neler deniyor:

"Türk Masonluğu..... 1935 senesi Ekim ayında birdenbire faaliyetini durdurmak emrivâkii ile karşı karşıya kaldı.

Henüz pek o kadar uzak bir mazi olmayan bundan 22 sene evvelki bu elemli hâdise için verilecek kati hükmü tarihe ve gelecek Mason nesillerine bırakmak belki daha doğru olacaktır. Yalnız şu kadar söyleyeyim ki; halk tabakaları ve mutaassıp zümreler arasında Masonluğun esası ve hedefi hakkında öteden beri mevcut yanlış ve uydurma telâkkiler ve telkinler, diktatoryal ve totaliter zihniyetli bazı yabancı memleketlerdeki komünist ve faşist rejimlerin o zamanlar takip ettikleri Masonluk aleyhtarı politikanın serpintilerinden alınan ilhamlar, bir kısım gazete ve mecmualarda sürüm ve kazanç vasıtası sayılarak hürafelendirilmiş şekilde Masonluğa mütedair yapılan yayınlar gibi bir sürü dış tesirler vardı....."[835] *"Netice itibarı ile Türk Masonluğu 1934 senesi Ekim ayının 9'unda, 1948 yılına kadar de-*

---

[835] s. 161-162.

vam edecek olan 14 senelik uykusuna girdi. Senelerce çok büyük müşkülleri yenerek meşkûr [teşekküre değer] *himmetlerle sahip olabildiğimiz İstanbul, İzmir ve Ankara'daki güzel lokal binaları elimizden gitti, sütunlar yıkıldı, avadanlıklar darmadağın oldu."*[836]

33.dereceden üstadın bu konuşması çok beğenilmiş ki, Masonlar'ca özel olarak basılmış ve öteki Masonlar'a da ulaştırılmış. Ama ne demiş Apak:

1- **Atatürk'ün** Mason Localarını kapatması bir "emrivaki" imiş.

2- Bu "elemli" bir olaymış.

3- **Atatürk** bu kararı "mutaassıp zihniyetler"in etkisinde kalarak almışmış!...

4- Asıl önemlisi ise, **Atatürk**, totaliter diktatörlüklerden ilham alarak derneklerini kapatmışmış!...

Atatürk'ü yobazların ve totaliter diktatörlüklerin izinden gittiğini söyleyerek suçlayan bu *"zihniyet"*, şimdi demokratikleşme sürecinde yeniden Localarını kuruyorlardı. Hem de bir süre sonra o "güzelim" lokallerini de geri alacaklardı!

Dönem **İnönü** dönemi idi. **Celal Bayar** dönemi başlayınca da Cumhurbaşkanı **Bayar**, Mason balosunu onurlandıracaktır.

Şöyle düşünenler olabilecektir: Adamlar Cemiyetler Kanunu'na göre başvurmuşlar, derneklerini kurmalarına nasıl engel olunabilirdi ki? Bundan sonraki bölümü okuyunca yasaların hiç dışına çıkmamış olanların başına neler geldiğini göreceksiniz. Hem sonra, yukarıda da gördük "gizli" çalıştıklarını kendileri söylüyorlar. Üstelik, uluslararası bağlantıları var, hattâ dış Mason örgütleri onların üstü durumunda. Bir derneğin böyle bir ilişkiye girebilmesi için Bakanlar Kurulu kararı gerekli idi. Sözün kısası, **Atatürk'e** karşı olan bu kişiler de "demokratikleşme"nin nimetlerinden yararlanmış oldular.

---

[836] s. 167

Kesim 2
"İRTİCA" NIN DİRİLTİLMESİ

I
Sovyet "komünizmi"ne karşı din silâhı

Her devletin üzerine kurulup geliştiği temelleri vardır. Bu temelleri sarsarsanız, o devlet de sarsılır; yıkarsanız, o devlet de yıkılır. Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri ise Atatürk ilke ve devrimleridir ve bunların da başında laiklik gelir. O nedenle, laiklik ilkesi yaralanacak olursa, devlet ve toplum yapısında da yaralar açılır. Bizler bu gerçeği yaşayarak da görüyoruz. 2 Temmuz Sivas olaylarının ve daha önceki benzeri kıyımların nedeni, laiklik ilkesinin gereği gibi gözetilmemiş ve hattâ doğrudan doğruya iktidarlarca yıkılmaya kalkışılmış olmasından başka bir şey değildir.

Laikliğin Türkiye için önemi çok yönlüdür. Bir kere Osmanlı'nın bilimde geri kalışında ve sonunda yıkılışında dinin yobazca algılanması en önemli etkenlerdendi. Bu nedenle Cumhuriyet, aynı süreci bir kez daha yaşamamalıydı. Bilimin ve özgür düşüncenin yeşermesinin önkoşulunun laiklik olduğunu tarih kanıtlamış bulunuyordu. Öte yandan, Osmanlı'da yüzyıllarca yaşanan Alevî-Sünnî kavgasının panzehiriydi laiklik. Ulusal birliği gerçekleştirmenin yoluydu.[837] Kaldı ki, devrimci girişimler ancak laiklik anlayışıyla gerçekleştirilebilirdi. Atatürk'ün laiklik üzerine olan sözlerini ve düşüncelerini burada yinelemeye hiç gerek yok. Ama şunu belirtmek gerekiyor: Türkiye'nin güçlü, ileri, çağdaş bir devlet olabilmesinin

---

[837] Celal Bayar da şöyle yazıyor: *"Atatürk'ün bir görüşmemiz esnasında bana <Laiklik, bizdeki Sünnîlik-Alevîlik ihtilafını da kaldıracaktır.> dediğini hatırlarım."* (CELAL BAYAR: **Atatürk'ün Metodolojisi Ve Günümüz**; Kervan yyn., s. 65).

yolu laiklikten geçiyordu.[838] Öte yandan, "ümmet"ten "millet" aşamasına geçebilmek, başka bir deyişle de ulusal bilinç sahibi olabilmek için laiklik yine olmazsa olmaz önkoşuldu. Kısacası, Türkiye'nin güçlü bir devlet olabilmesi için laiklik yaşamsal önem taşımaktadır.

Ne var ki, ele aldığımız dönemde Türkiye giderek Amerikan emperyalizmin ağına takılıyordu. Emperyalizmin ise, kendisine hedef seçtiği ülkenin güçlü bir ülke olmak yolunda ilerlemesini engelleyecek olduğunu, bunun için de onun ulusal birliğini parçalamak isteyeceğini, bilim ve teknolojide geri bıraktırmak için uğraşacağını, mandacı ve işbirlikçi bir kafaya sahip olmayan herkes bilir. Üstelik, anti-emperyalist direncin ancak ulusal bilinçle olanaklı olduğu da yaşamın gerçeklerinden bulunduğu için, ulusalcılığın düşmanı olan "ümmetçilik"i kışkırtacağını da bilmemek için fazlaca saf olmak gerekir.

Bunun yanı sıra, devrimler karşısında sinmiş, pusuya yatmış ve hattâ zaman ve zemine ayak uydurmuş gözüken gerici kesim ve kişiler bulunuyordu. Bunlar için "demokratikleşme" demek, gerçek kimlikleri ile ortaya çıkıp özlemini çektikleri "irticaî" düzeni yeniden yaşama kavuşturmak demekti. Bunların bir bölümü, hemen D.P. saflarına geçiyorlardı ama

---

[838] Laik bir kafaya sahip olunmazsa boş inançlar bilim diye ortaya sürülür. Bugün üniversitelerimizde geldiğimiz noktada bu yaklaşımın örnekleri inanılmaz sayıda ve boyutlardadır. Akademik unvan taşıyan 200'ü aşkın bu türden öğretim üyesinin yayınları üzerinde yaptığım bir araştırma, birçok üniversitemizin Orta Çağ'ın bile gerisinde bulunduğunu göstermiş bulunuyor. Burada, tek bir örnek vermekle yetineceğim. Prof.Dr.Suat Yıldırım, *"Müminler Felâketleri Nasıl Değerlendirir?"* başlıklı yazısında (Zaman, 23 Mart 1992) deprem olayını açıklamak için şunları yazabilmiştir: *"Allah, uzay denizinde yüzen bir gemi tarzında yarattığı yerküresinin içine, hikmetle koyduğu bir bombaya, azgın münkirleri veya gafil Müslümanları uyandırmak için bazen 'Haydi, göster kendini, patla!' emrini verir."*

C.H.P. 7.Büyük Kurultayı üzerinde dururken gördüğümüz gibi C.H.P. içinde kalmayı yeğleyenler, seslerini iktidar partisi içinde yükseltmeye başlamışlardı.

Koşullar, hem emperyalizmin ve hem de bunların eline amaçlarını gerçekleştirmek için bulunmaz bir olanak sağlayacaktı. Madem ki, Türkiye'den toprak ve üs isteyen, Türkiye'yi tehdit eden S.S.C.B. komünisti ve bir de üstelik ülkemizde komünizmi yaymak istiyordu, ve madem ki komünistlik Tanrı'yı tanımıyordu, dinsizlikti, o halde ona karşı koymanın yolu dinsel duyguları yaygınlaştırıp geliştirmekten geçerdi. Komünizmle savaşımda en etkili silah dindi!... Bu tez, belirgin bir biçimde ve açıkça ilk kez **Cemal Kutay** tarafından, çıkardığı *Millet* dergisinin 31 Ocak 1946 sayısında dile getirilecekti. Kutay, ***"Türkiye Bir Taarruza Uğrarsa İslâm Alemi Ne Yapacaktır?"*** başlıklı bir yazı yayınlayacak ve yazının yabancı kaynaklı olduğunu da başında şu sözlerle açıklayacaktı: *"Bu yazının muharriri, Türkiye'yi yakından bilen bir yabancıdır"*[839] Yazıda yer alan sözlerden bazıları şöyleydi:

"Türkiye'yi ve dolayısıyla İslâm âlemini yakından alâkalandıran son istekleri dünyada muharrik [harekete geçirici] *ve müessir [etkili] akisler husule getirmiştir..... Rusya, İslâmlığın dünya üzerinde ne kadar muazzam bir kudret ve kuvvet olduğunu ve onu dikkate almanın ne kadar mühim olduğunu takdir etmese gerekir..... Din, İslâm âleminde her şeye hâkim ve her şeyin üstünde bir varlıktır. İslâm hayatının Türk dâvasına ne kadar bağlı olduğunu görmemek kabil değildir....."*[840]

Bunun arkasından A.B.D.'nin eski Moskova Büyükelçisi (1933-1936) **William C.Bullitt** tarafından yazılan ***Asıl Büyük***

---

[839] CENGİZ ÖZAKINCI: **United States of İrtica 1945-1999 – Soğuk Savaş Dönemi'nden Yeni Dünya Düzeni'ne Türkiye'de İrtica Ve Emperyalizm"**; 3.basım, Otopsi yyn., İstanbul, 2000, s. 81' den.

[840] A.y., s. 81.

Dünya adlı kitabı Nebioğlu Yayınevince hemen çevrilip 1947'-de yayınlanıyordu. Bu kitapta örneğin şöyle denilmekteydi:

"Manevî hayatımızı devlet adamlarından ziyade büyük din adamlarının kılavuzluğuna borçluyuz..... Bu mücadelede kullanılacak en meşru silâh, manevî bir kuvvet olan dindir..... Musa, Buda, Konfuçyus, Muhammed, ayrı ayrı yollardan bizi ışığa çıkardılar..... Düşmanımız komünizm Tanrı'yı inkâr esası üzerine kuruludur. Din komünist diktatörlüğü yok edecek ilahî kudrete sahiptir."[841]

Amerikalılar böyle buyurunca Diyanet İşleri Bütçesi T.B.M.M.'nde görüşülürken C.H.P. Seyhan milletvekili **Sinan Tekelioğlu** da, doğal olarak, diyecekti ki:

".....bugün hepimiz biliyoruz ki komünizmin en büyük düşmanı dindir. Bizim en tehlikeli yerlerimizde, meselâ şark hudutlarımızda teşkil olunan kazalarımızda ne müftü vardır, ne vaiz ne imam ne de hatip."[842]

Bu arada, C.H.P. 7.Büyük Kurultayı'nda **Hamdullah Suphi Tanrıöver'in** de komünizme karşı mücadele dinin önemi üzerinde durmuş olduğunu anımsatmak isterim.[843]

Bu sözler size 12 Eylül'ü ve **Kenan Evren'i**, arkasından da Amerika'nın Yeşil Kuşak Kuramını çağrıştırmış olmalı. "Nitekim" , birazdan göreceğimiz gibi, **İnönü** okullara nasıl din dersi koyduracaksa, o da koyduracaktır. Aradaki başkalık, **Evren,** din derslerini Anayasa maddesi olarak zorunlu yaparken, **İnönü,** isteğe bağlı kılmıştı. Bunun nedeni, aradan geçen sürede emperyalizmin Türkiye'ye artık iyice yerleşmiş olmasıdır.

---

[841] A.y., s. 85.
[842] T.B.M.M., T.D., Dönem 8, C. XXIV-2, Toplantı 4, Bileşim 46, 14 Şubat 1950, Oturum 1, s. 555.
[843] Tutanak, s. 457.

II
İnönü'nün dini siyasete sokması

İnönü'nün ***Not Defterleri*** gerçekten çok ilginç. **İnönü,** bu notların yayınlanmasını düşünmemiş olduğu için bazı görüşlerini, düşüncelerini, duygularını olduğu gibi kağıda dökmüş. Öylesine ki, akşam ne kadar insulin iğnesi yapacağını, alacağı ilaçların zamanını unutmamak için saatlerini kaydettiği notlar bunlar. Eşinin ve çocuklarının banka hesaplarının kayıtları var. Bu nedenle bu notlarda, kamuoyuna yansıdığı gibi değil de, gerçek **İnönü**'yü biraz daha açıklıkla görebiliyoruz. Şimdi bu açıdan bakarsak daha 1941 yılının Mayıs ayında (gününü belirtmemiş) not defterine şunları yazdığını görüyoruz:

> **Şemsettin Günaltay ile Diyanet İşleri meselesini görüştük. İzmirli İ.Hakkı üzerinde kaldık...**[844]

Bu nottan çıkarmamız gereken sonuç, **İnönü,** Diyanet işleri ile ilgili konuları demek ki **Günaltay'**a danışıyormuş. Bunda haklıydı da. Çünkü **Günaltay,** İslâm dini konularının uzmanıydı. Öylesine ki, **Sadi Irmak,** onun için şöyle der:

> *"Kendisini başvekilden ziyade günün en mühim makamı olan Diyanet İşleri makamlığında görmek istediğimi kendisine birkaç defa söylediğimi hatırlarım.....Şüphe yok ki asıl faydalı olacağı hizmet, Diyanet işleri teşkilâtının başına geçip, asrın idrakinde bir din anlayışına öncülük etmek olurdu."*[845]

Şimdi yeniden **İnönü'nün** not defterine dönelim 31 Ocak Cumartesi 1948 günlü sayfayı açalım:

> **Şemsettin Günaltay ile öğle yemeği.**
> **Din üzerine görüşme.**

---

[844] C. I, s. 299.
[845] S.IRMAK: **Atatürk.....**; s. 127-128.

Akşam çayında Banguoğlu ve N.Erim ile din tedbirleri üzerine görüşme.....[846]

Ne kadar açık değil mi? Artık, "din" de iktidarın eliyle siyasetin içinde!...[847]

Anlaşılan o ki, din konusunda neler yapılacağı o gün kesinleştirilmiş. Bunun sonucunda da, **İnönü, Şemsettin Günaltay'ı** başbakanlığa atayacak, **Tahsin Banguoğlu** ise, okullara din dersleri konulmasını planlayacak Parti Komisyonu'nun başkanı olacaktır.[848/849]

III
Din Dersleri, İmam-Hatip Okulları, İlahiyat Fakültesi

Konumuz, Atatürkçülük'ten, devrimlerden sapmayı ve geriye dönüşü incelemek olduğuna göre, okullarda din dersle-

---

[846] C. I, s. 490.

[847] Bu notun bir başka önemi de şu: 1947 C.H.P. Kurultayı'nda artık parti işleri ile uğraşmayacağını, yalnızca "tarafsız" Cumhurbaşkanı olacağını söyleyen ve bu yolda karar da aldıran İnönü'nün gerçekte hiç de öyle davranmadığı bu notlarla kanıtlanmış oluyor.

[848] SEMİH KALKANOĞLU'nun **İsmet İnönü Ve Laiklik** (Tekin yyn., İstanbul, 1991) adlı kitabı, İnönü Vakfı'nca 3.lük ödülü ile onurlandırılmış. Kalkanoğlu, kitabının 135.sayfasında sözcüğü sözcüğüne şöyle diyor: *"C.H.P., 1947-1950 arasında, egemen güçlere ödünler vermiştir. Partinin yönetiminde ağırlığı elinde bulunduran – radikaller yönetimden uzaklaştırılmışlardı- sermaye ve feodalite temsilcileri ile ılımlı bürokratlar D.P.'nin istediklerini yapar duruma düşmüşlerdi."* Yazara, ödül verildiğine göre İnönü Vakfı da demek ki aynı kanıyı paylaşıyor!

[849] Ne acıdır ki bu gidiş sonunda D.P. Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu bile, C.H.P.'ni, dini siyasete âlet etmekle suçlayacaktır: *"Burdur'dan gönderilen şu fotoğrafta da müftülük binası balkonunda altı oklu Halk Partisi bayrağının asıldığı görülüyor....."* (T.B.M.M., T.D., Dönem 8, C. XXV-2, Toplantı 4, Bileşim 46, 14 Şubat 1950, s. 555.)

ri gerekli midir, yararlı mıdır yoksa gereksiz midir diye hiç kafa yormadan, Cumhuriyet'in temel devrim yasası olan **Türk Medenî Kanunu**'nun bu konuda ne dediğine bakmak ve değerlendirmeyi ona göre yapmak gerekir. Türk Medeni Kanunu, gerçekten de, temel devrim yasamızdır. Çünkü, "Medenî Kanun" demek, yurttaşlarının ana rahmine düşmesinden başlayarak ölümüne değin yaşamını her yönüyle düzenleyen yasa demektir. Hattâ yurttaşın ölümüyle geride kalan malvarlığının ne olacağını kurallara bağladığı için, Medenî Kanun'un yurttaşla ilgisi onun ölümüyle de bitmez. 4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren **"Türk Kanunu Medenisî"**, yurttaşların bu yasa kapsamına giren tüm yaşamları bütünüyle laiklik ilkesine göre düzenlemiştir. Her ne kadar 1928 Anayasa değişikliği ile anayasal planda laiklik daha 2 yıl sonra kabul edilecekse de, gerçekte laiklik, belirtilen nedenlerle 1926'da yaşama geçirilmiş bulunmaktadır. Yasanın gerekçesi de bu gerçeği açıkça vurgulamaktadır. Birkaç satırını okuyalım:

"**Kanunları dine müstenit olan** [dayanan] **devletler kısa bir zaman sonra memleketin ve milletin mütalebelerini** [isteklerini/gereksinmelerini] **tatmin edemezler. Çünkü dinler, lâyetegayyer** [değişmez] **hükümler ifade ederler. Hayat yürür; ihtiyacat** [gereksinmeler] **süratle değişir, din kanunları, mutlaka ilerleyen hayatın huzurunda şekilden ve ölü kelimelerden fazla bir kıymet, bir mâna ifade etmezler. Değişmemek dinler için bir zarurettir..... Esaslarını dinlerden alan kanunlar tatbik edilmekte oldukları camialan** [toplumları] **nazil oldukları** [indirildikleri / bildirildikleri] **iptidaî** [ilkel] **devirlere bağlarlar ve terakkiyata** [ilerlemeye] **mani belli başlı müessir** [etki] **ve âmiller** [nedenler] **arasında bulunurlar.....**"

Gerekçede, işte bu nedenlerle tüm dinsel kuralların bir yana bırakılarak ve "**asr-ı hazır** [içinde bulunulan yüzyılın] **medeniyetine mensup devletlerin ilk farikası** [ayırıcı özel-

liği] **din ile dünyayı ayrı görmek**" olduğu için bu yasanın bu nitelikte olduğu belirtilmekteydi. "Belirtilmekteydi" dedim, çünkü yeni düzenlemede bu gerekçeye artık yer verilmemiş bulunuyor!

Şimdi, "Bu durumun din dersleri ile ilgisi neydi?" diye soranlar olabilecektir. Sorunun yanıtı yeni düzenlemeden önce yasanın 266.maddesinde bulunuyordu. Bu madde şöyleydi:

"Çocuğun dinî terbiyesini tayin ana ve babaya aittir."

İşte bu kadar basit!

Ama eğer, okullara din dersi koyarsanız, bu maddeyi çiğnemiş olursunuz. Bu madde ise, temel devrim yasamız olan Türk Medenî Kanunu'nun en devrimci maddelerinden biriydi ve maddenin son fıkrası da şöyledi: **"Reşid, dinini intihapta** [seçmede] **hürdür."**

İslâm dini açısından madde tartışılabilirdi. Ama biri kendisini Atatürkçü, cumhuriyetçi ve devrimlere bağlı bir kişi olarak nitelendiriyorsa, bunu böylece benimsemesi gerekirdi. Hele, C.H.P.'nin 6 Ok'undan biri laiklik idi ise, bir C.H.P.'linin başka türlü düşünmesi partisinin bu temel ilkesine aykırı olurdu. (Ama hemen belirteyim: Yeni düzenlemede bu madde de artık yer almıyor!...)

Ne var ki, **Tahsin Banguoğlu** başkanlığında oluşturulan Parti Komisyonu, 15 Şubat 1948 günlü toplantısında ilk okulların son sınıflarında "ihtiyarî", yani isteğe bağlı olmak üzere din dersleri konulmasını kararlaştıracaktır.[850]

7 gün sonra da C.H.P.'nin yayın organı *Ulus*'un 20 Şubat 1948 günlü sayısında C.H.P. Meclis Gurubu Başkan Vekilliği'nin bir bildirisi yayınlanacaktır. Bu önemli bir belge. O nedenle buraya özetlemeden almak daha yerinde olacak:

---

[850] Ulus, 14 Şubat 1947.

C.H.P. MECLİS GURUBU BAŞKAN VEKİLLİĞİNDEN:

C.H.P. Meclis Gurubu Genel Kurulu bugün (19.2.1948) saat 15'de Sivas milletvekili Şemsettin Günaltay Başkanlığında toplandı.

1- Dinî öğretim konularını incelemek üzere Gurup Genel Kurulunca teşkili kararlaştırılan komisyon raporu okundu.

Komisyon Raporu ile teklif edilen konular hakkında söz alan hatipler genel konuşmalarda bulunduktan sonra fikirlerin tebellür etmesi [belirginleşmesi] ve karşılıklı mütelaaların dağıtılmaması için rapordaki üç konunun[851] ayrı ayrı görüşülerek karara bağlanması başkanlıkça oya sunularak çoğunlukla kabul edildi. Bunun üzerine ilk okullarda din bilgisi verilmesine dair olan komisyon raporunun birinci kısmı üzerinde muhtelif hatipler geniş mülahazalar ileri sürdüler. Kürsüye gelen Millî Eğitim Bakanı[852], bu hususta etraflı açıklamalarda bulundu ve soruları cevaplandırdı.

Neticede:

a) Çocuk velilerinin arzusu lâik olmak [alınmak] şartıyla ilk okulların son sınıflarında okul içinde ve ders zamanları dışında din dersi verilmesi,

b) Verilecek din derslerinin programlarının ve okutturulacak kitapların Diyanet İşleri tarafından hazırlanıp Millî Eğitim Bakanlığı'nın tasvip ve tasdikinden geçmesi,

c) Din derslerini okutacakların ilk okul öğretmenlerinden ve icap ederse matlup vasıfları haiz kimselerden seçilmesine Millî Eğitim Bakanlığının yetkili olmasına,

d) Din dersi veren öğretmenlerin ücretlerinin devletçe ödenmesi,

---

[851] Din dersleri, imam-hatip okulları ve İlahiyat Fakültesi.
[852] Reşat Şemsettin Sirer.

Bu konuda köy okullarında din dersi verebilmek için Köy Enstitülerinin hazırlık sınıfı öğrencilerine de din dersi verilmesi,...."

Din derslerinin velilerin isteğine bağlı olması uygulamada hiçbir şey anlam taşımıyordu. Örneğin, ben o sıralar T.E.D. Ankara Koleji'nin ilk okulunda 5.sınıfta öğrenciydim. Başkentte ve oldukça okumuş yazmış, hatta aydın insanların çocuklarıydı öğrenciler. Bizim sınıfta tek bir öğrenci velisi çocuğunun din dersinden bağışık tutulmasını istememiş olduğunu çok iyi anımsıyorum. Bunun nedeni, "dinsiz", "dine karşı" olarak nitelendirilmekten çekindikleri içindi. Eldeki rakamlara göre, 15 Şubat 1949'da okutulmaya başlanan din derslerine çocuklarının katılmasını yazılı dilekçe vererek isteyenler, 1949-1950 öğretim yılında velilerin %99'uymuş. %1'e gelince, onlar da tek tük Türk velilerin yanı sıra "gayrimüslimler"!....[853]

Böylece, 31 Ocak 1948 günü **İnönü, Günaltay, Banguoğlu** ve **Erim** arasında yapılan toplantı ilk meyvesini vermiş oluyordu.

Komisyon Raporu'nun öteki iki maddesinden biri **"İmam hatip ve vaiz yetiştirmek üzere orta dereceli meslek okulları açılması"**, ötekisi ise **"Yüksek din adamları yetiştirmek üzere üniversitelerimizde İslâm İlâhiyat Fakültesi açılması"** idi.

Biliyorsunuz, bunlar C.H.P. 7.Büyük Kurultayı'nda ortaya atılan isteklerdendi. Bu istekler böylece gerçekleştirilmiş oluyordu!...

Orhan Veli, *o* günlerde yazdığı yazılarında bu karşıdevrimci girişimlerin hemen ortaya çıkmaya başlayan sonuçları yaşayarak yazmış. O nedenle sözü **Orhan Veli'ye** bırakmak istiyorum:

---

[853] M.ŞEVKİ AYDIN: **"Cumhuriyet Döneminde Örgün Eğitim Kurumlarındaki Din Eğitimi"; Türkler,** C. XVII, s. 457.

"Bursa'daki camilerden birinde vaaz veren bir diyanet işleri müfettişi 6 Nisan'da kıyamet kopmayacağını söylemiş. Hay ömrüne bereket! Ya bir de 'kopacak' deyiverseydi, ne olurdu bizim halimiz? Şu iki günlük ömrümüzü nasıl geçireceğimizi bilemezdik hani. Bereket versin delilleri kuvvetli de böyle bir tehlikenin olmadığına hemen inanabiliyoruz. Neymiş o deliller diyeceksiniz. Kısaca anlatayım:

Kıyametin kopacağına yakın iki türlü alamet belirecekmiş. Birincisi sugra alametleriymiş. Zinanın, içkinin, kumarın artması gibi... İkincisi kübra alametleri. Yecüç, mecüç gibi, İsa'nın gökten inmesi gibi...

İmam kurslarını açanlar, bu işi, batıl olanla savaşmak için yaptıklarını söylerler. Derler ki: 'İmam Hatip kurslarını işte bu türlü olayları önlemek için, o yanlış işleyen kafaları değiştirmek için açıyoruz.'

İyi ama, Bursa'daki vaazı veren zat kim? Diyanet işleri müfettişi. Yani o imam hatip kurslarını teftiş edecek, o kursların çalışmalarına istikamet verecek olan yetkili kişilerden biri.

Varın hayır bekleyin artık siz o kurslardan."[854]

Şimdi göreceğiz, C.H.P. iktidarı tekke, zaviye ve türbeleri de açacaktır ama 14 Mayıs 1950 seçimlerinde yine de yenilgiye uğrayacaktır. İşte bu seçimin ertesi günü Orhan Veli'nin kaleminden şu satırları okuyoruz:

"Seçimler bitti. Demokrat Parti, Halk Partisi'ni korkunç bir bozguna uğrattı. Oysaki Halk Partisi, halkı kazanacağını umarak, fikirleriyle, prensiplerinden son zamanlarda ne fedakârlıklar etmişti. Bütün yayınlarına göz yumulan din dergileri, okullara konan din dersleri, yeniden açılan ilâhiyat fakülteleri, imam-hatip kursları, türbeler, şahsî sermayeye sağlanan imtiyazlar, her türlü irticaa tanınan haklar... Hiçbiri kâr etmedi.

Zavallı Halk Partisi"[855]

---

[854] ORHAN VELİ: **"İlgililer Okusun";** Yaprak, 15 Nisan 1950.
[855] Yaprak, 15 Mayıs 1950.

IV
Türbelerin açılması

Artık ok yaydan çıkmıştı. C.H.P. iktidarı, oy kaygısı ile karşıdevrim çizgisinde geriye doğru tam anlamı ile "esaslı" bir adım daha atacak ve türbeleri yeniden açacaktı.

Türbelerin açılması konusunu en kapsamlı ve ateşli biçimde ortaya atanların başında **Hamdullah Suphi Tanrıöver** geliyordu. **Tanrıöver,** C.H.P. 7.Büyük Kurultayı'nda bu konu üzerinde uzun uzadıya durmuştu. O nedenle, biz de yeniden o Kurultay'a dönelim, bakalım **Tanrıöver** ne gibi nedenlerle türbelerin açılmasını istemiş, onu görelim.

Tanrıöver, Kurultay'da ***"milliyetçilik"*** ilkesi görüşülürken yaptığı konuşmada sözü türbelere getirerek; milliyetimizin kaynağının tarihimiz olmasına karşın, tarihimizi yapan Osmanlı padişahlarının, vezirlerinin türbelerinin 1925 yılından beri kapalı ve toz toprak içinde bulunduğunu, türbelerin kapatılmasının amacının, İstanbul'u gezdirdiği bir büyükelçiye belirttiği gibi, mazi ile ilgimizi kesmek isteği olduğunu söyleyecek ve *"türbelerini tamir edelim, açalım"* diyecekti. Kurultay tutanağına göre de **Tanrıöver**'in bu sözleri "bravo sesleri, alkışlar"la karşılanmış.[856] Kurultay'da bir başka gün yeniden söz alan **Tanrıöver**, bu kere de, türbelerin kapatılmasının geçici bir önlem olduğunu öne sürerek, *"yeryüzünde böyle bir laik devlet mevcut değildir."* diye konuşmuş.[857]

Durumu daha iyi değerlendirebilmek için önce, 1950 seçimlerinde D.P. listesinden milletvekili seçilerek Meclis'e girecek olan **Tanrıöver'in** Türk Ocakları'nın kapatılması konusunu bahane ederek **Atatürk** için neler söylediğini görelim:

---

[856] Tutanak, s. 402-403.
[857] A.y., s. 457.

"Sebep, ilân edilmiş olan sebep, şu bütün kuvvetleri bir elde toplamak arzusudur. Misal saridir. Rusya'da bir Narodnidom ve Komsamol var tek partinin emrinde. Almanya'da tek parti ve onun emrinde Hitler Yugend teşkilâtı var. Şefin iradesi mutlaktır, Bu şef Mussolini'nin tek partisi de partinin emrinde Balilla teşkilâtını kurdu. Mareşal Antenesku Demir Muhafızlar teşkilâtının başındadır. İşte misaller, işte sirayet membaları."[858]

Tanrıöver, bu konuşmasında açıkça görüldüğü üzere, **Atatürk'ü; Stalin, Hitler, Mussolini ve Antenesku'ya** özenmekle, onlara öykünmekle suçlamaktadır. Bu suçlama karşısında bir kere belirteyim ki, milliyetçiliği ve Türkçülüğü kimselere bırakmayan ve kendi öz değerlerimize sahip çıkmamız gerektiğini yineleyip duran bu kişinin kendisinin ne kadar "milliyetçi" olduğunun ölçütü, Amerikan emperyalizmi ile ilgili bölümde andığımız şu sözleridir: *".....milletler hâlâ endişe ile bakıyor. Işık nereden geliyor? Bu ışığın bir menbaı var: Yine Amerika. Ümit nereden geliyor? Amerika'dan. Güven nereden geliyor? Amerika'dan."*[859] Ancak, insanlar, birine böyle çamur atarken, hele o kişi **Atatürk** gibi yüce bir insansa, kendilerinin durumlarını, geçmişlerini unutmamalıdırlar. Çünkü, **Mussolini'ye** özenen, kendisini Türkiye'nin **Mussolinisi** gören, gençleri faşist terör yöntemleri kullanmaya kışkırtan bir kişiydi **Hamdullah Suphi Tanrıöver!...**[860]

---

[858] T.B.M.M., T.D., Dönem 9, C. IX, Toplantı 109, Bileşim 2, 6 Ağustos 1951, Oturum 2, s. 613.

[859] T.B.M.M., T.D., Dönem 7, C. XIII, Toplantı 3, Birleşim 48, 8 Mayıs 1946, s, 27.

[860] Örneğin; Türk Ocağı başkanı iken kendisine yöneltilen eleştiriler üzerine Ocak merkezinde 15 Kasım 1930'da yapmış olduğu konuşma aynen şöyleydi:
".... İtalya'yı yerli bir Bolşevizm hareketinden kurtarmış olan milliyetçi hareket vardır. Fakat İtalya'nın timsali olan Duçe'yi, Mussolini'yi tanırsınız.Onun aleyhinde yazılacak tek kelime, söylenecek bir söz tasavvur edilmek imkânı olmayan bir şeydir. Böyle bir küstah

Tanrıöver üzerinde böylece durmamın nedeni türbelerin açılmasını isteyenlerin başını çeken kişinin nasıl bir insan olduğunu göstermek...

Dikkat ederseniz, Tanrıöver'in türbelerin açılması için gerekçe olarak gösterdiği "millî tarih", Osmanlı'nın tarihidir. Türkiye Cumhuriyeti ise, Osmanlı'yı tarihe gömen devlettir.

Üstelik, kuruluşundan kısa bir sonra hızla kozmopolitleşen Osmanlı'da Türkler bir süre sonra aşağılanmış ve resmî belgelerde bir "Etrak-i bi-idrak", yani kafasız, idraksiz Türk olarak anılmışlardır. Hiçbir Türkçü, eğer bir parçacık tarih bilgisine sahipse, Osmanlı'yı Türk milliyetçiği adına övemez. Atatürk, bu gerçeği en iyi gören kişiydi. Onun içindir ki, *Nutuk'ta* der ki;

"Osmanoğulları, zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına vazülyed olmuşlardı [el koymuşlardı]. ***Bu tasallutlarını*** [zorbalıklarını] ***altı asırdan beri idame ettirmişlerdi*** [sürdürmüşlerdi]. ***Şimdi de Türk milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek*** [bu saldırganlara artık yeter diyerek], ***hâkimiyet ve saltanatını, isyan ederek kendi eline, bilfiil*** [eylemli olarak] ***almış bulunuyor."***[861]

---

hareket faşist gençliğin kahredeceği bir darbesini kendi üzerine çeker. Kurtuluşa nasıl eriştiğini bildiğiniz Türk vatanı üzerinde millî timsale [Bozkurt'a] *yazı ile, resimlerle hürmetsizlik edenler meydanı boş buldukları için cesaretlerini mütemadi arttırıyorlar. Türk gençliğinin kalbindeki milliyetçi hassasiyet bu gibi vakaların cezasını jandarmaya, polise, mahkeme salonlarına terketmemelidir. Sizin vicdanınızdan doğacak bir ikaz sesiniz bu yıkıcı cereyanların önüne geçmelidir. Meydanın boş olmadığını, gençliğin nankörleri takip edeceğini göstermelisiniz.....*" (**"Türk Ocağının Tarihçesi Ve İftiralara Karşı Hamdullah Suphi'nin Konuşması"**; Türk Yurdu Dergisi, Birincikânun 1930, sayı 26-230, s. 22.

[861] Türk Devrim Tarihi Ens.yyn., C. II, s. 690-691.

Atatürk'ün İzmir İktisat Kongresi'ni açış söylevi, Osmanlı-Türk ilişkisini gözler önüne seren gerçek bir tarih analizidir. Önce şu saptamayı yapar:

".....millî bir devir yaşayamadık. Binaenaleyh millî bir tarihe malik olamadık. Bu noktayı biraz izah edebilmiş olmak için hep beraber Osmanlı tarihini hatırlayalım."

Osmanlı tarihinin ne anlama geldiğini açıklarken de şu gerçekleri anlatır:

".....bu azametli, kudretli padişahlar takip ettikleri siyaset-i hariciyede [dış siyasette] *kendi emelleri, hırsları ve arzularına istinat etmişlerdir* [dayanmışlardır]. *Büyük ve şahane arzularına istinat etmekle beraber teşkilât-ı dahiliyelerini* [iç örgütlenmelerini], *siyaset-i dahiliyelerini* [iç siyasetlerini] *bu mevlûd-i ihtirasat olan* [bu hırslarından doğan] *siyaset-i hariciyelerine göre tanzim etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Halbuki siyaset-i hariciye, teşkilât-ı dahiliyeye ve siyaset-i dahiliyeye istinat ettirilmek zaruretindedir, yani teşkilât-ı dahiliyesinin tahammül edemeyeceği derece-i vüsatta* [büyüklük / genişlik derecesinde] *olmamalıdır. Yoksa hayalî, haricî siyasetler peşinde koşanlar, nokta-i istinatlarını* [dayanma noktasını] *kendiliklerinden kaybederler. Filhakika Osmanlı hakanları, asıl olan noktayı unuttular. Hissiyatları ve emelleri üzerine bütün harekât ve efali* [fiilleri / eylemleri] *bina ettiler. Teşkilât-ı dahiliyelerini siyaset-i hariciyelerine uydurmak mecburiyetinde kalınca zaptettikleri memalikte* [memleketlerde] *bütün anasırı* [unsurları, yani halkları] *lisanları, dinleri, ananeleri, her şeyi başka başka olan ve birçok milletlerden ibaret bulunan bu anasırı, olduğu gibi muhafazaya kalkıştılar ve onlara bütün bu şeyleri mahfuz bırakabilecek* [saklı tutabilecek] *istisnalar, imtiyazlar bahşettiler. Buna mukabil unsur-u aslî* [asıl unsur, yani Türkler] *uzun seferler yapmakla, fütuhat* [fetihler] *meydanlarında ölmekle, zaptolunan memleketlerin kendisini ve halkını beslemekle ve onlara*

bekçilik etmekle kendi kendini tahrip ediyordu. Bu itibarla millet, unsur-u aslî, kendi evinde, kendi yurdunda ve kendi esbab-ı hayatiyesini [geçim / yaşama olanaklarını] *istihsal için çalışmaktan tamamen mahrum bir halde bulunuyordu. Bu tacidarlar* [taç sahipleri / hükümdarlar] *milleti böyle diyar diyar dolaştırmakla, onları kendi yurtlarını düşünmeye müsaade etmemekle de iktifa etmiyorlardı* [yetinmiyorlardı], *Belki fütuhat dairesi dahiline giren halkı memnun edebilmek için, sonra ecnebileri memnun edebilmek için doğrudan doğruya, unsur-u aslînin* [Türkler'in] *hukukundan ve menabi-i hayatiye ve iktisadiyesinden* [yaşam ve iktisat kaynaklarından] *birçok şeyleri bir lütuf olarak, ihsan olarak, atiyye* [hediye] *olarak onlara bahşediyorlardı....."*[862]

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Atatürk'ün bu görüşlerini ve bu tarihsel gerçekleri bilmiyor muydu? Türkçülük savında bulunduğuna göre **Ziya Göklap'**i hiç olmazsa okumuş olmalı değil miydi? O zaman mutlaka **Ziya Gökalp'**in Osmanlı için, *"Osmanlı imparatorluğu genişledikçe, yüzlerce milletleri siyasî dairesine aldıkça, idare edenlerle idare olunanlar iki ayrı sınıf haline giriyorlardı. İdare eden bütün kozmopolitler Osmanlı sınıfını, idare olunan Türkler de Türk sınıfını teşkil ediyorlardı. Bu iki sınıf, birbirini sevmezdi. Osmanlı sınıfı kendini millet-i hâkime* [egemen ulus] *suretinde görür, idare ettiği Türkler'e millet-i mahkûre* [aşağı ulus] *nazarıyla bakardı. Osmanlı daima, Türk'e eşek Türk derdi ....."*[863] dediğini biliyordu en azından.[864] O zaman, Osmanlı padişahlarının, devşirme vezirlerin türbelerini yeniden açtır-

---

[862] **"Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri"**; A.K.D.T.Y.K. Atatürk Araştırma Merkezi yyn., C. II, s.105-106.

[863] ZİYA GÖKALP: **Türkçülüğün Esasları;** 3.basım, Varlık yyn., İstanbul, 1958, s. 27.

[864] Osmanlı yazar ve şairlerinin yapıtlarında Türkler'e nasıl sövüp saydıkları için bkz. ÇETİN YETKİN: **"Osmanlı Yazınında Türk'ün Yeri"**; Cumhuriyet, 2 Ocak 2002.

makla yapmak istediği, herhalde Türk milliyetçiliği değildi! Onun ve onun gibilerinin dün olduğu gibi bugün de Osmanlı'yı yücelterek, Osmanlı'yı padişahı ile, halifesi ile, kölelik ve cariyelikten gelme saraylıları ile tarihin sayfalarına gömen Atatürk'e karşı çıkmaktır! Biraz dikkatlice incelenirse Dil Devrimi'ne ve Tarih Devrimi'ne cephe alanların da aynı çizgide olduklarını görürsünüz. Bu kitapta, ilerde ele alacağımız ve C.H.P. tarafından yazar olarak ödüllendirilen **Halide Edip Adıvar**'ın ve **Abdülhak Şinasi Hisar**'ın da tam birer Osmanlıcı olmaları ve Osmanlı düzenini özlemi içinde bulunmaları, sizce salt bir rastlantı mıdır, yoksa bilinçli bir seçim midir?

Giriş bölümünde, **Atatürk**'ü eleştirmeye yürekleri yetmeyenlerin **İnönü**'yü eleştirerek dolaylı bir biçimde **Atatürk**'ü yerdikleri savının saçmalığına değinmiştim. Ama şu var; **Atatürk**'e doğrudan karşı çıkmaya yürekleri yetmeyenlerin onun devrimlerine, düşüncelerine şu ya da bu yolla karşı çıkıp eleştirerek onu yıpratmak istedikleri su götürmez bir gerçektir.

Tanrıöver'in başını çektiği Osmanlıcılar'ın istekleri C.H.P. iktidarının son günlerinde gerçekleşti. 1 Mart 1950'de T.B.M.M., **"Tekke Ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine Ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Meni Ve İlgasına Dair Olan 677 Sayılı Kanunun 1.Maddesine Bir Fıkra Eklenmesine Dair Kanun"** kabul edildi. Bu eklenen fıkra şöyleydi:

"Türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla büyük sanat değeri bulunanlar Millî Eğitim Bakanlığınca umuma açılabilir. Buraya bakım için gerekli memur ve hizmetliler tâyin edilir. Açılacak türbelerin listesi Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanır ve Bakanlar Kurulunca tasvip olunur."[865]

---

[865] T.B.M.M., T.D., Dönem 8, C. XXV-1, Toplantı 4, Bileşim 57, 1 Mart 1950, Oturum 1, s. 36.

Türbelerin böylece yeniden açılmaları ve türbedarlıklar kurulması ile ilgili bu yasa maddesinin (fıkrasının) gerekçesi gülünç mü gülünç! Yasa değişikliğinin arkasında yatan oy avcılığı ve karşıdevrimciliği gizlemek için öyle bir gerekçe yazılmış ki, insan usunu şaşırır. Birlikte okuyalım:

"..... 677 sayılı kanun, 1926 tarihinde, gerçek din ruhu ile alâkası olmayan bâtıl itikatların ve yeni Devlet rejimine karşı her türlü irticaî hareketlerin önüne geçmek üzere çıkarılmış bir kanundur. O günden bugüne kadar geçen zaman içinde memlekette müspet bilgiler ve kültür, okuma yazma çağındaki çocukların yüzde altmışına yakın bir miktarını okula sevk edecek derecede ilerlemiş ve hayatın devamlı surette değişen şartları içinde gerçek bir dünya görüşü halkımız arasında oldukça yayılmıştır. Bugün cehalet sebebiyle yer yer bazı bâtıl itikatlara rast gelinse bile bunlar artık halkın yolunu şaşırtacak bir tesire malik değildirler. Rejime bağlılığın ise memleket için bir ölüm kalım meselesi olduğunu hemen bütün vatandaşlarca anlaşılmış bulunuyor."

Bu gerekçe kaleme alındığı günlerde ülkede "irtica" almış başını gidiyordu. T.B.M.M.'ndeki kimi milletvekillerinin bu yoldaki söz ve davranışları bir yana, Meclis'in 31 Ocak 1949 günlü toplantısında saat 15.30'da **Osman Yaz** adında biri yüksek sesle Arapça ezan okumaya başlamış, yanındaki **Muhittin Ertuğrul** adlı kişi de tekbir getirmişti. Meclis'e girmeleri için gerekli dâvetiyeyi Kütahya D.P. milletvekili **İhsan Şerif Özgen**'den **Abdullah Koçak** adlı kişi aracılığıyla almışlardı. Bu **Abdullah Koçak** ise Hacıbayram camiinde hoca vaaz verirken birden ayağa kalkarak Arapça ezan okumuştu. Sözün kısası, irtica, T.B.M.M.'nde devrimlere meydan okuyordu.[866]

---

[866] Ulus, 1 Şubat 1949; 19 Şubat 1949.

Suat Sinanoğlu'nun belirttiği gibi, çok partili düzene geçildiğinde özgürlüklerin genişletilmesi, cumhuriyet rejimine ve devrimlere karşı olanlara, karşıdevrimci saldırıya geçme olanağını vermişti. Dahası, tek dereceli seçim çok geniş bir kitlenin siyasal iktidar üzerinde söz sahibi olması ile sonuçlanmış bulunuyordu. Ne C.H.P. ve ne de D.P. bu seçmen kitlesini göz ardı edecek durumda değildi.[867] Koşulları ve ortamı hazır olmadan demokrasiye, belirtilmiş bulunan nedenlerle geçilmesi, öte yandan demokrasinin koşullarını gerçekleştirecek olan Köy Enstitüleri ve Toprak Reformu gibi girişimlerin de yine demokrasi adına yıkıma uğratılması, daha 1950 yılına doğru, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısını geriye çekmiş bulunuyordu. Devrimlerden verilen ödünler ise, demokrasinin az da olsa var olan koşullarını da ortadan kaldırıp durmaktaydı. İşte, bu nedenlerle, 14 Mayıs 1950 – 27 Mayıs 1960 arasında yaşananlar, 1945'te başlatılan sürecin ivme kazanan doğal sonucu olacaktır. Bir başka deyişle, İnönü tipi demokrasi, daha ilk yıllarında karşıdevrime dönüşmüş, 1960'da da iflasla sonuçlanmış bulunuyor.

En önemlisi ise, karşıdevrimci de olsa "demokratikleşme" yalnız belli sınıf ve kesimler için söz konusuydu. Solcular ya da solcu oldukları varsayılanlar için hiç söz konusu olmayacaktır.

---

[867] S.SİNANOĞLU: s. 47.

BÖLÜM 10

1945-1950 KARŞIDEVRİMCİ DEMOKRASİSİNİN DAHA DA KARANLIK ÖBÜR YÜZÜ

Kesim 1

BASINDA YAŞANANLAR

I

Hayran kalınan Amerikan demokrasinden bir kesit ve Türkiye'de basına yansıması

A.B.D.'nin Sovyetler Birliği ile aynı cephede savaşmış olması, savaşın bitiminde de önceleri uzlaşmacı bir tutum takınması; başlangıçta Yunanistan'ın içişlerine A.B.D.'nin karışması, Sovyetler'in İran'dan çıkmak istememeleri, özellikle de Orta Doğu'da artık barınamayacak ölçüde güçsüzleşmiş olan İngiltere'nin çıkarlarını A.B.D. aracılığı ile sürdürmek istemesi gibi ve ilk kez **Churchill**'in kullandığı "demirperde" sözcüğü vb. nedenlerle ve Sovyetler Birliği'nin de karşı önlemler almaya başlamasıyla soğuk savaş başlayacaktı.[868] Bu soğuk savaşın

---

[868] Örneğin, Nihat Erim'e göre: "*Artık komünist cihan görüşü ile kapitalist batı demokrasi telâkkisinin çarpışmakta olduğu apaçık söylenmektedir..... Üstelik Bolşeviklerde, kapitalist ve liberal siste-*

en belirgin özelliği, aynı zaman bir ideolojik savaş olmasıydı: Komünizme karşı Kapitalizm![869]

Bu arada hiç dile getirilmeyen şey, Çarlık Rusyası ile Bolşevik ya da "Komünist" Rusya'nın tarihsel dış siyasalarında bir değişiklik olmadığı gibi İngiltere'nin bölgeye yönelik tutumunda da bir başkalık olmamasıydı. Başkalık, bu kere kapitalist blok ile sosyalist bloğun çatışması ve devreye A.B.D.'nin de girmesiydi. Türkiye, "komünist" Sovyet tehdidine karşı "kapitalist" Batı'nın ama özellikle A.B.D.'nin desteğini sağlamak istediğine göre, **"Komünizm her görüldüğü yerde başı ezilmelidir"** anlayışına sahip çıkmalıydı. Üstelik, bu arada A.B.D. de, komünizme karşı dini silâh olarak kullanmayı öğütlemekteydi. Bu nedenle, Türkiye'de ne kadar çok "komünist" yakalanır, tutuklanır ve saf dışı bırakılırsa, bu ideolojik savaşta A.B.D.'ne o kadar çok yardımcı olunmuş, daha doğrusu gözüne girilmiş olacaktı.

Ancak, o günkü yöneticilerin çözmeleri gereken iki önemli sorun vardı:

1- O dönemde Türkiye'de gerçekten "komünist" olarak nitelendirilebilecek kişi çok azdı.

2- A.B.D. emperyalist bir devletti ve Türkiye her geçen gün emperyalizmin boyunduruğu altına girmekte, bağımsızlığını yitirmekteydi. Bu durumun bilincinde olan yurtsever aydınlar bu gidişe karşı çıkıyorlardı. Bu durum A.B.D.'ni hiç de mutlu kılmayacaktı.

O dönemde bu iki soruna bulunan çözüm şöyle olacaktı: Önce gözünün üstünde kaşın var diyerek komünist ya-

---

min, komünizmi yıkmak için fırsat kolladığı düşüncesi iyice yer etmiştir," (NİHAT ERİM: **"Çarpışan İdeolojiler Arasında"**; Ulus, 2 Eylül 1946).

[869] Ayrıntılı bilgi için bkz. AYŞEGÜL SEVER: **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı Ve Ortadoğu, 1945-1958;** Boyut yyn., İstanbul, 1997.

ratılacak, sonra da anti-emperyalist olanlar, tam bağımsızlığı savunanlar da komünist olarak nitelendirilecekti.

Saçmalık o kerteye varacaktı ki, birazdan göreceğiz, komünist diye işlerinden güçlerinden edilenlere A.B.D. kucak açacaktı!...

Bu durum, giderek iktidarda çok daha fazla söz sahibi olan savaş ve karaborsa zengini, toprak ağası, işbirlikçi ithalatçı-ihracatçının da işine geliyordu. Ya Türkiye'de komünizm gelişip yerleşirse o zaman ne yapacaktı bunlar!

Köy Enstitülüleri'nin başına gelenler bu anlayışın ilk uygulamasıydı. Toprak Reformu tartışmalarında ikide bir dile getirilen "mülkiyet düşmanlığı" bir başka biçimiydi.

Sözün kısası, bu dönem, komünist, sosyalist, solcu ya da düpedüz anti-emperyalist ulusalcılar için tam bir cehennem yaşamı dönemi olacaktı.

İş o denli çığırından çıkacaktı ki, Türkiye'deki solculara kan kusturmak bir yana, A.B.D.'nin emperyalist yayılmacılığına karşı çıkan Amerikalı devlet adamları bile Türkiye'deki yönetimin ve buyruğundaki basının saldırılarından paylarını alacaklardı. Bu önemli bir olaydır. Çünkü bir yandan, o dönemdeki A.B.D.'nin kendi ülkesinde bile "özgürlük" ve "demokrasi"den ne anladığını bu olay sayesinde öğrenebildiğimiz gibi, Türkiye'deki Amerikancılar'ın Amerikan emperyalizme ve ırkçılığına karşı çıkan Amerikalılar'ı bile komünistlikle suçladıklarını gözler önüne sermektedir. Durum Amerikalılar'ın önde gelen kişileri için bu olunca, varın siz düşünün, Türkiye'deki anti-emperyalist bir yurttaşın başına neler gelmez!

II.Dünya Savaşı sırasında A.B.D. Başkan Yardımcısı olan 1946 yılına gelindiğinde de Ticaret Bakanı olarak görev yapan **Henry Wallace**, New York'ta 12 Eylül 1946'da yaptığı bir konuşmada, "İngiliz emperyalizmi"nden de söz ederek şöyle demişti:

".....Biz nüfuz sahamızı nasıl demokratlaştırmak istiyorsak Ruslar da kendi nüfuz sahalarını sosyalistleştirmeye çalışıyorlar. İçtimaî ve iktisadî adalet hususunda Rus nüfuzu yeryüzünün üçte birinde hüküm sürecektir. Geri kalan kısmının hemen hemen hepsinde ise bizim kendi serbest teşebbüs ve demokrasi mefhumumuz hüküm sürecektir...."[870]

Ertesi günkü gazetelerden, **Truman**'ın bu sözleri dış siyasa açısından onaylamadığını açıkladığını okuyoruz. Ancak, İngiliz basını "İngiliz emperyalizmi" sözüne takmıştı ve **Wallace**'a karşı bir kampanya başlatacaklar, bunun ve iç baskıların sonucunda 20 Eylül 1946'da **Wallace** görevinden çekilmek zorunda kalacaktı.[871]

Bu arada **Ahmet Emin Yalman, Wallace** ile iki kez görüştüğünü, kendisini tanıdığını belirttiği yazısında, A.B.D. Ticaret Bakanı'nın bu konuşmasının Ruslarca Amerikan ve İngiliz emperyalizminin tanığı olarak değerlendirildiğini öne süren ve onu eleştiren bir yazı yazacaktı.[872]

Bir süre sonra, **Wallace**, A.B.D.'nde Manchester'de Amerikan İşçi Sendikaları mitinginde bir konuşma yapacaktı. II.Dünya Savaşı sırasında A.B.D. Başkan Yardımcısı olan sonra da Ticaret Bakanlığı yapan bir Amerikan devlet adamının bu konuşması, birçok Amerikalı'dan onay ve destek görecekti ama Türkiye'deki demokratikleşmeciler bundan hiç mutlu olmayacaklardı. Ulus gazetesi, Anadolu Ajansı'nın geçtiği **Wallace**'ın bu konuşmasının önemli bölümlerini yayınlamış bulunuyor. Türkiye'deki yöneticilerin gözlerini kapadıkları kimi gerçekleri bakalım **Wallace** nasıl görmüş ve dile getirmiş:

---

[870] Ulus, 13 Eylül 1946.
[871] Ulus, 21 Eylül 1946.
[872] AHMET EMİN YALMAN: **"Gazap Yüzünden Rahmet"**; Vatan, 28 Eylül 1946.

"Komünizm para ve silâhla durdurulamaz. Kapitalizm ile komünizm harbe hacet kalmaksızın aralarındaki ihtilafı halledebileceklerine kaniim.

Komünizmin dünyayı tehdit ettiğine ve komünizmin Amerikan silâhlarıyla durdurulması lâzım geldiğine inanan kimseler, bu siyaset sahasında ilk müteredditli adımları, bundan aylarca evvel hükümetin Roosevelt ananesiyle alâkasını kestiği zaman atmışlardır.

Bu temayüle karşı muhalefetimi göstermek için hükümetten ayrıldım.

Tamamıyla siyasî ve askerî bir vasfı taşıyan gayeler için Yunanistan ve Türkiye'ye ödünç para verilmesi Amerikalılar'dan istenilmiştir. Bu ödünç paralar "totalitarizme karşı hürriyetin müdafaası' adına istenilmektedir.

Hürriyet lafzı hangi esasa dayanılarak ileri sürülmektedir? Milleti temsil etmeyen, düşmanla işbirliği yapmış generaller tarafından idare edilen bir hükümetin, bir icra rejiminin yüz kızartıcı suiistimallerine karşı haykıran 16 yaşındaki çocukları idam etmek için mi hürriyet isteniyor?[873] *Hür işçi sendikaları ile birçok esaslı hürriyetlerin kaldırıldığı bir memlekette, Rus hudutları üzerinde bir milyona yakın mevcudu bulunan bir Türk ordusunu elde tutmak için mi hürriyet isteniyor?*

Hürriyet kelimesi hükümetin yeni programını destekliyor. Ama Amerikalılar'ın ağzından çıktığı vakit insana çok ağır geliyor. Bu adamlar buna 'komünist aleyhtarı program' ismini vermektedirler.

Bununla beraber komünizmin 400.000.000 dolarlık bir para ile satın alınabileceğine kim inanır?

Amerika Rusya hudutlarına hâkim olmak ve Orta Şark'ın petrollerini kontrol edebilmek için tarihin en büyük kararlarından birini vermek üzeredir. Amerikan asırlık siyaseti mantıkî neticesine

---

[873] Wallace bu sözleri ile Yunanistan'daki faşist yönetimi anlatmaktadır.

doğru gitmektedir. Zayıf bir Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ve yeni bir Amerikan İmparatorluğu.

Amerikan vatanseveri olmak sıfatıyla ben, bu Amerikan emperyalizm siyasetine tamamı ile muhalifim. Zira bu siyaset bütün dünyayı Amerika'ya karşı birleştirmek ve bizzat Amerika'yı birbirine zıt ve muarız hiziplere ayırmakla neticelenecektir.

Rusya, diğer memleketler gibi büyük hatalar işlemiştir.Fakat Rusya'ya karşı kin ve düşmanlık sahalarına sesimi katmaktan çekinirim. Çünkü kinin barış doğurmayacağına kaniim."[874]

Wallace'ın bu sözlerine C.H.P.'nin parti gazetesi *Ulus*'un başyazarı **Nihat Erim, *"Wallace'ın Hezeyanları"*** başlıklı yazısı ile tepki gösterecek ve diyecekti ki:

"O sıralarda aynı ağızla konuşan Moskova'nın da şimdi Mister Wallace gibi konuşması, bütün komünist ve aşırı solcular gibi, eski başkan yardımcısının da aynı kaynaktan ilham aldığını anlatmaktadır. Hele Türkiye'de demokrasi olmadığını söylerken Mister Wallace büsbütün Rusça konuşmakta ve demokrasiyi komünistlerce kabul edilen mânada kullanmaktadır."[875]

Durumu daha iyi kavrayabilmek için *Ulus* gazetesinin ***"Wallace'ın Bir Eşi Daha"*** küçümseyici anlatım taşıyan başlığı altında verdiği şu haberi de okumamız gerekir:

"İdaho Eyaleti Demokrat ayan üyesi [senatör] *Glen Taylor, radyoda yaptığı bir konuşmada harbe son vermeye yegâne muktedir adam olan Birleşik Amerika eski başkan vekili Henry Wallace'a iltihak ettiğini ve kendisiyle üçüncü partinin namzedi olacağını söyleyerek Taft Hartley işçi kanununa, mecburî askerliğe, bugünkü başlayan harbe, fiyatların yükselmesine, ırk bakımından tefrike karşı mücadele girişeceğini haber vermiştir."*[876]

---

[874] **"Wallace'ın Dünkü Sözleri"** Ulus, 13 Nisan 1947.
[875] Ulus, 23 Nisan 1947.
[876] Ulus, 25 Şubat 1948.

Açıkça görülüyor ki, soğuk savaşa son verilmesini, işçi haklarının genişletilmesini ve Amerika'da ırkçılığın kaldırılması isteyen Amerikalı bir senatör, Türkiye'de "Wallace'ın bir eşi" denilerek alay konusu yapılmaktaydı. Böylece küçümsenen Senatör **Taylor**, tam bu sırada zencilerin bir toplantısına beyazlara değil de, zencilere ayrılmış kapıdan girince önce tutuklanacak,[877] sonra da 6 ay hapse mahkûm edilecek ama cezası ertelenecektir. Türkiye'nin demokratikleşmesi için dayatan A.B.D.'nde bir senatörün zencilere özel kapıdan girmesinin neden suç sayıldığına gelince; mahkemenin kararına göre zenciler zencilere ait, beyazlar beyazlara ait kapılardan girip çıkmazlarsa karışıklık çıkarmış!....[878]

A.B.D.'nden Türkiye'ye esen özgürlük ve demokrasi rüzgârları böyleydi. Ama A.B.D.'ni özgürlükler ülkesi olarak tanımlayıp ve övüp duranlar bu ülkedeki bu uygulamalardan pek mutlu oluyorlardı. Öyle ya, örnek alınan ülke Amerika'ydı. Ama ne yazık ki bizim zencilerimiz yoktu linç etmeye!... Olsun, anti-emperyalist yurtseverlerimiz vardı, onlar bize yeterdi...

Bir ara bağnaz Amerikalılar Hollywood'a takmışlardı. Bu arada da aktör **Adolf Menjou**'nun bu konuda Kongre'de kurulan bir komisyonda ifadesini almışlardı. Bakın bu olay *Ulus* gazetesinde ***"Hollywood Komünist Yuvasıdır"*** başlığı altında nasıl verilmiş:

"Hollywood Amerika'daki komünist faaliyetlerin başlıca merkezlerinden biridir. Moskova'daki şefler maksatlarına varmak için filmi bir propaganda vasıtası olarak kullanmak istiyorlar. Bu maksatlarından biri de Amerikan hükümetini devirmektir."[879]

---

[877] Ulus, 3 Mayıs 1948.
[878] Ulus, 6 Mayıs 1948.
[879] Ulus, 23 Ekim 1947.

Ama **Peyami Safa**, *"yiğidi öldür hakkını ver"* ilkesine bağlı kalarak ancak modaya uyarak Hollywood'u bir iyice benzettikten sonra bu konuya ayırdığı yazısının sonunu şöyle bağlamış:

"Hayır, Amerika bu değildir. Hollywood'un para tuzağı yalanları yanında, gelişme krizi yaratan Amerikan kültürünün bizi büyük endişemizden kurtaran manevî hamleleri de var ve pek çok."[880]

Artık TV kanallarımızda eski Hollywood filmleri sık sık gösteriliyor. O nedenle, Hollywood'un o dönemde bir komünist yuvası olup olmadığını kendiniz rahatlıkla değerlendirme olanağına sahipsiniz. Herhalde, bu değerlendirmenizin sonucu, o günlerin Amerikası'nın ne denli geri kafalı bir ülke olduğu olacaktır. İşte, biz de bu ülkeyi demokrasi adına kendimize örnek almışız. Şunu da anımsatmam gerek, bu dönemde henüz **McCarthy**'cilik başlamamıştı, ona daha sıra gelmemişti. Bir de somut bir örnek vereyim: **Ernest Hemingway**'in ***Çanlar Kimin İçin Çalıyor?*** adlı romanı bu dönemde filme alındığında, oyuncuları **İngrid Bergman** ile **Gary Cooper** için, bir başka film nedeniyle, soruşturma açılmış bulunuyordu. ***Çanlar Kimin İçin Çalıyor?*** filmi Türkiye'ye geldiğinde, bize düşen görev hemen filmin gösterilmesini yasaklamak olmalıydı. Öyle de yapıldı.[881] Filmi görmemiş ya da kitabı okumamış olanlar için söylüyorum: Filmin konusu, seçimle işbaşına gelmiş Cumhuriyetçi hükümeti deviren faşist general **Franco**'ya karşı girişilen savaşım üzerine kuruluydu. Çok açık ki, faşizme karşı savaşım artık Türkiye'de destek görmek şöyle dursun, hoşgörüyle bile karşılanmayacaktı!...

Çeşitli antlaşmalarla Türk Hükümeti'nden Türkiye'de Amerikan kültürünün yayması için propaganda yapması iste-

---

[880] PEYAMİ SAFA: **"Bir Film Ve Bir Makale"**; Ulus, 11 Ocak 1947.

[881] Ulus, 27 Mart 1948. Gazeteye göre, filmin yasaklanmasının nedeni, *"aşırı sol fikirleri gayet ustaca telkin etmesi"* imiş.

niyordu. İşte, o kültürden bir kesit sundum sizlere. Bizim için bu olayın asıl önemli olan yanı, bu kafa yapısı yaygınlaştıkça gerçek aydınların çekecekleri acılardır.[882]

II
Tan gazetesi olayı
(4 Aralık 1945)

Tan gazetesinin sahibi ve başyazarı **Zekeriya Sertel**'in ne denli Amerikancı olduğunu belgelemiş bulunuyorum. O zaman, neden *Tan* gazetesi C.H.P. iktidarınca ve adamlarınca yerle bir edildi, yıkıma uğratıldı sorusuna verilecek yanıt hem büyük önem taşıyacak ve hem de çok önemli bir gerçeğe ışık tutacaktır.

Tan olayını yerli yerine oturtabilmek için, önce, Bölüm 7 / Kesim 1 / II'de söz konusu ettiğimiz ve **Zekeriya Sertel**'in A.B.D.'ne ilişkin görüş ve düşüncelerini anımsamanız gerekiyor. İkincisi, *Tan* gazetesi ve öteki iki yayın organı yerle bir edildiği tam o sıralarda, A.B.D.'nin desteğini sağlamak amacıyla **İnönü**'nün çok partili düzen girişimini başlattığını ve girişimin içtenlikli olduğunu Amerika'ya kanıtlamak için bir

---

[882] İşçilerin grev yapmasının komünist kışkırtması olduğu görüşüne ilişkin şu gazete haberi, döneme egemen olan anlayışa tipik bir örnektir:
"İTALYA'DA KOMÜNİST KIŞKIRTMASI
Roma, A.A. – Yedi milyon İtalyan dün yarım günlük bir grev yapmak emrini almıştır.
Bu, Nisan seçimlerinden beri ilk sosyal karışıklık tezahürlerinden birini teşkil etmektedir. Bu grev, komünist tesiri altında Millî İş Federasyonunca tertip edilen bir haftalık karışıklığın ilk hareketleridir..... Bu grevi, bilhassa şimdilik komünistlerin dikkatleri toplayan bir merkez addedilen Milano'da bir kuvvet gösterisi olarak yapılacak yarım günlük başka bir grev takip edecektir." (Ulus, 3 Temmuz 1948).

yandan kendisinin, bir yandan da partili yazarların nasıl büyük bir çaba gösterdiklerini, olayı yorumlar ve değerlendirirken hiç usumuzdan çıkarmamalıyız. Bu arada ilk Sovyet notasının da 19 Mart 1945 tarihini taşıdığını da unutmamalıyız. Şimdi de, **Sertel**, daha önce Bölüm 2 / Kesim 1 / IV'de a başlıklarını andığımız yazılarının, Sovyetler Birliği karşısında yalnızlıktan kurtulmak ve Amerika'nın desteğini kazanmak için demokratikleşmeyi başlattığını öne süren **İnönü** ve C.H.P. iktidarının bu çabaları karşında ne anlam taşıdığını da bu açıdan düşünelim: *"Türkiye'nin daha ileri ve daha geniş bir demokrasiye geçiş hareketine hükümet ve meclis önayak olacak durumda değildir"*,[883] *"Demokrasi inkılâbını C.H.P. yapamaz"*,[884] *"Bugünkü Meclisten bir şey bekleyemeyiz."*[885] Bu yazılarda işlenen konu, öne sürülen sav, *"müsebit"*lerin demokrasiye geçemeyecekleri, T.B.M.M. özgür ve demokratik seçimle işbaşına gelmediği için ondan demokrasiye geçiş beklenemeyeceği, kısacası C.H.P. iktidarının demokrasiyi gerçekleştirmeye yapısının uygun olmadığı gibi niyetinin de bulunmadığı idi. **Sertel**'in bu ve benzer yazıları, AB.D.'.ni inandırmaya çalışan **İnönü**'nün siyasasına ağır darbeler niteliğindeydi. Oysa, A.B.D.nin Türkiye'de demokratik dönemin açıldığına inandırılması gerekiyordu.[886] **Zekeriya Sertel**, kendisi de anılarında bu durumu doğrular:

---

[883] Tan, 22 Ağustos 1945.
[884] Tan, 22 Kasım 1945.
[885] Tan, 23 Kasım 1945.
[886] D.P.'nin seçimlere katılmama kararının İnönü tarafından, bu durumun Türkiye'yi yabancı ülkelere karşı demokrasi yoktur kanısını uyandıracağı için D.P.'lileri nasıl ağır bir biçimde eleştirildiğini anımsayınız. Öte yandan Fuat Köprülü'nün *Chicago Tribune* ve *New York Times* muhabirlerine verdiği bir demeçte, Türkiye'de demokrasinin gereklerinin yerine getirilmediğini söylenesi üzerine *Ulus* gazetesi, Köprülü'nün bu demecini **"Köprülü Memleketi Nasıl Jurnal Ediyor"** başlığı altında ele alıp eleştirilecektir.

"İnönü, Amerika'ya dayanabilmek için, lâfta olsun demokrat görünmeye çalışıyordu. Demokrasiden yana olduğunu dış âlemi inandırmak zorundaydı, Çünkü, Amerika, Türkiye'nin bir diktatörlük olmasını beğenmez görünüyor, demokratik bir düzene geçemedikçe Türkiye'ye yardım elini uzatmayacağı izlenimini veriyordu....."[887]

Sabiha Sertel de, aynı çizgideki yazılarıyla **İnönü'nün** ve C.H.P. iktidarının ülkeye demokrasi getirmeyeceklerini, getiremeyeceklerini yazmaktaydı. Örneğin, bir yazısında diyordu ki:

"İnkılâbı müdafaa edenler, her nevi tenkit, muhalefet, cemiyet kurmayı, demokrasinin verdiği hakları kullananları menfi, bozguncu, vatan haini sıfatı ile vasıflandırmışlar, vatanseverliği kendi inhisarlarına alarak, kendi fikirlerine uymayanları hıyanetle damgalamışlardır. Bu zihniyete sahip olan, bu zihniyetle inkılâbı hareket mebdeinden uzaklaştırıp tamamen aksi istikamete götürenler, bugün bu hürriyeti iade edemezler. Memleketin daha geniş bir demokrasiye geçebilmesi için, Halk Partisi'nin diktatorasını, kudret ve salâhiyetini diğer partilerle paylaşması, bu hürriyeti milletin serbest tazyiksiz bir seçimle iktidara getireceği bir meclisin yeni bir zihniyetle millete iade etmesi şarttır. Hürriyeti tehdit edenler, hürriyet veremezler."[888]

Sabiha Sertel, bir başka yazısında, demokratikleşme adı altında bazı yasalarda yapılmaya başlayan değişiklikleri söz konusu ederek, bunun bir anlamı olmadığını, önemli olanın yasaları uygulayacak olan *"zihniyet"* olduğunu, oysa iktidarda bir zihniyet değişikliği görülmediğini belirtiyordu.[889]

Sabiha Sertel'in Bölüm 2, Kesim 1/IV'de alıntıladığımız

---

[887] M.Z.SERTEL: **Hatırladıklarım.....**; s. 259.

[888] SABİHA SERTEL: **"Hürriyeti Tehdit Edenler Hürriyet Veremezler"**; Tan, 24 Ağustos 1945.

[889] SABİHA SERTEL: **"Yalnız Kanunları Değil, Zihniyeti Değiştirmek Lâzım"**; Tan, 2 Eylül 1945.

"Bu Bir Orta Oyunu mudur?" başlıklı yazısında demokrasiye geçmek savlarının bir aldatmaca olduğunu belirterek bu amaçla söylenip yapılanları bir ortaoyununa benzettiğini de anımsattıktan sonra,[890] bardağı taşıran son damla diyebileceğimiz ve yayın yaşamına nasıl atıldığı birazdan söz konusu edilecek olan *Görüşler* dergisinde 1 Aralık 1945'te yayınlanan *"Zincirli Hürriyet"* başlıklı yazısından da şu bölümü okuyalım:

"Bugün iktisadî sistemimiz, kanunlarımız, siyasetimiz, içtimaî ve kültürel mekanizmamız tamamıyla bir faşist sistemin mekanizmasıdır. Hangi demokraside matbuat kanunu ferdin söz, fikir, vicdan hürriyetini men eder? Hangi demokraside cemiyetler kanunu, vatandaşların cemiyet kurmasını, siyasî partiler mücadelesi men eder? Hangi demokrasi siyasî düşünüş ve âkidelerinden dolayı vatandaşlarını polise teslim eder, ev masuniyetini ortadan kaldırır, polise herkesin kafasını ve evini araştırmak salâhiyetini verir? Hangi hürriyet vatandaşlarını düşüncesinden mesul tutar, hattâ muayyen bir kanaati müdafaa ettiği için onu işkenceye maruz bırakır?

..... Dünyanın geçirmekte olduğu bu inkılâp seli içinde, sahte bir demokrasi ile Türkiye, dünya milletleri arasına hür ve demokrat bir devlet olarak karışamaz....."

İşte, C.H.P. yönetiminin önceden planlayarak ve birtakım gençleri kışkırtarak *Görüşler*'in de basıldığı ve yönetildiği yer olan Tan Matbaası ile birlikte *Yeni Dünya, Gün* ve *La Turquie* de kazma kürek ve balyozlarla yerle bir edilmesinin ilk nedeni bu yayınlardı. Yani, İnönü'nün ve C.H.P.'li yazar ve sözcülerin işte bizde demokrasiyi kabul ettik, çok partili düzene geçiyoruz. O halde biz de sizlerin safındayız diye Amerika'yı inandırmaya çalıştıkları ve böylece Sovyet tehdidine karşı bu ülkenin desteği sağlamaya çabaladıkları sırada,

---

[890] Tan, 5 Ağustos 1945.

Tan'ın tüm bu çabaları yalanlaması, bunun doğru olmadığını, bu sözlerin bir kandırmacadan öteye geçmediğini yazıp durmalarıydı. Bu "çatlak" ses susturulmalıydı. Çünkü o günkü kimi C.H.P.'li yazarların deyişiyle, *Tan*, "ülkeyi Amerika'ya jurnal" ediyordu. Dikkat edilirse, bu "neden"in *Tan*'ın solcu yayın yapması ile bir ilgisi yoktu. Ama bu "bir" nedendi. Buna eklenen bir neden daha vardı.

İkinci nedene gelince; bunun en özlü anlatımı **Zekeriya Sertel**'in anılarının 260.sayfasında başlayan bölümün başlığında bulunuyor. Bölüm başlığı şöyle: ***DEMOKRAT PARTİYİ NASIL KURDUK?***

Zekeriya Sertel'in bu başlık anlatında anlattığına göre; **Tevfik Rüştü Aras**, *Tan* gazetesine kendisini görmeye gelmiş, ikinci bir parti kurulacağını, "özgürlük ve demokrasi savaşında" **Celal Bayar** ve **Adnan Menderes** ile birlikte olacaklarını söylemiş. Birkaç gün içinde hep birlikte oturup ilkeler üzerinde anlaşmışlar. Bu ilkeler şunlarmış:

1- Yeni parti burjuva demokratik hak ve özgürlükleri savunacak,

2- İleri devletçi olacak, ancak devletin yapamayacağı işler özel sektöre bırakılacak,

3- Türk-Sovyet dostluğu dış politikanın temeli olacak,

4- Türkiye bağımsız ve barışçı olacak...

Zekeriya Sertel, ilk toplantıyı Aras'ın Ankara'daki evinde yaptıklarını yazdıktan sonra da diyor ki:

"Menderes tasarıya karşı [Toprak Reformu] *Meclis'te büyük bir çıkış yaptı ve uzun bir nutuk söyledi. Ertesi gün de nutkunun metnini bana göndererek bunun Tan'da yayınlanmasını rica etti..... Tabiî bu yazıyı gazeteye koymadım"*[891]

Birkaç gün sonra **Adnan Menderes**, **Zekeriya Sertel**'i Ankara'daki evinde akşam yemeğine çağırmış. O gece, **Ser-**

---

[891] M.Z.SERTEL: **Hatırladıklarım.....**; s. 263.

tel'e komünist olup olmadığını sormuş. Şimdi bundan sonrasını Zekeriya Sertel'in kendi kaleminden okuyalım:

"Adnan Menderes'in bu sorusu büsbütün mesnetsiz değildi. O sıralarda gerici ve faşist basın bana saldırılarının arttırmıştı. Beni komünist olmakla suçluyorlardı. Adnan Menderes, bu saldırılara ve suçlamalara bakarak benim ağzımı yoklamak istemişti..... Adnan Menderes'le konuştuktan sonra durumu aydınlatmak, sağ ve sol konusundaki düşüncelerimi açıklamak, hele komünist olduğum yolundaki suçlamalara bir cevap gerektiği kanısına vardım. Bunun üzerine 11 Ekim 1945 günlü Tan gazetesinde 'Okuyucularımla açık bir konuşma" *başlığı altında üç yazı yazdım.."* [892]

Zekeriya Sertel, anılarında bu yazılarından alıntı da yapmış. Aldığı bölüm, Türkiye'de komünizmin ne objektif ve ne de sübjektif koşullarının bulunmadığını, *"Bu durumda Türkiye'de komünizmden söz etmek ve komünist tehlikesinden korkmak burjuvaların vehminden başka bir şey değildir."* bölümü.[893] Ancak, her nedense, Bölüm 7 / Kesim 1 / II'de anılan şu bölümü kitabına almamış:

"Tan'ın neşriyatı meydandadır. Başmuharriri de [başyazarı da, yani kendisi] *35 seneden beri bu memlekette fikirlerini hep açık yazılarla neşretmiştir. Bu neşriyat içinde bizim komünist olduğumuzu ispat eden tek satır gösterebilecek kimse varsa işte onları vazifeye dâvet ediyoruz..... Zaten bize komünistlik sıfatını atfedenler, komünizmin ne olduğunu bilmeyen ve bu memlekette komünizmin yeri olmadığını takdir edemeyen cahillerdir....."*

Neyse, **Zekeriya Sertel,** anılarında bundan sonraki gelişmeleri şöyle anlatıyor:

"Bu durum ortaya çıkınca [Menderes'in Toprak Reformu'na karşı konuşmasının yayınlanmaması ve ikisi arasında belli bir görüş ayrılığı olduğu durumu] *ben Tan gazetesinin bu par-*

---

[892] A.y., s. 264.
[893] A.y., s. 265.

tinin yayın organı olmasına razı olmadım. Fakat partinin bir yayın organına ihtiyacı vardı. Tevfik Rüştü Aras, bu ihtiyacı karşılamak için haftalık bir dergi çıkarılmasını öneriyordu. Zaten Tan gazetesinin kişiliği belli olduğu için onlar da bu gazetenin partinin organı olamayacağı kanısına varmışlardı...."[894]/[895]

Bunun üzerine ayrı ve haftalık bir dergi çıkarmaya, adını *Görüşler*[896] koymaya, derginin Tan basımevinde basılmasına, başına da **Sabiha Sertel**'in geçmesini kararlaştırmışlar:

"Celal Bayar, Adnan Menderes ve Tevfik Rüştü Aras, Sabiha'nın tek cephe önerisini kabul ettiler. Dergiyi Sabiha'nın çıkarması kararlaştırıldı. İlk sayıya Tevfik Rüştü ile Adnan Menderes yazı vereceklerdi. Celal Bayar da bir demeçle işe karışacaktı. Hattâ Celal Bayar, dergi için sermaye olmak üzere beş bin lira vermeyi teklif etmişti."[897]/[898]

---

[894] A.y., s. 266.

[895] Bu sırada Tan gazetesinde yazan yazarların tümünün de aynı görüşte olduğunu söylemek olanaksızdır. Sağ görüşten olan yazarlar da vardı aralarında. Yazarları, alfabetik sırayla, şu kişilerdi: Tekin Alp, Tevfik Rüştü Aras, Ahmet Hamdi Başar, Cami Baykut, İlhami Bekir, Burhan Belge, Niyazi Berkes (üniversiteyi eleştiren 2 yazı), Hikmet Bil, Kemal Bilbaşar, Hulusi Dosdoğru, Sabire Dosdoğru, Samim Kocagöz, Muin Küley, Muvaffak Şeref, Aziz Nesin, Müntakim Ölçmen, Rüştü Şardağ, Hilmi Ziya Ülken (1 yazı), Bu yazarlar içinde Behice Boran da vardı, Boran'ın yayımlanan yazılarının başlıkları şöyleydi: "***Demokrasinin Esas Şartları Nelerdir?***" (25 Eylül 1945), "***Demokrasi Tarihi – Doğuş Şartları***" (26 Eylül 1945), "***Demokrasi Ne Gibi Tecrübeler Geçirdi?***" (27 Eylül 1945), "***İktisadî Demokrasi***" (29 Eylül 1945), "***Demokratik Gelişmenin Bugünkü Durumu***" (30 Eylül 1945).

[896] "Görüşler", Sabiha Sertel'in Tan'daki köşesinin başlığıydı.

[897] M.Z.SERTEL: **Hatırladıklarım.....**; s. 266.

[898] Sabiha Sertel'in anılarında ise eşi Zekeriya Sertel için satır aralarında önemli bilgiler bulunmaktadır. Örneğin; "*Zekeriya ile Halil Lütfi, matbaayı ve gazeteyi* [Tan] *aldıktan..... az sonra Amerikan emperyalizminin ajanı, eskiden Amerikan mandasını savunan Ahmet Emin Yalman da gazeteye ortak edildi. Zekeriya teknik işlerle uğraşı-*

Sabiha Sertel de anılarında bu gelişmeleri hemen hemen aynı biçimde anlatıyor. O da aynı saptamayı yapmış:

"İnönü, demokratik bir rejim kurmadıkça batı emperyalizmine tavizler vermedikçe, batı ile anlaşamayacağını anlamıştı."[899]

Ancak, şu sözler de yine **Sabiha Sertel**'in:

"Devletçilik prensibine karşı olan menfaat çevreleri de, Bayar'ın iktidara gelmesiyle, kendilerine daha geniş kâr imkânlarının sağlanacağını umuyorlardı."[900]

Bu arada yine **Sabiha Sertel**'in anılarından öğreniyoruz ki, kendisi gidip *Görüşler*'de yazı yazmasını **Halide Edip Adıvar**'dan da istemiş ve o da 2.sayıdan başlayarak yazacağı söylemiş. **Sabiha Sertel**, bu konuda şöyle diyor: *"Halide Hanımın ikinci nüshaya dahi olsa yazı vermesi bizim için bir kazançtı."*[901/902]

---

yor, başyazıları Ahmet Emin Yalman yazıyordu. Yani gazetenin politik cephesini o idare ediyordu. Ahmet Emin yazılarında Amerika'nın emperyalist olmadığını iddia ediyor, devletçiliğe karşı özel teşebbüsü savunuyordu. Her makalesinde 'Hayır ve Şer' kuvvetlerinden söz açardı. 'Hayır' kuvvetleri özel teşebbüsçüler, 'Şer' kuvvetleri sollardı. Gazeteye Ulunay gibi gericileri, Refik Halit gibi halife taraftarlarını getirmişti..... Yazılarım, hükümetin sansüründen değil, ama gazetenin yazı işleri müdürünün kontrolünden geçiyordu. Amerikan emperyalizminden söz açamazdım. Patronlara karşı işçileri savunamazdım..... Bir müddet sonra Ahmet Emin'le Zekeriya arasında çıkan anlaşmazlık yüzünden, Yalman gazeteden ayrıldı." (SABİHA SERTEL: **Roman Gibi, 1919-1950;** Ant yyn., İstanbul, 1969, s. 190-192). Öte yandan, Sabiha Sertel, gazete 1941 yılı başlarında bir nedenle kapatılınca, Ahmet Emin Yalman'ın yeniden *yayına* başlamak için Şükrü Kaya'yı Sabiha Sertel'in yazı yazmaması koşuluyla razı ettiğini, Zekeriya Sertel'in da bu koşulu kabul ettiğini bildirmektedir (s. 243-244).

[899] S.SERTEL: **Roman.....**; s. 278,

[900] A.y., s. 287.

[901] A.y., s. 320-321.

Demin de belirtildiği gibi, *Görüşler*'de **Adnan Menderes** ve **Fuat Köprülü** de yazı yazacaklardı, ne ki ilk sayıya yazıları "yetişmemişti". Ama, derginin yazı kurulunda **Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü** ve **Tevfik Rüştü Aras**'ın da adları yer alıyordu ve adları derginin kapağında böylece açıklanmıştı. İkinci sayıya da yazı göndermediler. Anlaşılan Ankara'daki hava, **Zekeriya** ve **Sabiha Sertel**'in *Tan*'daki sözü edilen yazıları yüzünden, onları korkutmuştu. Doğru ya da yanlış, **Sertel**ler'in adlarının solcuya çıkmış olması, daha doğrusu sağ ve ırkçı kesimden bu suçlamaların sürekli yapılması, Sovyet notası da göz önüne alınınca D.P.'yi kuracak olan bu kişiler bu işten uzak durmayı yeğlemişlerdi.

Şimdi burada bir ayraç açıp, D.P. kurucuları ile bu işbirliğinin üzerinde biraz düşünmemiz gerekir. Bu konuyu **Hıfzı Topuz** şöyle açıklıyor: "[Zekeriya] *Sertel o dönemde tüm demokratik unsurların faşizme ve irticaa karşı birleşmesini istemiş. O zaman tek parti rejimi. Muhalefet partileri yok ki aralarında birleşsinler. Ama faşizm ve irtica tehlikesi var. Tıpkı bugünkü gibi. Sertel tüm demokratik unsurların birleşmelerini ve ortak bir cephe kurmalarını öneriyordu. Kimler oluşturacaktı bu cepheyi? Bayar'lar,*

---

[902] Sabiha Sertel'in Halide Edip'in yeni çıkacak dergide yazı yazmasını "kazanç"olarak görmesi İlginçtir. Halide Edip'in tam bir Atatürk düşmanı ve özellikle de Dil Devrimi'ne ne denli karşı olduğunu, bu yüzden de Atatürk'ü dönemin totaliter diktatörleriyle bir tuttuğunu biliyoruz. Anlaşılan o ki, Zekeriya Sertel ile Halide Edip Amerikancı olmak konusunda aynı düşüncede oldukları gibi Dil Devrimi'nde de görüş birliği içindeydiler. Daha önce Zekeriya Sertel'in Dil Devrimini "irtica" olarak niteliğini görmüştük. Sertel, bir başka yazısında ise, tıpkı Halide Edip, Dil Devrimi ve Atatürk konusunda şöyle demekteydi: *"Tarihte müstebit hükümdarların her türlü millet işine el uzattıkları halde dil işine karışmaya cesaret edemedikleri görülür. Bizde ise dil kanunlarla değiştirilmekte, halka zorla kabul ettirilmeye çalışılmaktadır."* (ZEKERİYA SERTEL: **"Gölge Etmeyin Başka İhsan İstemiyoruz."**; Tan, 28 Kasım 1945). Görüldüğü gibi, Sertel'e göre Atatürk, müstebit hükümdarlardan daha müstebittir!

Menderes'ler, Köprülü'ler, Tevfik Rüştü Aras'lar, Cami Baykut'lar. Yalman'lar, Sertel'ler, Sabahattin Ali'ler ve Ankara Üniversitesi'nin genç ve ilerici kadroları."[903]

Zekeriya Sertel'in kendisi acaba ne kadar ilericiydi? Amerikan emperyalizmini savunan bir kişiye ileri ve demokrat denebilir mi? **Ahmet Emin Yalman** mı ilericiydi yoksa? Mandacılığı savunan, Amerikan emperyalizminden yana bir kişiydi o da. Ama daha da önemlisi, **Bayar, Menderes** ve **Köprülü** ile ortak bir cephe nasıl kurulabilirdi? Toprak Reformu'na karşı çıkan, Köy Enstitüleri'ni bir türlü içlerine sindiremeyen, işbirlikçi sermaye çevrelerini savunan bu kişilerle hangi demokratik ve ilerici cephe söz konusu olabilirdi? Gelin bu üçü ve bir de **Hamdullah Suphi Tanrıöver** için **Zekeriya Sertel**'in ne düşündüğünü kendi kaleminden okuyalım:

"Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, ta İstiklâl harbinden Atatürk'ün yanında, onunla beraber çalışan, C.H.P.'nin kuruluşuna onunla birlikte iştirak eden ve bu itibarla partinin en ünlü, en eski ve ***en kıymetli unsurlarını*** *teşkil eden zatlardı. Hamdullah Suphi de, partinin dâvalarını ve prensiplerini en iyi anlayan ve en kuvvetle müdafaa eden parti mensuplarından biridir. Fuat Köprülü fikriyle ve kalemiyle partiye büyük hizmetleri dokunmuş bir partiliydi.*

Halk Partisi'nin bu en kuvvetli unsurlarını partiden uzaklaştıran ve bir nevi muhalefete sevkeden[904] *âmil neydi? Bu sualin cevabını partinin ilk prensiplerinden uzaklaşmasında, hükümetin memleketi bugünkü acıklı hale getiren yanlış ve sakat siyaset ve icraatında aramak doğru olur fikrindeyiz."*[905]

---

[903] HIFZI TOPUZ: **"Tan Ve Bitmeyen Devlet Terörü"**; Cumhuriyet, 4 Aralık 1995.

[904] Hamdullah Suphi Tanrıöver, C.H.P.'nden daha sonra ayrılacaktır.

[905] M.ZEKERİYA SERTEL: **"Refik Koraltan'ın Partiden Çıkarılması Münasebetiyle"**; Tan, 30 Kasım 1945.

Elinizdeki kitabın konusu, C.H.P.'nin Atatürk ilkelerinden ve devrimlerinden nasıl saptığıdır. Ancak D.P. kurucularının ve sonra D.P.'ye yanaşacak olan **Hamdullah Suphi Tanrıöver**'in bu sapma işinde **İnönü** ve ekibini fersah fersah geride bıraktıkları da tartışmasız bir gerçek. Demek istediğim, **Zekeriya Sertel**'i ilerici bir kimlikle tarihte bir yerlere oturtmanın yanlış olduğudur.

Tan'ın ve öteki yayın organlarının yerle bir edilmesi ise ayrı bir konu. Zaten bu olay ve göreceğimiz öteki benzer, hattâ daha insanlık dışı olaylar nedeniyle bu bölümün başlığını *"1945-1950 KARŞIDEVRİMCİ DEMOKRASİSİNİN DAHA DA KARANLIK ÖBÜR YÜZÜ"* olarak koymuş bulunuyorum. *Tan* gazetesinin yıkıma uğratılması, sözüm ona demokrasiye, özgürlükçü bir düzene geçtiğini öne süren **İnönü**'nün hiç de böyle amaç taşımadığını kanıtlaması bakımından da ayrıca önem taşıyor.

Olayın gelişimine gelince; tetiği çeken, kışkırtıcılığı yapan kişi **Hüseyin Cahit Yalçın.** Ancak, bu barbarlığın önceden planlandığı da çok açık. Olaylara polisin seyirci kalması, hiçbir sorumlunun yakalanıp cezalandırılmaması ise, üstelik sıkıyönetim varken, resmî kişilerin de işin içinde olduğunun kesin kanıtı.[906]

Hüseyin Cahit Yalçın'ın olaydaki doğrudan rolü şu:

3 Aralık 1945 günü *Tanin*'de ***"Kalkın Ey Ehli Vatan"*** diye bir yazı yazacaktı. Bunda, Sovyet tehdidinden ve komünizm propagandasına âlet olanlardan söz ettikten sonra, düşünceye karşı düşünce üreterek savaşım vermek gerektiği belirtecek, ancak şunu da yazacaktı: *"Biz uhdemize düşen vazifeyi yapacağız, susmayacağız. Vatandaşlarımızı uyanık bulundurmaya çalışacağız. Fakat bu kâfi değildir. Mücadele her vatandaşın hakkı ve vazifesidir." Görüşler* dergisini komünizm propagandası yap-

---

[906] Bu konuda bkz. A.KABACALI: **Türk Basınında.....**; s. 186 vd..

makla suçlayarak yazısını sürdüren **Yalçın**, hükümetin bu durum ve kendisine yapılan saldırılar karşısındaki olgun tutumunu kutlayacak, ancak bu kere de, *"Bu işte cevap hükümete düşmez, söz, eli kalem tutan gazetecilerin ve hür vatandaşlarındır."* diyecekti. **Namık Kemal**'den aldığı *"Kalkın Ey Ehli Vatan"* sözleri zaten yeterli bir kışkırtmaydı. Pekiyi, vatandaş bu komünistlere karşı mücadele hakkını nasıl kullanacaktı? "Hür vatandaşlar" hükümete işi bırakmadan sorunu nasıl çözeceklerdi?

Ertesi gün bu soruların yanıtı kendiliğinden verilecekti. Birtakım "gençler" ellerinde kırıcı dökücü âletlerle gazetelere ve dergilere saldırıp polisin gözü önünde ne varsa kırıp dökeceklerdi. Böylece *Tan, Görüşler* ve öteki beğenilmeyen yayın organları susturulacaktı.

Çok partili demokratik düzen işte böyle başlıyordu!...

C.H.P. iktidarı bu eylemi ile bir taşla birkaç kuş birden vurmuş oluyordu. Bir kere, demin de belirttiğim gibi, kendisinin demokratikleşmeyi sağlamayacağını öne süren, C.H.P.'li yazarların deyişiyle, yabancılara, daha doğrusu Amerikalılar'a, "jurnal" eden basın susturulmuştu. İkincisi, Sovyet tehdidi karşısında C.H.P.'li basının da etkisiyle toplumda yaygınlaşmış olan komünizm korkusundan yararlanarak, komünistlerin başına neler gelebileceği bu yolu izleyebilecek olanlara böylece gösterilmiş oluyordu. Her ne kadar **Zekeriya Sertel**'in komünistlikle bir ilgisi yoksa da, gazetedeki kimi yazarların (adlarını belirtmiştim) solcu olmaları ve genel kanının da özellikle **Sabiha Sertel**'in işçi hakları ve yoksulların durumuna değinen yazıları yüzünden kamuoyunda öyle tanındığı için iktidar bu durumdan yararlanmıştı. Hâlâ da **Zekeriya Sertel**'in devrimci ve solcu olduğuna çoğu kişi inanmıyor mu? Ama asıl büyük hedefe, muhalefet partisine verilen mesaj ile ulaşılmış olunuyordu. Tamam, çok partili düzen ama, hiçbir solcu ile işbirliği yok! Kaldı ki, iktidar, sakat da olsa, yürüme-

yeceği belli de olsa, karşısında bir "geniş cephe"yi de böylece önlemiş olmaktaydı.[907/908] Şunu da unutmamak gerekir: O günlerden başlayarak kurulu düzeni eleştiren herkes solcu ve komünist damgasını yiyecektir. Daha önce belirttiğim gibi, **Adnan Menderes** ve Mareşal **Fevzi Çakmak** bile bir ara komünistlikle suçlanacaklardır.[909]

Ne var ki, iktidar da olayın **Hüseyin Cahit Yalçın**'ın öne sürdüğü gibi komünistlikle ilgili olmadığını daha sonra *Tan*'daki yazılardan dolayı açılacak dâvaları Türk Ceza Kanunu'nun komünizm propagandası yapmakla ilgili 142. maddesine değil, fakat T.B.M.M.'nin manevî kişiliğine hakaret etme ile ilgili 159. maddesine dayandırmakla kabul etmiş olacaktır.

D.P.'lilere gelince; onlar solculukla savaşımda C.H.P.'nden de ileri gideceklerdir.[910]

Sonuç olarak, **Serteller**, Toprak Reformu'na karşı çıkan ve köylüyü ırgat, yarıcı olarak arazilerinde çalıştırmak isteyen-

---

[907] Bu konuda bkz. SİNA AKŞİN: **"Demokrat Partinin Kurulması"**; Tarih Ve Toplum, C. IX, Mayıs 1988, sayı 53, s. 15.

[908] Yıldız Sertel'e göre; *"Bardağı taşıran damla Görüşler dergisi olmuştu. Bu dergide Tan ekibi Ankara'da ileri görüşlü bir gurup profesör ile C.H.P.'nden ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Tevfik Rüştü Aras gibi kodamanlar arasında bir demokrasi cephesi kuruluyordu. Türkiye'nin en büyük ikinci gazetesiyle bu gurup arasında kurulan ittifak, C.H.P. için gerçek tehlikeydi."* (YILDIZ SERTEL: **"Özgürlük Savaşçılarına Baltayla Saldırı"**; Cumhuriyet, 4 Aralık 1995). Dikkat edilirse, Yıldız Sertel de, C.H.P. için tehlikenin Tan'ın solculuğundan değil, kurulan "demokrasi cephesi"nden geldiğini belirtmektedir.

[909] Şuna inanıyorum ki, bu dönemde ya da daha sonraki günlerde Mehmet Akif yaşasaydı da, *"Hasır"*, *"Küfe"*, *"Seyfi Baba"* gibi şiirlerini o zaman yazsaydı, Türk Ceza Kanunu'nun 142. maddesinden yakasını kurtaramazdı.

[910] O denli ki, Fuat Köprülü, 1928'de kabul edildiği Sovyet Bilimler Akademisi üyeliğinden, Sovyet karşıtı çalışmaları gerekçe gösterilerek 1948 yılının Şubat ayında çıkarılacaktır. (Ulus, 13 Şubat 1948).

lerle ve işbirlikçi sermayenin has adamlarıyla cephe kurmaya kalkışmanın bedelini ağır ödemişler, buna karşılık C.H.P.nin de hiç de demokratikleşme gibi bir amacı olamadığını bu olayla kanıtlamıştır.

III
Basın dâvaları

Dönemin bir özelliği de arka arkaya açılan basın dâvalarıydı. Ama önce, Türk Ceza Kanunu'nun 141.maddesine 4934 sayılı yasa 4.fıkra olmak üzere **"Memleket içinde, cemiyetin siyasî ve hukukî herhangi bir nizamını zorla değiştirmek gayesiyle cemiyet tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare eden kimse beş yıldan on yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır"** hükmü eklenmiştir. 142.madde ise bu yolda propaganda yapmayı cezalandırıyordu. 1939'da 5435 sayılı yasa ile madde hükümlerinin kapsamı genişletilmiş ve cezalar ağırlaştırılmıştır. D.P. iktidara gelince, 1951'de 5844 sayılı yasa ile maddeler son biçimi alacak ve bu yolda "cemiyet kurmaya tevessül" durumu bile cezalandırılacaktır.[911] Bu değişiklikler, C.H.P. iktidarının sola karşı takınmış olduğu tutumu ortaya koyması bakımından başlı başına önem taşır. Bu arada C.H.P. çevreleri de, her türlü sol düşünceye karşı cephe almışlar ve D.P.'yi "sol" ile işbirliği yapmaması için uyarmışlardır. Örneğin **Falih Rıfkı Atay**, şöyle diyordu:

"Kahvelerde, köylerde, sokak kalabalığı arasında tahrikçi ajanlar, seçimler sırasında bozuk ve bulanık havanın durulmaması için hizmetlerinde bulundukları teşkilâtın emirlerini yerine getirmektedirler. Kızıl kol diyebileceğimiz bu teşkilât, bir yandan maskeli bir

---

[911] T.C.K.'nun 141 ve 142.maddelerinin nasıl alındığı, geçirdiği değişiklikler ve amacı için bkz. ÇETİN YETKİN: **"Türk Ceza Kanunu'nun 141. Ve 142.Maddeleri"** ; Sosyalist Kültür Ansiklopedisi, May yyn., İstanbul, 1980, C. VIII, s. 1095-1103.

parti adıyla işçi ve işsizlerin yahut az kazançlı sınıfların kolayca avlanabileceği bölgelere yayılmakta, bir yandan da başka partiler adına veya hepsinden serbest görünerek halk içine kaynaşmalar sokmaktadırlar. Esef edilecek nokta şudur ki, muhalifler Türkiye meselesinin bütün ağırlığıyla ortaya çıktığı şu zamanlarda dahi, kızıl kola tahrik fırsatı vermenin zararlarını iyice kavramamıştır....."[912]

Yine örneğin **Recep Peker**'e göre:

"İşte, 'Görüşler' yerine 'Gün' adıyla bir komünist dergi çıkıyor. 'Tan' yerine 'Gerçek' adıyla gündelik kızıl bir gazete seçim gürültülerinin havası içinde beslenerek ve kendi ölçüsüne göre sözüm ona hakikî demokrasinin dâvacısı hüviyetini takınarak sınıf kavgası edebiyatının zehrini saçıyor.... Dünkü Fransa'da Alman beşinci kolu var idi ise, bugünkü Türkiye'de başka gizli kolun gizli metotlu görünmez vasıtalarla çalışmakta olduğunu kabul etmemek mümkün müdür?

Yabancı ajansların Amerika'da çalıştıkları sabit olduktan sonra bunların bizim aramızdaki ayırıcı nifak ve fesat çıkarıcı hareketlerini görmemek mümkün müdür?.....

..... Demokrat Parti'nin başındakiler halka 'Millî hâkimiyetin başlayacağı günler yakındır' derken C.H.P.'nin millete esir hayatı yaşattığını telkin etmiş olmuyorlar mı?....."[913]

İşte "demokratikleşme" döneminde Türkiye'de ***sağcı olmayan*** basın bu anlayış altında yaşamını sürdürmek zorundaydı.

Öte yandan, solla hiç ilgisi olmayan basın da hükümete eleştiri yönelttiğinde kendisini mahkemede buluyordu.

Önce kısaca, *Tan* gazetesi olayının geri kalan bölümüne değinelim:

---

[912] FALİH RIFKI ATAY: **"Tahriklerin Devamlı Kaynağı"**; Ulus, 31 Ağustos 1946

[913] **"Recep Peker'in Konuşması"**; Ulus, 17 Temmuz 1946.

Belirttiğim gibi, gazeteyi yerle bir edenlerden hiçbiri yargıç önüne çıkarılmazken, **Zekeriya ve Sabiha Sertel, Cami Baykut** ve **Halil Lütfü Dördüncü** için 142. maddeden değil, hükümete ve meclise hakaretten 159.maddeden dava açılacak ve dördü de 20 Şubat 1946'da tutuklanacaktı.[914] 23 Mart 1946'da **Zekeriya** ve **Sabiha Sertel**, 1'er yıl; **Cami Baykut**, 10 ay; **Halil Lütfi Dördüncü** ise 9 ay hapis cezasına çarptırıldılar.[915] ancak, Yargıtay 1. Ceza Dairesi bu kararı "esastan" bozunca tahliye oldular.[916]

Fakat, *Tan*'da yayınlanmış bulunan ve cezaevlerindeki koşullarla ilgili bir yazı nedeniyle de bu kere **Halil Lütfü Dördüncü, Cami Baykut** ve **Esat Adil Müstecaplıoğlu** hakkında yeni bir dâva açıldı. Dâva basın yasasına muhalefetten, yani hafif bir suçlamama ile açılmış olmakla birlikte **Müstecaplıoğlu,** Cumhuriyet Savcısı olduğu için yasa gereğince dâva 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülecekti.[917]

İnsanların gazete yönetim yerlerini, basımevlerini kazma kürek, balyoz ile yerle bir ediyorsunuz, seslerini böylece boğuyorsunuz, sonra da bunu yapanların hiçbiri adalet önüne çıkarılmıyor ama o gazeteleri yıkıma uğratılanlar, o susturulan gazetelerinde önceden çıkmış olan yazılarından dolayı tutuklanıyorlar, yargılanıyorlar! Buna da *"demokratikleşme", "demokrasiye geçiş"* diyorlar!

Size, çok partili özgürlükçü demokratik düzene geçişin bir de hazin olayı var, onu anlatayım. D.P. İzmir İl Başkanı **Ekrem Hayri Üstündağ'ın oğlu Bülent Üstündağ**, İzmir'de *İzmir* gazetesini çıkarıyordu o zamanlar. 1946 seçimleri üzerine gazetenin 28 Temmuz 1946 günlü sayısında ***"Nesebi Gayrisahih Ço-***

---

[914] Vatan, 21 Şubat 1946.
[915] Vatan, 24 Mart 1946.
[916] Vatan, 15 Mayıs 1946.
[917] Ulus, 27 Nisan 1946.

cuk" başlıklı bir fıkra yayınlandı.[918] Yazıyı yazan **Bülent Üstündağ** idi. Ancak o sırada, yedeksubaylık görevini yapmakta olduğu için yazı imzasız çıkmıştı. Gazetenin sorumlu yazı işleri müdürü ise, **Bülent Üstündağ**'ın eşi **Müçteba Üstündağ** gözüyordu. Bu yazı üzerine T.B.M.M.'nin manevî kişiliğini aşağılamak ve hakaret etmek suçundan dâva açılacaktı. Ama **Bülent Üstündağ**'ın yazı altında imzası bulunmadığı için dâva **Müçteba Üstündağ**'a karşı açıldı. O sırada hamile de olan **Müçteba Üstündağ** tutuklandı ve sonunda mahkûm edildi, bebeğini cezaevinde dünyaya getirdi. **Bülent Üstündağ**, her ne kadar yazıyı kendisinin yazmış olduğunu açıkladıysa da mahkeme bunu göz önüne almamıştı. Eşinin kendisi yüzünden hapse atılmasını, bebeğini cezaevinde doğurmasını onuruna yediremeyen, içine sindiremeyen **Bülent Üstündağ** ise bu acıya dayanamayarak intihar etti.[919] Şimdi, şu işe bakın ki, **İnönü**'nün özel kalem müdürlüğünü yapmış olan **Haldun Derin**, bu olaydan biraz sonra İnönü, İzmir'e geldiğinde Ekrem **Hayri Üstündağ**'ın onu karşılamamasının hoş bir şey olmadığını yazıyor!...[920]

1950'ye değin süre içinde basının durumu üzerine birçok araştırma yayınlanmış bulunuyor. Bu nedenle burada bu konuyu enine boyuna incelemek gereksiz. Buna karşılık, bir iki olaya günlük basına yansıdığı biçimde değinmekle ve anımsatmakla yetinilecek. Sonra *Markopaşa*'ya kısaca değinerek dönemin özelliği bir de bu açıdan belirtilecek.[921]

---

[918] Yazı metni için bkz. M.TANER BAYAZIT: **İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi, 1923-1950;** İzmir, 1993, s. 231.
[919] A.y., s. 159.
[920] H.DERİN: s. 236.
[921] Örneğin; İzmir için bkz. M.TANER BAYAZIT'in not (918) de belirtilen kitabı; genel olarak: NİLGÜN GÜRKAN: **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın, 1945-1950:** İletişim yyn., İstanbul, 1998; ALPAY KABACALI: **Türk Basınında Demokrasi;** Kültür Bakanlığı yyn., 2.basım, 1999.

Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun *Tan*'da yayınlanan yazılarının yanında *Yeni Dünya* gazetesinde de bazı makaleleri yayınlanmıştı. Yazar, Kocaeli Cumhuriyet Savcı Başyardımcısı olduğu için ve Matbuat Kanunu'nun 43.maddesi uyarınca kamu görevlileri siyasal içerikli yazı yazamayacaklarından **Müstecaplıoğlu** ve gazetenin sahibi **Vedat Bozkurt**'a karşı dâva açıldığını 28 Nisan 1046 günlü *Vatan* da okuyoruz.

Ulus'un 29 Nisan 1946 günlü haberi şöye:

"S.ALİ ÜÇ AYA HÜKÜM GİYDİ
NADİM OLDUĞU GÖZ ÖNÜNE ALINARAK CEZASI TECİL EDİLDİ

Dün Ankara 1.Asliye Ceza Yargıçlığında gazetemiz başyazarı Ankara milletvekili Falih Rıfkı Atay tarafından Markopaşa gazetesinde çıkan (Falih Rıfkı apartmanlarından aldığı hava parasıyla ve zaruret içinde geçindiğini biliyor musunuz?) yazısından dolayı mezkûr gazete sahibi Sabahattin Ali aleyhine açılan yayın suretiyle hakaret dâvasının kararı verilmiştir...."

Ulus'un 19 Aralık 1946 günlü ve *Başkent* gazetesi ile ilgili haberi de şöyle:

"Haber aldığımıza göre, Ankara Cumhuriyet Savcılığı Başkent gazetesi aleyhine iki dâva açmıştır. Bunlardan biri Başkent gazetesinin 1 Aralık sayısında çıkan ve 'İktidar Partisi Hükümeti Büyük Bir Kararsızlık İçindedir' başlığını taşıyan yazı dolayısıyladır. Savcılık bu yazıyı, hükümetin manevî şahsiyetine hakareti tazammum eder [içerir] mahiyette görmüş ve yazı sahibi Yalçın URAZ ile neşriyatı fiilen idare eden Kâzım ARAR hakkında âmme dâvası açarak ilk tahkikatın yapılması talebi ile evrakı sorgu yargıçlığına tebliğ etmiştir. İkinci dâva resmî sıfatı Nevşehir Cumhuriyet Savcı Yardımcısı olan Remzi BALKANLI tarafından yazılan ve Başkent gazetesi tarafından yayınlanan bir seri makale dolayısıyla açılmıştır....."

Remzi Balkanlı'ya karşı açılan dâva da, kendisi kamu görevlisi olmasına karşın siyasal içerikli yazı yazmasından dolayı açılmış bulunuyordu. **Balkanlı**, daha sonra, 1951 yılında

basın özgürlüğü üzerine bir kitap yayınlayacaktır.[922] Bu kitabın "Önsöz"ündeki bazı görüşleri gerçekten ilginçtir.[923]

Ulus'un 28 Ocak 1947 günlü bir başka haberine geçiyoruz:

"Başkent gazetesi yazı işleri müdürü Kâzım ARAR ve muhabirlerinden Sabri YURDABEKÇİ, Ankara 1.Asliye Ceza Mahkemesince Devlet erkânın ve milletvekillerinden bazılarının, isim zikretmeyerek, suizanna [kötü / olumsuz kanıya] *dâvet edecek mahiyette yazı ve resim yaparak şeref ve hasiyetlerini rencide ettikleri sabit olduğundan 6'şar ay 100'er lira para cezasına mahkûm olmuşlardır."*

Yine *Ulus*'tan, bu kere 11 Mart 1947 günlü sayısından:

---

[922] REMZİ BALKANLI: **Kanunlarımız Bakımından Matbuat Hürriyeti Ve Yeni Basın Ve Matbaalar Kanunu Ve Bu Kanunlar Üzerinde Fikirler, Tenkitler, Tefsirler;** Ankara, 1951.

[923] Örneğin; Balkanlı'ya höre, çok partili yaşama geçilince basının bilgi/haber verme (kendi anlatımıyla "enformasyon") işlevi geri planda kalmış. Partilerin görüşlerini kamuoyuna **"telkin" eden fikir** ("opinion") gazeteciliği başlamıştır. Şu saptaması ise gerçekten ilginç: *"14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti, (opinion) matbuatının da yardımıyla iktidarı ele alınca bu matbuatà mensup birçok mevkute* [gazete] *sahipleri milletvekili çıkmışlar veya çıkarılmışlar ve çıkamayanlar da eski mücadelelerinden birdenbire inhiraf edememek* [dönememek / vazgeçememek] *ve eski şahsiyetlerinden birdenbire ayrılamamak durumuna* düşmüşlerdir.....*Bu itibarla, birkaç gazete müstesna olmak üzere İstanbul matbuatının bugünkü galip karakteri yine eskisi gibi tek partiyi desteklemek yolunda bir (opinion) matbuatı arz edişidir.* (s.11). Yazarın bu yargısını değerlendirirken kitabın 1951'de yayınlanmış olduğunu unutmamak gerekiyor.

Balkanlı'nın sorduğu şu soru ise günümüzde daha bir geçerlilik kazanmış bulunuyor: *"..... bir gün gelip umumî efkârı* [kamuoyunu] *temsil hassası* [özelliği] *kalmayacak olan, (information) cephesi de zayıf bulunan bir matbuatın payidar olacağına hükmetmek mümkün müdür?"* (s. 11). Bugün bu soruyu "Evet" diyerek yanıtlamamız gerekmiyor mu? Ne dersiniz?

"İstanbul'dan bildirildiğine göre Markopaşa gazetesinde yayınlanan milletvekili 'Cemil Barlas'a Pulsuz Mektup', 'Topunuzun Köküne Kibrit Suyu' başlıklı yazılardan yargılanan Sabahattin ALİ ve muharrir Aziz NESİN'in Asliye İkinci Ceza'da duruşmaları bitmiştir. Sabahattin ALİ 4 ay hapse hüküm giymiş ve cezası tecil edilmiştir. Aziz NESİN beraat etmiştir."

Aziz Nesin bu kere beraat etmişti ama 1946 yılında yayınladığı *"Nereye Gidiyoruz?"* başlığını taşıyan ve Amerikan yardımının bizim için gerçekte bir sömürülme durumu yaratacağını belirten bir yazı kaleme almıştı. Ancak yazı henüz yayınlanmadan basımevinde polisçe el konulmuştu. Matbuat Kanunu'na göre bir yazıda suç öğesi bulabilmesi için yayınlanmış olması ya da en az iki kişinin yazıyı okumuş olması gerekiyordu. Bu nedenle, basımevinin dizgicisine ve makinistine yazıyı okuyup okumadıkları kendilerine tanık sıfatı ile sorulacaktı. Onlar da okumamışlardı. Bunun üzerine Paşakapısı cezaevinde tutuklu bulunan **Sabahattin Ali** ile **Haluk Yetiş**'in tanıklıklarına baş vuruldu. Onlar da yalnızca yazının taslağını okuduklarını söyleyeceklerdi ama bu mahkemece yeterli görülmüş ve **Aziz Nesin**, Sıkıyönetim Mahkemesi'nin 12 Ağustos 1947 gün ve E.56, K.60 sayılı hükmü ile 10 ay ağır hapis cezası ve 3 ay 10 gün de Bursa'da "emniyet-i umumiye nezareti" altında bulundurulma cezasma çarptırılacaktı.[924/925]

Bu arada **Samim Kocagöz** de, 1946'da Vatan'da yayınlanan *"Fındık Yaprakları"* adlı öyküsü yüzünden 2 Eylül 1946 günü, yedeksubay olarak bulunduğu Giresun'da tutuklana-

---

[924] ÇETİN YETKİN: **Siyasal İktidar Sanata Karşı – Belgelerle Baskı Nedenleri Ve Sanık, Hükümlü, Sabıkalı Sanatçılar**; Bilgi yyn., Ankara,1970, s. 145.

[925] Aziz Nesin, bu "emniyet-i umumiye nezareti"ni hangi koşullar altında geçirmiş olduğu için bkz. AZİZ NESİN: **Bir Sürgünün Hatıraları**; 2. basım, Karikatür yyn., İstanbul, 1959.

cak, ancak yargılama sonunda beraat edecektir.[926]

6 Nisan 1947 günlü *Ulus*'tan Savcı **Remzi Balkanlı**'nın 5 Nisan 1947'de 1 ay 5 gün hapis ve 70 lira para cezasına çarptırıldığını öğreniyoruz.

Şu da Trabzon'dan:

"Muharrir ve Halkevi başkanı Kemal Kefeli'ye neşren hakarette bulunan Trabzon gazetesi sahip ve yazı işleri müdürü ile muharriri aleyhine açılan dâva neticelenmiş, sanıklar üçer ay hapis cezasına mahkûm olmuşlardır. Yazının muharriri Vural'ın cezası tecil edilmemiştir. Temyiz edilen dâva tasdik edilerek kesinleşmiştir."[927]

Kuvvet gazetesi sahipleri **Hamdi Arpağ** ve **Ali Rıza Başkan** ile yazı işleri müdürü **Nizam Payzın**'a karşı 7 Temmuz 1947'de açılan dava ise biraz şaşırtıcı. Çünkü Ankara'da bir otobüste çıkan bir yangında bir kişinin ağır, 25 kişinin de hafif yaralanması olayını, ***"Bir Otobüs İçindekilerle Beraber Yandı"*** başlığı ile verdiği için Matbuat Kanunu'nun 34.maddesinden dâva açılacaktır.[928]

Dönemin önemli dâvalarından biri de, **Adnan Menderes**'in İzmir'de bir D.P. ocağında yaptığı konuşmayı yayınlayarak T.B.M.M.'nin meşruiyetine gölge düşürmek ve hükümetin manevî kişiliğine hakaret savıyla çeşitli gazete ve gazetecilere karşı açılan dâvaydı. Savcılığa göre; **Menderes**'in konuşması belirtilen suçları içeriyordu ve bu konuşmayı yayınlamakla da gazeteciler öne sürülen suçu işlemiş oluyorlardı. Yargılanan kişiler ve gazeteleri şunlardı:

Adnan Düvenci, Mithat Perin (*Demokrat İzmir*), **Ali Şevki Bilgin, Adnan Bilget** (*Yeni Asır*), **Salih Gürkan, Samet Ağaoğlu** (*Kuvvet*), **Atıf Sakar** (*Tasvir*), **Fuat Arna** (*Demokrat*).

---

[926] Ç.YETKİN: **Siyasal.....**; s. 158.
[927] Ulus, 7 Haziran 1947.
[928] Ulus, 8 Temmuz 1947.

Sanıklar, bu savla tutuklanacaklar, avukatlıklarını **Refik Şevket İnce, Kenan Önen** ve **Cihat Baban** yapacak, ancak 9 Ağustos'ta sanıklar beraat edecekler ve serbest bırakılacaklardı.[929]

Ancak herkes bu denli şanslı değildi. Çünkü, **Mehmet Ali Aybar,** *Zincirli Hürriyet*'i çıkarırken 23 Mart 1948'de bir broşür biçiminde kaleme alıp Ankara'da bastırdığı ***"İstanbul Valisi Sayın Lütfi Kırdar'a Açık Mektup"*** adlı yayınından dolayı Cumhurbaşkanı **İnönü**'ye hakaret etmekten Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nce 3 yıl ağır hapis cezasına çarptırılacaktır. Cezanın nedeni, broşür metninde geçen tek bir tümceydi. O da şöyleydi: *"Halk Partisi Başkanı İnönü, halk kitlelerinin şuurlanmasını geciktirmek için, tekmil irtica kuvvetlerini seferber etmiştir."*[930]

C.H.P. iktidarının gerçeklerin dile getirilmesine karşı tepkisi, bunları yazanları tutuklatmak, mahkemelere sürüklemek oluyordu. Bu durumun en belirgin örneği ise, **Mahmut Makal**'ın *Bizim Köy*'ü yazınca başına gelenler. Daha yayınlandığı günlerde ünlenecek ve UNESCO'nun yazarını dünya gençliğine örnek diye seçeceği ***Bizim Köy,*** her şeyi güllük gülistanlık gösteren C.H.P. iktidarını tedirgin edecekti. Çünkü, bu küçük kitap köy gerçeklerinden söz ediyordu. İşte, bu yüzden **Makal,** 30 Mart 1950 günü gözaltına alındı ve arkasından tutuklandı. 29 Nisan'a kadar da tutuklu kaldı. 14 Mayıs'ta D.P. iktidara gelince, **Makal**'ı propaganda malzemesi olarak kullanmaya kalkacak ve onu **Celal Bayar**'ın köyü Umurbey'e telgrafla öğretmen olarak atayacaktı. Atayacaktı ama **Makal**

---

[929] Ulus, 7 Ağustos 1947; 10 Ağustos 1947.

[930] Yazının tam metni için bkz. M.A.AYBAR: **"Bağımsızlık....."**; s. 124-128.

çok geçmeden bu kere de D.P.'nin hışmına uğrayacaktı!...[931]

Markopaşa ve **Sabahattin Ali**'nin öldürülmesi olayları üzerinde dururken dönemin karanlık yüzü biraz daha aydınlanacak. Ayrıca, yazar ve sanatçılar arasında yapılan ayırımı da göreceğiz. *Markopaşa* olayına geçmeden önce, dönemin çifte standardının şöylece bir altını çizmek ve sonra da iktidarın **Halide Edip Adıvar** ve **Abdülhak Şinasi Hisar**'ı yazın alanında ödüllendirirken ilerici yazarlara neleri neden reva gördüğünün bir ipucunu verebilmek üzere şu iki haberi de okuyalım:

"KISAKÜREK DÜN TEVKİF EDİLDİ

Yüzellilik olarak sınırlarımızın dışında bulunduğu sırada Rıza Tevfik tarafından yazılmış olan 'Sultan Hamit'in Ruhiyatından İstimdat' isimli manzumeyi Büyük Doğu Dergisi son sayısında yayınlamıştır.

..... 'Bu şiiri ilk defa olarak umumî vicdana takdim ederken duyduğu zevk ve zafer duygusu'nu da belirtmeyi ihmal etmemiştir."

Şiirde Millî Mücadele kahramanlarının tümünün küçük düşürüldüğü de haberde belirtiliyor.

6 ağustos 1947 günlü *Ulus*'ta ise "BÜYÜK DOĞU DERGİSİ SAHİPLERİ DÜN BERAAT ETTİLER" başlığı altında mahkemenin kararı aynen verilmiş:

"Tahkikattan edinilen neticeye göre sanıkların ve bunlardan Necip Fazıl Kısakürek'in mecmuaya koyduğu yazının Türk camiasını tahkir ve tezyif kastıyla yazıldığına kanaat getirilemediğinden ve bu yazılarda padişahlık lehine propaganda mahiyeti görülememiş olduğundan....."

---

[931] MAHMUT MAKAL: **Zulüm Makinesi – Öğretmen Kıyımı;** May yyn., İstanbul, 1969, s. 222-238.

IV
Markopaşa...

Markopaşa, 25 Kasım 1946'da yayın yaşamına atıldı. Çıkaranlar; **Sabahattin Ali, Aziz Nesin**'di. **Rıfat Ilgaz, Mim Uykusuz, Haluk Yetiş** de onlara katıldılar. *Markopaşa* çok kısa sürede, 30.000 tiraja yükseldi. Dönemin en çok satan yayını niteliğini kazandı. Ancak, iktidara yönelttiği eleştiriler, C.H.P.'nin basın özgürlüğüne katlanamadığının da açık ve kesin kanıtının ortaya çıkmasına neden oldu. Çünkü bir süre sonra kapatıldı, yerine *Malumpaşa*'yı çıkardılar. O da kapatıldı, *Merhumpaşa* ile yayınlarını sürdürdüler. Onu da kapattılar, *Ali Baba, Yedi Sekiz Paşa, Bizim Paşa, Öküz Mehmet Paşa, Medet* sırasıyla kapatılan derginin yerine çıkarıldı. *Yedi Sekiz Paşa*'yı ilk yayınladıklarında 29 Nisan 1949 günlü sayısında şu satırlar yer aldı:

"1946 yılında Markopaşa nam bir gazete çıktı. 1949 Nisanı'na kadar ancak 53 sayı çıkabildi.Bu muntazam bir çıkış olsaydı bir senelik neşriyat idi. Halbuki bu bir senelik neşriyat tam 2.5 senede çıkabildi. Bu gazete muhtelif zamanlarda ayrı ayrı 6 isim, 8 neşriyat müdürü ve on bir matbaa değiştirdi. 53 sayı çıkabilen bu gazete aleyhine 28 dâva açıldı. Dört muharrir hapse girdi ve ceman 21 ay hapis yattılar..... 12 sayısı toplatılmıştır."

Derginin 16 ve 17. sayılarında adının altında şu sözleri okuruz:

"Muharrirleri polis nezaretine alınmadığı ve hapse girmediği zamanlarda çıkar."

Basın ve siyasal tarihimizde gerçekten çok önemli bir yeri olan *Markopaşa* üzerine yaptığı araştırmada **Levent Cantek**, aslında bir güldürü yayını olması gereken bu yayının acıklı yönünü şu sözlerle belirtiyor:

"Sabahattin Ali'nin esrarengiz ölümündeki etkenlerden biridir. Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, gazetenin karikatüristi Mustafa Uykusuz hapse girmiş, Nesin ayrıca dört buçuk aylığına Bursa'ya sürgüne gönderilmiştir. Öyle ki, dergiyle doğrudan ilgili hemen herkes cefa çekmiş, herkesin özel hayatı, aile düzeni bozulmuştur. Makropaşa, bir mizah gazetesi olmakla birlikte, büyük trajedileri de içermektedir. Rıfat Ilgaz ve Aziz Nesin'in aileleri dağılacak, Mustafa Uykusuz işsiz kalacak, askere giden Haluk Yetiş'in geride bıraktığı ailesi büyük maddî sıkıntılara girecektir. Ve elbetteki, yıllar sonra trajedisini anlatacak olan Sabahattin Ali'nin kızı Filiz'le genç yaşında dul kalan annesi, bir başlarına hayatlarını sürdürmek zorunda kalacaklardır., Markopaşa, kime bulaştıysa korku ve endişe getirmiş, geride daima acı bırakmıştır. Gazeteyi basan matbaalar tehdit edilmiş, bayilerde satışı engellenmiş, Markopaşa'yı evinde bulundurmak bile tehlike arz etmiştir....."[932]

Pekiyi, *Markopaşa*'daki yazılara karşı bu hiddet ve şiddetin nedeni neydi? Bunu anlamanın en kestirme yolu dergide çıkan yazılardan birkaç örnek vermek. Hem böylece C.H.P. iktidarının da neden ve kimden yana olduğu bir kez daha kanıtlanır. Çünkü bu yazılardaki eleştirilere katılmadıkları, tümüyle tersi görüşte oldukları besbelli.

İlk örneğimiz *Markopaşa*'nın 25 Kasım 1948 günlü 1.sayısından ***"İstiklâl"*** başlıklı yazıdan olsun. Yazarı, **Sabahattin Ali:**

".....bizim bildiğimize göre, müstakil bir memleketin toprakları üzerinde, ister general olsun ister teknisyen, ister üniforma giysin, ister sivil, ister yaya dolaşsın, ister jeep otomobiline binsin, yabancı bir devletin ordusuna mensup birlikler, devamlı vazife ile bulunamazlar. Bizim bildiğimize göre müstakil bir memleketin topraklarından bir karışı bile askerî maksatlarda kullanılmak için, yani üs ola-

---

[932] LEVENT CANTEK: **Markopaşa – Bir Mizah Ve Muhalefet Efsanesi;** İletişim yyn. İstanbul, 2001, s. 14.

rak, sulh zamanında yabancı bir devletin kara, deniz, hava kuvvetlerinin veya teknik personelinin emrine verilemez.

.....Acaba Mustafa Kemal'in memleketinde bu kadar kısa zamanda istiklâl anlayışı bu kadar kökten değişmeler mi geçirdi?....." [933/934]

Sabahattin Ali, 2 Aralık 1946 günlü, 2. sayıda "yabancı sermaye" konusunu ele almış, yabancı sermayeyi Türkiye'den kovmak için neler çektiğimizi andıktan sonra da, şimdi ülkeye yabancı sermaye gelecek diye sevinen çevreleri eleştirmiş, ve şu soruyu sormuş:

"Bu işte hangi menfaatlerin oyunu var? Dünyayı bir ahtapot gibi sarmaya çalışan emperyalist sermayenin kucağına atılmak, milletin alınterini dolara ve sterline satmak isteyenler kim?" [935]

3 Şubat 1947 günlü 9.sayıda ***"Yeşil Sarık"*** başlıklı yazısında "irtica" konusuna değinen **Sabahattin Ali**'nin şu gerçeğe parmak bastığını görüyoruz:

"Nihayet günün birinde yobazlık, kara kuvvet, yeşil sarık, irtica sahiden hortladı. Ama Menemen'de değil, o eline ayağına köstek vurmak istedikleri halkın içinde de değil... Ankara'da ve kendi aralarında.

..... Daha dün Atatürk'ün etrafında ileri düşünceli, laik zihniyetli görünmeye çalışan bu iki yüzlüler, şimdi yeşil sarığı küflü kafalarına geçirip diyorlar ki: Amerika'da da, İngiltere'de de ahlâk dine dayanırmış....." [936]

---

[933] SABAHATTİN ALİ: **Bütün Yapıtları – Markopaşa Yazıları Ve Ötekiler**; derleyen: Hikmet Altınkaynak, Yapı Kredi yyn., İstanbul, 1998, s. 96-97.

[934] Sabahattin Ali'nin bu yazıyı yazmasının nedeni, Türkiye'de kimi yetkililerin Ürdün'ü tam bağımsız bir ülke olarak nitelemiş olmalarıdır.

[935] S.ALİ: **.....Markopaşa Yazıları.....**; s. 98-99.

[936] A.y., s. 106-107.

"Ne İstiyoruz?" başlıklı ve 10 Şubat 1847'de 10. sayıda yayınlanan yazısından:

"Biz istiyoruz ki, bu memlekette yapılan her iş, üç beş kişinin çıkarına değil, bu toprakları dolduran milyonların yararına olsun. Herhangi bir karar alınırken, İzmir'deki ortak tüccar, İstanbul'daki ahbap milyoner değil, bu kararların altında beli bükülen, çoluk çocuk inleyen yığınlar göz önünde tutulsun.

.....koltuğuna ısınmış beş on hazır yiyicinin menfaati değil, milletin hayrı düşünülsün.....

Biz istiyoruz ki, şu topraklar ve onun üzerinde yaşayan insanlar, hiçbir yabancı devletin oyuncağı olmasın....."[937]

Köy Enstitüleri'ne değinen ve 24 Şubat 1947 günlü 12. sayıda *"Ne İnkılâpçılık"* başlıklı yazısında **Sabahattin Ali**, *"bir de baktık ki bu kültür yuvaları, eski medreselere rahmet okutan bir yobazlık baskısı altına alınıyor"* diyerek bu gerçeğin de altını çizmiş.[938]

7 Nisan 1947 günlü ve 16. sayıda yayınlanan *"Gütenberg Matbaası"* adlı yazısında Demokrat Parti için, *"Dünyaya karşı demokrasi göstermeliğimiz bir Demokrat Partimiz var"* diyen[939] **Sabahattin Ali**, *"Hangi Cepheden Gelirse Gelsin, Emperyalizmin Aleyhindeyiz"* yazısında 28 Nisan 1947'de 19.sayıda, Türkiye'de **Henry Wallace**'a yöneltilen yergileri eleştirmiş.[940]

"Yaşasın Millet" başlıklı ve 12 Mayıs 1947 günlü 21. sayıda yayınlanan yazısında **Sabahattin Ali**, demokrasicilik oyununun tarafları ne duruma düşürdüğü birkaç tümce içinde özetleyivermiş:

"Karşı tarafta, hürriyet ve demokrasi mücadelesi yaptığını

---

[937] A.y., s. 108.
[938] A.y., s. 112.
[939] A.y., s. 119.
[940] A.y., s. 121-122.

söyleyen partinin şeflerinden zavallı bir ihtiyar, Turancı faşistlerle işbirliği ederek, güya iktidardakilere hücum ediyor.

Bir taraf, ötekilerin komünistlerle işbirliği ettiğini, ötekisi ise bu tarafın komünistleri himaye ettiğini haykırıyor.

İktidar partisi, Cumhuriyet ordusunun başında yirmi sene duran adamı, komünistlerin oyuncağı gibi göstermekten çekinmiyor.

Muhalefet, iktidarın komünistleri himaye ettiğini ispat için, bugünkü İçişleri Bakanının bazı sözlerine ve Millî Eğitim Bakanının bazı işlerine dayanıyor....".[941]

İşte, *Markopaşa*'ya reva görülen baskılar bu gibi yazıların sonucuydu. Ancak, **Sabahattin Ali**'nin *Malûmpaşa*'da 29 Eylül 1947 günlü 4.sayısında yayınlanan ***"Bir Alçak"*** başlıklı yazıyı, hiç kuşkusuz, "bir" değil, "birçok" alçak üstüne alınmış olmalı. Çünkü, yazıda tanımlanan tipten o gün de bugün de çok sayıda var:

"Bir alçak, on parmağında on kara, kendisi gibi olmayanlara, yani namuslu insanlara saldırıyor.

Her şeyi kendi çirkef vicdanı gibi satılık sanan hayasız, bu vatanın şu veya bu gâvura peşkeş çekilebileceğini iddia ediyor.

Dün bu memleketi iki şişe biraya Almanlar'a devretmeye hazır olan basılı kağıt bezirgânı, şimdi, istiklâlinin üstüne titrediğimiz aziz yurdumuza üç bardak viskiye müşteri arıyoruz.

Amma, bu topraklar olsun, bu topraklarda alınlarının teriyle yaşayan asil insanlar olsun, hiçbir zaman o çirkefleri kusan, ciğeri beş para etmez kalem orospusu gibi orta malı değildir; ne Moskaf'a satılır, ne Amerikalı'ya.

Bu alçak, Amerika'nın Türkiye'yi 'himaye'sinden bahsediyor. Müstakil bir devlet için 'himaye'nin ne demek olduğunu bu millet bilir: Bir zamanlar böyle bir himayeden canını zor kurtarmıştı.....

---

[941] A.y., s. 125.

Atatürk'ün idaresinde koca bir milletin oluk gibi kan dökerek istiklâlini kazandırdığı bu toprakları Amerikan bankerlerinin himayesine vermekte bu ne acele böyle?....." [942]

Markopaşa ve onun yerine çıkan dergilerin kapatılmaları, yazarlarının cezaevlerine konulmaları ile yetinilmeyecekti. **Sabahattin Ali**'nin öldürülmesine daha sonra değinilecek. Ancak, bu arada, *Malumpaşa*'nın 8 Eylül 1947 günlü ilk sayısında (ki aslında 23.sayı oluyordu), bu "demokratikleşme" sürecinde dergiye yapılan baskılar özetlenerek anlatılmış bulunduğundan bunları aktarayım:

"Bu 22 sayıda, hiçbir gazeteye yapılmadık şekilde ona, gazeteler insafsızca hücum ettiler. Matbaacılara basmamaları için, gizli emirler verildi. Bayiler, satmamaları için, el altından tehdit edildi. Bu gazeteyi satıp ekmek parası kazanan çıplak ayaklı 7-8 yaşındaki çocuklar toplanarak, parmak izleri alınmak suretiyle, sabıkalılar safına ithal edildi. Birçok vilâyetlerde, resmî makamlar tarafından sattırılmaması için zorluklar çıkarıldı, hattâ men edildi. Bu gazeteyi satanlardan –Türkiye'de ilk defa olarak- seyyar satıcılık vesikası, muayene kağıdı soruldu. Yine Türkiye'de ilk defa olarak 15 yaşından küçük çocuklara sattırılmadı.

22 sayıda İstanbul, Ankara ve İzmir'de, daha başka vilâyetlerde 33 defa nümayişler tertip ettirildi. Gazeteler yırttırıldı, ayaklar altında çiğnetildi.

..... [tutuklanan yazarlar] *bütün İstanbul'da kelepçeli dolaştırılarak teşhir edildi....."* [943]

---

[942] A.y., s. 142.
[943] A.y., s. 135-136.

Kesim 2
DÖNEME DAMGASINI BASAN CİNAYETLER

I
Sabahattin Ali'nin öldürülmesi

Dönemin bir başka özelliği de birtakım siyasal cinayetlerdi. "Siyasal cinayet" derken söz konusu olan, kişilerin siyasal amaçla işledikleri adam öldürmeler değil. Söz konusu olan, işe şu ya da bu biçimde iktidarla ilişkili olanların adlarının karıştığı olaylar.[944] Doğal olarak bunlardan ancak gizlenememiş olanları bilebiliyoruz. Bu gibi cinayetlerin başında da **Sabahattin Ali**'nin öldürülmesi gelir.

Sabahattin Ali'nin öldürülmesinden bu yana, konu üzerinde çok sayıda yayın yapılmış bulunuyor. Denilebilir ki, gerek bilim ve gerekse yazın adamlarınca üzerinde en çok du-

---

[944] "Devlet" sözcüğünü özellikle kullanmıyorum. Çünkü, devlet; ülke, insan, toplum, süreklilik ve siyasal güç olarak örgütlenme gibi "öğe"lerin bir araya gelmesiyle varlık kazanan bir tüzel kişiliktir ya da varsayımdır. Bunlardan biri olmayınca devlet de olmaz. Önemli olan bu örgütlenmenin ortaya çıkardığı fizik gücün kimin elinde olduğu ve nasıl kullanıldığıdır. Örneğin, İran'da şahlık dönemi son ermiş ve yerine bambaşka anlayışta güçler geçmiştir ama İran devlet olmak yönünden yine İran Devleti olarak kalmıştır. Yine örneğin, ülkemizde de, 12 Eylülcüler iktidarı ele geçirdiğinde Türk Devleti yine varlığını sürdürmüştür. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde de, C.H.P. iktidarı yerini D.P. iktidarına bıraktığında, yeni bir devlet kurulmuş değildir. Bunun gibi, varsayalım ki, ilerde bir gün Türkiye'de genel seçimler sonucunda sosyalistler iktidara gelse, devlet yine aynı devlet olarak kalacak, ancak devlet gücünü ellerinde bulunduranlar ve kullananlar değişmiş olacaktır. Bu nedenle, bugün eğer bu gerçeği bile bile tüm olumsuzlukları devletten kaynaklandığını öne sürenler, Türkler'in ulus olarak bu ülkede ayrı bir toplumsal ve siyasal örgütlenme içinde yaşamasına karşı çıkmış olmaktadırlar.

rulan bir olay **Sabahattin Ali** cinayeti. Bu nedenle burada ayrıntılar üzerine durulmayacak.

Tüm bu yayınların birleştikleri nokta, **Sabahattin Ali**'nin arka arkaya gelen hapis cezalarından bunaldığı, parasal durumunun iyice kötüye gitmesi nedeniyle sıkıntıya düştüğü, kesinleşen yeni bir cezası yüzünden arandığı, pasaport verilmeyerek yurt dışına çıkışının engellendiği, bu koşullar altında Türkiye'den kaçmaya karar verdiği. Bu amaçla, cezaevinde yattığı sırada tanıdığı, 1928'de Bulgaristan'tan göçmen olarak gelmiş olan ve Sovyet Konsolosluğu'na mektup yazarak onlar için çalışmak istediğini bildirmiş ve bu nedenle 1.5 yıl hapis cezasına çarptırılmış[945] **Hasan Tural** adlı kişiye başvurmuş, o da **Sabahattin Ali**'yi **Ali Ertekin** adlı bir kaçakçı ile tanıştırmış. **Ali Ertekin**, orduda astsubay üst çavuş iken silah çalmak ve satmak suçundan yargılanmış ve ordudan kovulmuş Yugoslav göçmeni bir kişidir. **Sabahattin Ali**, o sıralarda para kazanmak amacıyla bir kamyon satın almış ve taşımacılık yapmaktadır. **Sabahattin Ali**, Bulgaristan sınırını ve o bölgeyi iyi tanıyan bu kişi ile kendisini Bulgaristan'a kaçırması için anlaşmış, Bu amaçla kamyonu kullanmışlar, Kırklareli Üsküp'te şoförü ve kamyonu geri göndermişler. Kendileri ise sınıra doğru yürümeye koyulmuşlar ve geceyi sınıra yakın bir yerde geçirmişler. Ancak, geceledikleri sırada **Sabahattin Ali**'nin sınırı geçtiklerini sandığı anlaşılıyor. **Ali Ertekin**'in sonradan belirttiğine göre, o gece 1/2 Nisan 1948 tarihine rastlıyormuş.

Konuya eğilmiş olanlar, olayın buraya değin olan gelişimi üzerinde genellikle anlaşıyorlar. Ancak, sonrası için kimilerinin değişik görüşleri var. Bu görüşleri değerlendirebilmek için sonraki somut gerçekleri bilmek gerek.

---

[945] ASIM BEZİRCİ: **Sabahattin Ali – Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Eserleri**; 5.basım, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1997, s. 66.

Sabahattin Ali'nin öldürüldüğünün anlaşılması epey zaman almıştır. Onun kaçış planından haberleri olanlar sınırı geçip kaçtığını sandıkları için onu aramamışlar. Ama, 16 Haziran 1948 günü bir çoban Üsküp Jandarma Komutanlığı'na gelerek, Sazara köyü yöresinde 4-5 aylık bir ceset gördüğünü haber vermiş.[946] Ancak, ceset çürüdüğü ve genelde iskelet durumuna geldiği için kimliğini saptamak olanaklı değilmiş. Ne var ki, bu arada İstanbul polisi bu olaydan habersiz ve ilgisiz olarak yürüttüğü bir soruşturma sırasında Bulgaristan'a adam kaçıran bir çetenin varlığını ortaya çıkarmış. Çete üyesi olarak yakalananlardan biri de **Ali Ertekin**!

İşte, olayın en ilginç yönlerinden biri de bu noktada baş gösteriyor. Çünkü **Ali Ertekin**, polisteki 28 Aralık 1948 günlü anlatımında[947] **Sabahattin Ali**'yi kendisinin öldürdüğünü söylemiş bulunuyor. Neden? Polis, **Ertekin**'i zorlayarak bu cinayeti ona itiraf ettirmiş olamaz, çünkü **Sabahattin Ali**'nin öldürüldüğünü bilmediği gibi daha ceset "teşhis" ettirilmiş de değildi. Kaldı ki yürütülen soruşturma bir cinayet soruşturması da değil, Bulgaristan'a adam kaçırmakla ilgili. O zaman geriye tek bir olasılık kalıyor: Birileri **Ali Ertekin**'den ya gerçekten işlediği bu suçu ikrar etmesini ya da başkalarının işlemiş olmasına karşın onun üstlenmesini istemiş olmalı.

Şurası kesin: **Ali Ertekin** gerçekten **Sabahattin Ali**'yi öldürmüş olsun ya da olmasın, olayın içinde. Çünkü, onun verdiği bilgiler sonucunda **Sabahattin Ali**'nin gözlüğü, piposu gibi eşyaları ele geçirilecek ve dostları bunları savcılıkta tanıyacaklardır.

Hıfzı Topuz, çeşitli kaynaklardan edindiği bilgilere göre, *"İşin aslı galiba şöyle"* dedikten sonra olayın gelişimini şöyle

---

[946] RAMAZAN KORKMAZ: **Sabahattin Ali – İnsan Ve Eser**; Yapı Kredi yyn., İstanbul, 1947, s. 52.
[947] A.y., s. 52.

anlatıyor: **Ali Ertekin**, o zamanki adı M.A.H. olan istihbarat örgütünün bir adamıdır. **Sabahattin Ali**'yi tuzağa düşürmüştür. Sınıra yakın bir yerde, önceden haber verdiği (Ali Ertekin yol boyunca telefonla birilerini birkaç kere aramış bulunuyor) bir MAH ekibince yakalanır. Bir yerlere götürülerek sorguya çekilir. Onun bir örgüt üyesi olduğu sanılmaktadır ve bu nedenle de örgüt üyelerini ele vermesi istenmektedir. İşkence yapılır. Bu işkence sırasında da başına aldığı bir darbe sonucu ölür. Cesedi de o bulunduğu yere götürüp bırakırlar. Ceset bulunup polis ve savcılık soruşturması başlayınca da, bu ekip **Ali Ertekin**'den onun suçu üstlenmesini ister.[948]

Bundan sonrasını **Hıfzı Topuz**'un kendi anlatımından izleyelim:

"Bu olayın hiç tanığı var mı? Hem var, hem yok. Tek tanık bir zamanlar Millî Savunma Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğü yapmış olan Kurmay Albay Talat Turhan. Daha sonraları Albay Talat Aydemir olayında tutuklanan Talat Turhan, Kontr Gerilla'da işkence görmüş; bir ara Selimiye Kışlası'nda yatmış. Orada Rasih Nuri İleri'yle tanışmışlar. Bir görüşme sırasında Rasih'e, 'Ben Sabahattin Ali'yi öldürenin ağzından dinledim. Sabahattin'e işkence yapan kişi bana onun işkence sırasında nasıl öldüğünü anlatmıştı,' demiş, o kişinin adını da vermiş, ama Rasih bunu açıklamak istemedi." [949]

Ali Ertekin'e gelince; saptanan anlatımlarında, **Sabahattin Ali**'nin bir komünist olduğunu önceleri bilmediğini, onu adi bir suçlu sandığı için bu işe girdiğini, ama o gece konakladıklarında **Sabahattin Ali**'nin yurt dışında Türkiye'ye karşı çalışacak olduğunu konuşma sırasında öğrendiğini, bunun üzerine tartıştıklarını söylediğini görüyoruz. Sorgu yargıçlığında olay anını şöyle anlatmış bulunuyor:

---

[948] HIFZI TOPUZ: **Eski Dostlar**; 7.basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 46.
[949] A.y., s. 46.

"Bu sözleri işitince beynim attı. Vaktiyle Ruslar'ın 93 Harbi'nde dedeme fena muameleler yaptığını babam bana söylemiş ve anlatmıştı. Bu sözlerden sonra Sabahattin Ali'nin Türklük'le alâkası olmayan ve Türk milletine fenalık için harice kaçmak isteyen bir canavar olduğunu anladım. Zaten elinde de şişkin bir çantası vardı, bu çantada mevcut olması muhtemel olan muzır evrakı düşündüm. Heyecanım üzüntüye dönüştü. Titremeye başladım. Her geçen saniye asabımı bir kat daha sarsıyordu. Gözlerim kararır gibi oldu. İşte bu millî düşünce ile birdenbire irademi kaybederek elimdeki sopa ile kitap okumakta iken kafasının sol tarafına yüzüne doğru şiddetle vurdum. Suratı, gözlükleri, kulağı kan içinde kalmıştı, arkasından aynı şiddetle bir daha vurdum. Bu iki darbeden sonra Sabahattin Ali sağ tarafına doğru yıkıldı. Ağzından burnundan kanlar boşandı. Dikkat ettim. Hafif hafif nefes alıyordu. Bu defa üçüncü bir darbeyi ensesine vurunca nefesi tamamen kesildi. Ölmüştü."[950]

Bu anlatıma inanmak oldukça güç. Çünkü bir kere, duruşma sırasında İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün mahkemeye gönderdiği bir yazıda **Ali Ertekin**'e emniyetçe iki kere 50'şer lira "ikramiye" verildiği belirtilmiş bulunuyor ki,[951] bu onun polisle işbirliği içinde olan bir kişi olduğunu kanıtlıyor. O zaman, MAH ile de aynı ilişki içinde olmaması için hiçbir neden yok. **Kemal Sülker**'e göre de **Ali Ertekin** bir ajan.[952] Kaldı ki, Bulgaristan'a adam kaçıran, ordudan silâh çalıp satan bir kişinin "millî duygu"ları kabararak adam öldürmesi de

---

[950] ALPAY KABACALI: **Türkiye'de Siyasal Cinayetler**; Altın Kitaplar yyn., İstanbul, 1993, s. 336-337.
[951] A.y., s. 338.
[952] KEMAL SÜLKER: **Sabahattin Ali Dosyası**; Ant yyn., İstanbul, 1968, s. 47.

olacak şey değil. Nitekim, duruşma sırasında tanık olarak dinlenen Süvari Yarbay **Tarık Kılınç** diyecektir ki:

"Ali Ertekin'i alaydan tanırım. Alaydan üç tüfek çaldığı, bunları yüzer liraya Pomaklar'a sattığı anlaşıldı. Böyle bir adamın Sabahattin Ali cinayetinde millî hislerle hareket edeceğine kani değilim."[953]

Şimdi bu noktada yeniden **Hıfzı Topuz**'un yazdıklarına dönelim:

"Parmaksız Hamdi [olayın soruşturmasını yapan polis yetkilisi] *yıllar sonra Mehmet Ali Cimcoz'a,*

'Sabahattin Ali'yi bu hale getirene Allah çok çektirdi,' diyor.

'Peki kimdi ölüm emrini veren adam?'

'Bir yazar, gazeteci, Sonunda o da feci şekilde öldü, zavallı. Ama adını söyleyemem. Ailesi var, çevresinde oldukça iyi bir isim bırakmış. Hakkım yok, açıklayamam.'

Peki, kim bu gazeteci? Bu CHP kalemşoru? Halk Partisi döneminde devletin üst düzeyinde görev almış, MİT'e bulaşmış, sonra da feci bir şekilde öldürülmüş bu politikacı?"[954]

Gerçekte, bu kadar bilgi bu kişinin kimliğini kestirmek için yeterli.[955] En azından C.H.P.'nde üst düzeyde bir kişi olduğu besbelli. Ne var ki, **Sabahattin Ali**'nin öldürülmesi olayını **Aziz Nesin** ve **Yalçın Küçük** gibi başka türlü açıklayanlar da var.

Samet Ağaoğlu'nun küçük bir cep defterine yazdığı notlar ise olaya ayrıca ışık tutuyor. Bu notların özelliği, yayınlanmak için olmaması. **Ağaoğlu,** bu notları kendisi için tut-

---

[953] KEMAL SÜLKER: **"Bir Yazarın Sonu"**; Yarın, Şubat 1984 (A.BEZİRCİ: s. 72'den).

[954] H.TOPUZ: s. 47.

[955] Anlaşılan o ki, bu kişinin kimliğini Hıfzı Topuz da çok iyi biliyor. Ancak, kesin olarak kanıtlanamayacak olan bu savda ad verilmesi, o kişinin ailesince açılacak ceza ve hukuk dâvalarıyla karşılaşılması ile sonuçlanabilecektir.

muş. Bu gerçeği, **Ağaoğlu**'nun çocukluğundan başlayarak görüp işittiklerini, tanık olduğu gelişmeleri ve anılarını cilt cilt yayınlamış olmasma karşın bu notları bastırmamış olması. Bu notları, **Ağaoğlu**'nun ölümünden tam on yıl sonra ***Siyasal Günlük*** adıyla yayınlanmış bulunuyor. Önce şunu belirteyim: **Sabahattin Ali**'nin öldürüldüğü gazetelerde ancak 12 Ocak 1949'da yer alacaktır. İşte olayın gazetelerde duyurulmasından hemen sonra 14 Ocak 1949'da **Ağaoğlu** defterine şunları yazmış bulunuyor:

"Dün Menderes, Sabahattin Ali'nin hükümet tarafından öldürüldüğünü, hâdisenin on gün kadar evvel olduğunu, hükümetin bu işi nasıl meydana çıkaracağını çok düşündüğünü, eğer geçmişte 33 kişinin öldürülmesi olayı olmasaydı, meydana çıkartmamak yolunu tutacaklarını, fakat buna imkân bulamadıklarını, bunun için de hâdiseye gazeteye yazılan şekli verdiklerini anlattı. Açılan yolun fena olduğunu söyledim. 'Doğru, inşallah bununla ebediyen kapanır' cevabını verdi."[956]/[957]

---

[956] A.KABACALI: **.... Cinayetler;** s. 343'den.

[957] Burada sözü edilen 33 kişinin öldürülmesi olayı da, 30 Temmuz 1943'de olmuş olmasına karşm, ancak 1948'de soruşturma konusu olabildiği için, ele aldığımız döneme de bu açıdan sarkan bir olaydır. İleri sürüldüğüne göre Çaldıran yöresinde 3.Ordu Müfettişi Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın emriyle içlerinde casuslara yataklık yapanlar da olduğu düşünülen 32 kişi kurşuna dizilerek öldürülmüşlerdir. İçlerinden 2 kişi kurtulmuş, onlar da durumu ilgililere bildirmişlerdir. Ancak, D.P. kurulup da 1946 seçimlerinden sonra T.B.M.M.'nde temsil edilince, bu milletvekillerinin olayı gündeme getirmesi ile soruşturma açılmış, yargılama sonunda da Orgeneral Mustafa Muğlalı Genelkurmay Askerî Mahkemesi'nce sonuçta 20 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. Ancak, olay ve bu mahkûmiyet çok tartışma konusu olduğu gibi, çok partili düzene geçiş nedenleri ve dönem süresince görülen gelişmelerle doğrudan bir ilgisi –D.P. milletvekillerinin olayın üzerine gitmeleri dışında- yoktur. Kaldı ki, Muğlalı Paşa yargılanmış, önce ölüm cezasına çarptırılmış, ancak ceza bazı

Bu notlar için şu düzeltme yapılmalı: **Ağaoğlu**'nun 10 ay yerine, yanlışlıkla 10 gün yazdığı anlaşılıyor.

Orta yerde yadsınamayacak bir gerçek varsa, o da, **Sabahattin Ali**'nin ölümü ile C.H.P. iktidarı büyük bir "dert"ten kurtulmuş olmasıdır.

Sonuçta, **Ali Ertekin,** Ankara 2.Ağır Ceza Mahkemesi'nde 30 Nisan 1949'da yargılanmaya başlandı. Cumhuriyet Savcısı, 17 Ağustos 1950 günlü duruşmada son savlarını (esas hakkında mütalaasını) bildirdi ve sanığın ölüm cezası ile cezalandırılmasını, ancak bu arada çıkan af yasası nedeniyle bu cezasının 20 yıl ağır hapse çevrilmesini istedi. Mahkeme, 14 Ekim 1950'de kararını bildirdi: **Ertekin**'in eyleminde cezayı hafifletici tahrik nedenleri olduğu öne sürülerek 4 yıl ağır hapis!

Katil, bu kararı duyunca yargıçlara teşekkür edecektir!...[958]

Ertekin'in teşekkür ettiğine şaşmamalı. Kim olsa böyle bir karara sevinir. Bir de "şartla tahliye"si var işin...

---

yasal nedenlerle 20 yıl ağır hapse çevrilmiştir. Kürtçü ve bölücü çevreler, bu olayı bir Kürt kıyımı olarak göstererek propaganda malzemesi yapmaktadırlar. Türk Silahlı Kuvvetleri subayları ise Muğlalı Paşa'nın mahkûm edilmesini her zaman tepkiyle karşılamışlar, D.P.'nin Kürtler'e şirin gözükmek amacıyla olayı çarpıttığını, İnönü'nün ise onlara ödün verdiğini öne sürmüşlerdir.

Bu olay üzerinde bence bir de şu açıdan durulmalıdır: Bunun üzerine o kadar ısrarla giden, hatta 1950 seçimlerinden sonra da C.H.P.'ni yıpratmak amacı ile olanak buldukça yıllarca yeniden gündeme getiren D.P.'nin, Adnan Menderes'in, Sabahattin Ali cinayeti için böyle düşünmesine karşın, Sabahattin Ali'nin öldürülmesi olayı üzerine niçin gitmedikleri, iktidara geldikten sonra da olayın içyüzünü ortaya çıkarmak için niçin hiç harekete geçmedikleri de sorgulanmalıdır. Bu açıdan bakıldığında da, D.P.'nin Kürt kökenli seçmenlere yatırım yapmak için Muğlalı'nın üzerine gittikleri savı ciddiyet kazanmaktadır.

[958] K.SÜLKER: **.....Dosyası**; s. 165.

Sabahattin Ali'yi öldürdüğünü söyleyen, en azından öldürülmesi eyleminin suç ortaklarından olan **Ali Ertekin**, kendi birliğinden silâh çalıp satacak, yurt dışına adam kaçıran bir çetenin üyesi olacak, para karşılığında polise ve istihbarat örgütüne muhbirlik yapacak... kadar "namussuz" biriydi. Kısa sürede hapisten çıkacak, yaşamını sürdürecek, gazetecilerle röportajlar yapacaktı. Onun efendileri de, karşıdevrimin önde gelen kişileriydi. Muhalefet de, olayın üzerine gitmeyecekti. Çünkü **Sabahattin Ali**, karşıdevrimden kişisel olarak yararlanan, bunun için yabancı efendiler önünde eğilip bükülüp duran iktidarda ya da muhalefette olan tüm işbirlikçileri ta kalplerinden vuruyordu, huzurlarını kaçırıyordu. Bu da yetmezmiş gibi, fakir fukaraya sahip çıkmaya kalkışıyordu. İşte, **Sabahattin Ali**'nin öldürülmesinin nedeni buydu ve bunu kendisi şu sözlerle dile getirmiş de bulunuyordu:

"Namuslu olmak ne zor şeymiş meğer. Bir gün Almanlar'ın pabucunu yalayan, ertesi gün İngilizler'e takla atan, daha ertesi günü de Amerika'ya kavuk sallayan soysuzlar gibi olmak istemedik. Yalnız ve yalnız bir tek milletin önünde secdeye vardık. O da kendi cefakâr milletimizdir.

Meğer ne büyük günah işlemişiz! Kanunlu, kanunsuz baskılar altında ezile ezile pestile döndük.

Bugünün itibarlı kişileri gibi, kese doldurmadık, makam peşinde koşmadık, İç ve dış bankalara para yatırmak, han, apartman sahibi olmak, sağdan soldan vurmak ve milleti kasıp kavurmak emellerine kapılmadık. Bütün kavgamızda kendimiz için bir şey istemedik. Yalnız ve yalnız, bu yurdun bütün yükünü omuzlarında taşıyan milyonlarca insanın derdine derman olacak yolları araştırmak istedik. Bu ne affedilmez bir suçmuş meğer! Nerdeyse, yoldan geçerken mide uşakları arkamızdan bağıracaklar: 'Görüyor musun şu haini! İlle namuslu kalmak istiyor ve ahengimizi bozuyor...'

Çalmadan, çırpmadan, bize ekmeğimizi verenleri aç, bizi giydirenleri donsuz bırakmadan yaşamak istemek bu kadar güç, bu kadar mihnetli, hattâ bu kadar tehlikeli mi olmalı idi?

Namuslu olmak ne zor şeymiş meğer! Bereket, zora katlanmasını bilen millet de namuslu." [959]

Şunu da belirtmek gerek: Altını çizmek istediği gerçeklerden biri de, günümüzdeki olumsuzlukların ve çirkinliklerin temelinin 1945-1950 arasında atıldığıdır. **Sabahattin Ali**'nin bu yazısı, bu gerçeğin kesin kanıtlarındandır.

Asım Bezirci, Sabahattin Ali'nin bir bahar vakti öldürülmüş olması nedeniyle onun 1932'de yazdığı bir şiirinde yer olan dört dizeyi bizlere anımsatıyor:[960]

Göklerde kartal gibiydim,
Kanatlarımdan vuruldum;
Mor çiçekli dal gibiydim,
Bahar vaktinde kırıldım.

Sabahattin Ali'nin cesedinden arta kalanlar bulunduğu yere gömülmüş. Köylüler sonradan buraya **"Sabahattin Ali Çatağı"** adını vermişler. Yine **Asım Bezirci** diyor ki, *"Geleceği çok önceden görmüşçesine Sabahattin Ali, 1931'de yazdığı 'Dağlar' şiirinde bu yeri şöyle anlatmıştı..."* [961]

Bir gün kadrim bilinirse,
İsmim ağza alınırsa,
Yerim soran bulunursa:
Benim meskenim dağlardır.

---

[959] SABAHATTİN ALİ: **"Ne Zor Şeymiş"**; Ali Baba, 25 Kasım 1947. ("Ali Baba" derginin başlığı olarak konulmuş, ancak bu Ali Baba sözcüklerinin tam üzerine (altına veya üstüne değil) "Kırk Haramiler'e Karşı" yazılmıştır. Bu biçimde okunduğunda, "Ali Baba Kırk Haramilere Karşı" olmaktadır).

[960] A.BEZİRCİ: s. 68

[961] A.y., s. 70.

II
Dr. Neşet Naci Arzan'ın öldürülmesi

Dr. Neşet Naci Arzan, Ankara'da Anafartalar Caddesi Çocuk Esirgene Kurumu İş Hanı'nda muayenesi olan bir doktordu. Genel Kurmay Başkanı Orgeneral **Kâzım Orbay** ile yakın ilişki içindeydi. Ankara'daki S.S.C.B. Büyükelçiliğinin de doktoruydu. Genel kanı, **Dr.Arzan**'ın Türk istihbarat teşkilâtının bir görevlisi olduğu yolundaydı.[962] **Dr.Arzan,** 16 Ekim 1945 günü, akşam saatlerinde muayehanesinde tabanca ile ateş edilerek öldürüldü. Olay, yalın bir cinayetten çok daha karmaşıktı ve nedenleri de önemli bazı kişileri ilgilendiriyordu. Sonuçlarından biri de Ankara Valisi **Nevzat Tandoğan**'ın intiharı olacaktı.

Olay günü, **Dr.Arzan,** muayehanesinde bir dostu ile görüşürken muayene olmak istediğini söyleyen biri gelmiş. Paltosunun yakası kalkık ve şapkası gözlerinin üstüne kadar inmiş durumda imiş. Doktorun yanında çalışan **Sultan Kara** mahkemede olay anını şöyle anlatmış bulunuyor:

"Gidip hasta geldiğini haber verdim. Faiz Bey kalkmak istedi. Doktor bırakmadı. Hastalara baktıktan sonra birlikte çıkabileceklerini söyledi. Bu arada Celadet Conk gelmiş. Ben doktorun yanında olduğum için kapıyı koridorda bekleyen genç açmış kendisine. Koridora çıktığımda bu şahıs başı ellerinin arasında, şapkasını yüzüne doğru indirmiş olduğu halde oturuyordu. Doktor muayene odasına geçince onu içeri aldım. Biraz sonra odadan sesler gelmeye başladı. Birden doktorun bağırdığını duydum. Önce iğne yapıyor da hasta bağırıyor sanmıştım. Ama ikinci bağırışta sesin doktora ait olduğunu anladım. Odanın kapısını açtığımda doktor, aman beni öldürüyor, kurtarın diye bağırıyordu. Orada katile ve doktora bakakaldım. Katil kapıyı

---

[962] KEMAL BAĞLUM: **Anıpolitik, 1945-1960;** Bilgi yyn., Ankara, 1991, s.127.

üzerime kapayarak beni hole itti. Doktor içerden feryat ediyor, ben dışardan belki katil duyar diye, kendi gençliğine acı diye bağırıyordum. Sonra silâh sesleri duydum. Katil kapıyı açıp çıktı. Sokak kapısının önündeydim ama sesim çıkmıyordu. Bileğimden tuttu, seni oldu sanıyordum, dedi ve yana savurdu. Merdivenlerden aşağı koşarak indi. Pencereye koştum. Katili tutun, kaçıyor diye bağırdım. O sırada doktor, muayene odasının bitişiğindeki yatak odasına kadar sürünerek gelmiş ve yatağın kenarında yığılıp kalmıştı"[963]

Katil kaçarken şapkasını düşürecekti, boş mermi kovanları da muayehanede bulunuyordu. Bir süre sonra anlaşılacaktı ki, şapka **Haşmet Orbay**'a aitti ve boş kovanlar da onun tabancısından çıkan mermi çekirdeklerinin kovanlarıydı!

Ne var ki, ertesi günü, **Reşit Mercan** adlı kişi, cinayeti kendisinin işlediğini bildirerek polise teslim oldu.

Olayı algılayabilmek için bazı ilişkileri de bilmek gerekiyor: Belirtildiği gibi **Haşmet Orbay**, Genelkurmay Başkanı **Kâzım Orbay**'ın oğlu idi. **Kâzım Orbay**'ın eşi **Mediha Orbay** ise **Enver Paşa**'nın kız kardeşi idi. **Haşmet, Orbaylar**'ın tek çocuklarıydı. **Nevzat Tandoğan**'ın oğlu **Haluk Tandoğan** da Haşmet **Orbay**'ın yakın arkadaşıydı. Konuyla ilgilenenlerin üzerinde anlaştıkları bir başka gerçek de, **Dr.Arzan**'ın M.A.H.'ın (Türk istihbarat örgütünün) bir elemanı olmasıydı.

Polise teslim olan **Reşit Mercan,** doğrudan **Nevzat Tandoğan**'a götürüldü. Sorgusu sonra yapıldı ve Ankara Cumhuriyet Savcılığı, **Mercan**'ı tutuklatarak, adam öldürmek suçundan dâva açtı. 18 Ekim 1945'te başlayan dâvada **Mercan**'ın duruşmada okunan ve soruşturma sırasında alınmış anlatımında şu sözleri yer alıyordu:

"Haşmet'in bir yere 1200 lira borcu vardı, Bu borçtan kurtulması için bir tabanca bulduk. Doktorun muayehanesine gitti ve o gece Haşmet'in evine döndüm, Doktor Naci'yi öldürdüğümü kendisine

---

[963] A.KABACALI: **.....Cinayetler;** s. 322.

söyledim. Bana hemen 'Aldığın parayı ne yaptın?' diye sordu. Ben de korktuğumu, para almadan çıktığımı kendisine söyledim."[964]

Ancak, **Reşit Mercan**, duruşmada suçu üzerine alması için yetkililerce kendisine baskı yapıldığını, doktoru kendisinin değil, **Haşmet Orbay**'ın öldürdüğünü öne sürecek, **Dr. Neşet Naci Arzan** adına dâvaya müdahil olarak katılan avukat **Hamit Şevket İnce** de aynı savda bulunacaktı. Bu arada **Haşmet Orbay** için de adaleti yanıltmak suçundan açılmış olan dâva bu dâva ile birleştirilmiş bulunuyordu. Duruşma savcısı **Kemal Bora**, son savlarında (esas hakkındaki mütalaasında) cinayeti **Reşit Mercan**'ın işlediğini öne sürecek, 13 Kasım 1945'de sonuçlanan dâvada verilen karar, **Reşit Mercan** için adam öldürmek suçundan 20 yıl ağır hapis, **Haşmet Orbay** için de adaleti yanılmaktan 1 yıl hapis cezası olacaktı.[965]

Burada açıklanması olanaksız iki durum var: İlki, doktorun yardımcısı **Sultan Kara**'nın, katille yüz yüze gelmesine, olay anında katilin şapkasının da başından düşmüş olmasına karşın, suçun failini niçin "teşhis" edememiş olması ve kararda bu noktanın göz önüne alınamamış olması. İkincisi, neden sanığa 20 yıl ağır hapis cezasının yeterli görülmüş olması. Başka bir deyişle, Türk Ceza Kanunu'na göre, mahkeme suçun bu biçimde işlendiği sonucuna vardığı için, çok daha ağır bir cezaya çarptırılmış olması gerekirken 20 yıl ağır hapis cezası ile yetinilmesi.

Ancak, Yargıtay bu kararı bozdu ve dâva da Ankara'da görülmesi sakıncalı bulunarak Bolu Ağır Ceza Mahkemesi'nin bakması için Bolu'ya gönderildi.

Bu kere olay sırasında doktorun muayehanesinde bulunan **Celadet Conk** başta olmak üzere tanıklar katilin **Haşmet Orbay** olduğunu söyleyeceklerdi. Bolu Ağır Ceza Mahkeme-

---

[964] A.y., s. 324.
[965] A.y., s. 325.

si'nin 16 Kasım 1946'da açıklanan kararı ile **Haşmet Orbay**, ölüm cezasına; **Reşit Mercan** da suça yardımdan 10 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldılar ama Yargıtay bu kararı da bozdu, sonunda **Haşmet Orbay**'a verilen 18 yıl, **Reşit Mercan**'a verilen 9 yıl ağır hapis cezaları kesinleşti: Ne ki, 1950 affı ile ikisi de bu cezalardan kurtuldular.[966]

O günlerin gazetecisi **Kemal Bağlum**'a göre, o tarihlerdeki söylenti şuymuş: S.S.C.B. Büyükelçiliği'nde birinin ansızın hastalanması üzerine elçiliğe çağrıldığında, **Dr.Arzan** kapıda **Haşmet Orbay**'la karşılaşmış, doktor ona burada ne aradığını sormuş, **Orbay** ise bir açıklama yapmadan oradan uzaklaşmış. İşte, doktoru bu durum ortaya çıkmasın diye öldürmüş.[967] **Dr.Arzan**'ın istihbarat elemanı olduğu düşünülürse usa uygun bir açıklama. Buna karşılık, *Erkekçe* dergisinin Mart -Nisan 1986 sayısında ***"Kanla Örtülen Sır Başlığı"*** altında yapılan röportajda **Haşmet Orbay** da kendisinin de o dönemde istihbaratta çalıştığını ve doğrudan vali **Nevzat Tandoğan** ile ilişki içinde olduğunu, kendisine yapılan ödemelerin doğrudan **İsmet İnönü** tarafından yapıldığını öne sürecektir. **Asım Us,** notlarında 16 Kasım 1946 tarihi altında mahkemenin kararını almış:

"Bolu mahkemesinin kararı: Sanıklardan Haşmet Orbay, Ankara doktorlarından Neşet Naci'yi mahiyeti gizlenen sebep ve saik tahtında kasten tabanca ile öldürdüğü anlaşıldığından Ceza Kanununun 450'inci maddesinin dördüncü bendi delâletiyle son fıkrasına tevfikan ölüm cezasına çarptırılmasına, Reşit Mercan'ın diğer sanık Haşmet Orbay'ın bu suçu işlemesinden önce kendisine müzaheret ve muavenet ile fiilen icrasını kolaylaştırdığı ve bu suretle suça iştiraki anlaşıldığından ceza kanununun 450, 4 ve 65 numaraları bentleri

---

[966] A..y, s. 329.
[967] K.BAĞLUM: s. 127.

gereğince 10 sene müddetle hapsine karar verilmiştir."[968/969]

Burada önemli olan mahkemenin kararında geçen **"mahiyeti gizlenen sebep ve saik tahtında"** sözleridir. Başka bir deyişle, mahkeme, olayın nedeninin gizlendiğini ve bu nedenle de anlaşılamadığını açıkça dile getirmiş.

Şimdi de sözü **Kemal Bağlum**'a bırakalım:

"Olayı bilen kişilerden Ankara İkinci Şube Müdürü Naci Bey ile konuyu yıllarca konuşmak istedim. Naci Bey bir gün şöyle dedi:

-Kemal Bey, bu işle fazla uğraşma. Bildiklerimi sana söyleyemem. Sırlarım benimle birlikte mezarıma gidecek.

*Ankara Savcısı **Baha Arıkan** da olay üzerine gitmedi. O kadar gitmedi ki, cinayeti üstlenen **Haşmet Orbay**'ın arkadaşı **Reşit Mercan** cinayet sanığı olarak mahkemeye verildi. Olayın üstünde durulmamasının nedeni de, üst makamların bu konu üzerinde fazla araştırma yapılmaması telkininden kaynaklanıyordu. Savcılık cinayetin nedenini araştırmadı."*[970]

Bir noktaya dikkati çekmek isterim: Cinayetin bilinen işleniş biçimine göre; suç, önceden tasarlayarak adam öldürme suçudur. Çünkü, katil, cinayeti önceden planlamış, silah sağlamış, kendisine karşı haksız bir davranışta bulunmamış olan **Dr.Arzan**'ı öldürmüştür. Bu nedenle, Bolu Ağır Ceza Mahkemesi'nin Yargıtay'ın bozma kararından önceki kararı, hukuk açısından doğruydu. Çünkü, eğer, **Dr.Arzan, Orbay**'ı S.S.C.B. Büyükelçiliği'nden çıkarken gördüğü ve bu durumu haber vermemesi için **Orbay**'ın doktoru öldürdüğü düşünülse bile, bunun "tahrik" olarak kabul edilerek cezadan indirim yapılması hukuk açısından söz konusu olamaz, Çünkü, tahrikin haksız bir eylem olması gerekir. Üstelik, **Dr.Arzan**'ın M.A.H. elemanı olduğu bir gerçekse, o zaman bu durumu ilgililere

---

[968] A.US: s. 695.

[969] "bentleri" sözcüğü, "maddesi" olması gerekmektedir.

[970] K.BAĞLUM: s, 127.

haber vermekle yalnızca görevini yapmış olacaktı. Bu nedenlerle, Yargıtay'ın Bolu Ağır Ceza Mahkemesi'nin kararını bozmasında ve sonunda Ankara'da Ağır Ceza Mahkemesi'nin bozma kararına uyularak bu kere birinin 18, ötekisinin de 9 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmasını hukuk açısından açıklamak çok güçtür.

Hiç kuşkusuz, Nevzat **Tandoğan** olayın kilit kişisiydi. O nedenle de, mahkemede tanıklık yapması gerekiyordu. Sonunda 8 Temmuz 1946 günü bilgisine başvurulmak üzere mahkemeye çağrılmıştı. Çok gururlu, sert ve herkesi "titreten" ve **İnönü**'nün yakın çevresinden olan Tandoğan, tanıklık sırası gelmesi için her vatandaş gibi adliye koridorunda beklemek zorunda kaldı. Mahkeme mübaşiri, **Mahmut Goloğlu**'nun belirttiğine göre, onu *"Nevzat Tandoğaaaaan"* diye bağırarak çağırdı. Duruşmada **Reşit Mercan**'ın avukatları onu soru yağmuruna tutarak sıkıştırdılar. Bolu'da tanıkların katilin **Haşmet Orbay** olduğunu söylemelerine karşın o **Reşit Mercan** üzerinde direndi. Mahkemede bir ara fenalaştı. [971]

Tandoğan, 9 Temmuz 1946'da evinde tabanca ile vurulmuş olarak bulunacaktı. Görünüşte ölümü, intihardı. Ancak, kimilerine göre, **Tandoğan,** olayın içyüzünü bildiği için öldürülmüştü; kimilerine göre ise, vicdan azabı çektiği için intihar etmişti.[972] **Asım Us**'un kanısı ise şöyle: *"Ankara valisi Nevzat Tandoğan sabahleyin yatak odasında başına kurşun sıkılmak suretiyle intihar etmiştir. İntiharın sebebi Reşit Mercan ve Haşmet Orbay'ın alâkadar olduğu Ankara cinayetinin tahkikatına salâhiyeti haricinde karışmış ve Haşmet Orbay'ı himaye etmiş olmak şeklindeki iddia üzerine mahkemece ifadesi alınmış olmasından ileri geliyor."*[973]

---

[971] M.GOLOĞLU: **Demokrasiye.....**; s. 59
[972] K.BAĞLUM: s. 127; M.GOLOĞLU: **Demokrasiye.....**; s. 59; A.KABACALI: **.....Cinayetler**; s. 328-329.
[973] A.US: s. 681.

Kâzım Orbay'a gelince; Genelkurmay Başkanlığı görevinden ayrılmak zorunda kalacak, Askerî Şura üyeliğine atanacaktı.

III
Antikomünist Bulgar katillerin beraatı

Bulgaristan'daki rejim karşıtlarından **Popov, Grançarov, Balsamov, Mikhalakiev** ve **Boşanov** adlı kişiler, eşlerini ve çocuklarını da yanlarına alarak bindikleri bir Bulgar uçağını 30 Haziran 1948'de silâh zoruyla kaçırarak İstanbul'a indirdiler. Bu kişilerden **Popov** ve **Grançarov**, avukat; **Mikhalakiev**, eski bir hava albayı; **Boşanov** ise tacirdi. Uçak kaçırma eylemi sırasında, uçağın makinisti ve kaptan pilotu tabanca ile ateş edilerek öldürüldü, görevlilerden iki kişi de ağır yaralanmıştı. Uçak korsanları Türkiye'de önce tutuklandılar ise de, 1948 Eylül'ünde İstanbul 2.Ağır Ceza Mahkemesi, tümünün aklanmasına (beraatine) karar verdi. Bu arada Bulgaristan, Türkiye ile 1929'da imzalanmış olan adî suç işleyenlerin geri verilmesine ilişkin antlaşma gereğince suçluların Bulgaristan'a geri gönderilmesini istemişti.[974] Bu antlaşma iki devlet arasında 23 Aralık 1929'da imzalanmış bulunuyordu.[975] Mahkeme, bu antlaşmanın 4/A maddesinde siyasal suçlar ve ona bağlı suçları işleyenlerin geri verilmeyeceği hükmüne dayanarak ve bu kişilerin eylemini siyasal suç niteliğinde görerek bu karara varmıştı.

Hemen belirtmek gerekir ki, bu kişiler Bulgaristan'da siyasal nitelikli bir suç işlemiş değillerdi. Ancak, rejimi beğenmedikleri için ülkeden ayrılmak istemişler, bu amaçla uçak kaçırıp cinayet işlemişler ve adam yaralamışlardı. Mahkeme-

---

[974] A.KABACALI: **.....Cinayetler;** s. 345-347.
[975] **Bkz. Düstur, Tertip 3, C. XI'in devamı; s. 1241 vd., R.G., 9 Haziran 1930.**

nin, bu uçak kaçırma, adam öldürme ve yaralama suçlarını, bu kişilerin ülkelerindeki rejimi beğenmemelerini siyasal açıdan değerlendirip bu çerçevede ele aldığı ve katilleri iade edemeyeceği için aklanma kararı verdiği anlaşılıyor. Ne ki, ülkesindeki rejimi beğenmediği için başka ülkeye kaçan kişiler, pasaport yasasına karşı gelmek dışında, herhangi bir suç işlemiş sayılmazlar. Durum o gün de böyleydi, bugün de öyle. O zaman, uçak kaçırmak, uçak görevlilerini öldürmek ve yaralamak suçlarının siyasal suç sayılmaması gerekirdi. Nitekim, 12 Eylül döneminde Sovyetler Birliği'nden uçak kaçırıp, yolda hostesi öldüren ve uçağı Trabzon'a indiren kişiler, siyasal suç işlemiş sayılmayacaklar, Sovyetler'e geri verilmemekle birlikte, mahkûm edileceklerdir. Ancak, 1948 yılının Soğuk Savaş yıllarından olması, Türkiye'de esen antikomünist fırtına, bu katillerinin cezasız kalmalarını sağlamış bulunuyor.

Kesim 3

EŞSİZ BİR ÇİFTE STANDART UYGULAMASI: ÜNİVERSİTEYE ÖZERKLİK VE D.T.C.F. OLAYI

I

Yeni üniversite yasası

Ülkede "demokratikleşme" başladığına göre, üniversitenin demokratik Batı ülkelerindeki gibi özerk ve öğretim üyelerinin özgür olması da gerekiyordu. Gerçekten de, üniversitesi özerk, öğretim üyeleri bilimsel araştırmalarında, görüş ve düşüncelerini açıklamada özgür olmayan bir ülkede demokratik özgürlükçü bir rejim olduğunu kimse öne süremezdi. Bu nedenle, C.H.P. iktidarı bu yolda da adımlar atacak ve ileri bir

üniversite yasası çıkaracaktı.[976] Şimdi göreceğimiz gibi, bu yasa ileri bir yasaydı. Bugün özlemini çektiğimiz bir yasa!

Ancak, hem iktidara ve hem de muhalefete egemen olan anlayış, özgürlüğün yalnız kendileri gibi düşünenlere, kendi dünya görüşlerini savunanlara tanınabileceği idi. Bu nedenle, bu yasaya karşın, kendileri gibi düşünmeyen bilim adamlarının başına gelmeyen kalmayacaktı. Özellikle Ankara Üniversitesi'nde o dönemde yaşananlar, çok partili düzenin, demokratikleşme masalının geçek ve çirkin yüzünü ortaya koyması bakımından büyük önem taşıyor. Bu çirkinliği, çifte standardı tam anlamıyla kavrayabilmek için, önce, yeni yasanın nasıl çıkarıldığına, bu sırada üniversite özerkliği ve bilim özgürlüğü için neler söylendiğine ve yasanın bazı temel hükümlerine bir göz atmak gerekiyor.

Bunu yaptığımızda ilk göze çarpan nokta yasanın gerekçesi olacaktır. Şöyle deniyordu bu gerekçede:

".....üç yüksek bilim kuşağımızın ve bundan sonra açacağımız benzerlerinin, demokrat bir cemiyetin gerektirdiği demokrat prensiplerle işleyebilmesi ve kendi varlığı içerisinde doğrudan doğruya cemiyete karşı sorumlu olarak gelişebilmesi için şu iki bakımdan bünyesinde bazı yeni

---

[976] Ord.Prof.Dr.Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'na, 1986 yılında 1945-1950 dönemi üzerine hazırladığım bir yazı dizisi sırasında bu süreç bakımından görüşünü sormuştum. 3 Mayıs 1986'da yazılı olarak verdiği yanıt şöyledir: *"1946 Üniversiteler Yasası'na göre özerk İstanbul Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesi'ne ilk dekan olarak seçildim ..... İnanıyordum ki, üniversiteler özerk olmadıkça, kendi kendilerini yönetemedikçe ve kendi denetimini kendisi yapamadıkça ülkede araştırma, inceleme, kısacası bilim özgürlüğü gelişemez..... 1946 Üniversiteler Yasası, 1945-1950 arasındaki demokratikleşme süreci ile ilgilidir, fakat bunu öteki yasal değişikliklerle aynı paralele koyamazsınız. Çünkü üniversite fikir üretir. Fikir üretmenin ise ayrı bir yeri ve önemi vardır."*

ilerleme imkânlarını kazandırıcı tedbirlerin alınması gerekli görülmüştür:

a) Her türlü görevlerinde özerkli olmak,

b) Öğretim elemanları, belli kurallarla ve haklarla yetişip çalışmalarını sağlayarak görevlendirmek...."

Gerekçede o güne değin geçerli olan yasal düzenleme ise şu sözlerle değerlendirilmişti:

"Bakanlar Kurulu'nun 11/X/1934 tarihinde kabul ettiği yönetmelikle düzenlenen üniversite yönetimi merkezciliğe dayanmakta ve bütün yönetsel yetkiler Millî Eğitim Bakanı'na ve yine ondan yetki alan rektöre verilmiş bulunmaktadır. Fakülte kurumlarıyla dekanlarının, üniversite kurulunun yetkileri ise danışma mahiyet ve derecesindedir."

Yasanın gerekçesine göre; Türkiye'de de üniversite artık demokratik ülkelerin üniversiteleri gibi olmalıydı. Gerçi, değişik ülkelerin üniversiteleri arasında tarihsel, dinsel, ulusal ve ekonomik nedenlerle önemli başkalıklar vardı ama yine tümünün de üzerinde birleştiği bir temel vardı. O da şuydu:

"Üniversitelerin bilimsel, yönetsel özerklikleri olması, öğretim üyelerini, organlarını seçme yetkisine sahip bulunmasıdır."

Yine gerekçeye göre:

"Üniversiteler gibi çeşitli bilgi ve uzmanlığa ayrılmış kurumların, merkezden ve bir elden yönetilmesine imkân yoktur. Böyle bir yönetim şekli kuruluş devirlerinde fayda verse bile fakülte ve üniversitelerin gelişmesini sağlayamaz: Üniversiteler ancak kendilerini oluşturan bir çok üniteler halinde ve her ünite kendi içinde kurulacak kurullar ve bunların seçtikleri başkanlar tarafından yöneltilmek, diğer bir deyimle üniversite kurumları bütün üniversite elemanları tarafından yürütülmek lâzım gelir."

Üniversiteler Kanunu Tasarısı, T.B.M.M.'nin 10 Haziran 1946 günlü bileşiminde görülmeye başlandı. Kürsüye ilk ola-

rak Millî Eğitim Komisyonu sözcüsü **Reşat Şemsettin Sirer** geldi. **Sirer**'e göre, bu tasarı bir *"demokratik gelişme hamlesi"* idi ve üniversiteler artık hiçbir işte hiçbir makamdan *"emir ve direktif"* almayacaklardı.[977]

Sirer'den sonra konuşan **Ord.Prof.Dr.Cemil Bilsel**'in hem bir öğretim üyesi, hem eski bir rektör ve hem de bir milletvekili olarak şöyle dediğini görüyoruz:

"İlim, bedaheti [besbelli olanı] *söylüyorum, üniversitelerde yapılır. Üniversiteler kurulduktan sonra, ilim yapabilmeleri ve dünya ilmine yenilikler katabilmeleri için başlıca iki şart üzerinde duracağım: Hürriyet, kendini ilme verebilmek..... yeni kanun bunu getirdi."*[978]

Tasarının görüşülmesi sırasında söz alan bütün milletvekilleri onu övgüyle karşılayacaklar ve Türkiye'nin özerk bir üniversiteye böylece kavuşarak demokrasi yolunda büyük bir atılım yapmakta olduğunu belirteceklerdir. Örneğin İzmir Milletvekili **Münir Bilsel**'e göre bu yasa, *"Türkiye Cumhuriyeti'nin devrim tarihinde büyük ve önemli hamlelerden"*di. Türk toplumuna *"dünya camiasında şerefli yerini sağlayacak"*tı ve benimsenen özerklik ilkesiyle üniversitelerimiz *"dünya üniversitelerinin yönetim ve öğretim işlerinde müşterek temellerine uygun"* duruma getirilmiş oluyordu.[979] Çanakkale Milletvekili Prof. **Selâhattin Batu**, *"Öyle zannediyorum ki, Cumhuriyet rejiminin memlekette 23 yıldır başardığı büyük ve esaslı işlerden birisi de bu olacaktır."*[980] diyordu. Mardin Milletvekili **Lütfü Ülkümen**'e göre de tasarı, *"büyük ve hayırlı bir inkılâp hamlesi"*ydi.[981] **Kasım Gülek**, özerklik verilmekle üniversitenin yeni bir kişiliğe kavuştuğu-

---

[977] T.B.M.M., T.D., Dönem 7, C. XXIV, Toplantı 3, Bileşim 61, 10 Haziran 1946, s. 103-104.
[978] A.y., s. 105.
[979] A.y., s. 108.
[980] A.y., s. 109.
[981] A.y., s. 110.

nu söylerken,[982] **Kâzım Karabekir** de tasarıyı *"takdir ve şükranla"* karşıladığını belirtiyordu.[983]

Tasarıyı *"özerklik kanunu"* olarak niteleyen **Prof.Dr.Yavuz Abadan** da şunları söyleyecekti:

".....memlekette en yüksek bilgi müesseselerinin kendi kendilerini idare edememeleri keyfiyeti..... malî ve idarî bakımdan kendilerini idare edememeleri, kendi kaderlerine hâkim olamamaları keyfiyeti, cemiyetimizin bugün eriştiği medenî seviye ile asla telif kabul etmez..... hürriyet her şeyden ziyade bilgin için zarurî bir şart ve bilgi için esas unsurdur. Bilgin, kendi kültürel inkişaf sahasındaki başarılarını, yaratma kudretini ancak hürriyet sayesinde temin edebilir." [984]

Son olarak söz alan Millî Eğitim Bakanı **Hasan Ali Yücel**'in tasarının ana ilkesinin özerklik olduğunu belirttikten sonra, *"Bilimin, hürriyet isteyişi bir bedahattir"* dediğini görüyoruz.[985]

Bu konuşmalar sonunda T.B.M.M.'nden geçen yasanın[986] birinci maddesi şöyle olacaktır:

"Üniversiteler, fakülteler, enstitü, okul ve bilimsel kurumlardan oluşmuş, özerkliği ve tüzel kişiliği olan yüksek bilim, araştırma ve öğretim birlikleridir.

Her üniversitenin genel özerkliği ve tüzel kişiliği içinde o üniversiteyi oluşturan fakülteler de bu kanun hükümlerine göre ayrı ayrı bilim ve yönetim özerkliğine ve tüzel kişiliğine sahiptirler."

Bütün bu konuşmalar çok yerindeydi, doğruydu. Gerçekten de, üniversiteleri hem bilimsel ve hem de yönetsel

---

[982] A.y., s. 109.
[983] A.y., s. 147.
[984] A.y., s. 112-113.
[985] A.y., s. 155-156.
[986] Kabul tarihi: 13 Haziran 1946; Kanun sayısı: 4936; R.G. ile yayını ve ilanı: 18 Haziran 1946.

yönden özerk olmayan ülkeler, demokratik ülkeler değildi ve değildir. Bunun en kesin kanıtı, totaliter ya da antidemokratik ülkelerin hiçbirinde özerk üniversitelere yaşam hakkı tanınmamasıdır. İkinci bir kanıtı da, özellikle bizim için, 12 Eylül rejiminin kurduğu Y.Ö.K. sistemidir. Gerçi, demokratik bazı ülkelerde üniversitelere özerklik tanıyan yasal bir düzenleme bulunmuyor ama, bunun nedeni bunların toplumsal ve siyasal yapılarının böyle bir yasal düzenlemeyi gerekli kılmamasıdır. Üniversitenin özerkliği ve bilim adamının özgürlüğü o denli gelenekleşmiş ve doğal karşılanmaktadır ki, ayrıca yasayla güvence altına alınması kimsenin usuna gelmiyor.

Ne var ki, yasa çıkarmakla iş bitmiyor. O yasayı sözüne ve ruhuna uygun olarak, saptırmadan, savsaklamadan, adam gibi uygulamak da gerekiyor.[987] Üniversiteler Yasası'nın böylece övülmesine ve üniversiteye özerklik tanımış olmasına karşın şimdi göreceğimiz uygulama, C.H.P. iktidarının (ve D.P. muhalefetinin) yalnızca kendi görüşlerinden olanlar için özgürlük tanıdığını, bunun paylaşmayanlara neleri reva gördüklerini açık ve seçik olarak gözler önüne serecek.

Kaldı ki, karşıt görüşteki yazarları ölüme sürükleyen, cezaevlerinin sürekli konukları yapan, basımevlerini kapatan, aydınları polise izleten, salt antikomünist oldukları için katilleri sokağa salan ve A.B.D. başkan yardımcısını bile emperyalizme karşı çıktı diye yerden yere vuran bir egemen anlayışın, kendi görüşlerini paylaşmayan, hele anti-emperyalist yazılar yayınlayan öğretim üyelerine, bu yasa var diye, ses çıkarmayacağı düşünülebilir miydi?

---

[987] Sözgelimi, bugün yürürlükte olan ve gecekondu yapımını yasaklayan ve cezalandıran bir yasamız var ama gecekondular mantar gibi bitiyor! Bugün, gereği gibi uygulansa Türkiye'de birçok olumsuzluğu ortadan kaldıracak yüzlerce yasamız bulunduğu tartışmasız bir gerçektir.

II
İnönü demokrasisinde üniversite özerkliği düşmanlığı

Böyle ileri ve üniversiteye özerklik, bilime özgürlük tanıyan bu Üniversiteler Yasası'nın çıkarılmış olmasına ve yasa tasarısı görüşülürken T.B.M.M.'nde yapılan konuşmalara bakarak, hiç olmazsa bu alanda ileri ve özgürlükçü bir adım atılmış olduğunu düşünenler varsa, çok yanılmış olurlar. Çünkü bir araştırmacının deyişle **"üniversitede cadı kazanı"**[988] kaynatılmakta gecikilmeyecektir. Bu kazan, yalnız iktidar tarafından değil, aynı zamanda D.P. tarafından da birlikte kaynatılmış bulunuyor. Kedi-köpek gibi didişen C.H.P. ve D.P.; konu bilim ve düşünce özgürlüğü olunca sarmaş dolaş oluvermişlerdir. Hele, üniversitenin çoğu öğretim üyeleri, yasanın kendilerine tanıdığı özerkliğe sahip çıkmak şöyle dursun, üniversitede cadı avına çıkmış olanlarla işbirliği içinde olmuşlardır. Kimi üniversite öğretim üyeleri, aynı tutumu, 27 Mayıs'ta 147 öğretim üyesi üniversiteden uzaklaştırıldığında, 12 Mart döneminde yapılan tutuklamalarda ve işten atılmalarda ve özellikle de 12 Eylül döneminde aynı tutumu sergileyeceklerdir. Hattâ, 12 Eylül döneminde iş o boyuta varacaktır ki, İstanbul Üniversitesi, 1961 Anayasası'nı kaldırıp çöpe atan, üniversiteyi askerî bir kışlaya döndüren, yüzlerce öğretim üyesini işlerinden eden ve kimilerini cezaevlerine kapatan 12 Eylül rejiminin başı **Kenan Evren**'e, bir de üstelik başka bilim dalı yokmuş gibi, Fahri Anayasa Hukuku Profesörü unvanı verecektir.

---

[988] METE ÇETİK (hazırlayan): **Üniversitede Cadı Kazanı – 1948 DTCF Tasfiyesi Ve Pertev Maili Boratav'ın Müdafaası**; Tarih Vakfı Yurt yyn., İstanbul, 1998.

Sözümona "demokrasi" tarihimizin üniversite üzerine çöken bu karanlığın ilk sayfaları, daha önce *"Turancılık"* konusu ele alınırken[989] değinilen ve Almanya'da öğrenci müfettişi olarak görevli olan **Reşat Şemsettin Sirer**'in orada burslu olarak okuyan **Pertev Naili Boratav** için komünisttir diye rapor vermesi ve bursunu kestirmesi ve arkasından da ve *Görüşler* dergisi olayı[990] ile açılmış bulunuyordu.

Görüşler, belirtildiği gibi, çıkan ilk sayısmda kapağında derginin yazarlarının listesini vermişti. Bu listede adları bulunanlardan Millî Eğitim Bakanlığı çatısı altında bulunanlar, hemen bakanlığa çağrılarak haklarında soruşturma başlatılacaktı. O sırada Millî Eğitim Bakanı, **Hasan Ali Yücel**'di, haklarında soruşturma açılanlardan biri de **Niyazi Berkes. Berkes**, bu soruşturmayı ve sonucu şöyle anlatıyor:

".....Yücel'e kızamıyorduk, işi politik baskılar altında yapmakta olduğunu tahmin ediyorduk..... Müfettişler heyetinin, yazdığımız utandırıcı yazılar karşısında, eğile büküle yazdıkları raporlarda bir ödev suçu görmedikleri anlamı çıktığını biz çok sonraları öğrendikse de, Yücel, o zamanki bakanlık hukuk danışmanı kim idiyse onunla anlaşarak bizi bakanlık emrine alma önlemine baş vurmaktan çekinmedi....Aylarca ders verme olanağını kaybettik..... Birer birer Danıştay'a başvurduk ve sonuçta Danıştay Bakan'ın aldığı kararı bozdu....."[991/992]

Danıştay'a başvuranlar arasmda D.T.C.F. öğretim üyelerinden **Pertev Naili Boratav** ve **Behice Boran** da bulunuyordu.

---

[989] Bkz.Bölüm Bir / Kesim Beş.

[990] Bkz. Bölüm On / Kesim 1 / II.

[991] N.BERKES: s.358-359.

[992] Olayın bundan sonraki gelişme aşamaları, adı geçenlerin sicil dosyalarındaki bilgilerden de yararlanılarak M.Çetik'in anılan kitabında ayrıntılı bir biçimde verilmiştir. O nedenle burada gelişmelerin ayrıntıları üzerinde durulmayacaktır.

Şimdi burada bir ayraç açmak zorundayız. Bizler, **Hasan Ali Yücel**'i hep Köy Enstitüleri için verdiği savaşım, Tercüme Bürosu gibi olumlu yönleriyle tanırız. Ne ki, işte gördüğünüz gibi, yalnız bu üç öğretim üyesi değil, solcu olarak tanınan tüm Bakanlık görevlileri de onun buyruğuyla bakanlık emrine alınmakla kalınmamış, üstelik bu işlem müfettiş raporlarına karşın yapılmıştır. **Yücel**, bununla da yetinmeyecek ve Danıştay Kararı'na karşı temyiz yoluna da başvurmak isteyecek, ancak hukuk danışmanının uyarısı üzerine bundan vazgeçecek, ne ki kararı içine sindiremeyen **Yücel** istifa etmek isteyecek, Başbakan **Saraçoğlu** onu bu kararından döndürecektir.[993]

Neyse ki, bu arada **Saraçoğlu** yerine **Recep Peker** başbakan olacağı, Millî Eğitim Bakanlığı'na da **Reşat Şemsettin Sirer** getirileceği için **Hasan Ali Yücel**, hiç olmazsa sonraki gelişmelere bulaşmamış olacaktır.

Olayları daha iyi değerlendirebilmek için şunları da bilmeliyiz: A.B.D. ile S.S.C.B.'nin arasının giderek daha da açılması Sovyetler'e karşı Amerikan desteğini kazanmak için C.H.P. iktidarının eline bir koz vermiş oluyordu: Komünizmle savaşılırsa ve bu savaş ne denli kapsamlı yürütülürse Amerika'nın gözüne o denli girilmiş olunacaktı. Ama bunun için Türkiye'de komünizmin yaygın ve yakın bir tehlike olduğu kanısı iç ve dış kamuoyunda uyandırılmalıydı. Öte yandan, A.B.D., bir yandan S.S.C.B.'Ne karşı eski Naziler'le istihbarat alanından başlayarak işbirliği yapmaya başlamış bulunuyordu. Bu durum, Türkiye'de eski Nazi işbirlikçilerini rahatlatan bir gelişmeydi. A.B.D., bununla da yetinmeyecekti: Sovyetler'deki Türk toplulukları açısından Turancılar'dan yararlanacaktı da. Bu da, bu kişilerin sindikleri köşelerden çıkmaları ile sonuçlanacaktı. Üstelik A.B.D., Türkiye'ye komünizmle savaş

---

[993] M.ÇETİK: s. 17-18.

için para verecekti. M.Çetik'in 11 Eylül 1940 günlü *Ulus* gazetesinden aktardığı şu haber durumu yeterince açıklar: *"Komünizmle Savaş İçin 75 Milyon Dolar Daha Veriliyor."* [994] O nedenle, savaşacak komünist bulunması gerekiyordu. Kaldı ki, bilinen bir gerçektir ki, dış tehdit her zaman ülke içinde birlik sağlar. C.H.P. ve D.P. arasındaki savaş, belli egemen çevrelerin kendi aralarında bir iktidar kavgası olduğu ve D.P., zaten C.H.P.'den daha da sağda bir parti olduğu için komünizmle savaşta el ve gönül birliği içinde olmaları doğaldı. Gözden kaçırılan ya da saklanan şey ise, S.S.C.B.'nin Türkiye'ye yönelik olarak Stalin'in başlattığı siyasanın komünizmle bir ilgisi bulunmaması idi. Bu, Rusya'nın geleneksel-ulusal siyasası idi. Çarlık Rusyası ile Bolşevik Rusya'nın bu açıdan dış siyasada izledikleri yol aynıydı.[995]

Şimdi bu bilginin ışığında, uzun yıllar Türkiye'de kalmış, Türk vatandaşlığına da geçmiş, Türk hukukuna büyük katkıları bulunmuş, özellikle de Ankara Hukuk Fakültesi'nin tarihinde unutulmaz bir yeri olan **Ord. Prof. Dr. Ernst E. Hirsch**'in[996] anılarından şu bölümü birlikte okuyalım:

---

[994] A.y., s. 34, not 140.

[995] Uluslarının çıkarlarının ne yönde olduğu bilinen ülkelerde, rejim değişiklikleri, bu yönde izlenen siyasalarda değişikliklere yol açmaz. Örneğin; II.Dünya Savaşı'nın bitiminde İngiltere'de seçimleri kazanan İşçi Partisi, o günlerde sol bir parti olmasına karşın, eski dış siyasada bir değişiklik yapmadığı gibi, soğuk savaşta S.S.C.B.'ne karşı önemli roller de oynamıştır. Almanya'nın bugünkü dış siyasası ise, Hitler Almanyası'nın değişen koşullara, zaman ve zemine uydurulmuş bir çeşitlemesinden başka bir şey değildir.

[996] Ankara Hukuk Fakültesi'nde lisans ve doktora öğrencilik yıllarımda, hocalarımızın bazıları Hirsch'in yetiştirdiği öğretim üyeleriydi. Onların, bugünkü öğretim üyelerinin pek çoğundan, hem kişilik, hem bilgi bakımından ne denli başka ve üstün olduğunu zaman bana göstermiş bulunuyor.

"Üniversiteler Kanunun çıkarılmasına kadar başı çeken hümanist akım..... 1946 seçimlerinden sonra yerini milliyetçi akıma terk etmek zorunda kalmıştı. Bu akım kendisini parlamento dışında da, özellikle basınla ve üniversite öğrencileri arasında hissettirmekteydi. Özellikle liberal düşünceli profesörleri, komünist oldukları şüphesiyle, görevden uzaklaştırma konusunda Batı Avrupa'da âdet haline gelmiş olan yöntemler vardı. Dünyaya, Türk öğrencilerinin de demonstrasyon yapabileceği gösterilmek isteniyordu." [997]

Hirsch, *"Batı Avrupa'da âdet haline gelmiş olan yöntemler"* derken, şimdi göreceğimiz sağcı öğrenci eylemlerinden söz etmiş oluyor. **Hitler** Almanyası'nda bu tür eylemler pek gözde idi.

Ancak, sağcı öğrencileri eyleme geçirmek için bir olanak (vesile) olmalıydı. Bu olanak, verilen bir soru önergesi üzerine **İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer**'in 29 Ocak 1947'de T.B.M.M.'nde yaptığı açıklamalarla yaratılmış oldu. Bakan, bu konuşmasında, uzun uzadıya Türkiye'deki komünistlik çalışmalarını, ilişkilerini anlatacak ve bu arada *Tan, Yurt Ve Dünya, Adımlar*'ın Türkiye Komünist Partisi ile ilişkili olduğunu öne sürecektir.[998] Ne ki, bazı öğretim üyeleri bunlarda yazı yazmışlardı. 1 Mart 1947'de de 67 öğrenci imzaladıkları bir dilekçeyi başbakana, içişleri bakanına ve millî eğitim bakanına verecekler ve bu dergilerde yazı yazan öğretim üyelerinin işlerine son verilmesini isteyeceklerdir. Bu 67 öğrencinin 60'ı başka fakültelerdendi. Bunu 5 Mart 1947'de, bu öğretim üyelerini savunan öğrenciler 108 imzalı bir açıklamayı basına vermeleri izleyecekti. Bu açıklama bir dilekçe biçiminde Rektörlüğe ve Dekanlığı da verilecektir.

---

[997] ERNST E.HİRSCH: **Anılarım – Kayzer Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi;** çev.Fatma Suphi, TÜBİTAK yyn., Ankara, 1997, s. 366.
[998] M.ÇETİK: s. 18-19.

Aynı gün D.T.C.F.'nde **Pertev Naili Boratav**'ın vereceği konferans zorba bir öğrenci gurubunca engellenecek, ertesi gün yeniden gösteriler yapılıp solcu öğretim üyelerinin işten atılıp gözaltına alınması istenecektir. Bu gösteriler için hiç kovuşturma yapılmamış olması, kaynağının neresi olduğunu kanıtlıyor. Zaten, gösteriler amacına da erişmişti bu arada. Çünkü, Ankara Üniversitesi Senatosu kendilerine tepki gösterilen öğretim üyelerinin durumlarının soruşturulmasına 7 Mart 1947'de karar verecektir. Senato 11 Mart'ta da haklarında **"Üniversite kürsülerinde yabancı ideolojileri yayarak Türk gençliğine zehir saçmak"** savı ile soruşturma açılacak öğretim üyelerinin Profesör **Pertev Naili Boratav**, Doçent **Behice Boran** ve Doçent **Niyazi Berkes** olduğunu açıklayacaktır.[999]

Soruşturmacı olarak atanan **Ord. Prof. Baha Kantar** ile **Doç.Dr.Faruk Erem**'in 28 Kasım 1947 günlü raporunda şu sonuca varılacaktı:

"Heyetimiz, hulâsası ilişik fezlekede yazılı tanıkların ifadelerinde ve vesikaların münderecatında sanıkların soruşturma mevzuu olan suçu işlediklerini müsbit delil bulunmadığı mütalâasındadır."[1000]

Gerçekte hedef yalnızca bu üç öğretim üyesi değildi. **Nusret Hızır, Güzin Dino** gibi öğretim üyeleri de kara listedeydi. Ancak, anlaşıldığına göre, saldırıları en uçta görülen **Boratav, Berkes** ve **Boran** üzerinde yoğunlaştırarak başlangıçta hedef büyütülmek istenmemişti. Kaldı ki, bu üç öğretim üyesinin başına gelenler, birçoklarını da hizaya sokmaya yetecekti. Gerçekten de öyle oldu. **Kantar-Erem** raporuna karşın, **Sirer**, bu kere rektörlükten bu üç kişiye disiplin cezası verilip verilmeyeceğini soracak, Rektör de bunu Senato gündemine getirecektir. Senato ise, önce derslerini kaldırmak gibi önlem-

---

[999] A.y., s.21-22.
[1000] N.BERKES: s. 404.

lere başvururken, Üniversiteler Yasası'nın 49.maddesinin yorumlamasını T.B.M.M.'nden isteyecek ve bu ara üçünün de aylıkları kesilecekti. Sonunda 10 Ocak 1948'de Senato kararını verecektir. Buna göre her üç öğretim üyesi de, öğrencilerini devrim ilkelerine göre ve millî karakter sahibi olacak biçimde yetiştirmek görevini yerine getirmedikleri ve öğrencileri birbirine düşürdükleri gerekçesiyle öğretim üyeliği mesleğinden çıkarılıyorlardı. Hirsch de Senato üyesiydi ve bu karar toplantısını anılarında şöyle yazacaktır:

"Senato 10 Ocak 1948'de toplandı. Parlamento komisyonunun görüşmeleri hakkında çok iyi bilgi sahibi olduğu anlaşılan Tıp Fakültesi Senatörü, Dil, Tarih Ve Coğrafya Fakültesi mensubu bir profesörle iki doçentin üniversite hocalığı görevinde kalmalarını imkânsız kılacak biçimde üniversitenin şeref ve itibarını zedeleyen davranışlarından ötürü, üniversiteden çıkarılmalarını önerisini getirdi. Ben söz alarak hazırlık soruşturması dosyasını istedim. Böyle bir şey yoktu! 'Peki suçlanan kişiler bu konuda dinlendi mi?' soruma ise, Tıp Fakültesinden meslektaşım, 'Buna hacet yok, hepimiz onların komünist olduğunu biliyoruz' cevabını verdi. 'Özür dilerim, ben bilmiyorum; ama bir hukukçu olarak, her suçlanan kişinin en temel hakkının, dinlenme hakkı olduğuna işaret ederim' dedim.

Tıp Fakültesi senatörü buna kesinlikle karşı çıktı. Bunun üzerine, ben de 'Pekâlâ sayın meslektaşım' dedim, 'o zaman ben de, şu andan itibaren körbağırsağın sol omuzda bulunduğunu iddia ediyorum' dedim. Hiddetle kendini kaybeden Tıp Senatörü üzerime saldırmak istedi, öteki senato üyeleri ancak zaptedebildiler. Ama, önerisinde ısrar etti. Ben de yaklaşık şu açıklamaları tutanaklara geçirttim: 'Bir disiplin soruşturmasında dahi suçlanana söz hakkı tanınması zorunludur. Bu olmaksızın yapılacak bütün işlemler hukuka aykırıdır. Ben hukuka aykırı bir işleme katılmam. Hukuk Fakültesinin senatodaki temsilcisi olma görevimden burada istifa ediyorum.' Profesör Esat Arsebük de bu açıklamaya katıldı. Buna rağmen sena-

to, söz konusu üç öğretim üyesini akademik kariyerden çıkarma kararını aldı." [1001]

Bu karar üzerine Rektör **Şevket Aziz Kansu** 13 Ocak 1948'de istifa edecek ancak Profesörler Genel Kurulu'nca bu istifa kabul edilmeyecektir. İki öğretim üyesinin idarî yargıya başvurmaları üzerine Danıştay II.Dairesi 30 Ocak 1948 gün ve 3813/279 sayılı kararı ile Senato kararını "men-i muhakeme kararı" vererek bu açıdan geçersiz kılacaktır. Bu arada Üniversitelerarası Kurul da 21 Şubat 1948'de bu öğretim üyeleri için disiplin cezası verilemeyeceği sonucuna varacaktır. Bakan **Sirer** ise Danıştay'ın kararına itiraz edecek ve dosya Danıştay Genel Kurulu'na görüşülmek üzere Danıştay Başkanlığı'na verilecektir. Danıştay Genel Kurulu, bu kere daire kararını bozarak adı geçenlerin görevi kötüye kullanmak suçundan (T.C.K. madde 240) haklarında dâva açılmasına karar verecektir. Dâva, 15 Haziran 1948'de Ankara 4.Asliye Ceza Mahkemesi'nde görülmeye başlanacak, sonuçta önce 10 Şubat 1950'de **Pertev Naili Boratav**'ın beraatine, **Behice Boran** ile **Niyazi Berkes**'in ertelenmemek üzere 3'er ay hapislerine karar verilecek, **Boran** ve **Berkes**'in kararı temyiz etmeleri üzerine bu karar Yargıtayca bozulacak ve sonunda Ankara 1.Asliye Ceza Mahkemesi'nin 30 Haziran 1950 günlü kararı ile onlar da beraat edeceklerdir.[1002/1003]

Tüm bu olup bitenler, **Reşat Şemsettin Sirer**'in nasıl biri olduğunu açıkça kanıtlıyor. Konunun daha da acı yönlerine geçmeden önce, şu soruyu burada sormalıyız: Böyle bir kişinin Millî Eğitim Bakanı olmasına **İsmet İnönü**'nün gönlü nasıl razı olmuştur?

[1001] E.HİRSCH: s. 367-368.

[1002] Bu gelişmelerin ayrıntıları için bkz. M.ÇETİK: s. 34-38.

[1003] Pertev Naili Boratav'ın mahkemede yaptığı savunmanın tam metni, M.ÇETİK: s. 47-192'de bulunmaktadır.

Şimdi bu gelişmelerin **"daha da karanlık"** iki yönüne daha değinmek istiyorum.

Önce, Rektör **Şevket Aziz Kansu**'nun 27 Aralık 1947 günü komiser yardımcısı **Ahmet Erol** ve polis memuru **Besim Korkmaz** tarafından alınan ve aynı tarihte girişilen sağcı öğrenci eylemleri ile ilgili olarak "ifade"sinden bazı bölümleri yorumsuz olarak okuyalım:[1004]

"İçişleri Bakanı ile telefonla konuştuğumda bana hazırlanmış olan bu mitingin yapılmaması için kati emir verdiğini söylemiştir..... Feyzi Beyin de [Üniversite genel Sekreteri] *söylediğine göre Vali Bey İçişleri Bakanı ile temastan ve Meclis'te bulunan bakanların arzularına göre mitingi yapan kafile Dil-Tarih Ve Coğrafya Fakültesine geldikleri zaman kapıların kapanmamasına ve konferans salonunda konuşulmasına müsaade edilmesinin uygun görüldüğünü bildirmesi üzerine kapılar kilitlenmemiştir.....*

..... bir cem-i gafir [büyük kalabalık] *halinde ellerinde bayraklar, Atatürk'ün fotoğrafı ve kahrolsun komünistler yazılı kağıtlarla Dil Ve Tarih Fakültesi önüne geldiler..... Kütle ilk önce Fakülte önünde durdu. Kahrolsun komünistler diye bağırmaya başladılar. Ondan sonra çayırdan yürüyerek Üniversite Rektörlük odasına gelerek kahrolsun komünistler diye bağırdılar. Bu kütlenin Fakültenin önüne gelmesinden biraz önce Fakülteyi sıkı bir kordon altına almış olan jandarma ve polis kuvvetleri Fakültenin önünü tahliye etmiş bulunuyorlardı. Bu suretle Fakültenin önü tamamen serbest bir halde kaldı..... Valinin arzusuna uyularak kapılar kilitlenmemişti.....*

..... gençlerle konuşmak üzere aşağıya inmek için odamdan çıktığım zaman bütün koridorun kahrolsun komünistler, Rektörü istiyoruz avazeleriyle çınladığını ve bayrakların ve yazılı kağıtların dalgalandığını ve büyük bir kütlenin üzerimize doğru gelmiş bulunduğunu gördüm. Abdülkadir Noyan ve ben dışarı çıkamıyorduk. İçeriye atılıyorduk. Odamın kapıları önünde gençleri içeri sokmamak

---

[1004] İfadenin tam metni, M.ÇETİK: s. 182-191.

için bazı gençlerin büyük gayret sarfettiklerini gördüm. Yakışmaz, ayıptır, yapmayınız diye bağırıyorlardı. Fakat mukavemet kırıldı ve Rektörlük odasına bu cem-i gafir doldu. Ben Abdülkadir Noyan'la birlikte yuvarlak bir masaya çıktık, kütle durmadan hücum ediyor, odaya doluyordu. Bu arada Abdülkadir Noyan ve ben büyük gayret gösteriyorduk. Abdülkadir Noyan, çocuklarım ne istiyorsunuz, ben ihtiyar bir generalim, hocanızım, konuşalım diyordu. Fakat dinleyen yoktu. Şahsıma karşı tecavüz ve hücumlar, galiz küfürler, komünist, vatan haini, millet düşmanı, alçak adam, hâlâ mı istifa etmiyorsun diye bağırıyorlardı. Bana Abdülkadir'in sırtına bir kağıt koyarak, be herif istifanı yaz, şuraya imzanı at diyen bir mütearriz [saldırgan] *o kadar galeyana gelmişti ki, heyecandan düşüp bayıldı. Bu esnada Noyan'la biz sendeledik, üzerinde bulunduğumuz masanın camları kırıldı. Hukuk Fakültesi talebelerinden elinde bir bayrak direği olan Hukuk talebelerinden Sami Yavrucak adlı bir genç odanın elektrik abajurunu kırdı. DTC Fakültesinden mezun ve halen Ankara Etnografya Müzesi asistanlarından bulunan Haluk Karamağralı, ne duruyorsun, istifa et diye bağırıyordu. Bazıları da pis herif, Kürşat'taki yazılara niye cevap vermedin diye bağırıyorlardı. Bu esnada galeyan son haddini bulmakta idi. Rektörlük odasının kilitli bulunan ikinci kapısı da açıldı ve içeriye buradan da girdiler. Bu esnada Emniyet Birinci Şube Müdürü Bay Ekrem girdi, bir de zannederim Jandarma Yüzbaşısı Bay Emin, hocam korkma bize sarıl, dışarı çıkmaya çalışalım diye bağırdılar. Bu esnada Emniyet Müdür Muavinliği odasına getirilen iki gençten tıbbiyeli olduğu anlaşılan sarışın uzun boylu olanı, sakın ha dışarı çıkma linç edileceksin diye bağırdı. Fakat Ekrem Beyle beraber onların himayesi altında yavaş yavaş odadan dışarı çıktım. Gayet zorlukla merdivenlerden aşağı indim. Kütle beni konferans salonuna götürmek istiyordu. Fakat yanımda yine bağrılıyordu, sakın ha gitme linç edileceksin. Bu suretle Fakültenin cümle kapısının yanındaki açık olan camekânlı kapıdan Jandarma Yüzbaşısı Emin Bey'in, Ekrem Bey'in, İkinci Şube Memurlarından 386 yaka sayılı Besim Korkmaz'ın himayesinde güçlükle yürüyorduk, beni hi-*

maye eden arkadaşlarımın elinden kütle almak istiyordu. Bu sırada küfürlerin çeşidi üzerime yağıyordu. Komünist, alçak, vatan haini, hâlâ mı yaşayacaksın diyorlardı. Yüzüme tükürüyor ve yumruklu-yorlardı. Güç belâ ve binbir mücadele ile yürüyebiliyorduk. Bu esnada Ekrem Bey'le irtibatımızı kaybettik. Bu sırada Emniyetten sivil polis Sabri ile beraber beni bir otomobilin içine soktular. Otomobilde iki bayan bulunuyordu. Bu bayanlardan biri sen kimsin diye sordu. Ben Üniversite Rektörüyüm, beni içeriye soktular dedim. Bu sırada Emniyetten Sabri yanımda idi. Otomobile tecavüz başladı. Camların kırılmalarına teşebbüs edildi. Bayanların yanlarındaki sağ taraf kapı camları kırıldı. Arkadaki çatladı. Şoförün önündeki camlar da parçalandı zannederim. Benim yanımdaki cam da çatladı. Bu sırada bayanlar bağırıyorlar, ağlıyorlar ve benim yanımdaki bayan, ben bir hamile kadınım, Allah'tan korkun, benden ne istiyorlar diyordu. Bu sırada mütecavizler bu bayanı benim refikam sanarak galiz küfürler savuruyorlardı. Otomobilin üzerinde tepinmeler oluyordu. Tavan çökmeye başlamıştı.....

..... Bu sırada düdükler ötmeye ve polislerin taksinin etrafında koşmaya başladıklarını gördüm. Bir mücadele başladı. Burada bir parantez açarak Emniyet Amiri Rıfat Aydın'ın bana söylediği şu sözleri ifade edeceğim (Rektör Bey linç ediliyordunuz, linç edilmemeniz için harekete geçilmiştir....) .....

..... Unuttuğum bazı noktaları ilave edeyim. Mütecavizler istifam üzerine ısrarla duruyorlardı. Ben de odada istifa ettim diye imzamı attım.....

Reşat Şemsettin Sirer hususî bazı muhaverelerimizde [konuşmalarımızda] *Danıştay'ın bu zevâtı* [kişileri] *beraat ettirmesi ihtimalinden bahsetmiş ve fakat bunların hiçbir suretle hoca olarak Türk gençliğinin başında kalmalarına cevaz vermeyeceğini ifade etmiştir....."*

Rektör **Şevket Aziz Kansu**'nun poliste saptanan bu anlatımının son bölümü ise şöyle:

".....bugün Ankara Üniversitesi Rektörü Şevket Aziz Kansu, ki bu memleketin bir evladıyım, bu vatanın bir çocuğuyum, hayatını bu memleketin, yurdun selametine vakfetmiş bir insanım. Senelerden beri bana tevdi edilen Türk evlatlarını bu yüksek ideallerle yetiştirdim. İrfan hayatımızın en yüksek idare mevkilerinden daima ve daima ve daima kalbim bu heyecanlarla ve vatan sevmek aşkı ile çarpmıştır. İşte bu adam bugün, yani ben, vatan haini, komünist, millet düşmanı, alçak olarak tavsif edildim Yüzüme tükürüldü, linç ediliyordum. İşte ifadem burada bitiyor."

Her şey ne kadar apaçık değil mi? Belki tek bir şeye dikkatinizi çekmek gerekebilir: İçişleri Bakanı ve Vali emrindeki kolluk güçlerinin rektörün yaşamı tehlikeye girinceye değin olaya seyirci kaldıkları kesin. Ancak, bu noktada işe karışmışlar ve olay doruğunda iken hemen önlenebilmiş. Anlaşılan, Rektör'ün linç edilerek öldürülmesini göze alamamışlar!...

Bu saldırganlığın başlangıç noktası ise, C.H.P. Demirtepe Ocağı idi. **Behçet Kemal Çağlar**'ın Ocak'ta gençleri kışkırtıcı bir konuşma yapması bardağı taşıran son damla olmuştu.[1005/1006]

[1005] M.ÇETİK: s. 24.

[1006] Behçet Kemal Çağlar, gerçi bir Atatürkçü idi ve C.H.P. 7.Büyük Kurultay'nda laiklik konusunda gösterdiği duyarlık övgüye değerdi. Ama gelgelelim, komünizm onda da bir fobi idi. Çok daha sonraları bile, Türk Dili Dergisi'ne de alınan bir yazısında şöyle yazacak olması onun bu saplantıdan kurtulamadığını açıkça gösteriyor:

"Mustafa Kemal'in, küçük yaşta dayısının tarlasında kara kargaları kovmaya koyulduğu günden başlayan kara kuvvet düşmanlığı canla başla benimsiyoruz. Ve 'Komünizm, bu yurdun en büyük düşmanıdır, görüldüğü yerde ezilmelidir.' diyen Mustafa Kemal'le canla başla birliğiz. O 'Bunu söylemiş mi? Nerde, ne zaman söylemiş?' diye geveleyenlere haber verelim ki bunu O Mustafa Kemal söylemediyse bile, biz Mustafa Kemaller söylüyoruz." (BEHÇET KEMAL ÇAĞLAR: **"Atatürk Günlerindeki Konuşmalarından Parçalar"**; Türk Dili, Kasım 1969, sayı 218, s. 108).

Üzerinde durmak istediğim öteki konu da, Üniversiteler Yasa tasarısı T.B.M.M.'nde görüşülürken özerklik ve bilimsel özgürlük üzerine bu kere aynı meclis çatısı altında söylenmiş olan sözler.

Yargı yoluyla bu 3 öğretim üyesinin saf dışı bırakılamayacağı anlaşılınca, yasayla kadrolarının kaldırılarak, üniversiteden uzaklaştırılmaları yoluna gidilmiş bulunuyor. Niyazi **Berkes**'e göre, bu formülü bulan kişi, **Suut Kemal Yetkin.** Gerçekten de, **Yetkin,** kadroların kaldırılması yasa tasarısını hazırlayan Millî Eğitim Komisyonu üyesi ve sözcüsü. Üstelik, tasarısı T.B.M.M.'nde görüşülürken komisyon sözcüsü olarak söz alarak demiş ki:

"Sayın arkadaşlarım; Millî Eğitim Komisyonumuz Hükümet tasarısına iki madde ilâve etmekle ve bazı öğretim üyelerine ait kadroları kaldırmakla Büyük Meclis'in türlü vesilelerle izhar ettiği derin hassasiyete tercüman olduğuna kanidir. Çünkü uzun zamandır tedavi edilemez müzmin bir hastalık halinde sürüp giden bu meseleyi halledecek başka çare yoktu...." [1007]

Ne tuhaftır ki, **Suut Kemal Yetkin** de, D.T.C.F. öğretim üyesi bir profesördü ve Üniversiteler Yasa tasarısı T.B.M.M.'nde görüşülürken üniversite özerkliğinin ateşli savunucularındandı. 1950'de C.H.P. seçimlerden yenik çıkıp milletvekili se-

---

Ancak, yalnız Behçet Kemal Çağlar değildi bu kalabalığı kışkırtan. Örneğin, Niyazi Berkes, Tasvir gazetesinin 20 Aralık 1947 günlü sayısında 1.sayfadan verilen bir haberi almış anılarına:

"MECLİSTE SOLCU PROFESÖRLER HAKKINDA ŞİDDETLİ TENKİTLER YAPILDI" Sadi Irmak dedi ki: 'Bunlar iş başına geldikleri takdirde kuracakları sokak mahkemeleri vasıtasıyla idam edecekleri milliyetçilerin listelerini taşıyorlar.' Başka bir milletvekili de, 'bu hainleri teşhir edelim, herkes görsün' diye bağırdı." (N. BERKES: s. 410).

[1007] T.B.M.M., T.D., Dönem 8, Bileşim 82, 5 Temmuz 1948, Oturum 2, s. 769.

çilemeyince önce İlâhiyat Fakültesi'nin dekanı, sonra da Ankara Üniversitesi rektörü olacaktır.

Hemen belirtmek gerekir ki, bu yolla kadroların kaldırılarak öğretim üyelerini üniversiteden uzaklaştırmanın üniversite özerkliği ile asla bağdaşır bir yanı olmadığı gibi, Anayasa'ya, dahası hukukun temel ilkelerine de tümüyle aykırıydı. Bu konuda, bir hukuk bilgini olarak **Ord.Prof.Dr.Ernest E. Hirsch**'in görüşü şudur:

"Bunu yapmakla kanun koyucu, ilgililer aleyhindeki ceza kovuşturmasına müdahale etmiş ve mahkeme kararına tekaddüm etmişti [yani, mahkeme kararından önce karar vermişti / mahkemenin yerine geçmişti]. *Bu işlemin ne hukuk devleti ilkesiyle, ne de üniversite özerkliğiyle bağdaşır hiçbir yanı yoktu."* [1008]

Ancak, günün yıldızı, C.H.P. 7.Büyük Kurultayı'nda tanıştığımız, laiklik karşıtı ve ırkçıları savunan konuşmalar yaptığını gördüğümüz[1009] C.H.P. Rize Milletvekili **Dr.Fahri Kurtuluş** olacaktı. Bu kişi, konuşma süresini de çok aşarak saatlerce konuşmuş. Tutanaklarda zaman zaman alkışlandığı da belirtiliyor. Bu C.H.P. milletvekili yalnız, **Berkes, Boratav** ve **Boran**'a saldırmakla kalmamış, tüm üniversiteye, yabancı öğretim üyelerine, üniversite özerkliği savunanlara verip veriştirmiş. Adamın, görüş ve eleştirileri, yürürlükte olan Üniversiteler Yasası'na karşın hem C.H.P. ve hem de D.P.'ye egemen olan üniversite, özerklik ve bilimsel özgürlük anlayışını göstermesi bakımından önem taşıyor, O nedenle, konuşmasından bölümler sunuyorum:

"Bu muhtar [özerk] *üniversitenin bu muhtar Dil-Tarih Ve Coğrafya Fakültesi'nin Felsefe Enstitüsü mevcudiyet ve faaliyetleri*

[1008] E.E.HİRSCH: s. 368-369.
[1009] Bkz. Bölüm 8 / Kesim 2.

kızıl radyolara konu hazırlayan elemanların at koşturduğu bir yer....."[1010]

"İnkılâp Enstitüsü..... burnunu çok büyük meselelere sokmuş ve bir iş yapıyormuş gibi, 1944 yılında 'Irkçılık-Turancılık' diye bir kitap yayınlamış[tır]*" "Bu Enstitünün vazifesi..... her nevi varlığımızın aleyhinde çalışan komünizm hakkında ilmî ve millî neşriyatta bulunmaktır."*[1011]

"Bu zihniyet, mânasız ve menfi bir eğitim siyaseti ile mütenasip olarak [uygun olarak]*, Hasan Ali devrinin Köy Enstitüleri idaresine uygun bir tarzda, DTCF'nin mukadderatı ve mahiyeti Atatürk prensiplerini, fiilen terk ettirecek bir istikamete sokulmuştur..... Eski Maarif Vekilinin hususî noktai nazarını benimseyen bir zümrenin gerek ecnebi profesörler ve gerek komünist unsurlarla teşriki menfaat edercesine güttükleri menfi disiplin, menfi ahenk ve hareket....."*[1012]

".....eski Millî Eğitim sistemimizin köhneliği ve vatansızlığı....."[1013]

"Bu bedbaht fakültenin pek az adamı bu millî mânada çalışır."[1014]

Bu arada, bu C.H.P. milletvekili, **Atatürk** döneminde getirilen yabancı öğretim üyelerine ağır bir dille saldırmış, Örneğin, **Göterbock**'u Almanya'yı yıkan nazizmdir dediği, **Rohde**'nin hümanizmi savunduğu ve "komünist" **Abidin Dino**'nun eşi **Güzin Dino**'nun doçent olmasını sağladığı için eleştirmiş, yabancı profesörlerin Senato'ya ve Yönetim Kurulları'na alınmasını yermiş,[1015] komünist olduklarını öne sür-

---

[1010] T.B.M.M., T.D., Dönem 8, Bileşim 82, 5 Temmuz 1048, Oturum 2, s. 754.
[1011] A.y., s. 755.
[1012] A.y., s. 757.
[1013] A.y., s. 757.
[1014] A.y., s. 757,
[1015] A.y., s. 757, 760.

müş,[1016] ve yabancı profesörler için, *"..... ne olduğu belli olmayan kimseleri..... üniversitemizden tasfiyesini istiyoruz."*[1017] demiş.[1018]

Kurtuluş, Necmettin Halil Onan'ı *"ilme ve millî ideale karşı ciddiyetsizliğin"* en iyi örneklerinden olduğu söylediklerinden[1019] sonra, öteki tüm profesörleri pasif olmakla suçlamış,[1020] **Şevket Aziz Kansu'nun** "milliyetçi" olmadığı için yabancı profesörlerin desteği ile rektör seçildiğini öne sürmüş, **Enver Ziya Karal'ın** da dekan seçilmesini aynı nedene bağlamış.[1021] Hızını alamayan milletvekili, **Vasfi Raşit Sevig** ve **Ali Fuat Başgil'i** de üniversite özerkliğini savundukları ve başkalarının üniversitenin işlerine karışmaması gerektiğini söyledikleri için eleştirmiş.[1022]

T.B.M.M. tutanaklarına geçen şu sözler de **Dr.Kurtuluş'un**:

"Üniversitenin lâyık olmayan elemanlar elinde bir muhtariyet kanunu ile başıboş hale konulması....."[1023]

[1016] A.y., s. 759

[1017] A.y., s. 761.

[1018] Hitler Almanyası'ndan kaçarak Türkiye'ye gelen bu bilim adamlarının üstün nitelikleri tartışmasız bir gerçektir. Bu konuda örneğin Adnan Cemgil, yabancı profesörlerden söz ederken *"1933 üniversitesi, sadece öğretim yapan bir kurum değildi, tam anlamıyla demokratik, çağdaş, hümanist bir kültür ocağıydı"* der. (ADNAN CEMGİL: **"Darülfünun'dan Üniversiteye"**; Cumhuriyet, 16 Aralık 1993). Bu bilim adamlarının Türkiye'den ayrıldıktan sonra dünya üniversitelerince kapışıldıkları da anımsanırsa Dr.Kurtuluş'ın "zihin" yapısı daha bir iyi anlaşılır. Şurası kesin bir gerçektir ki, Türkiye'de üniversiteyi üniversite yapanlar bu yabancı profesörlerdi.

[1019] T.B.M.M., T.D., Dönem 8, Bileşim 82, 5 Temmuz 1048, Oturum 2, s. 757.

[1020] A.y., s. 759.

[1021] A.y., s. 763.

[1022] A.y., s. 767.

[1023] A.y., s. 760.

"..... boş yere dağıtılan doçent, profesör unvanlarının geri alınması suretiyle..... Hasan Ali tarafından yaratılan ilmî ahlâk buhranının ve ihdas edilen doçent ve profesör enflasyonunun önüne geçilmiş olacaktır."[1024]

"Bu fakültenin yönetim kurulu, profesörler heyeti mutlaka tasfiye ve takviye edilmelidir."[1025]

O gün Meclis'te söz alıp da **Dr.Kurtuluş'u** destekler ya da ona yakın görüşler öne sürenler de **Hulusi Oral, Emin Soysal, Reşit Tarakçıoğlu,** Millî Eğitim Bakanı **Tahsin Banguoğlu.... Behçet Kemal Çağlar** ile **Refik Ahmet Sevengil** ise, konuşmacıların folklor okutulmasını eleştiren sözlerine karşı çıkan konuşmalar yapmışlar ama onların da genelde ötekiler gibi düşündüğü görülüyor.

Bunlardan **Reşit Tarakçıoğlu**'nun (C.H.P.) tutanaklara geçen birkaç sözünü de burada anmak gerekiyor:

"Bana bir köylü kafilesi dedi ki, yahu Ankara'da bir büyük okul, mektep varmış ve orada itoğluitlikler türemiş. Bunlar nedir? Birden anlamadım. Bu büyük mektep Ankara'da üniversite olacak dedim, İtoğluitlikler deyince bir lahza düşündüm, Yabancı ideoloji kelimesi Türk'ün ağzında itoğluitlik olmuş. Bunu kendilerine anlattım.

Pekâlâ nedir bunlar, tutun kolundan atın dışarı dediler...."[1026]

Kayda geçmesi bakımından bir nokta önemli: Millî Eğitim Komisyonunda üye olarak bulunan **Adnan Adıvar,** komisyon raporuna karşı çıkmış bulunuyor.

Bir oturum daha süren görüşmeler sonunda **Ankara Üniversitesi Kuruluş Ve Kadroları Hakkında Kanun Tasarısı,** 6 Temmuz 1948'de kabul edilecek, **Berkes, Boran** ve **Boratav**'ınkilerinkinin yanı sıra **Prof.Eberhard, Prof. Göterbock,**

[1024] A.y., s. 763.
[1025] A.y., s. 765.
[1026] A.y., s. 797

Prof.Landsberger, Prof.Rohde ve **Prof.Ruben**'in kadroları da kaldırılacaktır. Bu yabancı öğretim üyelerinin dalları sırasıyla Sinoloji, Hititoloji, Asuroloji, Klasik Filolojiydi. Bu dallardaki kürsüler (Klasik Filoloji dışında), **Atatürk**'tün Türk tarihinin köklerini araştırmak amacıyla kurulmuştu ve artık bunlara gerek görülmüyordu!...

Oylamaya 259 milletvekili katılmış, 193 milletvekili nedense katılmamış. Bu 259 milletvekilinden ret oyu verenler yalnızca iki kişi: **Sadık Aldoğan** ve **Nurettin Doğan.** Kabul oyu verenler arasında ne yazıktır ki, **Cemil Bilsel, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Saim Ali Dilemre** gibi akademik kariyerden olanlar da var. **Nafi Atuf Kansu** da var. Ama emekli general **Sadık Aldoğan**'ın 2. oturumda 6 Temmuz 1948'de yaptığı konuşma da var tutanaklarda. Onca yazar, öğretim üyesi milletvekili üniversiteye sövüp sayılmasını onaylar, kadroların kaldırılmasına evet derken bir general üniversitenin onurunu, özerkliği, bilim özgürlüğü savunmuş. Hem de koca Meclis'te tek başına, tek ses o! **General Aldoğan**'ın bu konuşması, tarihsel öneminin yanı sıra bugün için de geçerli. **Aldoğan,** konuşmasında birkaç kere kendisinin de tam bir milliyetçi, antikomünist olduğunu, komünist olmanın vatan hainliği ile eş anlam taşıdığını yinelemesine karşın, bakın, sözlerine ne diyerek başlamış:

".... nazarı dikkatimi çeken bir şey var: Bu mesele üzerinde konuşan arkadaşların hepsi aynı istikamette, hemen hemen aynı fikir sistemi üzerinde konuştular. İnsan bunu görünce diyor ki, bu Meclis'teki bütün arkadaşların hepsi aynı fikirdeler! Fakat acaba öyle mi? Yoksa fikirlerimizi cesaretle ifadeden mi çekiniyoruz? (Asla sesleri) Hayır, bana öyle geliyor efendim! Neden diyorum, birisi çıkıp da, bu söylenenlerin hilafına hiçbir fikirde bulunmuyor? Olur mu böyle şey? Niçin düşündüklerimi serbestçe, kemali hürriyetle söylemeyeceğiz? Bana: Şunu derler, bana solcuları tutuyor derlermiş! Yok, şunu derlermiş, yok bunu derlermiş! İçimden gelen şeyleri niçin söyleme-

yeceğim? Hayır arkadaşlar, söyleyeceğiz. Hiç şüphe etmiyorum ki, Aldoğan da hepiniz gibi tam milliyetçi bir arkadaşınızdır. Hiçbir ideolojiden korkmuyorum, komünistlikten de korkmuyorum. Bence her vatandaş içtihadını açıkça söylesin! Samimiyetle ortaya koysun. Hiçbir fikirden korkmamalıyız."[1027]

Böylesine hukukun temel ilkelerine, Anayasa'ya, üniversite özerkliğine, bilimsel düşünce özgürlüğüne tümüyle aykırı bir yasa tasarısı görüşülürken bir ağızdan konuşmalar yapıldığı, tüm milletvekillerinin bu konuşmaları alkışladığı bir oturumda **Aldoğan**'ın sözlerine böyle başlaması başlı başına övgüye değer. Ne ki, arkasından şunları söylediğini de tutanaklardan okuyoruz:

"..... Biz üniversitenin içinde, milliyetçilik ideolojisini elimize alarak, üniversitenin içinde bu cereyanı, bu ideolojiyi hâkim bir ideoloji diye tatbike kalkacak olursak, üniversitenin içine siyaseti biz kendimiz sokmuş oluruz..... Bu itibarla prensip bakımından üniversiteler içindeki tedris tarzına, oradaki filan profesör şunu söylemiş, falan profesör bunu söylemiş diye bunları ele alarak bizim kendi 'kendi ideolojimize uygun bir ideoloji değildir' diye üniversite içindeki fikir hürriyetine ve oradaki içtihat hürriyetine karışmamız doğru değildir..... Üniversitelerarası Kuruluş olan Heyetin bir kararı var ortada; bu karar doğru mudur, eğri midir, çarpık mıdır, değil midir bunun için bir şey diyemem. Ancak bildiğim bir şey varsa, madem ki üniversitenin muhtariyetini kabul etmişiz ve bu işte kanun da yerini bulmuştur, yani; hüküm vermeye salâhiyetli kurul hükmünü vermiştir. Şimdi Hükümetin tasarısının içinde bu üç hocanın kürsüsü kaldırılıyor. Ben bunu niye teşbih edeyim bilmem ki! İşte arkadaşlarım, bu mesele hakkında düşündüklerim topluca bundan ibarettir. Şahsan, bu üç kürsünün kaldırılmasını doğru bulmuyorum!"[1028]

[1027] A.y., Oturum 2, 6 Temmuz 1948, s. 807.
[1028] A.y., s.807-808.

Aldoğan, bundan sonra üniversite nedir, nasıl olmalıdır konusunda bir de güzel ders vermiş:

".....Bizim istediğimiz gibi üniversite olmaz. Bu neye benzer bilir misiniz? Benim bir oğlum olacak, boyu 1.80 olacak ve dünyanın en kıymetli, en yüksek adamı olacak diyebilir miyiz? Onun için, üniversite şöyle olmalı, böyle olmasını biz istiyoruz diyemeyiz. Üniversite kendi kendini meydana getirecektir. Yoksa devlet eliyle kürsüler kurmak, kürsüler kaldırmakla üniversite olmaz. Üniversite kendi kendine doğar, büyür, kendi kendine yaşar ve kendi kendine kemalâta doğru gider."[1029]

"Üniversitede fikir hürriyeti demek ne öğrencinin, ne öğreticinin tefekküratına hudut konamaz demektir. Yani, fikir hürriyetinden istediğimiz gibi faydalanabiliriz..... Ne korkuyorsunuz fikirden?"[1030]

Aldoğan, ilk, orta ve lise düzeyinde öğrencilere devletin uygun gördüğü ideolojinin aşılanması için elden gelen her şeyin yapılabileceğini, yapılması gerektiğini belirttikten sonra da şunu eklemiş:

"Fakat üniversiteye gelince bu iş burada biter. Üniversiteye gelmiş bir talebe, öyle hocasının her dediğine kafa sallayacak vaziyette ise, acınacak bir durumdayız demektir. Üniversitedeki talebe hocasıyla münakaşa eden adamdır."[1031/1032]

[1029] A.y., s. 808.
[1030] A.y., s. 812.
[1031] A.y., s. 813.
[1032] Sadık Aldoğan, Millet Partisi'ndendi. Gerek Meclis içindeki ve gerekse dışındaki açıklamaları çok sertti. Bu nedenle de hem C.H.P.'ni ve hem de D.P.yi fazlasıyla rahatsız ediyordu. Bu yüzden olacak, tertip olduğu sonradan anlaşılacağı üzere, M.P. milletvekillerinden Reşat Aydınlı, partisinin içinden bir gurubun önce Celal Bayar'ı öldürüp bunu İsmet İnönü yaptırmış gibi göstererek bir ayaklanmaya yol açmak üzere olduklarını hükümete ihbar edecek ve bu yüzden soruşturma açılacaktı. Konumuz ile doğrudan ilgisi olmadığı için bu olaylara girmedim. Ancak, kişisel bir anımı anmak isterim:

21 Şubat 1948'de Üniversitelerarası Kurul, **Berkes, Boratav ve Boran**'da yana karar verince, **Vâlâ Nureddin,** *Akşam*'da olumlu bir yazı yazmış. Bunun üzerine **Berkes**'in 1 Mart 1948'de yazıya teşekkür etmek için **Vâlâ Nureddin**'e yazıp gönderdiği mektupta şu satırlar yer alıyor:

"İşaret ettiğiniz gibi kazanılan dâva yalnız biz üç kişinin dâvası değil, memleketin fikir hürriyeti dâvasıdır."[1033]

Fakat, çok partili düzende, **İnönü** demokrasisinde "fikir hürriyeti"ne yer olmadığı için, C.H.P.'lisinin, D.P.'lisinin işbirliği ile bu üç öğretim üyesi öğrencilerinden koparılacak, işlerinden edileceklerdi!

Ne var ki, bu "komünist" öğretim üyelerinden **Niyazi Berkes**'e "kapitalist" Kanada, **Pertev Naili Boratav**'a da yine "kapitalist" Fransa sahip çıkacaktır.

Bu arada kendisine o kadar yaranılmaya çalışılan A.B.D.'den de bir çatlak ses çıkacak, hattâ ses Türk basınında da yankılanacaktı. Çünkü, 1945-1947 yılları arasında Ankara Üniversitesi'nde Felsefe Enstitüsü Başkanlığını yapmış olan

---

Sadık Aldoğan, bu ihbar nedeniyle Ankara'da Yenişehir'deki evinde gözaltında tutuluyordu. O sırada binbaşı olan babam bir dönem Aldoğan'ın komutası altında çalışmış olduğu için, bu zor günlerinde onu evinde ziyaret etmeği bir görev bildi. Bu ziyareti sırasında annemi ve beni de yanına almıştı. Aldoğan'ın evinin bulunduğu sokakta tam bir terör havası esiyordu. Her taraf resmî ve sivil polis doluydu. Atlı polisler sürekli sokakta dolaşıyorlardı. Ev kordon altına alınmıştı. Ancak, ziyaretçilere engel olunmuyordu. Ben de böylece General Sadık Aldoğan'ı tanımış oldum. Gerçi 9-10 yaşlarında bir çocuktum o sıra, ama ben de bıraktığı izlenim mert bir asker olduğuydu. Siyasal görüşleri yüzünden Aldoğan'ın eleştirilecek çok yönleri olduğunu sonradan öğrenecektim ama şimdi yıllar sonra T.B.M.M.'ndeki bu konuşmasını özetleyip yazarken onun mert bir insan olduğu izlenimimde yanılmamış olduğumu görmek beni sevindiriyor.

[1033] MÜZEHHER VÂ-NÛ: **Bir Dönemin Tanıklığı;** 2.basım, Sosyal Yyn., İstanbul, 1997, s. 122.

Princeton Üniversitesi Psikoloji Fakültesi Dekanı **Ord. Prof. Dr. Caroll C. Pratt, Nadir Nadi'ye** sağcı öğrencilerin saldırganlıkları üzerine yaşanan gelişmelere ilişkin bir mektup yazmış, **Nadir Nadi** de bu mektubu 7 Şubat 1947 günlü *Cumhuriyet*'te yayınlamıştı. **Pratt,** mektubunda şöyle diyordu:

".....son zamanlarda Amerikan gazetelerinde okuduğumuza göre Ankara'da bir talebe ayaklanması olmuş ve rektör de dahil olmak üzere fakültenin bazı hocaları azledilmiş. Bu haber Amerikan üniversite mahalinde son derece kötü bir intiba yaratmış, Türk üniversitelerinde hakikî ilim hürriyeti olmadığı kanaatini vermiştir..... Amerikan üniversiteleri serbest münakaşa ve araştırma hakları konusunda çok titizdirler ve bir üniversitenin büyüklüğünü teşkil eden âmiller arasında profesörlerini müdahaleden masun tutmaktaki [korumaktaki / dokunulmazlık sağlamaktaki] **muvaffakiyeti de mühim bir yer teşkil eder. Türkiye'de yüksek tahsil serbestisine karşı yapılan bu müdahale başka memleketlerde Türk üniversitelerinin şöhreti bakımından çok fena bir intiba bırakabilir.....**

Amerikan üniversite menafilinde [yani, çevrelerinde] **daha şimdiden: 'Madem ki Türkiye'deki ilim müesseseleri her türlü siyasî müdahaleye mevzu olabiliyor; acaba oradan gelen talebeyi bizim ilim müesseselerine almamız caiz midir?' şeklinde bir sual sorulmaya başlanmıştır.....**

Böyle açık konuştuğum için affınızı rica ederim. Fakat, Türkiye'yi o kadar derin bir muhabbetle seviyorum ki, Türk üniversitelerinin şöhretine halel gelmesi beni mustarip ediyor. Türkiye'de üniversiteler resmen muhtar olarak kabul edilmiştir. Muhtariyet, profesörlerin her türlü hareketlerinde –tedriste, tayinde, tetkiklerinde, yazı yazmada- tamamıyla hür olmalarıdır. Profesörlerin muhtariyeti varsa ve buna rağmen gene, hükümet tarafından ilham

alan talebe ayaklanması ile azledilebiliyorsa vaziyet çok fena demektir.

Hürmetkârınız Caroll C. Pratt."

Söz **Nadir Nadi**'den açılmışken onun içinde yaşadığı bu gelişmeleri nasıl değerlendirmiş olduğuna değinerek bu kesimi bitirelim:

"Bir yandan muhalefeti sindirmeye çalışırken öte yandan kuru kalabalığa şirin gözükmek isteyen iktidar, kafatasçıların baskısına boyun eğdi. Hukuk devleti diye ortalığı gürültüye boğan muhalefet ise bu konuda ağzını bile açmadı. İşin en acıklı tarafı, Üniversitelerimiz de fikir özgürlüğüne, yani kendi varlıklarına indirilen bu ağır ve haksız yumruk karşısında pek ses çıkaramadılar. Günlük kısır politika çekişmeleri arasında biri çıkıp da Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi olayları karşısında Üniversite çevrelerimizin tepkisiz kalışını objektif bir şekilde inceleyebilseydi, demokratik gelişmemizin ileride saplanacağı çıkmazları daha o zamandan görür ve matematik bir kesinlikle önümüze serebilirdi. Bir memleketin en yüksek bilim ve kültür organları kendi özgürlüklerine karşı öylesine acı bir ilgisizlik gösterirlerse, o memleketin siyasal parti kadrolarını dolduran politikacılar takımı da halkın özgürlüğünü işte bu kadar koruyabilir, onun gerçek çıkarıyla ancak bu kadar ilgilenebilirdi"[1034]

Kesim 4
SOLCULAR VE AYDINLAR

I
Toplumculara tanınmayan örgütlenme hakkı

C.H.P. iktidarı, komünist, sosyalist ya da yalnızca toplumcu görüşte olanlara karşı çok yönlü bir baskı ve terör siya-

[1034] N.NADİ: **Perde.....**; s. 243-244.

sası izlemiştir. Bölüm 2 / Kesim 2 / III'de, çok partili düzene geçişte partilerin kurulmasına olanak tanınınca bu ortamda kurulan sol partilerin nasıl kapatıldığına sonra da kimi kurucu ve yöneticilerinin nasıl yargılandıklarına, işçi sendikalarının nasıl yasaklandığına değinilmiş bulunuyor. Ayrıca, *Görüşler* dergisi odağında D.P. ile işbirliği yapılmak istendiğinde, bunun nasıl engellendiğinin altı bu bölümde Kesim 1 / II'de çizilmiş bulunuyor. *Tan*'ın ve bazı başka yayın organlarının yıkılıp yok edilmesinin aynı zamanda D.P.'ye soldan uzak durması için bir uyarı ya da gözdağı vermek niteliğinde olduğu belirtildi. Ancak, D.P., C.H.P.'nin en yetkili kişilerince kurulmuş, üstelik dış etkilerle göstermelik bile olsa varlığını sürdürmesi gerekmiş olduğu için, bu partinin kapatılması yoluna gidilmediği de ortaya konulmuş bulunuyor. Bu kesimde "Toplumculara Tanınmayan Örgütlenme Hakkı" başlığı altında, daha önce incelenmiş olan ve bu gelişmeler dışında kalan olaylar üzerinde durulacak.

Ancak, önce de belirtildiği gibi, D.P. kurucuları başlangıçta kendileri olanaklı olduğu ölçüde yandaş toplayabilmek için sola yeşil ışık yakmış bulunuyorlardı. *Tan* olayına karşın, D.P. kurucuları biraz ürkek bir biçimde de olsa, kısa bir süre için, yine aynı amaçla, "sol" sözcüğünü kullanacaklardır. Örneğin; 7 Ocak 1946'da gazetecilerin sorularını yanıtlarken Celal Bayar ve Adnan Menderes'in şu sözleri bu açıdan değerlendirilmelidir:

"Yeni partinin sağ mı, sol mu olduğuna dair sorulan bir suale Celal Bayar:

-Demokrattır, demiştir.

Adnan Menderes de;

-Belki iki parmak daha soldur, demiştir." [1035]

[1035] Vatan, 8 Ocak 1946.

Yine örneğin bir Amerikalı gazetecinin **Celal Bayar**'a yönelttiği, *"Partinizi şimdiden rejimin sağ cenahında mı, yoksa sol cenahında mı telâkki ediyorsunuz?"* sorusuna D.P. Genel Başkanı'nın yanıtı şöyle olacaktır:

"Sağ ve sol çok nispi bir ölçüdür. Eğer soldan maksat âmmenin [kamunun / halkın] *menfaatini azamî derecede korumak, hiçbir sınıf ve zümreye imtiyaz vermemekse, partimiz tamamıyla soldur."* [1036]

D.P.'nin kuruluş günlerinde, **Adnan Menderes**'in **Niyazi Berkes**'i çağırarak görüşmesi ve **Berkes**'ten kurulacak partide yararlanıp yararlanamayacağını anlamak istemesi de[1037] aynı tutumun bir sonucu olsa gerekti.

Bu durum karşısında, iktidar, komünistlik suçlaması silâhına başvurmakta gecikmedi.

Adnan Menderes'in 19 Mayıs 1946 günlü *Vatan*'da ***"Teessür Verici Bir Manzara"*** başlığı altında, C.H.P.'nin kendilerini *"Moskova radyosu ile parola birliği yapmak"*la suçladığını yazdığını anımsayacaksınız. **Mahmut Goloğlu,** D.P.'yi destekleyen halktan kişilerin de nasıl komünistlikle suçlandığına ilişkin ilginç örnekler veriyor. Örneğin; Ordu'dan Samsun'a giden bir lise öğrencisi D.P.'yi tuttuğunu söyleyince geminin kaptanı bu gencin komünist olduğunu söyleyerek ona zorla ateşçilik yaptırmış; bir lise öğretmeni öğrencilerine içlerinde D.P.'li olan kimse olup olmadığını sorunca, D.P.'li olduklarını söyleyen iki öğrencisini komünist olmakla suçlamış, kahvehanesine D.P. önderlerinin resimlerini asan kahvehane sahibinden bu komünistlerin resimlerini indirip yırtması istenmiş.[1038] Bu arada, D.P.'den milletvekili olan **Salamon Adato**'nun Sovyetler Birliği'ne ait bankanın avukatı olması, komünistlik suç-

---

[1036] Vatan, 29 Nisan 1946.
[1037] N.BERKES: s. 324.
[1038] M.GOLOĞLU: **Demokrasiye.....**; s. 63.

lamaları için C.H.P.'nin eline bir de koz vermiş oluyordu. **Asım Us**'un bu konuda tuttuğu notlar, olayı C.H.P.'nin nasıl değerlendirdiğini ortaya koyuyor:

"İstanbul'dan Demokrat Parti listesinden mebus seçilmiş olan Salamon Adato, Rus hükümetinin ve bankasının umumî vekilidir. Esasen bankanın resmî ismi Sosyalist Sovyet Rusya Hariciye Bankası ismini taşır. Banka muamelelerinden ziyade propaganda işlerini tanzim ve takip eder. Bu adamın Demokrat Parti listesinden mebus seçilmesi bir tesadüf eseri sayılabilir mi? Rus radyosunun Demokratları methetmesi sebebi aşikârdır....."[1039/1040]

Bu gibi saldırılar, S.S.C.B.'nin Türkiye'ye yönelik istek ve tehditleri yüzünden, etkili olabilirdi. Çünkü, halkın gözünde komünizm=Rusya anlamını kazanmıştı. **Gologlu**'ndan şimdi aktardığımız örnekler de bunu gösteriyor. Öte yandan, D.P.'nin gittikçe belirginleşen sınıfsal yapısı da, onun her türlü sol görüşe kapalı olmasını gerektiriyordu. Kaldı ki, S.S.C.B. ile A.B.D.'nin arasının giderek açılması, sırtını A.B.D.'ne dayayan D.P.'nin A.B.D. çizgisinde bir siyasa izlemesini de zorunlu kılmıştı. Böylece, soldan oy toplamak düşüncesi tümüyle geçerliliğini yitirdiği gibi, tehlikeli de olmaya başlamıştı. D.P. kısa bir süre içinde "sol" sözcüğünü artık hiç ağzına almayacağı gibi, sol düşmanlığında C.H.P. ile yarışacaktı.

Ancak, bu arada önemli bir gelişme olacaktı. Yaş haddinden emekli ayrılan **Mareşal Fevzi Çakmak**, 1946 seçimle-

---

[1039] A.US: **Hatıra.....**; s. 689.

[1040] C.H.P.'nin kendisi karşısında yer alan her kuruluş ve kişiyi komünistlikle suçlaması yeni bir olay değildi. Öylesine ki, doğrudan Atatürk tarafından kurdurulmuş, başında Atatürk'ün en güvendiği ve Cumhuriyet devrimlerine içtenlikle bağlı kişiler (ki bunlan da Atatürk seçmişti) olmasına karşın, Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduğunda da önceleri bu partiye ve başındakilere yine komünistlik suçlamasında bulunulmuştur. Üstelik, o tarihte (1930) S.S.C.B. ile T.C. arasında dostluk ilişkileri vardı. (**Bkz.** Ç.YETKİN: **..... Serbest.....**; s. 132–133).

rinde D.P. listesinden bağımsız aday gösterilecekti. Bu adaylık konusunda aracılık eden **Cihad Baban**, D.P.'nin **Çakmak**'ı kendi saflarına katmak istemesindeki nedeni açıklarken önemli bir gerçeğe parmak basarak der ki:

"D.P. vatandaşa; <C.H.P. iktidarı D.P.'yi feshedemez, senin başına Serbest Fırka'nın kapatılmasında olduğu gibi belâlar gelemez... İşte İstiklâl Savaşı'nın üç büyüklerinden bir tanesi, Mareşal Fevzi Çakmak, senin önünde göğsünü siper etmiş... Sana zarar verecek, seni fişe geçirecek, fabrikadan attıracak, sana memuriyet vermeyecek olan iktidarın, bütün bu zorbalıkları yapabilmesi için evvelâ Mareşali tasfiye etmesi lâzım... Bu işe yürek ister, buna kimse teşebbüs edemez...> demeliydi."[1041/1042]

Bu düşünce, *Görüşler* dergisi girişiminde başarısızlığa uğrayan **Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykut** ve **Serteller**'de de egemen olmalı ki, bu kere **Mareşal Fevzi Çakmak**'ın da içinde yer alacağı **İnsan Haklarını Koruma Cemiyeti** kurmak girişiminde bulundular ve kurdular da.[1043] Derneğin kuruluşu haberini, 20 Ekim 1946 günlü *Ulus* gazetesinden izleyelim:

[1041] CİHAD BABAN: **Politika Galerisi – Büstler Ve Portreler;** Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, s. 95-96.

[1042] Mareşal Fevzi Çakmak'ın D.P.'ye girişi, bu partideki durumu ve İnönü'nün 12 Temmuz 1947 Beyannâmesi üzerine D.P.'nin bir "muvazaa partisi" olduğuna karar vererek Millet Partisi'nin kurulması ve fahri genel başkanı olması ve sonraki gelişmeler için bkz: SÜLEYMAN KÜLÇE: **Mareşal Fevzi Çakmak – Siyasî, Hususî Hayatı;** İstanbul, 1953, C. II, s. 77 vd..

[1043] Mareşal'in siyasete atılacağı haberi gerçekten de halkta heyecan uyandırmıştı. Hele 21 Temmuz 1946 seçimlerinden hemen önce Ankara'dan İstanbul'a gelişi, Ankara garında ama özellikle İstanbul'a varışında halkın büyük gösterilerine neden olmuştu. Örneğin; 13 Temmuz 1946 günlü *Vatan*, Mareşal'in İstanbul'da karşılanışını tam manşet olarak şu başlıkla vermişti: *"Mareşal Fevzi Çakmak Dün Şehrimize Geldi – KARŞILAMA BÜYÜK ÖLÇÜDE BİR MİLLİ TEZAHÜR ŞEKLİNİ ALDI".*

"İstanbul – İnsan Haklarını Koruma Cemiyeti adı altında şehrimizde yeni bir dernek kurulmuştur. Cemiyetin kurucuları Mareşal Fevzi Çakmak, eski Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Demokrat Parti İstanbul Başkanı Kenan Öner, muharrir Sertel, muharrir Cami Baykut, emekli general Sadık Aldoğan, eski milletvekillerinden Hasan Rıza Soyak, Berlin eski büyükelçisi Hamdi Arpağ, Meşrutiyet Maliye Bakanlarından Raşit Karel ve arkadaşlarıdır.

İstanbul gazetelerinin yazdığına göre; İnsan Haklarını Koruma Cemiyeti kurucularının Karaköy Palas'ta Avukat Kenan Öner'in yazıhanesinde yaptığı muvakkat toplantıda bu kurumun reisliğine seçilmiş olan Mareşal Fevzi Çakmak aynı yazıhanede gazetecileri kabul ederek yeni cemiyetin gayelerine dair demeçte bulunmuş ve gazetecilerin sorularına cevap vermiştir...."

Haberin bundan sonraki bölümünde yer alan şu satırlar, Mareşal'in bu derneğin başkanlığını üstlenmesi ile başına geleceklerin ilk belirtisiydi:

"Bu arada İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde talebe olduğunu söyleyen Bekir Berk adında bir genç Mareşal'e hitap ederek solcu olarak tanınmış olan Zekeriya Sertel ile nasıl işbirliği yaptığını sormuş ve üniversite gençliği Zekeriya Sertel'e o kadar kızmıştır ki matbaasını yıkmak zorunda kalmıştır, demiştir."

C.H.P. yandaşı basında hemen bu derneğin bir komünist oyunu olduğu yazılacak ve sonra da bu suçlama bir kampanyaya dönüşecekti.[1044] Bu arada şunu da belirteyim ki, **Tevfik Rüştü Aras, Adnan Menderes**'in akrabasıydı. Öte yandan, gördüğümüz gibi **Mareşal,** D.P. listesinden milletvekili seçilmişti, **Kenan Öner**'in D.P. İstanbul İl Başkanı olması da bu derneği bu bakımdan D.P. ile ilişkilendiriyordu. Oysa, biraz önce belirtmeye çalıştığım gibi, D.P., solun her türünden uzak kalmak, hatta karşı çıkmak zorundaydı, yapısı da bunu gerektiriyordu zaten. Kaldı ki, Mareşal, kendisine komünist denme-

---

[1044] Bu yayınlar için bkz. S.SERTEL: **Roman Gibi;** s. 389 v.d..

sine katlanamayacaktı. Derneğin kuruluşunun açıklandığı ertesi gün **Mareşal**'in ve **Öner**'in şu açıklamaları yaptığını görüyoruz:

Mareşal Fevzi Çakmak:

"Cemiyet maksatlar dışında kurulmuştur. Haksızlığa maruz kalanlara avukat, hastalara doktor bulmak gayemizdir. Siyasî hiçbir mülahaza gütmediğim için buna hayır cemiyeti sıfatında iltihak ettim. Hayır işine ideoloji dâvaları karışırsa, elbet böyle bir cemiyette yerim olmaz.Fikren milliyetçi olduğumu beyan etmeme gerek yoktur ve herkes beni bilir ki sol temayüllerin muhalifiyim." [1045/1046]

Kenan Öner:

"Benim cemiyetle hiçbir alâkam yoktur. Ben şahsen cemiyetin kuruluşunda ve faaliyetinde katiyen faal rol oynamadım. Bunu böyle olduğu gibi kabul edin. İşin hakikî mahiyeti şudur ki, bazı kimseler Mareşal'in evine girmişler ve böyle bir cemiyetin teessüsü için kendisini teşvik etmişlerdir.

Cemiyet kurulma günü için hazırladıkları toplantının da benim yazıhanemde olmasına gıyabımda karar vermişler. Kanaatlerime tamamen zıt bazı şahısların yazıhanemde toplanmalarını men etmek nezaketsizliğini gösteremezdim. Toplantı benim için emri vakidir. Yukarıda bildirdiğim gibi bu cemiyetle benim hiçbir alâkam olmadığının efkârı umumiyece de bilinmesini isterim."[1047]

[1045] Vatan, 20 Ekim 1946. (Ulus gazetesi, haberi İstanbul gazetelerinden alarak bir gün sonra verdiği için her iki gazetedeki bir gün ara ile olması gereken bu iki haber aynı tarihli olarak yayınlanmıştır.

[1046] Cihad Baban, D.P. kurucularında, kendilerinden habersiz olarak bu derneğin göstermiş olduğu tepkiyi, kendisinin de nasıl hiddetlendiğini, Bayar, Menderes ve Köprülü'nün kendisini Mareşal'e göndererek bu işi düzeltmekle görevlendirdiklerini, Mareşal'le konuşarak bunun nasıl bir solcu girişimi olduğunu anlatınca bu işten sıyrılmak için bir demeç hazırlamaya karar verdiklerini, buraya aldığımız açıklamayı kendisinin kaleme aldığını ve Mareşal'in de imzaladığını belirtmektedir. (C.BABAN: s.102-110).

[1047] Vatan, 20 Ekim 1946.

Böylece, **Mareşal Fevzi Çakmak'ı** "kullanarak" girişilen, doğrusunu söylemek gerekirse fazlaca "saf" bu örgütlenme çabası da ölü doğmuş oluyordu.[1048]

Bu arada **Selahattin Yorulmaz'ın** başkanlığında 1946'da kurulan **Türkiye İşçiler Derneği'ne** dokunulmamıştı. Ancak, mesleği marangozluk ve inşaatçılık olan **Yorulmaz**, bir süre sonra kapatılacak olan **İşçi Ve Çiftçi Partisi** üyesiydi. Parti genel başkanı **Ethem Ruhi Balkan'a** göre, bir parti üyesinin ayrı bir işçi derneği kurması işçileri bölmek anlamına geliyordu. Bu nedenle, **Yorulmaz** partiden çıkarıldı. Bu durum, derneğin gelişmesine engel olmadı. Bir süre sonra derneğe bağlı 8

[1048] Bu olaydan ders alınmadığı, Nihat Erim'in Ulus'ta 3 Şubat 1947'de yayınlanan bir yazısı açıkça ortaya koyuyor:

"Cami Baykut ve Zekeriya Sertel beraberce oturup Mareşal'e hitaben bir mektup kaleme alıyorlar. Bu mektup apaçık B.M.M.'ne karşı bir hareket hazırlamak hedefini gütmektedir. Baştan başa Millet Meclisi'nin meşruluğuna karşı ayaklanma tertibinin ifadesi olan bu mektuptan şu satırları bir kere daha okuyalım:

'Zatıdevletlerinin Meclis kürsüsünden kısa, veciz ve fakat kati bir nutukla Meclis'in, Hükümet'in ve Cumhurreisi'nin gayrimeşru olarak kurulduğunu, böyle bir Meclis'te bulunmakla onun mesuliyetlerine iştirak edemeyeceğinizi belirterek çekilmenizi, gemisi batmak üzere olan bir amiral gibi bayrağınızı alarak dışarıda halkla beraber onun hakkını ve dâvasını müdafaa etmenizi en tabiî ve zarurî bir hareket olarak görüyoruz. Bütün milletin böyle bir hareket karşısında arkanızdan geleceğine emin bulunuyoruz.'

Sayın Çakmak'a bu mektubu Doktor Aras gönderiyor..... Mareşal, demeçlerinden birinde 'Onların görüşlerine iştirak etmediğime şu anda Meclis'te bulunmam kâfi delil teşkil etmez mi?' demiştir..... mesele doğrudan doğruya milletin biricik temsil uzvu olan B.M.M.'nin meşruluğuna karşı gelme hazırlığıdır.

..... Günün birinde sıkıyönetim komünistlerin evine baskın yapmasaydı ve Zekeriya Sertel mektup müsveddesini yırtmış olsaydı; Hükümet'in ve memleketin şu anda dahi hiçbir şeyden haberi olmayacaktı....." (NİHAT ERİM: **"Yorumlar Devam Ederken"**; Ulus, 3 Şubat 1947).

dernek daha kuruldu. Bunlar; İstanbul Dokuma İşçileri, Berber İşçileri, İnşaat İşçileri, Ayakkabı İşçileri, Ankara Un Ve Unlu Maddeler İşçileri, Ankara Berber İşçileri, Ankara Garsonlar ve İstanbul Tramvay-Tünel İşçileri dernekleriydi. Derneğin başlıca amacı, işçi haklarını yasal yollardan korumak ve işçiler arasındaki dayanışmayı arttırmaktı. Ne var ki, **Yorulmaz,** Ankara'da dernek çalışmaları yapmak amacıyla Ankara'da bulunduğu bu sırada C.H.P.'nin adamlarından **Haydar Berkman** dernek başkanlığına getirildi. Bundan başka, dernek yöneticileri Cemiyetler Kanunu'na aykırı davrandıkları gerekçesiyle polisçe sorguya alındılar. Bu koşullar altında dernek daha fazla yaşayamadı ve 1947 yılının Ocak ayında kapandı.[1049]

Öte yandan, 1946 yılında, demokrasiye geçildiği sanılarak, bazı gençler **Türkiye Gençler Derneği**'ni kurmuşlardı. Derneğin genel Başkanı **Nezihe Aras**'tı. Yönetim kurulu üyeleri de şu kişilerden oluşuyor ve aralarında şu işbölümünü yapmışlardı: **İbrahim Göktürk** (yedek başkan), **Hayrettin Gürol** (2.başkan), **Şevki Akşit** (sekreter), **Aclan Sayılgan** (sanat kolu başkanı), Fuat **Hikmet Güner** (toplantı kolu başkanı), **Kâmuran Baştuji** (sağlık kolu başkanı), **Orhan Çutay** (müzik kolu başkanı), **Enver Gökçe** (edebiyat kolu başkanı), **Melâhat Türksal** (muhasip), **Celal Araz – Mahir Yılmaz** (spor kolu başkanı).[1050]

Derneğin amacı, gençleri bir çatı altında toplamaktı. Ancak, Turancı olanlar, "insanlık ve kültür dünyasına düşman ideolojilere hizmet edenler" derneğe üye olarak alınmayacaktı. Dernek üyelerinin göze çarpan çalışmaları arasında, yoksul

---

[1049] KEMAL SÜLKER: **"Türkiye İşçiler Derneği";** Türkiye Sosyalist Kültür Ansiklopedisi, C. VIII, s. 114-115.

[1050] ACLAN SAYILGAN: **Solun 94 Yılı, 1871-1965, Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Sosyalist-Komünist Hareketler;** Ankara, 1968, s. 261.

köylünün ekinine biçme yardımı, Altındağ'da poliklinik açarak hastaları ücretsiz muayene gibi çalışmalar geliyordu.[1051]/[1052]

Dernek, ilk darbeyi, faşist ve ırkçı guruplar D.T.C.F.'ni basıp Ankara Üniversitesi Rektörü **Şevket Aziz Kansu**'yu linç etme girişiminde bulundukları gün, derneğe de giderek burayı yıkıp kırıp dökmeleri ile yiyecekti. Ancak, dernek toparlanarak yine çalışmalarını sürdürecektir.

Bir süre sonra ise, 1948 yılının Temmuz ayına gelindiğinde gazetelerde "KOMÜNİSTLİKLE İLGİLİ OLANLARIN EVLERİ BASILDI" başlıklı haberler yer alacaktı. *Ulus* bu baskını şöyle veriyordu:

"Zabıta, Türkiye Gençler Derneği adıyla çehrimizde kurulmuş olan derneğin genel sekreteri Şevki Akşit ile dernek üyelerinden muhasip Türksal, Nuran Ertan, Kemal Kurşunluoğlu ve Enver Gökçe'nin evlerinde arama yapmıştır. Aramada dernekten istifa etmiş olan bir kısım üyelerin istifa mektuplarıyla bazı evrak ve birtakım kitaplar incelenmek üzere alınmıştır."[1053]

Haberde adı geçen **Kemal Kurşunluoğlu, Mehmed Kemal**'di ve daha sonra bu ev arama olayını şöyle anlatacaktı:

[1051] A.y., s. 261.

[1052] Önce bu dernek ve başka sol hareketler içinde bulunan Aclan Sayılgan sonradan dönerek tam bir antisosyalist ve antikomünist olacak ve öne sürüldüğüne göre polisle işbirliği içine girecektir. Bu sonraki kimliği ile, kendisinin de içlerinde bulunduğu gençlerin kurduğu bu derneği değerlendiriş biçimi, hem C.H.P. ve hem de onu izleyen D.P. iktidarının bu gibi derneklere ne gözle baktığı için iyi bir ölçüttür: *"..... gizli Komünist Partisi'nin gençlik teşkilâtı olan Türkiye Gençler Derneği'ni kurdular. Bu dernek de İstanbul'da faaliyet gösteren ve gizli Komünist Partisi'nin yönetimindeki İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nden farksız bir kuruluştu..... Derneğin perde gerisinde,Genel Başkanının direkt temas ettiği Behice Boran vardı."* (A.y., s. 261-262).

[1053] Ulus, 30 Temmuz 1948.

".....evimizi bastıkları zaman bütün kitaplarımı didik didik ettiler. Yoksul kesemden nasıl da güçlükle almıştım onları..... Afyon, eroin arasalar böyle aramazlardı. Silâh kaçakçısı olsam böyle hışımla gelmezler, daha nazik davranırlardı....."[1054]

Bu sanıklar hakkında Ankara 1.Asliye Ceza Mahkemesi'nde dâva açılacak, 3 ay 12 gün tutuklu kalacaklar, ancak 1 yıla yakın süren yargılama sonunda aklanacaklardır (beraat edeceklerdir).

1949 yılına gelindiğinde Türkiye Gençler Derneği kendisini kapatmak zorunda kalacaktır.

II
"Acılı kuşak" aydınlar

Mehmed Kemal, bu dönemde yaşayan aydınlar, yazarlar, şairler için "acılı kuşak" deyimini kullanmış. Adı geçen kitabının başlığını da böyle koymuş. **Müzehher Vâ-Nû** ise şöyle diyor: *".....hepimiz bir türlü garibandık kendi ülkemizde. Hitler'in hışmına uğramış Yahudiler'e benziyorduk. Belki de bu uygulamalar oradan örnek alınmıştı, kim bilir?"*[1055]

Aydınların, yazarların bu dönemde neler çektiklerini belgelemek için önce **Mehmed Kemal**'in adı geçen kitabında anlattığı bir olayla işe başlayalım:

"Tanıdığımda Sait'in [Sait Faik'in] *başı dertteydi. Yazdığı hikâyede askerin ayağını tökezletmiş, sıkıyönetimden çağırmışlardı. Yaşamadan, yazmadan başka bir şey düşünmediği için pek de korkardı bu gibi işlerden.*

-Ulan asker de insan değil mi, ne çıkar ayağı tökezlerse? diye soruyordu. Bilmiyordu ki, o zamanın yöneticilerine göre asker yemez

---

[1054] MEHMED KEMAL: **Acılı Kuşak;** Toplum yyn., Ankara, 1967, s. 86,
[1055] M.VÂ-NÛ: s. 124.

üşümez, tökezlemezdi de."[1056]

Söz **Sait Faik**'ten açılmışken bir de şu olayı analım: **Sait Faik**'in *Yürüyüş* dergisinde ***Kestaneci Dostum*** adlı öyküsü yayınlanınca yazarı bir hafta sonra Emniyet Müdürlüğü'nden çağırmışlar. Gerisini **Ömer Faruk Toprak**'tan dinleyelim:

"..... Ertesi gün Sait Faik, Meserret Kıraathanesi'nde olanı biteni anlattı. 'Kestaneci Dostum' hikâyesinde, kestanecinin mangalına 'Burada satmak yasaktır' tekmeyi vuran memur cezalandırılacak, sonradan eroinciliğe alışan kestaneci de okula verilecekmiş. Onların kimliklerini öğrenmek istiyorlarmış. Sait, bin dereden su getirerek, hikâyenin gerçek olmadığını anlatmış da kurtulmuş." [1057]

Bir de **A.Kadir**'ie reva görülenleri –yalnızca ele aldığımız bu döneme ilişkin olarak- kendisinden dinleyelim:

"1945'te Adana'daydım. Orada Orhan Kemal'le birlikteydim. Biz, bazı fabrikalara falan gidince beni mevcutlu olarak [yanında kolluk güçlerinden görevlilerle birlikte] *Kırşehir'e yolladılar. Sıkıyönetim kalkıncaya değin orada kalmaya mecbur edildim. Sıkıyönetimden sonra birkaç yer gösterdiler, oralarda kalmamı istediler. Antalya idi gideceğim yer...."* [1058]

Burada **A.Kadir**'in şu dizelerini anmanın tam yeri:

Bir gün gelir,
her şey unutulur,
açlık, sürgün, hapishane,
yıllarca takip edildiğimiz
sokak sokak...

Aziz Nesin ve **Samim Kocagöz**'ün başına gelenlere ise basın dâvaları incelenirken değinilmişti. **Şükran Kurdakul**'un da daha 19 yaşında iken Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'nin Denizli şubesini kurmaktan dolayı tutuklandığını, 4.5

[1056] s. 46.
[1057] ÖMER FARUK TOPRAK: **Duman Ve Alev, Günlük-Anı; May** yyn., İstanbul, 1968, s. 140.
[1058] Ç.YETKİN: **Siyasal İktidar.....**; s. 126.

ay tutuklu kaldığını, ana sonunda beraat ettiğini de şimdi belirteyim.[1059]

Mahmut Makal'ın *Bizim Köy* kitabı nedeniyle nasıl tutuklandığını da görmüştük. Bu olayın bir de şu yönüne tanık olalım:

".....'Kötü evlât yetiştirenin hali budur!' diyerek kitap dolu çuvalı yüklemişler yaşlı babacığım sırtına, 'Götür bakalım, kim dedi sana komünist yetiştir?' diye, söylenerek, önce muhtarın odasına, oradan kasabaya götürüyorlardı. Tutuklanmak üzere usulen mahkemeye götürdüklerinde gördüğüm kitaplarım, böyle getirilmişti Demirciköy'den....."[1060]

Bu arada, **Cahit Irgat**'ın 1947'de yayınladığı ***Rüzgârlarım Konuşuyor*** şiir kitabında yoksulluktan söz ettiği için üç ay hapis cezasına çarptırılmış olduğunu da belirtmek gerekiyor.[1061]

Öte yandan, **Nuri İyem**, 1946'da bir resim sergisi açmak istediğinde, polis ressama resimleri önce emniyetin görmesi gerektiğini bildirecekti. **İyem**, diyor ki, *"Çeşitli yerlerde iş bulurdum. Ama gelirler, işi verene baskı yaparlar, baltalarlardı beni. Bu da yetmezdi. Bir otele gitsem, o mültefit otelcinin bana karşı tutumu bile değişirdi....."*[1062]

Ressam **Avni Mehmedoğlu** da yaptığı resimler nedeniyle başına gelenleri şöyle anlatır:

"Öğrenciliğimin altıncı yılındaydım Akademi'de. 29 Mart 1950'de önce 1.Şubeye götürüldüm birkaç arkadaşla birlikte. Oradan adliyeye gönderildik. Tutukladılar bizleri. Önce bir ay Sultanahmet Cezaevinde kaldık. Hiç unutmuyorum bunu. Biz ressamdık, sanatçıydık, başka suçumuz yoktu ama İstanbul'dan Ankara'ya süngülü

[1059] A.y., s. 160.
[1060] M.MAKAL: s. 222
[1061] ASIM BEZİRCİ: **"Cahit Irgat"**; Papirüs, Mayıs 1969, sayı 35, s. 63, 66.
[1062] Ç.YETKİN: **Siyasal.....**; s. 232.

jandarmalar arasında ve ellerimiz tel kelepçeli olarak götürüldük. Bütün bunların sonunda ise tabiî takipsizlik kararı verdiler. İddia ise komünizm propagandası yapmak ve gizli örgüt kurmaktı." [1063]

Bu örnekleri çoğaltmak gereksiz. Bu kadarı da o günlerin boğucu havasını duyumsatmaya yeter de artar bile. Örnekleri çoğaltmak yerine, o havayı solumuş olan **Ömer Faruk Toprak** ile **Mehmed Kemal**'in genel nitelikli değerlendirmelerini aktarmak dönemi tanımlamakta daha kestirme bir yol olacak. Gerçekten de, **Toprak**, şöyle der:

*".....siyasî polisin bütün işi ozanları, yazarları izlemekti, fişlemekti. Böylece fişledikleri sanatçı korkulu kişi yapmayı başarıyorlardı ama, sonuç şu oluyordu: Dünya ulusları önünde eserleri ile göğüs kabartan sanatçılarımız, birer sabıkalı gibi dosyalanıyordu. Bugün bir yayın organı soruşturma açsa, ozanlardan, yazarlardan siyasal nedenle hüküm giymiş birkaç kişiden başkasını gösteremez. Gösterse bile, bir yazarın mahpushanede yatması, sanatını, eserlerini, küçültücü bir değer yargısı getirmez ona. Polis arşivleri açılsa, incelense, Türkiye'de hemen bütün sanatçıların yüzde doksanının fişlenmiş olduğu görülür. Yani hepsi **şüpheli** kişiler. Oysa yurtseverlikte, ulusal bilinci yaratmada örnek insandırlar çoğu.*

Aslını araştırırsanız, polisteki metodun, baskı için emir veren yönetimlerden geldiği görülür. Böyle olmasına, bu böyledir ama, polisin de bu metodun içinde çok zaman– belki de yaranmak için- yasalar dışı hareketlerde aşırıya kaçtığı herkesin bildiği gerçeklerdendir." [1064/1065]

[1063] A.y., s. 252-252.

[1064] Ö.F.TOPRAK: s. 88

[1065] Toprak, ayrıca şunları söylüyor: *"Bizler otuz yaşına varmamış sanatçı gençlerdik. Şiirden, edebiyattan başka bir konumuz, tutkumuz yoktu. Günlük ekmeğimizin yanı sıra, dar boğazlardan geçerek, uçları daha sivri olanakların içine doğru yürüyorduk. Kürdün Meyhanesinde iki üç masayı doldurduğumuz zaman, bir o kadar masada sivil polisler konuşulanları izlerdi. Biz onların varlıklarından*

Mehmed Kemal ise önemli bir gerçeğe parmak basmış. Diyor ki:

"Demokrat Parti her aydını safına almamıştır. Sanatçı aydın düşmanlığı bundandır. Siyasî partileri ellerinde tutanlara sanatçı aydınlar aykırı gelmiştir. Aşırılıklar sanatçı aydınlara yüklenmiş, nitelikleri anlaşılmadan sanatçı aydınlar her dönemde karalanmışlar, suçlanmışlardır. Siyasî polis bu yüzden aydın sanatçıların peşine düşmüştür. Bu aydın kuşağın ne demek istediği anlaşılmamış, fikirlerinin derinliğine inilmemiş, sadece ezilmişlerdir. Eğer yetkililer siyasî polisin eli altındaki dosyaları incelemek fırsatını bulurlarsa, ne kadar masum fikirlerden ötürü bir kuşağın suçlanmış olduğunu göreceklerdir. Bizim kuşağın istediklerinin çok üstünde ve çok ilerisinde fikirler bugün en tutucu partiler tarafından dahi benimsenmekte ve basınımızda yer almaktadır." [1066]

Bu yargılara şunu da eklemek gerekiyor: Bir yerde demokrasiden söz edebilmek için, orada düşünce ve sanat özgürlüğü bulunmalıdır. Şurası kesin bir gerçektir ki, karşıdevrimin ele aldığımız döneminde bu özgürlük halktan, toplumdan yana olanlara, daha ileri, çağdaş ve gerçekten demokratik bir düzen isteyenlere tanınmamıştır.[1067] Başka bir deyişle, bu açı-

---

haberdar, ama umursamadan kendi evrenimizde konuşurduk." (A.y., s. 91).

[1066] M.KEMAL: s. 9.

[1067] Yanlış anlaşılmamak için burada bir açıklama yapmalıyım: Bir kere, egemen çevrelerden yana olanlar için her zaman düşün ve sanat özgürlüğü vardır. Demek ki, düşünce özgürlüğü, egemen çevrelere ve onların geçerli kıldığı düzene karşı ya da çelişik düşünceler ve sanat yapıtları için kullanılması gereken bir deyimdir. Bunun yanı sıra, eğer bu tür düşünceler ve sanat yapıtları, toplumu/insanı daha ileri bir aşamaya ulaştırmayı amaçlıyorsa, bunun düşünsel ve sanatsal temellerini atmak içinse, özgür olmalıdırlar. Kaldı ki, tarih bu uğurda verilen kavganın ileriye dönük bu çizgide olduğunu bize kanıtlıyor. Ama eğer, toplumu/insanı içinde bulunduğu aşamadan daha geriye götürmek için çaba harcanıyorsa, bu noktada durup düşünmek gerekir. Düşünce özgürlüğü adına toplumu Orta Çağ'ın karanlığına geri-

dan bakılınca da orta yerde demokrasiye geçmek diye bir olay yoktur.[1068]

Temelleri bu dönemde böylece sağlam bir biçimde atılan düşün adamlarına, yazarlara ve sanatçılara düşmanlık, en azından onları **Toprak**'ın deyişiyle "şüpheli" insanlar olarak görmek 12 Mart 1971'de başlayan dönemde iyice gelişecek (**Nihat Erim ve Sadi Irmak**'ın bu dönemde başbakan olmalarının bir rastlantı olmadığı da böylece bir kez daha kanıtlanıyor), 12 Eylül'de doruğuna ulaşarak aydınlar üzerinde gerçek bir terör estirilecektir. Sonunda demokrasimiz o noktaya gelecektir ki, pop şarkıcıları, mankenler, üçüncü sınıf sinema oyuncuları dinci siyasal partilerimizin bile kadroları içinde yer alacak ve hattâ T.B.M.M.'nde bizi temsil edeceklerdir.

Bu konuyu, ele aldığımız dönem boyunca **Nâzım Hikmet**'in hapiste olduğunu anımsatarak ve bir gazete haberini buraya alarak kapatalım:

"TÜRK-AMERİKAN DOSTLUK CEMİYETİ

Şehrimizde bulunan bazı Amerikalılar'la bir kısım Türk vatandaşları. Türk-Amerikan Dostluk Cemiyeti adlı bir teşekkül kurmak üzere teşebbüse geçmişlerdir."[1069]

---

sin geriye sürüklemek isteyenler ya da uluslaşma aşamasından gerisine gidilip feodal ilişkiler canlandırılmak isteniyorsa, düşünce özgürlüğü adına buna olanak tanınıp tanınmayacağı ayrı bir sorundur. (Bu konuda bkz. ÇETİN YETKİN: **"Düşünce Özgürlüğü Fetişizmi"; Yoksa Türk Değil misiniz?**'de, Ümit Yyn., Ankara, 1996, s.28-35).

[1068] Daha sonraki D.P. döneminde de, onu izleyen dönemlerde de tanınmayacaktır ama o dönemler konumuz dışında kaldığı için doğallıkla burada ele alınmamış bulunuyor.

[1069] Ulus, 20 Mart 1947.

Kesim 5
C.H.P.'NİN BEĞENDİĞİ YAZARLAR

C.H.P. iktidarının tuttuğu ve beğendiği, önemli görevlere getirdiği, hattâ ödüllendirdiği yazarlar da vardı. Öte yandan, kimi yazar ve şairler de C.H.P. milletvekili olarak T.B.M.M.'nde bulunuyorlardı. Önce, bunların bir dökümünü yapalım ve kaçının gerçekten C.H.P.'nin Atatürkçü çizgisine sahip çıktığını sonraki dönemlerdeki siyasal yaşamlarına bakarak görelim:[1070]

Halide Edip Adıvar: İnönü tarafından yurt dışından getirterek İstanbul Üniversitesi İngiliz Edebiyatı profesörlüğü ***– 1950'de D.P. listesinden milletvekili.***

Fazıl Ahmet Aykaç: 1929-1950;

Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu: 1942-1950;

Ethem İzzet Benice: 1939-1950;

Yahya Kemal Beyatlı: 1946'ya değin milletvekili, 1948' de Pakistan'a Büyükelçi.

Behçet Kemal Çağlar: 1942-1947 (Daha önce, C.H.P. 7.Büyük Kurultayı'ndan bir süre sonra C.H.P.'nden ve milletvekilliğinden istifa ettiği belirtilmiş bulunuyor);

Mehmet Emin Erişirgil: 1942-1950 – ***1948'de Gümrük Ve Tekel Bakanı, 1949'da İçişleri Bakanı;***

Kemalettin Kamu: 1939-1948;

Orhan Seyfi Orhon: 1946'da C.H.P.nden Zonguldak milletvekili - ***1965'te Süleyman Demirel'in Adalet Partisi'nden milletvekili ve Son Havadis gazetesi yazarı;***

Yusuf Ziya Ortaç: 1946'da C.H.P.'nden Ordu milletvekili.

[1070] Adlarının yanında yalnızca yıl olarak tarihler, C.H.P. milletvekilliği süresini belirtmektedir.

Haluk Nihat Pepeyi: 1943-1946 Erzurum, 1946 Antalya Valisi, 1946-1947 Emniyet Genel Müdürü, 1947'de İçişleri Bakanlığı müsteşarı – ***1954 ve 1957 seçimlerinde D.P.'den milletvekili;***

Hamdullah Suphi Tanrıöver: (Daha önce C.H.P. milletvekili olarak C.H.P. 7.Büyük Kurultayı'ndaki konuşmalarına değinilmiş bulunuyor) ***1950'de D.P. listesinden milletvekili, 1954'de D.P. milletvekili;***

Mehmet Asım Us: 1927-1950;

Suut Kemal Yetkin: 1943-1950;

Daha önceki dönemde, yani karşıdevrim sürecinin tam anlamıyla başlamadığı ya da yeni başladığı sıralarda milletvekilli olmuş bulunanlar da şunlar:[1071] **Halil Nihat Boztepe** (1946), **Kâzım Nami Duru** (1943), **İbrahim Alaattin Gövsa** (1946), **Reşat Nuri Güntekin** (1946), **Ferit Celal Güven** (1946), **Bekir Sıtkı Kunt** (1946), **İsmail Habib Sevük** (1946). **Ahmet Hamdi Tanpınar** (1946), **Ahmet Kutsi Tecer** (1946), **Ömer Bedrettin Uşaklı** (1943).[1072]

Ele aldığımız dönem öncesine rastlamakla birlikte 1942 yılında "C.H.P. Hikâye Ve Roman Mükâfatı"nı kazanan iki yazar üzerinde durmakta yarar var. Kazananlardan biri, **Halide Edip Adıvar**; ötekisi ise **Abdülhak Şinasi Hisar.**

Bu konu üzerinde durulmasının ilk yararı bu yazarlar ödüllendirilirken toplumcu yazarların mahkeme kapılarında süründürülmeleri ya da cezaevlerine konulmalarının, **Atatürk**'ün ölümü ile birlikte C.H.P.'ndeki anlayış (zihniyet) değişikliğini, özellikle Osmanlı kafasına dönüşü kendiliğinden

---

[1071] Adlarının yanındaki tarih, milletvekilliklerinin sona erdiği yılı göstermektedir.

[1072] Doğrudan D.P. milletvekili olanlar: Faruk Nafiz Çamlıbel: 1946-1960, 27 Mayıs 1960'da tutuklandı ve yargılandı, aklandı: Faruk Gürtunca: 1957-1960. Ahmet Muhip Dranas ise, 1950 seçimlerinde D.P. adayı oldu, seçilemedi.

kanıtlayacak olması. Çünkü her iki yazar da tam birer Osmanlıcı.

Halide Edip'in ne denli bir, mandacı, **Atatürk** düşmanı ve Dil Devrimi'nin karşıtı olduğu belirtilmiş bulunuyor.[1073] Bu nedenle, 1942'de C.H.P.'nin Hikâye Ve Roman Mükâfatı'nda ***Sinekli Bakkal*** romanı ile birincilik ödülü alması başlı başına bir anlam taşıyor. Üstelik, ***Sinekli Bakkal***'da da yine daha önce değinildiği gibi, Müslüman Türk kadının Hıristiyan yabancı erkeklerle evlenmesi (evlenemezse metresi olması) teması yine var, ama bu kere biraz daha örtülü bir biçimde. O nedenle bu roman üzerinde biraz durmak istiyorum:

Bu romanda Müslüman Türk kızı Rabia, İspanyol kökenli Hıristiyan Peregrini'ye âşık olur. Üstelik, Rabia, bir hafızdır da. Peregreni ise, eski bir rahip. Gerçi sonunda Peregrini Müslümanlığa geçtikten sonra Rabia ile evlenir ama, bu son, yalnızca yazarın durumu kurtarmak için bulduğu bir çözümdür. Çünkü, bir kere Rabia, Peregreni'ye âşık olduğu zaman o düpedüz bir Hıristiyandır. Rabia, bu Hıristiyana ilk âşık olduğu günlerde, romanda, evin hanımı Sabiha Hanım'la aralarında şu konuşma geçer:

"-Hanımefendi, bir Müslüman kızı, bir Hıristiyanla evlense ne olur?

-Ne tuhaf sual kızım. Bir şey olmaz.... Çünkü nikâhlarını kıymaz, çünkü şeriat bırakmaz.

-Fakat şeriatı dinlemeseler, evlenseler...

-Mahalleli ikisini de taşa tutar.

-Fakat Hıristiyan karısı olan Müslüman erkekler yok mu?

-Erkekler başka...." [1074]

[1073] Bkz. GİRİŞ / VI.

[1074] HALİDE EDİP ADIVAR: **Sinekli Bakkal;** 31.basım, Atlas yyn., İstanbul, 1973, s. 94.

Romanın daha sonraki sayfalarında hafız Rabia'nın şöyle dediğini okuruz:

"Peregrini insanın kocası olsa hiç canı sıkılmaz." [1075]

Dikkat edilirse, burada Peregrini'nin Müslümanlığından filan hiç söz yok. Rabia böyle dediğinde, adamın Müslüman olmaya da niyeti yok. Hele, hafız Rabia şu sözleri söylediğinde Peregrini'yi bir Hıristiyan olarak sevdiğini açık açık dile getiriyor:

"Bir karış olduğum zamandan beri ben o kâfire varmayı düşünürdüm....." [1076]

Kaldı ki, romanda, piyano öğretmeni İspanyol kökenli Hıristiyan Peregrini'ye âşık olduğunu "sanan" başka Müslüman Türk kadınları var.[1077]

Bir şeyin yanlış anlaşılmasını istemem. Kişi, ister kadın, ister erkek olsun, birini seviyorsa, onun ulusu, dini, mezhebi yalnızca kendisini ilgilendirir. Ama, **Halide Edip**'in sürekli işlediği bir konu bu. Hemen her romanında Türk kadınlarının yabancı erkeklerle evlenmesi şöyle dursun, ilişki kurmasını bile övgüyle, beğeniyle karşılanması gereken bir olguymuş gibi sunmasına dikkati çekmek istiyorum.[1078]

[1075] A.y., s. 173.
[1076] A.y., s. S. 209.
[1077] A.y., s.176-177.
[1078] Örneğin: **Akile Hanım Sokağı'nda** bir Türk ile evli Nermin'in Amerikalı Dick'e karşı onu görür görmez içinde uyanan duygular şöyle: *".....o sarışın Amerikalı genç, öyle bir iştiyakla* [istekle] *bakıyordu ki, bir an için âdeta dudaklarını dudaklarımda hissettim."* (2. basım, Atlas yyn., İstanbul, 1972). Ama dahası var:

"Dick, Nermin'in önünde eğildi, elini uzattı. Genç kadını elinden yakalayarak ortadaki boş meydana çekti, götürdü. Şimdi meydanda bir tek çift dans ediyor., fakat bütün kahve halkını ayağa kaldırıyor.....Dick, Nermin'i yakalamış sallıyor. İki tarafın kalçaları vezinli ve durmamacasına bir sara titremesi içinde sağa, sola gidip geliyor. Göbek çalkalamak bu sallantının yanında halt etsin. Bu iki genç, bazen karşı karşıya duruyorlar, fakat kalçalar makine ile

Türk'ün Ateşle İmtihanı'nda Türk kadınlarını işgal kuvvetleri subaylarını kollarına atan ve bu subaylarla bu kadınlardan kimilerinin mutlu evlilikler yaptıklarını anlatmakta hiçbir sakmca görmeyen **Halide Edip**'in *Sinekli Bakkal*'ında sonunda Peregrini ne ölçüde içten Müslüman olmuştur bilemem ama, gerçekte değişen hafız Rabia kızımızdır. Çünkü, o, artık org sesinden hoşlanmaktadır, oğlu olunca kilisesinde org çalınan Robert Kolej'e gönderecektir.[1079]

İşte, C.H.P.'nin roman birincilik ödülünü bu roman almış bulunuyor.

Üçüncülük ödülü ise **Abdülhak Şinasi Hisar**'ın *Fahim Bey Ve Biz* romanına verildi. Bu yazarımız en başta gelen özellikleri şunlar: Yaşamda ve sanatta bireycilik ve tutuculuk, hattâ geçmişe, Osmanlı düzenine özlem. **Abdülhak Şinasi**, ayrıca soyunun yalı, köşk ve konak sahipleri olmasıyla da övünen bir kişi. Ona göre; romanda *"sosyal meseleler"* birer *"korkuluk"*tur.[1080] Bu karşılık, aşırı bir bireyciliği savunan yazar, yazın konusu olarak*"yabancılardan saklanan bir ilâha benzeyen benliğimizi"* öğütlüyor.[1081] O, Osmanlı'nın Boğaziçi yaşamının özlemi içinde olmuş ve bu özlemini *"eski bir medeniyetin son af-*

---

kurulmuş gibi durmadan artan bir tempo ile hareket halinde. Birbirinin çevresinde, birbirine meydan okuyan iki güreşçi gibi bakışıyor ve dönüyorlar. Beklenmedik bir anda kadın tepe aşağı oluyor, erkek onu belinden yakalıyor, omuzuna atıyor, etek aşağı iniyor, iki kadın bacağı havada.Nermin'in çorapları üstünden, bacaklarının dizlerinden yukarısı çıplak.....Şimdi iki otomobil uçar gibi Boğaz'dan geçip gidiyor.... hepsinin içinde, binbir çeşit acı ya da tatlı hayat lokmalarını çiğneyip yutmaya çalışan dişler hareket halinde....." (A.y., s.91-93). Bu arada, Dick'in Nermin'e *"Neri"* dediğini de söyleyiveyeyim.

[1079] s. 242-243.

[1080] ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR: **"Romana Dair Bazı Hakikatler"**; KLEBER HAEDENS'in **Roman Sanatı** çevirisine önsöz; Varlık yyn., İstanbul, 1953, s. 6.

[1081] A.y., s. 15.

yonlu çiçekleri" sözleriyle dile getirmiş.[1082] Halktan tiksinir, halkı adileşmiş bulur, bu yüzden de halk içine karışılmasına dayanamaz. Alış veriş uşaklara yaptırılmalıdır.[1083] Öte yandan, halk diliyle yazın olmaz, *"Edebiyat, mahalle kahvesi değildir ve mahalle kahvehanesi şivesiyle, nara atmak edasıyla edebiyat yapılamaz."*[1084]

Kolayca kestirilebileceği gibi, **Abdülhak Şinasi Hisar**, tıpkı **Halide Edip Adıvar** gibi Dil Devrimi'ne dilde özleşme çabalarına tümden karşı bir yazardı. Ona göre; dilde özleşme, bir *"suiniyet"*[kötü niyet] ve *"yabancı propaganda"*dır.[1085] Bu bozulmaya karşı *"milliyetçi"* bir *"muhafazakâr"* olmak gerekir.[1086]

Söylemeye gerek yok ki, halktan tiksinen ama Boğaziçi'nde ve Adalar'da yaşayanları yücelten bir yazar, halkçılık ilkesine ters düşen bir kişidir. Osmanlı düzenine özlem çeken de, ulusalcılığa, cumhuriyetçiliğe ve devrimciliğe ters düşer. Hele Dil Devrimini, kötü niyetli, yabancı propagandanın sonucu olmakla suçlayan **Abdülhak Şinasi Hisar**'ın, **Atatürk**'ün partisince ödüllendirilmesi, partinin **Atatürk**'ten sonra nasıl bir geri dönüş yaptığının bir başka kanıtı değilse, nedir?

Burada şu soruyu sorabilirsiniz: Önemli olan yazarın kişiliği mi yoksa sanatı mıdır, diyebilirsiniz. Bana göre, sanatıdır. Ne ki, aynı dönemde mahkemelere verilen, hapislere atılan toplumcu-gerçekçi yazarların sanatına aldıran var mıydı ki bu soru sorulabilsin!... Kaldı ki, **Atatürk** karşıtı olan, devrim-

---

[1082] A.y., s. 62.
[1083] ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR: **Boğaziçi Yahları;** 2.basım, Varlık yyn., İstanbul, 1968, s. 30.
[1084] ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR: **"Mülâkat: Edebiyatçılarımız Konuşuyor":** Varlık yyn., İstanbul, 1953, s. 32.
[1085] ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR: **Yahya Kemal'e Veda;** Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1959, s. 66.
[1086] A.y., s. 90.

leri içlerine sindiremeyen iki yazarın birden ödüllendirilmesi bir anlayışın dışa vurulması demek değil midir?

Gelelim **Nurullah Ataç**'a... Şimdi hemen çoğu okur, dilde özleşmeyi ölesiye savunan Ataç'ın bu kesimde işi ne? diyeceğini biliyorum. Ne Var ki, 1945-1951 yılları arasında Basın Yayın Umum Müdürlüğü'nde Yayın Şefi olarak görev yapmış olan, C.H.P.'nin yayın organı *Ulus*'ta yazıları sık sık yayınlanan **Nurullah Ataç**, koyu bir bireyci, sanatın toplumsal konulara eğilmesine şiddetle karşı çıkan, bu konulara eğilen yazar ve şairleri acımasızca eleştiren, sanat ve yazında özgürlükten söz ederken C.H.P. iktidarının zulme varan uygulamalarını görmezlikten gelen bir kişiydi. Üstelik, yazar ve şairler üzerinde büyük bir etkisi vardı. Kendi sözleriyle:

"Bugün de, öyle buyurdu gönlüm, kendimden açacağım. Önemimi söyleyeceğim. Ya! Önemli bir kişiyim ben..... Beni yazarlar, şairler tanır, daha da çok genç yazarlar, genç şairler. Bugün Ataç diye bir masal, bir efsane, bir m y t h e varsa genç şairler, genç yazarlar kurmuşlardır onu. Hepsi de yılar benden, yılgı salmışımdır onların arasına."[1087]

Gerçekten de, zamanında neredeyse tüm yazar ve sanatçılar üzerinde bir yetke olmuştu **Ataç**. Bizi ilgilendiren yönü de bu. Ancak, bu yazar ve şairleri hangi yönde etkilemişti? Onların neleri yazmasını ya da yazmamasını istemişti? Kendi yazın anlayışını onlara nasıl aşılamaya çalışmıştı? İşte bu soruların yanıtlarını aradığımızda karşımıza bazen tutucu, çoğu zaman da gerici kimlikli bir eleştirmen çıkar.

Bireyciliğinden başlayalım.

Kendisini bu açıdan da şöyle tanımlamış:

"Ben bireyciğim, fertçiyim, ılımlı bir bireyciğim; bir kişinin şu, yahut bu yana bağlanıp yalnız o yanın doğrularını savunmaya kalkması, kendi kendine düşünebildiklerine, görebildiklerine gözleri-

---

[1087] NURULLAH ATAÇ: **Diyelim;** Varlık yyn., İstanbul, 1954, s. 3

ni yumması benim seveceğim şeylerden değildir. Propaganda edebiyatı diye işte o çeşit yazılara deniyor."[1088]

Öte yandan diyor ki:

"Bir yazarın bir öğretiye, bir görüntüler bütününe (ideologie'ye) bağlanmasını isteyenler yok mu, ben onlara bön kişiler diyorum."[1089]

Asım Bezirci, çok yerinde olarak, **Ataç**'ın bu görüşleri için, onun kapitalist bir toplumda bunun önlenemeyeceğini göremediğini, herkesin bilerek ya da bilmeyerek bir sınıfın ideolojisine bağlandığını bilmediğini belirttikten sonra **Ataç**'ın kendisinin de burjuva ideolojisine eğilimli olduğunun altını çizmiş bulunuyor.[1090]

Ataç, her türlü ideolojinin ya da öğretinin bireyin ve yazarın özgürlüğünü kısıtladığını, sanatçının sanatını hiçbir kayda bağlı kalmaksızın, hiçbir toplumsal kaygı taşımaksızın yaratması gerektiğini öne sürüyordu. Buna da *"hür edebiyat"* demekteydi. Diyordu ki:

"Gençleri, kendilerine hür edebiyatı öğreterek kurtarabiliriz. Eski Yunaneli'nin, eski Roma'nın edebiyatı, Platon'nu, Aristophanes'i, Euripides', Horatius'u, Vergilius'u okusunlar..... en sıkı çağlarda bile Avrupa ülkelerinde türlü türlü düşünürlerin bir arada yaşadıklarını, çarpıştıklarını, çarpıştıkça birbirinden kuvvet aldıklarını görsünler." [1091]

Doğrusu, insan bu satırları okuyunca, **Ataç**'ın nasıl olmuş da o kerte etkili bir eleştirmen sayıldığını anlamakta güçlük çekiyor. Çünkü, kölelik üzerine kurulu bir toplumsal düzende efendilerin yazınını "hür edebiyat" olarak nitelendir-

---

[1088] NURULLAH ATAÇ: **Sözden Söze – Edebiyat Konuşmaları;** Varlık yyn., İstanbul, 1952, s. 90.
[1089] **ASIM BEZİRCİ: Nurullah Ataç;** Evrensel Basın Yayın, İstanbul, 1998, s. 93'ten.
[1090] A.y., s. 93.
[1091] **Edebiyatçılarımız Konuşuyor;** s. 52.

mek ne kadar yerindedir sorusu bir yana, **Platon**'u hiç okumamış ya da okumuşsa da hiç anlamamış olmasına karşın ona dayanarak böyle bir yargıda bulunabilmesi, kusura bakılmasın ama tam bir "cahillik" örneği. Çünkü, **Platon**'un savunduğu düzen tam bir totaliter diktatörlüktür, bu düzende tiyatro yasaktır, müzik ancak askerî nitelikte marşlarla sınırlıdır, yazarların hangi konuları yazabileceklerini devlet kararlaştırır, yurttaşların inanç özgürlüğü yoktur, özürlü ya da devlet planlaması dışında doğan çocuklar öldürülür, sakatlar ve hastalar ölüme bırakılır, çocuklar kan kokusu tattırılarak birer militan olarak yetiştirilir... Öte yandan, Engizisyon'u, **Bruno**'yu vb.ni bilmiyor olmalı. Demek ki, **Ataç**'a göre; sözgelimi XIX.yüzyılda, çocuk ve kadın işçilerin gece gündüz çalıştırıldığı, çocukların daha çocukken, kadınların daha bebeklerinin büyüdüğünü göremeden kötü yaşam koşulları yüzünden öldükleri bir Batı uygarlığında egemen sınıf düşünürleri ve yazarları kendi aralarında özgürce tartışabildiklerine göre, "hür düşünce", "hür edebiyat" gerçekleşmiş oluyor. Ama ya biri çıkar da o kölelerin, o çocuk işçilerin de insan olduğunu filan öne sürmeye kalkışırsa? İşte, **Ataç**, buna olmaz diyor, o zaman propaganda yapılmış olur, bir öğreti söz konusu olur, hür edebiyat da gerçekleşemez, diyor, bu konulara el atanları acımasızca yeriyor.

Ataç, bunun yerine, bireylerin ve toplumun içinde bunaldığı sıkıntılardan, üzüntülerden onları yalnız düş kurmanın kurtarabileceğini öne sürdükten sonra *".....toplumda edebiyatın, sanatın böyle bir görevi de vardır. Gerçekçi sanat... Doğru, en üstünü o, belki. Ama ötekinin, bizi olmayacak şeyler acununa sürükleyip götüren, yalanlar söyleyen, masallar anlatan sanatın gerekliliğini de unutmayalım."*[1092]

[1092] N.ATAÇ: **Sözden Söze.....**; s. 28-30.

Şairlerin aşk şiirleri yazmasını öğütleyen eleştirmenin şu satırlarını da okuyalım:

"....Eski şairlerimiz Dede Efendi besteleri arasında okunacak şiirler yazdıkları gibi onlar da Armstrong'un Jazz musikisi arasında okunacak şiirler yazsınlar."[1093]

Ataç'a göre; toplumsal sorunları ele alan bir sanat olamaz, olmamalıdır. Çünkü sanatçının uğraşı yalnız güzellik yaratmaya yöneliktir. Sanatçı, şu ya da bu kimseye, çevreye yararı dokunsun diye yaratıcı gücünü kullanmamalıdır. Ama ille de sanatın bir yararı olsun isteniyorsa, *"Bize hoş vakit geçirtiyor ondan seviyoruz diyemez miyiz?"*[1094] **Ataç**, toplumsal sorun ve kaygıları dile getiren şiiri değil, sevgiliyi, kumruyu, papatyayı, bunlara benzeyen şeyleri kağıda döken şairleri yeğlediğini söylüyor ve zaten bu gibi şiirlerin okunduğunu ileri sürüyor. Bunun da nedeni toplumun istemini karşılamasıymış. Çünkü, bir şeyin *"Alıcısı olunca, satıcısı da olur"*muş.[1095] İşte, bu toptancı halindeki alışverişi andıran şiir üretim ve tüketiminde **Ataç** da aracılık işlevini üstlenmiş bulunuyordu.

Ataç, toplumun sorunlarına eğilen yazar ve şairlerden korkup çekindiğini de açıkça dile getirmiş:

"Ne yalan söyleyeyim? İçimi bir ürperme, bir korku sarıyor. İnsan toplumlarını karıncaların, arıların toplumlarına döndürecekler diye korkuyorum....."[1096]

Üstelik, bu korktuğu çekindiği yazın türü, ona göre, baskıcıdır da. Bundan da korkar:

"Kimin ağzını tıkayacaklar, kimin ağzını tıkamak istiyorlar?"[1097]

[1093] A.y., s. 20-21

[1094] NURULLAH ATAÇ: **Günlerin Getirdiği;** Varlık yyn., İstanbul, 1957, s. 46-47

[1095] N.ATAÇ: **Diyelim;** s. 67.

[1096] A.y., s. 67.

[1097] A.y., s. 56.

Ataç'ın bu görüş ve yargılarını değerlendirirken, ağzı tıkanan, gözaltına altına, mahkemelere sürüklenen, hapislere atılan yazar ve şairleri nedense hiç usuna getirmemiş bulunuyor. Asım Bezirci'nin deyişiyle:

"..... bireyin özgürlüğünü bunca savunmasına karşın, bağlı olduğu CHP'nin baskıcı tek parti / tek şef yönetimine, onun temel hak ve özgürlükleri çiğneyen, parti ve sendika kurmaya, grev, toplu sözleşme ve yürüyüş yapmaya izin vermeyen, faşist İtalyan ceza yasasından aktarılmış demokrasiye aykırı maddelerle kişinin bilgilenme, düşünme, yaratma ve yayma haklarını kısıtlayan uygulamalarına ses çıkarmamıştır."[1098]

Fethi Naci'ye göre ise:

"Toplumu bölünmez bir bütün olarak göstermek isteyenler, ister istemez, toplumu yönetme gücünü ellerinde bulunduranların, yani bütün toplumun değil, toplumun yalnız bir bölüğünün, ahlâk anlayışını, değer yargılarını, bağlı olduğu ilkeleri, yalnız bu bölüğün değilmiş gibi, bütün toplumunmuş gibi, yalnız bu bölüğün durumuna, özleyişlerine, çıkarlarına uygunmuş gibi göstermeye, kabul ettirmeye çalışırlar. Bay Ataç da öyle yapıyor."[1099/1100]

[1098] A.BEZİRCİ: s. 95.

[1099] FETHİ NACİ: **İnsan Tükenmez;** Yenilik Basımevi, İstanbul, 1956, s. 100.

[1100] Fethi Naci'nin Ataç'ı da eleştirdiği bu kitabı için 1956 yılında komünizm propagandası yaptığı savı ile T.C.K.'nun 142.maddesinden dâva açılacak ve bu dâva İstanbul 2.Ağır Ceza Mahkemesi'nin E.1957/48 sayısına kayıtlı olarak görülecektir. Ancak Fethi Naci, K.1958/97 sayılı ve 6 Mayıs 1958 günlü kararı ile beraat edecektir. Bu dâvanın konumuz bakımından ilginç olan yönü, o günkü adı "MAH" olan istihbarat örgütünün bir raporuna dayanılarak açılmış olmasıdır. K.Sro.Sf. / Kısım III, 19799 sayılı ve 24 Ekim 1956 günlü bu raporda, Fethi Naci'nin bu yapıtında; Cahit Irgat, Orhan Kemal, Oktay Rıfat, Samim Kocagöz, A.Kadir, Melih Cevdet Anday, Rıfat Ilgaz, Şükran Kurdakul, Ahmet Arif, Yaşar Kemal'in yazı ve şiirlerinin örnek olarak ele alıp incelendiği belirtildikten sonra *"Yukarıda misal olarak saydığı yazarların hepsi bilinen komünist*

Ömer Faruk Toprak'ın yargısı da şöyle:

"Ataç'ın çıkış noktasını araştırırsanız, tutucu bir kaynağa varırsınız. Bir takım yenilikçi hareketlere katılması, onun esasta, derindeki bilişiminin statu quo'cu olduğunu gizleyemez. Sürü-sepet çelişmelere girip çıkışının ayrıntılarını bir bir inceleseniz, C.H.P.'nin 1938 ile 1950 arasında, yurt yönetiminde, siyasal güçlerde mevcudu muhafaza çizgisinden ayrılmadığını görürsünüz."[1101]

Yazın dünyası ile ilgili olanlar, **Nurullah Ataç**'ın D.T.C.F. olayından tanıdığımız **Suut Kemal Yetkin**'le arasının iyi olmadığını bilirler. Ancak, iki C.H.P.'li olarak yazın konusunda öylesine görüş birliği içinde olmuşlar ki, şaşırtıcı. Bakın, **Yetkin** de ne demiş:

"Sanatın ve sanat meselelerinin büyük bir bahtsızlığı var. O da belli maksatlarla sanat konularına ilgi gösterenlerin, kavramları bazen bilerek birbirine karıştırmaları, düşünceleri bulandırmalarıdır..... Sanat değerleri üstün de olsa, hayatın rahat, iyi taraflarını aksettiren eserlerin şiddetli hücumlara uğrayışını, solcu politika gayretlerine bağlamak hiç de yanlış olmaz..... Bizde de şiirde, romanda, resimde realizm isteyenlerin bazıları aynı siyasî estetiği savunmakla, kurulmuş bir toplum düzeninde yalnız kötülükleri, haksızlıkları, acıları anlatan romanları veya şiirleri tutmakla, o düzenin temelini

---

şairlerdir" denilmekte ve *".....daha iyi bir dünya hasreti, bunun değiştirilmesi icabettiği fikri zaman zaman tekrar edilmektedir ki, bunlar tamamen komünist edebiyatın komünist yazarlardan eserlerinde yazmaları istediği fikirlerdir"* sonucuna varılmaktadır. Ayrıca, raporda, yazarların, *"mücadeleci insan tiplerinin örnek alınması", "mantıkî bir toplum düzeni", "haksızlığa karşı direnmek", "edebiyatın gerçekçi olmasını söylemek"* gibi konuları ele almaları komünizm propagandası olarak değerlendirilmektedir. Rapordaki kimi görüşler, açıkça görüleceği üzere, Nurullah Ataç'ın görüşleri ile koşutluk içinde bulunmaktadır.

[1101] Ö.F.TOPRAK: s. 111-112.

sarsmağa çalışan engagé bir sanatı yaymak istiyorlar."[1102]

Ne ki, Basın Yayın Umum Müdürlüğü'nde Yayın Şefi, C.H.P. üyesi, C.H.P.'nin yayın organı Ulus'un yazarı **Nurullah Ataç** çok daha bir açık sözlülükle amacının ne olduğunu kendisi çok belirgin bir biçimde ortaya koymuş bulunuyor:

"Hürriyet yoktur diyorlar, belki de doğrudur olmadığı; ama bunu boyuna söylemeyin, bırakın, kişioğlu istediğini yapabileceğini sanarak kendini avutsun."[1103]

Kesim 6

KARŞIDEVRİME BAŞ EĞMEYEN BİR DEVRİMCİ SAFFET ARIKAN'IN İNTİHARI

Bu demokrasicilik oyununun bir kurbanı daha var: **Saffet Arıkan. Arıkan**'m intiharı ve nedeni, döneme ilişkin değerlendirmelerimizi pekiştirecek nitelikte.

Saffet Arıkan, kurmay yüzbaşı olarak Harp Okulu'nu bitirir bitirmez Yemen'de, Çanakkale'de savaşmış, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na daha ilk günlerinde katılmış, Batı Cephesi Kurmay Başkanlığı'nda bulunmuş, en güç günlerde Moskova'da askerî ateşe olarak görevlendirilmiş, 1923'de de milletvekili olmuştu. II.Dünya Savaşı'nın en kritik döneminde de, **Hitler** Almanyası'na Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi olarak atanmış ve 1944'e değin sürecek bu görevine 1 Ağustos 1942'de başlamıştı.[1104] **Arıkan**, devrimlerin birbirini izlediği 1925-1931 yılları arasında da C.H.P. Genel Sekreteri olarak görev yapmış bulunuyordu. 1931'de parti genel sekreterliğinden ayrılmasında, C.H.P.'nin otoriter bir tek parti sistemine geçmesinin etkin

---

[1102] SUUT KEMAL YETKİN: **Edebiyat Üzerine;** Yenilik Yyn., İstanbul, 1952, s. 54-55.
[1103] N.ATAÇ: **Diyelim;** s. 68.
[1104] Ayın Tarihi, Ağustos 1942, sayı 105.

olduğu anlaşılıyor. Çünkü, onu tanıyanların ya da hakkında yazanların belirttiğine göre, kendi yerine genel sekreter olarak geçecek olan **Recep Peker**'den çok ayrı ve ılımlı bir anlayıştaydı. Ancak, gerçek bir **Atatürk** devrimcisiydi ve **Atatürk**'ün en güvendiği kişiler arasında yer alıyordu. Tüm bunlara karşın, **Arıkan**'ın üstlendiği görevler arasında Millî Eğitim Bakanı olmasının ayrı bir yeri var. Çünkü, o, Köy Enstitüleri'nin "temelini atan bakan"dı.[1105]

Arıkan'ın bakanlığa atanması doğrudan **Atatürk**'ün seçimiydi. **Nadir Gezer**'in deyişiyle, *".....ulusal eğitimin köye ve köylümüze ulaştırılamamış olmasından gerçekten tedirgindi Atatürk. Onun ortaya koyduğu ilkeleri, geniş halk kitlelerine ulaştıracak ve yaygınlaştıracak bir bakana gerekseme vardı. O üstün nitelikleri Saffet Arıkan'da bulmuş, onu bakanlık ororunua oturtmuştu Atatürk."*[1106] **Arıkan** ise bakanlığının daha 22. gününde **İsmail Hakkı Tonguç**'u İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne atayacak ve ona diyecekti ki: *"Bozkıra çıkarma yapacağız. Kaşımıza çıkacak her engeli kıracağız."*[1107] **Arıkan**'ın kardeşi **Baha Arıkan**'ın onun ölümünden sonra yaptığı açıklamada, bakanın tuttuğu notlar üzerinde "Ata'nın emirleri" yazılı olduğunu belirtiyor ki, onun doğrudan **Atatürk**'ün istekleri ve yönlendirmesiyle görev yaptığı da böylece bir kez daha anlaşılıyor.[1108/1109]

[1105] Bkz. ENGİN TONGUÇ: **"Köy Enstitülerinin Temelini Atan Bakan: Saffet Arıkan"**; Yeniden [A.R.] Müdafaa-i Hukuk, Aralık 2001, s. 39, s. 44-48.

[1106] NADİR GEZER: **"Ulusal Eğitim Savaşçısı Saffet Arıkan"**; Cumhuriyet, 26 Aralık 1994.

[1107] A.y.de.

[1108] E.TONGUÇ: **"Köy Enstitülerinin Temelini....."**; s. 44.

[1109] İsmail Hakkı Tonguç'tan önceki İlköğretim Genel Müdürü, Reşat Şemsettin Sirer idi. Görevden ayrılırken gelenek gereği, yerine geçebilecek kişiler için öneride bulunurken ve düşüncelerini belirtirken., Tonguç'u 9.sıraya koymuş ve yanına da "eğitimde kendine

Arıkan, 1935 yılında başladığı bakanlık görevi sırasında önce askerliğini onbaşı veya çavuş olarak yapanlardan yetenekli olanların seçilip bir kurstan geçirilerek eğitmen yetiştirilmeye başlanacaktı. Arkasından, ilk Köy Enstitüsü deneme niteliğinde olmak üzere 1937'de İzmir Kızılçullu'da kurulacak, 1939'a gelindiğinde bunların sayısı üçü bulmuş olacaktı.[1110] Başka bir deyişle, Köy Enstitüleri'nin temeli gerçekten de **Arıkan**'ın bakanlığı döneminde atılmış bulunuyor.

Saffet Arıkan'ın bakanlığı 28 Aralık 1938'e değin sürmüş bulunuyor. Anımsanacağı üzere, **Atatürk**'ün ölümü üzerine, **İnönü,** hemen **Atatürk**'ün yakınları olan ve ona doğrudan bağlı bulunan Dışişleri Bakanı **Tevfik Rüştü Aras** ile İçişleri Bakanı **Şükrü Kaya**'yı değiştirmesini Başbakan **Celal Bayar**'a söylemiş ve o da kısa bir duraksamadan sonra bu isteği yerine getirmişti. Arkasından 26 Aralık 1938'de yapılan Olağanüstü Kurultay'da **İnönü,** Millî Şef ilân edilecek ve bir de üstelik değişmez genel başkan olduğu tüzük değişikliği ile hükme bağlanacaktı. Bunları gördük. İşte, bu kurultayın hemen ertesinde **Arıkan**'ın bakanlıktan çekildiğini görüyoruz. **İnönü,** not defterine **Arıkan** için hastalık nedeniyle bakanlıktan *"çektirildi"* diye yazmış.[1111] Hastalığın ne olduğu belli değil. Belli ki, öyle görev yapmasına engel olacak bir durum ortada yok. Öyle olsa idi. II.Dünya Savaşı'nın Türkiye için gerçekten en tehlikeli günlerinde, 1942'de, **Arıkan** Berlin'e büyükelçi olarak atanmazdı. **Engin Tonguç**'un bu konudaki gözlemi şöyle:

"Arıkan'ın bakanlıktan istifası olayında da ilginç bir zamanlama var: İnönü Cumhurbaşkanı olduktan hemen sonra, 26 Aralık 1938'de C.H.P. Olağanüstü Kurultayı toplanıyor.Tüzük değişikliği

---

özgü düşünceleri vardır" notunu düşmüştü ki, bu Tonguç'un genel müdür olmaması gerektiği anlamına geliyordu. (A.y., s.45).

[1110] Y.K.KAYA: s. 185-186.

[1111] İ.İNÖNÜ: **Defterler;** C. I, s. 256.

yapılarak İnönü'ye Millî Şef unvanı ve Değişmez Genel Başkanlık statüsü veriliyor. 28 Aralık 1938'de, Kurultay bitiminde Arıkan bakanlıktan istifa ediyor! Oya ki, Celal Bayar kabinesi devam etmektedir. Bayar 25 Ocak 1939'da görevden ayrılacak, İnönü kendi doğrultusunda bir hükümet kurduracaktır. Arıkan istifa için bu süreyi beklememiştir."[1112]

Şu nokta önemli: **İnönü, Tevfik Rüştü Aras** ile **Şükrü Kaya**'nın görevden alınmalarını Bayar'a bildirmek için, **Atatürk**'ün ölümünden sonra neredeyse 24 saat bile beklememişti. **Arıkan** için ise Bayar'dan böyle bir istemde bulunmuş değildi. Bundan çıkarmamız gereken sonuç, Kurultay'da alınan kararları **Arıkan**'ın içine sindirememiş olduğu için bakanlıktan ayrıldığı olmalıdır. Bu kanıyı destekleyen bir başka olgu da, 1931'de C.H.P. otoriter tek parti yapısma dönüştürülmeye başlandığında da **Arıkan**'ın genel sekreterlikten ayrılmış olmasıdır.[1113] Oysa, gördük ki, "Millî Şef"lik, "Führer"e ve "Duçe"ye özentinin sonucuydu!

Önemli olan bir başka gerçek de, **Arıkan'ın her türlü baskıcı bir düzene sıcak bakmamasına karşın, Atatürk** devrimlerine ve ilkelerine gerçekten bağlı bir kişi olmasıydı. Bu nedenle de, çok partili düzene geçiş onu kaygılandırmıştı. Çünkü, koşulları olmadan demokrasiye geçilemezdi, yalnızca devrimlerden ödünler verilirdi. Kardeşi **Baha Arıkan**'a[1114] göre, *"Demokratik hayata girmek Arıkan için, ikinci planda gelen bir*

[1112] ENGİN TONGUÇ: **"Atatürk'ün Son Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'ı Anarken"**; Yeniden Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk, Ekim 2002, sayı 49, s. 41.

[1113] İşi çığırından çıkarmak eğiliminde olan Recep Peker'in Atatürk tarafından genel sekreterlik görevinden alındığını unutmamak gerekir. Öte yandan, Saffet Arıkan'ın Millî Eğitim Bakanlığına atanması bu tarihe denk gelmektedir.

[1114] Baha Arıkan, Ankara Cumhuriyet Savcısı, bugünkü deyişle Başsavcısı idi.

dâvaydı. İlk yapılacak işin Türkiye'de okuma yazma bilmeyen kimsenin kalmamasını temin etmek olduğuna inanmaktaydı. Ona göre, bir kere okuyup yazma bilmeyen kimse kalmadı mı Türkiye'nin kendine mahsus demokrasisi kurulabilecekti."[1115] 1947 yılı sonlarına gelindiğinde, **Arıkan**, kaygılarında ne denli haklı olduğunu görmüştü. Her şey bir yana temelini attığı Köy Enstitüleri tam bir yıkıma uğratılmaktaydı. Çok partili düzen adına kurulan D.P., C.H.P.'nin de sağındaydı. Devrimlerden ödünler verilme sürecine girilmiş, eğitim "millî" olmaktan çıkmaya başlamıştı. Hele D.P.'lilerin muhalefet yapıyoruz diye Cumhuriyet'in temel ilkelerine sataşmaya başlamaları ile durum daha da kötüleşmişti.

Arıkan, koyu bir Atatürkçü olarak "tam bağımsızlık" ilkesine ölesiye bağlıydı. Bunun için savaşmış, bunun için yaşamı boyunca didinmişti. Şimdi, **Engin Tonguç**'tan şu satırları okuyalım:

*"Bakanlıktan ayrıldıktan sonra da Arıkan konu ile ilgisini sürdürdü. Berlin Büyükelçiliği görevinden döndükten sonra, Tonguç onu Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ne götürdü. 1945 yılının son Pazar günüydü. Tonguç ona onun başlattığı atılımların ne kadar geliştiğini ve nerelere vardığını göstermek istiyordu. Arıkan gördüklerinden çok duygulandı, öğrencilerle konuştu, bir konser dinledi. Bu arada ilginç bir şey oldu: Enstitü'yü gezmeye gelmiş bir Amerikalı gazeteciler gurubu ile karşılaştılar. Arıkan'ın tepkisi düşündürücüydü: **'Yankee'ler buraya da mı burunlarını soktular?'"***[1116]

1947 yılının sonuna gelindiğinde o "Yankee"ler her yere burunlarını sokmuş bulunuyorlardı!...

[1115] FERİT OĞUZ BAYIR: **Köyün Gücü**; Ulusal Basımevi, Ankara, 1971, s. 211 (E.TONGUÇ: **"Köy Enstitülerinin Temelini....."**; s. 47-48'den).

[1116] E.TONGUÇ: **"Enstitülerin Temelini....."**; *s. 47.*

Bu arada şunu da belirtmek gerek: **Arıkan**'ın duygusal bir kişi olduğunu onu tanıyanlar belirtiyorlar. **İsmail Hakkı Tonguç** ile **Saffet Arıkan** kısa sürede yakın dostlar oldukları için **Tonguç** da onu kişisel özellikleri ile, bir "insan" olarak da tanımış. **İsmail Hakkı Tonguç**, oğlu **Engin Tonguç'a, Arıkan**'ın bir ara intihar etmekten söz ettiğini belirtmiş.[1117]

Engin Tonguç, babasının **Arıkan**'ın ölüm haberini alınca hemen gittiğini, **Arıkan**'ı yatağında ölü yatarken gördüğünü eve dönünce anlattığını bildiriyor. **İsmail Hakkı Tonguç**'un görüp anlattıklarını **Engin Tonguç**'tan dinleyelim:

"1947 yılı sonlarıydı. Bir sabah evden telefonla babamı aradılar. Arayan kimdi bilmiyorum. Acele çıkıp gitti. Daha sonra bize kendisine Arıkan'ın ölümünü bildirdiklerini, ona gittiğini, Arıkan'ın yatağında cansız yattığını gördüğünü, yatağın yanındaki masada bazı ilâç kutuları ve bir kağıt üzerine çizilmiş bir mezar resmi bulunduğunu anlatacaktı." [1118]

Bu tablo, tipik bir intihar tablosuydu.

Ne var ki, gazeteler **Arıkan'ın ölüm nedenini kalp krizi** olarak vereceklerdi.[1119/1120] Buna **karşılık, Fahir Giritlioğlu,**

[1117] E.TONGUÇ: **Bir Eğitim Devrimcisi: İsmail Hakkı Tonguç – Yaşamı, Öğretisi, Eylemi;** Güldikeni yyn., Ankara, 1997, C. I, s. 330.

[1118] E.TONGUÇ: **"Atatürk'ün Son Eğitim Bakanı.....".**

[1119] Örneğin, 27 Kasım 1947 günlü Cumhuriyet olayı şöyle duyurmuştu: *"Saffet Arıkan, Ankara'da kalp sektesinden vefat etti.", Haberin gerisi de şöyleydi: "Teessürle haber aldığımıza göre, Erzincan milletvekili ve C.H.P. Meclis Gurubu Başkan Vekili Saffet Arıkan, evvelki gece Ankara'da kalp sektesinden vefat etmiştir. Kendisi 15 günden beri rahatsız bulunmaktaydı.....* Merhumun cenazesi bu akşam 19.20'de İstanbul'a hareket eden Anadolu Ekspresine bağlı hususî bir vagonla vasiyeti üzerine İstanbul'a nakledilmiş, Gar'da son defa olarak Cumhurbaşkanı İnönü, B.M.M. Başkanı Kâzım Karabekir, Başbakan Hasan Saka, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak, bakanlar, milletvekilleri, generaller..... dostları tarafından teşyi edilmiş ve bir kıta asker de ihtiram resmini ifa etmiştir."

C.H.P.'nin gittikçe eski çizgisinden sapması karşısında **Arıkan** ile **İnönü**'nün tartıştıklarını, buna üzülen **Arıkan**'ın intihar ettiğini açık bir biçimde aynen şöyle belirtmektedir:

"Eski Genel Sekreterlerden rahmetli Saffet Arıkan:

- Partiyi Atatürk'ten böyle mi aldınız. Partiyi ne hale getirdiniz? demiş ve İnönü'den sert bir karşılık gördüğü için, o gece intihar etmişti."[1121]

Pekiyi, **İsmet İnönü**, silâh arkadaşı, 1923'den beri milletvekili, kendisi C.H.P. Genel Başkan Vekili sıfatını taşırken parti genel sekreteri, kabinesinin Millî Eğitim Bakanı, en kritik dönemde **Hitler**'in yanına Büyükelçi olarak gönderdiği ve son olarak genel başkanı olduğu partinin Gurup Başkan Vekili olan **Saffet Arıkan**'ın bu acı ölümü üzerine not defterine ne yazmış olabilir dersiniz? Örneğin, **Tevfik Rüştü Aras** ve **Şükrü Kaya**'yı bakanlıktan uzaklaştırınca sevincini nasıl defterine yansıtmışsa, bu kere de üzüntüsünü bir iki sözcük ile de olsa yine defterine geçirmiş olmalı değil mi? Yazdığı, şu iki sözcük:

"Arıkan'ın ölümü."[1122]

Gazetelerin, basımevlerinin sopa ve balyozlarla yerle bir edilmesi, Genelkurmay Başkanı **Kâzım Orbay**'ın oğlunun adam öldürmek suçundan hüküm giymesi, **Kâzım Orbay**'ın bu nedenle görevden alınması, Ankara Valisi **Nevzat**

[1120] Saffet Arıkan'ın ölüm tarihi, 27 Kasım 1947 olarak gösterilmektedir. Oysa, her şeyden önce. yukarıdaki not 16'da anılan gazete haberinden de anlaşılacağı üzere, Arıkan, 26 Kasım'da ölmüştür. Çünkü gazetenin tarihi, 27 Kasım'dır. Öte yandan, Arıkan öldüğünde C.H.P. 7.Büyük Kurultayı sürmekteydi. Kurultay'da 26 Kasım'da, Arıkan'ın ölümü nedeniyle 1 dakikalık saygı duruşu yapılmıştır (**Tutanaklar**; s. 193). Kaldı ki, İsmet İnönü, not defterine "26 Kasım Çarşamba" altında Arıkan'ın öldüğünü yazmış bulunuyor. (C. I, s. 485). Bu nedenle, Saffet Arıkan'ın ölüm tarihinin 26 Kasım 1947 Çarşamba günü olması gerekmektedir.

[1121] F.GİRİTLİOĞLU: C. I, s. 166.

[1122] C. I, s. 485.

Tandoğan'ın bu olay yüzünden kendini öldürmesi, gazetecilerin ve yazarların cezaevlerine konulması, solcuların yaşamlarının karartılması, **Sabahattin Ali** cinayeti, uçak kaçırıp adam öldüren Bulgar antikomünistlerinin beraat ettirilmesi ve **Saffet Arıkan**'ın intiharı... İşte, çok partili demokratik düzene geçişin kapkaranlık öbür yüzünden birkaç kesit...

BÖLÜM 11

CHP İKTİDARININ SONU: 14 MAYIS 1950 SEÇİMLERİ

Kesim 1

SEÇİME DOĞRU

I

Yeni yasal düzenleme ve sonuçları

Türkiye'de "demokrasi" maskesiyle yaşama geçirilme süreci başlatılan karşıdevrimin ilk bölümünün son aşaması, 14 Mayıs 1950 seçimleri oldu.

İnönü ve C.H.P., emperyalizmin isteklerini yerine getirmiş, devrimlerden ödünler vermiş, D.P.'nin isteklerini karşılamış bulunuyordu. Sol susturulmuş, devrimlere sahip çıkmak isteyen aydınlar sindirilmişti. Bu son aşama için başbakanlığa en uygun kişi de getirilmişti: **Şemsettin Günaltay.**[1123] "İrtica"-ya ödün vermenin yolunu açan C.H.P., halkın bilinçlenmesini ve böylece oyunu bilinçle ve özgür istenci ile kullanmasını sağlayacak Köy Enstitüleri'ni yıkıma uğrattığına, Toprak Reformunu rafa kaldırdığına ve solcularla aydınları da sindirdiğine göre genel seçimlerde başarılı olacağını da düşünmüş

[1123] Şemsettin Günaltay hükümetinde görev alan bakanların tam listesi kitabın ekinde bulunmaktadır. Burada şu kadarını belirteyim ki, bu hükümette, Nihat Erim, başbakan yardımcısı; Tahsin Banguoğlu, Millî Eğitim; Cavit Oral, Tarım; Reşat Şemettin Sirer de Çalışma bakanı olarak bulunuyorlardı

olmalıydı. Bu yüzden de, çoğunluk sistemine dayanan yeni bir **Milletvekilleri Seçimi Kanunu** çıkarılacaktı. Oysa, 1946 seçimlerinde uygulanan yasada 1948'de bazı iyileştirmeler yapılmış bulunuyordu. Bununla yetinilmeyecek ve T.B.M.M.'nce 16 Şubat 1950'de kabul edilen 5545 sayılı yeni bir yasa yürürlüğe konulacak ve 14 Mayıs 1950 seçimleri bu yasaya göre yapılacaktı.

Aslında 9 Temmuz 1948'de eski yasada 5258 sayılı yasayla yapılan değişiklikle, siyasal parti temsilcilerinin seçim kurullarına üye olabilmeleri, gizli oy–açık sayım sistemi, sandık sayım sonuç tutanağının bir örneğinin parti temsilcilerine ve adaylara verilmesi, seçimlerle ilgili suç işleyen memurların genel hükümler uyarınca yargılanması (Memurin Muhakemat Kanunu'na göre değil) kabul edilerek yürürlüğe konulmuştu. Ara seçimler de bu yasaya göre yapılmıştı.

Yeni seçim yasası, çeşitli ülkelerin yasaları incelenerek, bir bilim kurulunun[1124] ve ayrıca D.P.'nin ve M.P.'nin (Millet Partisi) görüşleri de alınarak hazırlandı. Yasanın, Türk siyasal tarihi bakımından ön önemli yönü dar bölge ve nisbî temsil sistemini kabul etmemiş olmasıydı. Yasaya göre, bir il çevresinde en çok oyu hangi parti almışsa o ildeki tüm milletvekilliklerini o parti kazanmış oluyordu.

İşin ilginç yönü, C.H.P.'nin bu çoğunluk sistemini istemiş, D.P.'nin buna karşı çıkmış olmasıdır. Bunun anlamı, 14 Mayıs seçimlerinde C.H.P.'nin çoğunluk oylarını kendisinin alacağına güvenmesi, D.P.'nin de kendisinin C.H.P.'den az oy alacak olduğunu sanmasıdır. Başka deyişle, C.H.P. yönetimi, bu kadar "demokratikleşme"yi gerçekleştirdikten, devrimlerden bu kadar ödün verdikten sonra seçimleri kazanamayacağını

[1124] Bu kurul'da Yargıtay'dan ve Danıştay'dan 2'şer, üniversiteden 4, barolardan 3 temsilci vardı ve başkanlığını Yargıtay Başkanı Halil Özyörük yapmıştı.

düşünememiştir bile.[1125] Hele, **Şemsettin Günaltay,** tüm gerici uygulamalarının yanı sıra hükümet programında bir de, *"Hususî sermayenin iktisadî sahada girişeceği teşebbüsleri teşvik etmek ve kolaylaştırmak hükümetin başlıca şiarı olacaktır."* [1126] dedikten sonra nasıl olurdu da C.H.P. seçimlerde D.P.'den daha az oy alabilirdi?

II
D.P. propagandası

D.P., C.H.P. iktidarına karşı başarılı bir propaganda yürütmüştür. Seçimleri kazanmasında bu propagandanın büyük etkisi olduğu bir gerçektir.

Yapılan propaganda şu temellere dayanıyordu:

1-Bir "muvazaa" partisi, yani C.H.P. tarafından danışıklı dövüş partisi olmadığını kanıtlamak,

2-II.Dünya Savaşı boyunca çekilen sıkıntıları, geniş kitleleri zora sokan önlemleri gündemde tutmak, eleştirmek,

3-1946 seçimlerinde baskı ve yolsuzluk yapıldığını sürekli işlemek,

4-Halkın memur, polis ve jandarma zulmü altında yaşadığını sürekli işlemek,

5-C.H.P.'nin demokrasiyi gerçekten istemediğini, doğal yapısının antidemokratik olduğunu öne sürmek, halkın özgürlüğüne ve "millî irade"ye karşı olduğunu söylemek,

6-Sovyet tehdidini bahane ederek demokratik hak ve özgürlükleri kısıtladığını savunmak,

7-C.H.P.'nin halkı küçümsediği üzerinde durmak,

8-Devletçiliği eleştirmek,

[1125] F.GİRİTLİOĞLU: C. I, s.236 – 237.
[1126] K.ÖZTÜRK: s. 341.

9-Dinamik bir propaganda yöntemi izlemek ve halkla kaynaşmak.

"Muvazaa" konusunu biraz açmak gerekiyor:

Bir kere, D.P., halkın gözünde muvazaa partisi olarak gözükmemek için, iktidarla hiçbir konuda uzlaşmaya yanaşmayacak, uzlaşmaz bir tutum içinde iktidarın her uygulamasını, davranışını ve sözünü çok sert bir söylemle eleştirecekti. Çünkü, D.P. kurucuları ve hattâ ona sonradan katılanlar bile, son ana değin C.H.P.'nin kadroları içindeydiler. En sorumlu görevlerde bulunmuşlardı. Ötekileri bir yana bıraksak bile, D.P. Genel Başkanı **Celal Bayar**'ın Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan beri C.H.P. içinde olması 1932-1937 arasmda İktisat Bakanı, 1937-1939 arasında da Başbakan olması ve sonra günün birinde kendi partisini eleştirerek bir muhalefet partisinin başına geçmesi, bir de üstelik çok partili yaşama **İnönü**'nün izin vermesiyle geçilmesi, bu partinin muvazaa partisi olduğu kanısını uyandırmak için kendi başına yeterli bir nedendi. **Asım Us**, bu konuda ***Hatıra Notları***'nda, 1946 Ağustosu'nda,*"Demokrat Partinin hastalığı: Kendisinin muvazaa partisi zannedilmesi korkusudur."*[1127] diyor. Gerçekte, örneğin T.B.M.M.'nde **Cemil Sait Barlas**'ın D.P.'lilere yönelttiği şu soruyu yanıtlamaları çok güçtü:

"Yine soruyorum: Bütün bunlar, bu kanunların yapılış mesuliyetine birlikte iştirak ettiğiniz halde, hangi vakadır ki size bugün şikâyeti mucip oluyor? Muhalefete geçince mi bunu duyuyorsunuz? 20 yıldır bunları omuzlarınızda bu arkadaşlarla taşımadınız mı?"[1128/1129]

[1127] s. 686.

[1128] T.B.M.M., T.D., Dönem 7, C: XXII, Toplantı 3, Bileşim 45, 29 Nisan 1946, Oturum 2, s, 224.

[1129] Cemil Sait Barlas'ın T.B.M.M.'nde Matbuat Kanunu görüşülürken yaptığı şu konuşma da bu açıdan önem taşıyor: *".....memleketimizde demokrasi yürüyüşü deyince şöyle bir hava hâkimdir:*

Muvazaa partisi sayılmak kaygısı D.P. içinde de vardı. **Fevzi Çakmak**'ın D.P.'den kopmasında, M.P.'nin kurulmasında, D.P. İstanbul İl Başkanı **Kenan Öner**'in istifasında da, bu kişiler bu savda bulunacaklardır. Öylesine ki, C.H.P. ile anlaşmış olmak nedenini de öne sürerek D.P. içinde muhalefet başlatan ve sonunda D.P.'den kopanlar için *Ulus* gazetesinde yapılan bir yorumda şöyle denilecekti:

"Demokratik sistemi temiz gelenekler üzerine dayandırmakta iktidarla muhalefet arasında ihtilaf olmaması kadar tabiî ne olabilir? Bugün kesin olarak sabittir ki; Türk vatandaşları, Bay Hikmet Bayur, Aldoğan, Öner triyosunun konserlerinden asla hoşlanmamaktadır. Bu müfrit zihniyetli 'kişilerin' dâvasının bir prensip dâvası olmayıp, bir şahıslar dâvası olduğu gün gibi aşikârdır."[1130]

İşte, bu kaygı ve suçlamalar nedeniyle, D.P. ve yandaşları, **İnönü**'nün 12 Temmuz Beyannâmesi'ne ve C.H.P. 7.Büyük Kurultayı'ndaki açış konuşmasına karşın, **İnönü**'yü de hedef alarak son kerte sert, uzlaşmaz, yıkıcı bir tutum içine girmiş bulunuyordu. Üstelik, 12 Temmuz Beyannâmesi'nde

---

Demokrasi demek mutlaka iki parti demektir. İki parti demekse mutlaka Halk Partisi ile Demokrat Parti demektir. Bu, hâdisenin hakikî ruhuna girmemekten ileri gelmektedir. Bugün D.P., C.H.P. ile mücadele için ayrı bir programla bizim karşımıza çıkmış değildir. Binaenaleyh böyle müstakil ayrı bir program taşımayan D.P. karşısında Halk Partisi ne yaparsa yapsın o parti beğenmeyecektir. Binaenaleyh onun en iyi işlerini kötü görecek, onu idare eden adamları da kötüleyecektir. Bu memlekette demokrasinin tekâmülü yolunda memleket adamlarının sarfettiği gayret sayesinde demokrasinin gelişmekte olduğunu telâkki ediyoruz. Fakat doğan ikinci parti olarak karşılamıyoruz. Çünkü hakikî ikinci parti muayyen bir zümrenin, muayyen içtimaî bir zümrenin muayyen bir nizam etrafında toplanması ve o nizamın fikrini müdafaa etmesiyle kurulan parti olacaktır. Binaenaleyh böyle bir parti yoktur." (T.B.M.M., T.D., Dönem 7, C. XXIV, Toplantı 3, Bileşim 64, 13 Haziran 1946, Oturum 1, s. 271-272).

[1130] **"Son Günlerin Olayları Karşısında"**; Ulus, 19 aralık 1947.

İnönü partiler arası karşıtlığın ve savaşımın belli ilkeler çerçevesinde kamu düzenini bozmayacak bir düzeyde olmasını gereğini belirttiğinden, bunu D.P.'nin C.H.P. ile anlaştığı biçiminde yorumlamak isteyen D.P.'den kopanlarınca D.P. önderlerinin üzerlerine düşürülen bu gölgeden kurtulmaları için İnönü'nün uzlaşmacı tutumunu kabul etmeleri olanaksızdı. Adnan Menderes, D.P. İçel İl Kongresi'nde 23 Nisan 1949'da yaptığı konuşmada bu konuda şöyle diyecektir:

"Demokrat Parti hiç kimsenin emri ile kurulmuş ve emri ile yürüyen bir parti olmadığı için buna muvazaa ve uysallık isnatları yapılamaz. Geçmişte olduğu gibi yarın da partimiz, icap ederse en şiddetli tenkitleri yapmakta asla tereddüt etmeyecektir..... Onların bize karşı muvazaa isnatları 12 Temmuz Beyannâmesi'nden çok daha evvel başlamıştır. Mustafa Kemal'i ve arkadaşları Mareşali ellerinde bir bayrak gibi tutarak ondan istifade etmeye kalkıştılar....."[1131]

D.P.'nin İnönü'yü de hedef alan sert propagandaları karşısında *Ulus* gazetesinde ***İşi Azıttılar*** başlığı altında yer alan şu yazı, o günlerin havasını tanımlayacak nitelikte:

"Her nedense D.P. yeniden hücuma geçmiştir. Durup dururken Devlet Reisinden başlayarak hükümete ve Halk Partisi'ne normal siyasî münasebetlerin eşini kaydetmediği bir tarzda hücumlara kalkmışlardır. Yer yer toplanan D.P. kaza ve il kongreleri şüphesiz merkezden aldıkları işaret üzerine çok defa her türlü nezaket ve saygı sınırlarını da aşarak Devlet Reisinin şahsına tecavüz yolunu tutmuşlardır....."[1132]

İnönü'nün not defterine 12 Temmuz Beyannâmesi'nden önce düştüğü bazı notlar ise, onun D.P.'lilerin bu gibi davranışlarını engellemek çabası içinde olduğunu gösteriyor:

"6 Haziran Cuma [1947]

[1131] Ş.ESİRCİ: s. 183-184.
[1132] Ulus, 11 Aralık 1947.

.....Fuat Köprülü'yü 6'da çağırdım..... Kendilerinin, halkı ayaklandırmak, hatta, insanların canlarını almak gibi telkinler yaptıklarını ve bunun tabiatıyla endişe uyandırdığını, mümkün olduğu kadar yumuşak bir dille anlatmaya çalıştım....."[1133]

"7 Haziran Cumartesi [1947]

.....Celal Bayar ile görüştüm..... Heyecandan olduklarını söylediğiniz halk kütlelerine, Meclis, Hükümet, kanun aleyhine mütemadiyen telkin yapmak, elbette onları şuursuz hareketlere sevk edebilir, diye söylüyordum."[1134]

Bu notlar, 12 Temmuz Beyannâmesi'ne **İnönü**'nün neden gerek gördüğünü ve **Recep Peker**'i neden harcadığına da ışık tutuyor.

Ancak, gördüğümüz gibi, **İnönü**'nün tüm çabaları boşunaydı. D.P. kurucularının C.H.P.'nin uygulamalarının sorumluluğunu taşımaları, C.H.P. geleneğinden gelmeleri, sanıldığının tümüyle tersine, ılımlı bir muhalefet yerine, sert, hırçın, uzlaşmaz bir kimliğe bürünmeleriyle sonuçlanmıştı. Bu sonuç, kendini en somut biçimde, C.H.P.'lilerin **"Husumet Andı"**, D.P.'lilerin **"Millî Teminat Andı"** dedikleri ve D.P.'nin Ankara'da 20 Haziran 1949'da başlayan 2.Büyük Kongresi bitiminde 25 Haziran 1949'da açıklanan **"D.P. 2.Büyük Kongre Ana Dâvalar Komisyonu Raporu"** olacaktır. Bunda 1946 seçimlerinde yapılan baskı ve yolsuzluklar gelecek seçimde de yinelenirse, vatandaşların "meşru müdafaa halinde" kalmaları, haklarını Anayasa ve Türk Ceza Kanunu'na göre aramaları gerektiği bildirilecektir. Ancak, bundan hemen sonra, bu sözlerin halkı "ihtilâle teşvik" olarak yorumlanamayacağı açıklanmakla birlikte **"aksi yolda harekete teşebbüs edenlerin ise, millî vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve**

[1133] İ.İNÖNÜ: **Defterler;** C. I, s. 453.
[1134] A.y., s. 454.

tarihî bir mesuliyete mahkûm olacakları muhakkaktır" denilecektir.[1135] Bu, çok ağır bir bildiriydi. Hatta, o sırada Yargıtay Başkanı olan, ancak 1950 seçimlerinden sonra D.P.'nin ilk Adalet Bakanlığı görevini üstlenecek bulunan **Halil Özyörük**, bu bildirinin suç oluşturduğunu ve D.P.'nin kapatılabileceğini açıklayacak, Adalet Bakanı **Fuat Sirmen** de partinin kapatılmasından yana olacaktır. Ancak, C.H.P. Genel Başkan Vekili **Hilmi Uran** ve Başbakan **Şemsettin Günaltay**, buna karşı çıkarak, bu durumu da içlerine sindireceklerdir.[1136] İşin gerçeği aranırsa, D.P.'nin arkasına aldığı dış ve iç güçler nedeniyle kapatılması olanaksızdı!...

Öte yandan, bu çerçevede yürütülen D.P. propagandasının çok başarılı olduğu görülüyor. Her şeyden önce, slogan olarak kullanılan **"Yeter Söz Milletindir"** sözü ve bunu bütünleyen ve "dur" anlamını taşıyan el resmi etkileyiciydi.[1137] **Sadi Irmak**, şöyle diyor:

"Ne olursa olsun 1946'dan 1950'ye kadar memleketin havası büyük bir maharetle Halk Partisi'ne antipati ile işba edilmiştir [beslenmiştir]. *Bu türde ve bu başarıda bir seçim propagandası dünyada kolay kolay görülmez Çok günler aynı bir temanın muhtelif hatipler tarafından memleketin çeşitli bölgelerinde aynı havada ve aynı taktikle işlendiği olmuştur. Bu propagandanın başarı sebeplerinden birisi de seçilen temaların halka çok sempatik gelen sloganlarla ifade edilmesidir. Afişlerde kalkmış bir el altında* 'yeter söz milletindir' *gibi sloganlar o devrin ruh haletine en uygun bir ifadeydi. Halkın düştüğü mahrumiyetler büyük maharetle dile getiriliyor ve eylem haline getiriliyordu. Meselâ omuzlarda taşınan bir tabutun üzerine* 'ucuzluk' *yazılmıştı. Halkın II.Cihan Harbi faciasından kurtuldu-*

[1135] Tam metin için bkz. EK IV.

[1136] Örneğin bkz. F.GİRİTLİOĞLU: C. I, s. 230-231; M. GOLOĞLU: **Demokrasiye Geçiş**; s.273-274.

[1137] Bkz. SELÇUK MİLAR: **"<Yeter, Söz Milletindir> Afişi Nasıl Doğdu?"**; Tarih Ve Toplum, C. IX, Haziran 1988, sayı 54, s. 15-16.

ğunu unuturcasına yeni liderlere yöneldiği ve onların her sözüne inandığı görülüyordu."[1138] **Hayrettin Erkmen**'in belirttiği gibi, halk yeni bir kurtarıcı beklemekteydi.[1139] D.P., halkın bu beklentisinden sonuna değin yararlanmasını bilecekti.

Bunun yanı sıra, D.P.'liler halkın yanında olmasını da biliyorlardı.[1140] **Celal Bayar**, C.H.P.'nin halkı *"baldırı çıplaklar, kasketli insanlar"*[1141] diye küçümsediğini söylerken, kitlelerin sempatisini kazanmış oluyordu.

[1138] S.IRMAK: **Atatürk.....; s.** 110-111.

[1139] FAHRİ ARAL: **"Hayrettin Erkmen'le DP Üzerine"**; Tarih Ve Toplum, C. IX, Mayıs 1988, sayı 53, s.30

[1140] Samet Ağaoğlu'nun anlattığı şu olay bu yaklaşım örneklerinden biri: *"Trabzon parti başkanımız Kemal Atal 1948'de Erzurum'da bir mitingte söylediği sözler yüzünden tutuklanmıştı. Savunmasına Genel İdare Kurulu'nun kararı ile ben de gittim. Mart ayı. Şiddetli kar ve soğuk vardı. Bu şartlar altında Zigana ve Kop dağlarını aşmak gerekiyordu. Yanımda Trabzon teşkilâtından üç arkadaşla Zigana'yı büyük zorluklarla geçebildik. Gece yarısı geldiğimiz Gümüşhane'de birkaç saat uyuduktan sonra sabah erkenden hareket ettik. Bayburt'ta Kop'un geçit vermediğini, bütün vasıtaların yolda kaldığını söylediler. Pırna Kapan'a geldiğimiz zaman da geçmek mümkün değil dediler. Yüzlerce araba yığılmıştı, yolcular tek hanın içinde bekleşiyorlardı. Arkadaşlarımla karar verdik, arabayı bırakacak, dağı yürüyerek geçecek, bir gün sonraki mahkemeye yetişecektik. Bize genç bir rehber verdiler. O önde, biz arkada, dizimize kadar kara batarak dağı tırmanmaya başladık. Kar bir tarafımızda telgraf direklerinin ucuna kadar yükselmişti, bir tarafımızda da karla dolu dik bir meyil. Rehberimiz arada bir 'yüksek sesle konuşmayın' diyordu. Çığ zamanıydı, ufak bir hava titremesi bile kar yığınını harekete getirebilirdi. Altı saat sonra Kop'u aşmıştık, ama, ayaklarım da donmuştu. Arkadaşlar ayakkabılarımı zorlukla çıkararak ayaklarımı karla uğuştura uğuştura canlandırdılar. Üstü açık bir kamyon bulduk, ona binerek Erzurum'a sabaha karşı geldik. Birkaç saat sonra da mahkemede Kemal Atal'ı savunuyordum. Bizim Kop'u yaya geçerek gelişimizin Erzurumlular üzerindeki etkisi ise büyük olmuştu."* (S.AĞAOĞLU: **Demokrat Partinin.....; s.** 80-81.

[1141] D.P. 2.Büyük Kongresinde; Vatan, 24 Haziran 1949.

Ne var ki, D.P. kurucuları, partilerini kurarken ve arkasından ilk günlerinde solcularla işbirliği yapmaya kalkıştıklarını o tarihten sonra hiç anımsamadıkları gibi, tüm hak ve özgürlük nakaratlarının içinde solcu ya da solcu olmayıp da kendi ideolojilerini paylaşmayanların adları hiç geçmeyecekti. Türkiye'nin bağımsızlığı diye bir kaygıları da yoktu. Tersine, Türkiye'nin A.B.D.'nin yanında koşulsuz yer almasını savunur olmuşlardı. A.B.D.'Ne minnet borçlarını ödemeleri gerekiyordu çünkü. Örneğin, **Adnan Menderes**'e göre; Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki dış siyasal koşullar ile o günküler arasında hiçbir koşutluk kalmamıştı. Artık, A.B.D. özgür dünyanın haklarını komünistlere karşı korumaktaydı. Kaldı ki, Birleşmiş Milletler ilkelerine bağlı kalınmalıydı. Bağımsız bir siyasa izlenemezdi. A.B.D.'nin safında olmak gerekiyordu. Şu sözler, **Adnan Menderes**'in:

"Dünyanın ayrıldığı iki karargâh arasındaki askerî, iktisadî ve siyasî münasebetler bu derece gergin bir hale geldikten sonra, bu iki karargâh arasında ve ortada kalmayı ve her ikisi ile de işbirliği yapmayı tahayyül etmek bir gaflet olur. Burada kaydedelim ki, millî veya müstakil adı ile vasıflandırılmak istenen siyaset, hakikî mânasıyla Birleşmiş Milletler ülküsüne bağlı demokrasi âlemi ile işbirliğinden uzaklaşmak demektir. Bu takdirde ise, Sovyet Rusya bugünkü politikasını değiştirmezse, memleketimizin kısa bir zaman içinde demirperdenin ortasında kalması mukadder olur..... Görülüyor ki bahis mevzuu beyanata esas teşkil eden görüşler [yani, Atatürk döneminin ulusal ve bağımsız dış siyasası][1142] *dünyanın akılları durduracak bir hızla değişmiş ve değişmekte olan şartları karşısında âdeta tarihten önceki devirlere aitmiş gibi görünüyor."*[1143]

[1142] Bu açıklama, D.P.'den kopanlarca kurulan ve fahri başkanlığını Mareşal Fevzi Çakmak'ın yaptığı, genel başkanlığını da Hikmet Bayur'un üstlendiği Millet Partisi'nce yapılmıştı.

[1143] Menderes'in İzmir'de 27 Ağustos 1948'de Tepecikköy Ocağı'nda yaptığı konuşma (Ş.ESİRCİ: s. 160-161).

III
14 Mayıs 1950 seçimleri

Kasım Gülek, demişti ki: *"C.H.P. şu kanaatte idi: Ben demokrasiyi getiririm ve halk bana oy verir".*[1144] C.H.P.'nin milletvekili seçimleri ile ilgili yasaya çoğunluk sistemini koymuş olması bu görüşü doğruluyor. Üstelik, halkı kazanmak düşüncesiyle **Atatürk**'ün ilkelerinden ve devrimlerden bunca ödün de verilmişti. Ne ki, 14 Mayıs 1950'de gerçekten de dürüst ve özgür bir biçimde yapılan seçimlerde C.H.P. yenilgiye uğradı ve iktidarı D.P.'ye bırakmak zorunda kaldı.

Seçilecek milletvekili sayısı 477 idi. Fakat 13 kişi 2 ayrı yerden birden aday olduğu ve bir aday da seçim günü öldüğü için 463 milletvekilliği için oy kullanıldı. Seçimlere katılma oranı yüksekti: % 89.3.

D.P., 393; C.H.P., 69 milletvekili çıkardı. M.P.'nden 1 kişi seçildi (Osman Bölükbaşı).

Her iki partinin kazandığı milletvekilliği sayısı arasında bu denli büyük fark olmasına karşın, daha önce de belirtildiği gibi, D.P. toplam olarak 4.241.393, C.H.P. ise 3.176.561 oy almıştı. Yüzde olarak bu rakamlar, %53.38 ve %39.9 ediyordu. Oysa, D.P.'nin çıkardığı milletvekili oranı, %80; C.H.P.'ninki ise %14.5 oluyordu.[1145] Açıkçası, C.H.P., üzerinde direndiği çoğunluk sisteminin kurbanı olmuş bulunuyordu.[1146]

Böylece karşıdevrimin 1945-1950 dönemi, başka bir deyişle ilk aşaması tamamlandı. Bugün içine sürüklenmiş oldu-

---

[1144] Kasım Gülek ile söyleşi (Çetin Yetkin), 25 Nisan 1986.
[1145] A.COŞKUN: s.35.
[1146] Çeşitli illere göre seçim sonuçları ve bir değerlendirmesi için bkz. CEM ÇAKMAK: **"1950'li Seçimler Ve Demokrat Parti"**; Tarih Ve Toplum, Mayıs 1988, sayı 53, s. 24-29.

ğumuz acıklı durumun temelleri de pek sağlam bir biçimde atılmış oldu.

İnönü, bu seçim yenilgisinden sonra yaptığı ilk konuşma olan C.H.P. Parti Divanı'nda 27 Mayıs 1950'deki açıklamasında seçimde neden yenilgiye uğradıklarını şöyle yorumlayacaktı:

"Mücadele ettiğimiz cereyanlar arasında büyük inkılâp ve ıslâhat içinde geçen şerefli mazimizin biriktirdiği tepkiler vardır. Bunların içinde Cumhuriyet Halk Partisi'ni 30 seneden beri memleketi ilerleten ve binbir badireye karşı korumasını bilen başlıca siyasî teşekkül olarak her olursa olsun yıkıcı bir darbe indirmek isteyen kuvvetlerin aşikâr ve sinsi çalışmaları vardır. Bütün bu unsurlara munzam [ek] *olarak milletin değişmez zannettiği bir iktidarı değiştirmeyi tecrübe etmek arzusu müessir olmuştur.....*

..... İkinci Cihan Harbi'nin başından beri bu memleketi kendi siyasetlerine uydurmak için çalışmış olan ecnebi unsurların taaruzlarına maruz olmakta devam edeceğiz. Bu sinir harbinin bizim memlekette başlıca hedefi Cumhuriyet Halk Partisi'dir..... Teşkilâtımız türlü tezvirlerle bilhassa Cumhuriyet Halk Partisi'ne tevcih olunan yıkıcı taaruzların bütün memlekete tevcih olunmuş bir suikasdın mukaddemesi [başlangıcı / ilk aşaması] *olduğuna inanmalıdırlar....."*[1147]

Bu, çok önemli bir açıklamadır. Ve bence gerçeğin tam bir anlatımıdır. Özellikle şu sözlerin altı bir kez daha çizilmelidir: ***"bu memleketi kendi siyasetlerine uydurmak için çalışmış olan ecnebi unsurlar", "bütün memlekete tevcih olunmuş bir suikasdın mukaddemesi..."***

Ama o zaman sormak gerekmez mi ki, neden buna izin verildi, hatta yardımcı olundu ve hatta işbirliği yapıldı?

"Sonuç" bölümünde iç ve dış nedenler açısından bir değerlendirme yapılacak. Ancak, aynı konuşmasında **İnönü,**

[1147] Konuşma metni; F.GİRİTLİOĞLU: C. I, s. 437-438.

"ecnebi unsurlar" bakımından bu soruların yanıtını kendisi vermiş bulunuyor:

"Bir memlekette iktidar yalnız başına yabancı tesir ve taarruzlara mukavemet edemez."

Tek başına bu söz bile, ***"Ya istiklâl, ya ölüm!"*** diyen **Atatürk**'ün yolundan **İnönü**'nün ne denli ayrıldığını, dahası ona tümüyle ters bir çizgiyi izlediğini kanıtlamaya yeter. Çünkü, **İnönü**, Sovyet tehdidi karşısında kendisi Amerikan emperyalizmden medet ummuş, ülkenin kapılarını A.B.D.'ne kendi eliyle açmıştır.

Kesim 2

İKTİDARIN DEĞİŞİMİNDE ORDUNUN ROLÜ

Bu kitabın başında, yanlış ama genel bir kanının üzerinde duruldu. **İsmet İnönü**, öyle istediği, uygun gördüğü için tek parti rejimine son vererek ülkede çok partili düzeni kurduğu, "demokratikleşme"yi gönlü istediği için başlattığı kanısının tarihsel gerçeklere ters düştüğü belirtildi. Dış siyasal koşulların bu geçişte ne denli belirleyici olduğu vurgulandı. Şimdi bu kitabın sonuna yaklaştığımızda bir başka ve yanlış ama yine genel bir kanıyı da düzeltmek gerekiyor. O da şu: 14 Mayıs 1950 seçimlerinin dürüst ve özgür yapılmasının ve seçimi yitiren **İnönü**'nün bu seçimler sonucunda iktidarı D.P.'ye devretmesinin kahramanının **İnönü** olduğudur. Bu yanlış yargı sonucunda da birçokları **İnönü** için ***"Demokrasi Kahramanı"*** diyegelmişlerdir. Türkiye'ye demokrasinin gelmesinin **İnönü**'nün eseri olduğu öne sürülüyor. Oysa, gerçek durum hiç de öyle değil.

Türkiye'ye gelen şeyin gerçekte demokrasi olmadığı bir yana, ki bu konu üzerinde *"Sonuç"* bölümünde ayrıca duracağım, 1950 seçimlerinin dürüst ve özgür yapılmış olmasının ve

bu seçimler sonucunda iktidarın D.P.'ye devredilmesinin, **İnönü**'nün istenci (iradesi) ile bir ilgisi yoktu. **İnönü**, istese de istemese de öyle davranmak zorundaydı. 1945-1950 arasında değişen toplumsal ve sınıfsal dengelerin **İnönü**'nün kararlarını etkilediği, toplumsal ve sınıfsal tepkileri göz önüne almak zorunda kaldığı hiç su götürmez ama asıl ordu içindeki kaynaşmadan, bir darbe girişimi için oluşturulan örgütlenmelerden ve hele bu örgütlerin 1950 seçimlerinin dürüst ve özgür bir biçimde yapılmaması durumunda iktidara el koyma kararlılığından **İnönü**'nün bilgisinin bulunmadığı düşünülemez. Köy Enstitüleri ile ilgili olumsuz tutumunu haklı göstermek için **Muammer Erten**'e söylediği ve *Cumhuriyet*'te **Mustafa Ekmekçi**'nin yayınladığı sözleri[1148] zaten bunu kanıtlıyor. Anımsanacağı üzere, **İnönü**, şöyle diyordu: *".....bütün organlarda gücümü kaybetmiştim. Ordunun üst kademesinde de huzursuzluk başlamış*[tı]...."

İnönü'nün bu sözünde düzeltilmesi gereken bir yön varsa, ordunun üst kademesindeki generallerin çoğunun kendisine bağlı olduğu, general düzeyinde az sayıda kişinin **İnönü**'nün karşısında yer aldığı, buna karşılık albay ve daha aşağı rütbedeki subayların büyük çoğunluğunun D.P.'yi desteklediği, bir bölümünün de darbe yapmak için örgütlendiği olmalıdır.

Önce, askerlerin D.P.'den yana ve **İnönü**'ye karşı oluşlarını o dönemi yaşayan subayların söylediklerinden birkaç alıntı ile belgeleyelim.

Cemal Madanoğlu, anılarında der ki:

"21 Temmuz 1946'da seçim yapıldı. Generallerin dışında hepimiz Demokrat Partiyi tutuyoruz.

[1148] Bkz. Giriş / IV.

D.P.'nin 70 kadar milletvekili çıkarabildiğini öğrenince çok üzüldük."[1149]

"O dönemde hemen bütün ordu İnönü'ye karşıydı."[1150]

"Yıl 1950. 14 Mayıs 1950'de seçimi Demokrat Parti kazandı. Hepimiz sevinçliyiz."[1151]

Şu sözler de **Orhan Erkanlı**'nın:

"Halkın çoğunluğu, basın, Silâhlı Kuvvetler..... D.P. iktidarını içtenlikle benimsiyor ve destekliyordu."[1152]

Sıtkı Ulay da şöyle diyor:

".....Demokrat Parti, 'halk için, halka beraber' vaadleri ile kuruldu. Biz de birer halk çocuğu, biz de halktan gelme gençler idik. Elbetteki birer ordu mensubu olsak da ne bir sfenks, ne de cansız birer heykeldik ve olamazdık da. Yıllar boyu kitaplarda okuduğumuz, hasretini duyduğumuz toplum kalkınması, medeniyet ve sanayi ülkesi hasretiyle direkt olmasa da, fiilen olmasa da bu partiye az çok gönül bağlamıştık 1946'da denenen ilk seçimler onlar kadar bizi de üzdü."[1153]

Bir de **Ahmet Yıldız'ı** dinleyelim:

"O ortamda, D.P. de bizim beğeni ve saygımızı kazanmakta idi. Hattâ 1946 seçimlerinde, ben bir örgüt arkadaşımla (rahmetli A.Kadir Meral), Polatlı'da sandık yakınlarında dolaşarak halkın özgürce oy kullanmasına, tinsel bir katkıda bulunmak istemiştik. O tutumumuzdan rahatsız olan C.H.P. ilçe başkanıyla da tartışmıştık..... Celal Bayar'dan, öncelikle, laikliğe ve Atatürkçülüğe ilişkin güvence-

---

[1149] CEMAL MADANOĞLU: **Anılar, 1911-1953;** Evrim yyn., İstanbul, 1982, s. 323.
[1150] A.y., s. 330.
[1151] A.y., s. 334.
[1152] ORHAN ERKANLI: **Anılar, Sorunlar, Sorumlular;** İstanbul, 1972, s. 7.
[1153] SITKI ULAY: **27 Mayıs 1960 – Harbiye Silâh Başına!;** Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yyn., İstanbul, 1968, s. 13.

ler alındığını belirten haberler umutlarımızı çok kuvvetlendirmişti...."[1154]

Cemal Madanoğlu, Orhan Erkanlı, Sıtkı Ulay ve Ahmet Yıldız... Bu subayların dördü de 27 Mayıs 1960'da D.P. iktidarını deviren subaylar arasında yer alacaklardır! Bu nedenle, D.P. partizanlığı veya kişisel çıkar nedeniyle **İnönü** ve C.H.P. yönetimine karşı oldukları düşünülemez. Onların tutumu bu idiyse, öteki subayların görüş ve düşüncelerinin ne yönde olduğunu kestirmek kolaydır.

İşin gerçeği şu ki, ordunun silâh ve donanım yönünden yetersizliği, subay atamalarında kayırmalar, savaş zenginlerinin mantar gibi yerden bitmelerine karşın halkın yoksulluğu, bu arada subayların ailelerini geçindirme sıkıntısı çekmeleri ve bu kitap boyunca sıraladığımız tüm öteki olumsuzluklar nedeniyle, subaylar da D.P. kurulunca, ister istemez ona umut bağlamışlardı. Bu umut, 1946 seçimlerinin baskı altında yapılması, hileli yöntemler kullanılması nedeniyle karamsarlığa dönüşmekte gecikmeyecekti. Üstelik, C.H.P.'nin oy kaygısıyla dini siyasete âlet etmesi, **Atatürk**'e içtenlikle bağlı olan askerlerde, haklı olarak, devrimlerden sapılmakta olduğu kaygısını uyandırmıştı. İşte bu ortamda, belirli yerlerdeki kimi subaylar bir darbe yaparak **İnönü** yönetimini iktidardan uzaklaştırmak için ayrı ayrı gizli örgütler kurmak yolunu seçeceklerdi.[1155]

[1154] AHMET YILDIZ: **"27 Mayıs Devrimi Ve Askersel Darbeler"**; Sadık Göksu (Hazırlayan): **Darbeler, 'Demirkırat'lar Ve 27 Mayıs;** Anahtar Kitaplar, İstanbul, (tarihsiz), s. 26.

[1155] Bu örgütlenmelere ve aralarındaki ilişkilere burada girmek konuyu gereksiz yere uzatacaktır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. SADİ KOÇAŞ: **Atatürk'ten 12 Mart'a – Anılar**; C. I: **Atatürk'ten 27 Mayıs'a,** İstanbul, 1977; ÜMİT ÖZDAĞ: **Ordu-Siyaset İlişkisi (Atatürk Ve İnönü Dönemleri);** Gündoğan yyn., Ankara, 1991; ÖRSAN ÖYMEN: **Bir İhtilâl Daha Var;** Milliyet yyn., İstanbul, 1986, s. 164 vd.; ABDİ İPEKÇİ-ÖMER SAMİ COŞAR: **İhtilâlin İçyüzü;** Uygun yyn., İstanbul, 1965, s. 11-28. Ayrıca, bkz. O.ME-

Bu değişik örgütler, daha sonra 27 Mayıs 1960 ihtilâlinde olduğu gibi, başlarında yüksek rütbeli bir generalin bulunmasını gerekli görmüşlerdi. O zaman korgeneral olan **Fahri Belen**'in **İnönü**'ye karşı bir tutum içinde olduğu bilindiğinden onunla ilişkiye geçmek isteyeceklerdi. Herhangi bir yorum yapmaksızın **Fahri Belen**'in kendisinden bu konuyu dinleyelim[1156]

"1947 yılında Maraş'tan trenle İstanbul'a giderken öğrencilerimden bir gurup kurmay subay kompartımana geldi. Konuşmayı memleketin durumuna getirerek bir ihtilâl lüzumundan söz etti. İstanbul'a gittiğim zaman evime gelenler de oldu. Harb akademisini ziyaret ettiğim zaman da öğretmenlerden iki albay ve bir binbaşı beni kahve içmek için bahçeye davet ettiler. Bunların söyledikleri de öncekilerin aynı idi.

Ben bunlara diyordum ki, tarih boyunca askerî ihtilâllerin çoğu iyi netice vermemiştir. Memleketin demokrasiye ihtiyacı vardır. Bu rejimin kapısından da girmiş bulunuyoruz. Sabırlı olmanızı tavsiye ederim. Bir yandan da bunların Demokrat Parti'nin propagandalarına kapılıp kapılmadıklarını inceliyordum. Sonunda tarafsız olduklarına hiçbir tesire kapılmadıklarına kanaat getirdim.....

Gelibolu'da İkinci Kolordu Komutanı iken beş kurmay subay geldi..... Akşam yemeğinden sonra bu kuruldan üç albay benimle özel konuşma ricasında bulundu.

Orduevinin bir odasına çekildik. Biraz görüştükten sonra, bana güvenerek bir ihtilâl örgütünün yetkili üyeleri olduklarını açıkladılar. Teşkilât çok kuvvetli idi. Millî Emniyet'ten bile üyeleri ve bütün ordu ve kolordu merkezlerinde şubeleri vardı.

TİN ÖZTÜRK: **Ordu Ve Politika;** Gündoğan yyn., Ankara, 1993, s. 64-66; B.TÜNAY: s. 89-95; A.YILDIZ: s. 25-26.

[1156] Fahri Belen'in şimdi okuyacağınız bu anlatımı, kendisi ile ilişki kuran bu subaylar arasında yer alan ya da onların örgütünde bulunanların anılarında bütünüyle doğrulanmaktadır.

Generallerden de örgüte katılanlar vardı. O zaman tümgeneral olan rahmetli Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel için, üye olmadığı[nı] fakat destekleyeceğini söylediler....

Ben durumu enine boyuna inceledikten sonra ihtilâlin durdurulması gerektiğini söyledim Konuşmam on dakika sürdü. 'İhtilâlin İçyüzü'[1157] adlı kitaba akseden özet şöyledir....."[1158]

Fahri Belen, bir kere, böyle diyerek **İpekçi-Coşar**'ın kitabında belirtilenleri de doğrulamış oluyor. Ancak, **Belen**'in bundan sonra söylediklerini daha bir dikkatle izlemek gerekiyor:

*"Çok yanlış hükümlere saplanmışsınız. Sırf bir ihtimale dayanarak askerî müdahalede bulunulur mu? Millet böyle bir şeyi destekler ve benimser mi? Dünya ne der? **Ama seçim düşündüğünüz gibi gayrımeşru cereyan ederse o zaman vasat** [ortam] **doğar. O zaman yapılacak müdahale milletin gayrımeşru saydığı ve takdir ettiği bir hareket olur.** Çocuklar olmaz, bekleyin...."* [1159]

Belen'in doğruladığı **İpekçi-Coşar**'ın kitabında bundan sonra, **Belen**'in bir bölümünü kendi anılarına da aldığı, şu tümceler yer alıyor:

""Yıldız'a döndüklerinde genç kurmaylar durumu teşkilâtın diğer üyelerine anlattılar. Fahri Paşa makul konuşmuştu. Ayrıca sevinilecek bir husus vardı. 1950 seçimleri gayrımeşru şartlar altında yapılırsa hazırlayacakları müdahalenin başında Korgeneral Fahri Belen de bulunacaktı." [1160]

Bu noktada önce **Ahmet Yıldız**'ın ve sonra da **Sıtkı Ulay**'ın yazdıklarına da bir göz atarsak, her şey biraz daha yerli yerine oturacak. İlki, şu:

[1157] ABDİ İPEKÇİ-ÖMER SAMİ COŞAR'ın not 1155'de belirtilen kitabı.
[1158] FAHRİ BELEN: **Ordu Ve Politika;** İstanbul, 1971, s. 32.
[1159] A.y., s. 32-33.
[1160] A.İPEKÇİ-A.S.COŞAR: s. 20.

"..... 1950 seçimlerinin dürüstçe yapılması..... artık ihtilâlci girişimlere hiçbir gerekçe bulunamayacak bir dönemi başlattığını sanmıştık." [1161]

Belen'in ve **Yıldız**'ın söylediklerinden açıkça ortaya çıkan sonuç, eğer 14 Mayıs 1950 seçimleri de 21 Temmuz 1946 seçimleri gibi yapılacak olsaydı ve **İnönü** iktidarı bırakmamak eğiliminde bulunsaydı, ordu bir askerî müdahalede bulunacaktı.

Sıtkı Ulay ise, 1950 seçim sonuçları belli olduğunda **İnönü** yanlısı bazı generallerin ona giderek, sonuçları iptal ettirmek önerisine bulundukları söylentisi çıkınca, T.B.M.M.'nin toplanacağı gün Ankara'daki 28.Tümen'e bağlı bazı birliklerin eğitim yapıyormuş gibi gösterilip Meclis'e doğru yaklaştırılarak işi güvenceye aldıklarını anlatmaktadır.[1162]

Ayrıca, yine **Sıtkı Ulay**'ın anlattığına göre; gizli örgüt içinde bulunmamakla birlikte Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin hemen hemen üçte ikisi de D.P.'yi desteklemekte olup bu subay ve astsubaylar bulundukları yerlerde, halka, D.P.'ye oy vermelerine karşın yine C.H.P. iktidarda kalırsa bize ne yapar korkusunu silmek için de onlara güven duygusu aşılayarak çaba göstermişler.[1163]

Ama asıl önemlisi **Sıtkı Ulay**'ın şu sözleri:

"Liderleri ile [D.P.'nin] *her türlü yasaklara rağmen İstanbul'da Selânik Bankası'nda temaslar arandı, desteklerinde olduğumuz haberleri ulaştırıldı. Arkadaşlar adına bu temas görevini Sayın Cemal Yıldırım yapmıştı. Bayar'ın yakını olan Selânik Bankası Müdürlerinden Bay Selâhattin Güvendiren aracılık ediyordu. Bayar 1950'de müdahale olursa yapacağınız ihtilâlde ben de emrinizde bir nefer olurum diyordu."*[1164/1165]

[1161] A.YILDIZ: s. 26.
[1162] S.ULAY: s. 14-15.
[1163] A.y., s. 14.
[1164] A.y., s. 13.

Öte yandan, **Mareşal Fevzi Çakmak**'ın bir süre D.P.'yi desteklemesi de bu gelişmelerde önemli bir etken olmuştu. Ne var ki, **Çakmak**'ın "muvazaa" savıyla D.P.'den kopması ve E. General **Sadık Aldoğan**'la birlikte Millet Partisi'nin kuruluşu içinde yer almasının da etkisiyle, D.P., özellikle yüksek rütbeli asker kişilerin kendi saflarında bulunmaları, D.P.'ye kayıt olmaları için çaba gösterecekti. Bu çerçevede D.P.'ye katılanların başında **Korgeneral Fahri Belen** ile gizli örgütten **Albay Seyfi Kurtbek** geleceklerdir. Örgüt üyeleri böylece, D.P. seçimleri kazanacak olursa ordunun dileklerini parti içinde bu asker kökenli kişilerin dile getireceklerini düşünüyorlardı.[1166] Gerçekten de seçimlerden utku ile çıkan D.P., **Belen**'i Bayındırlık Bakanı olarak hükümete alacak, fakat **Belen**, D.P.'nin bakanlığının işlerine partizanca karışması ve partinin genel gidişi

---

[1165] Fahri Belen, seçimlerden önce ordudan ayrılıp D.P.'ye gireceğine birazdan değinilecek. Bu gelişmeyi burada not olarak şimdiden anmanın nedeni, onun Sıtkı Ulay'ın bu söyledikleriyle çelişen ve Adnan Menderes'le aralarında geçen şu konuşmada Belen'nin durumunu belirtmek içindir. Belen şöyle diyor: *"Seçimlerden sonra Adnan Menderes'e askerî örgüt ile bir ilişki kurup kurmadıklarını sorduğumda yemin ederek böyle bir harekette bulunmadıklarını açıkladı."* (F.BELEN: s. 32) . Menderes, kendisi açısından doğru söylemiş olabilir. Ancak, darbe hazırlığı içinde olan subaylardan bir gurubun Celal Bayar ile ilişki kurdukları, en azından varlıklarından onu bilgilendirdikleri kesin bir olgudur. Olasıdır ki, Bayar bu konuyu Menderes'e açmamış olabilir.

[1166] Bu konuda burada belirtilen kaynaklar dışın ayrıca bkz. GEORGE S. HARRİS: **"CIA Ajanı Gözüyle Türk Ordusu"**; Devrim, 30 Aralık 1969, sayı 11 (Yazının özgün biçimi, Türkiye'de CIA adına görevli olarak bulunmuş olan Harris tarafından **"The Role of the Military in Turkish Politics"** adı altında Middle East Journal, C. XIX, Kış-Bahar 1965 sayısında yayınlanmış, Devrim'de yazı dizisi biçimde yer almıştır).

nedeniyle, bu görevde ancak 6 ay kalacak ve istifa edecektir.[1167]

Çok partili düzene geçişte, askeri rahatsız eden bir konu da, C.H.P.'nin devrimlerden verdiği ödünlerdi. Subayların hemen tümü, o tarihte **Atatürk** ilke ve devrimlerine içtenlikle bağlıydılar. C.H.P.'nin oy kaygısiyle dini siyasete nasıl âlet etmeğe kalkıştığını gördük. Bu nedenle, **Ahmet Yıldız**'m şu sözleri, birkaç açıdan büyük önem taşıyor:

"Celal Bayar'dan, öncelikle, laikliğe ve Atatürkçülüğe ilişkin güvenceler alındığını belirten haberler umutlarımızı çok kuvvetlendirmişti." [1168]

Çok açık: **Yıldız**, Atatürkçülük ve laiklik alanında yaşanan olumsuzluklara karşı güvenceyi D.P.'de aradıklarını belirtiyor. Başka bir deyişle, bu dönemde D.P.'nin bu alanda ters bir davranışına tanık olmadıkları da böylece anlaşılmış oluyor.

Kaldı ki, **İnönü** ve C.H.P. iktidarına karşı silâhlı kuvvetlerde oluşan tepkinin ve darbe hazırlığının nedenini açıklarken **Fahri Belen** de şöyle demiş bulunuyor:

"En önemli sorun, çok partili rejime girdikten sonra Atatürkçü partinin, Atatürk devrimlerinden tavizler vermeğe başlamasıdır. Politikacıların kulaklarında küpe olması için söyleyebilirim ki, Atatürk ilkelerinden tavizler vermeye yeltenen ve mukaddes dini istismar eden her iktidar, karşısında orduyu bulacaktır." [1169]

Ümit Özdağ-Çetin Güney, önemli bir noktanın altını çiziyorlar. Diyorlar ki, ordunun 1950'ye değin bir müdahalede bulunmamasının nedenlerinden biri de, büyük bir olasılıkla, **İnönü**'nün zaman zaman işe karışarak ortamı yumuşatması ve bir seçimle iktidarın değişebileceği düşüncesini işlemiş ol-

---

[1167] Bakanlık görevinden çekilen bir başka kişi de, özellikle D.P. iktidarının Köy Enstitüleri'ne karşı tutumunu kabullenemeyen Millî Eğitim Bakanı Avni Başman'dı.

[1168] A.YILDIZ: s. 26.

[1169] F.BELEN: s. 32.

masıdır.[1170] **Ahmet Yıldız** da bu yargıyı doğrulamakta, 12 Temmuz Beyannâmesi, sertlik yanlısı **Recep Peker**'in yerine **Hasan Saka** ve sonra da **Şemsettin Günaltay** hükümetlerinin kurulması *"bizde de yeni umutlar yeşertmişti"* demektedir.[1171/1172]

Tüm bu söylenenlerden çıkarılması gereken sonuç, 14 Mayıs 1950 seçimleri:

1-Dürüstçe ve özgürce yapılmamış olsaydı,

2-**İnönü** ve partisi, seçimden yenik çıkmalarına karşın, iktidarı D.P.'ye devretmek istemeselerdi,

bir askerî müdahale kaçınılmaz olacaktı.

27 Mayıs 1960'da D.P. iktidarını deviren Millî Birlik Komitesi üyelerinden olan **Suphi Karaman**, bu gerçeği çok açık bir anlatımla dile getirmiş bulunuyor:

"46'lardan itibaren politikayı izlerim. 1950'den beri kurmay subayım. Hatta 1946'dan 1953, 1954'e kadar Demokrat Parti sempatizanıyım. Hiçbir asker politikadan soyutlaşmamıştır. Bu mümkün değildir. 1945-1946'dan itibaren Halk Partisi'nin memleketi bir çıkmaza soktuğu inancındayım. Nitekim 50'lerden önce de bana göre, Halk Partisi 60'dan önceki Demokrat Parti durumundadır. Ama

---

[1170] ÜMİT ÖZDAĞ-ÇETİN GÜNEY: **"İnönü Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri"; Türkler**, C. XVI, s. 751.

[1171] A.YILDIZ: s. 26.

[1172] Ancak, Özdağ-Güney şu kanıdadırlar: *"Gizli örgütlerin CHP'ye karşı aldıkları tavrı ve DP'yi desteklemeleri, kanaatimizce TSK'nin demokrasi idealine içten inancından çok, ordunun rejim içindeki ağırlığının kaybolmasına bir tepki, genç subayların DP'nin iktidara gelmesi halinde kemikleşmiş yüksek kumanda kademelerini değiştirerek alt kademelere yükselme imkânı sağlayacağı ümidi, ordunun daha hızlı modernleştirileceğine olan inancın bir sonucudur. Ayrıca rejim için eski prestiji kalmayan TSK'nin CHP lehine muhalefet üzerinde kullanılması subay heyetini rahatsız eden bir davranış olarak değerlendirilebilir."*(Ü.ÖZDAĞ-Ç.GÜNEY: s. 751).

bir seçimle kendini sıyırabilmiştir. Eğer sıyrılmasaydı altmışa benzer bir olay olurdu gibi geliyor bana." [1173]

Tüm bu tarihsel gerçekler ortada iken, **İsmet İnönü**'nün demokrasiye âşık ve taraftar olduğu için Türkiye'de çok partili "demokratik" düzene geçilmesini ve sonunda da dürüst ve serbest olarak yapılmasını sağladığı seçimler sonucunda iktidarı D.P.'ye kendi özgür istenci ile devrettiğini öne sürmek acaba ne derece doğru bir savdır? Hem sonra, seçim sonuçlarını değerlendirirken ***"bu memleketi kendi siyasetlerine uydurmak için çalışmış olan ecnebi unsurlar"***dan söz eden ve ***"bütün memlekete tevcih olunmuş bir suikasdın mukaddemesi..."*** olduğunu söyleyen İsmet **İnönü**'nün ta kendisi değil midir?

Ama, açıkça görüldüğü gibi, 14 Mayıs 1950 seçimlerinin dürüst ve özgür bir biçimde yapılmasında, iktidarın el değiştirmesinde ordunun belirleyici bir etkisi olduğu da tartışmasız bir gerçek.

Elbette, bir olayın ortaya çıkması birden çok nedene bağlıdır. Bu, bilimsel bir gerçek. Ne ki, bu nedenlerden bazıları, ötekilere göre daha ağırlıklı olabilir. Bu yüzden de hiç kimse, 14 Mayıs 1950'de iktidarın el değiştirmesini tek bir nedene bağlayamaz. Şu var ki, veriler ordunun tutumunun "ağırlıklı" olan nedenler arasında bulunduğunu açıkça gösteriyor. **İnönü**'yü ve C.H.P. iktidarını devirmek için örgütlenen subayların, bu girişimleri için öne sürdükleri gerekçeler de, geçerli gerekçelerdir. Ancak, bu subayların hiçbirinin çok partili düzene geçişte ve D.P.'nin varlığını sürdürebilmesinde, bu arada ülkede olup bitenlerde emperyalizmin rolünün ne olduğuna

---

[1173] NAZLI ILICAK: **15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor**; Kervan yyn., İstanbul, 1975, C. II, s. 428'de Suphi Karaman'ın Ilıcak'ın sorularına verdiği yanıt.

ilişkin hiçbir görüşlerinin ya da kaygılarının bulunduğuna ilişkin bir belirti bile yok.[1174]

Ordunun seçimlerin doğru dürüst yapılmasında ve iktidarın el değiştirmesinde böylesine önemli bir payı bulunmasına karşın, emperyalizm konusunda o tarihlerdeki bu bilinçsizliği, sözde demokrasi tarihimizin bir başka üzücü sayfası...

[1174] Tüm iyi niyetlerine karşın, 27 Mayıs 1960'da da ihtilâli (darbeyi) gerçekleştiren subaylarda da aynı bilinçsizlik görülecek ve nedenle de bazı yanlış uygulamalar kaçınılmaz olacaktır. (Bkz. Ç.YETKİN: **Askerî.....**; s. 27-101).

SONUÇ

Buraya değin bütün anlatılanlardan ve belirtilen belgelerden çıkarmamız gereken sonuçlar şunlardır:

I

1- Türkiye'de II.Dünya Savaşı'nın bitiminde çok partili *düzene geçilmesinin en önde gelen, başka bir deyişle belirleyici nedenleri;*

a. Savaşı kendilerine "Demokrasi Cephesi" diyen "müttefikler"in kazanması ve bu devletlerin yeryüzünde bundan böyle antidemokratik rejimlerin yaşamasına olanak tanımayacaklarını, bu gibi ülkeleri gerekirse zor kullanarak "demokratikleştireceklerini" açıklamaları karşısında ülkeyi tek parti, tek şef (Millî Şef) rejimi ile yönetmekte olan İnönü'nün bu durum karşısında rejim değişikliği yapmak zorunluluğunu duyması,

b. Sovyetler Birliği'nin tehdidi ile karşı karşıya kalan Türkiye'nin bu tehdide karşı A.B.D. ve İngiltere'nin desteğini sağlayabilmek amacı ile İnönü'nün Türkiye'nin de demokrasi ile yönetilen bir ülke olduğunu göstermek istemesidir.

2-A.B.D.'nin bu durumdan yararlanarak Türkiye üzerinde emperyalist amaçlarını gerçekleştirmeye koyulmuş olması ise çıkarmamız gereken ikinci önemli sonuçtur. Bu süreçte, Amerikan emperyalizmi, amaçlarını gerçekleştirmesine engel olan kurumları, toplumsal ve kültürel yapıyı değiştirmiştir. Emperyalizmin önündeki engeller ise, en başta Atatürk ilke ve devrimleriydi. Öte yandan; emperyalizm, devletçiliği çıkarlarını engellediği için de giderek ortadan kaldırtmak, kendisi ile işbirliği içinde olacak "işbirlikçi" bir özel sektörü palazlandırmak için elinden geleni yapmıştır.

3-C.H.P. iktidarı eşine az rastlanır bir bilinçsizlikle olanı biteni bir türlü kavrayamadığı gibi Amerikan emperyalizmine

övgüler düzmüş, ülke yönetiminde Amerikalılar'ı söz sahibi yapmıştır. Bununla da yetinilmemiş, yapılan antlaşmayla iktidar emperyalizmin propagandasını kendi eliyle yapmıştır.

4-Bu çerçevede, ilk devalüasyon yapılmış; Türkiye, Dünya Bankası ile IMF'nin kıskacına sokulmuş, bu kuruluşlardan borç alınmaya başlanmıştır. Öte yandan, dış yardımın, bir dış siyasa aracı olduğu düşünülmeden, öne sürülen tüm koşullar kabullenilerek emperyalizmin bu yoldan da Türkiye'yi etkisi altına alması sağlanmıştır.

5-Bu arada soğuk savaşın başlaması ile birlikte bir yandan A.B.D.'ne daha sempatik görünmek ve bir yandan da komünizmle mücadele için Amerika'nın yaptığı parasal yardımdan yararlanmak için ülke içinde gerçekten komünist olsun olmasın her türlü toplumcu ve halkçı düşünce ve örgütlenmeye karşı amansız bir savaş açılmış, bir komünizm umacısı yaratılmıştır. Böylece, aynı zamanda, egemen işbirlikçi sınıf da ideolojik planda kendisine zararlı olabilecek oluşumları engellemek ve yok etmek olanağını bulmuştur.

II

1-Çok partili düzen için gerekli olan ikinci parti, C.H.P.'nin uygulamalarının yıllardır sorumluluğunu taşımış olan önde gelen C.H.P.'lilerce kurulmuştur. D.P. olarak kurulan bu parti, oy kaygısı ile ilk aşamada toplumcu görüşte olanlarla işbirliği yapmak eğiliminde olmuşsa da iktidarın tepkisi üzerine bu eğiliminden hemen caymış, caymakla da kalmamış, o da toplumcu her görüşe karşı iktidarla el ele davranmıştır.

2-C.H.P.'nin en sağcı ve bağnaz kesiminin çoğu D.P. saflarına geçmişlerdir. Buna karşılık, kurulan toplumcu/solcu partiler kapatılmış, "demokrasi" oyunu C.H.P. ile onun da sağında olan D.P. ile oynanmaya başlanmıştır.

3-D.P.'nin toprak reformuna karşı çıkan C.H.P.'liler tarafından kurulmuş olmasına karşın, özellikle II.Dünya Savaşı boyunca çekilen sıkıntıların doğurduğu tepkiyle halk, D.P.'nin gerçek niteliğini hiç düşünmeksizin ve onu C.H.P. iktidarına karşı bir "seçenek" olarak gördüğü için bu yeni partiyi giderek artan bir biçimde desteklemiştir.

4-Özellikle savaş yıllarında karaborsacılık ve vurgunculukla ve ayrıca C.H.P. iktidarının aldığı kayırıcı önlemlerle iyice güçlenmiş olan yeni yetme ticaret burjuvazisi, büyük toprak sahipleri ile birlikte D.P. çatısı altında toplanmaya başlamıştır. Bunların C.H.P'ne sırt çevirmelerinin nedenlerinin başında artık bürokrasiye dayanan C.H.P. iktidarının vesayetinden kurtularak D.P.'yi kendi iktidarlarını gerçekleştirecek bir yeni siyasal oluşum olarak görmeleridir. Ayrıca, Varlık Vergisi, bu sınıfı tedirgin etmiş bulunuyordu.

5-D.P., varlığının nedeninin dış siyasal koşullar olduğunu bildiği için, varlığını sürdürmek için de sırtını A.B.D.'ne dayamış, iktidar tarafından kapatılma olasılığını böylece önlemek istemiştir. Sonuçta hem iktidar ve hem de muhalefet A.B.D.'nin kanatları altına girmiştir.

III

1-C.H.P., sağ kanadmdan daha fazla kopmaları ve bunların D.P.'ye geçmelerini önlemek için, daha da sağa kaymış, giderek C.H.P.'de ırkçılar ve Turancılar, gericiler, toprak ağaları, ticaret burjuvazisi ağırlık kazanmışlardır.

2-Aynı kaygı ve nedenle, Köy Enstitüleri yıkıma uğratılmış, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu rafa kaldırılmıştır.

3-Oy kaygısı ile ve ayrıca partide aşırı sağcı ve gericilerin ağırlık kazanması sonucunda, devrimlerden ödünler verilmeye başlanmıştır.

IV

1-Ordunun gereksinmelerinin karşılanmaması, **Atatürk** ilke ve devrimlerinden ödünler verilmesi, halkın çektiği sıkıntıları subayların da aileleri ile birlikte çekmeleri gibi nedenlerle subayların büyük çoğunluğu D.P.'den yana olmuşlardır.

2-Giderek iktidarı devirmek amacıyla silâhlı kuvvetler içinde gizli örgütlenmeler oluşmuş ve gelinen son noktada, 14 Mayıs 1950 seçimleri dürüst ve özgürce yapılmayacak olursa iktidara el koymak konusunda darbeciler anlaşmışlardır.

* * *

Bunlar kabaca çıkarabileceğimiz sonuçlar. Ancak, genel birkaç değerlendirme de yapmak gerekir.

Önce şunu belirteyim:

Bugün pençesinde kıvrandığımız IMF, Dünya Bankası ve dış borçlar, **İnönü** döneminin bize armağanıdır.

İmam Hatip Okulları, din dersleri, türbelerin açılması, İlahiyat Fakültesi... **İnönü** döneminin eserleridir.

Türkiye'nin bağımsızlığı **İnönü** döneminde zedelenmiştir. Emperyalizme teslim olmak bu dönemde başlamıştır.

Aydınlarımız, yazarlarımız, şairlerimiz **İnönü** döneminde öldürülmüşler, hapislere atılmışlar, polisçe izlenip durmuşlardır.

Bunlar tarihsel, somut, tartışmasız gerçeklerdir.

Ve tüm bunlar çok partili demokrasi döneminde olmuştur.

İkinci olarak şunu belirtmek gerekir:

Atatürk ilke ve devrimleri, yeri geldiğinde belirttiğim gibi, aynı zamanda demokrasinin önünü açmaya yönelmiş, "gerçek" bir demokrasinin varlık kazanabilmesi için gerekli olan koşulları yaratmayı amaçlamış bulunuyordu. **İnönü**, önce devrim karşıtlarını önemli görevlere getirerek ama daha da önemlisi devrimlerden ödün üstüne ödün vererek, üstelik dini siyasete âlet ederek, demokrasinin önünü böylece kendisi

tıkamıştır. Öte yandan, yılların planlaması ve çabası sonucunda yaratılan Köy Enstitüleri'nin devrim düşmanlarınca acımasızca yıkılmasına göz yummasaydı, göz yummak ne demek, baş yıkıcısı **Reşat Şemsettin Sirer**'i Millî Eğitim Bakanı yapmasaydı, demokrasinin önündeki başlıca engel olan cahillik, boşinançlar, ağalık, şeyhlik... ten bugün iz kalmamış olacaktı. Bugün, aşiret reisleri ve toprak ağaları T.B.M.M.'nin ceylan derisi kaplı koltuklarında oturamayacak, bakanlık yapamayacaklardı. Ama, o, Köy Enstitülü öğretmenin yerine İmam Hatipliyi ***demokrasi gereği*** geçirdi. Demokrasinin bir ülkede var olabilmesi için, feodal yapının aşılmasını sağlayacak olan Toprak Reformu'nu rafa kaldırmakla da yetinmedi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu uygulamakla görevli Tarım Bakanlığı'nın başına, bu kanuna Meclis görüşmelerinde karşı çıkmış olan toprak ağası **Cavit Oral**'ı getirdi. Bunlar üzerinde hep durduk. Şu soruyu sorun kendinize: Gerçekten demokrasiden yana olan bir kimse böyle mi davranmalıydı? Yok eğer, öyle davranmak zorunda kaldı denirse, o zaman da ona **"demokrasi kahramanı"** denemez.

Kaldı ki, yeri geldikçe hep belirtmeye çalışıyorum: Demokrasi ancak tam bağımsız bir ülkede var olabilir. Çünkü, demokrasi demek, halkın/ulusun kendi özgür istenci ile kendisini yönetmesidir. 1945'ten sonrasının moda deyimiyle, demokrasi "millî irade"nin ülkede egemen olması demektir. Eğer, bir ülkenin hükümeti, meclisi dış güçlerin buyruklarından dışarı çıkamıyorsa, o ülkede "millî irade" değil, "gayrımillî irade" egemen demektir. O zaman, ülkenin bağımsızlığı ikili antlaşmalarla A.B.D.'ne ipotek edildiğinde bağımsızlığımız darbe üstüne darbe yememiş midir? Demokrasi diye feryat edenler, önce ülkelerinin tam bağımsızlığını korumak zorundadırlar. Bu kitabın "Kronoloji" bölümüne bir de bu açıdan bakın. Göreceksiniz ki, Türkiye ve Çankaya köşkü Amerikalılar'ın neredeyse yol geçen hanına dönmüş.

14 Mayıs 1950 seçimleri demokrasinin filan zaferi değildir. Demokrat Parti'nin zaferidir. D.P.'nin ise ne olduğunu, ülkeyi ne duruma getirdiğini hep biliyoruz. Eğer, tümü de D.P.'den yana olan, özgür ve dürüst seçimlerle 1950'de **İnönü** iktidarı D.P.'ye devretmeyecek olsaydı ihtilâl yapacak olan *aynı* subayların, D.P.'nin ne olduğunu anlayınca bu kere onu devirmek için yeniden örgütlenmeleri ve 27 Mayıs 1960'da D.P. iktidarını alaşağı etmeleri, **İnönü Demokrasisi**'nin bir sonucu değil midir?

Kaldı ki, ne 14 Mayıs 1950'den önce ve ne de sonra Türkiye'de asla demokrasi olmamıştır. Var olan bir oligarşinin demokrasi kandırmacasıdır. Olmamıştır diyorum, çünkü demokrasinin var olabilmesi için, demokrasiden söz edebilmek için, gerekli olan koşullar hiç gerçekleşmemiştir. Bu koşullar üzerinde daha önce durduğum ve en önemli ikisine de yukarıda yine değindiğim için burada yinelemiyorum. O zaman şu soruyu da sormalıyız: Var olmayan bir demokrasinin **"kahramanı"** ya da **"zaferi"** olur mu?

1945-1950 arasında olan şey; toplumcu solcu tüm siyasal partilerin kapatılması, C.H.P.'nin daha da sağa ve hattâ gericiliğe kaydırılması, C.H.P.'den de sağda bir muhalefet partisidir. Bu muhalefet partisi, alanlarda, parti toplantılarında, basın karşısında hep özgürlük, demokrasi, insan hakları vb. sözlerini yineleyip durmuştur ama söz gelimi **Sabahattin Ali** öldürüldüğünde bunun hesabını sormamıştır, üniversiteye özerklik tanınmış olmasına karşın üniversite hocaları Türk olsun, yabancı olsun kapı dışına konulurken, T.B.M.M.'nde üniversiteye ***"itoğluitler mektebi"*** diye sövülürken, kendi partili gazetecileri dışında kalan gazeteciler cezaevlerine tıkılırken gıkı bile çıkmamıştır. Ama Amerika'ya övgü düzmek yarışında iktidardan geri kalmamak için çırpınmıştır. Köy Enstitüleri'nin yıkımında el ve gönül birliği eden, T.B.M.M.'nde **Reşat Şemsettin Sirer**'i övenler **İnönü** demokrasisinin olmazsa ol-

maz muhalefet partisidir. Toprak Reformu yapılmasın, hiç olmazsa ağası oldukları topraklarda çalışan topraksız gariban köylüye toprak verilmesin diye Başbakan **Şükrü Saraçoğlu**'na yalvar yakar olanlar bu muhalefet partisinin kurucuları değil midir? İktidar ve muhalefet partileri böyle olan bir ülkede, hangi demokrasiden söz edilebilir ki?

İnönü'nün C.H.P. seçimlerden yenik çıkınca iktidarı D.P.'ye devretmesini ise başlı başına eski Millî Şef'in yüce kişiliğinin bir sonucu olarak gösteriyor kimileri de. İyi de, ülkeye demokrasi getirdim diye övünen **İnönü**'den başka ne yapması beklenebilirdi ki? Seçimi yitirenlerin iktidarı seçime kazanana devretmesi en olağan davranış değil midir ki, bunda bir yücelik görülüyor? Hem sonra, iktidarı devretmemek elinde miydi? Sözü uzatmamak için, 27 Mayıs 1960 ihtilâlini gerçekleştiren subaylardan **Suphi Karaman**'ın son bölüme aldığım şu sözünü anımsatmakla yetineceğim:

"50'lerden önce de bana göre, Halk Partisi 60'dan önceki Demokrat Parti durumundadır. Ama bir seçimle kendini sıyırabilmiştir....."

Bence en doğru tanı da bu: Sıyrılıp kurtulmuş!...

O, sıyrılıp kurtuldu ama, ülkeyi demokrasi adına D.P.'-ye de teslim etmiş oldu.

1945-1950 **Atatürk** ilke ve devrimlerine, onun ülkemiz için öngördüğü amaçlara karşı girişilen karşıdevrimin ilk aşamasıdır. Gerisini D.P. getirecektir. Ve Adalet Partisi iktidarı, 12 Mart 1971 müdahalesi, Milliyetçi Cephe Hükümetleri, 12 Eylül 1980 darbesi, **Turgut Özal**... derken içler acısı bugünlere gelinecektir...

KRONOLOJİ

1 Ocak 1945 – 14 Mayıs 1950

3 Ocak 1945:
Japonya ile diplomatik ilişkiler kesildi.
10 Ocak 1945:
"Teşkilât-ı Esasiye Kanunu"nun "Anayasa"ya çevrilmesi ve metnindeki yabancı sözcüklerinin Türkçe karşılıkları ile değiştirilmesine ilişkin 4695 sayılı yasa T.B.M.M.'nde kabuldü edildi.
22 Ocak 1945:
ABD Başkanı Truman, Kongre'de yaptığı konuşmada, *"Birleşik Amerika'nın iktisadî sahadaki dış siyaseti, kendi refahını ve aynı zamanda dünya pazarlarının yeniden kurulmasını ve genişlemesini sağlamak"* olduğunu söyledi.
23 Şubat 1945:
Türkiye, Almanya ve Japonya'ya savaş ilân etti. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e kurucu üye olabilmesi için bu savaş ilanı gerekliydi.
A.B.D. Ödünç Verme Ve Kiralama Kanunu çerçevesinde Türkiye'ye verilen malzeme için A.B.D. ile 10 yıl vadeli 10 milyon dolarlık kredi açma anlaşması imzalandı.
19 Mart 1945:
S.S.C.B., Türkiye'nin Moskova Büyükelçisine bir nota vererek 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk Ve Saldırmazlık Antlaşması'nın uzatılmayacağını bildirdi.
14 Mayıs 1945:
Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı T.B.M.M'nde görüşülmeğe başlandı.
19 Mayıs 1945:
İnönü, 19 Mayıs nedeniyle yaptığı konuşmada savaş zamanlarının gerektirdiği sıkı önlemlerin kaldırılacağını ve ülkede demokrasi ilkelerinin yaşama geçirileceğini söyledi.
29 Mayıs 1945:
Başbakan Şükrü Saraçoğlu güvenoyu istedi. 7 milletvekili güvensizlik oyu verdi: Celal Bayar, Hikmet Bayur, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Recep Peker, Emin Sazak.

7 Haziran 1945:

Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes, C.H.P. Meclis Gurubu Başkanlığı'na "Dörtlü Önerge"lerini verdiler.

11 Haziran 1945:

4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu T.B.M.M.'nde kabul edildi.

12 Haziran 1945:

Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes tarafından verilen "Dörtlü Önerge" C.H.P. Meclis Gurubu'nda reddedildi.

17 Haziran 1945:

C.H.P. ilk kez resmî aday listesi hazırlamadığı ara seçimler yapıldı.

26 Haziran 1945:

Türkiye, San Francisco'da Birleşmiş Milletler Antlaşmasını imzaladı.

7 Temmuz 1945:

Nuri Demirağ, Millî Kalkınma Partisi'ni kurmak için İçişleri Bakanlığı'na başvurdu.

9 Temmuz 1945:

Ormanların devletleştirilmesine ilişkin 4785 sayılı yasa T.B.M.M.'nde kabul edildi.

15 Ağustos 1945:

Adnan Menderes, Birleşmiş Milletler Antlaşması T.B.M.M.'nde görüşülürken, Türkiye'deki rejimin uygulamada buna aykırılıklar taşıdığını söyledi.

Birleşmiş Milletler Antlaşması, T.B.M.M.'nce 4801 sayılı yasayla onaylandı.

17 Eylül 1945:

Celal Bayar, C.H.P.'nden istifa etti.

21 Eylül 1945:

Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, C.H.P.'nden çıkarıldı.

29 Eylül 1945:

Celal Bayar, milletvekilliğinden istifa etti,

12 Ekim 1945:

A.B.D. Senato üyesi Claude Pepper'in Çankaya'da İsmet İnönü tarafından kabul edildi.

16 Ekim 1945:

Dr.Neşet Naci Arzan, Ankara'da muayenehanesinde öldürüldü.

17 Ekim 1945:
Reşit Mercan adlı kişi, Dr.Neşet Naci Arzan'ı kendisinin öldürdüğünü söyleyerek polise teslim oldu.
18 Ekim 1945:
Dr.Neşet Naci Arzan'ın öldürülmesi dâvası Ankara'da başladı.
1 Kasım 1945:
İnönü, T.B.M.M.'nin 7.dönem 3.toplantılı yılını açış konuşmasını yaptı ve bir muhalefet partisinin eksikliğini dile getirdi.
8 Kasım 1945:
İnönü'nün 1 Kasım T.B.M.M.'ni açış söylevi A.B.D.'nde *Congressional Record*'da yayınlandı.
3 Aralık 1945:
Celal Bayar, C.H.P.'nden de istifa etti.
Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin'de "Kalkın Ey Ehli Vatan" yazısını yayınladı.
4 Aralık 1945:
İstanbul'da Tan ve bazı yayın organlarının tahrip edilmesi ile sonuçlanan gösteriler yapıldı.
7 Ocak 1946:
Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes, D.P.'yi kurdu.
22 Ocak 1946:
Hikmet Bayur, C.H.P.'nden çıkarıldı.
23 Ocak 1946:
Toprak Mahsülleri Vergisi kaldırıldı.
28 Ocak 1946:
4841 sayılı Çalışma Bakanlığı'nın kuruluş ve görevleri ile ilgili yasa kabul edildi.
15 Şubat 1946:
Kenan Öner tarafından D.P. İstanbul il örgütü kuruldu.
20 Şubat 1946:
Sabiha ve Zekeriya Sertel, Cami Baykut ve Halil Lütfi Dördüncü, Tan gazetesinde yayınlanmış olan bazı yazılardan dolayı tutuklandılar.
5 Mart 1946:
T.B.M.M.'nin ve hükümetin manevî şahiyeti tahkir ve tezyif (hakaret ve aşağılama) savı ile Sabiha ve Zekeriya Sertel, Halil Lütfü Dördüncü ve Cani Baykut hakkında ceza dâvası açıldı.

23 Mart 1946:

Sabiha ve Zekeriya Sertel, Cami Baykut ve Halil Lütfi Dördüncü çeşitli hapis cezalarına çarptırıldılar.

29 Mart 1946:

Türk Sosyal Demokrat Partisi, hükümetçe kapatıldı.

6 Nisan 1946:

Amerikan Missuri zırhlısı ve iki savaş gemisi İstanbul Limanı'na geldi.

A.B.D. Başkanı Truman, Amerikan Ordu Günü nedeniyle yaptığı konuşmada, *"Orta Doğu'da muazzam tabiî kaynaklar vardır ve en işlek kara, hava ve deniz yolları bu bölgeden geçmektedir. Binnetice bu bölgenin büyük iktisadî ve stratejik önemi vardır..... dünya ticaret sisteminin temellerini kurmak istiyoruz. Milletlerarası münasebetleri zehirleyen ve iki harb arası devrede hayat seviyesini bozan dar iktisadî milliyetçiliğe dönmek istemiyoruz"* dedi.

13 Nisan 1946:

Hükümet, A.B.D.'nden 500 milyon dolar kredi istedi.

28 Nisan 1946:

Sabahattin Ali, Falih Rıfkı Atay'a hakaretten 3 ay hapis cezasına çarptırıldı.

6 Mayıs 1946:

İnönü, Akşehir'de yaptığı konuşmada D.P.'nin seçimlere katılmama düşüncesini ağır biçimde eleştirdi.

8 Mayıs 1946:

D.P. Genel İdare Kurulu, belediye seçimlerine katılmama kararı aldı.

10 Mayıs 1946:

C.H.P. 2.Olağanüstü Kurultayı'nda İnönü, 1947'de yapılması gereken milletvekili seçimlerin öne alınmasını istedi.

İnönü'nün "Değişmez Genel Başkan" sıfatı kendi isteği üzerine kaldırıldı.

14 Mayıs 1946:

Sabiha ve Zekeriya Sertel, Cami Baykut ve Halil Lütfi Dördüncü haklarındaki mahkûmiyet kararı Yargıtay 1.Ceza Dairesince esastan bozuldu ve tahliye edildiler.

26 Mayıs 1946:

Belediye seçimleri yapıldı. Bu seçimlere D.P. katılmadı.

5 Haziran 1946:

4918 sayılı yasayla tek dereceli seçimi de öngören yeni seçim sistemi kabul edildi.

4919 sayılı yasa ile Cemiyetler Kanunu'nda değişiklik yapıldı. Değişiklikle siyasal partilerin kurulmasına aykırılık kaldırıldı.

10 Haziran 1946:

T.B.M.M.'nde seçimlerin yenilenmesi (öne alınması) önergesi kabul edildi. Önergeyi verenler: Saffet Arıkan, Nafi Atıf Kansu ve Recep Peker.

İçtimaat-ı Umumiye Kanununa Müzeyyel Kanun yürürlükten kaldırıldı.

Üniversiteler Yasası T.B.M.M.'nde görüşülmeye başlandı.

11 Haziran 1946:

T.B.M.M.'nde Üniversiteler Kanunu tasarısının görüşülmesi sürdürüldü.

13 Haziran 1946:

4936 sayılı Üniversiteler Kanunu T.B.M.M.'nde kabul edildi.

Matbuat Kanunu'nun 50.maddesi değiştirilerek gazete ve dergilerin ancak mahkeme kararı ile kapatılabileceği kabul edildi. (R. G. ile yayını: 18 Haziran 1946).

14 Haziran 1946:

7 Haziran 1947'ye kadar işlenmiş olan basın suçları için af yasası çıkarıldı.

8 Temmuz 1946:

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Ankara Radyosu'nda saat 20.00'de seçim konuşması yaptı.

9 Temmuz 1946:

Ankara Valisi Nevzat Tandoğan intihar etti.

12 Temmuz 1946:

Mareşal Fevzi Çakmak'ın İstanbul'a gelişindeki karşılama bir gösteriye dönüştü.

21 Temmuz 1946:

Genel seçimler yapıldı.

5 Ağustos 1946 :

Hasan Ali Yücel Milli Eğitim Bakanlığı görevinden istifa etti.

T.B.M.M., seçimlerden sonraki ilk toplantısını yaptı.

Kâzım Karabekir, T.B.M.M. Başkanlığı'na seçildi.

7 Ağustos 1946:

S.S.C.B., ikinci notayı verdi.

Recep Peker başbakanlığa atandı.

14 Ağustos 1946:

Başbakan Recep Peker, T.B.M.M.'nde Hükümet Programını okudu.

2 Eylül 1946:
Samim Kocagöz, "Fındık Yaprakları" öyküsü nedeniyle tutuklandı.
7 Eylül 1946:
Türk parasında ilk devalüasyon yapıldı.
12 Eylül 1946:
A.B.D. eski başkan yardımcısı ve Ticaret Bakanı Henry Wallace, A.B.D.'nin dış siyasasını ve İngiliz emperyalizmini eleştiren bir konuşma yaptı.
25 Eylül 1946:
Üçüncü Sovyet notası verildi.
18 Ekim 1946:
İstanbul'da Kenan Öner'in yazıhanesinde Mareşal Fevzi Çakmak, M.Zekeriya Sertel ve arkadaşları İnsan Haklarını Koruna Cemiyeti'ni kurduklarını açıkladılar.
19 Ekim 1946:
Mareşal Fevzi Çakmak, İnsan haklarını Koruma Cemiyeti'nden çekildiğini açıkladı.
Kenan Öner, basına yaptığı açıklamada İnsan Haklarını Koruma Cemiyeti ile bir ilgisinin olmadığını bildirdi.
22 Kasım 1946:
T.B.M.M. Başkan Vekilinin kendilerine söz vermemesi üzerine D.P.'liler Melis salonunu topluca terk ettiler.
23 Kasım 1946:
Bir Amerikan filosu İzmir'e geldi,
25 Kasım 1946:
Markopaşa yayınlanmaya başladı.
4 Aralık 1946:
Sıkıyönetim 6 ay daha uzatıldı.
18 Aralık 1946:
Başbakan Recep Peker, bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmasında Adnan Menderes'e "psikopat" dedi. Emin Sazak, bu sözü "pis köpek" olarak anladı. D.P.'liler Celal Bayar'ın başkanlığında Meclis'i terk ettiler.
27 Aralık 1946:
D.P.'li milletvekilleri İnönü'nün araya girmesi ile Meclis'e döndüler.
Türkiye Sosyalist Emekçi Ve Köylü Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve İstanbul İşçi Kulübü Sıkıyönetim Komutanlığınca kapatıldı.
Sendika, Gün, Ses, Yığın ve Dost dergileri ve bunların basımevleri Sıkıyönetim Komutanlığınca kapatıldı.

7 Ocak 1947:
11 Ocak'a kadar sürecek olan D.P. 1. Büyük Kongresi başladı.
29 Ocak 1947:
İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, T.B.M.M.'nde Türkiye'deki "komünistler" hakkında bilgi verdi.
17 Şubat 1947:
Hasan Ali Yücel'in Kenan Öner'e karşı dâva açtı. (Dâvanın ilk duruşması 17 Nisan 1947'de yapılacaktır).
20 Şubat 1947:
5018 sayılı İşçi Ve İşveren Sendikaları Ve Sendika Birlikleri'ne ilişkin yasa T.B.M.M.'nde kabul edildi.
1 Mart 1947:
67 sağ görüşlü ırkçı öğrenci solcu öğretim üyelerinin üniversiteden atılması için Millî Eğitim Bakanı'na dilekçe verdiler.
3 Mart 1947:
Truman Doktrini gereğince Türkiye'ye ve Yunanistan'a yardım yapılması kararlaştırıldı.
5 Mart 1947:
D.T.C.F.'nin 108 öğrencisi öğretim üyelerini savunan dilekçelerini Millî Eğitim ve İçişleri Bakanları'na verdiler.
7 Mart 1947:
Ankara Üniversitesi Senatosu, Profesör Boratav, Doçent Boran ve Doçent Berkes hakkında soruşturma açılmasına karar verdi.
10 Mart 1947:
Sabahattin Ali, Cemil Sait Barlas'a hakaretten 4 ay hapis cezasına mahkûm oldu.
11 Mart 1947:
Türkiye, Uluslararası İskan Ve Kalkınma Bankası'na (Dünya Bankası) ve Uluslararası Para Fonu'na (I.M.F.) katıldı.
19 Mart 1947:
İstanbul'daki bazı Amerikalılar ile Türk vatandaşları Türk-Amerikan Dostluk Cemiyeti kurmak için harekete geçtiler.
21 Mart 1947:
A.B.D. Temsilciler Meclisi'nde Dışişleri Bakan Yard. Acheson, Türkiye'ye yardımı haklı göstermek için Türkiye'de bir muhalefet partisinin bulunduğunu ve demokrasinin geliştiğini söyledi.
2 Nisan 1947:
D.P, seçim güvenliği bulunmadığı gerekçesiyle ara seçimlere katılmayacağını açıkladı.

6 Nisan 1947:
İstanbul'da yapılan ara seçimlere D.P. katılmadı.
9 Nisan 1947:
Köy Enstitüsü öğrencilerinin enstitü yönetiminde söz sahibi olmalarına son verildi.
12 Nisan 1947:
Türkiye'de incelemeler yapmak üzere Senatör Berkeley başkanlığında bir A.B.D. heyeti geldi.
22 Nisan 1947:
Truman Doktrini Amerikan Senatosu'nda kabul edildi.
2 Mayıs 1947:
Bir Amerikan filosu İstanbul'a geldi, filo komutanları ile görüşmek için İsmet İnönü Ankara'dan İstanbul'a gitti.
9 Mayıs 1947:
Köy Enstitüleri'nde kız ve erkek öğrenciler ayrıldı.
Truman Doktrini Amerikan Temsilciler Meclisi'nde kabul edildi.
20 Mayıs 1947:
Köy Enstitüleri kitaplıklarında sakıncalı görülen kitaplar ayıklandı ve yakıldı.
22 Mayıs 1947:
Amerikalı General L.E.Oliver başkanlığında 20 kişilik bir askerî yardım kurulu Türkiye'ye geldi.
24 Mayıs 1947:
Kara Kuvvetleri'nde subay üniformaları Amerikan modeline göre değiştirildi.
28 Mayıs 1947:
Sıkıyönetim 6 ay daha uzatıldı.
5 Haziran 1947:
A.B.D. Dışişleri Bakanı General Marshall, Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada kendi adıyla anılacak dış yardım planını açıkladı.
6 Haziran 1947:
Necip Fazıl Kısakürek tutuklandı, 5 Ağustos 1947'de beraat edecektir.
14 Haziran 1947:
Amerikan İktisadî Heyeti, Türkiye'ye geldi.
12 Temmuz 1947:
İsmet İnönü "12 Temmuz Seçim Beyannâmesi"ni yayınlandı.
Truman Doktrini gereğince A.B.D. ile yardım antlaşması imzalandı.

24 Temmuz 1947:
Sıkıyönetim Komutanlığı 21 Temmuz seçimlerinin tartışılmasını ve eleştirilmesini yasakladı.
8 Ağustos 1947:
Bir gurup subay eğitim görmek üzere A.B.D.'ne gitti.
12 Ağustos 1947:
Aziz Nesin, Sıkıyönetim Mahkemesince 10 ay 10 gün hapis cezasına ve Bursa'da 3 ay 10 gün emniyet-i umumiye nezareti altında bulundurulmaya mahkûm edildi.
25 Ağustos 1947:
Başbakan Recep Peker, C.H.P. parti gurubundan güven oyu istedi ve aldı.
1 Eylül 1947:
A.B.D. ile yapılan yardım antlaşması T.B.M.M.'nde kabul edildi.
4 Eylül 1947:
Köy Enstitüsü yasasında değişiklik yapıldı – Yüksek Köy Enstitüsü kapatıldı.
Recep Peker'e C.H.P. parti gurubunda 47 karşı oy çıktı.
9 Eylül 1947:
Recep Peker başbakanlıktan ayrıldı. Hasan Saka Başbakan oldu.
İnönü, 4 D.P. kurucusu ve Emin Sazak ile akşam yemeği yedi.
21 Eylül 1947:
Bir Amerikan yardım kurulu geldi.
2 Ekim 1947:
ABD Kongre üyesi Karl E.Mundt'un Türkiye'deki demokra-tikleşme sürecini öven demeci Ulus gazetesinde yayınlandı.
5 Ekim 1947:
Genelkurmay Başkanı Salih Omurtak Başkanlığındaki bir heyet A.B.D.'ne gitti.
13 Ekim 1947:
Başbakan Hasan Saka hükümet programını T.B.M.M.'nde okudu.
31 Ekim 1947:
Bir başka Amerikan yardım kurulu daha geldi.
3 Kasım 1947:
Falih Rıfkı Atay, Ulus gazetesini bıraktı (Atay, Recep Peker'den yana tutum içinde bulunuyordu).
17 Kasım 1947:
4 Aralık 1947'ye kadar sürecek olan C.H.P. 7.Büyük Kurultayı başladı.

19 Kasım 1947:
Hasan Ali Yücel, Kenan Öner'e karşı açtığı dâvayı kaybetti.
26 Kasım 1947:
Saffet Arıkan intihar etti.
27 Kasım 1947:
C.H.P. 7.Büyük Kurultayı'nda "Genel Başkan Vekilliği" kurumu kabul edildi.
28 Kasım 1947:
D.T.C.F. olayları için soruşturmacı olarak atanan Baha Kantar ve Faruk Erem; Boratav, Berkes ve Boran'ın olaylarda bir suçları olmadığı sonucuna vardı.
4 Aralık 1947:
Recep Peker, Parti Divanı'ndan istifa etti.
23 Aralık 1947:
Millî Eğitim Bakanlığı yandı.
22 Aralık 1947:
Saat 24.00'te 25 Kasım 1940'da Çanakkale, Edirne, İstanbul, Kırklareli, Kocaeli ve Tekirdağ illerinde ilân edilmiş olan sıkıyönetim kaldırıldı.
27 Aralık 1947:
Sağcı öğrenciler Ankara Üniversitesi Rektörü Şevket Aziz Kansu'yu dövdüler ve istifaya zorladılar.
Aynı gurup Türkiye Gençler Derneği'ni de basarak tahrip etti.
29 Aralık 1947:
Hamdullah Suphi Tanrıöver C.H.P.'nden istifa etti.
10 Ocak 1948:
Ankara Üniversitesi Senatosu, Boratav, Berkes ve Boran'ın öğretim üyeliğinden çıkarılmasına karar verdi.
Ankara Üniversitesi Senatosu'nda Ankara Hukuk Fakültesi'ni temsil eden Prof.Hirsch ve Prof. Arsebük, Senato üyeliğinden istifa ettiler.
13 Ocak 1948:
Ankara Üniversitesi Rektörü Şevket Aziz Kansu, istifa etti, ancak istifası Profesörler Genel Kurulunca kabul edilmedi.
13 Ocak 1948:
Kenan Öner, D.P. İstanbul İl Başkanlığından istifa etti. (16 Ocak'ta D.P.'den ayrılacaktır).
26 Ocak 1948:
Kazım Karabekir öldü.

27 Ocak 1948:
Ali Fuat Cebesoy, T.B.M.M. Başkanı seçildi.
30 Ocak 1948:
Danıştay II.Dairesi 3813/279 sayılı kararı ile, Boratav, Berkes ve Boran için "men-i muhkeme" kararı verdi.
31 Ocak 1948:
Din konusunda yapılacaklar için İnönü'nün Şemsettin Günaltay, Tahsin Banguoğlu ve Nihat Erim ile görüştü.
5 Şubat 1948:
Mason Dernekleri yeniden açıldı.
19 Şubat 1948:
C.H.P. Meclis Gurubu'nun okullara din dersi konulmasına ilişkin bildirisi gazetelerde yayınlandı.
20 Şubat 1948:
Polis Vazife Selâhiyet Kanunu'nun 18.maddesindeki polise kuşkulandığı kimseleri süresiz gözaltında tutma yetkisi kaldırıldı.
21 Şubat 1948:
Üniversitelerarası Kurul, Boratav, Berkes ve Boran'a disiplin cezası verilemeyeceğine ilişkin karar aldı.
10 Mart 1948:
Sadık Aldoğan, Nuri Köni ve bazı başka D.P.'liler D.P.'den çıkarıldılar.
17 Mart 1948:
A.B.D. başkanı Truman, S.S.C.B. tehlikesi gerekçesiyle zorunlu askerliği başlattı.
23 Mart 1948:
Mehmet Ali Aybar, "İstanbul Valisi Sayın Lütfi Kırdar'a Açık Mektup" broşürünü yayınladı. Bu broşür nedeniyle Aybar, İnönü'ye hakaretten 3 yıl ağır hapis cezasma çarptırılacaktır.
2 Nisan 1948:
Sabahattin Ali öldürüldü.
Ankara Üniversitesi'nde sağcı/ırkçı öğrenciler "solcu" öğretim üyelerine karşı gösteri yaptı.
7 Mayıs 1948:
Maden Tetkik Arama Enstitüsü Genel Müdürü İlhan Ruhi Berent, Amerikalılar'ın çağrısı üzerine petrol kongresine katılmak üzere A.B.D.'ne gitti.
26 Mayıs 1948:
Temyiz üzerine ve Genel Kurul kararı ile Hasan Ali Yücel'in Kenan Öner'e karşı açtığı ve kaybettiği dâvaya ilişkin karar bozuldu.

8 Haziran 1948:
Hasan Saka, Başbakanlıktan ayrıldı.
9 Haziran 1948:
Hasan Saka, yeniden hükümeti kurmakla görevlendirildi.
Toprak ağası Cavit Oral, toprak reformunu da uygulamakla görevli Tarım Bakanı oldu.
15 Haziran 1948:
Danıştay Genel Kurulu'nun Boratav, Berkes ve Boran hakkındaki Danıştay II. Daire kararını bozması üzerine görevi kötüye kullanmak suçundan bu 2 öğretim üyesi Akara 4.Asliye Ceza Mahkemesi'nde yargılanmaya başladı.
16 Haziran 1948:
Sabahattin Ali'nin cesedi bir çoban tarafından bulundu.
18 Haziran 1948:
Başbakan Hasan Saka, hükümet programını T.B.M.M.'nde okudu.
30 Haziran 1948:
Bir gurup Bulgar antikomünist, bir Bulgar uçağını kaçırıp ik uçak görevlisini öldürdükten, ikisini de yaraladıktan sonra uçağı Yeşilköy Havaalanına indirdi. (Katiller Bulgaristan'a iade edilmeyerek serbest bırakılacaklardır).
4 Temmuz 1948:
Türkiye ile A.B.D. arasında Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzalandı (T.B.B.M.'nce onaylanması: 8 Temmuz 1948).
5 Temmuz 1948:
D.T.C.F.'nde üç öğretim üyesinin kürsülerini kaldıran ve yabancı profesörlerin sözleşmelerini fesheden Ankara Üniversitesi Kuruluş Ve Kadroları Hakkında Kanun Tasarısı TBMM'nde görüşülmeye başlandı.
6 Temmuz 1948:
Ankara Üniversitesi Kuruluş Ve kadroları Hakkında Kanun, T.B.M.M.'nde 2'ye karşı 259 oyla kabul edildi.
12 Temmuz 1948:
Basına demeç veren Bayındırlık Bakanı Nihat Erim, Amerikalı uzmanların bakanlıkta çalıştığını ve Türkiye'yi topografik, ekonomik ve askerî açılardan inceledikleri açıkladı.
20 Temmuz 1948:
Millet Partisi kuruldu.
29 Temmuz 1948:

Polis, Türkiye Gençler Derneği'ni basarak bazı evraka el koydu, bazı dernek üyelerini gözaltına aldı (Gözaltına alınan hakkında dâva açılacak, ancak yargılama sonucunda beraat edeceklerdir).

17 Ağustos 1948:

Un ve ekmek üretimini sınırlandıran 13 Ocak 1942 günlü Kararnâme yürürlükten kaldırıldı.

31 Ağustos 1948:

Şeker satışı serbest bırakıldı.

8 Ekim 1948:

Dünya Bankası'ndan 50 milyon dolar kredi alınması için girişimde bulunuldu.

20 Kasım 1948:

Tarım alanında incelemelerde bulunmak üzere bir A.B.D. heyeti geldi.

22 Kasım 1948:

Devletçiliğin ağır bir biçimde eleştirildiği Türkiye 2.İktisat Kongresi toplandı.

10 Aralık 1948:

Türkiye, İnsan Hakları Evrensel Beyannâmesi'ni kabul etti.

28 Aralık 1948:

Ankara'da yaptığı basın toplantısında Marshall Planı Avrupa Temsilcisi Harriman, Türkiye'nin doğal kaynaklarının Amerika ve Avrupa için önemli olduğunu söyledi.

12 Ocak 1949:

Gazetelerde Sabahattin Ali'nin öldürüldüğü haberi yayınlandı.

14 Ocak 1949:

Hasan Saka hükümeti çekildi.

Samet Ağaoğlu, not defterine, Adnan Menderes'in Sabahattin Ali'nin hükümet tarafından öldürüldüğünü kendisine söylediğini yazdı.

15 Ocak 1949:

Başbakanlığa Şemsettin Günaltay atandı.

22 Ocak 1949:

Türk Hükümeti'nin istediği borç için Dünya Bankası'ndan iki kişilik bir kurul Türkiye'de incelemelerde bulunmak üzere Ankara'ya geldi.

24 Ocak 1949:

Başbakan Şemsettin Günaltay hükümet programını T.B.M.M.'nde okudu. Hükümet programında, devletin başlıca ilkesinin özel sektörünün girişimlerine yardımcı olmak olduğunu açıkladı.

25 Ocak 1949:
Atatürkçülükten verilen ödünler yüzünden Behçet Kemal Çağlar C.H.P.'nden ve milletvekilliğinden istifa etti.
31 Ocak 1949:
Osman Yaz, T.B.M.M.'nde dinleyiciler arasından Arapça ezan okudu, Muhittin Ertuğrul adlı kişi de aynı anda tekbir getirdi.
15 Şubat 1949:
İlkokullarda din dersleri okutulmaya başlandı.
28 Şubat 1949:
Türkiye'nin istediği kredi için bir IMF heyeti geldi.
2 Nisan 1949:
İsmail Hakkı Tonguç, Millî Eğitim Bakanlığı Talim Ve Terbiye Kurulu üyeliğinden resim-iş öğretmenliğine atandı.
6 Nisan 1949:
Bakanlar Kurulu, 3/9119 sayılı kararı ile İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni kabul etti.
30 Nisan 1949:
Sabahattin Ali'nin katili Ali Ertekin mahkeme önüne çıkarıldı. (17 Ağustos 1950 günlü duruşmada Cumhuriyet Savcısı, sanık için ölüm cezası verilmesini, ancak 5677 sayılı af yasası gereğince bu cezasının 20 yıl ağır hapse çevrilmesini isteyecek; mahkeme ise, 14 Ekim 1950'de sanığı 4 yıl ağır hapis cezasına çarptıracaktır).
4 Mayıs 1949:
5384 sayılı yasa ile İstiklal Mahkemeleri Kanunu kaldırıldı.
30 Mayıs 1949:
Yapılan yasal değişiklikle Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı'na bağlandı.
4 Haziran 1949:
5424 sayılı yasa ile Ankara'da bir İlâhiyat Fakültesi kurulması öngörüldü.
25 Haziran 1949:
D.P. Büyük Kongresi'nde Millî Teminat Andı (Husumet Andı) kabul edildi.
19 Temmuz 1949:
A.B.D. Maliye Bakanı Snyder, İnönü ile görüştü.
8 Ağustos 1949:
Türkiye, Avrupa Konseyi'ne girdi.

10 Eylül 1949:
Askerî manevraların bitiminde İnönü, A.B.D. Büyükelçisi ve Amerikalı görevlilerle görüştü.
13 Ekim 1949:
Rauf Orbay, ara seçimlere bağımsız aday olarak gireceğini açıkladı.
31 Ekim 1949:
İlahiyat Fakültesi Ankara'da açıldı.
1 Kasım 1949:
A.B.D. senatörleri Jenner, Ferguson ve Green, A.B.D Ankara Büyükelçisi Wadswoth ve İktisadî İşbirliği Türkiye temsilcisi Door ile birlikte İsmet İnönü ile kapitülasyonlar, devletçilik ve girişimcilik üzerine görüştü.
14 Aralık 1949:
Emekli Amiral Rıfat Özdeş D.P.'ye girdi.
22 Aralık 1949:
Hasan Ali Yücel, Kenan Öner'e karşı açtığı dâvayı kazandı.
27 Aralık 1949:
Türkiye İle A.B.D. Arasında Eğitim Komisyonu Kurulması Hakkında Antlaşma (Fulbright Antlaşması) imzalandı.
10 Şubat 1950:
Ankara 4.Asliye Ceza Mahkemesi, Boratav'ın beraatine, Boran ve Berkes'in 3'er hapsine karar verdi. (Boran ve Berkes'in bu kararı temyiz etmeleri üzerine karar Yargıtayca bozulacak ve sanıklar sonunda 30 Haziran 1950'de Ankara 1.Asliye Ceza Mahkemesi kararı ile beraat edeceklerdir).
16 Şubat 1950:
5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu kabul edildi.
1 Mart 1950:
5566 sayılı yasa ile 677 sayılı yasada değişiklik yapılarak ve türbelerin açılmasına ilişkin yasa kabul edildi.
10 Mart 1950:
İktisadî İşbirliği Türkiye Temsilcisi R.Dorr basın toplantısı yaarak Marshall Planı'nın planlama ve malzeme getirme çalışalarının bittiğini, asıl sonucun bundan sonra alınacağını bilirdi.
13 Mart 1950:
Devlet Bakanı Cemil Sait Barlas, T.B.M.M.'nde Türkiye'de özel kapitalin ne kadar geliştiğini rakamlarla anlattı.

22 Mart 1950:
5618 sayılı yasayla Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun 17. maddesi kaldırıldı.
24 Mart 1950:
22 Mayıs 1950'de toplanmak üzere T.B.M.M. toplantılarına son verildi.
29 Mart 1950:
Ressam Avni Mehmedoğlu ve arkadaşları gözaltına alınıp tutuklandılar (Haklarında takipsizlik karar verilecektir).
30 Mart 1950:
Mahmut Makal, "Bizim Köy" adlı kitabı nedeniyle gözaltına alında ve arkasından tutuklandı, Makal, 30 Nisan'da serbest bırakılacaktır.
1 Nisan 1950:
Recep Peker öldü.
4 Nisan 1950:
E.Korgeneral Fahri Belen, DP.'ye katıldı.
6 Nisan 1950:
Emekli bazı yüksek rütbeli subaylar DP'ye girdiler.
8 Nisan 1950:
Nazım Hikmet, serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla açlık grevine başladı. Affi için kampanya açıldı.
10 Nisan 1950:
Mareşal Fevzi Çakmak öldü, cenazesi bir gericilik gösterisine dönüştü.
29 Nisan 1950.
Ali Fuat Cebesoy, D.P.'ye girdi.
14 Mayıs 1950:
Milletvekili Genel Seçimi, C.H.P. iktidarının sonu.

EKLER

I
DÖNEM SÜRESİNCE GÖREV YAPAN HÜKÜMETLER:

(1) 8 Mart 1943:

Başvekil: **ŞÜKRÜ SARAÇOĞLU** – 2.kez (İzmir)
Adliye Vekili: **Ali Rıza Türel** (Konya)
Millî Müdafaa Vekili: **Ali Rıza Artunkal** (Manisa)
Dahiliye Vekili: **Recep Peker** (Kütahya)
Hariciye Vekili: **Numan Menemencioğlu** (İstanbul)
Maarif Vekili: **Hasan Ali Yücel** (İzmir)
Nafıa Vekili: **Sırrı Day** (Trabzon)
İktisat Vekili: **Fuat Sirmen** (Rize)
Sıhhat Ve İçtimaî Muavenet Vekili: **Dr.Hulusi Alataş** (Aydın)
Gümrük Ve İnhisarlar Vekili: **Suat Hayri Ürgüplü** (Kayseri)
Ziraat Vekili: **Şevket Raşit Hatipoğlu** (Manisa)
Münakalât Vekili: **Ali Fuat Cebesoy** (Konya)
Ticret Vekili: **Celal Sait Siren** (Bolu)

(2) 7 Ağustos 1946:

Başbakan: **RECEP PEKER** (Kütahya)
Adalet Bakanı: **Mümtaz Ökmen** (Ankara)
Millî Savunma Bakanı: **E.Org.Cemil Cahit Toydemir** (İstanbul)
İçişleri Bakanı: **Şükrü Sökmensüer** (Gümüşhane)
Dışişleri Bakanı: **Hasan Saka** (Trabzon)
Maliye Bakanı: **Halit Nazmi Keşmir** (Tokat)
Millî Eğitim Bakanı: **Reşat Şemsettin Sirer** (Sivas)
Bayındırlık Bakanı: **Cevdet Kerim İncedayı** (Sinop)

Ekonomi Bakanı: **Tahsin Bekir Balta** (Rize)
Sağlık Ve Sosyal Yardım Bakanı: **Dr.Behçet Uz** (Denizli)
Gümrük Ve Tekel Bakanı: **Tahsin Coşkan** (Kastamonu)
Tarım Bakanı: **Faik Kurdoğlu** (Manisa)
Ulaştırma Bakanı: **Şükrü Koçak** (Erzurum)
Ticaret Bakanı: **Atıf İnan** (İzmir)
Çalışma Bakanı: **Dr.Sadi Irmak** (Konya)

(3) 9 Eylül 1947:

Başbakan: **HASAN SAKA** (Trabzon)
Devlet Bakanı Ve Başbakan Yardımcısı: **Faik Ahmet Barutçu** (Trabzon)
Devlet Bakanı: **Mustafa Abdülhalik Renda** (Çankırı)
Adalet Bakanı: **Şinasi Devrin** (Zonguldak)
Millî Savunma Bakanı: **Münir Bilsel** (İzmir)
İçişleri Bakanı: **Münir Hüsrev Göle** (Erzurum)
Dışişleri Bakanı: **Necmettin Sadak** (Sivas)
Maliye Bakanı: **Halit Nazmi Keşmir** (Tokat)
Millî Eğitim Bakanı: **Reşat Şemsettin Sirer** (Sivas)
Bayındırlık Bakanı: **Kasım Gülek** (Seyhan)
Ekonomi Bakanı: **Cavit Ekin** (Diyarbakır)
Sağlık Ve Sosyal Yardım Bakanı: **Dr.Behçet Uz** (Denizli)
Gümrük Ve Tekel Bakanı: **Şevket Adalan** (İzmir)
Tarım Bakanı: **Tahsin Coşkan** (Kastamonu)
Ulaştırma Bakanı: **Şükrü Koçak** (Erzurum)
Ticaret Bakanı: **Mahmut Nedim Gündüzalp** (Edirne)
Çalışma Bakanı: **Tahsin Bekir Balta** (Rize)

(3) 8 Haziran 1948:

Başbakan: **HASAN SAKA** -2.kez (Trabzon)
Devlet Bakanı Ve Başbakan Yardımcısı: **Faik Ahmet Barutçu** (Trabzon)
Millî Savunma Bakanı: **Hüsnü Çakır** (Samsun)
İçişleri Bakanı: **Münir Hüsrev Göle** (Erzurum)
Dışişleri Bakanı: **Necmettin Sadak** (Sivas)

Maliye Bakanı: **Şevket Adalan** (İzmir)
Millî Eğitim Bakanı: **Tahsin Banguoğlu** (Bingöl)
Bayındırlık Bakanı: **Nihat Erim** (Kocaeli)
Ekonomi Bakanı: **Cavit Ekin** (Diyarbakır)
Sağlık Ve Sosyal Yardım Bakanı: **Dr.Kemalî Beyazıt** (Maraş)
Gümrük Ve Tekel Bakanı: **Emin Erişirgil** (Zonguldak)
Tarım Bakanı: **Cavit Oral** (Seyhan)
Ulaştırma Bakanı: **Kasım Gülek** (Seyhan)
Ticaret Bakanı: **Cemil Sait Barlas** (Gaziantep)
Çalışma Bakanı: **Tahsin Bekir Balta** (Rize)

(4) 16 Ocak 1949:

Başbakan: **ŞEMSETTİN GÜNALTAY** (Sivas)
Devlet Bakanı Ve Başbakan Yardımcısı: **Nihat Erim** (Kocaeli)
Devlet Bakanı: **Nurullah Esat Sümer** (Antalya)
Adalet Bakanı: **Fuat Sirmen** (Rize)
Millî Savunma Bakanı: **Hüsnü Çakır** (Samsun)
İçişleri Bakanı: **Emin Erişirgil** (Zonguldak)
Dışişleri Bakanı: **Necmettin Sadak** (Sivas)
Maliye Bakanı: **İsmail Rüştü Aksal** (Kocaeli)
Millî Eğitim Bakanı: **Tahsin Banguoğlu** (Bingöl)
Bayındırlık Bakanı: **Şevket Adalan** (İzmir)
Ekonomi Ve Ticaret Bakanı: **Cemil Sait Barlas** (Gaziantep)
Gümrük Ve Tekel Bakanı: **Dr.Fazıl Şerafettin Bürge** (Kocaeli)
Tarım Bakanı: **Cavit Oral** (Seyhan)
Ulaştırma Bakanı: **Dr.Kemal Satır** (Seyhan)
Çalışma Bakanı: **Reşat Şemsettin Sirer** (Sivas)

II
DÖRTLÜ TAKRİR

7 Haziran 1945

Cumhuriyet Halk Partisi
Meclis Gurubu Başkanlığına

Daha ilk kuruluşundan beri, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin en esaslı umdesini teşkil eden demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk Milleti'nin ancak bu prensiplerin tamamiyle tatbiki sayesinde refah ve saadete kavuşacağı kanaatına bağlanmış olan vatandaşların en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir.

İşte, bu kanaatledir ki; Milletçe özlenen bu amacın gerçekleşmesi için lüzumlu gördüğümüz tedbirleri partimizin meclis gurubuna arz ve teklif etmeyi borç bildik.

Atatürk'ün ölmez adına bağlı olan, mukaddes kurtuluş savaşından doğan Türkiye Cumhuriyeti, ilk Teşkilât- Esasiye Kanunu ile, dünyanın belki en demokratik anayasasını meydana getirmiş ve bu sayede, gerek ferdî hürriyetleri ve gerek millî murakabeyi en geniş surette sağlamak imkânını vermiştir.

Memleketi orta çağdan kalma birtakım zararlı mücadelelerden kurtarabilmek ve irticaı kırmak maksadıyla, 1925 tarihinden sonraki yıllarda siyasî hürriyetlerin bazı takyitlere uğratıldığını biliyoruz.

Lâkin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti; Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhuna daima sadık kalmış ve Cumhuriyet'in kurucusu büyük Atatürk bunu tamamiyle demokratik bir şekle ulaştırma idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştır.

Burada izaha lüzum görmediğimiz türlü sebeplerden dolayı muvaffakıyetsizlikle neticelenen Serbest Fırka tecrübesi, bu maksatla yapılmış bir harekettir. Bu talihsiz tecrübenin uyandırdığı tepkiler neticesinde siyasî hürriyetlerin yeni bir takım tahditlere uğratıldığı inkâr edilemez.

Bununla beraber, Cumhuriyet idaresinde her şeye rağmen, demokratik tekâmül yolunda ilerlemek istediğini gösteren teşebbüsler de vardır.

Büyük Millet Meclisi seçimlerinde; Müstakil mebuslara, gittikçe daha artacak mahiyette, oy verilmesi tecrübesini, buna bir delil olarak zikrebiliriz.

İkinci Dünya Savaşı'nın belirmeye başlaması ve harb tehlikelerinin memleketimizi daima bir tehdit altında bulundurması; pek tabiî olarak, siyasî hürriyetlerin bir kat daha tahdide uğramasına sebep olmuş ve bu suretle, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhundan biraz daha uzaklaşılmıştı.

Gerçi; C.H.P. içinde ayrıca bir müstakil gurup teşkili, millî murakabe işinin daha esaslı bir şekilde sağlanması ve tek parti usulünden doğan zararların karşılanması yolunda bir tecrübe olmakla beraber, kuruluşundaki gayri tabiîlik dolayısıyla, bundan da müspet bir netice alınmadığını görüyoruz.

Bütün dünyada hürriyet ve demokrasi cereyanının tam bir zafer kazandığı, demokratik hürriyetlere riayet prensinin milletler arası teminatlara bağlanmak üzere bulunduğu şu günlerde, Memleketimizde de, Cumhurbaşkanlığı'ndan en küçüğüne kadar bütün milletin aynı demokratik ülküleri taşıdığından şüphe edilemez.

Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yaşayan Türkiye'de de, hattâ okuyup yazma bilmeyen vatandaşların bile, siyasî hürriyetlerini şuurla kullanacak bir seviyede bulundukları inkâr edilemez bir hakikattir. Okuyup yazma bilmeyen köylüler arasında bile dünyanın en değerli idare ve siyaset adamlarını yetiştirmiş olan milletimizin, bilhassa Cumhuriyet

idaresinin kuruluşundan beri yapılan büyük hamleler neticesinde, bundan yirmi yıl evveline nispetle, çok yüksek bir seviyeye erişmiş bulunduğu öğünülecek bir gerçektir.

İşte, bir taraftan iç hayatımızdaki bu mesut tekâmülün yarattığı siyasî olgunluk, diğer taraftan bugünkü medeniyet dünyasının umumî şartları, daha ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda hâkim olan demokratik ruhu, bugünkü siyasî hayat ve teşkilâtımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanının geldiği kanaatına bizi sevk etmiş bulunuyor.

Bunun bir an evvel gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle hülâsa ediyoruz:

1-Millî hâkimiyetin en tabiî neticesi ve aynı zamanda ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesini, Anayasamız'ın yalnız şekline değil ruhuna da tamamiyle uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması.

2-Yurttaşların siyasî hak ve hürriyetlerini, daha ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuz'un gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkânının sağlanabilmesi.

3- Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi.

Muhterem Milletvekili arkadaşlarımızın yüksek tasviplerine sunduğumuz bu tekliflerimizle; daha ilk kuruluşundan beri millî hâkimiyet gayesine erişmeyi, onu gerçekleştirmeyi hedef tutan C.H.P.'nin ve bütün Türk Milleti'nin yüksek arzularına tercüman olduğumuza, Atatürk'ün idealine sadık kaldığımıza tamamiyle inanmış bulunuyoruz.

Cumhurbaşkanımızın 19 Mayıs 1945 tarihli nutuklarında "Siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği" hakkındaki ifadeleri, bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı kuvvetlendirmiştir. Milletimizin bütün kuvvet ve iradesini temsil eden BM Meclisi gurubu arkadaşlarımızın Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Türk Milleti'ne dünya demokrasileri arasında

şerefli bir mevki sağlayacak olan bu teklifi kendi düşüncelerinin bir ifadesi gibi telâkki edeceklerinden asla şüphe etmediğimizi bir defa daha tekrar eder ve bu takdirimizin açık oturumda müzakeresini saygılarımızla rica ederiz.

Celal Bayar – İzmir
Refik Koraltan – İçel
Fuat Köprülü – Kars
Adnan Menderes – Aydın

III
12 TEMMUZ 1947 BEYANNAMESİ

Hükümet Başkanı ile ve muhalefet lideri ile son günlerde memleketin iç durumu üzerindeki konuşmalarımı ve bu hususta kanaatlerimi ve fikirlerimi söylemek zamanı gelmiştir.

7 Haziran tarihinde görüşmek üzere çağırdığım Bay Celâl Bayar, bana D.P.'nin idare mekanizmasının baskısı altında bulunduğunu beyan ve şikâyet etti. Haberdar ettiğim Başbakan, aynı mevzuları daha evvel aralarında görüştüklerini hikâye ederek, böyle bir baskının olmadığını, idare mekanizmasının memleketin huzurunu bozacak şekilde tahriklere karşı çok güç durumda kaldığını beyan eyledi. Bundan sonra iki tarafı bir arada dinlemek için 14 Haziran tarihli buluşmayı tanzim ettim. Başbakan ve yardımcısı, Devlet Bakanı ve D.P. Başkanı hazır bulundular.

İki taraf arasında karşılıklı tartışma içinde iki buçuk saat devam eden bu konuşma, başladığı noktada bitti. D.P. Başkanı partisinin baskı altında bulunduğu noktasında ısrar ve partisinin kanun dışı maksatlar ve ihtilâl usulleri takip ettiğine dair ithamları reddetti. Hükümet başkanı; idare mekanizmasının baskı yaptığı iddiasını kabul edemeyeceğini ve şikâyet vesikalarını tetkik ve takibe hazır olduğunu tekrar söyledi ve

muhalif partinin çalışma usullerini düzeltmesi lâzım olduğu iddiasında kaldı.

17 Haziran tarihinde Bay Bayar'ı tekrar kabul ettim. Bana vaziyeti arkadaşları ile görüştüğünü, benim durumuma karşı teşekkürle mütehassis olduklarını söyledikten sonra baskı vardır kanaatinde olduklarını teyid eyledi. Bunun üzerine iki defa görüştüğüm Başbakan, iktidar partisi ile muhalefet partisinin Büyük Meclis'teki münasebetleri ve karşılıklı çalışmaları yolunda hayırlı terakkiler olduğunu takdirle söyledikten sonra "Biz de kendimize düşen vazifeleri sadakatla ifa edeceğiz, size söz veriyorum" dedi ve iki ay sonra B.M. Meclisi toplanıncaya kadar partilerin münasebetlerinde itimadı arttıran terakkiler olacağına ümidi kuvvetli olduğunu ilâve eyledi.

Bu beyanatı Bay Bayar'a 24 Haziran tarihinde naklettim. Bay Bayar bana fiilî neticeye intizar edilmesi lâzım geleceğini bildirdi. Bundan sonraki tartışmalar, muhalefet liderinin Sivas nutkunda ve Hükümet Reisinin 2 Temmuz tarihli beyanatında ve ondan sonraki karşılıklı cevaplarında görülmüştür. Vaziyet hülâsa olunursa, iki taraf şikâyetlerinde ve savunmasında ısrar etmiş ve şiddetli tartışmalar esnasında, karşılıklı iyi niyetlerin ifadesi olan bazı tatmin edici parçalar hatırlarda kalmıştır.

Siyasi havayı yumuşatan bir iyilik olmak üzere, dertleri bilenlerin kendilerinden karşı tarafı teskin edici tedbirler alacakları ümidi uyanmıştır. Bunun dışında olarak; durum, muhalefet partisi liderinin fiilî bir netice bekleme şeklinde ifade ettiği hükümde görülür. Yani bir başka türlü söylenirse, vaziyet karşılıklı iddialar bakımından düğüm halini muhafaza etmektedir.

Şimdi ben, bu düğümü çözmeye çalışacağım: İki tarafın şikâyet ve müdafaalarını, delillerini, tafsil etmekte fayda görmüyorum. Zaten, bunlar, umumî efkârca da kâfi derecede bi-

linmektedir. Gördüm ki, taraflardan hangisinin haksız yahut hangisi daha evvel karşısını kırmaya başlamış olduğunu aramakta da fayda yoktur.

Ben, idare mekanizmasının baskı yaptığını Hükümet Reisinin kabul etmemesini, böyle bir hareketi tasvip etmeyeceğini katiyetle beyan eylemesini bir teminat ifadesi olarak aldım. Ve bunu Bay Bayar'a söyledim. Ben, muhalefet liderinin kanundışı maksatlar ve metotlar isnadını reddetmesini, muhalif parti çalışması için şart olan kanunî hüküm içinde kalmak esasının göz önünde tutulduğuna ve tutulacağına dair tatmin edici bit teminat olarak kabul ettim ve Başbakana bunu söyledim.

Her iki taraftan uzun konuşmalardan çıkardığım bu neticelere inanmak istiyorum ve inanıyorum. Bizi bu inanca getiren bugünkü durumu memlekette siyasî partilerin çalışıp geliştirebileceklerine kati ümit veren en mühim merhale sayıyorum. Şimdiye kadar memlekette geçen iktidar ve muhalefet tecrübesinin muvaffak olmamasını bir seneden beri geçirdiğimiz tecrübelere onların dayanmamış ve bugünkü siyasî durumu elde edememiş olmalarında görüyorum. Benim kanaatimce, bir buçuk seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler, ağır ve bazan ümit kırıcı olmuştur. Amma, gelecek için her türlü ümitleri haklı çıkaracak bir muvaffakiyet de temin edilmiştir. Bu durumu muhafaza etmek ve onun gelişmesini sağlamak, iktidar ve muhalefet partilerinin vazifeleri olmak gerekir.

Gelecek için tedbirler, benim kabul ettiğim gibi, şu noktadan hareket etmekle bulunabilir. Benim bu son dinlediğim karşılıklı şikâyetler içinde mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır.

İhtilâlci bir teşekkül değil, bir kanunî siyasî partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içerisinde çalışmasını temin etmek lâzımdır. Bu zeminde, ben

devlet reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm.

İdare mekanizması, yani valilerimiz ve maiyetleri bir seneden beri çok ağır bir tecrübe geçirmişlerdir. Öyle zamanlar oldu ki memlekette hükümetin mevcut olup olmadığı bile şüphe götürür idi. Sonunda hükümetin huzur ve asayiş vaziyeti münakaşa götürmez. Fakat meşru ve kanunî siyasî partilere karşı tarafsız eşit muamele mecburiyeti siyasî hayat emniyetinin temel şartıdır. Bu arada siyasî partilere mensup olan veya görünen hususî maksat sahiplerinin şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda partilerin dikkat göstermeleri icap eder.

Siyasî partilerin hangisi iş başına gelirse gelsin; onlar, idare mekanizmasında çalışanların haklarına ve itibarlarına karşı adaletli bir zihniyette olacaklarına inandıracaklardır. Zannediyorum ki, Hükümet Reisi ile muhalefet lideri arasındaki son tartışmada iki tarafı sebat ettikleri noktadan ayırmak gayretine düşmeksizin her iki tarafın da bekledikleri şeyleri söylemiş ve temin etmiş oluyorum.

Vatandaşlarıma Hükümetle ve İktidar Partisi ile muhalefet partisi arasında görüşme ve araya girme safhalarını olduğu gibi anlatmış bulunduğumu ümit ederim. Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin birleşmesidir. Bu emniyet, bir bakımdan memleketin emniyeti mânasını taşıdığı için benim gözümde çok ehemmiyetlidir.

Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanunî haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kitlesi ise, iktidar bu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı içinde düşünebilecektir.

Bu neticeye varmak için karşılaştığım güçlükler çok zaman yalnız ruhî mahiyette olan âmillerdir. Bu güçlükleri yenmek için siyasî hayatımızı idare eden iktidarda ve muhalefetteki liderlerin samimî yardımlarını isterim.

Bu beyanatımı neşrinden önce Başbakanla muhalefet lideri görmüşlerdir.

IV
MİLLİ TEMİNAT ANDI
(MİLLİ HUSUMET ANDI)
25 Haziran 1949

Kongremize sunulan Genel İdare Kurulu raporunun "antidemokratik kanunlar değiştirilmez, seçim kanunu emniyet verecek ve adlî teminatı ihtiva eden bir şekle konmaz, az veya çok farklarla 21 Temmuz metodlarının önümüzdeki umumî seçimlerde de tatbikine kalkışılacak olursa ne olacaktır?"

Suallerini inceleyen komisyonumuz Birinci Büyük Kongre'de tespit edilen hürriyet misakının ruhuna sadık kalarak aşağıdaki hususatı yüksek kongrenin tasvibine arz eder.

1 – Seçim Kanunu ve seçimlerle alâkalı hükümlerin vazından maksat millet iradesinin serbestçe tecellisini teminden ibarettir. Mevzu kanunlara ve müesses nizama aykırı kuvvet darbesi, millet ve vatandaş haklarının ihlâli neticesine varacağından buna meydan verilmemek üzere memleket için büyük zarar ve tehlikeleri mucip olacak bu hale müsaade edilmemesi, bu mevzuda haklarına tecavüz olunan bütün vatandaşların meşru müdafaa halinde kalmaları, haklarını Anayasa ve Türk Ceza Kanunu'nun müeyyidelerine dayanarak hareket etmeleri kaçınılmaz bir zaruret olacaktır. Bu hususların rey sahibi bütün partililere ve Türk umumî efkârına bildirilmesi ayrıca hükümetin ve vazifelilerin keyfiyetten haberdar edilmelerinin temini zarurî görülmüştür.

2–Ancak tek parti zihniyetinin ve Halk Partisi iktidarının, kanunların ihlâli pahasına da olsa, devamını kararlaştırmış olanlar kongremizin bu kararını almış olmasını ihtilâle teşvik mahiyetinde tefsir etmeye kalkışabilirler.

Halbuki ihtilâl mevcut ve müesses içtimaî ve siyasî nizamın cebren değiştirilmesine matuf bir hareket olup, yukarıda tavsif edilen hareketler, ihtilâl tabirinin tamamıyle şümulü dışında, meşru hakların ve meşruiyetin müdafaası mahiyetindedir. Bu itibarla vatandaş siyasî hak ve hürriyetlerinin kullanılmasına ve millî hâkimiyet esaslarının tahakkukuna her hangi bir surette engel olacak kanun dışı hareketlerden tevakki olunması lüzumunu memleketin en yüksek menfaatleri hesabına belirtmek isteriz.

Aksi yolda harekete teşebbüs edenlerin ise, millî vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihî bir mesuliyete mahkum olacakları muhakkaktır.

DİZİN

A
A.KADİR; 548
Yavuz ABADAN; 92, 276, 277, 330, 332, 513
abece (alfabe); 43, 335, 342
ABDÜLHAMİT, II; 430, 485
ABDÜLMECİT EFENDİ; 44
ABDÜREZZAK (Kudüslü); 31
D.ACHESON; 165
açık sayım; 289
açlık; 104, 109, 113, 118, 121, 141, 148, 364, 379, 501
Adalet Partisi; 553, 603
Adana; 548
Adana Konferansı; 66
Salamon ADATO; 539, 540
Adımlar (dergi); 519
Dr.Adnan ADIVAR; 44, 48, 350, 531
Halide Edip ADIVAR; 44, 48, 49, 50, 50[47], 51, 52, 53, 452, 470, 485, 553, 554, 555, 556, 557, 558
Afyon; 405
AĞA HAN; 44, 52
Samet AĞAOĞLU; 177, 179, 180, 181, 182, 184, 483, 497, 498, 499
Fuat AĞRALI; 119
Enis AKAYGEN; 181
Akbaba (dergi); 141
Akçakoca; 291
Akdeniz; 30, 61, 260, 264, 355, 382
Akdeniz Güvenliği Konferansı; 30, 31
Akpınar Köy Enstitüsü; 235, 245
İsmail Rüştü AKSAL; 318
Akşam (gazete); 325, 535
Şevki AKŞİT; 545, 546
Sadık ALDOĞAN; 532, 533, 534, 534[1032], 542, 577, 592
Mustafa ALDIKAÇTI; 108
Alevi; 436
İrfan ALICIOĞLU; 246
Ali Baba (dergi); 486
Filiz ALİ; 487
Sabahattin ALİ; 82, 83, 472, 480, 482, 485-491, 492-501, 572, 602
ALİ FUAT PAŞA; bkz. **Ali Fuat CEBESOY**
Alman,-ya; 15, 16, 50, 51, 57, 58, 59, 60, 61, 62-66, 67, 68, 70, 71, 73-79, 81, 82, 87, 88, 89, 93, 94, 102, 124, 125, 126, 145, 146, 160, 163, 226, 241, 298, 312, 322, 360, 448, 490, 500, 516, 519, 529, 565
Nihat ALPAR; 384
Cemil ALPAY; 194
Fehiman ALTAN; 84
Altı Ok; 261, 375, 380, 395, 402, 410, 443
Amasya; 108
Amerikan/Amerikalı, -Amerika Birleşik Devletleri (A.B.D.); 16, 23, 24, 25, 26, 48, 49, 58, 65, 66, 68, 75, 77, 78, 79, 86, 87, 88, 89, 123, 131, 146, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 169, 170, 171, 172, 174, 191, 257-268, 269, 305, 306, 308, 313, 316, 318, 324, 329-387, 390, 400, 422, 436, 438, 439, 448, 455-467, 471, 474, 488, 490, 491, 514, 517, 535, 536, 539, 540, 569, 582, 585, 597, 598, 601, 602
Anadolu; 25, 106, 118, 411, 415
Anadolu Ajansı; 138, 458
Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Gurubu; 41

anamalcılık; bkz. kapitalizm
anarşi; 303, 304, 305
Anavatan Partisi; 133
Ankara; 14, 15, 31, 44, 47, 48, 52, 66, 67, 68, 75, 83, 95, 105, 110, 178, 350, 364, 370, 382, 384, 389, 411, 415, 420, 429, 435, 467, 471, 480, 481, 483, 484, 488, 491, 499, 502, 504, 507, 522, 531, 536, 545, 550, 579, 591
Ankara Garsonlar Derneği; 545
Ankara Un Ve Unlu Maddeler İşçileri Derneği; 545
Ankara Üniversitesi; 520, 528, 536, 546
anayasa; 29, 273 439
Anayasa (1924); 168, 169- 171, 217, 272, 314, 344, 528, 533, 579
Anayasa (1961); 515
Antalya; 397, 548, 554
Sadrettin Celal ANTEL; 83
ANTENESKU; 448
anti-demokratik; 59, 86, 87, 153, 165, 418, 426, 514, 575, 597
anti-emperyalist; 260, 340, 343, 437, 457, 461
Kemalettin APAK; 431, 434, 435
N.ARAL; 210, 224, 332
Arap,-lar; 20, 43, 126, 335, 342
Arapça; 414, 453
Kazım ARAR; 480, 481
Nezihe ARAS; 545
Tevfik Rüştü ARAS; 30, 33, 36, 37, 38, 167, 467, 469, 471, 472, 541, 542, 567, 568, 571
Celal ARAZ; 545
Baha ARIKAN; 506, 566, 568
Saffet ARIKAN; 227, 232, 236, 565-572
Arifiye Köy Enstitüsü; 250
Hürrem ARMAN; 242, 251
Fuat ARNA; 290, 483
Hamdi ARPAĞ; 483, 542
Esat ARSEBÜK; 521
Dr.Neşet Naci ARZAN; 502-508
asker; 177, 180, 203, 260, 303, 378, 487, 515, 547, 561, 567, 588, 593
Aşkale; 123, 127, 129, 134
Nurullah ATAÇ; 559-565
Mustafa Kemal ATATÜRK; 18, 19-34, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 54, 55, 56, 62, 85, 91, 94, 95, 96, 100, 162, 163, 167, 176, 188, 189, 190, 191, 192, 205-207, 217, 218, 219, 236, 237, 242, 243, 247, 260, 266, 268, 282, 292, 295, 298, 302, 321, 322, 323, 324, 330, 335, 371, 381, 384, 390, 391, 392, 404, 412, 414, 415, 416, 417, 428- 435, 436, 447, 448-452, 472, 488, 491, 529, 532, 554, 555, 558, 566, 567, 568, 585, 587, 588
Atatürk İlke Ve Devrimleri; 20, 21, 192, 236, 239, 255, 335, 358, 369, 400, 436, 473, 529, 568, 583, 594, 597, 600, 603
Falih Rıfkı ATAY; 31, 85, 160, 161[312], 265, 266, 267, 278, 319, 332, 476, 480
Cevat ATILHAN; 195
Atlantik Bildirisi; 88
Nihal ATSIZ; 80, 82, 83, 84, 241
Avrupa; 61, 89, 104, 105, 124, 126, 152, 156, 162, 187, 265, 322, 324, 334, 336, 351, 363, 364, 365, 367, 368, 371, 519, 560
Avrupa Birliği (A.B.); 174, 352, 377, 379
Mehmet Ali AYBAR; 281, 359-363, 484
Şevket Süreyya AYDEMİR; 114, 244, 248
Aydın; 168, 177, 278, 283
aydın; 23, 181, 203, 335, 356, 377, 380, 445, 456, 463, 537, 547-

552, 553, 573, 600
Fazıl Ahmet AYKAÇ; 105, 416
azgelişmiş; 188, 253, 261
azınlıklar; 14, 124, 128, 129, 132, 134
B
Cihat BABAN; 484, 541
Yavuz Bülent BAKİLER; 247
Balıkesir; 395
Balkan Savaşı; 202
Enver BALKAN; 392, 396
Ethem Ruhi BALKAN; 544
Balkanlar; 65, 152
Remzi BALKANLI; 480, 481[922], 483
Edip BALKIR; 250
BALSOMOV; 508
Tahsin Bekir BALTA; 310, 327
Ismayıl Hakkı BALTACIOĞLU; 225, 553
Tahsin BANGUOĞLU; 241, 416, 441, 443, 445, 531
Nurullah BARIMAN; 84
Ömer Lütfi BARKAN; 208, 210
Cemil Sait BARLAS; 278, 376, 402, 413, 482, 576
James M. BARKER; 385
Barker Raporu; 192, 384-387
basın; 44, 63, 65, 80, 135-143, 146, 152, 162, 262, 270, 291, 303, 328, 335, 345, 351, 361, 403, 423, 425, 455-463, 468, 474, 476-485, 489-491, 542
Mehmet BAŞARAN; 242
Ali Fuat BAŞGİL; 530
Ali Rıza BAŞKAN; 483
Başkent (gazete); 480, 481
Kamuran BAŞTUJİ; 545
Batı,-lı; 90, 92, 132, 152, 153, 160, 192, 265, 301, 370, 378, 456, 470
Selahattin BATU; 512
Celal BAYAR; 33, 34, 37, 38, 53, 96, 122, 168, 177, 180, 181, 184, 196, 200, 201, 202, 207, 284, 308, 315, 316, 317, 320, 323, 433, 435, 467, 470, 471, 472, 484, 538, 539, 567, 568, 576, 579, 581, 587, 591, 593
Deniz BAYKAL, 22
Cami BAYKUT; 472, 478, 541, 542
Saim BAYRAK; 84
Hikmet BAYUR; 176, 281, 282, 577
Fahri BELEN; 589, 590, 591, 592, 592[1165], 593
Burhan BELGE; 162
Ethem İzzet BENİCE; 162, 553
Ingrid BERGMAN; 462
Bekir BERK; 542
Niyazi BERKES; 57, 79, 85, 516, 520, 522, 527, 528, 531, 535, 539
Haydar BERKMAN; 545
Berlin; 67, 542, 565, 567
Beşikdüzü Köy Enstitüsü; 251
Yahya Kemal BEYATLI; 553
Beyaz Saray; 88
Said BİLGİÇ; 84
Ali Şevki BİLGİN; 483
Cemil BİLSEL; 512, 532
Münir BİLSEL; 512
Bingöl; 397, 416
Abidin BİNKAYA; 118
bireycilik; 557, 559
Birinci Dünya Savaşı; 23, 221, 312, 322, 414, 457
Birleşmiş Milletler; 156, 165, 167, 168, 267, 367, 460, 582
Birleşmiş Milletler Bildirisi; 89
Bizim Paşa (dergi); 486
Boğazlar; 58, 59, 64, 69, 70, 71, 149, 150, 151, 335, 361
Bolu; 290, 504, 506, 507
Bomonti Bira Fabrikası; 31
Kemal BORA; 504
Behice BORAN; 516, 520, 522, 528, 531, 535
Pertev Naili BORATAV; 83, 241,

516, 520, 522, 528, 531, 535
BOŞANOV; 508
Bozkurt (dergi); 80
Mahmut Esat BOZKURT; 430, 431
Vedat BOZKURT; 480
Halil Nihat BOZTEPE; 554
Bretton Woods Antlaşması; 324, 325, 326
Bulgar,-istan; 69, 171, 194, 493, 494, 496, 508, 509, 572
William C. BULLITT; 438
burjuva,-zi (ayrıca bkz. sanayi burjuvazisi, ticaret burjuvazisi); 418, 467, 560
Bursa; 236, 278, 281, 332, 397, 446, 482, 487
bürokrasi; 113, 128, 177, 202, 203, 250, 294, 303, 377, 378, 379, 380, 599
bütçe; 109, 120, 125, 321, 376, 385, 386
Büyük Doğu (dergi); 485
C
Hasan Ferit CANSEVER; 84
Thomas CARLYLE; 101, 102
casus; 15, 16, 146
Ali Fuat CEBESOY; 42, 43, 45, 47, 48, 52, 53, 318
Cemiyetler Kanunu; 419, 424, 435, 466, 545
Winston CHURCHILL; 65, 66, 67, 68, 69, 76, 88, 89, 90, 150, 151, 152, 455
CİCERO; 146
Mehmet Ali CİMCOZ; 497, 497
Harrison CLARK; 384
CLODİUS; 68, 79[112]
Congressional Record; 155
Celalettin CONK; 502, 504
Nuri CONKER; 21[5], 29
Gary COOPER 462
Cumhuriyet (gazete); 28, 35, 110, 140, 247, 536
Cumhuriyetçilik; 261
Ç
Behçet Kemal ÇAĞLAR; 393, 394, 400, 414, 415, 416, 526, 526[1006], 531, 553
Çakırbeyli Çiftliği; 291[536]
Fevzi ÇAKMAK; 284, 285[530], 475, 540-544, 577, 592
çalışma kampı; 123
çalışma yükümlülüğü; 106, 108, 109
Çanakkale; 269, 512, 565
Çankırı; 53
Ali ÇELİK; 398
Vasıf ÇINAR; 302
çiftçi; 111, 117, 197, 206, 207, 211, 217, 218, 222 , 225, 226, 245, 249, 287
Çiftçi Köylü Partisi; 193
Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu; 197-201, 202, 203, 205-220, 221, 231, 246, 250, 280, 286, 310, 599, 601
Çifteler Köy Enstitüsü; 235
çoğunluk sistemi; 574, 583
Çorum; 53, 106, 399, 406, 410
Orhan ÇUTAY; 545
D
Daily Herald (gazete); 152
Danıştay; 516, 517, 522
Darülfünun; 299
Vehbi DAYIBAŞ; 409
Şefik Hüsnü DEĞMER; 248
Demir Perde; 455
Nuri DEMİRAĞ; 195
Süleyman DEMİREL; 17, 356[690], 553
demiryolu; 28, 73, 109, 374, 381-384, 386
Demokrat Parti (D.P.); 13, 48, 52, 122, 127, 131, 148, 149, 157, 159, 166, 168, 169, 173, 174, 177-189, 190, 191, 193, 195, 196, 197-204, 205, 211, 218, 241, 244, 246, 259, 267, 272-277, 279, 280, 283, 284, 285,

289-293, 295, 297, 300, 302, 303, 304, 305, 307, 305, 308, 309, 313-321, 322, 328, 334, 344, 340, 375, 377, 380, 385, 393, 394, 396, 400, 416, 419, 420, 421, 422, 433, 437, 446, 447, 454, 467, 471, 473, 476, 478, 483, 485, 489, 514, 515, 518, 528, 535, 538, 539, 540, 541, 542, 551, 553, 554, 569, 573-582, 583, 585-595, 598, 599, 600, 602, 603
demokrasi; 16, 17, 18, 28, 86, 89, 90, 145, 149, 153-156, 160, 162-165, 167- , 176, 186-193, 197-204, 212, 213, 220, 231, 244, 247, 249, 252, 253, 254, 259, 266, 269, 273, 274, 275, 283, 284, 287, 293, 297, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 314, 316, 317, 319, 350, 374, 375, 392, 394, 418, 425, 426, 427, 454, 457, 460, 462, 464, 465, 466, 473, 478, 489, 490, 516, 535, 545, 551, 552, 563, 569, 571, 573, 575, 582, 583, 585, 589, 595, 596, 597, 598, 600, 601, 603
Demokrasi (gazete); 272
Demokrat (gazete); 483
Demokrat İzmir (gazete); 483
demokratikleşme; 17, 36, 90, 149, 154, 159, 162, 164, 165, 169, 174, 179, 366, 418- , 437, 454, 458, 461, 465, 474, 476, 478, 491, 509, 510, 574, 585, 597
Kemal DERVİŞ; 384, 385
devalüasyon; 322, 325, 326, 327, 598
devletçilik; 282, 306, 311, 335, 374-381, 387, 399, 405-409, 432, 470, 575, 597
devrim,-ler; 23, 37, 39, 46, 48, 54, 55, 91, 188, 190, 192, 203, 217, 219, 225, 227, 239, 253, 288, 292, 293, 303, 321, 325, 371, 392, 394, 396, 401- , 432, 437, 441, 453, 454, 521, 565, 568, 569, 573, 574, 588, 593, 599, 601
devrimci,-lik; 45, 190, 205, 208, 209, 242, 266, 295, 297, 328, 340, 402, 416, 432, 436, 443, 474, 489, 558, 566
John DEWEY; 226
dış borç (istikraz); 325, 384, 385, 598, 600
dış yardım; 66, 67, 146, 325, 330, 346-358, 360, 598
dışalım; 257, 259, 326
dışsatım; 112, 113, 257, 258, 326
Vedat DİCLELİ; 318, 374
diktatör,-lük; 51, 52, 59, 87, 145, 155, 159, 163, 168, 434, 435, 439, 465, 561
Dil Devrimi; 50, 343, 344, 417, 452, 558
Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (D.T.C.F.); 15, 17, 241, 424, 509-357, 546, 564
Saim Ali DİLEMRE; 532
din dersi; 22, 189, 191, 409, 410, 412, 439, 441-446, 600
Abidin DİNO; 529
Güzin DİNO; 520, 529
Diyanet İşleri; 411, 439, 440, 444, 446
Diyarbakır; 398, 416, 417
Nurettin DOĞAN; 532
Doğu Türk Birliği; 81
Dolmabahçe Sarayı; 48
Russel DORR; 370
Dost (dergi); 194
Halil Lütfi DÖRDÜNCÜ, 478
Dörtlü Takrir; 168, 196, 200, 201
Duçe; 102, 568
Kazım Nami DURU; 554
İhsan DURUK; 258
Dünya Bankası; 18, 324, 358, 377, 384, 385, 598, 600

Feridun Fikri DÜŞÜNSEL; 242
Adnan DÜVENCİ; 483
Düziçi Köy Enstitüsü; 250
E
EBERHARD; 531
Bülent ECEVİT; 22, 133, 383
Anthony EDEN; 66, 70
Edirne; 269
Cafer Tayyar EĞİLMEZ; 48
eğitim; 179, 188, 190, 220, 224, 225, 226, 227, 229, 231, 232, 236, 237, 239, 243, 251, 252, 335, 345, 349, 356, 370-374, 403, 529, 566
Eğitim Birliği (Tekliği); 190
ekmek; 104[178], 109, 113-114
ekmek karnesi; 13, 113
ekonomi,-k; 59, 60, 104-135, 145, 147, 153, 193, 198, 207, 209, 212, 213, 222, 226, 238, 249, 250, 252, 258, 259, 267, 276, 281, 282, 294, 306, 310, 312, 323, 326, 327, 331, 332, 349, 350, 357, 363, 365, 367, 368, 374, 376, 379, 383, 386, 402, 405, 406, 407, 429, 582
Elazığ; 118, 291
EMİR ALİ; 44, 52
Emlak Ve Eytam Bankası; 133, 134
emperyalizm; 17, 20, 26, 45, 87, 131, 132, 174, 175, 253, 325, 329, 334, 340, 342, 345, 355, 368, 372, 374-387, 390, 396, 422, 436, 438, 439, 448, 456, 457, 458, 460, 470, 472, 488, 489, 514, 573, 585, 595, 596, 597, 598, 600
Ahmet Cevat EMRE; 83
endüstri; bkz. sanayi
ENVER PAŞA; 503
Ali Fuat ERDEN; 86
Ereğli; 109
Faruk EREM; 520
Ergenekon (dergi); 80
Fahri ERGİN; 73, 74
Nihat ERİM; 157, 159, 176, 279, 318, 319, 331, 382, 420, 441, 445, 460, 552
Muzaffer ERİŞ; 84
Mehmet Emin ERİŞİLGİL; 553
Orhan ERKANLI; 587, 588
Hayrettin ERKMEN; 581
Nuran ERTAN; 546
Ali ERTEKİN; 493, 494, 495, 496, 497, 499, 500
Sadri ERTEM; 95, 107
Hasan Refik ERTUĞ; 352
Muhittin ERTUĞRUL; 453
Erzincan; 393
Erzurum; 25, 407
Ali Rıza ESEN; 414
Eskişehir; 108, 198, 286, 287
Ahmet Şükrü ESMER; 158, 162, 330, 331, 333
eşit oy; 188, 189, 253
eşraf; 203, 379
ETHEM NEJAT; 247, 248
Etibank; 372
Kenan EVREN; 185, 439, 515
Erzurum; 25
ezan; 414, 453
F
fabrika; 108, 109, 112, 252, 305, 306, 548
fabrikatör; 293
faşizm-faşist; 90, 102, 155, 160, 298, 328, 434, 448, 462, 466, 471, 490, 546, 563
Mümtaz Faik FENİK; 264
feodal; 92, 188, 202, 208, 218, 221, 253, 300, 601
FERGUSON; 370
FETHİ NACİ; 563, 563[1100]
Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU; 247
fırka; bkz.siyasal parti
Filistin; 126
fiyat; 104, 105, 107, 108, 109, 112, 148, 263
FRANCO; 185, 462

Fransa,-Fransız; 51, 58, 60, 61, 69, 95, 160, 177, 535
Fulbright Antlaşmaları; 373
Führer; 94, 102, 568
G
gayrımüslim; 128, 129, 133
gazete; 65, 66, 77, 84, 109, 140, 141, 142, 149, 169, 176, 193, 194, 243, 262, 263, 270, 271, 273, 280, 340, 423, 425, 474, 487, 492, 542
gazeteci; 77, 262, 263, 266, 282, 335, 352, 361, 483, 500, 538, 542, 602
Gaziantep; 402, 413
gecekondu; 213, 214
Şevket GEDİKOĞLU; 235
Gelibolu; 589
genel oy; 188, 297
genelev; 16, 51, 262
Gerçek (gazete); 271
Hüsrev GEREDE; 37, 38
Giresun; 482
Fahir GİRİTLİOĞLU; 148, 153, 165, 180, 184, 201, 202, 289, 306, 421, 422, 570
gizli oy; 289, 574
Olindo GORNİ; 223, 224
Gorni Raporu; 220-225
Gök-Börü (dergi); 80
Fahrettin Kerim GÖKAY; 429
Enver GÖKÇE; 545, 546
Sabiha GÖKÇEN; 33
Mehmet GÖKLEN; 82
Fatin GÖKMEN; 416
İbrahim GÖKTÜRK; 545
Gönen Köy Enstitüsü; 243
Görüşler (dergi); 466, 469, 470, 471, 473, 474, 516, 538, 541
GÖTERBOCK; 529, 531
İbrahim Alaattin GÖVSA; 554
GRANÇOV; 508
GREEN; 370
grev; 310, 311, 563
J.GREW; 162
Kasım GÜLEK; 184, 185, 186[362], 318, 512, 583
gümrük; 44
Gün (dergi); 194, 466
Şemsettin GÜNALTAY; 153, 165, 242, 315, 368, 377, 389, 394, 420, 440, 441, 444, 445, 573, 575, 580, 594
Turan GÜNEŞ; 182, 183, 241
Abdülkadir GÜNEY; 399, 405, 410
Reşat Nuri GÜNTEKİN; 554
Cevat Abbas GÜRER; 37, 38
Salih GÜRKAN; 483
Hayrettin GÜROL; 545
Cemal GÜRSEL; 590
Ferit Celal GÜVEN; 554
Selahattin GÜVENDİREN; 591
H
Haber (gazete); 141
HADLER; 63
HALİDE EDİP; bkz. **Halide Edip ADIVAR**
halkçı,-lık; 132, 200, 409, 432, 558, 598
Halkevi; 95, 159, 300, 398, 399, 429, 433, 485
Harf Devrimi; 190, 198
Harp Ve İşçi Sınıfı (dergi); 68
harp zengini; 104, 113, 120, 148, 175, 253, 281, 293, 300, 375, 418, 457, 588
Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü; 242
Hatay Sorunu; 33
Şevket Raşit HATİPOĞLU; 197, 210, 211, 212, 213, 221, 310, 313
havaalanı; 66, 67, 346
Ernest HEMINGWAY; 462
Herald Tribune (gazete); 260
Hereke; 261
Nusret HIZIR; 520
hilafet,-çi; 36, 39, 42, 43, 44, 45, 52, 54, 198, 203, 278, 414

HILT; 382
Ernst HIRSCH; 127, 518, 519, 521, 528
Abdülhak Şinasi HİSAR; 452, 485, 554, 557, 558
Fazıl HİSARCIKLI; 84
Adolf HİTLER; 13, 50, 62, 65, 69, 87, 90, 102[173], 126, 163, 254, 414, 448, 519, 547, 565, 571
Hollywood; 461, 462
HÖHN; 102
hukuk; 122, 129, 210, 518, 521, 528, 533, 537
E.HUBER; 94, 102
Hughe Knatchbull - HUGESSEN; 64, 67, 71, 73
Husumet Andı; 579
I
Rıfat ILGAZ; 141, 142, 486, 487
Cahit IRGAT; 549
ırkçı,-lık; 80, 81, 83, 84, 85, 86, 124, 125, 128, 163, 195, 311, 402, 457, 461, 471, 528, 529, 546, 599
Sadi IRMAK; 25, 159, 255, 310, 311-313, 326, 327, 407, 440, 552, 580
Isparta; 398
İ
İçel; 168, 578
ideoloji,-k; 55, 87, 143, 184, 276, 277, 305, 372, 419, 456, 520, 531, 533, 534, 543, 553, 560, 582, 598
ihracat; bkz. dışsatım
ihtikâr; 14, 104, 106, 107, 121, 288, 599
iki partili sistem; 156
İkili Antlaşma,-lar; 16
İkinci Dünya Savaşı; 13, 17, 19, 23, 26, 54, 55, 57-90, 113, 114, 115, 126, 131, 135, 145, 153, 154, 163, 175, 183, 185, 199, 203, 257, 264, 269, 272, 277, 324, 325, 325, 347, 363, 369, 380, 402, 458, 565, 567, 575, 580, 584, 597, 599
iktisat; bkz.ekonomi,-k
İktisadî Harp Dairsi (A.B.D); 146
İlahiyat Fakültesi; 22, 189, 191, 410, 441-446, 528, 600
Rasih Nuri İLERİ; 495
Tevfik İLERİ; 244, 245
imam; 411, 413, 415, 439, 445, 446
İmam-Hatip Okulları; 22, 189, 191, 254, 371, 441-446, 600, 601
IMF; 18, 324, 325, 327, 358, 377, 598, 600
Rauf İNAN; 235
Hamit Şevket İNCE; 504
Refik Şevket İNCE; 99, 122, 181, 484
İngiliz,-İngiltere; 16, 23, 24, 25, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 76, 77, 79, 86, 88, 89, 101, 146, 150, 152, 154, 156, 163, 171, 257, 341, 353, 355, 362, 363, 456, 457, 458, 488, 500, 597
inkılâp; bkz. devrim
İnkılâp Dersi; 298
İnsan Haklarını Koruma Cemiyeti; 541, 542
İsmet İNÖNÜ (ayrıca bkz. Millî Şef); 14, 16, 17, 19-56, 57, 58, 59, 60, 63, 66, 67, 71, 72, 75, 76, 79, 80, 84, 85, 90, 91, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 121, 127, 131, 136, 145, 146, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 165, 167, 176, 178, 180, 181, 184, 186, 189, 191, 192, 193, 195, 196, 201, 202, 203, 207, 213, 217, 219, 220, 235, 237, 239, 241, 242, 244, 245, 247, 248, 249, 252, 253, 255, 265, 267, 273, 275, 277, 280, 284, 285-289, 297, 298, 303, 306-309, 316-321, 322, 327, 328, 350, 353, 355, 356, 370, 382, 384, 385, 389-

393, 399, 400, 410, 416, 422, 423, 427, 428, 435, 439, 440, 441, 445, 454, 463-466, 470, 473, 479, 484, 505, 515, 522, 535, 553, 567, 568, 571, 573, 576, 577, 578, 579, 583-596, 597, 600, 602, 603
İnsan Hakları Evrensel Bildirisi; 165
İran; 265, 455
irtica; 45, 255, 321, 343, 404, 412, 416, 418, 420, 422, 436-454, 488, 573
İskân Kanunu; 427
İskân-Toprak Kanunu Tasarısı; 210
İskenderun; 356, 382
İslam Birliği – Şark Federasyonu; 195
İslam; 438, 443, 445, 555
İslamcı; 195
İSMAİL MAHİR EFENDİ; 225
İspanya,-İspanyol; 89, 555, 556
İstanbul; 16, 31, 44, 47, 53, 83, 105, 108, 110, 119, 134, 140, 149, 193, 194, 195, 209, 237, 259, 260-268, 269, 270, 271, 272, 328, 329, 333, 382, 404, 406, 428, 435, 447, 489, 491, 494, 496, 508, 540, 542, 577, 589, 591
İstanbul Ayakkabı İşçileri Derneği; 545
İstanbul Dokuma İşçileri Derneği; 545
İstanbul İnşaat İşçileri Derneği; 545
İstanbul İşçi Kulübü; 194
İstanbul İşçi Sendikaları Birliği; 194
İstanbul Tünel - Tramvay İşçileri Derneği; 545
İstanbul Üniversitesi; 299, 515, 542, 553
istihsal; bkz.üretim
İstiklâl Mahkemesi; 44, 47, 52, 181, 303, 403, 427
İstiklâl Savaşı; bkz.Ulusal Kurtuluş Savaşı
İsviçre; 30
iş adamı; 293, 300, 370, 407, 408
iş çevreleri; 258, 259
işbirlikçi,-lik; 20, 45, 131, 231, 316, 418, 436, 457, 472, 476, 500, 517, 597, 598
işçi,-ler,-sınıfı; 14, 108, 109, 142, 200, 202, 203, 216, 221, 294, 310, 379, 461, 474, 538, 544, 545, 561
İşçi Partisi (İngiliz); 90, 152
İşçi Ve Çiftçi Partisi; 544
İtalya,-n; 59, 61, 70, 88, 89, 94, 102, 160, 298, 312, 561
İtalyan Faşist Partisi; 94
İttihat Ve Terakki; 430
Nuri İYEM; 549
Mehmet İZMEN; 128
İzmir; 105, 110, 168, 282, 338, 398, 435, 478, 483, 489, 491, 512, 567
İzmir (gazete); 478
İzmir İktisat Kongresi; 43, 237, 450
İzmir Suikastı; 53
İzvestia Gazetesi; 150
J
jandarma; 27, 494, 523, 524, 550, 575
Japonya; 59, 69[89], 88, 89, 145, 150, 257, 360
JENNER; 370
L.JOHNSON; 16, 353
K
Yusuf KADIGİL; 84
Kadro (dergi); 302, 306
Kafkaslar; 69
Kahire; 66
Kahire Buluşması; 66, 151
Kamu İktisadî Teşekkülleri; 380, 386, 387, 405
Kemalettin KAMU; 553

kamuoyu; 37, 41, 72, 87, 90, 105, 107, 111, 137, 160, 165, 275, 343, 382, 428, 474, 517, 543
Kanada; 535
Halil Fikret KANAT; 226, 227, 227[418]
Ceyhun Atuf KANSU; 268
Mahzar Müfit KANSU; 106
Nafi Atuf KANSU; 532
Şevket Aziz KANSU; 522, 523, 524, 525, 526, 530, 546
Baha KANTAR; 520
kapital; bkz.sermaye
kapitalizm/kapitalist; 131, 132, 133, 340, 355, 364, 370, 432, 456, 459, 476, 535, 560
kapitülasyon; 352, 361, 370
Rasih KAPLAN; 122
kâr; 106, 112, 396, 409, 470
KARA VASIF; 41
Sultan KARA; 502, 504
Kâzım KARABEKİR; 19, 24, 25, 26, 43, 44, 45, 46, 47, 242, 513
karaborsa; 105, 110, 121, 142, 147, 202, 253, 288, 397, 457, 599
Karadeniz; 69, 117, 251, 382
Yılmaz KARAKOYUNLU; 132[249]
Enver Ziya KARAL; 530
Haluk KARAMAĞRALI; 524
Suphi KARAMAN; 594, 603
Görgü KARAMUT; 244
Suat KARAOSMAN; 407
Fevzi Lütfi KARAOSMANOĞLU; 181, 182, 200
Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU; 302
Turgut KARATAL; 397
Raşit KAREL; 542
Emin KARPUZOĞLU; 412, 416
Kars; 53, 168
Kastamonu; 47, 118, 278
Şükrü KAYA; 36, 37, 38, 428, 429, 430, 432, 567, 568, 571
Kayseri; 412
Kemal KEFELİ, 397, 483
KELLY; 73
J.F.KENNEDY; 358
kent; 15, 18, 110, 140, 213, 224, 227, 245, 247, 252, 299
Fahri KESKİNER; 396
Halit Nazmi KEŞMİR; 327
Kıbrıs; 16, 334, 353, 354
KILIÇ ALİ; 37, 38
Tarık KILINÇ; 497
Lütfi KIRDAR; 484
Kırklareli; 269, 493
Kırşehir; 108, 548
Necip Fazıl KISAKÜREK; 172, 485
Kızıl Ordu; 59
Kızılçullu; 567
Samih KOBOL; 407
Kocaeli; 269, 392, 393, 396, 480
Samim KOCAGÖZ; 482, 548
Vehbi KOÇ; 380
komünizm, komünist; 83, 127, 143, 160, 194, 233, 241, 243, 302, 306, 329, 342, 343, 358, 402, 403, 413, 414, 434, 436-439, 456, 457, 458, 460, 462, 473, 474, 475, 490, 495, 514, 516, 517, 518, 519, 523, 526, 529, 532, 533, 535, 537, 539, 542, 546, 549, 582, 598
Kongre (A.B.D.); 146, 155, 156, 258, 349, 351, 361, 461, 468
Konya; 407, 416
Refik KORALTAN; 122, 168, 181, 196, 200, 201, 320, 424, 426, 433, 472
Fuat KÖPRÜLÜ; 122, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 181, 196, 200, 201, 320, 334, 368, 471, 472, 579
köy; 18, 190, 207, 213, 215, 220, 224, 226, 227, 230, 231, 232, 234, 235, 239, 243, 245, 246, 252, 255, 278, 283, 286, 287, 290, 299, 397, 413, 415, 476, 484, 566

Köy Enstitüleri; 34, 35, 47, 127, 179, 189, 190, 208, 219, 220-255, 268, 269, 286, 288, 306, 307, 308, 313, 316, 371, 422, 445, 454, 457, 471, 517, 529, 566, 567, 569, 573, 596, 599, 601, 602
köylü; 109, 117, 118, 119, 132, 147, 149, 179, 182, 183, 190, 197, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 208, 211, 212, 213, 215, 219, 223, 224, 225, 226, 230, 231, 235, 236, 242, 246, 247, 249, 251, 252, 253, 281, 286, 287, 294, 343, 379, 475, 501, 531, 546, 603
Hulusi KÖYMEN; 167
Nusret Kemal KÖYMEN; 226
krom; 58, 68, 74-79
Kudüs; 126
Bekir Sıtkı KUNT; 554
Şükran KURDAKUL; 548, 549
Seyfi KURTBEK; 592
Fahri KURTULUŞ; 398, 402, 403, 528, 529, 530, 531
Kurun (gazete); 227
Cemal KUTAY; 438
Kuvvet (gazete); 483
KÜHNE; 226
küreselleşme; 132
Kütahya; 406
L
La Turquie (gazete); 466
laik,-lik; 45, 189, 191, 203, 379, 392, 399, 400, 402, 409- , 436, 437, 442, 447, 488, 528, 587, 593
LANDSBERGER; 532
H.LASKI; 90
V.İ.LENİN; 85, 248
liberal,-izm; 92, 95, 155, 299, 300, 311, 364, 519
Liberal Demokrat Parti; 193
Life Dergisi; 146
A.LINCOLN; 173
Walter LIPPMAN; 260, 264, 360, 361
Lozan Antlaşması; 132
M
Mardin; 512
Gilbert MACBETH; 165
Cemal MADANOĞLU; 586, 588
maden; 109, 112, 386, 408
M.A.H.; 495, 496, 503, 506, 563^{1100}, 589
Mahmut MAKAL; 484, 485, 549
Malumpaşa (dergi); 486, 490, 491
manda,-cılık; 23, 24, 26, 37, 39, 43, 44, 48, 49, 54, 437, 472, 555
Manisa; 281, 396
Maraş; 412, 416, 589
Markopaşa (dergi); 479, 480, 482, 485, 486-491
Marshall Planı (Yardımı); 359, 363-
M.Stewart MASON; 384, 385
Masonluk; 427-
Matbuat Kanunu; 424, 425, 480, 482
M.İ.T.; 497
McCARTHY 462
McNAMARA; 357
Mebusan Meclisi; 16
Medet (dergi); 486
medrese; 45, 489
MEHMED KEMAL; 546, 547, 550, 551
Avni MEHMEDOĞLU; 549
memur; 84, 106, 117, 123, 136, 137, 138, 147, 148, 278, 282, 289, 303, 352, 379, 384, 397, 398, 399, 422, 548, 574, 575
Adnan MENDERES; 96^{150}, 122, 148, 167, 167, 168, 172, 181, 182, 185, 196, 199, 200, 202, 274, 275, 282, 283, 284, 294, 314, 315, 320, 322, 377, 379, 380, 419, 426, 433, 467, 468, 471, 472, 475, 483, 498, 538, 539, 542, 578, 582
Menemen; 488

Numan MENEMENCİOĞLU; 64, 66, 71, 72, 76, 77, 127[245]
Adolf MENJOU; 461
Reşit MERCAN; 503, 504, 505, 506, 507
Merhumpaşa (dergi); 486
mezhep; 415
Mısır; 382
Mihver Devletleri; 66, 67, 69, 89
MİKHALAKİEV; 508
Millet (dergi); 438
Millet Mektepleri; 190
Millet Partisi (M.P.); 574, 577, 583, 592
Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam); 167, 222, 223
milletvekili; 14, 16, 37, 38, 45, 47, 52, 53, 106, 110, 116, 117, 122, 139, 156, 167, 179, 181, 190, 195, 197, 201, 207, 219, 222, 274, 276, 281, 289, 290, 293, 297, 331, 350, 392, 397, 398, 400, 404, 409, 411, 416, 422, 427, 453, 481, 512, 532, 539, 553, 565, 574, 583
Milletvekilleri Seçimi Kanunu; 574, 583
Millî Birlik Komitesi; 594
millî irade; 171, 191, 271, 275, 575, 601
Millî Kalkınma Partisi (M.K.P.); 193, 195, 196, 390
Millî Korunma Kanunu; 104-113, 147
Millî Mücadele; bkz.Ulusal Kurtuluş Savaşı
millî para; 322, 323
Millî Şef (ayrıca bkz. İsmet İNÖNÜ); 14, 56, 57, 58, 59, 80, 85, 86, 93-103, 105, 107, 121, 135, 136, 138, 146, 153, 154, 159, 164, 166, 167, 198, 217, 238, 288, 289, 297, 307, 390, 396, 399, 410, 567, 568, 597, 603
Millî Teminat Andı; 178, 579
Milliyetçi,-lik; bkz. ulusçu,-luk
Milliyetçi Cephe Hükümetleri; 603
Missuri (gemi); 16, 257-268, 269, 329, 332, 333, 334
MOLOTOV; 152
Montreux Antlaşması; 58, 69, 149, 150, 151
Moskova; 66, 248, 283, 369, 438, 460, 461, 539, 565
Mustafa MUĞLALI; 498[957]
muhalefet,-muhalif; 54, 131, 157, 158, 165, 166-174, 176, 177, 196, 203, 276, 278, 279, 290, 297, 305, 313, 314, 317, 320, 392, 395, 420, 465, 472, 474, 477, 490, 500, 510, 514, 537, 576, 577, 602, 603
Karl E. MUNDT; 155, 156, 157
B.MUSSOLİNİ; 87, 102, 102[173], 254, 340, 231, 448
Muvazaa Partisi; 196, 575, 576, 577, 578, 592
MUZAFFER ŞERİF; 99
Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti; 16
Müslüman/İslam; 124, 126, 128, 129
müstahsil; bkz.üretici
Müstakil Gurup; 122
müteahhit; 119, 120
Asil MÜSTECAPLIOĞLU; 478, 480
Müttefik Devletler; 66, 67, 68, 70, 73, 74, 82, 86, 87, 145, 146, 155, 597

N

N.A.T.O.; 353, 370
NADİR NADİ; 109, 138, 169, 241, 326, 536, 537
NAMIK KEMAL; 474
Narod (gazete); 194
Nasyonal Sosyalist,-Parti; 93, 94, 102, 127, 298
Şükrü NAYMAN; 412
NAZIM HİKMET; 552
Nazi,-zm; 50, 57, 86, 90, 126, 148,

155, 156, 160, 173, 265, 517, 529
Aziz NESİN; 482, 486, 487, 497, 548
Fritz NEUMARK; 127
Nevşehir; 480
New York Times (gazete); 165
Niğbolu; 75
İzzettin NİŞBAY; 138
Abdülkadir NOYAN; 523, 524
Sabit NOYAN; 140
Nyon; 30, 31
O
Fethi OKYAR; 27
L.E.OLIVER; 355
Salih OMURTAK; 356
12 Eylül 1980; 174, 185, 357, 380, 383, 439, 514, 515, 552, 603
12 Mart 1971; 174, 185, 515, 552, 603
12 Temmuz 1947 Antlaşması; 16, 348-
12 Temmuz Beyannâmesi; 16, 285-289, 293, 308, 316, 319, 320, 321, 328, 577, 578, 579, 594
Necmettin Halil ONAN; 530
Muharrem ONURSAL; 395
Cavit ORAL; 197, 200, 219, 287, 294, 318, 601
Hulusi ORAL; 531
Haşmet ORBAY; 503, 504, 505, 506, 507
Kazım ORBAY; 502, 503, 508, 571
Mediha ORBAY, 503
Rauf ORBAY; 41, 42, 43, 44, 45, 47
ordu; 35, 100, 104, 125, 308, 316, 335, 414, 490, 493, 585-596, 600
Ordu (il); 117, 398, 539, 553
ORHAN KEMAL; 548
Orhan Seyfi ORHUN; 395, 553
ORHAN VELİ; 445, 446
Orkun (dergi); 83, 246
Hüseyin Namık ORKUN; 84
orman; 287, 288, 289, 397, 399
Orta Doğu; 355, 455, 459
Yusuf Ziya ORTAÇ; 553
Ortaşark Türk Ticaret Şirketi; 258
Osmanlı; 16, 23, 36, 211, 213, 225, 231, 322, 325, 344, 361, 378, 385, 404, 436, 447, 449, 450, 451, 452, 554, 555, 557, 558
Ö
Cemal Oğuz ÖCAL; 84
Ödünç Verme Ve Kiralama Kanunu; 66, 346
öğretmen; 226, 227, 231, 232, 234, 236, 237, 239, 240, 243, 245
M.Kemal ÖKE; 430
Nedim ÖKMEN; 318
Faik ÖKTE; 119, 125, 128, 129, 131
Öküz Mehmet Paşa (dergi); 486
Kenan ÖNER; 484, 542, 543, 577
Süreyya ÖRGEEVRE; 122
Hıfzırahman Raşit ÖYMEN; 277
Turgut ÖZAL; 377, 379, 603
Hamdi Sadi ÖZBEK; 84
özel sektör/teşebbüs; 131, 198, 199, 305, 306, 366, 376, 377, 378, 380, 385, 405, 406, 408, 409, 458, 575, 597
özelleştirme; 133, 405
İhsan Şerif ÖZGEN; 453
Zeki ÖZGÜR [SOFUOĞLU]; 84
Faik ÖZTRAK; 135
Halil ÖZYÖRÜK; 580
P
PALMIERI; 102
F.Von PAPEN; 62, 63, 64, 65[75], 67, 68, 71, 74, 85, 146
Muhittin Baha PARS; 122, 332, 391
Parti Ve Devlet Birliği Yasası; 93
Nizam PAYZIN; 483
Recep PEKER; 91, 94, 95, 159, 275, 286, 297-328, 349, 391, 422, 517, 566, 579, 594

Haluk Nihat PEPEYİ; 554
Mithat PERİN; 483
PLATON; 560, 561
polis; 15, 27, 83, 309, 378, 426, 466, 474, 482, 486, 494, 496, 500, 503, 523, 524, 525, 545, 550, 575, 600
Polis Vazife Ve Selahiyet Kanunu; 424, 425
Polonya; 360, 361
POPOV; 508
Potsdam Konferansı; 89, 151
Caroll C.PRATT; 536, 537
PRENS SABAHATTİN; 45
propaganda; 42, 65, 68, 80, 143, 150, 171, 180, 190, 284, 286, 288, 292, 293, 302, 314, 317, 345, 352, 355, 364, 367, 430, 461, 462, 473, 475, 476, 484, 485, 540, 558, 560, 561, 575-582, 589, 598

R

radyo; 63, 90, 107, 162, 280, 283, 351, 361, 368, 369, 539, 540
Celal RAMAZANOĞLU; 181, 182, 200
RAUF BEY; bkz. **Rauf ORBAY**
REFET PAŞA; 41, 42, 44
Resimli Ay (dergi); 335-341, 343
RİBBENTROP; 74
Rize; 398, 403, 528
ROHDE; 529, 532
Romanya; 69, 171, 258
T.ROOSEVELT; 69, 74, 75, 76, 88, 89, 90, 150, 333
RUBEN; 532
Rus,-ya (ayrıca bkz. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği); 16, 64, 65, 67, 68, 75, 81, 85, 151, 152, 160, 177, 248, 284, 341, 368, 369, 438, 448, 456, 458, 496, 518
RÜŞTÜ PAŞA; 44
rüşvet; 147, 396, 397

S

Ali İhsan SABİS; 48
Necmettin SADAK; 77, 79, 303
Peyami SAFA; 13, 92, 368, 462
sağ,-cı; 127, 149, 172, 312, 468, 471, 519, 523, 538, 539, 598, 599, 602
SAİT FAİK; 547, 548
Hasan SAKA; 218, 310, 313, 315, 320, 327, 350, 384, 395, 421, 422, 429
Arif SAKAR; 483
SALİH PAŞA; 48
saltanat,-çı; 36, 39, 42, 43, 44, 54, 203
Samsun; 108, 184, 238, 245, 539
San Francisco Konferansı; 89, 167, 169, 264
sanayi,-ci; 44, 73, 74, 105, 108, 109, 112, 192, 195, 260, 282, 301, 365, 379, 385, 386, 387, 408, 587
sanayi burjuvazisi; 195, 203, 204
Nejdet SANCAR; 80, 84
sansür; 143
A.Cemalettin SARAÇOĞLU; 159, 277[511]
Şükrü SARAÇOĞLU; 37, 62, 63, 64, 83, 110, 114, 122, 148, 163, 200, 217, 241, 280, 297, 403, 517, 603
Vehbi SARIDAL; 406, 408
Mükerrem SAROL; 177
Selim SARPER; 139
savaş gemisi; 70, 71
savaş zengini (vurguncusu); bkz. harp zengini
Cihat SAVAŞFER; 84
Dr.Refik SAYDAM; 37, 93, 96, 99, 103, 107, 110, 111, 114, 148
Aclan SAYILGAN; 545
Emin SAZAK; 117, 167, 181, 182, 198, 198[380], 246, 315, 320, 422
Sazara; 494

seçim (belediye, 26 Mayıs 1946); 274-276
seçim (21 Temmuz 1946); 157, 158, 177, 178, 179, 180, 195, 242, 269-296, 297, 315, 478, 519, 588
seçim (14 Mayıs 1950); 13, 14, 47, 164, 177, 180, 184, 186, 328, 416, 446, 447, 573-596, 600, 602
seçmen; 189-190, 253, 289, 370
Nikolaki SEFEROĞLU; 108.
Selanik Bankası; 591
Senato (A.B.D.); 146, 156, 348, 357
sendika; 193, 194, 310, 458, 459, 538, 563
Sendika (dergi); 194
Serbest Cumhuriyet Fırkası (S.C.F.); 27, 28, 29, 34[29], 292, 293, 541
serbest teşebbüs; bkz. özel teşebbüs
Naci SEREZ; 332
sermaye; 199, 223, 488
Sabiha SERTEL; 173, 465, 466, 470, 471, 474, 478, 541
Zekeriya SERTEL; 170, 335-344, 372, 463-476, 478, 541, 542
Ses (dergi); 104
Refik Ahmet SEVENGİL; 531
Vasfi Raşit SEVİG; 530
İsmail Habib SEVÜK; 554
Seyhan; 197, 411, 438
sıkıyönetim; 86, 139, 140, 141, 193, 194, 195, 269, 291, 427, 473, 547, 548
sıkıyönetim mahkemesi; 80, 85, 194, 482
sınıf mücadelesi; 300, 310
sınıfsal yapı; 60, 204
Siirt; 108, 414
silah; 61, 68, 70, 71, 78, 104, 152, 219, 345, 346, 347, 358, 414, 459, 493, 496, 508, 547, 588
sinema filmleri; 143
Sinop; 278, 409
Reşat Şemsettin SİRER; 100, 189, 240, 246, 255, 286, 310, 313, 512, 516, 517, 522, 525, 566[1109], 601, 602
Fuat SİRMEN; 281, 580
Sivas; 28, 202
Sivas Kongresi; 48, 49
siyasal parti; 27, 44, 92, 93, 94, 102, 103, 127, 128, 139, 155, 158, 160, 165, 166, 185, 188, 190, 193-196, 268, 278, 279, 282, 290, 297, 298, 299, 301, 364, 389, 390, 391, 392, 393, 465, 466, 469, 477, 537, 538, 551, 552, 574, 598, 602, 603
soğuk harp; 174, 334, 335, 348, 358, 368, 455, 456, 461, 598
sol,-cu; 83, 127, 133, 148, 172, 184, 193, 255, 270, 277, 281, 284, 312, 313, 317, 335, 454, 457, 460, 467, 468, 471, 474, 475, 476, 520, 537-547, 564, 573, 582, 598, 602
Son Posta (gazete); 141
Sosyal Adalet Partisi; 193
sosyalist-sosyalizm; 133, 173, 184, 191, 302, 457, 458, 537
Sovyet Komünist Partisi; 127
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (S.S.C.B.); 50, 58, 59, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 125, 131, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 170, 171, 259, 260, 265, 267, 306, 329, 335, 348, 354, 358, 360, 361, 362, 363, 369, 370, 372, 438, 455, 464, 466, 471, 473, 474, 502, 505, 506, 509, 517, 518, 539, 540, 575, 582, 585, 597
sömürge,-leştirme; 185, 191, 204, 358
Hasan Rıza SOYAK; 27, 31, 37, 38, 542
Emin SOYSAL; 531

Şükrü SÖKMENSÜER; 309, 313, 519
J.STALİN; 50, 67, 68, 69, 74, 75, 76, 89, 150, 151, 448, 518
STEINHARDT; 75
stok,-çuluk; 105, 106, 108, 109, 110, 111
subay; 16, 82, 100, 308, 356, 357, 557, 586, 588, 589, 591, 593, 594, 595, 600, 602, 603
Sunday Times (gazete); 152
Kemal SÜLKER; 496
Sümerbank; 108, 109, 112, 372, 397, 405
Sünnî 436
sürgün; 108, 270, 487
Ş
Hamdi ŞARLAN; 117
şehir; bkz.kent
Cebbar ŞENEL; 84
şeriat; 46, 93
şeyh; 188, 189
T
tacir; 14, 105, 121, 123, 258, 294, 489, 508
Tahran Konferansı; 90
Ahmet TAHTAKILIÇ; 182
Tan (gazete); 52, 149, 335, 341-344, 463-476, 480, 519, 538
Haluk TANDOĞAN; 503
Nevzat TANDOĞAN; 429, 502, 503, 505, 507, 571, 572
Tanin (gazete); 52, 473
Hasan Reşit TANKUT; 391
Ahmet Hamdi TANPINAR; 554
Hamdullah Suphi TANRIÖVER; 39[31], 165, 166, 318, 330, 331, 404, 413, 414, 416, 439, 447, 448, 449, 451, 452, 472, 473, 554
Cahit TANYOL; 100, 101
Hikmet TANYU; 84
Reşit TARAKÇIOLU; 531
Ali Rana TARHAN; 122, 209
tarımsal üretim; 104, 221, 223, 226, 232
tarikat; 188, 189, 279
Tasvir (gazete); 272, 483
Tasvir-i Efkâr (gazete); 140
Tezer TAŞKIRAN; 118
Glen TAYLOR; 460, 461
Ahmet Kutsi TECER; 97, 554
Tek dereceli seçim; 297
tek parti; 59, 127, 128, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 280, 289, 295, 315, 390, 392, 393, 418, 448, 471, 563, 597
Tekel; 109, 261, 376, 405
Esat TEKELİ; 253, 351
Sinan TEKELİOĞLU; 397, 411, 412, 439
Muammer TEKİN; 398
Tekirdağ; 269
tekke; 22, 45, 189, 191, 198, 430, 446
Temsilciler Meclisi (A.B.D); 146, 165, 348, 349
Yusuf Kemal TENGİRŞEK; 181
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (T.C.F.); 34[29], 43, 44, 45, 46, 47, 48, 52
Tercüme Bürosu; 517
Fethi TEVETOĞLU; 84
Max Wester THORNBURG; 387
Asım TINAZTEPE; 271
ticaret; 44, 58, 68, 70, 73-79, 105, 110, 113, 121, 129, 145, 198, 202, 237, 257, 259, 324, 329, 365, 370, 380, 385, 386, 405
ticaret burjuvazisi; 113, 147, 175, 203, 204, 253, 375, 380, 599
ticaret gemisi; 70, 71
Ali TİGREL; 398, 417
İhsan Sami TİĞREL; 318
Tiran; 302
Alaattin TİRİTOĞLU; 406
Zeki Velidi TOGAN; 81, 82, 84
Ahmet İhsan TOKGÖZ; 31

İsmail Hakkı TONGUÇ; 36, 189, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 240, 242, 248, 250, 251, 252, 254, 266, 570
Nazmi TOPÇUOĞLU; 107
toplumsal sınıf; 92, 93, 104, 120, 133, 147, 149, 177, 196, 202, 204, 213, 299, 300, 409, 418, 477, 460, 461, 586, 598
toprak; 111, 116, 119, 149, 197, 199, 200, 201, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 222, 223, 231, 235, 244, 253, 287, 288, 294, 299, 335, 361, 365, 438, 487, 489, 491, 603
toprak ağası/sahibi; 111, 113, 121, 175, 179, 181, 182, 183, 188, 189, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 213, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 253, 286, 287, 293, 294, 300, 379, 457, 599, 601, 603
Toprak Mahsülleri Vergisi; 116, 147, 183
toprak reformu; 149, 183, 189, 205-219, 220, 221, 222, 224, 225, 234, 235, 236, 237, 249, 252, 253, 254, 268, 269, 286, 287, 289, 310, 313, 316, 379, 422, 454, 467, 468, 471, 475, 573, 599, 601, 603
Ömer Faruk TOPRAK; 548, 550, 552, 564
totaliter; 50, 51, 90, 102[173], 159, 305, 320, 434, 435, 459, 514, 561
İsmail Hüsrev TÖKİN; 208, 279, 294
Trabzon; 397, 483, 509
Trabzon (gazete); 483
Trakya; 269
H.TRUMAN; 89, 151, 159, 164, 258, 259, 260, 267, 333, 349, 367
Truman Doktrini; 146, 349, 350, 355, 356, 359, 367, 369
Cemal TUNCA; 181
Tunceli; 119
Hasan TURAL; 493
Mehmet Ali TURAN; 397
Turancılık; 59, 65, 74, 79-86, 125, 311, 490, 516, 517, 529, 545, 599
Talat TURHAN; 495
İsmet Rasin TÜMTÜRK; 84
türbe; 404, 446, 447-454, 600
Türk-Alman Dostluk Antlaşması; 60, 62-66, 74, 163
Türk-Amerikan Dostluk Cemiyeti; 552
Türk Ceza Kanunu; 136, 137, 475, 476, 504, 563, 579
Türk Dil Kurumu; 417
Türk Medenî Kanunu; 442, 443
Türk Ocakları; 429, 430, 447
Türk Sosyal Demokrat Partisi; 194
Türk-Sovyet Tarafsızlık Ve Saldırmazlık Antlaşması; 149, 150
Türkçülük; 403, 448
Alparslan TÜRKEŞ; 84
Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M.); 18, 38, 41, 46, 47, 53, 62, 77, 83, 99, 105, 106, 107, 110, 111, 116, 121, 122, 136, 138, 145, 155, 163, 167, 176, 195, 197, 199, 200, 205-207, 208-211, 213, 217, 218, 219, 221, 222, 232, 234, 237, 240, 242, 246, 250, 252, 269, 273, 274, 275, 278, 280, 281, 291, 297, 299, 303, 304, 313, 314, 315, 316, 318, 322, 323, 330-, 334, 347, 365, 370, 373, 376, 377, 381, 403, 419, 423, 424, 425, 439, 464, 475, 479, 483, 511, 513, 515, 519, 521, 527, 530, 552, 553, 574, 576, 591, 601, 602

Türkiye Gençler Derneği; 545, 546, 547
Türkiye, İngiltere Ve Fransa Karşılıklı Yardım Antlaşması; 61-62
Türkiye İktisat Kongresi (1948); 376
Türkiye İşçi Ve Çiftçi Fırkası; 248
Türkiye İşçiler Derneği; 544
Türkiye Komünist Partisi (T.K.P.); 247, 519
Türkiye Sosyalist Partisi; 193, 194
Türkiye Sosyalist Ve Emekçi Partisi; 193, 194, 549
Reha Oğuz TÜRKKAN; 81, 82, 84
Melahat TÜRKSAL; 545, 546
Fikri TÜZEL; 93
U
Hüseyin Avni ULAŞ; 195
ulaşım; 335, 383, 384
Sıtkı ULAY; 587, 588, 590, 591
Naşit Hakkı ULUĞ; 37
Ulus (gazete) 85, 156, 158, 171, 260, 265, 270, 279, 321, 443, 460, 461, 559
Ulusal Kurtuluş Savaşı; 18, 19, 24, 26, 38, 41, 50, 52, 181, 187, 202, 203, 298, 306, 328, 358, 361, 371, 379, 381, 392, 430, 432, 472, 485, 541, 565
ulusçu,-luk (ulusalcılık); 132, 142, 203, 259, 260, 266, 284, 311, 312, 330, 340, 371, 399, 402-404, 431, 432, 437, 447, 448, 452, 519, 530, 532, 533, 543, 558, 576
Umurbey; 484
Hilmi URAN; 274, 284, 292, 580
Yalçın URAZ; 480
Urfa; 16, 351
Asım US; 99, 156, 201, 202, 326, 354, 505, 507, 540, 554, 576
Ömer Bedrettin UŞAKLI; 554
Ekrem UŞAKLIGİL; 176
Mim UYKUSUZ; 486, 487
Tahsin UZER; 37
İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI; 532
Ü
Lütfü ÜLKÜMEN; 512
ümmet; 437
üniforma; 14, 16, 71, 356, 487
üniversite; 48, 83, 140, 298, 338, 410, 415, 423, 509-537, 602
Üniversiteler Kanunu; 423, 510, 511-514, 515, 519, 521, 527, 528
üretici; 117, 147, 281
üretim; 104, 106, 108, 210, 220, 223, 225, 226, 232, 236, 251, 252
Suat Hayri ÜRGÜPLÜ; 129
Üsküp; 493, 494
Bülent ÜSTÜNDAĞ; 478, 479
Ekrem Hayri ÜSTÜNDAĞ; 478
Müçteba ÜSTÜNDAĞ; 479
V
Müzehher VA-NU; 547
Vakit (gazete); 95, 141
VALA NURETTİN; 535
Vatan (gazete); 65, 140, 201, 271, 282, 283, 480, 539
Varlık Vergisi; 115, 117, 120-135, 148, 198, 199, 202, 203, 599
vergi; 43, 115-134 147, 188, 197, 278, 312, 409
Ali VEZİROĞLU; 405
VİŞİNSKİ; 367
vurgunculuk; bkz. ihtikâr
W
Henry WALLACE; 457-462, 489
WADSWORTH; 370
Washington; 155
Edwin C. WILSON; 350
Y
yabancı sermaye; 45, 387, 488
Mahmut YAĞMUR; 255
Yahudi; 125, 126, 127, 128, 547
Hüseyin Cahit YALÇIN; 52, 53, 78, 160, 303, 326, 473, 474, 475

İhsan YALÇIN; 118, 291
Ahmet Emin YALMAN; 146, 157, 170, 171, 172, 177, 233, 263, 264, 265, 266, 267, 281, 420, 458, 472
Yalova; 27
Yatla Konferansı; 89, 158
Sami YAVRUCAK; 524
Osman YAZ; 453
Yedi Sekiz Paşa (dergi); 486
Yeni Asır (dergi); 483
Yeni Dünya (dergi); 466, 480,
Yeni Sabah (gazete); 141, 271
yerinden yönetim; 45
Yeşil Kuşak; 439
Haluk YETİŞ; 482, 486, 487
Suut Kemal YETKİN; 233, 527, 554, 564
Yığın (dergi); 194
Cemal YILDIRIM; 591
Ahmet YILDIZ; 587, 588, 590, 591, 593, 594
Mahir YILMAZ; 545
28.Tümen; 591
27 Mayıs 1960; 14, 174, 185, 454, 515, 588, 589, 603
yiyecek sıkıntısı; 13
yoksul,-luk; 17, 104, 109, 113, 114, 118, 121, 132, 141, 142, 178, 182, 183, 200, 201, 205, 208, 255, 327, 364, 474, 545, 588
yolsuzluk; 147, 179, 275, 289, 291, 292, 399, 575, 579
Selahattin YORULMAZ; 544, 545
Yugoslavya; 69, 258
Yunanistan; 61, 69, 164, 348, 349, 353, 354, 355, 455, 459
YUNUS NADİ; 28
Sabri YURDABEKÇİ; 481
Yurt Ve Dünya (dergi); 519
Hasan Ali YÜCEL; 35, 36, 83, 189, 232, 233, 234, 239, 240, 242, 252, 320, 513, 516, 517, 529, 531
Yürüyüş (dergi); 548
Z
zaviye; 22, 45, 189, 191, 446
Kemal ZEYTİNOĞLU; 441[849]
Zigana; 301, 302
Zincirli Hürriyet (dergi); 484
ZİYA GÖKALP; 99, 451
ZİYA PAŞA; 385
Zonguldak; 109, 393, 395, 553

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Bu kitabın hazırlanışında, önceki yayınlarımda 1945-1950 dönemi ile ilgili olan yerlerden de yararlanılmıştır.

Birden çok yayını olan yazarların kitapları ve makaleleri sıralanırken, yapıtın adının ilk sözcüğü temel alınarak alfabetik sıralama uygulanmıştır. Söylev, demeç, röportaj belgelerde ise sıralama, tarih açısmdan yapılmıştır

A

Yalçın ACAR: **Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi Ve İzlenen İktisadî Politikalar, 1923-1963**; 5.basım, Vipaş AŞ, Bursa, 1999.

Halide Edip ADIVAR: **Akile Hanım Sokağı**; 2.basım, Atlas yyn., İstanbul, 1972;

H.E.ADIVAR: **Sinekli Bakkal**; 31.basın, Atlas yyn., İstanbul, 1973;

H.E.ADIVAR: **Türk'ün Ateşle İmtihanı – Kurtuluş Savaşı Anıları**; 5.basım. Atlas yyn., İstanbul. 1969.

Samet AĞAOĞLU: **Arkadaşım Menderes**; İstanbul, 1967;

S.AĞAOĞLU: **Demokrat Parti'nin Doğuş Ve Yükseliş Sebepleri – Bir Soru**; 1972.

Feroz AHMAD – Bedia Turgay AHMAD: **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1945-1971**; Bilgi yyn., Ankara, 1976.

Rıdvan AKAR: **Varlık Vergisi – Tek Parti Yönetiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği**; Belge yyn., İstanbul, 1992.

Sabahattin ALİ: **Bütün Yapıtları – Markopaşa Yazıları Ve Ötekiler**; Derleyen: Hikmet Altınkaynak, Yapı Kredi yyn.. İstanbul, 1998.

Mehmet ALTAN: **Süperler Ve Türkiye – Türkiye'de Amerikan Ve Sovyet Yatırımları**; Afa yyn., İstanbul, 1986.

Kemalettin APAK: **Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi**; Türkiye Mason Derneği yyn., İstanbul, 1958.

Recep Şükrü APUHAN: **Öteki Menderes – Eski DP Milletvekili Gıyaseddin Emre'den Hatıralar Ve 27 Mayıs**; 2.basım, Timaş yyn., İstanbul, 1997.

İsmail ARAR (Derleyen): **Hükümet Programları, 1920-1965**; Burçak Yyn., İstanbul, 1968.

Kemal ARIBURNU: **Atatürk Ve Çevresindekiler**; İş Bankası yyn., Ankara, 1994.

Hürrem ARMAN: **Piramidin Tabanı – Köy Enstitüleri Ve Tonguç**; Ankara, 1969.
Fahir ARMAOĞLU: **Siyasî Tarih 1789-1960**; 2.basım, A.Ü.S.B.F. yyn., Ankara, 1973.
Nurullah ATAÇ: **Diyelim**; Varlık yyn., İstanbul, 1954;
N.ATAÇ: **Günlerin Getirdiği**; Varlık yyn., İstanbul, 1957;
N.ATAÇ: **Sözden Söze – Edebiyat Konuşmaları**; Varlık yyn., İstanbul, 1952.
Türkkaya ATAÖV: **Amerika, Nato Ve Türkiye**; 2.basım, Aydınlık yyn., Ankara, 1969.
Kemal ATATÜRK: **Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri**; A.K.D.T.Y.K. Atatürk Araştırma Merkezi yyn., 4.basım, C.I-III (Bir arada), Ankara 1989;
K.ATATÜRK: **Nutuk**; 6.Basım, Türk Devrim Ens. yyn., İstanbul, 1963;
K.ATATÜRK: **Söylev Ve Demeçler**; C.I: **TBMM'nde Ve CHP Kurultayları'nda (1919-1938)**; Türk İnkılâp Tarihi Ens. yyn., İstanbul, 1945.
Falih Rıfkı ATAY: **Çankaya – Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar**; İstanbul, 1969;
F.R.ATAY: **Moskova-Roma**; Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1932;
F.R.ATAY: **Yeni Rusya**; Ankara, 1931.
Doğan AVCIOĞLU: **Millî Kurtuluş Tarihi – 1838'den 1995'e**; 4.Kitap, 4.basım, Tekin yyn., İstanbul, 1979;
D.AVCIOĞLU: **Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın**; 3.basım, Bilgi yyn., Ankara, 1969.
Şevket Süreyya AYDEMİR: **İkinci Adam**, C.II: **1938-1950**; 2.basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968;
Ş.S.AYDEMİR: **Menderes'in Dramı**; Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.

B

Cihad BABAN: **Politika Galerisi – Büstler Ve Portreler**; Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970.
Kemal BAĞLUM: **Anıpolitik, 1945-1960**; Bilgi yyn., Ankara, 1991.
David A. BALDWIN: **Foreign Aid and American Foreign Policy – A Documentary Analysis**; Frederic A. Praeger, New York, 1966.
Remzi BALKANLI: **Kanunlarımız Bakımından Matbuat Hürriyeti Ve Yeni Basın Ve Matbaalar Kanunu Ve Bu Kanunlar Üzerinde Fikirler, Tenkitler, Tefsirler**; Ankara, 1951.
Ömer Lütfi BARKAN: **Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Ve Türkiye'deki Araziye Temellük Ve Tasarruf İşlerinin Beklediği Reform**; İstanbul, 1946.

Mehmet BAŞARAN: **Devrimci Eğitim – Köy Enstitüleri (Tonguç Yolu)**; Papirüs yyn., İstanbul, 1999.
Celal BAYAR: **Atatürk'ün Metodoloji Ve Gümümüz**; Kervan yyn., İstanbul, 1978;
C.BAYAR: **1946, 1950 Ve 1954 Yılları Seçim Kampanyasındaki Söylev Ve Demeçleri** ; Hazırlayan: Özel Şahingiray, Ankara, 1955.
M.Taner BAYAZIT: **İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi, 1923-1950**; İzmir, 1993.
Mehmet BAYRAK: **Köy Enstitülü Yazarlar, Ozanlar**; TÖB-DER yyn., Ankara, 1978.
Fahri BELEN: **Ordu Ve Politika**; İstanbul, 1971.
Burhan BELGE: **Burhan Belge'nin Sesiyle İkinci Dünya Savaşı (Radyo Konferansları)**; Ankara, 1979.
Valentin BEROJKOV: **Tahran 1943**; Çev. Hasan Ali Ediz, Bilgi yyn., Ankara, 1970.
Asım BEZİRCİ: **Nurullah Ataç**; Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1998;
A.BEZİRCİ: **Sabahattin Ali – Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Eserleri**; 5.basım, Evrensel Basım Yayın, 1997.
Hikmet BİLA: **CHP Tarihi, 1919-1979**; Ankara, 1979.
İsmet BOZDAĞ: **Demokrat Parti Ve Ötekiler**; Kervan yyn., İstanbul, 1975.
Rıfkı Saim BURÇAK: **Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri, 1891-1941**; İstanbul, 1946.

C

Levent CANTEK: **Markopaşa – Bir Mizah Ve Muhalefet Efsanesi**; İletişim, İstanbul, 2001.
Thomas CARLYLE: **On Heroes and Hero-Worship and the Heroic in the History**; Londra, 1948.
Ernst CASSIRER: **The Myth of the State**; Oxford University Press, 1946.
Ali Fuat CEBESOY: **Siyasî Hatıralar**; 2.Kısım, İstanbul. 1960.
CHP Yedinci Büyük Kurultayı; Ankara, 1948 (Tutanaklar).
Winston S. CHURCHILL: **Çörçil Anlatıyor; C.II: Harbin Alacakaranlık Devri, 3 Eylül 1939'dan 10 Mayıs 1940'a Kadar**; Çev.Ahmet Emin Yalman, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1949.
Carl COHEN: **Communism, Fascism and Democracy – The Theoritical Foundations**; Random House, New York, 1963.

Ç

Tevfik ÇAVDAR: **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950**; İmge yyn.. Ankara, 1995.
Edip ÇELİK: **Türkiye'nin Dış Politika Tarihi**; Gerçek yyn., İstanbul, 1969.

Mete ÇETİK (Hazırlayan): **Üniversitede Cadı Kazanı – 1948 DTCF Tasfiyesi Ve Pertev Naili Boratav'ın Müdafaası**; Tarih Vakfı Yurt yyn., İstanbul, 1998.

D

İlhan E. DARENDELİOĞLU: **Türk Milliyetçiliği Tarihinde Büyük Kavga**; 3.basım, Burak yyn., İstanbul, 1994.

Haldun DERİN: **Çankaya Özel Kalemini Anımsarken (1933-1951)**; Yayına hazırlayan: Cemil Koçak, Tarih Vakfı Yurt Yyn., İstanbul, Ocak 1995.

Devlet Yıllığı; Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1946.

E

Baki Süha EDİPOĞLU: **Falih Rıfkı Konuşuyor**; Berkalp Kitabevi, Ankara, 1945.

Necdet EGERAN: **Gerçek Yüzüyle Masonluk**; Ankara, 1972.

Necdet EKİNCİ: **II.Dünya Savaşı'ndan Sonra Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**; Toplumsal Dönüşüm yyn., İstanbul, 1997;

N.EKİNCİ: **Sanayileşme Ve Uluslaşma Sürecinde Toprak Reformundan Köy Enstitülerine Türkiye, 1923-1950**; Kültür Bakanlığı yyn., Ankara, 1997.

Ali Fuad ERDEN: **İsmet İnönü**; İstanbul, 1952.

Tekin ERER: **Türkiye'de Parti Kavgaları**; 2.basım, Tekin yyn., İstanbul, 1966;

T.ERER: **Yasakçılar**; İstanbul, 1965.

Orhan ERKANLI: **Anılar, Sorunlar, Sorumlular**; İstanbul, 1972.

Feridun Cemal ERKİN (Hazırlayan): **Türk-Sovyet İlişkileri Ve Boğazlar Meselesi**; Ankara, 1968.

Cem EROĞUL: **Demokrat Parti – Tarihi Ve İdeolojisi**; A.Ü.S.B.F. yyn., Ankara, 1970.

Şükrü ESİRCİ: **Menderes Diyor ki... 7 Ocak 1946-14 Mayıs 1950**; İstanbul, 1967.

F

FETHİ NACİ: **İnsan Tükenmez**; Yenilik Basımevi, İstanbul, 1956.

Kurthan FİŞEK: **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi Ve İşçi Sınıfı**; Doğan yyn., Ankara, 1969.

Fiyat İstatistikleri, 1933-1943; TC Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü yyn., Ankara, 1944.

G

Şevket GEDİKOĞLU: **Evreleri, Getirdikleri Ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri**; Ankara, 1971.

Ali GEVGİLİ: **Yükseliş Ve Düşüş**; Altın Kitaplar, İstanbul, 1981.

Fahir GİRİTLİOĞLU: **Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**; C.I, Ankara, 1965.

Mahmut GOLOĞLU: **Demokrasiye Geçiş, 1946-1950**; Kaynak yyn., İstanbul, 1982;
M.GOLOĞLU: **Millî Şef Dönemi (1939-1945)**; Ankara, 1974.
Olindo GORNİ: **Toprak Islâhatı**; TC Başvekâlet yyn., Ankara, 1944.
Mithat GÜRATA: **Masonluk Nedir? Ne Değildir?**; Ankara, 1975.
Nilgün GÜRKAN: **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın, 1945-1950**; İletişim yyn., İstanbul, 1998.
Murat GÜVENÇ – Oğuz IŞIK: **Emlâk Bankası, 1926-1998**; Emlâk Bankası yyn., İstanbul, 1999.

H

Halkevleri; CHP İstanbul Gençlik Kolu yyn., İstanbul, 1963.
Ernst E. HIRCH: **Anılarım – Kayzer Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Türkiyesi**; Çev. Fatma Suphi, TÜBİTAK yyn., Ankara, 1997.
Abdülhak Şinasi HİSAR: **Boğaziçi Yalıları**; Varlık yyn., İstanbul, 1953;
A.Ş.HİSAR: **Yahya Kemal'e Veda**; Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1959.

I

Sadi IRMAK: **Atatürk Ve Çevresi**; İ.Ü. Atatürk Devrimleri Araştırma Ens. yyn., İstanbul, 1974.

İ

İsmet İNÖNÜ: **Defterler, 1919-1973**; Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi yyn., C.I, İstanbul, 2001.
İ.İNÖNÜ: **Hatıralar**; Yayına hazırlayan: Sabahattin Selek, C. II, Bilgi yyn., Ankara, 1987.
Abdi İPEKÇİ-Ömer Sami COŞAR: **İhtilâlin İçyüzü**; Uygun yyn., İstanbul, 1965.
Server İSKİT: **Türkiye'de Matbuat İdareleri Ve Politikaları**; Başvekâlet Basın Ve Yayın Umum Müdürlüğü yyn., 1943.

K

Alpay KABACALI: **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**; Gazeteciler Cemiyeti yyn., İstanbul, 1990;
A.KABACALI: **Türk Basınında Demokrasi**; 2.basım, Kültür Bakanlığı yyn., Ankara, 1999;
A.KABACALI: **Türkiye'de Siyasal Cinayetler**; Altın Kitaplar, İstanbul, 1993.
Mehmet KABASAKAL: **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi, 1908-1960**; Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991.
Semih KALKANOĞLU: **İsmet İnönü Ve Laiklik**; Tekin yyn., İstanbul, 1991.
Nilgün Nurhan (Peköz) KARA: **Türk Siyasî Hayatında Recep Peker**; Doktora Tezi (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Ens.), İzmir, 1999.

Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU: **Politikada 45 Yıl;** Bilgi yyn., Ankara, 1968;
Y.K.KARAOSMANOĞLU: **Zoraki Diplomat;** 2.basım, Bilgi yyn., Ankara, 1967.
SAMİ KARAÖREN: **Uygar Bir Devlet Adamı: Hasan Saka; Hasan Saka'ya Armağan** kitabından ayrı basım: tarihsiz ve basıldığı yer gösterilmemiş.
Kemal KARPAT: **Türk Demokrasi Tarihi – Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller;** İstanbul, 1967.
Yalçın KAYA: **Bozkırdan Doğan Uygarlık Köy Enstitüleri – Antigone'den Mızraklı İlmihal'e;** C. I-II, İstanbul, 2001.
Mehmet KAYIRAN: **Türk Tarımında Modernleşme Çabaları, 1923-1950**: Doktora tezi (Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Ens.; Ankara, 1995.
Frances KAZAN: **Halide Edip Ve Amerika;** Çev. Bernar Kutluğ, Bağlam yyn., İstanbul, 1995.
KILIÇ ALİ: **Atatürk'ün Hususiyetleri;** Yeni Gün Haber Ajansı yyn., İstanbul, 1998.
Necip Fazıl KISAKÜREK: **Benim Gözümde Menderes;** Ötüken yyn., İstanbul, 1970.
Fay KIRBY: **Türkiye'de Köy Enstitüleri;** İmece yyn., Ankara, 1962.
Sir Hughe KNATCHBULL-HUGESSEN: **Diplomat – In Peace and War;** John Murray, Londra, 1949.
Cemil KOÇAK: **Türkiye'de Millî Şef Dönemi, 1938-1945;** Yurt yyn., Ankara, 1968.
Sadi KOÇAŞ: **Atatürk'ten 12 Mart'a;** C. I: **Aatatürk'ten 27 Mayıs'a;** İstanbul, 1977.
Ramazan KORKMAZ: **Sabahattin Ali – İnsan Ve Eser;** Yapı Kredi yyn., İstanbul, 1997.
Nusret Kemal KÖYMEN: **Halkçılık Ve Köycülük;** Ankara, 1934.
Dursun KUT: **60 Yılda Basında Köy Enstitüleri, 1940-2000;** Güldikeni yyn., Ankara, 2000.
Süleyman KÜLÇE: **Mareşal Fevzi Çakmak – Siyasî, Hususî Hayatı;** C. II, İstanbul, 1953.

L

Avner LEVİ: **Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler – Hukukî Ve Siyasî Durumları;** Redaksiyon: Rıfat Bali, İletişim yyn., İstanbul, 1992.

M

Cemal MADANOĞLU: **Anılar, 1911-1953;** Evrim yyn., İstanbul, 1982.
Mahmut MAKAL: **Zulüm Makinası – Öğretmen Kıyımı;** May yyn., İstanbul, 1969.
Marshall Planı Ve Siz; Ankara, 1950.

Paul MAUDON: **Tarihte Ve Günümüzde Masonluk**; Çev. Semih Tiryakioğlu; İstanbul, 1978.
Charles L. MEE, Jr.: **Meeting at Potsdam**; Dell Publishing Co.Inc., New York, 1976.
MEHMED KEMAL: **Acılı Kuşak**; Toplum Yyn., Ankara, 1967.
Seha L. MERAY: **Devletler Hukukuna Giriş**; C.II, 3.basım, A.Ü.S.B.F. yyn., Ankara, 1965.
Millet Hizmetinde 40 Yıl – CHP; Ankara, 1963.
Millî Eğitimle İlgili Söylev Ve Demeçler; Türk Devrim Ens.yyn., C. II-III, Anlara, 1946.
N
NADİR NADİ: **Perde Aralığından**; 2.basım, Cumhuriyet yyn., İstanbul, 1965.
Behçet NECATİGİL: **Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü**; 4.basım, Varlık yyn., İstanbul, 1967.
Aziz NESİN: **Bir Sürgünün Hatıraları**; 2.basım, Karikatür yyn., İstanbul, 1959.
NUSRET KEMAL, bkz. Nusret Kemal KÖYMEN.
Ö
Faik ÖKTE: **Varlık Vergisi Faciası**; Nebioğlu Yaymevi, İstanbul, (tarihsiz).
Örsan ÖYMEN: **Bir İhtilâl Daha Var**; Milliyet yyn., İstanbul, 1986.
Cengiz ÖZAKINCI: **United States of İrtica 1945-1999 - Soğuk Savaş Dönemi'nden Yeni Dünya Düzeni'ne Türkiye'de İrtica Ve Emperyalizm**; 3.basım, Otopsi yyn., İstanbul, 2000.
Ümit ÖZDAĞ: **Ordu-Siyaset İlişkisi (Atatürk Ve İnönü Dönemleri)**; Gündoğan yyn., Ankara, 1991.
Günay Göksu ÖZDOĞAN: **"Turan"dan "Bozkurt"a – Tek Parti Döneminde Türkçülük**; İngilizceden çev. İsmail Kaplan, İletişim yyn., İstanbul, 2001.
Mehmet ÖZEL (Hazırlayan): **Köy Enstitüleri**; Kültür Bakanlığı yyn., Ankara, (tarihsiz).
Kâzım ÖZTÜRK: **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Ve Programları**; Ak yyn., İstanbul, 1968.
O.Metin ÖZTÜRK: **Ordu Ve Politika**; Gündoğan yyn., Ankara, 1993.
P
Franz Von PAPEN: **Memoirs**; İngilizceye çev. Brian Connel, Andre Deutsch, Londra, 1952.
Recep PEKER: **İnkılâp Dersleri**; 4.basım, İletişim yyn., İstanbul, 1984.
S
Oral SANDER: **Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964**; A.Ü.S.B.F. yyn., Ankara, 1979.

Nebil SARPER: **Dünya Franmasonluk Tarihi – 1962 Yılında Fazilet Locasında Yapılmış Konuşma Notları**; *İstanbul, 1963.*
Mehmet SAYDUR: **Markopaşa Gerçeği**; Çınar yyn., İstanbul, 2001.
Aclan SAYILGAN: **İnkâr Fırtınası**; İstanbul, 1962;
A.SAYILGAN: **Solun 94 Yılı, 1871-1965, Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Sosyalist-Komünist Hareketler**; Ankara, 1968.
M.Zekeriya SERTEL: **Amerikan Biçimi Yaşam**; Yapı Kredi yyn. İstanbul, 1994;
M.Z.SERTEL: **Hatırladıklarım (1905-1950)**; İstanbul, 1968;
M.Z.SERTEL: **Olduğu Gibi – Rus Biçimi Sosyalizm**; İletişim yyn., İstanbul, 1993.
Sabiha SERTEL: **Bir Roman Gibi, 191-1950**; Ant yyn., İstanbul, 1969.
Ayşegül SEVER: **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı Ve Ortadoğu, 1945-1958**; Boyut yyn., İstanbul, 1997.
Vasfi Raşid SEVİĞ: **Toprak Hukuku Dersleri**; Ankara, 1953.
Suat SİNANOĞLU: **Türk Humanizmi**; 2.basım, TTK yyn., Ankara, 1988.
Hasan Rıza SOYAK: **Atatürk'ten Hatıralar**; Yapı Kredi yyn., C.II, İstanbul, 1973.
İlhami SOYSAL: **Dünyada Ve Türkiye'de Masonluk**; 3.basım, Der yyn., İstanbul, 1980.
İ.SOYSAL: **Tarihçeleri Ve Açıklamaları İle Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**; C.I: **1920-1945**; C.II: **1945-1990**; TTK yyn., Ankara, 1989, 1991.
Kemal SÜLKER: **Sabahattin Ali Dosyası**; Ant yyn., İstanbul, 1968.

Ş

Şükrü Saraçoğlu Ve Dönemi – Hakkında Basında Çıkan Yazılardan Bazıları; Derleyen: Yılmaz Saraçoğlu, Gelişim Matbaacılık, İstanbul, 2001.

T

Tahran, Yalta Ve Potsdam Konferansları; Çev.Fahri Yazıcı, Sinan yyn., İstanbul, 1972.
Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi;C.I-II, Yapı Kredi yyn., İstanbul, 2001.
The Economy of Turkey – An Analysis and Recemmendations for A Development Program; John Hopkins Press (ABD), 1951.
Metin TOKER: **Tek Partiden Çok Partiye**; Milliyet yyn., İstanbul, 1970.
M.TOKER: **Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu – 2.Dünya Savaşından Sonra Türk-Sovyet Ve Türk-Amerikan İlişkileri Üzerine Bir İnceleme**; Akis yyn., Ankara, 1971.
Erdinç TOKGÖZ: **Türkiye'nin İktisadî Gelişme Tarihi, 1914-1997**; 4.basım, İmaj yyn., Ankara, 1997.

Engin TONGUÇ: **Bir Eğitim Devrimcisi: İsmail Hakkı Tonguç – Yaşamı, Öğretisi, Eylemi**; Güldikeni yyn., Ankara, 1997, C. I:
E.TONGUÇ: **Devrim Açısından Köy Enstitüleri Ve Tonguç**; And yyn., İstanbul, 1970.
İsmail Hakkı TONGUÇ: **Eğitim Yolu İle Canlandırılacak Köy**; İstanbul, 1947;
İ.H.TONGUÇ: **İlk Öğretim Dâvamız**; Remzi Kitabevi, İstanbul, 1946;
İ.H.TONGUÇ: **Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları**; Hazırlayan: Engin Tonguç, Çağdaş yyn., İstanbul, 1976.
Ömer Faruk TOPRAK: **Duman Ve Alev, Günlük-Anı**; May Yyn., İstanbul, 1968.
Hıfzı TOPUZ: **Eski Dostlar**; 7.basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.
F.Hüsrev TÖKİN: **Türk Tarihinde Siyasal Partiler Ve Siyasî Düşüncenin Gelişmesi**; Elif yyn., İstanbul. 1965
İsmail Hüsrev [TÖKİN]: **Türkiye Köy İktisadiyatı**; İstanbul, 1934;
S. H. TRUMAN: **Hatıralarım**; Çev., Cihat Baban – Semih Tuğrul, Ankara, 1968.
Haydar TUNÇKANAT: **İkili Anlaşmaların İçyüzü – İktisadî, Askerî, Siyasî**; Ekim yyn., Ankara, 1970.
Bekir TÜNAY: **Menderes Devri Anıları – Gördüklerim, Bildiklerim, Duyduklarım**; İstanbul, 1984.
Reha Oğuz TÜRKKAN: **Tabutluktan Gurbete**: Boğaziçi yyn., İstanbul, 1975.

U

Necdet UĞUR: **İsmet İnönü**; 3.basım, Yapı Kredi yyn., İstanbul, 2002.
Sıtkı ULAY: **27 Mayıs 1960 İhtilâli – Harbiye Silâh Başına!**; Kitapçılık Tic.Ltd.Şt.i, İstanbul, 1968.
Hilmi URAN: **Hatıralarım**; Ankara, 1959.
Asım US: **Hatıra Notları (1930-1950)**; İstanbul, 1966.
Hakkı UYAR: **Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını: Mahmut Esat Bozkurt**; Büke yyn., İstanbul, 2000;
H.UYAR: **Tek Parti Dönemi Ve Cumhuriyet Halk Partisi**; 2.basım, Boyut yyn., İstanbul, 1999.

Ü

Faruk ÜLKÜ – Semih YAZICIOĞLU: **Dünya'da Ve Türkiye'de Masonluk**; Başak yyn., İstanbul, 1965.
A. Halûk ÜLMAN: **İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)**; A.Ü.S.B.F. yyn., Ankara, 1961.
Zafer ÜSKÜL: **Siyaset Ve Asker – Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**; Afa yyn., İstanbul, 1989.

V
Müzehher VA-NU: **Bir Dönemin Tanıklığı**; 2.basım, Sosyal yyn., İstanbul, 1997.
W
E. WEISBAND: **İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası**; çev.M.Ali Kayabal, Milliyet yyn., İstanbul, 1974.
Y
Hüseyin Cahit YALÇIN: **Siyasal Anılar**; Baskıya hazırlayan: Rauf Mutluay, İş Bankası yyn., İstanbul, 1976.
Ahmet Emin YALMAN: **Yakın Tarihte Gördüklerim Ve İşittiklerim**; C.IV: **1945-1970**; İstanbul, 1971;
A.E.YALMAN: **Yarının Türkiyesine Seyahat – Yeni Türk Akıncılarının Aleminden Notlar**; İstanbul, 1944.
Ersal YAVİ (Hazırlayan): **Batırılan Bir Ülke Nasıl Kurtarılır?** 2.Kitap: **1919-1950**; Yazıcı yyn., İzmir, 2001.
Çetin YETKİN: **Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası**; 2.basım, Toplumsal Dönüşüm yy., İstanbul, 1997;
Ç.YETKİN: **Siyasal İktidar Sanata Karşı – Belgelerle Baskı Nedenleri Ve Sanık, Hükümlü, Sabıkalı Sanatçılar**; Bilgi yyn., Ankara, 1970;
Ç.YETKİN: **Toplumsal Ve Siyasal Açılardan 13 Yazar Üzerine Notlar**; Ümit yyn., Ankara, 1996;
Ç.YETKİN: **Türkiye'de Askerî Darbeler Ve Amerika**; Ümit yyn., Ankara, 1995.
Ahmet N.YÜCEKÖK: **Türkiye'de Dernek Gelişmeleri, 1946-1968**; Ankara, 1972.

MAKALELER, FIKRA VE KÖŞE YAZILARI

A
Yavuz ABADAN: **"Demokrasilerin Gerçek Kuvveti"**; Ulus, 6 Nisan 1946;
Y.ABADAN: **"İktisadî Kalkınma Şartları"**; Ulus, 5 Mart 1947;
Y.ABADAN: **"Siyasî Hayatta Ülkünün Gerçekleşmesi"**; Ülkü (Yeni Seri), 1 İkinciteşrin 1941, sayı 3;
Y.ABADAN: **"Türk Demokrasisi Ve Yeni Parti"**; Ülkü, 16 Ocak 1946, sayı 104.
ABİDİN NESİMİ: **"Sabahattin Ali"**; Başdan, 28 Ocak 1949, 47.
Mahmut ADEM: **"Öğretim Birliği Ve Karşıdevrimci Gelişmeler"**; Cumhuriyet, 3 Mart 2001.
Öztin AKGÜÇ: **"Varlık Vergisi"**; Cumhuriyet, 23 Aralık 2001.

Sina AKŞİN: **"Demokrat Parti'nin Kurulması"**; Tarih Ve Toplum, C. IX, Mayıs 1988, sayı 53.
Ayhan AKTAR: **Varlık Vergisi Ve İstanbul**; Toplum Ve Bilim, 71, Kış 1996, s.97-147.
Tahir ALANGU: **"Sabahattin Ali Üzerine"**; Sabahattin Ali-Bütün Eserleri, C.I-II, Varlık yyn., İstanbul, 1965.
İshak ALATON: **"Irkçı Bir Uygulama: Varlık Vergisi"**; Cumhuriyet Dergi, 18 Ocak 1998.
Korkmaz ALEMDAR: **"Anadolu Ajansına Alman Baskısı"**; Tarih Ve Toplum, C. VII, 1987, s.52-53.
Melih Cevdet ANDAY: **"İsmet İnönü"**; Cumhuriyet, 11 Nisan 1995.
Namık Zeki ARAL: **"Amerikan Malî Yardımı"**; Siyasî İlimler Mecmuası, Haziran 1947;
Namık Zeki ARAL: **"Büyük Bir Devrimin Temeli: Toprak Kanunu"**; Ulus, 16 Şubat 1945.
Zeki ARIKAN: **"Prof.Dr.Şerafettin Turan'dan <İsmet İnönü – Yaşamı, Dönemi, Kişiliği> - Bir Tarihçi Ve Bir Dönemin Tarihi"**; Cumhuriyet Kitap, 1 Kasım 2001.
Yetkin ARÖZ: **"Çağdaş Bir Destan"**; Cumhuriyet, 17 Nisan 1998.
Falih Rıfkı ATAY: **"Amerika Artık Yolunu Bulmuştur"**; Ulus, 8 Nisan 1946;
F.R.ATAY: **"Almanya İle Türkiye Arasında Dostluk Muahedesi"**; Ulus, 19 Haziran 1941;
F.R.ATAY: **"Barış Kurucu Amerika"**; Ulus, 15 Mart 1947;
F.R.ATAY: **"Başbakan Ne Yaptı?"**; Ulus, 10 Eylül 1947;
F.R.ATAY:**"Bir Dostluğun Sağlam Temelleri"**; Ulus, 16 aralık 1944;
F.R.ATAY: **"Demokrat Partinin Beyannâmesine Dair"**; Ulus, 12 Temmuz 1946;
F.R.ATAY: **"Devlet Reisleri Arasında"**; Ulus, 21 Haziran 1941;
F.R.ATAY: **"Halkı Temsil Etmeyen Rejimler"**; Ulus, 4 Mart 1946;
F.R.ATAY: **"Hükümet Kurulmuştur"**; Ulus, 8 Ağustos 1948;
F.R.ATAY:**"Kanlar İçinde Boğulan Rejimler"**; Ulus, 22 Ocak 1945;
F.R.ATAY: **"Milletler Sınıflandırılırken"**; Ulus, 28 Şubat 1945;
F.R.ATAY: **"Missori"**; Ulus, 6 Nisan 1946;
F.R.ATAY: **"Tahriklerin Devamlı Kaynağı"**; Ulus, 31 Ağustos 1946:
F.R.ATAY: **"Türk-Alman Muahedesinin Tasdiki"**; Ulus, 26 Haziran 1941;
F.R.ATAY: **"Türkiye'de Demokrasinin Tekâmülü"**; Ulus, 22 Ağustos 1945:
F.R.ATAY: **"Vatan'a Cevap"**; Ulus, 3 Eylül 1945.
Toktamış ATEŞ: **"İnönü Ve Halk"**; Cumhuriyet, 1 Ocak 2000.
M.Şevki AYDIN: **"Cumhuriyet Döneminde Örgün Eğitim Kurumlarındaki Din Eğitimi"**; Türkler, C. XVII, s.455-466.

Mustafa AYDOĞAN: **"Köy Enstitülerinin Kapatılışı – Sistemin Devre Dışı Bırakılışı"**; Yeniden [AR] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2001, [sayı 32].

Fazıl Ahmet AYKAÇ: **"Ticarî Namus Ve Millî Şef"**; Akşam, 10 Temmuz 1939.

B

Yavuz Bülent BAKİLER: **"Yine Köy Enstitüleri"**; Zaman, 18 Mayıs 1990.

Şeref BAKŞIK: **"Demokrasi, DP Ve İnönü"**; Tarih Ve Toplum, C. IX, Mayıs 1988, sayı 53.

Rıfat N. BALİ: **"20 Sınıf İhtiyat Olayı"**; Cumhuriyet Dergi, 19 Aralık 1999.

Ali BALTACIOĞLU: **"Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu Kimdir?"**; Gazete Müdafaa-i Hukuk, 26 Ocak 2001.

Ömer Lütfi BARKAN: **"Balkan Memleketlerinin Ziraî Reform Tecrübeleri"**; İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. IV, Temmuz 1944, sayı 4.

B.Rebii BARKIN: **"Kalkınma Dâvamız"**; Ulus, 22 Mart 1946.

Mehmet BAŞARAN: **"Bir Usta Yeniden Gündemde-Sabahattin Ali"**; Cumhuriyet Kitap, 26 Mart 1998;

M.BAŞARAN: **"Çağcıl Eğitim Atılımı"**; Yeniden [A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 1 Mayıs 2001, 33;

M.BAŞARAN: **"Komünist Avcısı Millî Eğitim Bakanı Ve Paris'te Bir Köy Enstitülü"**; Yeniden [AR] Müdafaa-i Hukuk, 1 Temmuz 2001, sayı 35;

M.BAŞARAN: **"Komünistlikten Mahkûm Olmuş Enstitülü Yaratma Dâvası"**; Yeniden [A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 1 Eylül 2001, sayı 37;

M.BAŞARAN: **"Köy Enstitüleri Ve Yazınımız"**; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2000, sayı 20;

M.BAŞARAN: **"Markopaşa Gerçeği"**; Yeniden [A.R.] Müdafaa-i Hukuk, Şubat 2002, 41.

Ümit BAYAZOĞLU: **"1944 Gazeteciler Albumü – Resmî Basının Resmi"**; Ekonomik Panaroma, 21-28 Mart 1993.

Fakir BAYKURT: **"Hasan Ali Yücel"** (12 Nisan 1997'de Antalya Kültür Merkezi'nde yapılan "Hasan Ali Yücel'i Anma Toplantısı"na Duisburg'ten gönderdiği metin); [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 31 Mart 2000, sayı 20.

E.İzzet BENİCE: **"Türk Amerikan Anlaşmasının İmzasındaki Mesut Tesadüf"**; Son Telgraf, 14 Temmuz 1947;

E.İ.BENİCE: **"Türk Millî Siyasetinin Zaferi"**; Son Telgraf, 19 Haziran 1941.

Asım BEZİRCİ: **"Cahit Irgat"**; Papirüs, Mayıs 1969, sayı 35.

Nejat BİRDOĞAN: **"Atatürk Devrimlerinin Altın Anahtarlarından Birisi: Köy Enstitüleri"**; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2000, sayı 20.
Orhan BİRGİT: **"İsmet İnönü Belgeseli"**; Cumhuriyet, 24 Aralık 1999.
Osman BOLULU: **"Köy Enstitülerinden Demokrasiye"**; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2000, sayı 20;
O.BOLULU: **"Ömrü Kısa, Tartışması Uzun Bir Eğitim Dizgesi: Köy Enstitüleri"**; Yeniden [A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 1 Mayıs 2001, 33.
Korkut BORATAV: **"Pertev Naili Boratav Ve Büyükleri"**; Cumhuriyet, 25 Mart 1998.

C

A.H.CAMPBELL: **"Fascism and Legality"**; Law Quarterly Review, C. LXII, 1946.
Adnan CEMGİL: **"Darülfünun'dan Üniversiteye"**; Cumhuriyet, 16 Aralık 1993.
Alev COŞKUN: **"14 Mayıs 1950: DP'nin mi, CHP'nin mi/ Demokrasinin mi Zaferidir?–Yabancı Bilim Adamlarının Değerlendirmeleri"**; Yeniden A.R. Müdafaa-i Hukuk, Haziran 2002, sayı 45.
Edward C. CLARK: **"Türk Varlık Vergisine Yeniden Bakış"**; Yapıt, sayı 8, 1986, s.29-43.

Ç

Behçet Kemal ÇAĞLAR: **"Atatürk Günlerindeki Konuşmalardan Parçalar"**; Türk Dili, Kasım 1969, sayı 218.
Cem ÇAKMAK: **"1950'li Seçimler Ve Demokrat Parti"**; Tarih Ve Toplum, C. IX, Mayıs 1988, sayı 53.
İpek ÇALIŞLAR: **"Salkım Hanım'la Yüzleşme"**; Cumhuriyet Dergi, 26 Aralık 1999.
Oral ÇALIŞLAR: **"Varlık Vergisi'ni Tartışalım"**; Cumhuriyet, 14 Aralık 2001;
O.ÇALIŞLAR: **"Tan Matbaası Dâvası Bitti mi?"**; Cumhuriyet, 4 Aralık 1995;
O.ÇALIŞLAR:**"Varlık Vergisi Üzerine"**: Cumhuriyet, 5 Şubat 1998.
Zeki ÇEVİK: **"Cumhuriyet Türkiyesi'nde Toprak Reformu Uygulamaları"**; Türkler, C. XVII, s.677-686.
Filiz ÇOLAK: **"Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Ve Demokrat Parti (1945-1950)"**; Türkler, C. XVI, s.774-782.

D

Abidin DAVER: **"Türk-Alman Muahedesi Yalnız Harbe Karşıdır"**; İkdam, 22 Haziran 1941.
Emin DEĞER: **"Ya Onlar Olmasalardı?"**; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2000, sayı 20.

E.DEĞER: **"Demokrasi Düşmanı Bir İdeolog"**; Birikim, Haziran 1990 – Temmuz 1990.
Vedat DİCLELİ: **"Devletçilik Ve Demokrasi"**; Ulus, 6 Ocak 1946.
Necati DOĞRU: **"Salkım Hanım: Tersine Tarih"**; Cumhuriyet, 10 Kasım 2001.
Cihan DURA: **"CHP Neden Bu Hale Düştü?"**; [Yeniden AR] Müdafaa-i Hukuk, 30 Ağustos 2000, sayı 25;
C.DURA: **"Tonguç'un Mektuplarından Seçme Fikirler"**: [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2000, sayı 20.
Cevat DURSUNOĞLU: **"İnönü'nün Seçim Beyannâmesi"**; Ülkü, 18 Temmuz 1946, sayı 116.
Ali DÜNDAR: **"Ellinci Yılında Köy Enstitüleri"**; Milliyet, 17 Nisan 1990;
A.DÜNDAR: **"Köy Enstitülerinden İmam Hatiplere"**; Yeniden [A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2001, sayı 32.

E

Mustafa EKMEKÇİ: **"İsmet Paşa'nın Savunması"**; Cumhuriyet, 21 Temmuz 1994.
Mızaffer İlhan ERDOST: **"Demokratikleşme Açısından Köy Enstitüleri"**; ABECE, Nisan 1987, 13.
Selçuk EREZ: **"Aşkale'yi İrdelemek"**; Cumhuriyet Dergi, 12 Aralık 1999.
Fahri ERGİN: **"Almanya Gezisi Ve İkinci Cihan Harbi"**; Yakın Tarihimiz, C.IV, 31 Ocak 1963, sayı 49;
F.ERGİN: **"İkinci Cihan Harbi Ve Türkiye"**; Yakın Tarihimiz, C.IV, 21 Şubat 1963, sayı 52.
Nihat ERİM: **"Amerikan Yardımı Dolayısı İle"**; Ulus, 20 Mart 1947;
N.ERİM: **"Anayasa Meselelerimiz – II"**; ASYM, C.XVII, sayı 198, Eylül 1947.
N.ERİM: **"Bay Peker Ve Meselesi"**; Ulus, 5-6 Aralık 1947:
N.ERİM: **"Büyük Meclis Zor Kabul Etmez"**; Ulus, 15 Ocak 1947;
N.ERİM: **"Çarpışan İdeolojiler Arasında"**; Ulus, 2 Eylül 1846;
N.ERİM: **"Çirkin Bir Taktik"**; Ulus, 17 Mayıs 1946;
N.ERİM: **"Tek Dereceli Seçimlere Giderken"**; Ülkü, 18 Temmuz 1946, sayı 116;
N.ERİM: **"Türk Milletinin Varlığı İle Oynanamaz"**; Ulus, 18 Aralık 1946;
N.ERİM: **"Yorumlar Devam Ederken"**; Ulus, 3 Şubat 1947.
Çağrı ERMAN: **"ABD Ve NATO İle İlişkiler"**; Türk Dış Politikası..... (Ed.Baskın Oran); s.186-191.
Cana Yücel ERONAT: **"Köy Enstitüleri'ni Niçin Kurdular Ve Niçin Yıktılar?"**; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 31 Mart 2000, sayı 20.

Sadri ERTEM: "**İnkılâpçı Terbiye**"; Vakit, 24 Teşrinisani 1930.
S.ERTEM: "**Millî Korunma Kanunu**"; Tan, 24 İkinciteşrin 1940.
İsmail ERTEN: "**Sabahattin Ali Edremit'te**"; Yeniden A.R.Müdafaa-i Hukuk, Haziran 2002, sayı 45.
Hasan Refik ERTUĞ: "**Türk-Amerikan Malî Yardım Anlaşması**"; Siyasî İlimler Mecmuası, Temmuz 1947, sayı 196.
Bahir M.ERÜRETEN: "**Varlık Vergisi Sömürüsü**"; Cumhuriyet, 3 Aralık 2001.
Ahmet Şükrü ESMER: "**Amerikalılar Türkiye'den Ne Bekliyorlar?**"; Ulus, 11 Eylül 1945;
A.Ş.ESMER: "**Amerikan Filosunun Ziyareti**"; Siyasî İlimler Mecmuası, Mayıs 1947, sayı 194;
A.Ş.ESMER: "**Amerika'nın Alâkası**"; Ulus, 15 Mart 1947;
A.Ş.ESMER: "**CHP Ve Dış Politika**"; Ulus, 11 Mayıs 1946;
A.Ş.ESMER: "**Türk-Alman Dostluğu**"; Ulus, 20 Haziran 1941.

F

Z.F.FINDIKOĞLU: "**Terbiye Ve Tedvin Sosyolojileri Bakımından Köy Enstitüleri Meselesi**"; İş Ve Düşünce, C. XXXII, Mart 1967.
Kurthan FİŞEK: "**Köy Enstitüleri Üzerine**"; Forum, 15 Nisan 1968, 337.

G

Kemal Zeki GENÇOSMAN: "**Gecekondular Şehrin Göbeğinde Yayılıyor**"; Ulus, 21 Temmuz 1948.
Nadir GEZER: "**Ulusal Eğitim Savaşçısı Saffet Arıkan**"; Cumhuriyet, 26 Aralık 1994.
Reşat GÜNÇIKAN: "**Kimin Hayatını Yaşadım Ben?**"; Cumhuriyet Dergi, 11 Haziran 1995.
Turan GÜNEŞ: "**Demokrat Parti Neydi?**"; Yön, 10 Ocak 1962, sayı 4.
Tevfik GÜNGÖR: "**Varlık Vergisi**"; Dünya, 5 Nisan 1994.
Semih GÜNVER: "**Bitmeyen Kavga**"; Milliyet, 10 Mart 1993.
Vedat GÜNYOL: "**Köy Enstitüleri Deyip Geçmeyin**"; Cumhuriyet, 18 Temmuz 1998.
Nevzat GÜVEN: "**Türk-Alman Dostluğu**"; Türk Sözü, 20 Haziran 1941.

H

George S. HARRIS: "**CIA Ajanı Gözüyle Türk Ordusu**"; Devrim, 30 Aralık 1969, sayı 11; (Yazının özgün biçimi: "**The Role of the Military in Turkish Politics**"; The Middle East Journal, C. XIX, Kış-Bahar, 1965).
Ercan HAYTAOĞLU: "**1945'te Çok Partili Siyasî Hayata Geçişte Bir İlk: Millî Kalkınma Partisi**"; Türkler, C. XVI, s.783-797.
"**Hikmet Bayur'un Partiye Cevabı**"; Vatan, 23 Şubat 1946.

Abdülhak Şinasi HİSAR: **"Romana Dair Bazı Hakikatler"**; Kleber Haedens'in **Roman Sanatı** çevirisine Önsöz, Varlık yyn., İstanbul, 1953.

I

Sadi IRMAK: **"Avrupa Savaşının Bitmesi Ve Memleketimiz"**; Ülkü, 16 Mayıs 1945;

S.IRMAK: **"Halk Partisinin İdeolojik Yönü"**; Ulus, 21 Kasım 1947;

S.IRMAK: **"Türk Sendikaları"**; Ulus, 24 Şubat 1947;

S.IRMAK: **"Türk Sendikaları"**; Ulus, 27 Temmuz 1947;

Alpaslan IŞIKLI: **"Birilerinin Senaryosu Üzerine"**; Cumhuriyet, 9 Aralık 2001.

İ

Tevfik İLERİ: **"Ladik Halkevi Ve Köy Enstitüsü"**; 19 Mayıs Dergisi, sayı 66, 1944.

Nihal Kara İNCİOĞLU: **"Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş Ve Demokrasi Sorunları"**; **Türkiye'de Siyaset, Süreklilik Ve Değişim,** s.267-277; derleyen: Prof.Dr.Ersin Kalaycıoğlu - Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay, Der yyn., İstanbul, (tarihsiz).

İ.İNÖNÜ: **"Fırkamızın Devletçilik Vasfı"**; Kadro, C. II, Teşrinievvel 1933, sayı 22;

İ.İNÖNÜ: **"İlk Öğretim Dâvamız"**; Ulus, 7 Ağustos 1944;

İ.İNÖNÜ: **"İlk Öğetimin Yeni Yılı"** Ulus, 18 Mayıs 1945.

K

Alpay KABACALI: **"Tan Olayı"**: Tarih Ve Toplun, C. IV, 1985, s.374-378.

Süleyman KADIOĞLU: **"Köy Enstitüleri Kör Düğümü"**; Orkun, 17 Ağustos 1951, 7 Aralık 1951.

Nazmi KAL:**"İnönü Belgeseli"**; Cumhuriyet, 28 Aralık 1999.

Sami KARAÖREN: **"1946: 1950 Karşı Devrimine Giden Yolun Başlangıcı"**; Yeniden [A.R.]Müdafaa-i Hukuk, Şubat 2002, sayı 41.

Yahya Kemal KAYA: **"Köy Enstitülerini Yıkanlar, Köy Çocukları İçin İmam-Hatip Okulları Açmışlardır – Köylünün Uyanmasını Sağlıyordu"**; Milliyet, 17 Nisan 1989.

Ertuğrul KAZANCI: **"İnönü: Atatürk'e Saldıramayanların Hedefi"**; Cumhuriyet, 25 Aralık 1999;

E.KAZANCI: **"İnönü, Demokrasi, On İki Adalar Ve Musul"**; Cumhuriyet, 25 Aralık 1997;

E.KAZANCI: **"İnönü: İnkârlar Dönemi, Üzerimde Yaşansın..."**; Cumhuriyet, 25 Aralık 2000;

E.KAZANCI: **"İsmet İnönü Olgusu"**; Cumhuriyet, 25 Aralık 1994;

E.KAZANCI: **"İsmet İnönü Ve Devlet Adamlığı"**; Cumhuriyet, 25 Aralık 1995;

E.KAZANCI: **"İsmet İnönü Üzerine"**; Cumhuriyet, 25 Aralık 1993.
Yakup KEPENEK: **"İmece"**; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2000, sayı 20.
M.Şükrü KOÇ: **"Türk Eğitiminde Dış Etkiler"**; Yön, 14 Mayıs 1965, sayı 111.
Cemil KOÇAK: **"Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etmenlerin Araştırıldığı Bir Doktora Tezi"**; Tarih Ve Toplum, C. XXXIII, Mayıs 2000, sayı 197;
C.KOÇAK: **"İkinci Dünya Savaşı Ve Türk Basını"**; Tarih Ve Toplum, C. VI, 1986, s.285-289;
C.KOÇAK: **"46'nın Ivır Zıvır Partileri"**; Tarih Ve Toplum, C. XIV, Ağustos 1990, sayı 80.
Bekir KOÇLAR: **"Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet-Muhalefet İlişkileri"**; Türkler, C. XVI, s.754-764.
Orhan KOLOĞLU: **"Halide Edip, Devrimler Ve Demokrasi"**; Tarih Ve Toplum, C. XXX, Eylül 1998, sayı 177;
O.KOLOĞLU: **"Halide Edip'in Gönüllü Sürgün Yılları"**; Tarih Ve Toplum, C. XXX, Ağustos 1998, sayı 176.
Hürriyet KONYAR: **"Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde CHP'nin Laiklik Politikasındaki Değişim"**; Tarih Ve Toplum, Mayıs 1994, sayı 125.
Sinan KORLE: **"Conilerin Düşünceleri"**; Vatan, 9 Nisan 1946.
Ahmet KÖKLÜGİLLER: **"Neden Kurdulardı, Niçin Yıktılar?"**; Forum, 15 Nisan 1968, sayı 337.
Hasan KUDAR: **"İsmet İnönü İle Köy Enstitüleri Üzerine Paris'te Bir Söyleşi;"** Yeniden [A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 1 Temmuz 2001, sayı 35.
Rahmi KUMAŞ: **"Bir Emekliliğin İçyüzü"**; Cumhuriyet, 12 Ocak 1998;
R.KUMAŞ: **"Bütçelerimiz Ve İsmet İnönü"**; Cumhuriyet, 25 Aralık 1995.
Halim Baki KUNTER: **"Millî Şefimizin Gençliğe Öğütleri"**; Ülkü (Yeni Seri), 1 Haziran 1942, sayı 17.
Dursun KUT: **"İsmet İnönü mü Kapattırdı?"**; Cumhuriyet, 8 Temmuz 2001.
Sümer KÜRŞAD: **"Medyadaki Varlık Vergisi Şarlatanlığı"**; Yeni Hayat, Mart 2000.

M

MEHMED KEMAL: **"Devlet Adamı İnönü"**; Cumhuriyet, 8 Nisan 1995.
Adnan MENDERES: **"Demokrat Partinin En Bariz Vasfı"**; Vatan, 23 Mayıs 1946;

A. MENDERES: **"Teessür Verici Bir Manzara"**; Vatan, 19 Mayıs 1946.
Selçuk MİLAR: **"<Yeter, Söz Milletindir> Afişi Nasıl Doğdu?"**; Tarih Ve Toplum, C. IX, Haziran 1988, sayı 54.
N
NADİR NADİ: **"Hükümetin Yeni Kararları"**; Cumhuriyet, 9 Eylül 1946:
N.NADİ: **"Yaşasın demokrasi"**; Cumhuriyet, 26 Ağustos 1945.
O
Hakkı OCAKÇIOĞLU: **"Türk-Alman Dostluk Muahedesi *Millî* Politikamızsa En Küçük Bir İnhiraf Vücuda Getirmemektedir"**; Yeni Asır, 20 Haziran 1941.
Rıfat OKÇABOL: **"Bilimsel Ve Halkçı Eğitimden Dinci, Seçkinci Ve Teslimiyetçi Eğitime"**; Yeniden [A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2001, sayı 32.
Cavit ORAL: **"Türk-Alman Dostluğu"**; Bugün, 21 Haziran 1941.
Baskın ORAN: **"Türkiye'nin Kuzey'deki Büyük Komşu Sorunu Nedir?"**; A.Ü.S.B.F. Dergisi, C.XXV, Mart 1970, sayı 1.
ORHAN VELİ: **"İlgililer Okusun"** ; Yaprak, 15 Nisan 1950.
Ö
Ergun ÖZBUDUN: **"Türkiye'de Devlet Seçkinleri Ve Demokratik Siyasal Kültür"**; **Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür'**de, Türk Demokrasi Vakfı yyn., Ankara, 1995, s.1-42.
Hıfzırahman Raşit ÖYMEN: **"Propaganda Ve Hafıza Kanunları"**; Ülkü, 1 Temmuz 1946, sayı 115.
Ümit ÖZDAĞ - Çetin GÜNEY: **"İnönü Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri"**; Türkler, C. XVI, s. 746-753.
Yekta Güngör ÖZDEN: **"Demokrasi Kahramanı İsmet İnönü"**; Cumhuriyet, 25 Aralık 2001.
Bekir ÖZGEN: **"Köy Enstitülerini Niçin Ve Nasıl Kapattılar?"**; Yeniden [A.R.] Müdafaa-i Hukuk, Nisan 2002, sayı 43.
Yaşar ÖZÜÇETİN: **"Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti'nin Kuruluşu, 1946 Seçimleri"**; Türkler, C. XVI, s. 765-773.
P
Şevket PAMUK: **"İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İaşe Sorunu Ve Köylülük"**; Tarih Ve Toplum, C. VI, 1986, s.281-285.
Recep PEKER: **"Disiplinli Hürriyet"**; Ülkü, C.I, Nisan 1933, sayı 3;
R.PEKER: **"Uluslaşma-Devletleşme"**; Ülkü, C.VII, Temmuz 1936, sayı 41.

S
Necmettin SADAK: **"Ne Büyük Bir Suç İşlemişiz de Haberimiz Yok!"**; Akşam, 10 İlkteşrin 1942;
N.SADAK: **"Recep Peker Hükümetini Bekleyen Ağır Vazifeler"**; Akşam, 10 Ağustos 1946;
N.SADAK: **"Türk-Alman Dostluk Muahedesi Dün Ankara'da İmza Edildi"**; Akşam, 19 Haziran 1941.
SADRİ ETEM, bkz. Sadri ERTEM.
Peyami SAFA: **"Bir Film Ve Bir Makale"**; Ulus, 11 Ocak 1947;
P.SAFA: **"Cemiyet, Parti, İdeal"**; Cumhuriyet, 13 Mayıs 1939.
Salih SANVER: **"Varlık Vergisi"**; Dünya, 10 Ocak 1992.
A.Cemalettin SARAÇOĞLU: **"Aydınlığa Doğru"**; Yeni Sabah, 10 Mart 1946;
A.C.SARAÇOĞLU: **"Bir Çıkarma Daha"**; Yeni Sabah, 24 Ocak 1946;
A.C. SARÇOĞLU: **"İyi Bir Başlangıç"**; Yeni Sabah, 23 Şubat 1946.
Bahri SAVCI: **"Köy Enstitüleri Ve Halk Eğitimi"**; Cumhuriyet, 18 Nisan 1968.
Nevzat SAYGILIOĞLU: **"Yeni Bir Tartışma: Servet Vergisi"** ; Milliyet, 5 Mart 1992.
Naci SEREZ: **"Marshall Planının Gayesi"**; Siyasî İlimler Mecmuası, Temmuz 1947, sayı 196.
M.Zekeriya SERTEL: **"Amerika'da Bir Türk Milyoneri"**; Resimli Ay,Haziran 340, sayı 5;
M.Z.SERTEL: **"Bu Bir İnkılâp Değil, Bir İrticadır"**; Tan, 28 Eylül 1945;
M.Z.SERTEL: **"Bu Komedyaya Son Verilsin"**; Tan, 20 Kasım 1945;
M.Z.SERTEL: **"Bugünkü Meclisten Bir Şey Bekleyemeyiz"**; Tan, 23 Kasım 1945;
M.Z.SERTEL: **"Demokrasi Cereyanı Dışarıda Nasıl Görünüyor?"**; Tan, 7 Ekim 1945;
M.Z.SERTEL: **"Demokrasi İnkılâbını CHP Yapamaz"**; Tan, 22 Kasım 1945;
M.Z.SERTEL: **"Demokrasiden Ne Anlıyoruz?"**; Tan, 8 Eylül 1945;
M.Z.SERTEL: **"Dünya Sulhünde Amerika'nın Rolü"**; Tan, 30 Ekim 1945;
M.Z.SERTEL:**"Eski Dünya–Yeni Dünya"**; Resimli Ay, Mart 340, sayı 2;
M.Z.SERTEL: **"Gölge Etmeyin Başka İhsan İstemiyoruz"**; Tan, 28 Kasım 1945:
M.Z.SERTEL: **"Halkın Ne İstediği Belli"**; Tan, 21 Eylül 1945;
M.Z.SERTEL: **"Hükümet Ve Meclisten Bir Şey Bekleyebilir miyiz?"**; Tan, 22 Ağustos 1945;

M.Z.SERTEL: **"İstikrar Başka, Durgunluk Başka Şeydir"**; Tan, 15 Eylül 1945;
M.Z.SERTEL: **"Köy Mektepleri Meselesi"**; Tan, 25 Ağustos 1945;
M.Z.SERTEL: **"Muahedenin Aydınlattığı Hakikatler"**; Tan, 20 Haziran 1941;
M.Z.SERTEL:**"Okuyucularımla Açık Konuşma"**; Tan, 11 Ekim 1945;
M.Z.SERTEL: **"Refik Koraltan'ın Partiden Çıkarılması Münasebetiyle"**; Tan, 30 Kasım 1945;
M.Z.SERTEL: **"Türkiye'nin Amerika İle Münasebetleri"**; Tan, 15 Ekim 1945.
Sabiha SERTEL: **"Bu Bir Orta Oyunu mudur?"**; Tan, 5 Ağustos 1945;
S.SERTEL: **"Hürriyeti Tehdit Edenler Hürriyet Veremezler"**; Tan, 24 Ağustos 1945;
S.SERTEL: **"Yalnız Kanunları Değil Zihniyeti Değiştirmek Lâzım"**; Tan, 2 Eylül 1945:
S.SERTEL: **"149 Numara"**; Tan, 11 Eylül 1945;
Yıldız SERTEL: **"Atatürk İçin Sabiha Sertel Ne Düşünüyordu?"**; Cumhuriyet, 29 Kasım 1993;
Y.SERTEL: **"Barış İçin Verilen Savaş"**; Cumhuriyet, 4 Aralık 2001;
Y.SERTEL: **"Çok Satan, Ciddî, Günlük Sol Gazete Tan"**; Cumhuriyet Dergi, 28 Ocak 1996;
Y.SERTEL: **"Özgürlük Savaşçılarına Baltayla Saldırı"**; Cumhuriyet, 4 Aralık 1995;
Y.SERTEL: **"Tarihten Bir Yaprak – Tan Olaylarının Perde Arkası"**; Cumhuriyet, 1 Aralık 1998.
Reşat Şemsettin SİRER: **"Köy Enstitülerine Dair"**; Ulus, 7 Mart 1951;
R.Ş.SİRER: **"Unutulmaz Bir Yolculuk"**; Ülkü (Yeni Seri), 1 Haziran 1942, sayı 17.
Kemal SÜLKER: **"Türkiye İşçiler Derneği"**; Türkiye Sosyalist Kültür Ansiklopedisi, C. VIII, s. 114-115.

T

Ahmet Kutsi TECER: **"Dünden Bugüne"**; Ülkü (Yeni Seri), 1 İkinciteşrin 1941, sayı 3;
A.K.TECER: **"Halkevleri Yıldönümünde"**; Ülkü (Yeni Seri), 1 Mart 1942, sayı 11.
Esat TEKELİ: **"Amerikan Yardımı"**; Ulus, 23 Ekim 1947;
E.TEKELİ: **"Birleşik Amerika Ve Dünya Ekonomisi"**; Ulus, 26 Nisan 1945;
E.TEKELİ: **"Milletlerarası Ticaret Ve İş Bulma Konferansı"**; Ulus, 29 Mayıs 1946;
E.TEKELİ: **"Yarının Anadolusu'na Doğru"**; Ulus, 2 Ekim 1945.

Abdullah TEKİN: **"Demokrasi Bir Kültür Birikimidir"**; Cumhuriyet, 10 Kasım 1998.
Su Alp TİGİN: **"Günümüzün Modern Mandacılarının Öncülerinden: Halide Edip"**; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Kasım 1998, sayı 4.
Engin TONGUÇ: **"Altmış Köy Enstitüsü, Dört Bin Bölge Okulu Ve Toprak Reformu"**; Öğretmen Dünyası, Nisan 1997, sayı 208;
E.TONGUÇ: **"Atatürk'ün Son Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'ı Anarken"**; Yeniden Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk, Ekim 2002, sayı 49;
E.TONGUÇ: **"Köy Enstitülerinin Düşünsel Kökeni"**; [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2000, sayı 20;
E.TONGUÇ: **"Köy Enstitüleri'nin Temelini Atan Bakan: Saffet Arıkan"**; Yeniden [A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 1 Aralık 2001, sayı 39.
İsmail Hakkı TONGUÇ: **"Öğretmen Okullarından Ve Köy Enstitülerinden Çıkanlara Mektup"**; İlköğretim Dergisi, Ağustos-Eylül 1945.
Hıfzı TOPUZ: **"Tan Ve Bitmeyen Devlet Terörü"**; Cumhuriyet, 4 Aralık 1995.
TOROSLU: **"Köy Enstitülerinde Mezunlara Gösterilen Kurslar Ve Neticesi"**; Orkun, 4 Ocak 1952.
İsmail Hüsrev TÖKİN: **"Partilerin Stratejik Durumu"**; Ülkü, 18 Temmuz 1946, sayı 116.
Mete TUNÇAY: **"Tek Parti Döneminde Basın – 1925 Takrir-i Sükun'dan 1945 Tan Olayı'na"**; Tarih Ve Toplum, C. VII, 1987, s.48-49.
"Türk Halk Biliminin Pusulasıydı"; Cumhuriyet, 18 Mart 1998 (Pertev Naili Boratav).

U

Asım US: **"Hükümetin aldığı Malî Ve İktisadî Tedbirler"**; Vakit, 11 Eylül 1946;
A.US: **"Türk-Alman Dostluk Muahedesinin Mânası"**; Vakit, 20 Haziran 1941.
Ekrem UŞAKLIGİL: **"Halk Konuşuyor"**; Son Posta, 20 Eylül 1945.

Ü

ÜLKÜ DERGİSİ: **"Cumhur Reisimiz İnönü"**; Ülkü (Yeni Seri), 16 Mart 1943, sayı 36;
"On Dokuzuncu Yıla Basarken"; Ülkü (Yeni Seri), 1 İkinciteşrin 1941, sayı 3.
A. Halûk ÜLMAN: **"Alman Nasyonal Sosyalist Partisi"**; A.Ü.S.B.F. Dergisi, C. XII, sayı 5, 1957;

A.H.ÜLMAN: **"La Neutralité Turque et les Etas-Unis Pendant La 2ème Guerre Mondiale"**; Prof.Dr.Yavuz Abadan'a Armağan, A.Ü.S.B.F. yyn., Ankara, 1969.
A.Halûk ÜLMAN – Oral SANDER: **"Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler 1923-1968-II"**; A.Ü.S.B.F. Dergisi, C.XXVII, Mart 1972, sayı 1.
Tevfik ÜNAYDIN: **"İnönü"**; Cumhuriyet, 8 Ocak 1999;
T.ÜNAYDIN: **"İnönü'yü Anarken"**; Cumhuriyet, 25 Aralık 2000.

Y

Hüseyin Cahit YALÇIN: **"Alman-Türk Muahedesinin Tasdiki"**; Yeni Sabah, 27 Haziran 1941;
H.C.YALÇIN: **"Kalkın Ey Ahli Vatan"**; Tanin, 3 Aralık 1945;
H.C.YALÇIN: **"Son İktisadî Tedbirler"**; Tanin, 10 Eylül 1946;
H.C.YALÇIN: **"Türk-Amerikan Dostluğu"**; Tanin, 7 Ocak 1945.
H.C.YALÇIN: **"Yeni Kabine"**; Tanin, 8 Ağustos 1946;
H.C.YALÇIN: **"Yeni Muahede Türk Siyasetinde Bir Değişikliğe Delâlet Etmez"**; Yeni Sabah, 20 Haziran 1941.
Ahmet Emin YALMAN: **"Çelikten Bir Barış Elçisi"**; Vatan, 5 Nisan 1946;
A.E.YALMAN: **"Dünya Huzurunda"**; Vatan, 14 Temmuz 1946;
A.E.YALMAN: **"Gazap Yüzünden Rahmet"**; Vatan, 28 Eylül 1946;
A.E.YALMAN: **"İç Manzara"**; Vatan, 23 Mart 1946;
A.E.YALMAN: **"Kara Kedilere İş Yok"**; Vatan, 7 Ocak 1946;
A.E.YALMAN: **"Missori'den İntibalar"**; Vatan, 6 Nisan 1946;
A.E.YALMAN: **"Neden Coştuk?"**; Vatan, 8 Haziran 1946;
A.E.YALMAN: **"Türk-Alman Muahedesinin Mânası"**; Vatan, 19 Haziran 1941;
A.E.YALMAN: **"Türkiye'nin Londra'dan Görünüşü"**; Vatan, 7 Şubat 1946.
Çetin YETKİN: **"II.Dünya Savaşı Bitiminde Çok Partili Çok Partili Düzene Geçişte Temeldeki Bozukluk"**; Atatürkçü Bilinç, Ocak 1994, sayı 1;
Ç.YETKİN: **"Masonlar Atatürkçü Olabilirler mi?"**; Yeniden A.R. Müdafaa-i Hukuk, Temmuz 2002, sayı 46;
Ç.YETKİN: **"Orhan Veli, İsmet İnönü Ve 'İrtica'"**; Cumhuriyet, 18 Şubat 1997;
Ç.YETKİN: **"Osmanlı Yazınında Türk'ün Yeri"**; Cumhuriyet, 2 Ocak 2002;
Ç.YETKİN: **"Toprak Reformu Ve Köy Enstitüleri"**: [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2000, sayı 20;
Ç.YETKİN: **"Türk Ceza Kanunu'nun 141. Ve 142. Maddeleri"**; Sosyalist Kültür Ansiklopedisi, May yyn., C. VIII, s. 1095-1103.
Suut Kemal YETKİN: **"Büyük Dâvamız"**; Ulus, 2 Ocak 1945.

Ahmet YILDIZ: **"27 Mayıs Devrimi Ve Askersel Darbeler"**; Sadık Göksu (Hazırlayan): **Darbeler, Demirkıratlar Ve 27 Mayıs**; Anahtar Kitaplar, İstanbul, (tarihsiz), s. 21-60.
YUNUS NADİ: **"Bitaraflık Meselesi"**; Cumhuriyet, 29 Eylül 1930;
Y.NADİ: **"CHP Kurultayı;"** Cumhuriyet, 26 Birincikânun 1938;
Y.NADİ: **"Türk-Alman Anlaşması"**; Cumhuriyet, 20 Haziran 1941.

YAZI DİZİLERİ

İsmet BOZDAĞ:**"İsmet Paşa Şah Dedi"**; Hürriyet, 17-21 Temmuz 1995.
Melih ESENBEL:**"Uçurumun Kenarındaki Türkiye"**; Milliyet, 30 Mayıs-2 Haziran 1995.
Nazmi KAL: **"Bir Zamanlar İsmet Paşa'yla"**; Cumhuriyet, 26-30 Aralık 1993.
Necip MİRKELEMOĞLU: **"İnönü'yle 30 Yıl"**; Milliyet, 26-29 Aralık 1997.
Çetin YETKİN:**"Gerçek Yüzüyle Köy Enstitüleri"**; Hürriyet, 17-22 Nisan 1987;
Ç.YETKİN: **"14 Mayıs 1950'ye Doğru"**; Güneş, 12-20 Mayıs 1986.

SÖYLEV, DEMEÇ, SÖYLEŞİLER

Fahri ARAL: **"Hayrettin Erkmen'le DP Üzerine"**; Tarih Ve Toplum, C. IX, Mayıs 1988, sayı 53.
Sebati ATAMAN: **Söyleşi** (Çetin Yetkin), 23 Nisan 1986.
Kasım GÜLEK: Söyleşi (Çetin Yetkin), 25 Nisan 1986.
Vedat GÜNYOL: **"Halide Edip Beni 13 Yıl Sömürdü"**; Söyleşi (İhsan Yılmaz), Hürriyet-Pazar, 21 Nisan 2002.
Metin HEPER: **Söyleşi** (Şahin Alpay), Milliyet, 15 Eylül 1997.
Abdülhak Şinasi HİSAR: **"Mülâkat"; Edebiyatçılarımız Konuşuyor**; Varlık yyn., İstanbul, 1953.
İsmet İNÖNÜ: **1935 CHP Kurultayı Kapanış Konuşması**; Ülkü, C.V, Haziran 1935, sayı 28;
İ.İNÖNÜ: **19 Mayıs Nedeniyle - 19 Mayıs 1944**; Ulus, 20 Mayıs 1944.
İ.İNÖNÜ: **Söylev – Akşehir, 6 Mayıs 1946**; Ulus, 7 Mayıs 1946;
İ.İNÖNÜ: **CHP 10.Kurultayı'nda**; Ulus, 11 Mayıs 1946;
İ.İNÖNÜ: **17 Temmuz 1946 Seçim Bildirisi**; Ülkü, 18 Temmuz 1946, sayı 116;
İ.İNÖNÜ: **Amerikan Ulusuna Mesaj**; Ulus, 24 Mayıs 1947;

İ.İNÖNÜ: **İnönü, Atatürk'ü Anlatıyor**; Abdi İpekçi'nin yaptığı söyleşi; Yenigün Haber Ajansı yyn., İstanbul, 1997.
Suphi KARAMAN: **Röportaj**: Nazlı Ilıcak: Nazlı Ilıcak: **15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor;** Kervan yyn., İstanbul, 1975, C. II, s. 425-435.
Şükrü KAYA: **Halkevlerinin 5. Açılış Yıldönümünde**; Ülkü, C.IX, Mart 1937, sayı 48.
Cahit KAYRA: Leyla Tavşanoğlu'nun Varlık Vergisi üzerine röportajı; Cumhuriyet, 23 Aralık 2001.
Fuat KÖPRÜLÜ: **Demeç;** Vatan, 2 Ağustos 1946.
Andrew MANGO: **"Atatürk Demokrasinin Kurumlarını Getirdi"**; Söyleşi (Şahin Alpay), Milliyet, 20 Ekim 1999.
Faik ÖZTRAK: **Basın Birliği Kongresi'nde Konuşma**; Akşam, 11 Temmuz 1939.
Franz Von PAPEN: **Türk-Alman Dostluk antlaşması Nedeniyle Anadolu Ajansına Demeç**; 18 Haziran 1941; Ayın Tarihi, Haziran 1941, no.91.
Recep PEKER: **1935 CHP Kurultayı'nda**; Ülkü, C.V, Haziran 1935, sayı 28;
R.PEKER: **Yeni Halkevleri'nin Açılışı Nedeniyle**; Ülkü, C.VII, Mart 1936, sayı 37;
R.PEKER: **Ankara Halkevi'nde, 22 Nisan 1936**; Ülkü, C.VII, Mayıs 1936, sayı 39;
R.PEKER: **Komünizm Hakkında Konuşma**; Ulus, 17 Temmuz 1948,
Şükrü SARAÇOĞLU: **Türk-Alman Dostluk Antlaşması Nedeniyle Basına Demeç**; 18 Haziran 1941; Ayın Tarihi, Haziran 1941, no.91.
Mükerrem SAROL: **Söyleşi** (Çetin Yetkin), 19 Nisan 1986.
Dr.Refik SAYDAM: **1939 CHP Kurultayı'nda**; Ülkü, C. XIII, Haziran 1939, sayı 76;
R.SAYDAM: **Radyo konuşması – Millî Korunma Kanunu Üzerine – 29 Şubat 1940**; Cumhuriyet, 1 Mart 1940.
Şükrü SARAÇOĞLU: **Radyo Seçim Konuşması - 8** Temmuz 1946; Ülkü, 18 Temmuz 1946, sayı 116.
Hamdullah Suphi TANRIÖVER: **Türk Ocağının Tarihçesi Ve İftiralara Karşı Hamdullah Suphi'nin Konuşması**; Türk Yurdu, Birincikânun 1930, sayı 26-230.
Harry TRUMAN: **Amerikan Kongresi'ne Mesaj;** Ulus, 23 Ocak 1946;
H.TRUMAN: **Söylev (New York - 6 Mart 1946)**; Ulus, 7 Mart 1946;
H.TRUMAN: **Amerikan Ordu Günü nedeniyle söylev (6 Nisan 1946)**; Ulus, 23 Ocak 1946.
Hıfzı Veldet VELİDEDEOĞLU: 1946 Üniversite Yasası üzerine yazılı görüş – (Çetin Yetkin'e, 3 Mayıs 1986).

Hasan Ali YÜCEL: **Pazaröreu Köy Enstitüsü'nde Konuşma**; (Canan Yücel Eronat tarafından verilmiştir), [Yeniden A.R.] Müdafaa-i Hukuk, 30 Mart 2000, sayı 20.

BELGELER, KARARLAR, MEKTUPLAR VB.

CHP Program Ve Tüzüğü; 1947.

Fethi Naci hakkında MAH'ın K.Sro.Sf./Kısım III, 19799 sayılı ve 24 Ekim 1956 günlü raporu (Dâva dosyasından).

İkinci Dünya Savaşının Gizli Belgeleri - Almanya Dışişleri Bakanlığı Arşivinden Almanya'nın Türkiye Politikası 1941-1943; çev. Muammer Sencer, May yyn., İstanbul, 1968.

İstanbul Örfî İdare Komutanlığı 1 no.lu Örfî İdare Mahkemesi-E.515, K.512 sayılı ve 10 Ağustos 1944 günlü kararı. (Dâva dosyasından).

İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 16 Aralık 1946 günlü bildirisi; Ulus, 17 Aralık 1946.

Caroll C. PRATT: **Nadir Nadi'ye mektup**; Cumhuriyet, 7 Şubat 1947.

S.S.C.B. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI: **İkinci Dünya Savaşı'nda Stalin, Roosevelt Ve Churchill'in Türkiye Üzerine Yazışmaları"**; çev. Levent Konyar, Yeni Gün Haber Ajansı Basın Ve Yayıncılık AŞ yyn., İstanbul, 2000.

Mahmut YAĞMUR: **Yeniden Müdafaa-i Hukuk'a (Çetin Yetkin'e) Mektup**; [Yeniden] Müdafaa-i Hukuk, 31 Mart 2000, 20, Köy Enstitüleri Özel Sayısı.

Kısaltmalar

A.K.D.T.Y.K.	:Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu
A.Ü.H.F.	:Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
A.Ü.S.B.F.	:Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
A.y.	:aynı yerde
bkz.	:bakınız
C.	:Cilt
çev.	:çeviren
D.	:dergi
E.	:Esas (mahkeme kararında)
Ens.	:Enstitü
İ.Ü.	:İstanbul Üniversitesi
K.	:Karar (mahkeme kararında)
M.	:Mecmua
R.G.	:Resmî Gazete
s.	:sayfa
synt.	:sıkıyönetim
T.B.M.M.,T.D.	:Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
T.B.M.M.,Z.C.	:Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
T.D.K.	:Türk Dil Kurumu
T.T.K.	:Türk Tarih Kurumu
Türkler	:Yeni Türkiye Yayını – Makaleler
v.d.	:ve devamı
yyn.	:yayını, yayınevi

BASINDA KARŞIDEVRİM İÇİN ÇIKAN YAZILARDAN...

Oktay Akbal

"Önce belirtmem gereken Yetkin'in usta bir yazar olduğudur. Anlatımı etkileyici ve sürükleyici... Yetkin'in kitabı bütünüyle, önemle, dikkatle okunacak bir yapıt. Geçmişi iyice tanımak, günümüze daha iyi anlamak için değerli bir çalışma."

Melih Aşık

"Ülkenin nereden nereye geldiğini anlamak için ilk okunması gereken kitaplardan biri kuşkusuz Prof. Çetin Yetkin'in "Karşıdevrim" adlı çalışmasıdır."

Mehmet Başaran

"... büyük bir emek ürünü, geçmişi aydınlatırken günümüze ışık tutan bir inceleme, araştırma..."

Atilla İlhan

"...soruna özgün ve özel yaklaşan...emek mahsulü, göznuru ve alınteri..ciddi ciddi okunmaya üzerinde tartışılmaya değer. Hele ülkesinin geleceğini ciddiye alanlar için..."

Özdemir İnce:

"Kitapta yer alan tutanak parçaları bile Milli Görüş'ün ve mevcut AKP iktidarının temellerinin, 7. Kurultay'da [CHP]17 Kasım - 4 Aralık 1947 tarihleri arasında atılmış olduğunu gösteriyor. Cumhuriyet tarihimizin özellikle 1945 - 1950 arası pek bilinmiyor. Oysa başta dışa bağımlılık olmak üzere Devrimci Cumhuriyet'in elini ayağını bağlayan bütün sorunlar bu dönemin ürünü. Bu nedenle ve özellikle CHP'li gençler ve milletvekilleri, Çetin Yetkin'in "Karşıdevrim"i ile Atatürk'ün Söylev'ini mutlaka okumalı. Mümkünse, aynı zamanda."

Işık Kansu

"... Yetkin'in çalışması; yakın geçmişteki yanlışları, bağımsızlıktan çağdaşlıktan, devrimcilikten uzaklaşma, hatta vazgeçme girişimlerinin başlangıç noktalarını günümüz kuşaklarına aktarma açısından önemli bir başvuru kaynağı, adım adım örülen bir belgesel olmuş..."

Öner Yağcı:

"Her ulusal, laik, devrimci, cumhuriyetçinin elinden bırakamayacağı bir kitap bu."

kilityayınları
Kıta Basın Dağıtım Yayıncılık Ltd.Şti.
Yüksel Caddesi No: 34/A Kızılay / Ankara
Tel : 0312 435 59 03 - Fax : 0312 435 59 04